موسسه فرهنگی مطالعات
وتحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران

برآورد استراتژیک ترکیه

سرزمینی - دفاعی - اقتصادی - اجتماعی

برآورد استراتژیک ترکیه

(سرزمینی - دفاعی - اقتصادی - اجتماعی)

مؤسسهٔ فرهنگی مطالعات و تحقیقات
بین‌المللی ابرار معاصر تهران

۱۳۸۵

مرادیان، محسن، ۱۳۴۰-
برآورد استراتژیک ترکیه (سرزمینی ـ دفاعی ـ اقتصادی ـ اجتماعی)/ مولف محسن مرادیان؛ نظارت و اجرا مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، معاونت پژوهشی.- تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۵.
۷۱۲ص.: مصور، نقشه، جدول، نمودار.- (مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران؛ ۲۲۲)
ISBN 978-964-526-023-9: ۱۴۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.
کتابنامه: ص ۷۰۹ ـ ۷۱۲.
۱. ترکیه ـ جنبه‌های استراتژیکی. ۲. ترکیه. الف. مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران. ب. عنوان.
۴ب۴م/۶۰۳ DR ۹۵۶/۱
کتابخانه ملی ایران ۲۶۴۸ ـ ۸۵م

انتشارات مؤسسهٔ فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران
تهران: صندوق پستی ۳۸۴۹ ـ ۱۵۸۷۵، تلفکس: ۶۷ ـ ۸۸۵۰۳۲۶۶
نشانی اینترنت:www.tisri.org پست الکترونیک: info@tisri.org

برآورد استراتژیک ترکیه(سرزمینی ـ دفاعی ـ اقتصادی ـ اجتماعی)
نظارت و اجرا: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران ـ معاونت پژوهشی
مؤلف: محسن مرادیان
صفحه‌آرایی: علی‌اکبر حسینیه‌فراهانی
نمونه‌خوان: رقیه نقی‌زاده‌نظرلو
طراح جلد: مریم جعفری‌نائینی
چاپ نخست: مهر ماه ۱۳۸۵
چاپ دوم: اردیبهشت ماه ۱۳۸۹
چاپ و صحافی: باقری
شابک: ۹ ـ ۲۳ ـ ۰۲۶ ـ ۵۲۶ ـ ۹۶۴ ـ ۹۷۸
کدبازیابی در کتابخانه دیجیتالی دید: BB00020065604210609
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

برآورد استراتژیک ترکیه

(سرزمینی - دفاعی - اقتصادی - اجتماعی)

مؤسسهٔ فرهنگی مطالعات و تحقیقات
بین‌المللی ابرار معاصر تهران

۱۳۸۵

مرادیان، محسن، ۱۳۴۰-
برآورد استراتژیک ترکیه (سرزمینی ـ دفاعی ـ اقتصادی ـ اجتماعی)/ مولف محسن مرادیان؛ نظارت و اجرا مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، معاونت پژوهشی.- تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۵.
۷۱۲ص.: مصور، نقشه، جدول، نمودار.- (مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران؛ ۲۲۲)
ISBN 978-964-526-023-9: ۱۴۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.
کتابنامه: ص ۷۰۹ ـ ۷۱۲.
۱. ترکیه ـ جنبه‌های استراتژیکی. ۲. ترکیه. الف. مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران. ب. عنوان.
۴ب۴م/DR ۶۰۳ ۹۵۶/۱
کتابخانه ملی ایران ۲۶۴۸ ـ ۸۵م

انتشارات مؤسسهٔ فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران
تهران: صندوق پستی ۳۸۴۹ ـ ۱۵۸۷۵، تلفکس: ۶۷ ـ ۸۸۵۰۳۲۶۶
نشانی اینترنت:www.tisri.org پست الکترونیک: info@tisri.org

برآورد استراتژیک ترکیه(سرزمینی ـ دفاعی ـ اقتصادی ـ اجتماعی)

نظارت و اجرا: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران ـ معاونت پژوهشی
مؤلف: محسن مرادیان
صفحه‌آرایی: علی‌اکبر حسینیه‌فراهانی
نمونه‌خوان: رقیه نقی‌زاده‌نظرلو
طراح جلد: مریم جعفری‌نائینی
چاپ نخست: مهر ماه ۱۳۸۵
چاپ دوم: اردیبهشت ماه ۱۳۸۹
چاپ و صحافی: باقری
شابک: ۹ ـ ۲۳ ـ ۰۲۳ ـ ۵۲۶ ـ ۹۶۴ ـ ۹۷۸
کدبازیابی در کتابخانه دیجیتالی دید: BB00020065604210609
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

یادداشت ناشر

با ورود به قرن بیست و یکم، دولت، ملت یا نظام‌های ملی با وجود به چالش کشیده شدن نقش بی‌بدیلشان در نظام بین‌الملل، هنوز مهم‌ترین بازیگران این عرصه هستند و رویدادهای مهم جهان را نظام‌های ملی رقم می‌زنند و به رغم ایجاد و گسترش نهادها و سازمان‌های غیردولتی در سطح ملی، منطقه‌ای و خصوصاً بین‌المللی و تقویت نفوذ و قدرت آنان، هنوز میان قدرت و نفوذ چنین سازمان‌هایی، با وجود قدرت و نفوذ دولت، فاصلهٔ قابل توجهی وجود دارد.

اگرچه در حال حاضر، با توجه به انقلاب اطلاعات و ارتباطات، آشنایی با پدیده‌ها و مسائل مختلف از جمله مسائل مرتبط با امنیت (ملی و بین‌المللی) نسبت به گذشته آسان‌تر شده است؛ اما شناخت دقیق که مستلزم تصمیم‌گیری صحیح و به موقع بوده و ضرورت اجتناب‌ناپذیر دولت‌ها و کشورها در جهان کنونی است، مشکل‌تر و پیچیده‌تر گردیده است. در این خصوص، شناخت دولت‌ها و کشورها و آشنایی مستمر با اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های آنان به همراه توانمندی‌ها و آسیب‌پذیری‌هایشان، از ابزارهای ضروری تصمیم‌گیری و تبیین برنامه‌های آتی هر کشور نسبت به دیگر کشورها یا مناطق مختلف جهان است.

جمهوری اسلامی ایران به دلیل آنکه در یکی از مناطق پنج‌گانهٔ استراتژیک جهان واقع شده و همچنین به لحاظ اهداف، علائق و منافع جهانی و نیز چالش‌ها و تهدیدات موجود، جزو کشورهایی است که به شدت نیازمند شناخت کشورهای پیرامونی خویش و دیگر کشورهای مهم بازیگر صحنهٔ نظام بین‌الملل هستند. در این راستا و برای تأمین این نیاز ضروری، تاکنون برخی سازمان‌ها و مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی، کارهای بسیاری (تحت عنوان‌های مختلف) انجام داده‌اند که هر کدام در جای خود قابل تقدیر است.

مؤسسهٔ تهران با توجه به اهمیت روزافزون تعمیق شناخت سیاستمداران، کارگزاران نظام سیاسی و همچنین محققان و علاقه‌مندان و به منظور ایجاد زمینهٔ مناسب برای تدوین

استراتژی‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی در برابر کشورهای هدف، پروژهٔ **برآورد استراتژیک کشورهای هدف** را در دستور کار خود قرار داده است.

برای اجرای این پروژه، ابتدا به کمک جمعی از متخصصان مسائل جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشورمان، الگوی برآورد استراتژیک کشورهای هدف، در هشت بخش و بیش از ۱۲۰۰ محور طراحی و تنظیم شد. این الگو، مبنای گردآوری اطلاعات و تحقیق پیرامون کشور هدف قرار داده شده است و بر این اساس، برخی از مهم‌ترین کشورهای مرتبط با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران؛ مانند: آمریکا، روسیه، پاکستان، ترکیه، عراق، عربستان، امارات، آذربایجان، ترکمنستان، مصر و اسرائیل در دستور کار مؤسسه قرار گرفت.

کتاب برآورد استراتژیک ایالات متحده آمریکا (جلد اول) که شامل بخش‌های سرزمینی و سیاسی آن کشور بود، در بهار ۱۳۸۱ منتشر گردید. به‌دنبال آن، جلدهای نخست از برآوردهای استراتژیک اسرائیل، مصر، ژاپن، عربستان، پاکستان و آذربایجان انتشار یافت و هم‌اکنون هشتمین کتاب از این مجموعه تحت عنوان برآورد استراتژیک ترکیه که شامل بخش‌های سرزمینی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی ـ فرهنگی این کشور است به کارشناسان و محققان این عرصه تقدیم می‌گردد.

معاونت پژوهشی

مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران

یادداشت مؤلف

در مجاورت مرزهای غربی آسیا و در همسایگی ایران، کشوری با سابقه طولانی و پشتوانه تاریخی و فرهنگی قرار دارد که اکثریت مردم آن مسلمانند و در زمانی نه چندان دور، امپراتوری عثمانی یعنی آخرین نمونه خلافت اسلامی را اداره کرده و بر سه چهارم دنیای مدیترانه فرمانروایی می‌کردند.

در منتهی‌الیه شرق اروپا و در سواحل مدیترانه نیز کشوری قرار دارد با نظام سیاسی لائیک که رسماً به صورت دمکراتیک اداره می‌شود و نهادهای مدنی، سیاسی و حقوقی آن، با معیارها و هنجارهای اروپایی انطباق داشته و مردم و دولت آن یک‌صدا و همسو در تلاش‌اند تا هر چه سریع‌تر به اتحادیه‌ای بپیوندند که نماینده وحدت و هماهنگی منافع اروپا است و در این راه از هیچ‌گونه کوششی دریغ نمی‌کنند.

کدام‌یک از این دو کشور ترکیه است؟

ترکیه کشوری است با عناصری از هر دو فرهنگ آسیایی و اروپایی و وجود این عناصر فرهنگی در آن، بیانگر غنا و تنوعی است که در کشورهای دیگر آسیا و اروپا یافت نمی‌شود و این می‌تواند نقطه قوتی برای ترکیه باشد.

در طول دو دهه گذشته پس از انقلاب اسلامی ایران و به ویژه پس از فروپاشی شوروی، محیط امنیتی ترکیه به شدت متحول شده و انتظار می‌رود این تحولات همچنان ادامه یافته و در چشم‌انداز آتی امنیت در ترکیه، بازیگران بیشتری ایفای نقش نمایند. ترکیه برای پاسخ‌گویی به این نیازهای امنیتی، نسبت به گذشته سیاست‌های قاطعانه‌تری دنبال نموده و اراده بیشتری برای ایفای نقش در مناطق بحرانی خاورمیانه، بالکان، آسیای مرکزی و قفقاز از خود نشان داده است. ترکیه همچنین نشان داده است که برای رفع اختلاف با یونان دشمن دیرینه خود، آمادگی بیشتری داشته و مایل است در ترتیبات امنیتی اروپا فعال‌تر عمل کند.

به جهات مختلف می‌توان گفت که ترکیه مهم‌ترین همسایه ایران بوده و به لحاظ ژئواستراتژیک از موقعیت برجسته‌ای در اتصال آسیا ـ اروپا برخوردار است. این کشور متحد نزدیک آمریکا و اسرائیل (یعنی دشمنان استراتژیک ایران) بوده و دارای اهداف بلند پروازانه در آسیای مرکزی و قفقاز که می‌توانند حوزه نفوذ ایران باشند، است. توانمندی‌های نظامی ـ تسلیحاتی و نیز قدرت اقتصادی این کشور نسبت به دیگر کشورهای منطقه قابل توجه بوده و می‌تواند تهدید کننده امنیت و منافع جمهوری اسلامی ایران باشد. دلایل متعدد دیگری را نیز می‌توان بر شمرد که سیاست خارجی و به ویژه امنیتی ترکیه ممکن است در آینده، چالش‌های مهمی را پیشِ روی سیاست خارجی ایران قرار دهند. بر این مبنا نوشته حاضر، مقدمه‌ای برای آشنایی با برخی ابعاد و اهداف استراتژیک ترکیه است که پرده از واقعیات ترکیه در محیط پر تلاطم خاورمیانه بر می‌دارد.

با پایان جنگ سرد، شاهد چرخشی کامل در مواضع استراتژیک ترکیه بودیم. فرصت‌ها و تهدیدات پدید آمده در بالکان، قفقاز، آسیای مرکزی و خاورمیانه، ترکیه را به محاصره خود در آورده و این کشور را وارد مجموعه مناسبات جدیدی با کشورهای تازه استقلال یافته کرده‌اند. این تحولات موجب شده‌اند که حوزه نفوذ سنتی ترکیه تغییر یافته و دامنه ژئواستراتژیک آنکارا دیگر به نقشی که در منطقه برای ناتو ایفا می‌کرد، محدود نگردیده و دولت‌مردان آن به دنبال ایفای نقش رهبری در اوراسیا، از دریای آدریاتیک تا دیوار چین باشند.

ترکیه جزء معدود کشورهایی است که پس از جنگ سرد، وضع امنیتی آن بهبود زیادی نیافته است؛ زیرا تهدیدات امنیتی جدید به همراه بلند پروازی‌های این کشور که می‌خواهد یک کشور جهانی و یک بازیگر منطقه‌ای باشد، باعث گردیده آنکارا در سیاست خارجی و مسائل امنیت ملی خود، ارزیابی مجدد به عمل آورد. اهمیت استراتژیک ترکیه به جهت موقعیت منحصر به فردی است که این کشور در مرکز مثلث بحران‌خیز و بی‌ثبات خاورمیانه، بالکان و قفقاز دارد. به گونه‌ای که برخی کارشناسان، از ترکیه به عنوان یک **محور ژئوپلیتیک** (جغرافیایی ـ سیاسی) نام برده‌اند. کشوری که اهمیت آن نه به خاطر قدرت یا انگیزش، که ناشی از موقعیت جغرافیایی است که در آن قرار دارد و چه کسی می‌تواند دسترسی به مناطق یا منابع را از طریق یک بازیگر مهم نادیده بگیرد؟ اهمیت ترکیه به خاطر توانایی این کشور در ایجاد ثبات در دریای سیاه و بالکان، کنترل این کشور بر آب‌راه‌های منتهی به دریای مدیترانه، تعدیل نقش روسیه در قفقاز و ارائه مدلی جایگزین برای بنیادگرایی اسلامی و پشتیبانی از ناتو در جناح جنوب شرقی این پیمان است.

اهمیت استراتژیک ترکیه تنها به موقعیت جغرافیایی آن محدود نمی‌شود. ترکیه دومین کشوری است که بیشترین نیروی نظامی را در ناتو دارد و این نیروها به لحاظ کمّی و کیفی نسبت به بسیاری از همسایگان این کشور برتری دارند. اقتصاد این کشور بر اقتصاد بیشتر کشورهای همسایه اثرگذار بوده و برتری دارد و می‌تواند نیروهای زیادی را بسیج کرده و برای مدت‌های طولانی آنها را در حالت آماده‌باش و وضعیت جنگی نگه‌دارد. صنایع این کشور قادرند تجهیزات نظامی سنگین تولید کرده و ترکیه را برای تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای یاری کنند. تمایلات منطقه‌ای ترکیه نیز ناشی از اهمیت تاریخی قوی و فرهنگی و علایق مذهبی است که با مردم بالکان، قفقاز، آسیای‌مرکزی و خاورمیانه دارد. تلفیق این ویژگی‌ها و نیروهاست که موجب می‌شود برخی کارشناسان و صاحب‌نظران، میان ترکیه و سایر محورهای ژئوپلیتیک مانند اوکراین و کره‌جنوبی تفاوت قائل شوند. شکی نیست که ترکیه می‌تواند نقش مهمی در تعیین سرنوشت بالکان، قفقاز، آسیای‌مرکزی و مدیترانه داشته باشد. این کشور چه به

عنوان یک قدرت تثبیت‌کننده و چه به عنوان یک عامل بحران‌زا، به جهت برداشت جدیدی که از منافع ملی خود دارد، می‌تواند این نقش‌ها را در منطقه ایفا نماید.

ترکیه کشوری پر همسایه و دارای لایه‌های مختلف ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی است. این کشور با ۸ کشور مرز زمینی داشته و از سه طرف به دریاهای آزاد و ترانزیتی راه دارد. استقرار کشورهای عرب زبان سوریه و عراق در جنوب، کشور فارس زبان ایران در شرق و همسایگی با کشور هم‌زبانِ آذربایجان، کشور کاملاً متفاوت ارمنستان و دو کشور اروپایی یونان و بلغارستان، سیاست خارجی ترکیه را بسیار پُر تحرک و فعال نموده و این کشور را در آستانه گزینش‌های بسیار مهمی قرار داده است.

اکنون چهار قرن است که مرزهای ایران و ترکیه مرزهای صلح و دوستی بوده و درگیری مهمی در آنها رخ نداده است. دو کشور همسایه ایران و ترکیه نیازمند صلحی همسو با واقعیت‌های امروز و کارآ در زویارویی با تحولات فردا هستند؛ صلحی متکی بر دانش و شناخت دقیق یکدیگر که نقشه ساختار روابط آتی دو کشور را طرح‌ریزی نماید. در این راستا شناخت همسایگان جمهوری اسلامی ایران با همه جزئیات آنها وظیفه‌ای است که بر دوش همگان سنگینی می‌کند و کتاب حاضر کوشیده است تا بخشی از این وظیفه را به انجام رساند.

این کتاب در نوع خود، نه بهترین است و نه کامل‌ترین. اما آنان که در خصوص ترکیه مطالعه نموده‌اند، می‌دانند متأسفانه با آنکه ترکیه از مهم‌ترین همسایگان ما محسوب می‌شود، منابعی شبیه آنچه در این دفتر آمده، در بازار بسیار اندک بوده و حتی از انگشتان دست نیز تجاوز نمی‌کنند. از این‌رو این گزارش ارزش خواندن داشته و می‌تواند اطلاعات مفیدی به خواننده منتقل کند. به ویژه آنکه اولاً اطلاعات آن به روز بوده (۲۰۰۴ میلادی) و ثانیاً با تأکید بر موضوعاتی که به‌نحوی در مسائل امنیتی و دفاعی اثرگذار هستند (نظیر ساختارهای نظامی، سیاسی و جغرافیایی) تهیه گردیده و موضوعات جدید در آن طرح شده است. در این مجموعه تلاش شده است تا حد ممکن اطلاعاتِ مربوط به ترکیه در قالب نمودارها، جداول و نقشه‌ها ارائه گردند تا ضمن تسهیل

در درک مطالب، در کمترین حجم ممکن، بیشترین اطلاعات به خواننده منتقل گردد. خواننده خود در پایان کتاب قضاوت خواهد نمود که یکی از نقاط قوت و ابتکاری این کتاب که به آن چهره‌ای متفاوت با انواع مشابه‌اش داده، نمودارهای مقایسه‌ای است که به وی امکان می‌دهد ترکیه را با توجه به منطقه‌ای که در آن قرار دارد و در مقایسه با همسایگانش بشناسد.

قطعاً این دفتر همه آن چیزی نیست که می‌شد تهیه کرد و شاید اگر فرصت و زمان بیشتری در اختیار بود، با توجه به مشاهدات، آموخته‌ها و تجربیات به دست آمده، می‌شد ده‌ها کتاب راجع به ترکیه نوشت و با جزئیات بیشتری به مطالعه این کشور پرداخت. اما برای هر کاری اجلی و مهلتی است و شرایط کاری بیش از این، فرصت تأمل بر روی این کتاب را نداد. ضمن آنکه از ابتدا نیز نظر بر این بود که مطالب در سطح عموم و آشنایی با موضوع تهیه شوند. با توجه به آنچه گفته شد، ترکیه کشوری است که بیشتر باید آن را شناخت و در این راستا، گزارش حاضر تلاش دارد تا حد ممکن، از نگاهی نو و با سبکی جدید، ترکیه را به خوانندگان خود بشناساند.

در پایان ضمن تشکر از مدیریت محترم مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، امید است خوانندگان محترم نقادانه دفتری را که در پیش رو دارند، مطالعه نموده و نویسنده را از نظرات انتقادی خود، آگاه فرمایند.

با تشکر، محسن مرادیان

Mohsen Moradian@hotmail.com

بهار ۱۳۸۴

فهرست مطالب

بخش اول: ساختار جغرافیایی

بخش دوم: ساختار دفاعی

بخش سوم: ساختار اقتصادی

بخش چهارم: ساختار اجتماعی و فرهنگی

بخش اول

ساختار جغرافیایی

۱ـ موقعیت جغرافیایی

کشور ترکیه سرزمینی است در غرب آسیا و جنوب شرق اروپا در نیم‌کره شمالی که در حد فاصل دو قاره آسیا و اروپا، بین مدارات ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۴۲ درجه و ۶ دقیقه عرض شمالی و ۲۵ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۴۴ درجه و ۴۸ دقیقه طول شرقی نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است. این کشور دو همسایه اروپایی و شش همسایه آسیایی داشته و از شمال به جمهوری گرجستان، دریای سیاه و بلغارستان، از مغرب به کشور یونان و دریای اژه، از جنوب به دریای مدیترانه، سوریه و عراق و از مشرق به جمهوری اسلامی ایران، جمهوری خود مختار نخجوان و جمهوری ارمنستان محدود می‌گردد.

قرارگرفتن ترکیه در نقطه تلاقی دو قاره مهم آسیا و اروپا و واقع شدن در جنوب شرقی اروپا و جنوب‌غربی آسیا، اهمیت خاصی به این کشور داده است. شبه جزیره ترکیه به صورت مستطیلی قابل تصور است که طول آن از شرق تا غرب حدود ۱۶۰۰ کیلومتر و عرض آن به طور متوسط ۷۵۰ کیلومتر است. شرقی‌ترین نقطهٔ ترکیه مرز مشترک آن با نخجوان و ایران بوده و غربی‌ترین نقطه‌اش دماغهٔ آولاکا[1] در گوکجه‌آدا می‌باشد. همچنین شمالی‌ترین نقطه اینجه‌بورون[2] در استان سینوپ و جنوبی‌ترین نقطه نیز روستای بی‌سون[3] در استان هاتای[4] می‌باشد.

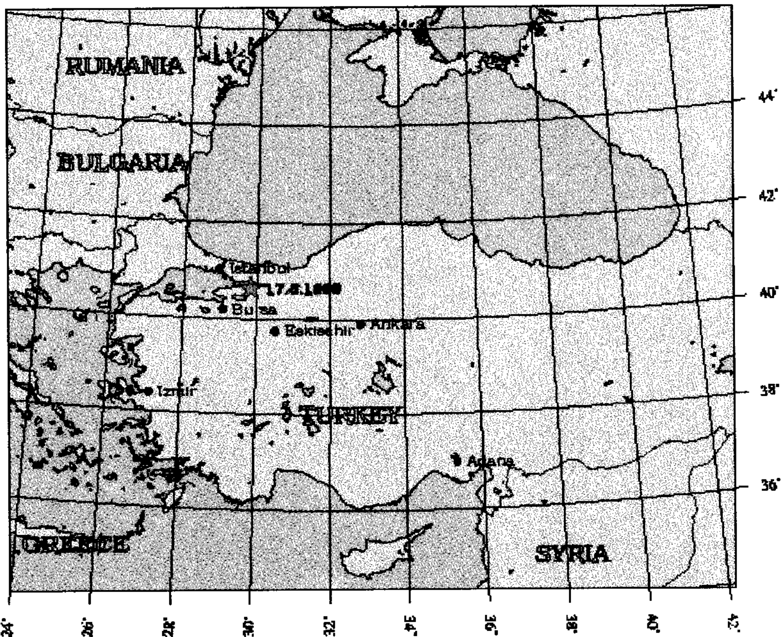
(OZCAN; 2002 - p: 22)

---

1. Avlaka
2. İNCE BURUN
3. BEYSUN
4. HATAY

ترکیه از سه طرف توسط دریا احاطه شده و از نظر وسعت با حدود ۷۸۰۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت، یک کشور نسبتاً بزرگ شناخته شده و چهل‌وسومین کشور بزرگ جهان محسوب می‌گردد. این کشور ۲۶۲۷ کیلومتر مرز خشکی و ۷۰۰۴ کیلومتر مرز آبی با دریاهای اطراف خود دارد که از لحاظ جغرافیایی موقعیت مناسب برّی و بحری به این کشور می‌دهند.

۹۷ درصد خاک ترکیه به مساحت تقریبی ۷۵۰۰۰۰ کیلومتر مربع شبه جزیره آناتولی است که در آسیا و ۳ درصد آن به مساحت ۲۳۰۰۰ کیلومتر مربع تراس شرقی (تراکیه) است که در اروپا قرار دارد. با این وجود بیش از ۱۰ درصد جمعیت ترکیه در تراس‌شرقی زندگی می‌کنند! بخش‌های آسیایی و اروپایی ترکیه توسط دریای مرمره که کف آن از سنگ مرمر سفید تشکیل شده، از یکدیگر جدا شده‌اند. در شمال و جنوب این دریا، تنگه‌های بسفر و داردانل قرار دارند که از نظر استراتژیکی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار می‌باشند.

موقعیت جغرافیائی ترکیه

۱ـ۱ـ تحدید حدود

پیشروی ترکیه در آب از شمال، غرب و جنوب و وجود کوهستان‌های صعب‌العبور در شرق این کشور، مرزهای نسبتاً مشخص و موقعیت طبیعی ممتازی را برای آن فراهم نموده است. این مرزها در دهه سوم قرن بیستم و بر اساس معاهدات گوناگون تجدید شده و تاکنون ثابت باقی مانده‌اند. مرز ۲۰۶ کیلومتری با یونان بر اساس معاهده لوزان در ۱۹۲۳ تعیین و ادعاهایی که طرفین در تراس‌شرقی داشتند، با جابجایی ترک‌های مقیم یونان به ترکیه و یونانی زبانان ساکن در مناطق غرب ترکیه به یونان، حل و فصل شد. همین معاهده مرز با بلغارستان را نیز تثبیت نمود. مرز با شوروی سابق در ۱۹۲۱ تعیین حدود گردید. ولی پس از فروپاشی شوروی کشورهای گرجستان، ارمنستان و آذربایجان با ترکیه همسایه شدند. مرز با ایران بر اساس معاهده ۱۹۳۷ به طور کامل تعریف و تعیین گردید. همسایگان جنوبی ترکیه یعنی عراق و سوریه نیز که تا سال ۱۹۱۸ بخشی از امپراتوری عثمانی بودند، بر اساس معاهده لوزان جدا شده و اداره آنها به انگلیس و فرانسه سپرده شد. با توجه به این‌که قیمومیت عراق به عهده انگلیس بود، ترکیه در سال ۱۹۲۶ طی معاهده آنکارا مرزهای خود با عراق را پس از امضای معاهده با انگلیس، تثبیت نمود.

بر اساس معاهده لوزان، استان هاتای به سوریه واگذار شد ولی ترکیه و فرانسه که در آن زمان قیمومیت سوریه را بر عهده داشتند، در سال ۱۹۳۹ به توافق رسیدند که این استان به ترکیه مسترد گردد. این موضوع بعدها پس از استقلال سوریه در سال ۱۹۴۹ مورد اعتراض این کشور واقع شد. از این‌رو هنوز مرزهای ترکیه و سوریه در این استان از نظر سوری‌ها قطعیت نیافته و دمشق بر این استان و شهرهای اصلی آن یعنی بندر اسکندرون و هاتای ادعای ارضی دارد.

طول مرزهای خشکی ترکیه با همسایگان خود

گرجستان	ارمنستان	نخجوان	ایران
۲۵۲	۲۶۸	۹	۴۹۹
سوریه	عراق	بلغارستان	یونان
۸۲۲	۳۳۱	۲۴۰	۲۰۶

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 : p:4

طول مرزهای آبی ترکیه با دریاهای مجاور خود

مدیترانه	اژه	سیاه	مرمره	جمع
۱۵۷۷	۲۸۰۵	۱۶۹۵	۹۲۷	۷۰۰۴

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

موقعیت ترکیه در میان همسایگان خود

مقایسه مساحت ترکیه با همسایگانش

	کشور	مساحت (کیلومتر مربع)
۱	ایران	۱۶۴۸۰۰۰
۲	ترکیه	۷۸۰۵۸۰
۳	عراق	۴۳۷۰۷۲
۴	سوریه	۱۸۵۱۸۰
۵	یونان	۱۳۱۹۴۰
۶	بلغارستان	۱۱۰۹۱۰
۷	آذربایجان	۸۶۶۰۰
۸	گرجستان	۶۹۷۰۰
۹	ارمنستان	۲۹۸۰۰
۱۰	قبرس	۹۲۵۰
	میانگین	۸۵۶۷۳۳

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه سرانه سرزمینی ترکیه با همسایگانش

	کشور	سرانه سرزمینی (کیلومتر مربع به ازای هر نفر)
۱	ایران	۰,۰۲
۲	عراق	۰,۰۱۶
۳	بلغارستان	۰,۰۱۴
۴	گرجستان	۰,۰۱۱
۵	یونان	۰,۰۱
۶	قبرس	۰,۰۰۹
۷	ترکیه	۰,۰۰۹
۸	آذربایجان	۰,۰۰۸
۹	سوریه	۰,۰۰۸
۱۰	ارمنستان	۰,۰۰۷

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه طول سواحل ترکیه با همسایگانش

	کشور	طول سواحل (کیلومتر)
۱	یونان	۱۳۶۷۶
۲	ترکیه	۷۰۰۴
۳	ایران	۲۴۴۰ (۷۴۰ کیلومتر در دریای مازندران)
۴	قبرس	۶۴۸
۵	بلغارستان	۳۵۴
۶	گرجستان	۳۱۰
۷	سوریه	۱۹۳
۸	عراق	۵۸
۹	آذربایجان	۸۰۰
۱۰	ارمنستان	۰
	میانگین	۳۸۰۱

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

جایگاه جهانی برخی مشخصه‌های جغرافیایی ترکیه

شاخص		رتبه	از میان کشور
مساحت	۷۸۰۵۸۰ کیلومتر مربع	۴۳	۲۵۵
طول مرزها	۲۶۲۷ کیلومتر	۶۷	۱۶۳
	۰,۰۳ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۴۹	۱۶۳
مساحت آب‌ها	۹۸۲۰ کیلومتر مربع	۴۰	۲۵۵
	۰,۰۱ کیلومتر مربع به ازای هر نفر	۱۲۹	۲۳۶
طول سواحل	۷۰۰۴ کیلومتر	۲۴	۲۵۵
	۰,۱ کیلومتر به ازاء هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۳۱	۲۳۶

منبع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook; Heal The World Foundatio- 2003*

۲ـ۱ـ ژئولوژی

ساختار تکتونیکی فلات آناتولی به‌گونه‌ای است که این سرزمین به دلیل واقع شدن بر روی کمربند زلزله‌خیز دنیا، هر از چند گاهی دچار زلزله‌های شدید می‌گردد. به جز نواحی واقع در مجاورت مرزهای سوریه، سرزمین آناتولی از نظر تقسیم‌بندی‌های زمین‌شناسی، جزء کمربند آلپ است که بر اثر فشار کوهزایی هیمالیا از اقیانوس اطلس سر بر آورده است. این اتفاق که با فعالیت‌های آتش‌فشانی شدید همراه بود، بین ۲۰ تا ۶۵ میلیون سال پیش رخ داد و هنوز هم به آرامی در جریان است. به‌همین دلیل ترکیه یکی از کشورهای زلزله‌خیز دنیا محسوب می‌شود و طی یک قرن گذشته بیش از ۸۰ زلزله با بزرگای ۵/۵ تا ۸ درجه ریشتر را تجربه کرده است.

زلزله‌های تا ۵/۵ درجه ریشتر معمولاً خسارات زیادی در ترکیه به بار نمی‌آورند. اما زلزله‌های بیش از ۵/۵ ریشتر به‌ویژه اگر در شب‌های زمستان رخ دهند، با خسارات جانی و مالی فراوان توأم می‌شوند. مهیب‌ترین زلزله معاصر ترکیه در سال ۱۹۳۹ در شهر ارزنجان رخ داد که به مرگ بیش از ۱۶۰۰۰۰ نفر انجامید. کمربند زلزله در ترکیه از کجاعلی در حاشیه تنگه

بسفر آغاز و به شمال دریاچه وان در نزدیکی مرزهای ایران ختم می‌گردد. زلزله مرداد سال ۱۹۹۹ ازمیت نیز یکی از مهیب‌ترین زلزله‌های ترکیه بود که با شدت ۷/۷ درجه در مقیاس ریشتر به مدت ۴۷ ثانیه شش استان ترکیه در شمال غرب این کشور را لرزانده و با حدود ۱۷۰۰۰ نفر تلفات، در کمتر از یک دقیقه ۱۶ میلیارد دلار (نزدیک به ۷ درصد درآمد ناخالص ملی) خسارت وارد کرده و ۶۰۰۰۰۰ نفر را نیز بی‌خانمان نمود. *(http://www.deprem.gov.tr)*

تعداد کشته‌ها و مجروحان زلزله ۱۹۹۹ ازمیت ترکیه به تفکیک استان‌های محل وقوع

استان	جمعیت	تعداد کشته‌ها	تعداد مجروحان	درصد کشته‌ها به جمعیت	درصد مجروحان به جمعیت
کجاعلی	۱۱۷۷۳۷۹	۹۴۴۹	۹۸۸۱	۰/۸۰	۰/۸۴
ساکاریا	۷۳۱۸۰۰	۳۸۹۰	۵۱۸۰	۰/۵۳	۰/۷۱
یالووا	۱۶۳۹۱۶	۲۵۰۴	۴۵۲۹	۱/۵۳	۲/۲۴
دوزجه	۱۶۳۱۳۷	۱۰۶۳	۳۸۳۶	۰/۶۵	۲/۳۵
بولو	۳۸۹۸۸۵	۴۷	۳۵۵	۰/۰۱	۰/۰۹
جمع	۲۶۲۶۱۱۷	۱۶۹۵۳	۲۳۷۸۱	۰/۶۵	۰/۹۱

*منبع: پارسی‌زاده ـ **بررسی وضعیت اجتماعی اقتصادی ترکیه قبل و پس از زلزله ازمیت** ـ ۱۳۷۸ ـ ص ۶۲ الی ۶۸*

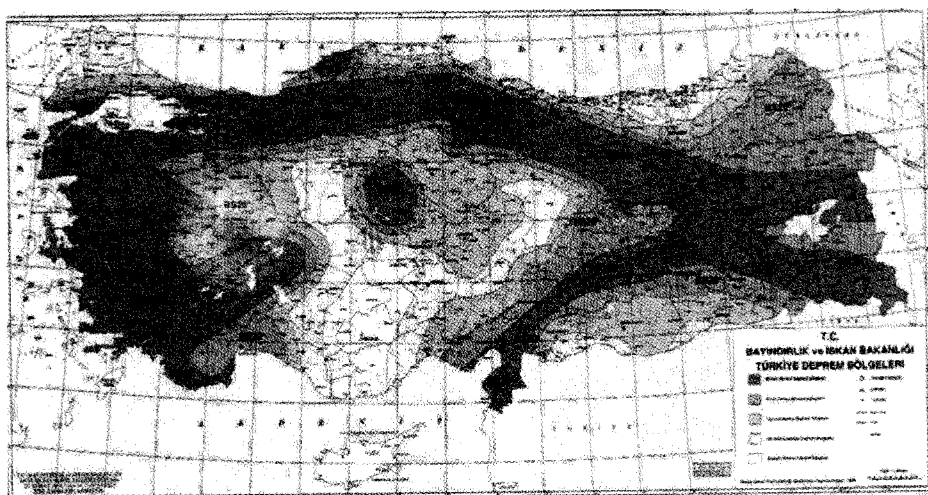
مهم‌ترین زلزله‌های ترکیه طی یک قرن گذشته

تاریخ	محل وقوع	بزرگا	تاریخ	محل وقوع	بزرگا
۱۹۰۳	مالازگیرت	۶/۷	۱۹۵۶	اسکی شهیر	۶/۴
۱۹۱۲	تکیرداغ	۷/۳	۱۹۵۷	فتحیه	۷/۱
۱۹۱۴	بوردور	۶/۹	۱۹۵۷	آبانت- بولو	۷/۱
۱۹۲۴	ارزروم	۶/۸	۱۹۵۹	کجه‌کیز- موغلا	۵/۹
۱۹۲۵	دینار	۵/۹	۱۹۶۱	فتحیه- موغلا	۶/۳

تاریخ	محل وقوع	بزرگا	تاریخ	محل وقوع	بزرگا
۱۹۲۶	قارص	۶	۱۹۶۳	چنارجیک- استانبول	۶/۳
۱۹۲۸	توربالی	۶/۵	۱۹۶۴	بوردور	۵/۷
۱۹۲۹	سوشهیر	۶/۱	۱۹۶۴	مالاتیا	۶
۱۹۳۰	حکاری	۷/۲	۱۹۶۴	مایتاس- بالیکسیر	۷
۱۹۳۳	دنیزلی	۵/۷	۱۹۶۵	دنیزلی	۵/۷
۱۹۳۵	اِردک	۶/۴	۱۹۶۶	وارتو- موش	۵/۶
۱۹۳۸	کرشهیر	۶/۶	۱۹۶۶	وارتو- موش	۶/۹
۱۹۳۹	ازمیر	۶/۶	۱۹۶۷	ادیرنه	۶/۸
۱۹۳۹	ارزنجان	۵/۹	۱۹۶۷	پولومور	۵/۹
۱۹۴۰	یوزگات	۵/۶	۱۹۶۸	بارتین	۶/۵
۱۹۴۱	موغلا	۶	۱۹۶۹	آلاشهیر	۶/۵
۱۹۴۱	ارجس	۵/۹	۱۹۶۹	کارابورون	۵/۹
۱۹۴۱	ارزنجان	۵/۹	۱۹۷۰	گدیز	۷/۲
۱۹۴۲	بالیکسیر	۶/۱	۱۹۷۰	گدیز	۵/۸
۱۹۴۲	چوروم	۵/۵	۱۹۷۰	دمیرجه	۵/۶
۱۹۴۲	توکات	۷	۱۹۷۱	بوردور	۵/۹
۱۹۴۳	آداپازری	۶/۶	۱۹۷۱	بینگل	۶/۸
۱۹۴۳	سامسون	۷/۲	۱۹۷۵	لیجه	۶/۶
۱۹۴۴	بولو	۷/۲	۱۹۷۶	مرادیه	۷/۵
۱۹۴۴	اوشاک	۶	۱۹۸۳	قارص	۶/۹
۱۹۴۴	آی‌والیک	۶/۸	۱۹۸۴	بالگایا	۵/۵
۱۹۴۵	آدانا	۶	۱۹۸۶	دوغان شهیر	۵/۹
۱۹۴۶	الگین- قونیه	۵/۵	۱۹۸۶	دوغان شهیر	۵/۶
۱۹۴۶	وارتو- موش	۵/۹	۱۹۹۲	ارزنجان	۶/۸
۱۹۴۹	کارابورون	۶/۶	۱۹۹۲	تونجلی	۵/۸
۱۹۴۹	کارن اوا	۶/۷	۱۹۹۲	ازمیر	۶

تاریخ	محل وقوع	بزرگا	تاریخ	محل وقوع	بزرگا
۱۹۵۱	انتاکیه- هاتای	۵/۸	۱۹۹۵	سی پروس	۵/۸
۱۹۵۱	کورشونلو	۶/۹	۱۹۹۵	دینار	۶
۱۹۵۲	حسن قلعه	۵/۸	۱۹۹۵	تونجلی	۵/۶
۱۹۵۲	جیحان	۵/۶	۱۹۹۶	مجید ازو	۵/۶
۱۹۵۳	ینی‌جه	۷/۲	۱۹۹۷	هاتای	۵/۵
۱۹۵۳	کوشونلو	۶	۱۹۹۸	آدانا- جیحان	۶/۳
۱۹۵۵	سوکه	۶/۸	۱۹۹۹	ازمیت- مرمره	۷/۴

منبع: پارسی‌زاده ـ زمستان ۱۳۷۸ ـ ص ۶۲ الی ۶۸

مناطق زلزله‌خیز ترکیه

۲ـ موقعیت ژئوپلیتیکی و اهمیت ترکیه

ترکیه به‌عنوان یک کشور در حال توسعه در میان همسایگان ایران، از موقعیت خاصی برخوردار است. تمایلات غرب‌گرایانه و سیاست‌های تقرب‌جویانه آنکارا به اسرائیل، در برابر بنیادهای اسلامی و دینی، نه تنها موجب منش دوگانه در رفتارهای سیاسی این کشور شده،

بلکه پیچیدگی‌های سیاسی خاصی را برای اتخاذ سیاست مناسب از سوی جمهوری اسلامی ایران طلب می‌کند. این ویژگی‌ها در کنار همجواری با ایران، همواره الگوی ویژه‌ای را برای پیشبرد تعاملات موجود در قبال این کشور، برای جمهوری اسلامی ایران ایجاب نموده‌اند.

ترکیه کشوری پر همسایه و دارای لایه‌های مختلف ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی است. این کشور با ۸ کشور مرز زمینی داشته و از سه طرف به دریاهای آزاد و ترانزیتی راه دارد. استقرار کشورهای عرب زبان سوریه و عراق در جنوب، کشور فارس زبان ایران در شرق و همسایگی با کشور هم‌زبانِ آذربایجان، کشور کاملاً متفاوت ارمنستان و دو کشور اروپایی یونان و بلغارستان، سیاست خارجی ترکیه را بسیار پر تحرک و فعال نموده و این کشور را در آستانه گزینش‌های بسیار مهمی قرار داده است.

ترکیه به‌عنوان یکی از گذرگاه‌های اشاعهٔ فرهنگ مسلمانان و ترک‌ها به مغرب زمین و در عین حال پنجره‌ای برای مشرق زمین محسوب می‌گردد. موقعیت سه دریای مدیترانه، سیاه و اژه در اطراف ترکیه، آن‌را به‌کشوری با سیستم باز و همسایه تمامی جهانیان تبدیل نموده است. این کشور با برخورداری از سواحل طولانی و خصوصیت ارتباط بین قاره‌ای و امکان ارتباط سریع، از دیر باز به‌عنوان یک مرکز تجاری مهم شناخته شده است.

آسیای صغیر اصطلاح جغرافیایی دیگری است که بیشتر نویسندگان اروپایی در نوشته‌های خود بدان اشاره نموده‌اند. موقعیت خاص جغرافیایی ترکیه آن را به پل ارتباطی اروپا و آسیا تبدیل نموده است. از قرن یازدهم تا احداث خط راه آهن استانبول- بغداد در قرن بیستم، ترکیه به منزله شاهراه مهمی که کشورهای اروپایی را به کشورهای مسلمان متصل می‌نمود، عمل کرده است. این موقعیت حساس در خلال هر دو جنگ جهانی اهمیت خود را به اثبات رسانده است. امروزه نیز ترکیه با موقعیت ممتاز جغرافیایی خود، نقش حساس و تعیین کننده‌ای در منطقه ایفا می‌کند.

برای درک موقعیت استراتژیک ترکیه می‌توان به دو اظهار نظر تاریخی در این زمینه بسنده کرد. نخستینِ این اظهارات، سخنان استالین در کنفرانس پتدام می‌باشد. او در کنفرانس مذکور،

حین ایراد سخنرانی اظهار داشت: «ترکیه از چنان موقعیت جغرافیایی برخوردار است که با کمک آن می‌توان گلوی هر ابر قدرتی را فشرد!» دومین شاهد کلام را نیز می‌توان در لابلای سخنان ناپلئون بناپارت جستجو نمود. او در مورد تنگه‌های استانبول و چاناک‌کاله (بسفر و داردانل) گفته است: «*حاضرم نیمی از مناطق تحت نفوذم را بدهم اما از گذرگاه‌هایی که مرا به روسیه می‌رسانند، چشم نپوشم!*»

۱ـ۲ـ ظرفیت‌های ژئواستراتژیک ترکیه

ظرفیت‌های استراتژیک هر کشور به ضریب برخورداری از منابع طبیعی خداداد و مدیریت و بهره‌برداری از آن‌ها بستگی دارد. بر این اساس، هر کشوری که از یک یا هر دوی این عوامل برخوردار باشد، از اهمیت استراتژیک برخوردار است. ترکیه از لحاظ منابع انرژی غنی نیست و تنها می‌تواند ۱۰ درصد نفت مورد نیاز خود را از چاه‌های نفت باتمان و دیاربکر تأمین کند. اما در مقابل، دارای منابع بسیار غنی آب و زغال‌سنگ است و با تبدیل‌شدن به قطب ترانزیت انرژی در منطقه که از طریق عبور خط لوله باکو ـ جیحان و خط لوله گاز طبیعی جمهوری اسلامی ایران و خطوط انتقال انرژی موجود حاصل خواهد شد، از موقعیت استراتژیک مهمی برخوردار است. هم‌اکنون خطوط لوله انتقال نفت و گاز کشورهای ایران، عراق، ترکمنستان، آذربایجان، روسیه و حتی خطوط کشتی‌رانی حمل گاز مصر و الجزایر به سمت ترکیه احداث شده یا در دست احداث یا طراحی می‌باشند. این تنوع در منابع انرژی، ترکیه را قادر ساخته که تا حد زیادی خود تعیین کننده اصلی میزان واردات و نرخ کالای مورد نیاز خود باشد.

ترکیه همچنین از توان هیدروپلیتیک بالایی برخوردار است. شاید اگر ترکیه در منطقه پر بارانی همانند آسیای جنوب شرقی بود، منابع آب آن از چنین اهمیتی برخوردار نبودند. ولی این کشور در منطقه‌ای واقع شده است که آب یک معضل بزرگ محسوب می‌شود. از این‌رو دسترسی به دریاهای سیاه و مدیترانه و نیز آب و هوای مناسب و خاک حاصلخیز و عبور بیش از ۱۸۰۰۰ کیلومتر رودهای پر آب و داشتن بیش از ۱۵ دریاچه بزرگ و ده‌ها دریاچه کوچک

دیگر، ثروت مهمی برای این کشور فراهم کرده که موجب قدرت و بالا رفتن توان چانه‌زنی آن در مقابل کشورهای همسایه شده است. برخورداری از یک چنین موقعیتی در کنار توان مدیریتی بالا در شناخت آسیب‌پذیری‌ها و نقاط قوت خود، سبب شده که ترکیه بتواند همواره بر سر میز مذاکرات از موضع قدرت ظاهر شود.

۲ـ۲ـ ترکیه در مرکز مثلث بحران

موقعیت خاص جغرافیایی ترکیه موجب شده است این کشور از موقعیت راهبردی مهمی برخوردار باشد. این سرزمین همانند پلی دو منطقه مهم و استراتژیک بالکان و خاورمیانه را به یکدیگر متصل می‌کند. وجود نفت در خاورمیانه و بحران‌های متعدد در این منطقه، موجب افزایش اهمیت ترکیه گشته است. همچنین مجاورت این کشور در کنار دریاهای سیاه، اژه، مدیترانه و وجود دو تنگه مهم بسفر و داردانل، باعث شده، کالاهای مصرفی اروپا از طریق ترکیه به خاورمیانه ارسال شوند.

ترکیه در اوایل دوران جنگ سرد (۱۹۵۳ م) به علت وحشتی که از حمله شوروی سابق داشت، به‌عنوان بازوی جناح جنوب شرقی بلوک غرب، به پیمان نظامی ناتو پیوست و پس از فروپاشی شوروی، احتمال می‌رفت که از اهمیت ترکیه کاسته شود. اما به‌علت همجواری این کشور با کشورهای مشترک‌المنافع (جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان) و وجود منابع نفت و گاز در این منطقه، دوباره مورد توجه غرب قرار گرفت. ترکیه در زمان اشغال کویت به دست نیروهای عراق و در جنگ خلیج فارس (۱۹۹۱) به‌موازات جبهه عربستان سعودی، جبهه‌ای در شمال عراق گشود و فعالانه علیه حضور نظامی عراق در کویت به نیروهای متحدین کمک کرد. به‌علاوه کشورهای غربی سعی کردند از طریق نفوذ ترکیه به آسیای مرکزی و قفقاز و انحصاری ساختن بازارهای این مناطق، از نفوذ ایران بکاهند و حضور خود را از این طریق افزایش دهند.

واقع شدن ترکیه بین دو قاره آسیا و اروپا، همجواری آن با کانون‌های بحران

خاورمیانه، قفقاز و بالکان و وجود تنگه‌های بسفر و داردانل که تنها معبر آبی از دریای سیاه به‌سوی سایر دریاهای آزاد می‌باشند، از عمده عواملی هستند که موقعیت مهم و کم‌نظیری را از نظر راهبردی برای این کشور به‌وجود آورده و عضویت و اهمیت آن در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) را باعث گردیده‌اند. پس از فروپاشی شوروی سابق ترکیه تلاش نمود از طریق گسترش تفکر پان‌ترکیسم و نفوذ در کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی، برای خود جایگاه راهبردی جدیدی تعریف کند. اما در این راه چندان موفق نبود. در حال حاضر خصوصاً پس از حادثه ۱۱ سپتامبر، ترکیه در تلاش است که تحت عنوان قرار داشتن در خط مقدم مبارزه با تروریسم بین‌الملل و پل ارتباطی جهان اسلام و مسیحیت، جایگاه راهبردی خود نزد غرب را ارتقا بخشد.

به طور خلاصه

- ***ترکیه در یکی از حساس‌ترین نقاط دنیا و حد فاصل دو قاره اروپا و آسیا قرار دارد. واقع شدن این کشور در حد فاصل دریای مازندران و مدیترانه و نزدیکی آن به خلیج فارس و کانال سوئز، موقعیت راهبردی ویژه‌ای به این کشور داده است.***
- ***ترکیه بر دو تنگه بسفر و داردانل تسلط کامل داشته و از این طریق بر عبور و مرور کشتی‌های روسیه به اروپا و آب‌های آزاد کنترل دارد.***
- ***ترکیه زبانه شرقی ناتو در غرب آسیا و تنها کشور مسلمان عضو این پیمان و رابط بین دنیای اسلام و ناتو می‌باشد.***
- ***ترکیه در صدد است که به اتحادیه اروپایی راه یابد و قرائن و شواهد نشان می‌دهند که احتمالاً طی دو دهه آتی به این هدف خود خواهد رسید. از این‌رو می‌تواند به‌عنوان یک الگوی مناسب از سوی کشورهای غربی به دنیای اسلام معرفی شود.***
- ***ترکیه با داشتن منابع غنی آب می‌تواند نقش مهمی را در سیاست آتی کشورهای خاورمیانه که با مشکل رو به افزایش کمبود آب مواجه می‌باشند، ایفا کند.***

➢ *پس از فروپاشی شوروی، از ۱۵ جمهوری تازه تأسیس آن، ۵ جمهوری به زبان ترکی تکلم می‌کنند که به ترکیه تمایل نشان می‌دهند. ترکیه موفق شده است با توجه به گرایش‌ها و نیاز این کشورها و با کمک رژیم صهیونیستی، جایگاه خوبی در این کشورها برای خود فراهم کند.*

➢ *ترکیه در دهه پایانی قرن بیستم روابط بسیار مستحکمی با رژیم اشغال‌گر قدس برقرار نموده که می‌تواند در آینده بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تأثیر مستقیم گذارد.*

➢ *برخورداری از یک ارتش قوی که با کمک آمریکا مسلح شده، به ترکیه جایگاه و اهمیت ویژه‌ای داده است. ارتش ترکیه از نظر بزرگی بعد از آمریکا در مرتبه دوم کشورهای عضو ناتو قرار دارد و از توان و شایستگی رزمی بالایی برخوردار است.*

➢ *واقع شدن در مجاورت منطقه حساس و تنش‌زای شمال عراق و اثر مستقیم بر آینده این منطقه که به طور مستقیم و مؤثری بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیر خواهد گذاشت، از دیگر علل اهمیت جمهوری ترکیه و لزوم توجه جدی به آن می‌باشد.*

۳ـ وضعیت توپوگرافی و جغرافیای طبیعی ترکیه

۱ـ۳ـ عوارض و برجستگی‌ها

ترکیه سرزمینی کوهستانی است که کوه‌های آن متعلق به دوران سوم زمین‌شناسی می‌باشند. بخش آسیایی ترکیه شامل کمربندی از سلسله کوه‌های جوان با ارتفاع متوسط ۱۱۰۰ متر از سطح دریاست که بر نواحی داخلی مشرف هستند و بخش‌های مرکزی فلات آناتولی را احاطه کرده‌اند. جوان بودن این کوه‌ها موجب شده است که ترکیه به‌عنوان یکی از زلزله‌خیزترین نقاط دنیا شناخته شده و هر از گاهی زلزله مخوفی در آن رخ دهد. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ ـ ص ۶)*

کوهستانی بودن ترکیه از ویژگی‌های این کشور است که به آن ارزش نظامی خاص می‌دهد

معروف‌ترین کوه‌های ترکیه سلسله جبال آک‌داغ (آق‌داغ) در شمال و توروس در جنوب می‌باشند. دنباله کوه‌های توروس رو به سمت شمال‌شرقی پیش رفته و به فلات ارمنستان می‌پیوندد. کوه‌های این قسمت از ترکیه شامل قلل مرتفع و مخروط‌های آتشفشانی هستند که از جمله آنها آرارت به ارتفاع ۵۱۶۵ متر را می‌توان نام برد.

به طور کلی شمال شبه جزیره آناتولی، ناحیه‌ای کوهستانی است که کوه‌های آن به ارتفاع ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰ متر از مغرب به‌طرف مشرق کشیده شده‌اند. این رشته کوه‌ها از سه یا چهار گروه به عرض ۶۰ تا ۱۰۰ کیلومتر موازی با ساحل دریا، با چین‌خوردگی‌های طولی که ارتباط با داخل کشور را مشکل می‌سازند، تشکیل گردیده و در مغرب به کوه‌های کوراغلو و ایلگز (۲۵۶۵متر) و در مشرق به کوه کچکر (۳۹۳۷متر) ختم می‌شوند. در جنوب در امتداد ۹۰۰ کیلومتر، رشته کوه‌ها به شکل کمان‌هایی عمود به ساحل واقع شده‌اند. این رشته کوه‌ها عبارت‌اند از: لیسی با حوزه‌ای به ارتفاعات مختلف و قللی با ارتفاع بیش از ۳۰۰۰ متر و توروس مرکب از دو دیواره طبیعی که بر اثر شکستگی نقاط انتهایی مِدزیداغ به ارتفاع ۳۵۸۵ متر و

کالدی به ارتفاع ۳۷۳۴ متر و آنتی توروس با ارتفاع کمتر، ولی صعب‌العبور که به ارتفاعات کردستان ختم می‌شوند، به‌وجود آمده است. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ – ص۷)*

در طول ساحل، کوه‌ها به دشت‌ها و جلگه‌های بسیار حاصلخیز پامفیلی و سیلیسی منتهی می‌گردند. میان این دو سلسله کوه، آناتولی مرکزی در فلات مرتفعی به ارتفاع متوسط ۱۰۰۰ متر دور از دریا و متوجه به‌طرف مغرب، توسط دماغه‌هایی که از کوه‌ها منشعب گردیده‌اند (مانند امیرداغ به ارتفاع ۲۲۴۰ متر و کزل‌داغ (قزل‌داغ) به ارتفاع ۳۰۱۵ متر) محصور شده است. این ناحیه از استپ پوشیده است. ناحیه لیکائونی که از سمت جنوب به صحرای نمک‌زار وسیعی منتهی می‌شود، دارای دریاچه‌های متعدد با آب شور است (به استثنای دریاچه آک‌گل) که از دوران پلیوسن باقی مانده‌اند و دارای وسعت‌های مختلف می‌باشند. دریاچه‌ها و مرداب‌های این منطقه که مساحتی بیش از ۹۰۰۰ کیلومترمربع را فرا گرفته‌اند، در جنوب مرتفع گردیده و گالاسی و کوه‌های آتشفشانی کایسری (قیصریه) و آرژه (ارسیاس) به ارتفاع ۳۹۱۶ متر از دسته آتشفشان‌های جدید را می‌سازند. رشته جبال متراکم شرقی بر جلگه‌های قفقاز و بین‌النهرین مشرف‌اند. این رشته منحنی شکل از ارتفاع ۴۰۰۰ تا ۳۰۰۰ متر به‌تدریج به سمت داخل پایین آمده، فلاتی به ارتفاع ۱۵۰۰ متر تا ۱۸۰۰ متر را تشکیل می‌دهد. در جنوب‌غربی میان کردستان و آنتی‌توروس، عبور و مرور به‌دشواری انجام می‌گیرد. در نقاط دیگر، سلسله کوه‌ها به‌تدریج وسعت‌گرفته، به ارتفاع آنها افزوده شده و تشکیل مانع بزرگی را می‌دهند. جلگه آسیری واقع در گسل دیاربکر در دامنه کوه‌هاسی به ارتفاع ۸۰۰ متر واقع شده است. قلل این کوه‌ها از برآمدگی‌های وسیع متحدالشکل که از شستشوی رودخانه‌ها احداث شده‌اند، تشکیل گردیده است.

در شمال شرقی، حاشیه کوهستانی از سواحل دریای سیاه شروع شده به‌طرف قفقاز و ایران ادامه می‌یابد. داخل این فلات یا از رشته کوه‌های منفرد و گاه مرتفع و آتشفشانی از جمله کوه‌های سبحان به ارتفاع ۴۴۳۴ متر و نمرود که دهانه آن هشت کیلومتر وسعت داشته و یکی از وسیع‌ترین دهانه‌های آتشفشانی جهان است، پوشیده

شده و یا از رشته کوه‌های آتشفشانی پیوسته مانند آرارات و آغری به ارتفاع ۵۱۶۵ متر متصل به آرارات کوچک به ارتفاع ۳۹۱۱ متر تشکیل گردیده است. این رشته کوه‌ها با تمام دشواری‌هایی که ایجاد کرده‌اند، نتوانسته‌اند سدی برای عبور و مرور فراهم آورند. دریاچه وان با ارتفاع تقریبی ۱۷۰۰ متر از سطح دریا به وسعت ۳۷۶۴ کیلومتر مربع در این ناحیه قرار گرفته است.

آرارات، مرتفع ترین قله ترکیه در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران واقع شده است. از دامنه این کوه می‌توان تا اعماق خاک ایران را دیده بانی نمود.

در منتهی‌الیه شبه جزیره آناتولی، حوزه مرمره، سرزمینی مرتفع با برآمدگی‌ها و برجستگی‌های ملایم مشرف بر المپ دوبورسا (۲۵۰۰متر) در معرض زلزله‌های متوالی واقع گردیده است. در این منطقه رشته کوه‌های متعدد با شیب ملایم و گاه تند (نقاط بن بست در شمال بزداغ به ارتفاع ۲۱۵۷ متر و در جنوب هوناز داغ به ارتفاع

۲۵۷۱ متر و آک‌داغ به ارتفاع ۲۴۴۹ متر) مشرف به جلگه‌های رسوبی و زلزله‌خیز شکل گرفته‌اند. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ – ص۹)*

منطقه تراس با رشته کوه‌های پوشیده از جنگل محصور شده و دو معبر در آن امکان ارتباط با جلگه بلغار را فراهم نموده‌اند که عبارت‌اند از: دره ماریتزا و گردنه توندزا به طول ۵۰ کیلومتر و عرض۲۰ کیلومتر، میان این دو سد و دریا، حوزه‌ای متمایل به شمال که به‌تدریج در حرکت به جنوب از ارتفاع آن کاسته می‌شود، قرار دارد.

با توجه به نقش ارتفاعات به‌ویژه ارتفاعات شرقی ترکیه در مناسبات این کشور با جمهوری اسلامی ایران، جدول زیر برخی از مهم‌ترین ارتفاعات واقع در نزدیکی مرزهای ایران را نشان می‌دهد:

مهم‌ترین ارتفاعات ترکیه در نزدیکی مرزهای جمهوری اسلامی ایران

ناحیه	نام رشته کوه	نام بلندی	ارتفاع از سطح دریا
آناتولی شرقی- کوه‌های توروس			
	کوه‌های نوروحاک	نوروحاک	۳۰۸۱
		کیلی	۳۰۳۸
	کوه‌های مالاتیا	آک داغ	۲۶۰۸
		بز داغ	۲۵۸۱
	کوه‌های اِرگانی	خزربابا	۲۲۹۰
		کارا اوغلان	۲۳۲۹
	کوه‌های پالو	کارا بل	۲۳۴۶
		شاریک شان	۲۵۷۶
	کوه‌های کاراچاووش	چاووش	۲۶۴۶
		سوباشی	۲۷۲۱
	کوه‌های بیتلیس	اختیار	۳۶۳۴
		آلاجابوک	۳۰۷۶

ناحیه	نام رشته کوه	نام بلندی	ارتفاع از سطح دریا
	کوه‌های حکاری	عربی	۳۱۶۲
		یازلی‌جا	۲۹۵۳
		تانی تانی	۳۰۵۵
		موسی	۳۲۳۲
	کوه‌های داغلی‌جا	داغلی‌جا	۳۵۵۶
		اوزپینار	۳۳۶۴
آناتولی شرقی- کوه‌های منطقه فرات علیا			
	کوه‌های کمالیه	مون زور	۳۱۴۷
	کوه‌های دیوری	چالگان	۲۷۳۵
		یاما	۲۶۹۴
	کوه‌های کارا	کارا داغ (قره‌داغ)	۲۱۲۰
	کوه‌های بینگل	شرافتین	۲۵۴۴
		کاله (قلعه)	۳۱۹۴
		بینگل	۳۱۱۱
	کوه‌های مرجان	آک بابا (آق بابا)	۲۴۶۳
	کوه‌های شیطان	شیطان	۲۹۱۳
	کوه‌های مون‌زور	کاتیر	۳۱۲۹
		کوشان	۳۰۷۸
		زیارت	۳۰۷۱
		فکریک	۳۲۶۲
	کوه‌های اِسِن	چیچک‌لی	۳۱۲۲
		سوغانلی	۳۰۶۵

ناحیه	نام رشته کوه	نام بلندی	ارتفاع از سطح دریا
آناتولی شرقی- کوه‌های ارزروم- قارص			
	کوه‌های اَرزروم	دوملو	۳۱۶۹
		کاواک	۲۹۰۴
		کوش	۳۱۸۶
	کوه‌های قارص	یسیرچول	۳۰۶۶
		کارگاپازاری	۳۰۴۸
	کوه‌های اردهان	آک دوغان	۲۸۷۹
	کوه‌های قره سو- ارس	ساکال توتان	۲۴۰۲
		پاشاپینار	۳۰۵۷
	کوه‌های حوضه رود مراد	آرارات بزرگ	۵۱۳۵
		آرارات کوچک	۳۸۹۶
		کوسه بزرگ	۳۴۳۲
		آشاغی‌داغ	۳۲۷۴
آناتولی شرقی- کوه‌های منطقه وان			
	کوه‌های وان	اِرک	۳۲۰۴
		باشت	۳۶۸۴
		چات	۳۱۴۶
		یومرو	۳۳۵۴
		منگنه	۳۴۱۲
	کوه‌های شمال شرقی دریاچه وان	تندورک	۳۶۶۰
		آلاداغ	۳۳۵۶

ناحیه	نام رشته کوه	نام بلندی	ارتفاع از سطح دریا
	کوه‌های شمالی دریاچه وان	مراد باشی	۳۵۱۰
		قندیل	۲۸۷۶
		بزداغ	۳۲۸۹
		میدان	۲۷۲۲
		سبحان	۴۰۵۸
	کوه‌های شمال‌غربی دریاچه وان	توپ‌داغ	۲۵۵۶
	کوه‌های غرب دریاچه وان	بیلمان	۲۷۳۵
		کارابورون	۲۷۵۴
		نمرود	۲۸۲۸
کوه‌ها و بلندی‌های آناتولی جنوب‌شرقی			
	بلندی‌های فلات اورفا	آرارات	۸۴۰
	بلندی‌های فلات غازی‌آنتپ	کارا باش	۱۴۹۶
	بلندی‌های فلات دیاربکر	کاراجا	۱۷۴۸
		مازی	۱۲۵۲
	بلندی‌های رامان	رامان	۱۲۶۰
		یانارسو	۸۶۵

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 –pp: 6-11

تصویر سه بعدی از قله آرارات، مرتفع ترین قله ترکیه http://www.gesource.ac.uk/worldguide/html/image_1335.htm

۲ـ۳ـ نقش ارتفاعات ترکیه در عملیات نظامی

ملاحظه ارتفاعات ترکیه نشان می‌دهد بیشتر ارتفاعات جهت شرقی- غربی دارند. (به استثنای ارتفاعات شرقی ترکیه که در مرز ایران قرار دارند و جهت معینی نداشته و به‌صورت گره خورده هستند).

ارتفاعات ترکیه را از نظر عملیات نظامی می‌توان به چهار منطقه مجزا به‌شرح زیر تقسیم‌بندی نمود:

الف) منطقه شرقی

شامل کوه‌های ارمنستان و آذربایجان و ارتفاعات مرزی ایران. چنانچه در این صحنه محورهای عملیات موازی جهت ارتفاعات باشند، حرکاتی که باز شدن نیروها را ایجاب می‌نمایند مشکل بوده و نوع ارتفاعات این منطقه، حرکات مجزا و دور از یکدیگر را به نیروها تحمیل می‌نماید.

ب) منطقه جنوب شرقی

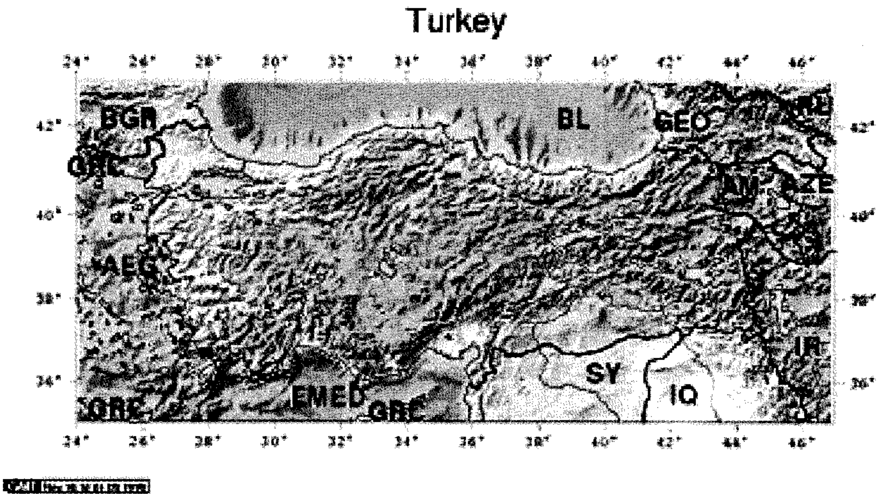
کوه‌های این منطقه به ارتفاعات شمال عراق متصل می‌شوند. در این بخش، کوه‌ها عمود بر محورهای عملیاتی هستند و از این رو مواضع پدافندی مناسبی را به‌وجود آورده‌اند. وضع این ارتفاعات به‌گونه‌ای است که هر چه به‌سمت جنوب می‌رویم، از ارتفاع زمین کاسته می‌شود و زمین وضعیت پله‌پله به‌خود گرفته و ارتفاعات ترکیه بر ارتفاعات سوریه و عراق حاکمیت مطلق پیدا می‌کنند.

ج) منطقه شمال یا ساحل دریای سیاه

شبیه ارتفاعات جنوب بوده و تا زمانی که در اختیار نیروهای ترکیه باشند، نیروهایی که قصد ورود به ترکیه و حرکت به سمت مرکز را دارند، با مشکل مواجه خواهند شد.

د) منطقه غربی یا ارتفاعات مشرف به دریای اژه

این ارتفاعات اغلب دنباله ارتفاعات شرقی بوده یا به صورت مجزا از هم قرار دارند. نقش نظامی این ارتفاعات کمتر و محدودتر است. ولی به‌عنوان مواضع پدافندی متوالی می‌توانند برای انجام عملیات تأخیری در مقابل عناصر آفندکننده غربی مورد استفاده قرار گیرند.

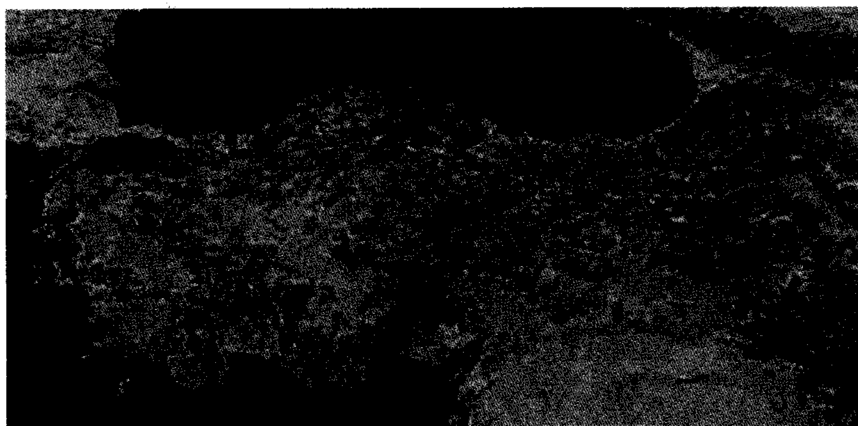
کوهستان‌های در هم پیچیده و نامنظم ترکیه به‌ویژه در مناطق شرقی این کشور، نقش مهمی در هر گونه عملیات نظامی ایفا می‌کنند.

۳ـ۳ـ نقش ناهمواری‌ها در اوضاع سیاسی و اقتصادی مردم ترکیه

ارتفاعات در ترکیه همانند دیگر کشورهای دنیا مستقیماً وضعیت اقتصادی و سیاسی مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهند. ارتفاعات جنوب‌شرقی این کشور همواره ارتباط مردم این ناحیه با دولت مرکزی را دشوار نموده و این امر در کنار سایر عوامل، موجب واگرایی و مرکزگریزی مردم شده است. به طوری که بیشترین مشکلات امنیتی دولت ترکیه طی دو دهه اخیر با ساکنان این منطقه بوده است. فاصله زیاد این مناطق با مرکز به‌ویژه در زمان حکومت عثمانی و دشواری ارتباطات، سبب گردیده که همواره دولت مرکزی توجه کمتری به این مناطق که کردنشین نیز می‌باشند، داشته باشد. این امر به نوبه خود موجب فقر فرهنگی و اقتصادی مردم این مناطق گردیده است. به طوری که کمترین درآمد سرانه و بیش‌ترین تعداد بی‌سوادان ترکیه مربوط به مردم استان حکاری در منتهی‌الیه جنوب شرقی ترکیه، در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

بعد مسافت و دشواری ارتباطات همچنین باعث شده دولت آنکارا نتواند به طور کامل حاکمیت خود را در استان‌های جنوب شرقی این کشور برقرار نماید. این امر نیز به نوبه خود سرکشی مردم از فرامین دولت مرکزی و بحران نفوذ در این مناطق را موجب شده است. به‌همین دلیل تاکنون بیشترین درگیری‌های حکومت ترکیه با جدایی‌طلبان، در نواحی کوهستانی جنوب شرقی بوده است.

کوهستان‌ها و ارتفاعات این منطقه همچنین موجب ایجاد اشکال در کنترل مرزها و گسترش پدیده‌هائی مانند قاچاق از انواع مختلف آن شده‌اند.

مناطق ساحلی ترکیه، سرسبز و پوشیده از نباتات مختلف است. ولی مرکز آناتولی فاقد پوشش گیاهی قابل توجه می‌باشد.

۴- پوشش گیاهی

تراس شرقی واقع در قسمت اروپایی ترکیه از رشته کوه‌های پوشیده از جنگل انبوه تشکیل شده است. جنوب، غرب و شمال غربی ترکیه دارای پوشش گیاهی انبوه و متراکم بوده و از بوته‌ها و علفزارهای کوچک و تنک پوشیده شده است. در حالی که سواحل دریای سیاه محل

متراکم‌ترین نواحی جنگلی ترکیه می‌باشند، بخش داخلی و خشک فلات آناتولی از بوته‌های کوتاه و استپ‌های وسیع پوشیده شده است. درختان میوه و نهال چای به وفور در سواحل دریای سیاه و محصول پنبه در جنوب‌غربی ترکیه و درختان روغنی در سواحل اژه تا سواحل مرمره گسترش یافته‌اند. ترکیه از نظر تولید گندم خودکفا بوده و تولید این محصول استراتژیک عموماً در نواحی مرکزی از جمله استان‌های آنکارا، سیواس، یوزگات، چوروم، کایسری، مرسین، شانلی‌اورفا و به‌ویژه قونیه صورت می‌گیرد.

حدود دو پنجم زمین‌های ترکیه قابل کشت و زرع می‌باشند و بیش از نیمی از این زمین‌ها به کشت غلات اختصاص دارند. حدود یک هفتم از اراضی موجود و قابل استفاده را نیز چراگاه‌ها و مراتع تشکیل می‌دهند.

به طور کلی سرزمین ترکیه به‌واسطه داشتن آب و هوای متنوع، دارای انواع و اقسام گیاهان، متناسب با آب و هوای هر محل می‌باشد. با توجه به اینکه استپ (زمین‌های علفزار) بیش از ۳۰۰۰۰۰ کیلومترمربع یعنی نزدیک به نصف مساحت این سرزمین را فرا گرفته، می‌توان این کشور را از نظر پوشش گیاهی به سه منطقه کلی تقسیم‌بندی نمود:

۱ـ منطقه استپ‌ها

۲ـ منطقه مدیترانه

۳ـ منطقه معتدل شامل نواحی کوهستانی

به این سه منطقه باید ناحیه شبه کویری که در مرکز آناتولی قرار دارد و نیز منطقه گرمسیری که در جلگه‌های ساحل جنوبی و در اعماق دره‌ها واقع شده و نقش فرعی ایفا می‌کنند را نیز اضافه نمود. وجود استپ در آناتولی مرکزی به‌کشور ترکیه منظره زیبایی داده که برای مسافران و سیاحان جالب بوده و در نظر اول مورد توجه آنان قرار می‌گیرد. در این مناطق تا مسافت‌های بسیار دور، تا چشم کار می‌کند بوته‌هایی به رنگ خاکستری و زرد که در فواصل آنها تک درخت‌هایی که این منظره را از حالت یکنواختی خارج می‌کنند، دیده می‌شود. در فصل بهار طی فاصله زمانی بسیار کوتاهی، برجستگی‌ها و پستی و بلندی‌های سرزمین آناتولی از گل‌های وحشی و رنگارنگ پوشیده

می‌شود که همانند تابلوی زیبایی بینندگان را به شگفتی وا می‌دارد. تابستان‌ها در برخی نواحی مرکزی آناتولی، خشکی به اندازه‌ای است که حتی بوته‌ها نیز از بین رفته و باد با وزش خود، گرد و غبار کور کننده‌ای تولید می‌کند.

(http://www.ogm.gov.tr/harita/tr_map2.zip)

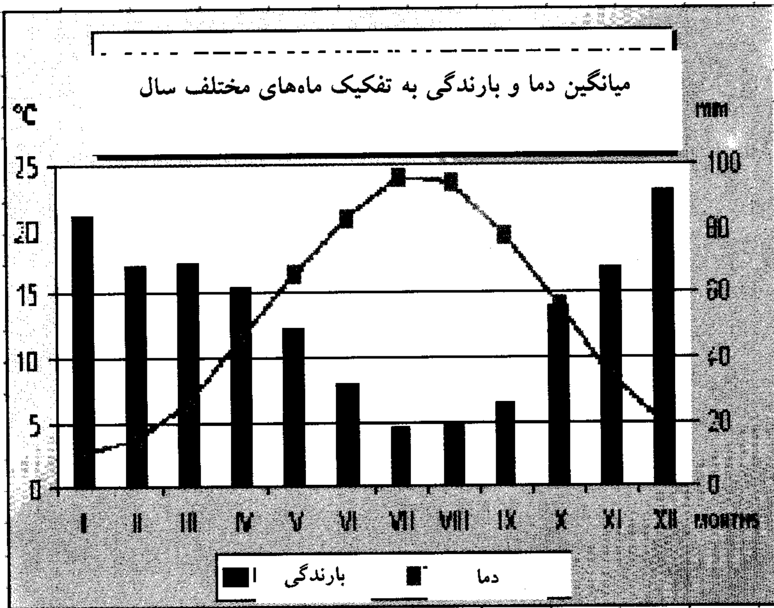
در مغرب در فواصل استپ‌ها، سرزمین‌هایی برای زراعت و یا جنگل‌های کوچک وجود دارند. ولی هر چه به‌طرف مشرق یعنی به‌جانب ایران پیش می‌رویم، اراضی از کوه‌های مرتفع و وحشی پوشیده شده که در تابستان و فصل خشکی، وضعی شبیه آب و هوای بیابان و صحراهای سوزان به‌وجود می‌آورد.

منطقه مدیترانه و ناحیه اژه، مناسب‌ترین و مساعدترین سرزمین برای گیاهان مختلف محسوب می‌شوند. در این مناطق، درختان میوه و زیتون به حد وفور دامنه‌های پست کوه‌های لیسی و توروس را پوشانده‌اند. در ناحیه پون با وجود باران‌های فراوان و ممتد، نباتات در بعضی از مناطق از نوع نباتات سواحل اقیانوس و در بعضی نواحی از نوع گیاهان مدیترانه‌ای (درختان میوه) می‌باشند.

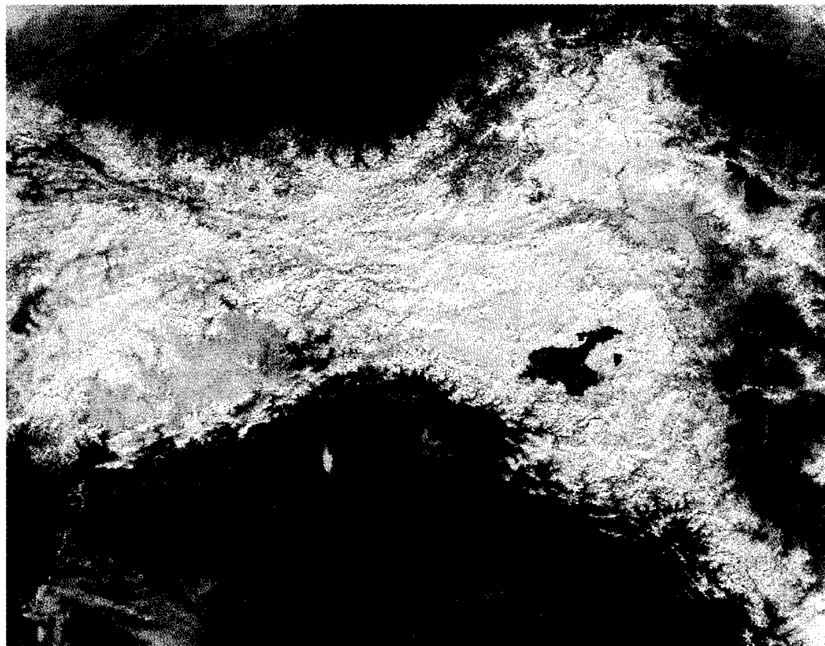
در نواحی کوهستانی به خصوص در رشته کوه‌های شمالی، جنگل قسمت اعظم این سرزمین‌ها را پوشانده است و مناطق پست‌تر، از انواع درختان جنگلی مانند کاج، بلوط، شاه بلوط و قان پوشیده شده‌اند. *(پل‌رو، ۱۳۵۲ - ص۱۹)*

۵ـ آب و هوا

ترکیه به خاطر موقعیت جغرافیایی خاص خود، دارای اقلیمی معتدل می‌باشد. به دلیل وجود سلسله کوه‌هایی که به موازات سواحل دریاهای اطراف کشیده شده‌اند، تنوع اقلیمی ملموسی بین نقاط مختلف ترکیه وجود دارد. مناطق ساحلی ترکیه با اقلیم معتدل، تابستان‌های گرم و زمستان‌های سرد و کم‌بارشی را سپری می‌کنند. اما بر خلاف این نواحی، مناطق مرکزی فلات آناتولی، تابستان‌های گرم و زمستان‌های سردی را پشت سر می‌گذارند.

آب و هوای ترکیه با توجه به وضع پستی و بلندی‌های زمین و دوری و نزدیکی مناطق به دریا و جهت وزش بادهای موسمی، بسیار متنوع می‌باشد. در نواحی کوهستانی شمال، باران به حد وفور و منظم وجود دارد. اما هر چه از مشرق به سمت مغرب پیش می‌رویم، از مقدار باران کاسته می‌شود. با توجه به تأثیر میزان ریزش برف و مدت دوام آن بر روی زمین، هر قدر از سواحل ترکیه دور و به مرکز آناتولی نزدیک می‌شویم، دوام برف بر روی زمین بیشتر می‌شود. به طوری که دوام برف در قارص و مناطق اطراف آن در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران به حدود ۱۱۵ روز در سال نیز می‌رسد.

بارش برف در ترکیه انجام عملیات نظامی در فصل سرما را بسیار دشوار و بعضاً غیرممکن نموده است. (عکس ماهواره‌ای نیمه شرقی آناتولی در مجاورت مرزهای ایران را نشان می‌دهد که در فوریه ۲۰۰۴ تهیه شده است).

منبع: http://www.gesource.ac.uk/worldguide/html/image_1335.html

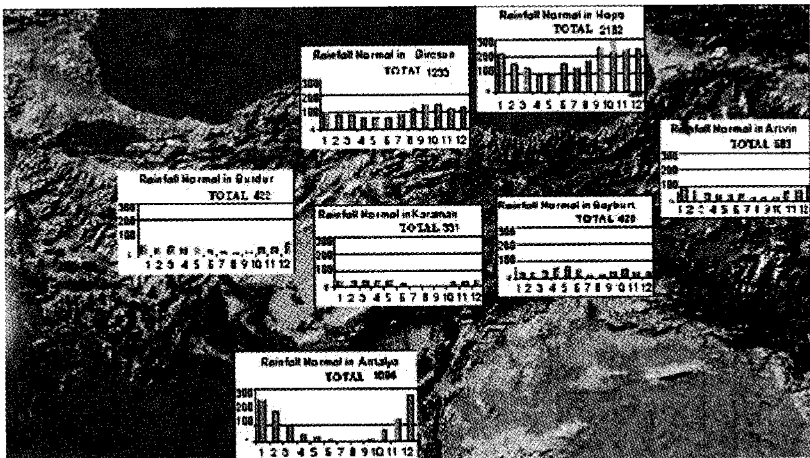
همان طور که گفته شد در نواحی کوهستانی شمال، باران به حد وفور و به طور منظم می‌بارد. ولی هر چه از مشرق به‌طرف مغرب حرکت می‌کنیم، از مقدار آن کاسته می‌شود (۱۲۸ روز در ترابوزان (ترابزون) و ۸۰ روز در بی‌تینی). ناحیه پونت بسیار مرطوب و دارای مه فوق‌العاده و مستمر و درجه حرارت معتدل است و هر چه به قسمت‌های غربی نزدیک می‌شویم، آب و هوا سخت‌تر و زمستان‌ها سردتر و تابستان‌ها گرم‌تر و خشک‌تر می‌گردند. بادهایی که از سمت شمال می‌وزند و در تمام سال ادامه دارند، سبب می‌شوند که دریا دائماً متلاطم و گرم باقی بماند.

آب و هوای نواحی جنوبی ترکیه از نواحی شمالی کمتر مساعد است. باران‌ها غیرمنظم و

کم و فواصل بارش طولانی‌تر است (۴۰ تا ۴۵ روز در سال). تابستان‌ها خشک و گرم و زمستان‌ها بسیار سرد با مقدار زیادی برف در قلل کوه‌ها می‌باشند. در فلات سیلیسی - ترکیه، نزول برف در ارتفاعات از شهریور ماه هر سال شروع شده و تا آخر اردیبهشت ماه سال بعد ادامه دارد. اما در سواحل آن، تابستان‌ها بسیار گرم و خشک‌اند.

طی دهه‌های اخیر، آب و هوای ناحیه آناتولی مرکزی به واسطه عملیات ساختمانی و حفر قنوات و کانال‌ها قدری تغییر یافته و به مقدار ریزش باران که سابقاً کم‌تر بود، افزوده شده است.

بر اثر تأثیر آب و هوای ناحیه پونت، هر چه از طرف مغرب به سمت مشرق حرکت کنیم، رطوبت هوا و باران بیش‌تر می‌شود. با این وجود، آب و هوا در این ناحیه سخت و متغیر است. فصل بهار آن بسیار مرطوب و در تابستان روزها بسیار گرم و شب‌ها خنک است. در مغرب ترکیه هر چه از طرف شمال به جنوب می‌رویم، تأثیر آب و هوای پونت کم‌تر می‌شود. در استانبول فقط پانزده روز در سال برف می بارد. تابستان‌ها خنک و زمستان‌ها فوق‌العاده سرد است. ولی هر چه بیش‌تر به سمت جنوب حرکت کنیم، زمستان‌ها ملایم‌تر و تابستان‌ها خنک‌تر می‌شوند. در رشته کوه‌های جنوبی مخصوصاً در بهار و پاییز، باران فراوان (بیش از یک متر درسال) می‌بارد و تضاد آب و هوا میان تابستان و زمستان کاملاً مشهود است.

متوسط میزان بارندگی در نواحی مختلف ترکیه

سواحل اژه و مدیترانه دارای زمستان‌های بارانی و خنک و تابستان‌های خشک و نسبتاً گرم می‌باشند. بارش نزولات آسمانی در این منطقه بین ۵۸۰ تا ۱۲۰۰ میلیمتر متغیر است. سواحل دریای سیاه بیشترین میزان بارندگی را داشته و متوسط بارندگی در این منطقه ۱۴۰۰ میلیمتر می‌باشد. این منطقه تنها ناحیه ترکیه است که در تمام طول سال بارندگی در آن مشاهده می‌شود. کوه‌هایی که در این ناحیه به موازات سواحل کشیده شده‌اند، از نفوذ ابرهای باران‌زا به داخل آناتولی مرکزی ممانعت به‌عمل می‌آورند. به‌همین دلیل آب و هوای درون آناتولی بیشتر به آب و هوای قاره‌ای با فصول کاملاً متمایز شباهت دارد. زمستان‌های فلات آناتولی بسیار سخت بوده و دمای هوا در ارتفاعات به ۴۰- درجه نیز می‌رسد. در این ناحیه برف تا ۱۲۰ روز بر روی زمین باقی می‌ماند. آب و هوا در غرب ترکیه متفاوت از وضعیت فوق است. در این ناحیه متوسط دما در زمستان ۱ درجه و در تابستان بیش از ۲۰ درجه سانتی‌گراد است. متوسط بارش در این ناحیه ۴۰۰ میلیمتر است که بسته به ارتفاع زمین، از یک نقطه به نقطه دیگر، متفاوت است. دشت قونیه با متوسط بارش سالیانه ۳۰۰ میلیمتر، خشک‌ترین منطقه به‌شمار می‌آید. در این منطقه اردیبهشت ماه مرطوب‌ترین و تیر و مرداد خشک‌ترین ماه‌های سال به حساب می‌آیند.

(Turkiye Istatistik Yilligi, 2002 –pp: 16-24)

زمستان‌ها در مناطق شرقی ترکیه و در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران به‌شدت سرد و توأم با بارش برف سنگین می‌باشد. به طوری که روستاها برای مدت‌های طولانی در محاصره برف قرار گرفته و ارتباط آنها با سایر مراکز مسکونی قطع می‌گردد. بهار و پاییز این منطقه ملایم است. ولی هوا به‌شدت متغیر بوده و روزهای بسیار سرد و بسیار گرم نیز به طور متناوب دیده شده‌اند.

متوسط دما در برخی ایستگاه‌های هواشناسی منتخب (درجه سانتی‌گراد)

نام ایستگاه	ارتفاع (متر)	طول مدت مشاهده (سال)	متوسط سالیانه	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
آدانا	۲۷	۷۲	۱۸٫۸	۱۷٫۱	۲۱٫۴	۲۵٫۲	۲۷٫۷	۲۸٫۱	۲۵٫۴	۲۱	۱۵٫۱	۱۱٫۱	۹٫۹	۱۰٫۴	۱۳٫۱
افیون	۱۰۳۴	۷۲	۱۱٫۱	۱۰٫۴	۱۴٫۹	۱۸٫۸	۲۱٫۹	۲۱٫۸	۱۷٫۵	۱۲٫۱	۶٫۹	۲٫۳	۰٫۲	۱٫۶	۵
آنامور	۵	۵۳	۱۹٫۲	۱۶٫۹	۲۰٫۷	۲۴٫۹	۲۷٫۹	۲۷٫۹	۲۵٫۱	۲۰٫۹	۱۶٫۵	۱۳	۱۱٫۴	۱۱٫۶	۱۳٫۴
آنکارا	۸۹۱	۷۵	۱۱٫۷	۱۱٫۲	۱۵٫۹	۱۹٫۸	۲۳٫۱	۲۳٫۰	۱۸٫۴	۱۲٫۸	۷٫۳	۲٫۳	-۰٫۱	۱٫۳	۵٫۴
انطاکیه	۱۰۰	۶۰	۱۸٫۱	۱۷٫۱	۲۱	۲۴٫۶	۲۶٫۹	۲۷٫۵	۲۵٫۵	۲۰٫۶	۱۴٫۲	۹٫۸	۸	۹٫۸	۱۲٫۹
آنتالیا	۵۴	۷۱	۱۸٫۵	۱۶٫۲	۲۰٫۴	۲۵	۲۸٫۱	۲۷٫۹	۲۴٫۷	۱۹٫۹	۱۵٫۱	۱۱٫۵	۹٫۹	۱۰٫۵	۱۲٫۶
آیدین	۵۷	۳۱	۱۷٫۵	۱۵٫۷	۲۰٫۷	۲۵٫۴	۲۸٫۱	۲۷٫۲	۲۳٫۳	۱۸٫۱	۱۳٫۴	۹٫۵	۸	۹٫۳	۱۱٫۵
بالیکسیر	۱۴۷	۶۳	۱۴٫۵	۱۳	۱۷٫۸	۲۲٫۲	۲۴٫۵	۲۴٫۲	۲۰٫۵	۱۵٫۶	۱۰٫۸	۶٫۹	۴٫۹	۵٫۹	۸
بولو	۷۴۲	۷۲	۱۰٫۲	۹٫۴	۱۳٫۸	۱۷	۱۹٫۴	۱۹٫۵	۱۵٫۸	۱۱٫۵	۶٫۹	۲٫۷	۰٫۳	۱٫۶	۴٫۴
بورسا	۱۰۰	۷۲	۱۴٫۶	۱۳	۱۷٫۶	۲۲٫۱	۲۴٫۵	۲۴٫۱	۲۰٫۱	۱۵٫۶	۱۱٫۲	۷٫۶	۵٫۳	۶٫۲	۸٫۳
چاناک کاله	۶	۶۷	۱۴٫۸	۱۲٫۳	۱۷٫۳	۲۱٫۹	۲۴٫۶	۲۴٫۴	۲۰٫۷	۱۵٫۸	۱۱٫۸	۸٫۳	۶٫۱	۶٫۶	۸
دیاربکر	۶۷۷	۷۲	۱۵٫۸	۱۳٫۹	۱۹٫۳	۲۵٫۹	۳۱	۳۰٫۳	۲۴٫۹	۱۷٫۱	۹٫۸	۴٫۱	۱٫۶	۳٫۶	۸٫۳
ادیرنه	۵۱	۷۲	۱۳٫۴	۱۲٫۷	۱۷٫۸	۲۱٫۹	۲۴٫۴	۲۳٫۴	۱۹٫۶	۱۴٫۱	۹٫۱	۴٫۵	۲٫۲	۳٫۹	۷٫۲
ارزنجان	۱۲۱۸	۶۸	۱۰٫۶	۱۰٫۴	۱۵٫۵	۱۹٫۷	۲۳٫۷	۲۳٫۷	۱۸٫۹	۱۲	۵٫۴	-۰٫۴	-۳٫۶	-۱٫۷	۳٫۴
ارزروم	۱۷۵۸	۷۲	۵٫۹	۵٫۲	۱۰٫۷	۱۴٫۴	۱۹٫۳	۱۹٫۵	۱۴٫۹	۸٫۳	۱٫۴	-۵	-۸٫۷	-۷٫۲	-۲٫۶
اسکی شهیر	۸۰۱	۷۲	۱۰٫۹	۱۰٫۴	۱۵٫۱	۱۸٫۸	۲۱٫۴	۲۱٫۲	۱۷٫۱	۱۲	۶٫۷	۲٫۲	-۱٫۵	۱٫۳	۴٫۹
غازی آنتپ	۸۵۵	۶۱	۱۴٫۵	۱۲٫۸	۱۸٫۳	۲۳٫۷	۲۷٫۳	۲۶٫۹	۲۲٫۴	۱۵٫۵	۹٫۱	۴٫۴	۲٫۵	۳٫۹	۷٫۴
استانبول	۳۳	۷۲	۱۴	۱۱٫۶	۱۶٫۴	۲۰٫۸	۲۳٫۲	۲۳٫۲	۱۹٫۷	۱۵٫۵	۱۱٫۶	۸	۵٫۶	۵٫۶	۷٫۱
اسپارتا	۹۹۷	۷۲	۱۲	۱۰٫۶	۱۵٫۴	۱۹٫۶	۲۳٫۱	۲۲٫۸	۱۸٫۴	۱۲٫۹	۷٫۷	۳٫۶	۱٫۷	۲٫۷	۵٫۷
اصلاحیه	۵۱۸	۶۳	۱۶٫۶	۱۵٫۲	۲۰٫۱	۲۴٫۶	۲۷٫۳	۲۷٫۶	۲۴٫۷	۱۹	۱۲٫۳	۷	۵	۶٫۵	۱۰٫۱
ازمیر	۲۹	۶۲	۱۷٫۶	۱۵٫۶	۲۰٫۵	۲۵٫۱	۲۷٫۶	۲۷٫۱	۲۳٫۴	۱۸٫۴	۱۴	۱۰٫۴	۸٫۶	۹٫۴	۱۱٫۳
آغری	۱۶۳۱	۵۶	۵٫۹	۵٫۶	۱۲٫۱	۱۶٫۵	۲۱	۲۰٫۹	۱۶٫۱	۸٫۸	۱٫۶	-۶٫۹	-۱۰٫۷	-۹٫۵	-۳٫۹
قارص	۱۷۷۵	۶۵	۴٫۲	۴٫۸	۱۰٫۱	۱۳٫۵	۱۷٫۳	۱۷٫۲	۱۳٫۳	۶٫۹	۰٫۳	-۷٫۳	-۱۱٫۵	-۹٫۷	-۳٫۸
کاستامونو	۸۰۰	۷۱	۹٫۷	۹٫۵	۱۴٫۱	۱۷٫۴	۲۰٫۱	۱۹۷	۱۵٫۵	۱۰٫۵	۵٫۳	۰٫۹	-۱٫۲	۰٫۶	۴٫۲
کایسری	۱۰۹۳	۶۷	۱۰٫۴	۱۰٫۵	۱۵٫۱	۱۹٫۱	۲۲٫۴	۲۱٫۸	۱۷	۱۱٫۴	۵٫۲	۰٫۵	-۲٫۱	۰	۴٫۵
کرشهیر	۱۰۰۷	۷۱	۱۱٫۳	۱۰٫۶	۱۵٫۴	۱۹٫۵	۲۲٫۸	۲۲٫۵	۱۷٫۹	۱۲	۶٫۳	۲	-۰٫۳	۱٫۳	۵
قونیه	۱۰۳۱	۷۲	۱۱٫۵	۱۱٫۱	۱۵٫۸	۱۹٫۹	۲۳٫۲	۲۲٫۸	۱۸٫۲	۱۲٫۳	۶٫۴	۱٫۸	-۰٫۲	۱٫۵	۵٫۴
کوتاهیه	۹۶۹	۷۲	۱۰٫۶	۹٫۹	۱۴٫۴	۱۸	۲۰٫۴	۲۰٫۲	۱۶٫۳	۱۱٫۶	۶٫۹	۲٫۵	۰٫۲	۱٫۶	۴٫۷
مالاتیا	۹۴۸	۷۱	۱۳٫۶	۱۳	۱۸٫۲	۲۳٫۱	۲۷٫۲	۲۷٫۱	۲۲٫۴	۱۵٫۳	۷٫۹	۱٫۸	-۰٫۹	۱	۶٫۴
مرزیفون	۷۵۵	۶۱	۱۱٫۴	۱۱٫۲	۱۵٫۴	۱۸٫۸	۲۱	۲۱	۱۷٫۶	۱۲٫۶	۷٫۶	۲٫۹	۰٫۹	۲٫۵	۵٫۷
موغلا	۶۴۶	۶۶	۱۴٫۹	۱۲٫۵	۱۷٫۴	۲۲٫۴	۲۶	۲۵٫۶	۲۱٫۶	۱۵٫۸	۱۰٫۶	۷	۵٫۴	۶	۸٫۳
ریزه	۹	۶۹	۱۳٫۸	۱۱٫۳	۱۵٫۷	۱۹٫۸	۲۲٫۲	۲۲٫۴	۱۹٫۵	۱۵٫۸	۱۲٫۲	۸٫۷	۳٫۷	۶٫۶	۷٫۸
سامسون	۴	۲۷	۱۴	۱۱٫۱	۱۵	۱۹٫۸	۲۲٫۶	۲۲٫۶	۱۹٫۵	۱۵٫۵	۱۱٫۹	۹	۶٫۹	۶٫۸	۷٫۶
سییرت	۸۹۶	۵۹	۱۵٫۹	۱۳٫۵	۱۹٫۲	۲۵٫۷	۳۰٫۴	۲۹٫۸	۲۵	۱۷٫۸	۱۰٫۳	۴٫۸	۲٫۳	۳٫۹	۷٫۸
سیواس	۱۲۸۵	۷۱	۸٫۶	۸٫۷	۱۳٫۳	۱۶٫۷	۱۹٫۶	۱۹٫۶	۱۵٫۷	۱۰٫۵	۴٫۶	-۱	-۳٫۹	-۲٫۴	۲٫۲
تکرداغ	۳	۶۰	۱۳٫۸	۱۱٫۶	۱۶٫۵	۲۰٫۹	۲۳٫۳	۲۳٫۲	۱۹٫۷	۱۵٫۱	۱۱٫۱	۷٫۲	۴٫۵	۵٫۲	۶٫۹
ترابزون	۳۰	۶۷	۱۴٫۵	۱۱٫۶	۱۵٫۷	۲۰	۲۲٫۶	۲۲٫۹	۲۰	۱۶٫۳	۱۲٫۹	۹٫۵	۷٫۳	۷٫۳	۸٫۲
شانلی اورفا	۵۴۹	۶۹	۱۸٫۱	۱۵٫۸	۲۱٫۸	۲۷٫۷	۳۳٫۳	۳۱٫۱	۲۶٫۷	۱۹٫۹	۱۲٫۸	۷٫۳	۵٫۱	۶٫۷	۱۰٫۳
وان	۱۶۶۱	۶۱	۸٫۷	۷٫۲	۱۲٫۹	۱۷٫۸	۲۲	۲۱٫۵	۱۷	۱۰٫۳	۴٫۳	-۱٫۱	-۴	-۳٫۶	۰٫۷
زونگولداغ	۱۳۷	۶۴	۱۳٫۲	۱۱	۱۵٫۲	۱۹٫۴	۲۱٫۶	۲۱٫۴	۱۸٫۴	۱۴٫۹	۱۱٫۷	۸٫۵	۳	۶٫۲	۷٫۲

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002-p 16

حداکثر دمای مشاهده شده در ایستگاه‌های هواشناسی منتخب (درجه سانتی‌گراد)

نام ایستگاه	طول مدت مشاهده (سال)	حداکثر مشاهده شده	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
آدانا	۷۳	۴۵٫۶	۳۶٫۸	۴۱٫۳	۴۲٫۸	۴۴	۴۵٫۶	۴۳٫۲	۴۱٫۵	۳۴٫۳	۲۶٫۷	۲۶٫۵	۲۶٫۲	۳۰٫۷
افیون	۷۳	۳۹٫۸	۳۰٫۲	۳۳	۳۵٫۵	۳۹٫۸	۳۸	۳۴٫۶	۳۱٫۳	۲۵٫۳	۲۰٫۳	۱۷٫۴	۲۰٫۲	۲۶٫۴
آنامور	۵۴	۴۴٫۲	۳۳٫۳	۳۷٫۵	۴۱	۴۱٫۴	۴۴٫۲	۳۹٫۵	۳۶٫۶	۳۰٫۳	۲۴٫۶	۲۲٫۵	۲۳٫۲	۲۷٫۵
آنکارا	۷۶	۴۰٫۸	۳۱٫۶	۳۴٫۴	۳۷	۴۰٫۸	۴۰	۳۵٫۷	۳۳٫۳	۲۵٫۳	۲۰٫۴	۱۶٫۴	۲۰٫۴	۲۸٫۵
انطاکیه	۶۱	۴۳٫۹	۳۷٫۵	۴۲٫۵	۴۱٫۵	۴۳٫۴	۴۳٫۹	۴۲٫۶	۳۹٫۲	۳۲٫۴	۲۲٫۶	۲۰٫۲	۲۵	۳۰٫۵
آنتالیا	۷۳	۴۵	۳۳٫۲	۳۸٫۷	۴۱٫۵	۴۵	۴۴٫۶	۴۲٫۵	۳۹٫۶	۳۳	۲۳٫۶	۲۳٫۹	۲۵٫۹	۲۸
آیدین	۶۲	۴۴٫۶	۳۳٫۸	۴۰٫۲	۴۲٫۶	۴۴٫۶	۴۳٫۳	۴۰٫۲	۳۸	۳۰٫۵	۲۵٫۹	۲۳٫۲	۲۵٫۲	۳۲٫۴
بالیکسیر	۶۴	۴۳٫۷	۳۵٫۲	۳۸٫۵	۴۰	۴۲	۴۳٫۷	۳۹٫۴	۳۶٫۴	۲۸٫۷	۲۵٫۷	۲۳٫۳	۲۳٫۴	۳۰٫۷
بولو	۷۲	۳۹٫۴	۳۱٫۸	۳۴٫۴	۳۵٫۶	۳۹٫۳	۳۹٫۴	۳۷٫۳	۳۴	۲۷	۲۴	۱۹٫۸	۲۱٫۲	۲۹٫۳
بورسا	۷۳	۴۲٫۸	۳۶٫۲	۳۷	۴۰٫۵	۴۳٫۸	۴۲٫۶	۴۰٫۱	۳۷٫۳	۳۱	۲۶٫۵	۲۳٫۸	۲۶٫۱	۳۲٫۵
چاناک کاله	۶۹	۸٫۸.	۳۰٫۸	۳۴٫۴	۳۶٫۴	۳۸٫۸	۳۸٫۷	۳۵٫۴	۳۱٫۷	۲۷٫۸	۲۲٫۲	۲۰	۲۱٫۳	۲۷٫۳
دیاربکر	۷۳	۴۶٫۲	۳۳	۳۹٫۸	۴۱٫۸	۴۶٫۲	۴۵٫۹	۴۲	۳۵٫۷	۲۸٫۴	۲۵	۱۶٫۹	۲۱٫۳	۲۶
ادیرنه	۷۳	۴۱٫۵	۳۳٫۵	۳۷٫۱	۳۹٫۳	۴۱٫۵	۴۰٫۸	۳۷٫۸	۳۵٫۸	۲۶٫۳	۲۰٫۸	۲۰	۲۳٫۲	۲۸
ارزنجان	۷۰	۴۰٫۶	۲۹٫۵	۳۲	۳۵٫۶	۴۰٫۶	۴۰٫۵	۳۶٫۴	۳۱٫۴	۲۴٫۹	۱۶٫۷	۱۴	۱۷٫۲	۲۵٫۲
ارزروم	۷۳	۳۵٫۶	۲۳٫۵	۲۹٫۶	۳۲٫۲	۳۵٫۶	۳۵٫۴	۳۲	۲۷	۲۰٫۷	۱۲٫۳	۸	۱۰٫۶	۲۱٫۴
اسکی شهیر	۷۲	۴۰٫۶	۳۰٫۷	۳۴٫۳	۳۶٫۴	۴۰٫۶	۳۸٫۷	۳۶٫۴	۳۲٫۸	۲۵٫۶	۲۱٫۱	۱۷٫۳	۲۰٫۸	۲۹٫۱
غازی آنتپ	۶۲	۴۴	۳۲٫۸	۳۷٫۸	۳۹٫۶	۴۴	۴۲	۳۷٫۷	۳۶٫۴	۲۶٫۹	۲۲٫۴	۱۷٫۶	۲۱	۲۸٫۱
استانبول	۷۳	۴۰٫۵	۳۲٫۹	۳۴٫۱	۳۹٫۲	۳۹٫۷	۴۰	۳۷٫۵	۳۴	۲۶٫۴	۲۱٫۵	۲۱٫۷	۲۴	۲۶٫۸
اسپارتا	۷۳	۳۸	۲۹٫۵	۳۳	۳۵٫۴	۳۸	۳۷٫۵	۳۴٫۶	۳۲٫۲	۲۵٫۴	۱۷٫۷	۱۷٫۶	۱۹	۲۶٫۸
اصلاحیه	۶۳	۴۵٫۴	۳۴	۳۹٫۴	۴۰٫۲	۴۲٫۴	۴۵٫۴	۴۰٫۴	۳۷٫۸	۲۹٫۸	۲۰٫۷	۲۰٫۴	۲۱٫۷	۲۷٫۷
ازمیر	۶۳	۴۲٫۷	۳۲٫۵	۳۷٫۶	۴۱٫۳	۴۲٫۶	۴۲٫۷	۳۸٫۷	۳۶	۳۰٫۳	۲۴٫۷	۲۱٫۴	۲۳٫۹	۳۰٫۵
آغری	۶۳	۳۹٫۹	۲۴٫۱	۳۲٫۷	۳۹٫۸	۳۹٫۸	۳۹٫۹	۳۵٫۸	۲۹٫۲	۱۹٫۸	۱۳٫۶	۹٫۶	۱۳	۲۱٫۵
قارص	۷۰	۳۵٫۴	۲۴٫۲	۲۷	۳۱٫۴	۳۵٫۴	۳۵٫۴	۳۲٫۶	۲۶٫۸	۲۱٫۲	۱۱٫۴	۸٫۴	۱۱	۱۸٫۸
کاستامونو	۷۲	۴۲٫۲	۳۱٫۴	۳۳٫۶	۳۵٫۷	۴۲٫۲	۳۸	۳۵٫۷	۳۱٫۸	۲۴٫۷	۲۱٫۱	۱۷٫۳	۲۰٫۶	۲۷٫۸
کایسری	۶۸	۴۰٫۷	۳۰٫۷	۳۳٫۶	۳۷٫۶	۴۰٫۷	۴۰٫۶	۳۵٫۸	۳۳٫۶	۲۶	۲۱	۱۸	۲۲٫۶	۲۸٫۶
کرشهیر	۷۲	۴۰	۳۰٫۵	۳۴٫۵	۳۶	۴۰٫۲	۳۹٫۴	۳۶٫۲	۳۳٫۶	۲۶٫۲	۱۹٫۹	۱۹	۲۰٫۶	۲۸
قونیه	۷۳	۴۰٫۶	۳۰٫۴	۳۴٫۴	۳۶٫۷	۴۰٫۶	۴۰	۳۵	۳۱٫۶	۲۵٫۴	۲۱٫۸	۱۶٫۸	۲۳٫۸	۲۸٫۹
کوتاهیه	۷۳	۳۹٫۵	۳۰	۳۳٫۸	۳۵	۳۹٫۵	۳۸٫۸	۳۴٫۶	۳۱٫۶	۲۴٫۳	۱۹	۱۷٫۱	۱۹٫۸	۲۷
مالاتیا	۷۲	۴۲٫۲	۳۰٫۴	۳۶	۴۰	۴۲٫۲	۴۰٫۸	۳۷	۳۴٫۴	۲۵	۱۸	۱۵٫۴	۱۷٫۷	۲۷٫۲
مرزیفون	۶۲	۴۱٫۹	۳۱٫۲	۳۴٫۸	۳۷٫۸	۴۱٫۹	۳۹٫۸	۳۷٫۵	۳۲٫۷	۲۶٫۲	۲۱٫۵	۱۸	۲۱٫۴	۳۰٫۲
موغلا	۶۷	۴۱٫۶	۳۱	۳۵٫۷	۳۸٫۸	۴۱٫۶	۴۱٫۲	۳۸٫۱	۳۶٫۱	۲۷٫۴	۲۰٫۳	۲۰٫۹	۲۰٫۸	۲۸٫۸
ریزه	۷۰	۳۸٫۲	۳۲٫۵	۳۸٫۲	۳۵٫۲	۳۵٫۴	۳۵٫۶	۳۳٫۴	۳۳٫۸	۳۰٫۴	۲۶٫۲	۲۳٫۴	۲۸٫۱	۳۲٫۶
سامسون	۲۸	۳۷٫۳	۳۳٫۶	۳۴٫۴	۳۳٫۶	۳۷٫۵	۳۵٫۲	۳۷	۳۶٫۷	۲۹	۲۵٫۳	۲۴٫۲	۲۶٫۲	۳۲٫۳
سییرت	۶۰	۴۶	۳۰٫۳	۳۶٫۲	۳۹٫۴	۴۴٫۴	۴۶	۳۹٫۹	۳۵٫۲	۲۶	۲۰٫۸	۱۷٫۹	۲۰٫۶	۲۴٫۳
سیواس	۷۲	۴۰	۲۸٫۴	۳۲	۳۴٫۵	۴۰	۳۸٫۲	۳۴٫۲	۳۰٫۵	۲۴	۱۵٫۵	۱۴	۱۷٫۵	۲۳٫۲
تکرداغ	۶۱	۳۸٫۴	۳۴٫۳	۳۳٫۸	۳۴	۳۸٫۴	۳۸	۳۴٫۵	۳۵٫۱	۲۷٫۹	۲۲٫۴	۲۱٫۵	۲۲٫۲	۲۸٫۱
ترابزون	۶۸	۳۸٫۲	۳۷٫۶	۳۸٫۲	۳۶٫۶	۳۷	۳۸٫۲	۳۲٫۸	۳۳٫۸	۳۲٫۸	۲۶٫۴	۲۸٫۸	۲۸٫۲	۳۵٫۲
شانلی اورفا	۷۰	۴۶٫۸	۳۳٫۹	۴۰	۴۲٫۷	۴۶٫۸	۴۶٫۲	۴۱٫۷	۳۷٫۸	۳۳٫۶	۲۹	۲۱٫۶	۲۲٫۷	۲۹
وان	۶۲	۳۷٫۵	۲۴	۲۸٫۳	۳۳٫۵	۳۷٫۵	۳۶٫۷	۳۲٫۶	۲۸٫۸	۲۰٫۱	۱۴٫۹	۱۲٫۶	۱۴٫۳	۲۰٫۴
زونگولداغ	۶۵	۴۰٫۵	۳۳٫۴	۳۶٫۷	۴۰٫۵	۳۹٫۵	۳۹٫۸	۳۳٫۸	۳۴٫۷	۲۶٫۸	۲۸	۲۴٫۱	۲۶	۳۱٫۷

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 -- p18

حداقل دمای مشاهده شده در ایستگاه‌های هواشناسی منتخب (درجه سانتی‌گراد)

نام ایستگاه	طول مدت مشاهده (سال)	حداقل مشاهده شده	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
آدانا	۷۳	-۸,۴	۰,۱	۷,۱	۹,۲	۱۱,۵	۱۴,۸	۹,۳	۲,۵	-۴,۳	-۴,۴	-۸,۴	-۶,۶	-۴,۹
افیون	۷۳	-۲۷,۲	-۷,۵	-۳,۱	۱	۴	-۲,۴	-۳,۲	-۷,۹	-۲۳,۲	-۲۷,۲	-۲۷	-۲۵,۳	-۱۷
آنامور	۵۶	-۴,۷	۸,۶	۹,۴	۱۲,۲	۱۶,۲	۱۵,۸	۱۰,۸	۸	۲,۳	۰,۷	-۱,۴	-۴,۷	-۰,۷
آنکارا	۷۶	-۲۴,۹	-۷,۲	-۱,۶	۳,۸	۴,۵	۵,۵	-۱,۵	-۵,۳	-۱۷,۵	-۲۴,۲	-۲۴,۹	-۲۴,۲	-۱۹,۲
انطاکیه	۶۱	-۱۴,۶	۱,۷	۷,۷	۱۱,۶	۱۵,۹	۱۵,۵	۷,۹	۲	-۳	-۶,۶	-۱۴,۶	-۶,۸	-۴,۲
آنتالیا	۷۳	-۴,۶	۳,۳	۵	۱۱,۱	۱۴,۸	۱۳,۶	۱۰,۳	۲,۹	۰	-۱,۹	-۴,۳	-۴,۶	-۱,۶
آیدین	۶۲	-۱۱	۰	۴,۶	۸,۴	۱۳,۴	۱۱,۸	۷,۶	۱,۶	-۴,۷	-۵,۳	-۱۱	-۵,۴	-۵
بالیکسیر	۶۴	-۲۱,۸	-۲,۸	۰,۶	۴	۹,۱	۶	۴	-۲,۳	-۷,۶	-۱۲,۹	-۲۱,۸	-۱۳,۱	-۸
بولو	۷۳	-۳۴	-۱۱,۵	-۲,۳	۰	۲,۸	۱,۴	-۲,۵	-۵,۸	-۲۴,۸	-۲۹,۱	-۳۱,۵	-۳۴	-۱۹,۸
بورسا	۷۳	-۲۵,۷	-۴,۲۲	۰,۸	۴	۸,۳	۷,۶	۳,۳	-۱	-۸,۴	-۱۷,۹	-۲۰,۵	-۲۵,۷	-۱۰,۵
چاناک کاله	۷۵	-۱۱,۵	-۱,۶	۱,۴	۶,۶	۷	۹,۴	۵,۹	۰,۴	-۷	-۱۰,۵	-۱۱	-۱۱,۵	-۸,۵
دیاربکر	۷۳	-۲۴,۲	-۶,۱	۰,۸	۳,۵	۹,۱	۸,۴	۴	-۸	-۱۲,۹	-۲۳	-۲۴,۲	-۱۹,۷	-۱۴
ادیرنه	۷۳	-۲۲,۲	-۲,۳	۰,۶	۶,۷	۸	۸	-۰,۲	-۳,۷	-۱۱,۲	-۱۷,۱	-۲۲,۲	-۱۸,۹	-۱۳,۵
ارزنجان	۷۰	-۳۲,۵	-۱۱,۱	-۴,۲	۲	۵	۵,۹	۰,۳	-۶,۸	-۱۷,۴	-۲۵,۹	-۳۲,۵	-۳۲,۴	-۲۲,۴
ارزروم	۷۳	-۳۷	-۱۸,۵	-۷	-۳,۲	-۱,۸	-۱,۱	-۶,۸	-۱۲,۶	-۳۴,۳	-۳۵	-۳۶	-۳۷	-۳۳,۲
اسکی شهیر	۷۲	-۲۶,۳	-۷,۲	-۲,۲	۲,۲	۵	۲,۲	-۳,۷	-۷,۱	-۱۶,۷	-۲۶,۳	-۲۳,۶	-۲۳,۸	-۱۶,۵
غازی آنتپ	۶۲	-۱۷,۵	-۴,۳	۰,۴	۴,۵	۹	۱۰,۸	۳,۴	-۳,۹	-۷	-۱۵	-۱۷,۵	-۱۵,۶	-۱۱
استانبول	۷۳	-۱۶,۱	-۲	۲,۸	۷,۱	۱۰,۵	۱۰,۲	۶	۲,۲	-۷,۲	-۱۰,۸	-۱۳,۹	-۱۶,۱	-۱۱,۱
اسپارتا	۷۳	-۲۱	-۴,۲	-۱,۲	۴	۴,۹	۷	-۰,۸	-۴,۱	-۱۱,۵	-۱۵,۴	-۱۹,۵	-۲۱	-۱۸,۵
اصلاحیه	۶۳	-۱۱,۸	۰	۵,۵	۱۰	۱۵	۱۳,۱	۹,۳	۳	-۴,۲	-۸	-۱۱,۸	-۹,۴	-۷,۴
ازمیر	۶۳	-۸,۲	۰,۷	۴,۳	۹,۵	۱۵,۴	۱۵	۱۰	۳,۶	-۲,۹	-۴,۷	-۸,۲	-۵,۲	-۳,۸
آغری	۶۳	-۴۵,۶	-۲۵,۳	-۹	-۳	۱,۷	۱,۲	-۴,۱	-۲۰,۱	-۳۱,۶	-۳۹,۵	-۴۵,۶	-۴۲,۸	-۳۹,۶
قارص	۷۱	-۳۹,۶	-۲۲,۶	-۷	-۴	۰,۱	-۱,۹	-۶	-۱۷,۵	-۳۰	-۳۵	-۳۹,۶	-۳۷	-۳۳,۳
کاستامونو	۷۲	-۲۶,۹	-۷,۶	-۳,۶	۰,۲	۳,۸	۰,۹	-۱,۵	-۷,۵	-۱۹,۳	-۲۳,۷	-۲۶,۹	-۲۲,۳	-۱۴,۶
کایسری	۶۸	-۳۲,۵	-۱۱,۶	-۶,۹	-۰,۶	۲,۹	۱,۴	-۳,۸	-۱۲,۲	-۲۰,۷	-۲۸,۴	-۳۲,۵	-۳۱,۲	-۲۸,۱
کرشهیر	۷۲	-۲۸	-۷,۷	-۱,۴	۳,۴	۵,۱	۵	-۱,۲	-۶,۶	-۲۱,۵	-۲۴,۳	-۲۸	-۲۵,۴	-۲۱,۸
قونیه	۷۳	-۲۸,۲	-۶,۶	-۱,۲	۱,۸	۶,۷	۵,۳	-۳	-۸,۴	-۲۰	-۲۶	-۲۸,۲	-۲۶,۵	-۱۶,۴
کوتاهیه	۷۳	-۲۸,۱	-۷	-۲,۸	۰,۵	۲,۶	-۰,۲	-۳,۹	-۶,۹	-۱۸,۳	-۲۸,۱	-۲۶,۳	-۲۷,۴	-۱۶,۶
مالاتیا	۷۳	-۲۵,۱	-۶,۶	۱,۹	۴,۹	۱۰	۹,۳	۳,۲	-۱,۱	-۱۲	-۲۲,۲	-۲۵,۱	-۲۱,۲	-۱۱,۸
مرزیفون	۶۳	-۲۱	-۸	-۲	۲,۱	۶,۹	۶,۵	-۱,۵	-۴,۳	-۱۵,۳	-۲۰,۵	-۲۱	-۱۸,۹	-۱۴,۸
موغلا	۶۷	-۱۲,۶	-۲,۳	۱	۶,۷	۱۱,۳	۱۰,۹	۵,۶	۰,۱	-۷	-۸,۴	-۱۲,۶	-۹,۹	-۸,۵
ریزه	۷۰	-۷	-۱,۶	۴,۲	۷,۸	۱۲	۱۳,۵	۴,۶	۲,۵	-۴,۸	-۵,۴	-۵,۶	-۶,۶	-۷
سامسون	۲۸	-۷	۰,۱	۲,۷	۹	۱۳,۶	۱۴	۷	۳,۵	-۲,۲	-۳,۴	-۵	-۶,۸	-۹
سییرت	۶۰	-۱۹,۳	-۴,۱	۲	۸,۲	۱۳,۱	۱۴,۴	۸,۷	۰,۳	-۱۴,۱	-۱۴,۶	-۱۹,۳	-۱۶,۵	-۱۰,۱
سیواس	۷۲	-۳۴,۶	-۱۱	-۵,۵	-۰,۶	۳	۳,۲	-۳,۸	-۹	-۲۲,۴	-۳۰,۲	-۳۴,۶	-۳۴,۴	-۲۷,۶
تکرداغ	۶۱	-۱۳,۵	-۱	۲,۷	۸,۹	۱۱,۹	۱۱	۳,۷	-۱,۸	-۶,۹	-۱۰,۹	-۱۳,۵	-۱۳,۱	-۱۰,۴
ترابزون	۶۸	-۷,۴	-۰,۸	۴,۷	۹,۲	۱۳,۵	۱۳,۵	۷,۳	-۳,۴	-۱,۶	-۳,۳	-۷	-۷,۴	-۵,۸
شانلی اورفا	۷۰	-۱۲,۴	-۳,۲	۲,۵	۸,۳	۱۵	۱۵,۵	۱۰	۱,۹	-۶	-۶,۴	-۱۰,۶	-۱۲,۴	-۷,۳
وان	۶۲	-۲۸,۷	-۱۷,۵	-۶,۶	-۲,۶	۳,۶	۵	۲,۲	-۱۴	-۲۰,۵	-۲۱,۳	-۲۸,۷	-۲۸,۲	-۲۲,۷
زونگولداغ	۶۵	-۸	-۰,۴	۳	۸,۸	۱۱,۲	۱۰	۵,۹	۲,۸	-۳,۲	-۷,۴	-۷,۷	-۸	-۶,۴

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p19

متوسط تابش آفتاب در ایستگاه‌های هواشناسی منتخب (ساعت در روز)

نام ایستگاه	طول مدت مشاهده (سال)	متوسط سالیانه	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
آدانا	۵۱	۷,۵	۷,۵	۹,۳	۱۱	۱۱,۲	۱۱	۹,۲	۷,۳	۶,۱	۴,۳	۴,۴	۵,۲	۶
افیون	۶۴	۷	۶,۵	۸,۴	۱۰,۴	۱۱,۴	۱۱	۹,۱	۶,۴	۴,۵	۲,۵	۳	۴,۱	۵,۲
آنامور	۳۷	۸,۳	۸,۳	۱۰,۳	۱۲	۱۲,۱	۱۱,۴	۱۰,۳	۸,۱	۶,۳	۴,۵	۴,۳	۵,۳	۷
آنکارا	۷۳	۷,۱	۶,۵	۸,۵	۱۰,۵	۱۲,۱	۱۱,۳	۹,۳	۷,۱	۵,۱	۲,۴	۳	۴	۵,۳
انطاکیه	۱۷	۷,۱	۷,۵	۹,۱	۹,۵	۱۱,۳	۱۰,۴	۹,۵	۹,۶	۴,۱	۳	۳,۱	۴,۱	۵,۵
آنتالیا	۴۷	۸,۲	۸,۱	۱۰	۱۱,۴	۱۲,۱	۱۱,۴	۱۰,۱	۸,۱	۶,۳	۴,۵	۵	۶	۶,۵
آیدین	۱۷	۷,۴	۷,۳	۹	۱۱	۱۱,۲	۱۰,۵	۹,۴	۷,۳	۴,۵	۴,۲	۴,۲	۵	۶
بالیکسیر	۵۱	۶,۵	۶,۱	۸,۵	۱۱,۱	۱۲	۱۱,۲	۹	۶,۲	۴,۱	۲,۳	۲,۴	۳,۳	۴,۳
بولو	۵۲	۵,۴	۵,۳	۷,۱	۸,۵	۹,۳	۹,۲	۷,۳	۵,۲	۳,۴	۲,۲	۲,۲	۳	۴,۱
بورسا	۶۶	۶,۳	۶	۸,۱	۱۰,۱	۱۱,۱	۱۰,۴	۸,۲	۵,۵	۴,۱	۳	۲,۵	۳,۳	۴,۲
چاناک کاله	۵۰	۷,۳	۷,۳	۹,۵	۱۱,۲	۱۲,۱	۱۱,۳	۹,۱	۶,۴	۴,۴	۳,۲	۳,۲	۴,۲	۵,۲
دیاربکر	۶۰	۸	۷,۱	۹,۴	۱۲,۲	۱۲,۴	۱۲	۱۰,۲	۷,۴	۵,۳	۳,۵	۳,۴	۴,۵	۵,۳
ادیرنه	۵۷	۶,۲	۶,۳	۸,۲	۹,۴	۱۱	۱۰,۲	۸,۱	۵,۴	۳,۲	۲,۲	۲,۳	۳,۴	۴,۴
ارزنجان	۴۵	۶,۵	۶,۱	۷,۵	۱۰,۳	۱۱,۵	۱۱,۱	۹,۳	۶,۴	۴,۳	۲,۵	۲,۵	۳,۵	۵,۱
ارزروم	۵۰	۷	۶,۳	۸	۱۰,۲	۱۱,۳	۱۱	۹,۳	۷	۴,۵	۳,۱	۳	۴,۲	۵,۱
اسکی شهیر	۶۲	۶,۴	۶,۲	۸,۳	۱۰,۳	۱۱,۵	۱۱,۱	۹,۱	۶,۲	۴,۱	۲,۲	۲,۳	۳,۳	۴,۲
غازی آنتپ	۳۶	۸	۷,۳	۱۰	۱۲,۳	۱۲,۵	۱۱,۴	۱۰	۷,۵	۵,۴	۳,۵	۳,۳	۴,۲	۵,۵
استانبول	۶۶	۶,۲	۶,۱	۸,۲	۱۰,۲	۱۱	۱۰,۲	۸,۱	۵,۳	۳,۴	۲,۳	۲,۲	۳,۱	۴,۲
اسپارتا	۴۲	۷,۲	۶,۵	۸,۴	۱۰,۴	۱۱,۵	۱۱,۱	۹,۵	۷,۱	۵,۱	۳,۲	۳,۵	۴,۳	۵,۵
اصلاحیه	۴۵	۷,۴	۷,۳	۹,۵	۱۱,۴	۱۲,۱	۱۱,۵	۹,۵	۷,۳	۵,۲	۳,۲	۳,۲	۴,۱	۵,۴
ازمیر	۶۲	۸	۸	۹,۵	۱۱,۳	۱۲,۱	۱۲	۱۰,۲	۷,۳	۵,۲	۴	۴	۵,۱	۶,۲
آغری	۱۷	۶,۲	۶	۸,۳	۱۰,۴	۱۱	۱۰,۳	۹,۳	۶	۳,۳	۱,۵	۱,۴	۲,۴	۴,۲
قارص	۴۱	۶,۲	۵,۴	۷,۱	۹,۲	۱۰,۲	۱۰,۱	۸,۳	۶,۲	۴,۱	۲,۵	۲,۵	۳,۵	۵
کاستامونو	۵۰	۶,۱	۵,۵	۷,۳	۹,۱	۱۰,۲	۹,۵	۷,۵	۵,۵	۴	۲,۱	۲,۳	۳,۴	۴,۵
کایسری	۵۲	۷,۱	۶,۲	۸,۲	۱۰,۳	۱۲,۱	۱۱,۴	۹,۳	۷	۵	۳	۳	۴,۱	۴,۵
کرشهیر	۵۹	۷,۱	۶,۴	۸,۵	۱۰,۵	۱۲	۱۱,۴	۹,۳	۷	۵	۳,۱	۳	۴	۵
قونیه	۵۱	۷,۲	۷	۹	۱۰,۵	۱۲	۱۱,۳	۹,۴	۷,۱	۵,۲	۳,۱	۳,۱	۴,۳	۵,۴
کرتاهیه	۵۱	۶	۶	۷,۳	۹,۲	۱۰,۲	۹,۴	۷,۴	۵,۱	۳,۳	۲,۱	۲,۲	۳,۲	۴,۳
مالاتیا	۴۶	۷,۴	۷,۲	۹,۳	۱۲	۱۲,۵	۱۲	۹,۵	۷,۲	۵	۲,۹	۳,۱	۴	۵,۲
مرزیفون	۴۳	۶,۳	۶,۱	۸,۱	۹,۵	۱۱	۱۰,۲	۸,۱	۶,۲	۴,۳	۲,۴	۲,۴	۳,۴	۴,۴
موغلا	۶۴	۷,۴	۷,۳	۹,۱	۱۱,۱	۱۲	۱۱,۳	۱۰	۷,۲	۵,۲	۳,۵	۳,۵	۴,۵	۶,۱
ریزه	۴۵	۴,۱	۴,۲	۵,۲	۶,۴	۵	۵,۱	۴,۴	۴,۲	۳	۲,۲	۲,۲	۳,۱	۳,۳
سامسون	۲۵	۴,۴	۳,۵	۵,۵	۷۵	۸	۷,۴	۵,۴	۴,۲	۲,۵	۲,۲	۲,۲	۲,۳	۳,۱
سییرت	۳۹	۷,۴	۶,۳	۹,۹	۱۲	۱۲,۴	۱۱,۵	۱۰,۱	۷,۱	۵,۱	۳,۴	۳,۳	۴,۲	۵,۲
سیواس	۴۹	۶,۴	۶	۸	۱۰,۳	۱۲	۱۱,۱	۹,۱	۶,۳	۴,۱	۲,۲	۲,۱	۳,۱	۴,۳
تکرداغ	۱۷	۵,۴	۵,۲	۷,۲	۸,۳	۹,۴	۸,۴	۷,۴	۵,۱	۳,۱	۲,۳	۲,۳	۲,۵	۳,۵
ترابزون	۴۵	۴,۳	۴,۲	۵,۳	۷,۲	۵,۵	۵,۵	۴,۵	۴,۳	۳,۴	۲,۵	۲,۵	۳,۲	۳,۳
شانلی اورفا	۴۷	۸,۲	۸	۱۰,۲	۱۲,۳	۱۲,۵	۱۱,۵	۱۰,۳	۸,۲	۶,۱	۴,۱	۴,۱	۵,۱	۶,۲
وان	۵۰	۷,۴	۷	۹,۱	۱۱,۳	۱۲	۱۱,۲	۹,۳	۶,۵	۵,۲	۴,۱	۴,۳	۵,۱	۵,۴
زونگولداغ	۵۱	۵,۵	۵,۱	۷	۹,۴	۱۰,۲	۹,۴	۷,۵	۵,۲	۳,۴	۲,۳	۲,۲	۲,۵	۴

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p20

متوسط رطوبت نسبی در ایستگاه‌های هواشناسی منتخب (درصد)

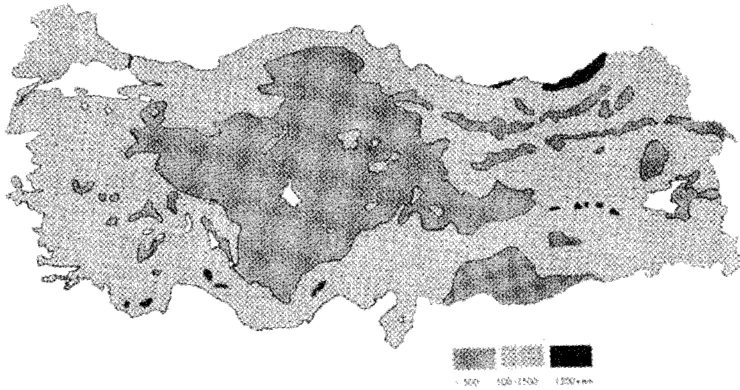
نام ایستگاه	طول مدت مشاهده (سال)	متوسط سالیانه	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
آدانا	۷۲	۶۶	۶۹	۶۷	۶۶	۶۸	۶۷	۶۳	۶۰	۶۳	۶۶	۶۶	۶۶	۶۶
افیون	۷۱	۶۴	۶۲	۶۰	۵۵	۴۹	۴۸	۵۳	۶۴	۷۳	۷۹	۷۹	۷۵	۶۸
آناموز	۵۳	۶۸	۷۰	۷۱	۶۹	۶۶	۶۶	۶۴	۶۳	۶۷	۷۰	۷۱	۷۰	۷۰
آنکارا	۷۵	۶۰	۵۹	۵۷	۵۱	۴۴	۴۲	۴۷	۵۸	۷۰	۷۸	۷۸	۷۴	۶۵
انطاکیه	۶۰	۶۹	۶۸	۶۷	۶۷	۶۹	۶۹	۶۶	۶۵	۶۹	۷۶	۷۵	۷۲	۶۹
آنتالیا	۷۱	۶۴	۶۷	۶۸	۶۱	۵۸	۵۹	۵۸	۶۲	۶۶	۶۷	۶۸	۶۸	۶۶
آیدین	۶۱	۶۳	۶۴	۵۹	۵۱	۴۸	۵۱	۵۶	۶۴	۷۲	۷۶	۷۵	۷۱	۶۸
بالیکسیر	۶۳	۶۹	۶۹	۶۶	۵۹	۵۶	۵۷	۶۲	۷۰	۷۸	۸۲	۸۲	۷۹	۷۴
بولو	۷۱	۷۲	۵۹	۷۲	۷۱	۶۸	۶۷	۷۰	۷۴	۷۶	۷۸	۷۷	۷۵	۷۲
بورسا	۷۲	۶۹	۷۰	۶۹	۶۲	۵۸	۶۰	۶۶	۷۲	۷۵	۷۴	۷۴	۷۳	۷۰
چاناک کاله	۶۹	۷۲	۷۴	۷۲	۶۶	۶۲	۶۲	۶۷	۷۳	۷۸	۸۰	۷۹	۷۷	۷۶
دیاربکر	۶۷	۵۴	۶۳	۵۶	۳۶	۲۷	۲۷	۳۱	۴۸	۶۸	۷۷	۷۷	۷۳	۶۶
ادیرنه	۷۲	۷۰	۶۸	۶۷	۶۲	۵۷	۵۷	۶۳	۷۲	۸۰	۸۳	۸۱	۷۷	۷۳
ارزنجان	۶۳	۶۰	۵۸	۵۶	۵۰	۴۵	۴۴	۴۸	۶۱	۷۱	۷۳	۷۲	۷۱	۶۵
ارزروم	۷۱	۶۴	۶۵	۶۱	۵۶	۵۰	۴۷	۵۰	۶۱	۷۲	۷۶	۷۶	۷۵	۷۴
اسکی شهیر	۷۲	۶۸	۶۴	۶۴	۶۰	۵۵	۵۶	۶۰	۶۸	۷۶	۸۲	۸۲	۷۸	۷۱
غازی آنتپ	۶۱	۶۰	۶۳	۵۴	۴۵	۴۱	۴۲	۴۶	۵۸	۷۰	۷۷	۷۸	۷۵	۶۹
استانبول	۷۲	۷۵	۷۳	۷۳	۶۹	۶۹	۷۰	۷۳	۷۷	۷۸	۷۹	۷۹	۷۸	۷۶
اسپارتا	۷۱	۶۱	۶۱	۵۸	۵۲	۴۵	۴۵	۵۱	۶۲	۷۰	۷۶	۷۵	۷۳	۶۶
اصلاحیه	۶۳	۶۰	۶۰	۵۶	۵۴	۵۲	۵۲	۵۰	۵۲	۶۳	۷۲	۷۳	۷۰	۶۴
ازمیر	۶۲	۶۲	۶۶	۶۲	۵۵	۵۲	۵۳	۵۸	۶۶	۷۳	۷۵	۷۴	۷۱	۶۸
آغری	۵۲	۶۸	۷۳	۶۶	۵۹	۵۲	۴۹	۵۲	۶۶	۷۶	۷۹	۷۹	۷۹	۸۰
فارص	۶۴	۷۰	۷۰	۶۹	۶۸	۶۴	۶۲	۶۱	۶۸	۷۶	۷۶	۷۳	۷۴	۷۵
کاستامونو	۷۱	۷۰	۶۶	۶۶	۶۴	۵۹	۶۰	۶۵	۷۳	۷۸	۸۱	۷۹	۷۵	۶۹
کایسری	۶۷	۶۵	۶۴	۶۲	۵۷	۵۱	۵۰	۵۵	۶۵	۷۳	۷۸	۷۷	۷۵	۷۰
کرشهیر	۷۱	۶۳	۶۲	۶۰	۵۴	۴۸	۴۸	۵۳	۶۳	۷۲	۷۸	۷۸	۷۵	۶۸
قونیه	۷۱	۶۰	۵۸	۵۶	۵۰	۴۲	۴۲	۴۸	۶۰	۷۲	۷۹	۷۸	۷۴	۶۵
کوتاهیه	۷۲	۶۷	۶۴	۶۴	۶۱	۵۸	۵۸	۶۱	۶۷	۷۴	۷۸	۷۸	۷۵	۶۹
مالاتیا	۶۸	۵۴	۵۳	۴۹	۳۸	۳۲	۳۲	۳۶	۵۲	۶۹	۷۷	۷۶	۷۲	۶۲
مرزیفون	۶۱	۶۶	۶۳	۶۳	۶۰	۵۷	۵۸	۶۱	۶۶	۷۲	۷۸	۷۷	۷۴	۶۸
موغلا	۶۶	۶۱	۶۴	۵۹	۴۸	۴۱	۴۲	۴۸	۶۱	۷۴	۷۹	۷۸	۷۴	۶۹
ریزه	۶۹	۷۷	۷۷	۷۹	۷۷	۷۹	۸۰	۸۰	۷۹	۷۶	۷۲	۷۲	۷۳	۷۵
سامسون	۲۷	۷۵	۸۱	۸۲	۷۷	۷۴	۷۴	۷۵	۷۷	۷۲	۶۷	۶۷	۷۱	۷۸
سییرت	۵۹	۵۱	۵۸	۵۱	۳۵	۲۷	۲۷	۳۱	۴۷	۶۳	۷۰	۷۰	۶۷	۶۰
سیواس	۷۱	۶۴	۶۳	۶۱	۵۷	۵۳	۵۲	۵۵	۶۳	۷۲	۷۷	۷۵	۷۵	۷۰
تکرداغ	۶۰	۷۶	۷۶	۷۶	۷۱	۶۸	۶۸	۷۲	۷۷	۸۱	۸۲	۸۲	۸۰	۷۹
ترابزون	۶۷	۷۲	۷۴	۷۸	۷۵	۷۴	۷۳	۷۴	۷۲	۶۹	۶۶	۶۷	۶۸	۷۲
شانلی اورفا	۶۸	۴۹	۵۵	۴۴	۳۱	۲۸	۳۰	۳۳	۴۳	۵۸	۶۹	۷۱	۶۸	۶۱
وان	۶۱	۵۹	۶۳	۵۷	۵۰	۴۴	۴۲	۴۳	۵۹	۶۷	۶۹	۷۰	۷۰	۶۹
زونگولداغ	۶۴	۷۲	۷۲	۷۴	۷۳	۷۳	۷۳	۷۳	۷۴	۷۰	۶۹	۷۰	۷۰	۷۱

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p22

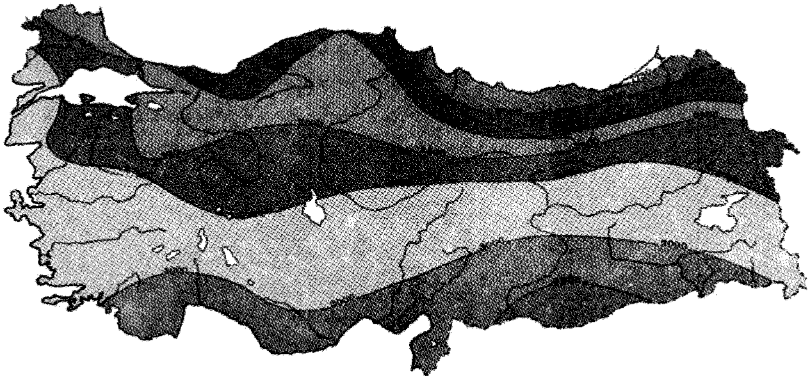
متوسط بارش در ایستگاه‌های هواشناسی منتخب (میلی‌متر)

نام ایستگاه	طول مدت مشاهده (سال)	سالیانه	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	دی	آذر	بهمن	اسفند
آدانا	۷۲	۶۴۷	۵۱	۴۶	۲۲	۵	۵	۱۴	۴۳	۶۷	۱۱۱	۱۱۸	۹۲	۶۷
افیون	۷۲	۴۳۴	۴۴	۵۷	۴۰	۲۰	۱۰	۲۰	۳۲	۳۳	۴۳	۴۶	۴۰	۴۴
آنامور	۵۷	۹۹۳	۴۰	۲۱	۴	۰٫۱	۰٫۷	۹	۷۶	۱۲۵	۲۱۸	۲۲۶	۱۶۲	۱۰۶
آنکارا	۷۵	۳۷۷	۴۰	۵۱	۳۲	۱۳	۱۰	۱۷	۲۴	۳۰	۴۰	۴۵	۳۴	۳۵
انطاکیه	۶۰	۱۱۲۴	۹۷	۶۹	۲۹	۳	۹	۲۶	۸۶	۹۹	۲۰۵	۱۷۹	۱۷۵	۱۴۲
آنتالیا	۷۱	۱۰۵۲	۴۳	۲۸	۹	۲	۲	۱۱	۶۲	۱۲۳	۲۴۷	۲۵۶	۱۷۰	۹۴
آیدین	۷۲	۶۵۷	۴۵	۳۳	۱۴	۳	۲	۱۴	۴۷	۷۴	۱۲۱	۱۳۵	۹۵	۷۱
بالیکسیر	۶۴	۵۸۸	۴۸	۴۱	۲۳	۱۰	۷	۱۸	۴۲	۷۸	۹۰	۱۰۱	۶۹	۵۷
بولو	۷۲	۸۳۶	۴۸	۵۸	۵۲	۲۷	۲۱	۲۹	۳۷	۴۷	۵۸	۶۰	۴۷	۴۷
بورسا	۷۲	۶۹۶	۵۹	۵۲	۳۰	۲۴	۱۷	۳۸	۵۸	۷۸	۹۲	۱۰۲	۷۴	۶۷
چاناک کاله	۷۰	۶۱۵	۴۲	۲۹	۲۳	۱۱	۷	۲۳	۴۷	۸۶	۹۸	۱۰۸	۷۱	۶۵
دیاربکر	۷۱	۴۹۱	۷۳	۴۰	۷	۰٫۷	۰٫۶	۲	۳۰	۵۴	۷۴	۷۱	۶۸	۶۶
ادیرنه	۷۲	۵۸۵	۵۰	۴۷	۴۸	۳۰	۲۱	۱۰	۵۴	۶۹	۵۹	۷۳	۵۰	۴۸
ارزنجان	۶۶	۳۶۶	۵۱	۵۱	۳۱	۹	۶	۱۳	۳۸	۳۵	۲۹	۲۹	۳۱	۳۸
ارزروم	۷۲	۴۴۷	۵۳	۷۳	۵۲	۲۹	۱۸	۲۵	۴۷	۳۶	۲۴	۲۲	۲۸	۳۵
اسکی شهیر	۷۲	۳۷۳	۳۷	۴۶	۳۴	۱۳	۶	۱۶	۲۵	۳۰	۴۳	۴۸	۳۵	۳۷
غازی آنتپ	۶۴	۵۴۸	۵۲	۲۹	۶	۱	۱	۳	۳۴	۶۱	۱۰۵	۹۶	۸۱	۷۵
استانبول	۷۲	۳۷۷	۴۳	۳۱	۲۳	۲۲	۲۳	۴۴	۶۸	۸۶	۹۲	۱۰۷	۷۳	۶۱
اسپارتا	۷۲	۵۸۱	۵۲	۵۵	۳۵	۱۱	۱۰	۱۷	۳۷	۴۵	۸۴	۹۴	۷۵	۶۰
اصلاحیه	۶۶	۸۴۲	۶۹	۳۸	۷	۱	۳	۶	۴۹	۹۲	۱۶۵	۱۵۳	۱۴۱	۱۱۲
ازمیر	۶۲	۶۹۱	۴۳	۳۰	۹	۱	۲	۹	۳۷	۸۹	۱۳۹	۱۵۵	۹۹	۷۲
آغری	۵۹	۵۳۳	۶۸	۶۶	۴۵	۲۳	۱۱	۱۴	۵۵	۴۸	۴۶	۴۶	۵۱	۵۴
قارص	۷۱	۵۰۱	۴۵	۸۳	۷۸	۵۴	۴۲	۲۹	۳۹	۲۸	۲۳	۲۲	۲۶	۲۸
کاستامونو	۷۱	۴۶۱	۵۱	۷۴	۶۵	۳۰	۲۸	۲۵	۳۵	۲۹	۲۹	۳۲	۲۷	۳۳
کایسری	۶۹	۳۷۴	۵۳	۴۸	۳۹	۹	۶	۱۴	۲۵	۳۳	۳۵	۳۶	۳۴	۳۸
کرشهیر	۷۲	۳۷۷	۴۰	۴۵	۳۴	۶	۴	۱۱	۲۴	۳۶	۴۹	۵۰	۳۷	۳۹
قونیه	۷۲	۳۲۵	۳۱	۴۵	۲۵	۶	۴	۱۱	۲۹	۳۱	۳۹	۴۰	۳۱	۲۹
کوتاهیه	۷۲	۵۶۴	۴۷	۵۶	۳۷	۱۸	۱۲	۲۲	۳۹	۵۰	۷۶	۸۳	۶۲	۵۸
مالاتیا	۷۱	۳۸۷	۵۷	۴۵	۱۹	۲	۱	۵	۳۵	۴۴	۴۳	۳۹	۴۱	۵۱
مرزیفون	۷۱	۳۹۲	۴۵	۵۷	۴۵	۱۶	۱۰	۱۹	۲۷	۳۰	۳۷	۳۸	۲۹	۳۴
موغلا	۷۲	۱۱۹۶	۶۱	۴۵	۲۲	۶	۸	۱۷	۷۱	۱۲۸	۲۵۸	۲۷۴	۱۷۹	۱۲۱
ریزه	۷۰	۲۳۰۰	۱۰۱	۹۶	۱۳۰	۱۴۸	۱۹۵	۲۵۳	۲۷۹	۲۶۱	۲۳۰	۲۴۱	۱۹۶	۱۶۵
سامسون	۲۷	۶۵۰	۶۰	۴۹	۴۶	۲۸	۳۱	۴۲	۸۶	۸۷	۵۷	۷۰	۴۳	۴۷
سییرت	۶۹	۷۲۶	۱۰۵	۶۳	۹	۱	۰٫۸	۴	۴۹	۸۶	۱۰۲	۹۷	۱۰۱	۱۰۵
سیواس	۷۲	۴۱۷	۵۵	۵۹	۳۳	۷	۵	۱۶	۳۱	۳۸	۴۲	۴۳	۳۹	۴۳
تکرداغ	۷۰	۵۷۵	۴۳	۳۷	۳۸	۲۱	۱۱	۲۸	۵۱	۸۱	۷۰	۸۶	۵۲	۵۴
ترابزون	۶۸	۸۳۳	۵۸	۵۳	۵۳	۳۷	۴۷	۷۸	۱۱۳	۹۹	۸۵	۸۴	۶۵	۵۸
شانلی اورفا	۶۹	۴۶۳	۵۲	۲۶	۳	۰٫۶	۰٫۶	۱	۲۵	۴۳	۹۳	۸۲	۷۰	۶۶
وان	۷۰	۳۸۰	۵۴	۴۶	۱۸	۵	۴	۱۰	۴۵	۴۷	۳۸	۳۲	۳۳	۴۵
زونگولداغ	۷۰	۱۲۲۰	۶۹	۵۳	۶۹	۷۲	۸۶	۹۵	۱۴۴	۱۴۶	۱۴۱	۱۴۵	۱۰۲	۹۲

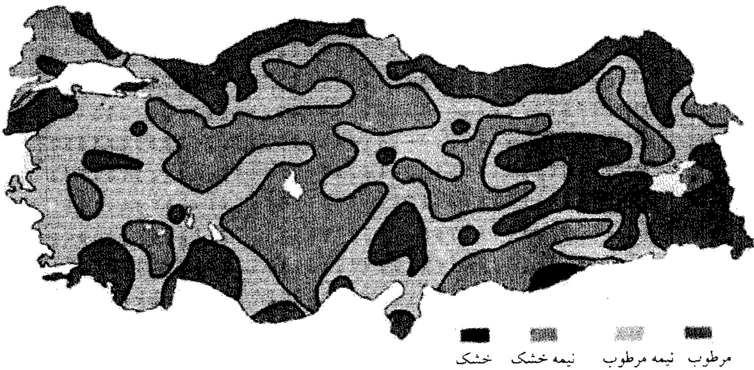
Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p24

میزان بارندگی در ترکیه

نقشه نقاط هم‌تابش ترکیه

نقشه نقاط هم‌باران ترکیه

مقایسه میانگین بارندگی در شهرهای بزرگ ترکیه و همسایگانش

	کشور	میانگین بارندگی در شهرهای بزرگ (میلیمتر ـ طی سال‌های ۱۹۳۰ الی ۱۹۶۰)
۱	ترکیه	۶۹۷ (استانبول – گبزه)
۲	گرجستان	۴۹۸
۳	یونان	۳۷۱
۴	قبرس	۳۲۰ (لارنکا)
۵	ارمنستان	۲۷۷
۶	ایران	۲۳۰
۷	آذربایجان	۲۱۰
۸	سوریه	۱۴۳
	میانگین	۴۱۲

منبع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook*

۱ـ۵ـ نقش نظامی آب و هوا در ترکیه

مناطق شرقی ترکیه در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران به‌علت کوهستانی‌بودن و نیز قرارگرفتن در ارتفاع زیاد از سطح دریا و تأثیر جریان بادهای سرد آزیرو که از سیبری می‌وزند، جز در فصول گرم سال، شرایط مناسبی برای انجام عملیات نظامی نداشته و فرماندهی و کنترل در آنها بسیار دشوار است.

جدول زیر تأثیر عوامل مختلف در میزان تحقق اهداف نظامی را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، تأثیر آب و هوا و عوامل جوّی حتی بیشتر از کسب برتری هوایی اهمیت داشته و در نتیجهٔ نهایی جنگ مؤثر است. با توجه به این جدول حتی اگر یکی از طرفین عمل کننده در این منطقه بتواند با تحمل هزینه‌های هنگفت به برتری مطلق هوایی نیز دست یابد، ولی اگر عوامل آب و هوایی مساعد نباشد، قادر نخواهد بود به پیروزی نایل گردد.

این جدول نشان می‌دهد که برای جنگیدن در مناطق شرقی ترکیه، تنها برخورداری از یک ارتش قوی و مجهز کفایت نکرده و در نظر گرفتن ملاحظات جوی نیز می‌تواند به اندازه توان رزمی در نتیجه پایانی جنگ، مؤثر باشد. علاوه بر شرایط نامناسب آب و هوایی برای جنگ در این مناطق، کوهستان‌های شرقی ترکیه بر خلاف کوهستان‌های شمالی و جنوبی که جهت‌گیری مشخصی دارند، از گره‌خوردگی خاصی برخوردار بوده و هیچ جهت مشخصی ندارند. از این‌رو فضاهای درون این کوه‌ها به قدری کم و نامناسب است که عملاً هیچ نیروی عمل‌کننده بزرگی نمی‌تواند دست به عملیات گسترده بزند و اگر هم در شرایط اضطراری به این عمل اقدام نماید، انجام هماهنگی با سایر نیروهای عمل‌کننده برای آن بسیار دشوار خواهد بود.

عامل	حداقل (٪)	اثرات تجمعی	
		بدترین شرایط (٪)	میانگین (٪)
عوامل طبیعی			
جو	۸۰	۴۰	۶۸
زمین	۵۰	۵۰	۷۵
عناصر فرماندهی			
برتری هوائی	۹۰	۳۶	۶۴
رهبری	۶۰	۲۲	۵۱
وضعیت	۶۰	۱۳	۴۱
غافلگیری	۶۰	۸	۳۳
پشتیبانی	۵۰	۴	۲۵
آموزش	۳۰	۱	۱۶
فرماندهی و کنترل	۳۰	۰/۳۵	۱۰
روحیه	۲۰	۰/۰۷	۶

منبع: How to Make War, The Armed Forces of the World- P:534

در ترکیه به ویژه در مرزهای شرقی آن، جهت عمومی وزش بادها از غرب به شرق بوده و

این موضوع با توجه به تأثیر جهت و سرعت وزش باد در دیده‌بانی هوایی و سایر پارامترهـای نظامی (از نظر استفاده از عوامل هسته‌ای، بیولوژیک و شیمیائی)، به نفع ارتش ترکیه و به زیـان همسایگان شرقی آن می‌باشد.

۶ـ دریاچه‌ها و رودخانه‌ها

۱ـ۶ـ دریاچه‌ها

در ترکیـه بـیش از ۶۵ دریاچـه کوچـک و بـزرگ جمعـاً بـا ۹۰۰۰ کیلـومتر مربـع مساحت وجود دارد و از نظر تعـداد دریاچـه‌هـا، آنـاتولی‌شـرقی بـالاترین میـزان ذخیـره آبـی را داراست. دریاچه وان نیز در این قـسمت واقـع شـده اسـت. مـی‌تـوان ادعـا نمـود در قـرن آتـی کـه قـرن کـم آبـی کـشورهای خاورمیانـه مـی‌باشـد، ترکیـه جـزء معـدود کـشورهایی است که از این بابت نگرانی نخواهد داشت.

دریاچه‌هـای ترکیـه مـساحت زیـادی از خـاک ایـن کـشور را گرفتـه‌انـد. آب بـسیاری از ایـن دریاچـه‌هـا شـور و کنـاره‌هـای آنهـا لـم‌یـزرع و غیرقابـل اسـتفاده اسـت. بـزرگ‌تـرین دریاچه ترکیه، دریاچـه وان در مـشرق آنـاتولی بـه مـساحت ۳۷۶۴ کیلـومتر مربـع اسـت کـه در ارتفاع تقریبی ۱۷۰۰ متری از سطح دریا واقع شده است.

(Turkiye Istatistik Yilligi, 2002 – pp:13- 14)

سایر دریاچه‌هـای مهـم ترکیـه نیـز در ناحیـه مرکـزی، جنـوبی و غـرب واقـع‌انـد. ماننـد دریاچـه نمـک (تـوز) بـه مـساحت ۱۶۲۰ کیلـومتر کـه در حـد مـرزی اسـتان‌هـای آنکـارا و قونیه واقع شده است. در امتداد دریای مرمره نیز دریاچه‌هایی با مناظر زیبا قرار دارند.

ترکیه با برخورداری از منابع آب فراوان، یکی از غنی‌ترین کشورهای منطقه خاورمیانه محسوب می‌گردد. آب می‌تواند موضوع چالش‌های آتی ترکیه با همسایگانش باشد.

دریاچه‌های دیگر ترکیه عبارت‌اند از: بی‌شهر، ایغردیر، ایزنیک، مانیاس، بوردور، آجی و آپولیونت. این دریاچهٔ اخیر تنها دریاچه ترکیه است که با دریاهای آزاد در یک سطح قرار دارد و یکی از نادرترین دریاچه‌های این کشور از جهت غلظت مک و سودا محسوب می‌گردد.

دریاچه وان در نزدیکی مرزهای جمهوری اسلامی ایران بزرگ‌ترین و یکی از مهم‌ترین دریاچه‌های ترکیه محسوب می‌گردد. این دریاچه مبدأ هر عملیاتی است که بخواهد از خاک ترکیه علیه جمهوری اسلامی ایران صورت گیرد.

منبع: *www.spaceimage.com*

مشخصات برخی از مهم‌ترین دریاچه‌های ترکیه

نام دریاچه	ایزنیک	آک شهیر	بی شهیر	ایغردیر	توز	وان
وسعت (کیلومتر مربع)	۲۹۸	۳۵۳	۶۵۶	۴۶۸	۱۶۲۰	۳۷۶۴
ارتفاع از سطح دریا (متر)	۵۸	۹۵۸	۱۱۲۱	۹۱۶	۹۲۵	۱۶۴۶
استان محل قرارگیری	بورسا	کاراحصار- قونیه	اسپارتا- قونیه	اسپارتا	قونیه- آکسارای	وان- بیتلیس
عمق (متر)	۸۵	۹۵۸	۱۱۲۱	۹۱۶	۹۲۵	۱۶۴۶

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p: 14

مشخصات برخی از مهم‌ترین دریاچه‌های مصنوعی ترکیه

(با مساحت بیش از ۱۰۰ کیلومتر مربع)

استان	مساحت دریاچه (کیلومتر مربع)	نام سد
شانلی‌اورفا	۸۱۷	آتاتورک
سامسون	۱۱۸	آلتین‌کایا
کرشهیر	۲۶۳	هیرفانلی
دیاربکر	۲۶۸	کاراکایا
الازیغ	۶۷۵	کبان

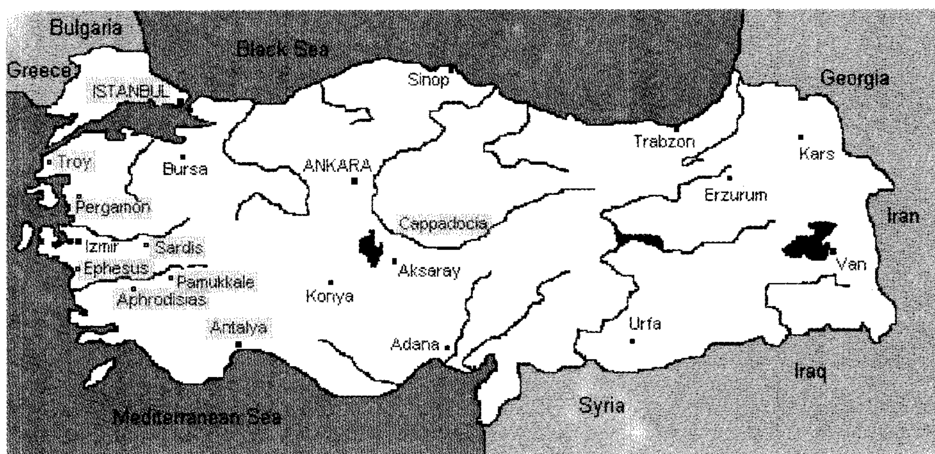
Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p: 14

در شمال غربی ترکیه، دریای داخلی مهمی به‌نام دریای مرمره وجود دارد که از شمال به وسیله تنگه بسفر به دریای سیاه و از جنوب از طریق تنگه داردانل به دریای اژه متصل می‌گردد. این دو تنگه، دریای سیاه را به دریاهای آزاد متصل می‌نمایند. دریای مرمره، منطقه‌ای در حدود ۱۱۳۵۰ کیلومتر مربع را در بر می‌گیرد.

در دریاهای مرمره و اژه، جزایر متعددی وجود دارند که متعلق به ترکیه می‌باشند. بعضی از آنها عبارت‌اند از: جزایر مرمره و ایمرالی در دریای مرمره و ایمیرس در دریای اژه.

۲ـ۶ـ رودخانه‌ها

در ترکیه آب نقش بزرگ و مهمی در سرنوشت مردم بازی کرده و در سرلوحه زندگی مردم قرار دارد. آب به رشد و نمو استپ‌ها کمک می‌کند و وسیله‌ای می‌شود که نباتات گوناگون و درختان در سرزمین‌هایی که زندگی مردم و اهالی به‌وجود آنها بستگی دارد، بارور شده و روز به روز رو به ازدیاد و فزونی گذارند. آبیاری زمانی امکان‌پذیر می‌شود که آب به‌حد کافی یافت شود. در این صورت مزارع و زمین‌های حاصلخیز و دهات و قصبات در اطراف آنها یکی پس از دیگری به‌وجود می‌آیند و از این راه حیات اجتماعی شکل گرفته و به فعالیت خود ادامه می‌دهند.

بیشتر دریاچه‌ها و منابع آبی ترکیه در نیمه شرقی آن واقع شده‌اند

با توجه به طرح‌های کشاورزی دولتمردان آنکارا، موضوع آب مسئله‌ای حیاتی برای کشور ترکیه می‌باشد. اگر به نقشه جغرافیایی این کشور دقت شود، ملاحظه خواهد شد که تا چه اندازه با نقشه جغرافیایی کشورهایی که فاقد هرگونه مجرای آب یا رودخانه می‌باشند، تفاوت داشته و بر آنها امتیاز دارد. در حقیقت ترکیه از حیث آب، فوق‌العاده ثروتمند و غنی است. ولی علی‌رغم همه طرح‌های عمرانی اجرا شده و در دست اجرا (نظیر پروژه عظیم گاپ)، از رودخانه‌های ترکیه به تناسب میزان آبی که دارند، به طور شایسته استفاده نمی‌شود. بسیاری از

رودها در مواقع پر آبی حالت سیلابی به خود گرفته و جریان آنها فوق‌العاده سریع و نامنظم می‌شود. مسئله آبیاری برای دولت ترکیه از موضوعات حیاتی است و دولت ترکیه امیدوار است از راه سدسازی و ساخت مخازن و حوضچه‌های متعدد، از این منبع حیاتی در تمام شئون زندگی مردم خود استفاده نماید.

از ویژگی آب‌ها در ترکیه این است که بسیاری از رودهائی که در کوه‌های شمالی جریان دارند و به دریای سیاه می‌ریزند، حالت سیلاب یا آبشار دارند. آب‌های فلات مرکزی نیز به‌طرف شمال متمایل می‌شوند و پس از عبور از گردنه‌ها و صخره‌های عظیم، در نزدیکی سواحل از میان انبوه درختان و بوته‌های بلند عبور کرده به دریا می‌ریزند.

مهم‌ترین رودهای ترکیه عبارت‌اند از:

(Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – pp: 12-13)

۱ـ در تراس

ماریتزا (به ترکی مرچ) به‌طول ۴۹۰ کیلومتر که ۱۷۲ کیلومتر آن در خاک ترکیه است. این رود در سرحد میان ترکیه و یونان قرار گرفته و یکی از شاخه‌های آن به‌طول ۲۰۰ کیلومتر به‌نام ارژن معروف است.

۲ـ در مغرب آناتولی

سوسورلوک به‌طول ۲۶۰ کیلومتر، گدیز به‌طول ۳۵۰ کیلومتر، مندرس کوچک به‌طول ۱۴۰ کیلومتر و مندرس بزرگ به‌طول ۲۱۵ کیلومتر، تمام این رودها به دریای اژه می‌ریزند.

۳ـ در جنوب آناتولی

دالامان ۱۵۶ کیلومتر، کوپرو ۱۵۶ کیلومتر، گوک‌سو ۲۴۵ کیلومتر، سیحان ۵۱۶ کیلومتر (با شعباتی به‌نام‌های زامانتی سویو ـ گوک‌سو)، جیحان ۴۷۴ کیلومتر و آزی نهر (۱۰۰ کیلومتر از آن، مرز ترکیه و سوریه را تشکیل می‌دهد) این رودها وارد دریای مدیترانه می‌شوند. *(پل‌رو؛ ۱۳۵۲ - ص۲۱)*

۴ـ در شمال آناتولی

رودهایی که به دریای سیاه می‌ریزند:

چورو (۳۶۸ کیلومتر)، مصب آن در باطوم در خاک گرجستان می‌باشد. یشیل ایرماق (۴۱۶ کیلومتر)، شاخه‌هایی مانند کلتیک (۳۵۶ کیلومتر)، از سمت راست و چکرک (۲۷۶ کیلومتر)، از جانب چپ، سبب پر آبی آن می‌شوند. کِزل ایرماق (هالیس) به‌طول ۱۱۵۱ کیلومتر (با شعباتی مانند گوک ایرماق (۱۹۰ کیلومتر) از طرف چپ و دیلیج ایرماق (۳۰۸ کیلومتر) از سمت راست)، فیلیوس چای (۱۸۵ کیلومتر) و ساکاریا به‌طول ۷۹۰ کیلومتر که شاخه‌هایی به این قرار: پورسوک (۲۸۰ کیلومتر)، آنکارا چای (۱۴۰ کیلومتر)، چوبوک چای (۷۰ کیلومتر)، واوا (۱۱۵ کیلومتر)، آلاداغ (۱۱۰ کیلومتر) و گوک‌سو (۱۱۰ کیلومتر)، بدان ملحق می‌شوند.

رودی که به دریاچه مازندران می‌ریزد:

یکی از رودخانه‌های مهمی که از شرق آسیای صغیر سرچشمه می‌گیرد، رود ارس است. این رود که طول آن ۹۲۰ کیلومتر است، پس از اینکه مسافت ۴۳۵ کیلومتر را در خاک ترکیه طی کرد، از مرزهای ایران، ارمنستان و آذربایجان عبور کرده به جانب دریای خزر جریان پیدا می‌کند.

۵ـ در جنوب شرقی آناتولی

دو رود بزرگ خاورمیانه یعنی دجله، فرات از رشته کوه‌های شرقی آناتولی سرچشمه می‌گیرند. طول رود فرات ۲۳۱۰ کیلومتر است (دومین رود طویل خاورمیانه بعد از رود نیل) که ۴۲۲ کیلومتر آن در خاک ترکیه جریان دارد و شعبات متعددی به این قرار در این سرزمین بدان می‌ریزند: رود مراد (۶۱۴ کیلومتر) توخما (۱۹۶کیلومتر) و پیری‌سو (۲۳۵ کیلومتر). *(نهازی؛ ۱۳۷۸ — ص ۵۹)*

از ۱۷۱۸ کیلومتر طول رود عظیم دجله، ۴۵۲ کیلومتر آن در خاک ترکیه است و مهم‌ترین شاخه‌های آن نیز عبارت‌اند از: بوتان چای (۲۲۶ کیلومتر) و زاپ سویو ۱۸۴ (کیلومتر).

۶ـ در داخل آناتولی

مهم‌ترین رودی که در داخل فلات آناتولی جریان دارد و از ترکیه خارج نمی‌شود، قره‌سو به طول ۱۲۰ کیلومتر است که به دریاچه وان ملحق می‌گردد.

۷ـ نقش نظامی شبکه آب‌ها در ترکیه

رودهای ترکیه را می‌توان از نظر ارزش نظامی آنها به‌شرح زیر مورد بررسی قرار داد:

الف) رودهای حوضه دریای سیاه

کزل (قزل) ایرماق: که از ارتفاعات توروس و آنتی‌توروس سرچشمه می‌گیرد و از لحاظ نظامی در حکم ستون فقرات آناتولی محسوب می‌گردد.

یشیل ایرماق: دره این رود نسبت به دریای سیاه به طور موازی قرار گرفته و از دره آن می‌توان در برابر دشمنی که از شمال در سواحل ترکیه پیاده شده به‌عنوان خط دفاعی استفاده نمود.

ساکاریا: شبیه قزل ایرماق است و از بریدگی آن می‌توان به منظور خطوط پدافندی استفاده نمود.

چورو: این رود پس از ورود به گرجستان و طی مسافت اندکی در خاک این کشور، به دریای سیاه می‌ریزد و از دره آن می‌توان به منظور نفوذ به داخل ترکیه استفاده کرده و به دره رودهای قزل ایرماق و یشیل ایرماق دست یافت.

ب) رودهای حوضه خلیج‌فارس

(۱) فرات و شعبات آن

(۲) دجله و شعبات آن

مسیر پر پیچ و خمی که این رودها طی می‌کنند، در سرنوشت هر عملیات نظامی که در این قسمت از خاک ترکیه صورت گیرد، تأثیر فوق‌العاده زیادی دارد. به طور مثال در جنگ جهانی اول یک تیپ ارتش عثمانی موفق شد در یکی از دره‌های رود دجله مواضع پدافندی اتخاذ نموده و جلوی تهاجم یک سپاه روسیه را سد نماید.

ج) رودهای حوضه دریای مازندران

تنها رودی که از ترکیه سرچشمه گرفته و به دریای مازندران می‌ریزد رود ارس است. دره این رود می‌تواند به صورت یک محور فرعی برای ورود به ایروان، مرکز ارمنستان مورد استفاده قرار گیرد.

د) رودهای حوضه دریای مدیترانه و اژه

این رودها به دو دسته تقسیم می گردند. اول، رودهایی که از سمت جنوب به دریای مدیترانه می‌ریزند. دوم، رودهایی که به‌سوی غرب جاری بوده و به مرمره و اژه می‌ریزند. این رودها بر سر راه هر مهاجمی که بخواهد از غرب وارد ترکیه شود، موانع مهمی محسوب می‌شوند.

نقشه شبکه آب‌ها در ترکیه

رودهای ترکیه به عنوان مانع و نیز مسیرهای نفوذ و وصول به هدف، نقش مهمی در هر گونه عملیات نظامی در ترکیه ایفا می‌کنند.

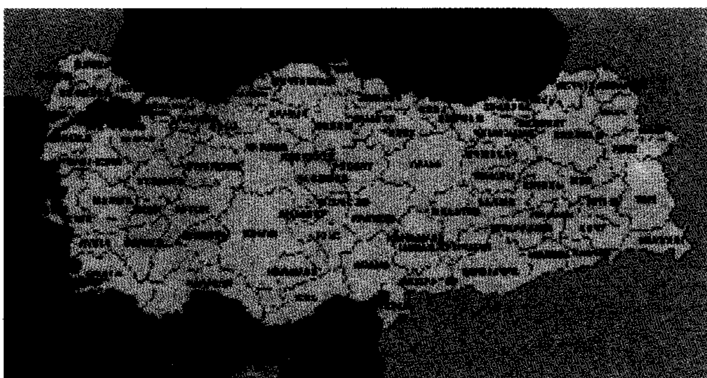
۱ـ۷ـ سواحل

در شمال آناتولی، ساحل دریای سیاه بدون وجود هیچ خلیج مهمی شکل گرفته است. در

عقب این سواحل حوضچه‌ها و دره‌های کوچک و بدون اهمیت واقع شده و دو بندر مهم سامسون از جانب گردنه کواک (۷۹۵متر) و ترابوزان، این دریا را به داخل فلات آناتولی مرتبط می‌سازند.

به عکس در جنوب، چین‌خوردگی‌ها و رشته کوه‌های عمودی، بنادری را به‌وجود آورده‌اند که ارتباط با دریا را آسان، ولی در مقابل ارتباط با داخل آناتولی را دشوار نموده‌اند. دو خلیج بزرگ آنتالیا و اسکندرون زمینه زیادی را برای فعالیت در این منطقه به‌وجود آورده‌اند.

سواحل دریای اژه بسیار مضرس و نامنظم و دارای خلیج‌ها و دماغه‌ها و شبه جزیره‌های بی‌شمار و متعدد است. بنادر طبیعی در طول این سواحل بسیارند. در داخل دریای مدیترانه جزایر زیادی ترکیه را به یونان و قاره اروپا متصل می‌سازند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: جزایر پرنس (در عرض استانبول) کالولیمنوس، مرمره، آفزیا، آلونی در دریای مرمره، جزایر ساموتراس (متعلق به یونان)، امبروس (متعلق به ترکیه)، لمنوس (یونان)، تندوس (ترکیه)، لسبوس، چیو، ساموس و اسپورادوس که از طرف شمال به نیکاریا و از جنوب به جزیره رودس (یونان) در دریای اژه محدود می‌شوند. *(پل‌رو، ۱۳۵۲- ص۱۴)*

چین‌خوردگی‌ها در شمال ترکیه ارتباط با سواحل را دشوار کرده‌اند اما در جنوب خلیج‌های اسکندرون و آنتالیا موقعیت مناسبی را برای فعالیت‌های تجاری فراهم نموده‌اند.

در مجموع ترکیه دارای بیش از ۱۵۰ جزیره در دریاهای اطراف خود می‌باشد که مشخصات برخی از مهم‌ترین این جزایر عبارت است از:

مشخصات مهم‌ترین جزایر ترکیه با طول ساحل بیش از ۱۰ کیلومتر

نام جزیره	نام لاتین	طول ساحل (کیلومتر)	مساحت (کیلومتر مربع)	استان
جزایر واقع در دریای مدیترانه				
کک اُوا		۱۹	۶	آنتالیا
ترسانه		۱۴	۴	موغلا
دوجی تاشی		۱۰	۰/۵	موغلا
جزایر واقع در دریای اژه				
کارا آدا		۲۰	۹	موغلا
صالح		۱۶	۶	موغلا
اوزون آدا		۳۱	۲۵	ازمیر
چیپلاک آدا		۱۰	۳	بالیکسیر
علی بِی		۲۹	۲۳	بالیکسیر
بوزجا آدا		۳۴	۳۶	چاناک‌کاله
گوکچه آدا		۹۲	۲۷	چاناک‌کاله
جزایر واقع در دریای مرمره				
آبشار		۲۷	۲۰	بالیکسیر
بندر پاشا (پادشاه)		۴۰	۲۱	بالیکسیر
مرمره		۷۲	۱۱۷	بالیکسیر
ایمرالی		۱۹	۱۰	بالیکسیر
بیوک آدا		۱۴	۵	استانبول

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p: 15

متوسط دمای آب دریا در ایستگاه‌های هواشناسی منتخب (درجه سانتی‌گراد)

نام ایستگاه	طول مدت مشاهده (سال)	سالانه	دی	بهمن	اسفند	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر
آلانیا	۴۲	۲۱,۴	۱۶,۷	۱۶	۱۶,۴	۱۷,۸	۲۰,۷	۲۴	۲۷	۲۷,۹	۲۹,۹	۲۴,۲	۲۱	۱۸,۳
آنتالیا	۴۳	۲۰,۹	۱۶,۷	۱۵,۸	۱۶	۱۷,۴	۲۰,۱	۲۳,۲	۲۵,۸	۲۶,۹	۲۶	۲۳,۷	۲۰,۷	۱۸,۲
بودروم	۵۴	۱۹,۴	۱۶,۲	۱۵,۶	۱۵,۸	۱۷	۱۹,۱	۲۱,۴	۲۲,۵	۲۳,۵	۲۳,۱	۲۱,۷	۱۹,۷	۱۷,۵
چاناک‌کاله	۵۴	۱۵,۶	۹,۲	۸,۴	۸,۸	۱۱,۶	۱۵,۹	۲۰,۴	۲۳,۱	۲۳,۶	۲۱,۶	۱۸,۴	۱۴,۹	۱۱,۸
دیکیلی	۴۲	۱۷,۷	۱۳,۱	۱۲,۶	۱۳,۲	۱۵,۴	۱۸,۴	۲۱,۹	۲۳,۱	۲۲,۶	۲۱,۲	۱۹,۳	۱۶,۷	۱۴,۶
فتحیه	۵۴	۲۱,۷	۱۶,۶	۱۶	۱۶,۸	۱۹	۲۲,۳	۲۵	۲۷,۲	۲۸,۲	۲۶,۷	۲۳,۹	۲۰,۸	۱۸
فلوریا (استانبول)	۶۴	۱۴,۷	۸,۱	۷,۳	۷,۹	۱۰,۶	۱۴,۷	۱۹,۷	۲۲,۳	۲۲,۹	۲۰,۸	۱۷,۴	۱۴	۱۰,۴
گیره سون	۵۴	۱۵,۶	۹,۵	۸,۲	۸,۲	۱۰,۳	۱۴,۴	۱۹,۷	۲۳,۶	۲۴,۷	۲۲,۹	۱۹,۲	۱۵,۶	۱۱,۹
هوپا	۴۲	۱۵,۸	۹,۲	۸,۱	۸,۵	۱۰,۵	۱۴,۴	۱۹,۸	۲۳,۵	۲۴,۷	۲۳,۴	۱۹,۹	۱۵,۸	۱۲
اسکندرون	۶۴	۲۱,۹	۱۵,۹	۱۵,۲	۱۶,۳	۱۸,۵	۲۲,۲	۲۶	۲۸,۲	۲۹,۱	۲۸,۱	۲۵	۲۱,۱	۱۷,۷
ازمیر	۶۴	۱۸,۴	۱۱,۳	۱۰,۷	۱۱,۹	۱۵,۱	۱۹,۶	۲۴	۲۶,۲	۲۶,۲	۲۴,۴	۲۱	۱۷,۱	۱۳,۴
کوم‌کوی (استانبول)	۵۳	۱۴,۲	۷,۷	۶,۲	۶,۱	۸,۹	۱۳,۳	۱۸,۷	۲۲,۴	۲۳,۱	۲۱,۱	۱۷,۷	۱۴,۱	۱۰,۳
سامسون	۶۴	۱۵,۶	۸,۴	۷,۷	۸,۲	۱۰,۹	۱۵,۲	۲۰,۳	۲۳,۹	۲۴,۹	۲۲,۴	۱۸,۶	۱۴,۹	۱۰,۹
سینوپ	۴۲	۱۵,۱	۹,۶	۸,۳	۸,۳	۹,۸	۱۳,۵	۱۹	۲۲,۹	۲۳,۶	۲۱,۶	۱۸,۴	۱۴,۷	۱۱,۷
ترابزون	۵۴	۱۵,۷	۹,۷	۸,۵	۸,۴	۱۰,۱	۱۳,۸	۱۹,۳	۲۳,۴	۲۴,۹	۲۳,۴	۱۹,۶	۱۵,۸	۱۲,۲

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002 – p30

۲ـ۷ـ تنگه‌ها

تنگه داردانل به‌طول ۶۰ کیلومتر و عرض متوسط ۴ کیلومتر (حداکثر ۷ کیلومتر و حداقل ۱۲۷۰ متر)، یک تنگه یکنواخت و بدون پستی و بلندی با شیب ملایم است که دریای اژه را به دریای مرمره مرتبط می‌کند. عمق این تنگه حدود ۵۰ تا ۶۰ متر است و جریان آب که در سطح از طرف دریای مرمره به‌طرف دریای اژه است، با سرعت ۳ (در مناطق کم عرض و تنگ) تا ۸ کیلومتر در ساعت در آن جریان دارد. در عمق این بغاز (تنگه)، آب شور در جهت مخالف به‌طرف دریای مرمره جریان دارد. کناره‌های این تنگه از نظر پدافندی موقعیت ایده‌آلی را برای دفاع ایجاد نموده و با استفاده مناسب و به‌جا از همین موقعیت عالی بود که آتاتورک توانست در جنگ جهانی اول، در نبرد گالی‌پولی مانع عبور نیروهای متفقین و حرکت آنان به‌سوی دریای سیاه گردد.

کناره‌های تنگه بسفر غیرمنظم و از صخره‌های سبز رنگ که حوضچه‌ها و مرداب‌ها و خلیج‌ها و چین‌خوردگی‌های نامنظم زیادی را به‌وجود آورده، تشکیل شده است. عرض متوسط آن ۱۵۰۰ متر (۷۰۰ متر حداقل) و عمق آن ۵۰ تا ۶۰ متر می‌باشد. برخلاف داردانل که جمعیت زیادی در اطراف تنگه سکونت ندارند، کناره‌های بسفر بسیار سرسبز، زیبا و پوشیده از مراکز جمعیتی و پوشش گیاهی انبوه با نباتات مختلف است. استانبول (قسطنطنیه) در کنار این تنگه و خلیجی که عرض آن ۷ کیلومتر و طول آن صدها متر و عمق آن ۴۰ متر است، بنا شده که آن را شاخ طلا می‌نامند. *(http://www.eia.doe.gov)*

تنگه بسفر شریان ارتباطی دریای سیاه به دریای مدیترانه
و جداکننده اروپا از آسیا می‌باشد.

این تنگه‌ها دو قاره آسیا و اروپا را از یکدیگر جدا نموده و گذرگاه مهم نفت کشورهای ساحلی دریای سیاه به‌ویژه روسیه بوده و روزانه حدود ۳ میلیون بشکه نفت به مقصد کشورهای غرب و جنوب اروپا از آن عبور می‌کند. علی‌رغم آنکه عرض تنگه‌ها به‌ویژه تنگه بسفر زیاد نیست (حدود ۷۰۰ متر در کم‌ترین عرض) اما این تنگه یکی از پر ازدحام‌ترین و مشکل‌ترین تنگه‌های دنیا از نظر ناوبری بوده و سالیانه بیش از ۵۰۰۰۰ کشتی (تقریباً هر ۱۰

دقیقه یک کشتی) و ۵۵۰۰ نفتکش از آن عبور می‌کنند. دریای سیاه و بنادر آن مهم‌ترین ترمینال‌های صدور نفت روسیه محسوب می‌گردند. اهمیت این تنگه‌ها زمانی بیشتر آشکار می‌گردد که بدانیم صدور نفت روسیه پس از فروپاشی شوروی سابق افزایش یافته و روسیه که با مشکلات عدیده اقتصادی مواجه می‌باشد، به درآمد حاصل از فروش این نفت چشم دوخته است. به‌علاوه این تنگه‌ها می‌توانند در عبور نفت استخراجی از دریای خزر نیز نقش داشته باشند. به‌همین دلیل ترکیه نگران است که افزایش صدور نفت از این تنگه‌ها به محیط‌زیست و اکولوژی مناطق اطراف آن به‌ویژه شهر استانبول لطمه وارد آورد. هم‌اکنون بزرگ‌ترین کشتی‌هایی که از این تنگه‌ها عبور می‌کنند، کشتی‌های ۱۲۰ تا ۲۰۰ هزار تنی می‌باشند. ولی افزایش صدور نفت از این تنگه‌ها ممکن است موجب افزایش تناژ کشتی‌ها شود که در این صورت، کنترل عبور و مرور آنها دشوار و آلودگی‌های آنها نیز به‌شدت افزایش خواهد یافت.

(CIA World Factbook website, December 2003)

بر اساس موافقت‌نامه ۱۹۳۶، عبور کشتی‌ها در زمان صلح از این تنگه‌ها آزاد است. اما دولت ترکیه خود را محق می‌داند برای حفظ محیط‌زیست خود، قوانینی را برای کنترل تردد کشتی‌ها وضع نماید. به طوری که از سال ۲۰۰۲ ترکیه برای عبور کشتی‌ها در شرایط نامناسب بودن وضع هوا، کمبود دید و عبور شبانه محدودیت‌هائی قائل شده است. همچنین نفتکش‌های با طول بیش از ۲۰۰ متر، حق عبور از این تنگه‌ها را ندارند. این کنترل‌ها موجب شده است که تانکرهای نفتکش بعضاً تا ۲۰ روز منتظر صدور اجازه عبور بمانند. (TDN-23/3/83)

۸ـ بررسی فضاسازی کشور ترکیه

پراکندگی شهرها و مراکز جمعیتی در ترکیه یکنواخت و متوازن نیست و دلایل عدیده از جمله:

عوامل جوی و طبیعی *نظیر مساعد بودن آب و هوا، حاصلخیزی خاک، دوری و نزدیکی به دریا، ارتفاع از سطح زمین، کوهستانی یا جلگه‌ای بودن منطقه.*

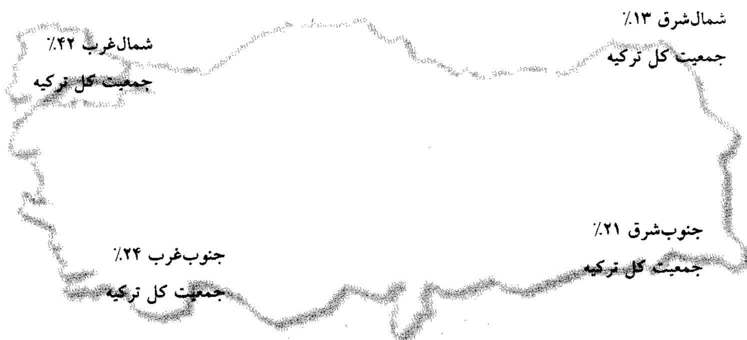
عوامل سیاسی *نظیر مبارزات گروه‌های مخالف دولت مرکزی، اشتراک قومی و نژادی با همسایگان.*

عوامل اقتصادی و فرهنگی *نظیر امکان اشتغال، دسترسی به خدمات شهری از قبیل دانشگاه، بیمارستان، استقرار سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیر دولتی و نظیر آن.*

و ....

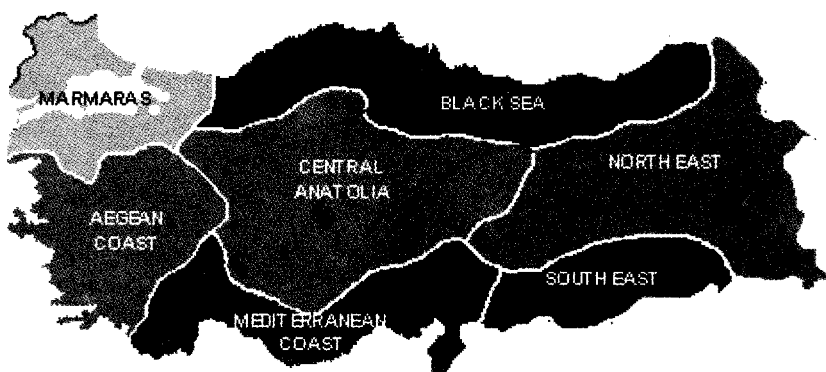
موجب این عدم تعادل شده‌اند. به گونه‌ای که در ناحیه تراس‌شرقی که تنها ۳ درصد سرزمین ترکیه را تشکیل می‌دهد، بیشترین پراکندگی مراکز شهری و روستایی دیده می‌شود. در حالی‌که منطقه شرق و جنوب‌شرقی ترکیه کمترین مراکز جمعیتی را داشته و همین مراکز موجود نیز در حال تخلیه و تخریب می‌باشند.

کشور ترکیه جمعاً حدود ۳۰۰۰۰ روستا دارد که به‌تدریج در حال تخلیه هستند. البته روستاهای مناطق دریای سیاه و مرمره را باید از این قاعده مستثنی نمود. اگر مستطیلی که سرزمین ترکیه را در بر می‌گیرد به چهار قسمت مساوی تقسیم کنیم، آنگاه الگوی زیر را برای پراکندگی جمعیت ترکیه می‌توان به کار برد:

۱ـ ۸ـ شهرها و مراکز مهم تاریخی و جمعیتی

جمعیت جمهوری ترکیه بر اساس سرشماری سال ۲۰۰۰، بالغ بر ۶۸ میلیون نفر است. از نظر توزیع جمعیت، مناطق جغرافیایی مختلف ترکیه ویژگی‌های خاص خود را دارند. به طوری که قریب نیمی از جمعیت ترکیه در مناطق ساحلی آن زندگی می‌کنند. در حالی‌که مناطق داخلی کم جمعیت و تقریباً خالی از سکنه به حساب می‌آیند. از سال ۱۹۵۰ به بعد، ترکیه سیاست تشویق افزایش جمعیت را کنار گذاشته و به نظام کنترل جمعیت پرداخته است.

با توجه به شرایط اقلیمی ترکیه، این کشور به هفت منطقه آب و هوایی تقسیم شده است.

مناطق مهم ترکیه را می‌توان به هفت منطقه به قرار زیر تقسیم نمود:

۱ـ منطقه تراس و مرمره

منطقه تراس و مرمره در شمال‌غربی ترکیه واقع است. تراس‌شرقی شامل سرزمینی در جنوب‌شرقی اروپاست که از سمت مشرق، مجاور آسیاست و به‌همین دلیل، بسیاری از افسانه‌ها و وقایعی که در جهان اثرات بسزایی بر جای گذاشته‌اند، در این سرزمین رخ‌داده‌اند. منطقه

مرمره و تراس که انواع مختلف تمدن در آن بـه‌وجـود آمـده و از میـان رفتـه، نـه تنهـا دارای شهرهای زیباست بلکه آثار معماری مهمی نیز در آن دیده می‌شود.

از نظر جغرافیایی، منطقه تراس و مرمره را زمین‌های مواج با پستی و بلندی‌های کم ارتفـاع پوشانده است. سلسله کوه‌های استرانجا که به موازات دریای سیاه و اولوداغ (کـه در دامنـه آن شهر تاریخی بورسا قرار دارد)، کشیده شده، از جمله ارتفاعات این سـرزمین بـوده و رودهـای تونکا و مریچ در اروپا و رودهای ساکاریا، سیماو، گونن و کمال پاشا در آسـیا، در ایـن منطقـه جاری هستند. در تراس و مرمره چندین دریاچه از جمله ساپانکا و ایزنیـک و مانیـاس وجـود دارند که زیبایی خاصی به این ناحیه داده‌اند.

از نظر اقتصادی نیز قدرت صنعتی ترکیه در این ناحیه متمرکز شد، بـه طـوری کـه اطـراف شهرهای استانبول و ازمیت از کارخانه‌های متعدد پوشیده شده است. از طرف دیگـر، اسـتانبول بزرگ‌ترین بندر صادراتی ترکیه و خاور نزدیک را تشکیل می‌دهد. علاوه بر جنبـه صـنعتی، بـه علت وجود آب و هوای مساعد، محصولات کشاورزی این منطقه نیز شـهرت بـسزایی دارنـد. *(اسپنسر، ۱۳۴۳ – ص ۲۷)*

سرزمین تراس و مرمره ازنظر تاریخی دارای سابقه‌ای کهن است و آثار تاریخی مـشهور آن در این منطقه شاهد این ادعاست که از آن جمله می‌توان شهر مشهور باستانی تـروآ (ترویـا) را نام برد که حدود سه هزار سال قبل در این منطقه ساخته شده است. *(مرادیان، ۱۳۸۳ – صـص ۳۷-۳۲)*

سکنه مردم تراس از بازماندگان مردمی هستند که از آغاز در این سرزمین سـکونت اختیـار کرده‌اند. در قرن هفتم قبل از میلاد، داریـوش شاهنـشاه ایـران از دریـای مرمـره عبـور کـرد و شهرهای کریک‌لارلی، تکیرداغ و استانبول را فتح نمود. بعدها فریژی‌ها ایـن منطقـه را تـصرف نموده و تا نزدیکی ازمیت پیش رفتند. بسیاری از شهرها مانند کالسدون (کادی کوی)، بیـزانس (استانبول)، سیریکوس و آسوس که در ادوار مختلـف ماننـد پلـی میـان شـرق و غـرب عمـل کرده‌اند، در همین زمان به‌وجود آمده‌اند.

استانبول (بیزانس- قسطنطنیه) به‌عنوان پایتخت امپراتوری روم شرقی از زمان کنستانتین نقش مهمی را در تاریخ به عهده داشته و با وجود سقوط امپراتوری مزبور، این شهر پیوسته اهمیت تاریخی خود را حفظ کرده است. قسطنطنیه در آن زمان، تهاجم اقوام مختلف از جمله تهاجم گوت‌ها و هون‌ها و پچنک‌ها و بلغارها و آوارها را تحمل کرد. در قرن هفتم میلادی اعراب به حوالی قسطنطنیه رسیده آن را به محاصره در آوردند. در قرن دوازدهم میلادی این ناحیه به وسیله نیروهای نظامی اشغال گردید. صلیبیون شهرهای ادیرنه و استانبول را اشغال کرده و غارت نمودند. ترکان در حدود قرن یازدهم، پس از نبرد مالازگرد به‌تدریج در این سرزمین رخنه و نفوذ کردند.

در آغاز، سلجوقیان تسلط خود را بر این منطقه محرز نمودند. بعدها عثمانی ها در سال ۱۳۱۶ میلادی شهر بورسا و سپس در سال ۱۳۳۷ شهر ازمیت، در سال ۱۳۵۴ تکیرداغ و در سال ۱۳۵۴ شهر ادیرنه را به تصرف در آوردند. سرانجام سلطان محمد فاتح در سن بیست‌ودو سالگی و در سال ۱۴۵۳ میلادی، شهر قسطنطنیه را محاصره نموده و پس از یک جنگ سخت، با تسخیر این شهر، به امپراتوری بیزانس خاتمه داد. از آن زمان شهر قسطنطنیه که بعدها به استانبول معروف گردید، تاکنون بلا انقطاع جزء امپراتوری عثمانی و کشور ترکیه باقی مانده است. *(اسپنسر؛ ۱۳۴۳ – ص ۲۸)*

شهرهای مهم دیگر این منطقه عبارت‌اند از: *کریک‌لارلی، ادیرنه، تکیرداغ، بورسا، کجاعلی، ساکاریا، چاناک‌کاله (چاناک‌قلعه) و بالیکسیر.*

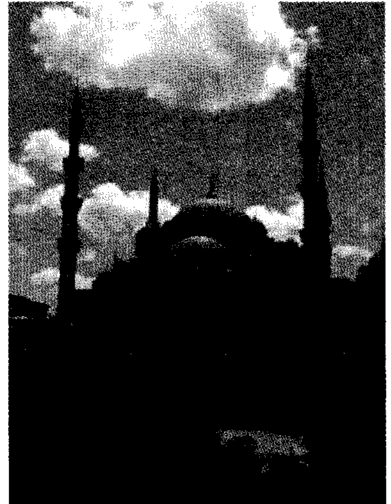
تاریخ استانبول

تاریخ افسانه‌ای استانبول از سال هفتم قبل از میلاد آغاز گردیده و با موقعیت جغرافیایی آن هم‌راستاست. باستان‌شناسان قدمت اسکان بشر در این شهر را به هزاره سوم قبل از میلاد رسانده و آن را یکی از قدیمی‌ترین مراکز سکونت بشر می‌دانند. هستهٔ اصلی استانبول امروزی

را ساکنان اولیه آن یعنی تراک‌ها[1] تشکیل می‌دهند که در جنوب خلیج شاخ طلا اسکان گزیدند. به‌دنبال آنها فینیقی‌ها که برخلاف تراک‌ها که جزء اقوام هند و اروپایی هستند، اصالت سامی داشتند، در کادی‌کوی[2] (یکی از محله‌های استانبول) جای‌گرفتند.

در سال ۶۵۸ قبل از میلاد، قافله‌ای از شهر مگارا[3] در یونان باستان به استانبول آمده و در دماغهٔ سارای‌بورنو سکنی گزید و به‌مناسبت نام رئیس طایفه خود، محل اسکان خویش را بیزانس نامید و بدین ترتیب این شهر ایجاد و در قرون بعد به یک مرکز بندری و تجاری مهم تبدیل شد.

مسجد سلطان احمد که با اقتباس از ایاصوفیه و درست در مقابل آن ساخته شده است. این مسجد نیز همانند ایاصوفیه زیبا و با شکوه است.

این شهر در زمان سلطنت مارکوس اورلیوس امپراتور روم، تغییر نام داده به‌نام آنتونیون پدر امپراتور نام‌گذاری شد. هنگامی که کنستانتین پایتخت امپراتوری روم را به استانبول انتقال داد، شهر نام روم جدید و بعداً کنستانتینوپل به خود گرفت.

کنستانتین، امپراطور روم به سال ۳۲۵ میلادی تصمیم گرفت در این محل شهری جدید و عظیمی بنا نماید و دیری نپایید که این شهر نه پایتخت روم، بلکه پایتخت جهان محسوب شده و جمعیتی بالغ بر دویست هزار نفر یافت. وقتی امپراطوری روم در سال ۳۹۵ میلادی به دو بخش تقسیم شد، استانبول نیز مرکزیت روم شرقی را بر عهده گرفت.

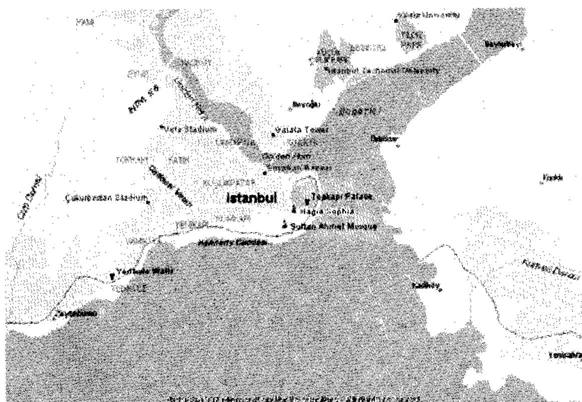
---

1. TRAK
2. KADIKÖY
3. MEGARA

استانبول در زمان حکمرانی امپراتور ژوستین[1] در سدهٔ ششم میلادی، جمعیتی بالغ بر یک میلیون نفر داشته و بزرگ‌ترین شهر جهان محسوب می‌گردید. آتیلا رهبر ترک‌های هون در سال ۴۴۷ تا بیوک‌چکمجه امروز پیش آمد ولی دولت بیزانس را به خراج بسته و بازگشت.

با ظهور دین مبین اسلام، استانبول به‌عنوان یکی از اهداف اصلی حملات اعراب در آمد. اولین بار محاصرهٔ این شهر در سال ۶۶۸ از طرف اعراب و به فرماندهی یزید ابن معاویه صورت گرفت. اما با وجود هفت سال محاصره توسط اعراب، سقوط نکرد. پرنس Mesleme در سال‌های ۷۱۳ و ۷۱۴ استانبول را به محاصره در آورده و دولت بیزانس را با سقوط مواجه ساخت. این محاصره یکی از نقاط عطف تاریخ اروپا به شمار می‌رود؛ زیرا با سقوط دروازه مغرب زمین، تمدن آن نیز در معرض خطر تخریب قرار گرفت.

خلیفه هارون‌الرشید در سال ۷۸۱ شهر را محاصره نمود ولی در قبال پرداخت خراج توسط دولت ضعیف شده بیزانس، عقب‌نشینی نمود. بعد از این وقایع، بلغارها به دفعات شهر را محاصره نمودند اما موفق به شکستن مقاومت لجوجانهٔ بیزانس‌ها نشدند.

استانبول یک شهر سه قسمتی است که توسط آب‌ها منقسم شده است

چند سال بعد، ترک‌های سلجوقی بعد از پیروزی در جنگ مالازگِرد تا محلهٔ اسکودار[2]، یا همان کرانه آسیایی استانبول پیش رفتند اما نتوانستند به کرانه اروپایی بیزانس راه یابند. اروپاییان در اردیبهشت ۱۲۰۴ میلادی برای نجات استانبول از دست ترک‌های مسلمان، چهارمین لشکرکشی جنگ‌های صلیبی را انجام داده و به‌سوی استانبول حرکت کردند. آنها در

1. JUSTİNİANUS
2. Usküdar

برابر زیبایی این شهر افسانه‌ای درنگ نکرده و شهر را به تصرف خود در آوردند.

در خلال این به اصطلاح نجات، استانبول صحنهٔ چپاول و غارت اقوام اروپایی قرار گرفت و بخش عظیمی از ثروتش به غارت رفت. امپراتوری بیزانس برای نجات شهر از دست غارت‌گران لاتین، به مجادله پرداخته و آنها را از شهر فراری داد. در آن دوران نیز استانبول با نیم‌میلیون نفر جمعیت، یکی از بزرگ‌ترین شهرهای جهان محسوب می‌شد.

بعد از این تحولات، امپراتوری بیزانس به‌تنهایی در مقابل ترک‌های عثمانی قرار گرفت. در بهار سال ۱۳۹۰ میلادی شهر برای اولین بار توسط یلدریم بایزید نوهٔ اورحان غازی محاصره شد. او برای فتح استانبول کاملاً مصمم بود. ولی لشکرکشی تیمور لنگ به آناتولی موجب شد وی نتواند به هدف خود برسد. سال‌ها بعد، سلطان محمد دوم (سلطان محمد فاتح) پسر سلطان مراد دوم، استانبول را محاصره و در سال ۱۴۵۳ آن را فتح نمود.

تمام جهانیان معتقدند استانبول یکی از زیباترین شهرهای دنیاست. یک قسمت از این شهر در اروپا و قسمت دیگر آن در آسیا واقع شده است. تنگه بسفر (بغاز) که دو قاره را از یکدیگر جدا کرده، میان دو دریای مرمره و سیاه، مانند خیابان عریضی است که دو سوی این شهر را به یکدیگر متصل نموده است. کناره‌های بغاز با ساختمان‌ها و خانه‌های مجلل، نمایشگر زیبایی‌های طبیعت بوده و نقش ویژه‌ای در تمدن ترکیه به‌نام «تمدن بسفر» به عهده داشته است.

استانبول به سه قسمت اصلی تقسیم می‌شود که به واسطه پیش‌رفتگی‌هایی در دریا، از یکدیگر جدا شده‌اند. بخش اصلی شهر در کنار خلیج «شاخ طلا» بنا گردیده است. شهر قدیمی استانبول که در شبه جزیره جنوبی به شکل مثلث واقع شده، ناحیه‌ای است در ساحل شمالی محله گالاتاست که مشرف به پِرا (بی‌اوغلو) قرار گرفته و قسمت پر جمعیت شهر را تشکیل می‌دهد. محله مهم دیگر استانبول به نام اسکوتاری (اسکودار) در قسمت آسیایی استانبول واقع گردیده است. کادی‌کوی و حیدرپاشا از محله‌های خارج شهر محسوب می‌شدند که اکنون به علت گسترش شهر، جزء مرکز شهر شده‌اند. این دو محله، آباد و پر جمعیت بوده و بخش مهمی از استانبول را تشکیل می‌دهند. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ –ص ۳۵)*

اقلیم

استانبول تحت تأثیر آب و هوای منطقه مرمره بوده و اقلیم آن با شرایط اقلیمی نواحی داخلی یا دیگر مناطق ساحلی ترکیه اختلاف دارد. به گونه‌ای که آب و هوای استانبول را باید تلفیقی از آب وهوای مناطق دریای سیاه، ممالک بالکان، آب و هوای خشک فلات آناتولی و هوای مرطوب مدیترانه دانست.

همه جهانیان معتقدند استانبول یکی از زیباترین بنادر دنیاست. این شهر مرکز حکومت ۱۲۲ امپراتور بوده است. تصویر مسجد ارتاکوی را در کنار پل سلطان محمد فاتح بر روی تنگه بسفر نشان می دهد. این پل اروپا و آسیا را به یکدیگر متصل می‌کند.

چشم‌داشت ارتدوکس‌ها به استانبول

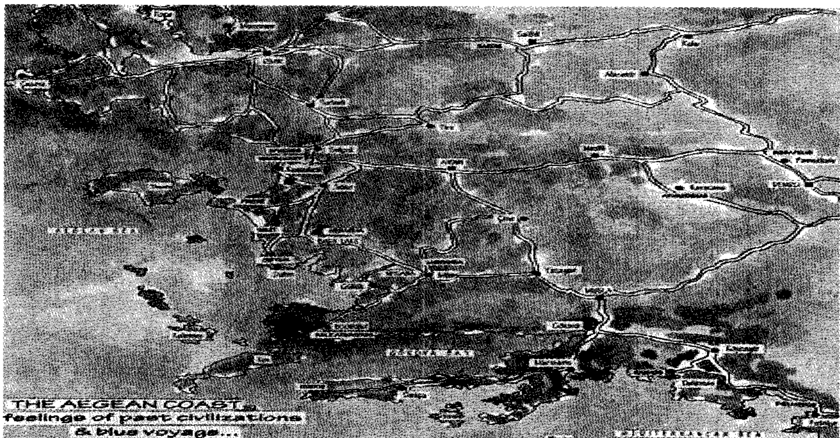
واقعیت این است که اروپا نمی‌تواند تحمل کند استانبول یعنی مرکز سنتی مسیحیت ارتدوکس شرقی در اختیار مسلمانان باشد. این شهر پس از آنکه به دست سلطان محمد فاتح

افتاد، به اسلامبول (یعنی مملو از اسلام) تغییر نام یافت و این زخمی است که اروپا مخصوصاً اروپای شرقی، هرگز آن را فراموش نخواهد کرد و به‌عنوان یک اصل در سیاست‌های خود در برخورد با ترکیه بر آن تأکید دارد. حتی به نظر می‌رسد تاکید ارتدوکس‌ها روی ادعای نسل کشی ارامنه نیز برای تحت فشار گذاشتن دولت ترکیه در نحوه برخوردش با دنیای مسیحیت است.

اعدام پاتریک دوم گریگوریوس که عامل شورش جزیره مِرا بود، همچنان به‌عنوان زخمی در قلب دنیای ارتدوکس زنده است و درب کلیسایی که عثمانی‌ها وی را در آنجا به دار آویختند، همچنان بسته نگاه داشته شده و گفته شده تا انتقام نگیرند آن را باز نخواهند کرد. (این رخداد مربوط به سال ۱۸۲۱ است.)

امروزه در بسیاری از سایت‌های اینترنتی ارتدوکس‌ها، از استانبول به‌عنوان قلب دنیای ارتدوکس یاد می‌شود. آنان معتقدند، همان‌گونه که واتیکان قلب دنیای کاتولیک است، استانبول هم قلب کلیسای ارتدوکس می‌باشد. آنان همچنین مدعی‌اند اگر شش میلیون یهودی می‌توانند قدس را بگیرند، چرا دویست و پنجاه میلیون ارتدوکس نتوانند استانبول را باز پس گیرند؟ *(جعفریان - اسلامگرایان ترکیه دنباله‌رو آتاتورک- http://baztab.com/?PostId=56)*

۲ـ منطقه اژه

سواحل دریای اژه مضرس و دارای تعداد زیادی جزیره و شبه جزیره و خلیج می‌باشند. کوه‌های این منطقه عموماً به وسیله دریاها و رودخانه‌ها که به موازات ساحل قرار گرفته و از شمال به مغرب امتداد دارند، از یکدیگر جدا شده‌اند. رسوب فراوان رودخانه‌های گِدیز و باکرچای، وسیله‌ای شده است که شهر باستانی اِفِس که سابقاً از بنادر مهم دنیای باستان بوده، از دریا جدا شده داخل خشکی قرار گیرد. مهم‌ترین کوه‌های این منطقه که گاهی ارتفاع آنها از ۲۰۰۰ متر نیز تجاوز می‌کند عبارت‌اند از: بزداغ (۲۱۶۰متر)، هوناز (۲۵۷۱ متر) و آک داغ (۲۴۴۹ متر).

در این منطقه بسیاری از شهرها در دامنه کوه‌ها و داخل دره‌ها ساخته شده‌اند. رودهای بیوک مِندرس (۵۲۹ کیلومتر)، باکرچای (۱۲۰ کیلومتر)، دالامان (۶۶ کیلومتر)، گدیز (۳۵۰ کیلومتر) و مندرس کوچک (۱۴۰ کیلومتر) در این منطقه جاری هستند. دریاچه‌های مهم آن نیز عبارت‌اند از: بافا، ابر و کوی سکیز. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ – ص ۳۸)*

هوای منطقه اژه تحت تأثیر اقلیم دریای مدیترانه قرار دارد، زمستان‌ها معتدل و پر باران و تابستان‌ها گرم است. از نظر اقتصادی، منطقه اژه فلاحتی بوده و انواع و اقسام محصولات کشاورزی در آن می‌روید. شهرهای مهم آن عبارت‌اند از: *موغلا، دنیزلی، مانیسا، افیون، کوتاهیه و بیله‌جیک، ازمیر* (از شهرهای بسیار قدیمی ترکیه که بنای آن را به سه هزار سال قبل از میلاد نسبت می‌دهند) و آیدین (که به وسیله آرژیین ها ساخته شده و بعدها به نوبت به تصرف کاریین‌ها و ایرانیان و در سال ۳۳۴ قبل از میلاد به تصرف اسکندر مقدونی در آمده است. در زمان رومی‌ها این شهر اهمیت بسزایی داشت. *(اسپنسر؛ ۱۳۴۳ – ص ۲۸)*

ازمیر

ازمیر در سدهٔ اول قبل از میلاد به‌عنوان یکی از زیباترین شهرهای جهان شناخته می‌شد. این شهر بعد از اسکندر تحت حاکمیت سلوکیان و سپس پادشاهی برگاما قرار گرفته و با حکمرانی

رومیان در آناتولی درخشش خود را حفظ کرد و امپراتورانی مانند تیبریوس، کاراکالا و هادریان امتیازات خاصی برای آن قائل بودند.

ازمیر قدیم در سده‌های چهارم و پنجم میلادی نیز اهمیت خود را حفظ کرده و به صورت مرکز دینی مسیحیان در آمد. این شهر بعد از استیلای اعراب در سدهٔ هفتم میلادی، اهمیت سابق خود را از دست داد. گر چه ازمیر در سدهٔ پانزدهم به دست امپراتوری تیموریان تصرف شد، ولی دیری نپایید که خان‌نشین آیدین آن را مرکز خود قرار داد. از اواخر قرن نوزدهم به بعد، ازمیر مرکز استان آیدین گشت. این شهر در اواخر جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۹ به اشغال یونانیان در آمد. اما بعد از سه سال ارتش ترک در سال ۱۹۲۲، ازمیر را دوباره به سرزمین ترکیه باز گرداند. *(http://www.travelvantage .com/aegianregion.htm)*

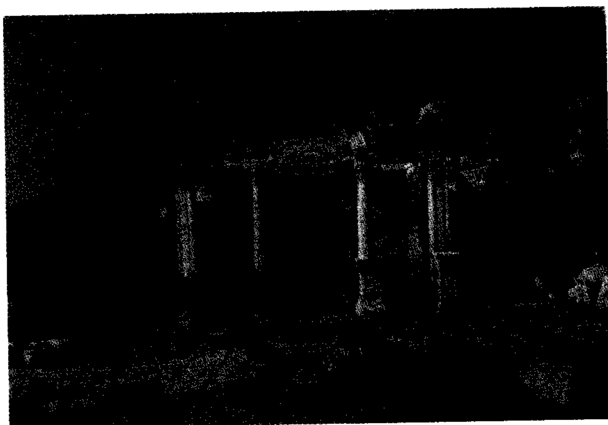
ازمیر یکی از زیباترین و قدیمی‌ترین بنادر دریای اژه است.

موغلا

این استان یکی از زیباترین استان‌های ترکیه بوده و شامل شهرهای بودروم،[1] داتچا،[2] فتحیه،[3] مارماریس[4]، میلاس،[5] موغلا[6] و یاتاقان[7] می‌باشد. مساحت این استان بالغ بر ۱۳/۳۳۸ کیلومتر مربع بوده و دارای اقلیم مدیترانه‌ای است. استان موغلا از نظر پوشش گیاهی و پرورش درختان زیتون بعد از استان‌های آیدین[8] و ازمیر مقام سوم را به خود اختصاص داده است. موغلا از نطر تولید نارنگی نیز مقام اول را دارد. تولید اسفنج، پرورش زنبور عسل و در بخش صنعت، تولید بوکسیت در میلاس و کروم در فتحیه از اهمیت فراوانی برخوردار است.

نام موغلا در دوران تسلط یونانی‌ها MOGOLO بوده و بیزانس‌ها به آن ALİNDA می گفتند. روایت است که مغول‌بیک آن‌را به حکمرانی سلجوقیان پیوند داد و از این‌رو موغلا خوانده می‌شود. موغلا یکی از مراکز بسیار مهم توریستی ترکیه بوده و در میان آثار باستانی آن می‌توان به آمفی تئاتر آگورا و معبد مارس اشاره نمود.

(http://www.travelvantage.com/aegianregion.htm)

ازمیر ـ آثار تاریخی به جا مانده از کتابخانه بزرگ شهر افسانه‌ای افس

---

1. BODRUM
2. DATÇA
3. FETHİYE
4. MARMARİS
5. MİLAS
6. MUĞLA
7. YATAGAN
8. AYDIN

۳ـ منطقه دریای مدیترانه

منطقه دریای مدیترانه با ارتفاع ۲۰۰۰ تا ۲۷۵۰ متر از سطح دریا، شامل سواحل جنوب‌شرقی بوده و در امتداد سواحل دریای مدیترانه کشیده شده است. این منطقه از سمت مغرب به کوه‌های بی‌داغلر که دنباله کوه‌های توروس می‌باشند و از مشرق به کوه‌های آمانوس و رشته کوه‌های گورکملی و توروس محدود می‌شود. ناحیه محدود میان رشته کوه‌ها و ساحل دریا، جلگه کم و بیش عریضی را با خطوط مضرس تشکیل می‌دهد که از نظر اقلیمی بسیار معتدل و مطبوع است. خاک حاصلخیز و آب و هوای معتدل این ناحیه سبب اهمیت فوق‌العاده این سرزمین شده است. در این منطقه انگور، موز، جو، گندم، برنج، پنبه و سبزیجات مختلف کشت می‌شود و پنبه حاصل از دشت چوکوراوا در تأمین نیازهای صنعت نساجی ترکیه که مهم‌ترین صنایع ترکیه محسوب می‌گردند، نقش مؤثری ایفا می‌کند. سواحل ماسه‌ای این ناحیه به‌ویژه در اطراف آنتالیا شرایط مناسبی را برای جذب توریست فراهم نموده‌اند. در اطراف آدانا یعنی چهارمین شهر بزرگ ترکیه، دشت آدانا واقع شده که از نظر کشاورزی و تأمین مواد غذایی مردم ترکیه نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند. کوه‌های این منطقه که عموماً به موازات سواحل کشیده شده‌اند، حرکت از داخل فلات آناتولی به سمت سواحل جنوبی را دشوار نموده‌اند. دشت‌های ساحلی واقع در شرق آدانا آهکی و دارای حفره‌های فراوان می‌باشند. بین آدانا و آنتالیا بر ارتفاع کوه‌های توروس افزوده شده و قلل نوک تیز، فراوان دیده می‌شوند. به جز شهرهای آدانا، آنتالیا و مرسین، شهرها و روستاهای فراوان دیگری در این منطقه گسترش یافته‌اند. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ ـ صص ۴۱-۴۴)*

منطقه دریای مدیترانه از نظر تاریخی طی قرون متمادی دارای اهمیت فراوانی بوده است. بازرگانی دریایی از یک طرف و شرایط اقلیمی از جانب دیگر، شرایط زندگی را در این منطقه بسیار سهل و آسان کرده‌اند. به طوری که می‌توان آثار باستانی زیادی را در این منطقه مشاهده نمود. اقوام هیتیت، از ناحیه آنتالیا تا جلگه آمیک، مدت‌های متمادی حکومت نموده و آثار زیادی از خود باقی گذاشته‌اند. *(http://www.travelvantage .com/mediterranean.htm)*

تاریخ شهرهایی مانند آسپندوس و صید و پرژ به دوران باستان رسیده و معرف تمدن یونان

در این ناحیه می‌باشند. زمانی‌که یونانی‌ها به این سرزمین مهاجرت کردند، با مردمانی رو به رو شدند که به زبانی غیر از زبان آنان تکلم می‌کردند و به خدایانی غیر از خدایان آنان اعتقاد داشتند. در قرن چهارم قبل از میلاد پس از تسلط اسکندر بر ایران، تمام نواحی ساحلی دریای مدیترانه تحت استیلای مقدونی‌ها در آمد. در این زمان شهرها هر یک در امور داخلی خود مختار بوده از نظر آبادی و عمران رو به پیشرفت گذاشتند.

سرداران اسکندر تا پیروزی رومی‌ها در این سرزمین حکومت کردند و در زمان طلوع دین مسیح عده‌ای از پیشوایان و روحانیون مسیحی به این منطقه آمده به تبلیغ دین خود پرداختند و بدین ترتیب انطاکیه اولین مقر روحانیت مسیحی شد. در قرن هفتم میلادی، نوبت به اعراب رسید و سپس در قرن نهم ترکان به‌تدریج به این سرزمین نفوذ کرده آن را به تصرف خود در آوردند. رودخانه‌ای که فردریک باربروس امپراتور آلمان در سال ۱۱۹۰ (در دوران جنگ‌های صلیبی) در آن غرق شد، به‌نام گوک سو در این ناحیه جریان دارد. پس از خاتمه دوران سلجوقیان در اوایل نیمه قرن شانزدهم، عثمانی‌ها تمامی این سرزمین را ضمیمه متصرفات خود نمودند. *(اسپنسر؛ ۱۳۴۳ – ص ۲۸)*

شهرهای مهم این منطقه عبارت‌اند از: *آنتالیا*، بوردور، *اسپارتا*، مرسین، *سیحان*، *انطاکیه*، *قهرمان ماراش* و *غازی‌آنتپ*.

آنتالیا

سواحل آنتالیا یکی از زیباترین سواحل ترکیه محسوب می شوند.

آنتالیا که ریوریای ترکیه محسوب می‌شود، در جنوب آناتولی واقع و مهم‌ترین مرکز جهانگردی و توریستی ترکیه است و سواحل ماسه‌ای این شهر از اردیبهشت هر سال تا اوایل زمستان، امکان استفاده از دریا را برای علاقه‌مندان فراهم می‌آورند. بناهای تاریخی، شهرهای باستانی و پارک‌های ملی آنتالیا بر شهرت این شهر افزوده‌اند. *(http://www.travelvantage .com/mediterranean.htm)*

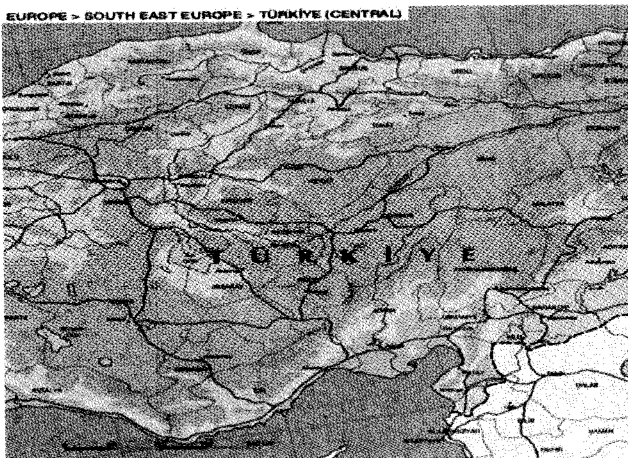
اقلیم

این شهر در تابستان آب و هوای کاملاً مدیترانه‌ای داشته و گرم و خشک می‌باشد. در بقیهٔ فصول نیز اقلیم آن معتدل و بارانی است.

بودروم

درخشان‌ترین دوران این شهر پنج هزار ساله، به عصر چهارم قبل از میلاد که هالی کارناسوس نام داشت، باز می‌گردد. این شهر کوچک و زیبا، بعدها در دوران تمدن کاریا به مرکز دینی مسیحیان تبدیل شد. بودروم با سواحل بسیار زیبا، آفتابی درخشان و دریائی زلال، یکی از مناطق مهم جهانگردی جهان محسوب می گردد. *(http://www.travelvantage .com/mediterranean.htm)*

۴ـ منطقه آناتولی مرکزی

منطقه آناتولی مرکزی از طرف شمال به کوه‌های پونتوس که در امتداد سواحل دریای سیاه کشیده شده‌اند، از سمت جنوب به کوه‌های توروس، از مغرب به کوه‌های پراکنده غربی و از مشرق به زمین‌های مواج با پستی و بلندی‌های فراوان و کوه‌های گره خورده و در هم پیچیده محدود می‌شود. در این منطقه نوع و شکل زمین بسیار متفاوت است. به طوری که کوه‌های غربی با میانگین ارتفاع ۱۵۰۰ متر، به کوه‌های شرقی با میانگین ارتفاع ۳۰۰۰ متر در جنوب ریزه ختم می‌گردند. شمال این کوه‌ها سرسبز و پوشیده از نباتات و دامنه‌های جنوبی آنان خشک و خالی از پوشش گیاهی می‌باشد. سلسله جبال توروس در جنوب این ناحیه ارتباط این ناحیه با سواحل دریای مدیترانه را دشوار نموده و به‌همین دلیل گذرگاه‌های سیلیسی نظیر گذرگاه گولک[1] در شمال‌غربی آدانا از اهمیت فوق‌العاده زیادی برخوردار می‌باشند. در مرکز این منطقه جلگه‌های وسیع و دریاچه نمک (توز گولو) واقع شده است. مهم‌ترین کوه‌های این منطقه عبارت‌اند از آلماداغ نزدیک آنکارا و کوه‌های کوراوغلو و حسن‌داغ در حوالی نیغده. از معروف‌ترین رودهای آن ساکاریا و کزل ایرماق و چلدی از شعبات فرات و یشیل ایرماق و از دریاچه‌ها، دریاچه‌های نمک و گلباشی را می‌توان نام برد. بین کوه‌های شمالی و جنوبی این ناحیه، جلگه‌هایی نظیر جلگه قونیه واقع شده‌اند. *(اسپنسر، ۱۳۴۳ – ص ۳۲)*

از نظر ژئوپلیتیکی، این ناحیه به دلیل ارتفاع زیاد و قرار گرفتن فلات آناتولی در آن، به مثابه هارتلند کشور ترکیه بوده و تصرف آن می‌تواند موجب قرار گرفتن متصرف در موضع برتر باشد. کشت آبی در این ناحیه محدود و عمده محصول کشاورزی آن گندم است. اما تعداد رودخانه‌هایی که در آن جریان دارند کم نبوده و سفره‌های آب زیرزمینی فراوانی در آن وجود دارد که در صورت بهره‌برداری می‌توانند کشاورزی منطقه را متحول سازند. سایر محصولات کشاورزی این ناحیه عبارت‌اند از: ذرت، پنبه، انواع میوه، خشخاش، چغندر قند، توتون و جو. به‌علاوه چراگاه‌های فراوانی نیز در این منطقه مشاهده می‌شود.

(Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002-pp 16-24)

---

1. Gulek

بارندگی در این ناحیه کم و متوسط آن حدود ۳۰۰ میلیمتر در سال می‌باشد. گاهی از این نیز کمتر شده و حتی به ۲۰۰ میلیمتر نیز می‌رسد. گاهی در تابستان که به علت وزش باد، گرد و خاک از زمین بر می‌خیزد، آسمان به رنگ زرد می‌شود. اقلیم این ناحیه تابستان‌های گرم و زمستان‌های سرد و پر برف است.

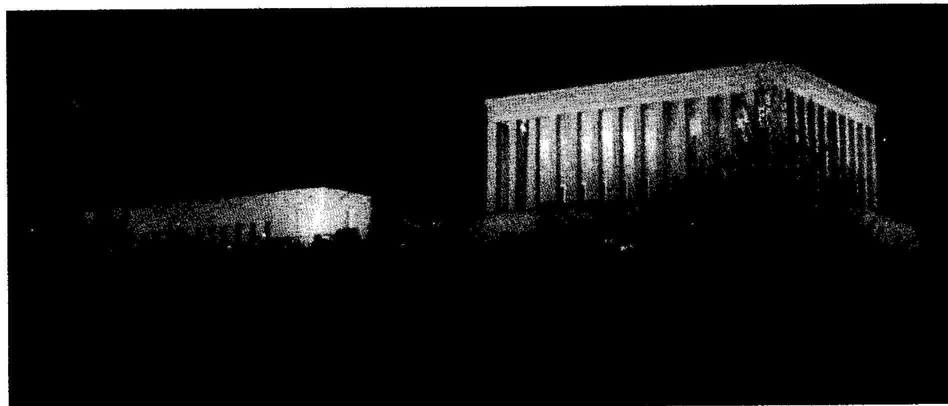
آناتولی مرکزی از نظر تاریخی از سرزمین‌های بسیار قدیمی و کهن است و حفریات باستان شناسی اطراف آنکارا و قونیه و قیصریه (کایسری) ثابت می‌کنند که هیتیت‌ها، همزمان با تمدن‌های بین‌النهرین، در این ناحیه زندگی می‌کرده‌اند و شاهراه ارتباطی که از بین‌النهرین به آناتولی مرکزی می‌رسید و از ایالت گالیسی از شهرهای تاوی‌یوم، آنکیرا، گوردیوم و پسی‌نوس می‌گذشت و به دریای اژه منتهی می‌شد، سبب رونق این سرزمین شده بود. به‌همین مناسبت بود که آناتولی مرکزی از قرن هفتم قبل از میلاد تا زمانی‌که رومی‌ها موفق شدند حدود مرزهای خود را بر اثر پیشرفت اسکندر تا آسیای مرکزی برسانند, دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای بود. رومی‌ها توانستند دین مسیح را در سرزمین آناتولی گسترش‌داده، مراکز روحانیت متعددی در شهرهای ایکونی‌یوم (قونیه)، آنکیرا (آنکارا) و کاپادوکیه (نزدیک نوشهیر) ایجاد نمایند. اعراب نیز در صدد بر آمدند به این سرزمین مسلط شوند، ولی توفیقی نیافتند و تنها هنگام جنگ‌های صلیبی ترکان سلجوقی توانستند تسلط خود را بر آناتولی مرکزی محرز نمایند.

(اسپنسر، ۱۳۴۳ – ص ۳۳)

آناتولی مرکزی هم‌اکنون نیز مرکز فعالیت‌های فرهنگی است و آثاری که در این ناحیه به‌دست آمده، اهمیت تمدن و فرهنگ را در این ناحیه ثابت می‌کنند.

شهرهای مهم منطقه آناتولی مرکزی عبارت‌اند از:

آنکارا

آنیت کبیر - مقبره آتاتورک بنیان گذار ترکیه نوین. این بنا به سبک معماری دنیای باستان ساخته و در مرکز شهر آنکارا پایتخت ترکیه واقع شده است.

آنکارا، پایتخت ترکیه است که هنوز اهمیت باستانی خود را از دست نداده و خرابه‌های بازمانده از ما قبل تاریخ در اطراف آن دیده می‌شوند. آنکارا تقریباً در مرکز آناتولی واقع شده و از زمان هیتیت‌ها و فریژین‌ها مسکونی بوده است. آن‌طور که از تاریخ مستفاد می‌شود، این شهر در قرن هفتم قبل از میلاد به وسیله فریژین‌ها بنا شده و در زمان گالات‌ها و رومی‌ها، آباد بوده و به فتوای اسناد تاریخی، در آن زمان به نام «آنکیرا» به معنای «لنگر» نامیده می‌شده است. نام این شهر از ازمنه قدیم تاکنون به همان صورت و با جزئی تحریف باقی‌مانده است. شهر آنکارا ابتدا زیر تسلط لیدی‌ها و سپس ایرانی‌ها قرار داشت. گالات‌ها در قرن سوم قبل از میلاد پس از مهاجرت از اروپا، آنکارا را به تصرف خود در آوردند. اما با تسلط اعراب، شهر اهمیت خود را از دست داد. در سال ۱۰۷۳ میلادی ترکان سلجوقی به تسخیر شهر پرداخته در سال ۱۱۲۷ آن‌را کاملاً تحت اختیار خود گرفتند. با وجود اشغال آنکارا به وسیله امپراتوری عثمانی در سال ۱۳۵۴، این شهر و نواحی اطراف آن تا اواسط قرن پانزدهم، حکومت محلی خود را حفظ کرد. در سال ۱۴۰۲ یعنی زمانی که تیمورلنگ در پای کوه حسن داغ، سلطان یلدرم بایزید را مغلوب کرد، شهر همانند سابق جزء امپراتوری عثمانی باقی ماند. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ – ص ۴۴ تا ۴۷)*

علت انتخاب آنکارا به‌عنوان پایتخت ترکیه

آنکارا در میان تپه‌سارها بنا شده و آتاتورک آن را برای صد و پنجاه تا دویست هزار تن در نظر گرفته بود، اما اکنون جمعیتش بیش از ۳ میلیون نفر است. ولی با این وجود بسیاری از مشکلات شهرهای بزرگ از قبیل کمبود آب، آلودگی هوا، ترافیک سنگین و امثال آن را ندارد.

آنکارا شهری است که طی چند دهه اخیر رونق گرفته است. در سال ۱۹۲۰ وقتی که آتاتورک به آنکارا آمد تا پایتخت را در آنجا بنیان گذارد، در حقیقت هیچ چیز جالبی در این ناحیه یافت نمی‌شد. وی و افسران همراهش بر روی جاده ناهموار و ارابه رو پیش راندند و به جلگه‌ای که تقریباً به شکل نعلبکی است و از هر طرف با تپه‌های خشک و بی‌سبزه و درخت محصور بود، وارد شدند. در مرکز این محوطه نعلبکی شکل، دو تپه کوتاه با سراشیبی زیاد وجود داشت که روی آنها خانه‌هایی ساخته شده بود و بر گِرد یکی از این تپه‌ها، دیوار نامنظمی احداث شده بود که آنچه را در میان داشت، محافظت می‌کرد. آنکارا سراسر دهکده بی‌رونق و جنب و جوشی بود که چند هزار نفری جمعیت داشت و در محل تقاطع جاده های تجارتی شمال ـ جنوب و شرق ـ غرب سرزمین آناتولی قرارگرفته بود. رفت و آمد کاروان‌های تجارتی بر روی این جاده اگر چه نسبت به گذشته کمتر شده بود، با این وجود همین فعالیت اندک، موجب ادامه بقاء و موجودیت آن بود. همچنین راه آهنی که آلمان‌ها از قسطنطنیه کشیده بودند، به آنکارا یا انقره منتهی می‌شد و در طول جنگ بین‌الملل اول نیروهایی که برای جنگ با روسیه تزاری به مشرق آناتولی اعزام می شدند، بر سر راه خود از آنکارا می‌گذشتند و همین تا حدی بر فعالیت تجاری و رونق آنکارا افزوده بود. ولی دلیل اصلی احداث این شهر یعنی تسلط بر جاده‌های تجاری که از آن می‌گذشتند، از شروع انحطاط عثمانی به دست فراموشی سپرده شده بود.

آتاکوله برج مرتفع آنکارا که بر فراز آن می‌توان تمامی شهر آنکارا را از نظر گذراند.

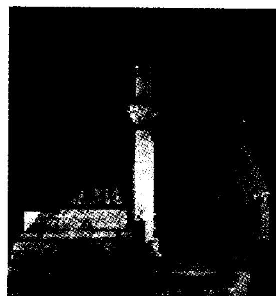
چرا این شهر بی اهمیت در مرکز دورافتاده آناتولی به‌عنوان نقطه آغاز ایجاد ترکیه نوین انتخاب شد؟ اولین دلیل برای انتخاب این شهر، موقعیت آن بود؛ زیرا آن‌قدر از استانبول دور بود که نیروهای عثمانی و اشغالگران بیگانه به آن دسترسی نداشتند. دلیل دوم این بود که با گماشتن نیروهای محافظ در نقاط سوق‌الجیشی اطراف دشت آنکارا و در طول دو جاده اصلی تجاری، می‌توانستند جلوی هرگونه حمله غافلگیرانه را سد کنند. علاوه بر آن، شهر آنکارا تقریباً در مرکزفلات آناتولی قرار داشت و بنیان‌گذاران ترکیه نوین معتقد بودند اگر قرار باشد ترکیه جدیدی به‌وجود آید، باید در همین عقب مانده‌ترین ناحیه امپراتوری عثمانی باشد. از آن گذشته، ریشه‌های قدمت آنکارا به گذشته‌های بسیار دور می‌رسید و در واقع عظمت آن در گذشته‌اش بود.

بعد از انتخاب آنکارا به‌عنوان پایتخت، رشد سریع این شهر به‌زودی موجب بلعیده شدن دهکده‌های اطراف آن شد و با وجود آن که برخی از این دهکده‌ها در مسافت زیادی نسبت به مرکز شهر آن زمان واقع شده بودند، به زودی جزء پایتخت شدند که از جمله آن‌ها می‌توان

دهکده چانکایا[1] را نام برد. آتاتورک در این دهکده خانه‌ای ییلاقی ساخت تا بتواند در فصل تابستان از ازدحام و گرمای شهر به آنجا پناه ببرد. اما چانکایا که کاخ ریاست جمهوری در آن قرار داشته و بر روی تپه کم ارتفاعی قرار دارد، اکنون جزئی از شهر است و حتی می‌توان گفت با گسترده شدن مفهوم مرکز، جزئی از مرکز شهراست!

در واقع وضع کلی آنکارای جدید همچون شهری است که ناگهان در میان بیابانی وسیع بنا شده و می‌کوشد هرچه زودتر خود را به سایر پایتخت‌های دنیا برساند. آنکارا شهری است که شتاب و عجله دارد و هر لحظه رخسارش تغییر می‌کند. آنکارا شهری است شبیه تهران از آن جهت که تعداد اندکی از ساکنانش در آن به دنیا آمده‌اند! (به استثنای قسمت قدیمی شهر) شهر آنکارا دارای آب و هوایی مناسب و مانند استانبول زیبا و پرطراوت است. *(مرادیان؛ ۱۳۸۱ – صص ۱۳- ۱۸)*

قونیه

اجرای رقص سماع صوفیانه در قونیه مدفن حضرت مولانا - این مراسم یکی از دیدنی ترین مراسمی است که هر ساله در آذر ماه در سالگرد عارف بزرگ فارسی گوی برگزار می شود.

قونیه یکی از وسیع‌ترین و مهم‌ترین استان‌های ترکیه و منطقه آناتولی مرکزی است که به واسطه مردان بزرگی مانند مولانا جلال‌الدین بلخی و محیی‌الدین عربی و صدرالدین قونوی که

1. Cankaya

در آن زندگی کرده‌اند، مشهور و معروف شده است. قونیه که از نظر مساحت بزرگ‌ترین استان ترکیه به حساب می‌آید، با دشت پهناور خود به‌عنوان سیلوی غلات ترکیه به‌شمار می‌رود. مرکز این استان شهر قونیه است که در ۳۷ درجه و ۵۲ دقیقه عرض شمالی و ۳۳ درجه و ۳۱ دقیقه طول شرقی به ارتفاع ۱۰۲۷ متر از سطح دریا قرار دارد. این شهر به علت واقع‌شدن آن بر سر راهی که از سراسر آناتولی می‌گذرد، از زمان‌های گذشته دارای اهمیت بوده است.

این شهر که در طول تاریخ همواره از جایگاه دینی- مذهبی آن یاد شده با موزه و آرامگاه مولانا و سایر خصوصیات خود یکی از مراکز مهم توریستی ترکیه محسوب می‌گردد.

نام شهر در منابع کهن به صورت ایکونیون،[1] کونیوم[2] و استانکونا[3] آمده است. ایکونیون ازکلمه ایکون به معنی تصویر و بت گرفته شده است. طبق اساطیر، اژدهایی بر این شهر چیره شده بود که گه‌گاه به شهر حمله می‌کرد و گروهی از زنان و دختران را می‌بلعید. پرسیوس[4] پسر ژوپیتر خدای بزرگ یونان، این اژدها را کشت و مردم شهر را از بلای او رهانید. مردم شهر به پاس این رشادت، تصویر پرسیوس را به یکی از دروازه‌های شهر آویخته و شهر را به مناسبت آن ایکون (تصویر)، نامیدند. این کلمه در دوره سلجوقیان به اختصار قونیه گفته شد. این وجه تسمیه را سکه‌هایی که در اثنای حفاری از این شهر به دست آمده و بر روی آن‌ها تصاویری از پرسیوس و اژدها دیده می‌شود نیز تأیید می‌کنند. *(اصفهانیان؛ ۱۳۵۲)*

قونیه ابتدا تحت سلطه هیتی‌ها بود، بعد به تصرف فریقی‌ها در آمد و مدتی هم تحت حاکمیت لیدیه بود. در قرن ششم قبل از میلاد ایرانیان آسیای صغیر را فتح کرده و بدین ترتیب قونیه نیز جزء ساتراپ‌های هخامنشی در آمد.

گزنفون که به اتفاق هزاران سوار در سال ۴۰۲ قبل از میلاد از قونیه عبور کرده، محل این شهر را در منتهی‌الیه شرق فریقیه قید کرده است. اسکندر در سال ۳۳۴ ق.م. پس از شکست هخامنشیان، آسیای صغیر را به تصرف خود در آورده و این شهر را به متصرفات خود اضافه

---

1. Iconion
2. Conium
3. Stancona
4. Perseus

نمود. در ابتدای دعوت مسیح (ع)، پائولوس یکی از حواریون او در این شهر اقامت گزیده واقامت او بر شهرت و اعتبار شهر افزوده است و در عهد ترایانوس امپراتور روم (۱۱۷ میلادی) یهودیان و مسیحیان در این شهر ساکن بودند. *(http://www.hamsayeh.com)*

اندکی پس از کوتاه شدن دست ساسانیان، تعرضات طولانی سپاهیان مسلمان به این شهر آغاز شد. در قرن اول هجری (هفتم میلادی) سپاهیان معاویه بر قونیه مسلط شدند. اما در آن دیار زیاد دوام نیاوردند. از قرن دوم هجری (هشتم میلادی) که عباسیان به جای امویان نشستند، تا قرن چهارم هجری (دهم میلادی) کشمکش برای تسخیر آن ادامه داشت.

در نیمه دوم قرن پنجم هجری (یازدهم میلادی)، بعد از شکست رومانوس دیوچانوس از آلپ‌ارسلان سلجوقی در نبرد مالازگرد (منازکرت)، آسیای صغیر به دست مسلمانان افتاد و قونیه به سلیمان ابن قتلمش از خاندان سلجوقی سپرده شد.

قونیه تا سال ۷۰۰ هجری پایتخت سلجوقیان آسیای‌صغیر بود. از سال ۴۷۰ هجری(۱۰۷۷ میلادی) تا ۷۰۰ هجری (۱۳۰۰ میلادی) شانزده سلطان سلجوقی در قونیه سلطنت کردند. تا آنکه سلسله آنان به دست مغولان و ترکان عثمانی منقرض شد.

پس از سلجوقیان، مغولان بر شهر چیره شدند. در آغاز قرن ۸ هجری (۱۴ میلادی) یخشی‌بیگ از آل قرامان (کارامان) علیه مغولان قیام کرده و قونیه را به تصرف درآورد. اما پایتخت خود را شهر لارنده (کارامان) قرار داد. با این همه قونیه اهمیت فرهنگی خود را حفظ کرد.

در سال ۸۰۰ هجری (۱۳۹۷ میلادی) قونیه به تصرف آل‌عثمان در آمد. سهل‌انگاری سلجوقیان درباره مذاهب و فرقه‌های گوناگون، سبب شده بود که در قرن هفتم هجری (سیزدهم میلادی)، تصوف در آناتولی، به خصوص در پایتخت آنان قونیه، پیشرفت وسیعی داشته باشد. قونیه در دوره آل‌عثمان وجهه سیاسی خود را از دست داد. اما حیات ادبی و عرفانی این شهر همچنان ادامه یافت. *(اصفهانیان؛ ۱۳۵۲)*

علاوه بر آنکه این شهر پایتخت اولین دولت ترک بوده، طریقت مولویه را نیز در خود پدید آورده است. سلطان‌العلما بهاءالدین، پدر مولانا که به دعوت علاءالدین کیقباد اول به این شهر

آمده بود، در سال ۶۱۷ هجری (۱۲۳۱ میلادی) در این شهر وفات کرد و در همین شهر به خاک سپرده شد. پسر او مولانا جلال‌الدین هم تا سال ۶۷۲ هجری (۱۲۷۳ میلادی) که سال وفات اوست، در این شهر زیست و آثار خود را در این شهر نوشت.

شهرهای مهم دیگر آناتولی مرکزی عبارت‌اند از: *اسکی‌شهیر*، *کایسری (قیصریه)*، *سیواس*، *چوروم*، *آماسیا*، *چانکیری*، *توکات*، *نیغده*، *نوشهیر* و *یوزگات*.

۵ ـ منطقه دریای سیاه

منطقه دریای سیاه در شمال ترکیه در جنوب کرانه‌های سنگی و قوسی شکل دریای سیاه واقع شده و از شهر بولو در مغرب آغاز و به آرتوین، شهری در نزدیکی مرزهای ترکیه و گرجستان در مشرق، ختم می‌شود. این منطقه از نظر سوابق تاریخی و زیبایی طبیعت و افسانه‌ها شهرت داشته و محل مهاجرت سیت‌ها و شاهراه آناتولی به ایران محسوب می‌گردد. جلگه‌های ساحلی به استثنای ناحیه سامسون، به واسطه وجود رشته کوه‌هایی که به موازات دریای سیاه کشیده شده‌اند، در این منطقه بسیار کم دیده می‌شوند. کوه‌های پر باران و پوشیده از جنگل‌های انبوه به‌ویژه در مناطق شرقی این ناحیه، سبزی و طراوت خاصی به این سرزمین داده‌اند. کوه‌ها عموماً کم ارتفاع و مهم‌ترین آنها رشته جبال زیگانا می‌باشد. *(اسپنسر؛ ۱۳۴۳ – ص ۳۵)*

منطقه دریای سیاه دارای آب و هوای بسیار متنوعی است به طوری که شرق و غرب آن به کلی با یکدیگر تفاوت دارند. در مشرق، آب و هوا در فصول مختلف بسیار ملایم است. تابستان‌ها و زمستان‌ها معتدل و بهار و پاییز آن طولانی است. کشت توتون در این منطقه فراوان و از نظر مرغوبیت، مشهور جهان است. صنایع، به‌ویژه صنایع سنگین این منطقه در سال‌های اخیر به واسطه وجود معادن زغال‌سنگ در نواحی اِرگلی و زونگولداغ و کارخانه‌های تهیه چای و چوب به سرعت رو به ترقی و پیشرفت نهاده‌اند.

(http://www.travelvantage .com/blackseareqion.htm)

از نظر تاریخی، بر اساس کاوش‌هایی که در ناحیه سامسون به‌عمل آمده، سابقه تمدن در منطقه دریای سیاه به دوران ما قبل تاریخ می‌رسد. در قرن هشتم قبل از میلاد دسته‌های طوایف

میلزی به این سرزمین آمده و در آنجا مراکز بازرگانی تأسیس نمودند. در همان زمان ناحیه کاستامونو و اطراف آن از معماری پیشرفته‌ای برخوردار بود.

دیر سوملا بازمانده از دوران مسیحیت در کوهستان‌های صعب‌العبور اطراف ترابزون

سیت‌ها در اراضی شرقی برای مدت کمی اقامت گزیدند و در همین مدت کوتاه با میلزی‌ها ارتباط دوستانه برقرار کردند. طبق سنگ نبشته‌هایی که به دست آمده، شهرهای ترابوزان (ترابزون) و گیرسون در آن زمان وجود داشته‌اند.

بنادر سینوپ و آماسرا در دوران تسلط یونانیان دارای اهمیت شایانی بوده و در دوران بیزانس مکتب هنری خاصی در این منطقه به‌وجود آمده بود. در قرون وسطی، توافقی میان ژنی‌ها و بیزانس به‌عمل آمد که طبق آن به ژنی‌ها اجازه داده شد در ناحیه‌ای میان آماسرا و ترابزون مراکز بازرگانی احداث نمایند. در قرن سیزدهم میلادی صلیبیون پس از تصرف استانبول، امپراتوری یونانی و ترابزون را تأسیس کردند که نتیجه آن به‌وجود آمدن مکتب هنری یونانی و ترابوزان شد. این امپراتوری حدود متصرفات خود را تا سینوپ امتداد داد و کلیسای سن صوفی ترابوزان از شاهکارهای هنری آن زمان است.

در قرن پانزدهم پس از تسخیر استانبول به وسیله ترکان عثمانی، سلطان محمد فاتح پس از گسترش مرزهای امپراتوری خود تا آماسرا و ترابوزان، به تسلط یونانی‌ها و ژنی‌ها خاتمه داد.

در قرن نوزدهم و بیستم، ارتش روسیه تا ناحیه گیرسون پیشروی کرد ولی مدت زمان زیادی نتوانست در این ناحیه بماند. با این وجود منطقه آرتوین از سال ۱۸۷۸ تا اولین جنگ بین‌الملل در تصرف روس‌ها باقی‌ماند. *(اسپنسر، ۱۳۴۳ - ص ۳۶)*

شهرهای مهم منطقه دریای سیاه عبارت‌اند از: بولو، زونگولداغ، کاستامونو، سینوپ، سامسون، اردو، گیرسون، گوموشخانه، ترابوزان، ریزه و آرتوین.

ترابزون (ترابوزان)

ترابوزان یکی از شهرهایی است که شاهزاده‌های دولت عثمانی برای کسب تجربه مملکت‌داری بدانجا اعزام می‌شدند. به‌عنوان مثال سلطان یاووز سلیم دوران شاهزادگی خود را درآنجا گذرانده و سلطان سلیمان قانونی نیز در آنجا چشم به جهان گشوده است.

این شهر در کنار دریای سیاه واقع شده و طی جنگ جهانی اول به مدت دو سال در اشغال روس‌ها بوده است. در این شهر که پیشینه آن ریشه در اعماق تاریخ دارد، آثار متعددی از دوران بیزانس‌ها و عثمانیان باقی مانده است. حومهٔ ترابوزان نیز طیف وسیعی از رنگ سبز، جنگل و دریای بی انتها را به یکدیگر وصل می‌نماید.

قلعهٔ این شهر که قدمت آن به دوران بیزانس باز می‌گردد، هنوز هم دیدنی است و از سه قسمت حصار علیا، حصار میانی و حصار سفلی تشکیل شده است. در این شهر می‌توان از مسجد فاتح بزرگ، مسجد گلبهار خاتون، مسجد جامع، مسجد قدرت‌الدین، کلیسای آنا و حمام حاجی‌عارف دیدن نمود. بیشتر کلیساهای موجود در شهر نیز در سال ۱۵۷۷ به مسجد تبدیل شده‌اند.

(http://www.travelvantage .com/blacksearegion.htm)

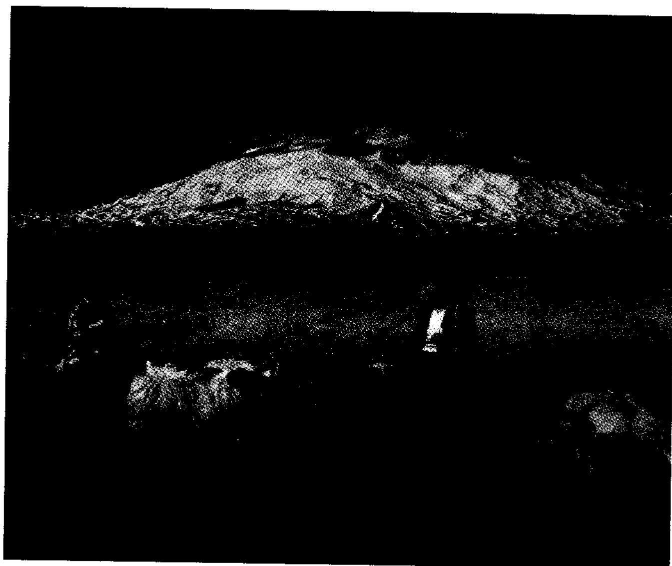
۶ـ منطقه شرق آناتولی

این منطقه در جنوب دریای سیاه و مجاور مرزهای جمهوری اسلامی ایران واقع شده است. در این ناحیه رشته کوه‌های توروس و پونتوس با یکدیگر تلاقی نموده و ارتفاع زمین افزایش می‌یابد. این ناحیه با متوسط ارتفاع ۳۰۰۰ متر به آنتی‌توروس نیز معروف می‌باشد و بام ترکیه یعنی قله آرارات که

در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران قرار دارد، در این ناحیه واقع شده است. بسیاری از قلل کوه‌های آنتی‌توروس را کوه‌های آتشفشان تشکیل می‌دهند که از آن جمله می‌توان قلل آرارات، سبحان، تندورک و... را نام برد. بزرگ‌ترین دریاچه ترکیه یعنی دریاچه وان نیز در این ناحیه واقع شده است. این ناحیه همچنین سرچشمه سه رود از رودهای مهم ترکیه و منطقه خاورمیانه یعنی رودهای ارس، فرات و دجله می‌باشد. علاوه بر آن، رودخانه‌های فراوان دیگری نیز از این ناحیه سرچشمه می‌گیرند که عموماً به دریای سیاه یا دریاچه وان می‌ریزند. بخشی از کردستان ترکیه نیز در این ناحیه واقع شده است. زمستان‌های این ناحیه بسیار سرد و پر برف و تابستان‌های آن کوتاه و نسبتاً خنک می‌باشد. به علت کوهستانی بودن و فقدان خاک حاصلخیز، کشاورزی در این ناحیه رونق زیادی ندارد اما در عوض دامداری و پرورش حیوانات خانگی از رونق زیادی برخوردار می‌باشد.

(http://www.travelvantage .com/easternturkey.htm)

شهرهای عمده این منطقه عبارت‌اند از: *ارزروم، قارص، آغری، وان، حکاری، مالاتیا، موش، ارزنجان، تونجعلی، آدیامان، بینگول و الازیغ.*

قله آرارات مرتفع‌ترین قله ترکیه در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران

به دلیل مجاورت این بخش از خاک ترکیه با جمهوری اسلامی ایران، این منطقه از اهمیت

زیادی برخوردار است. کوه‌ها در این منطقه در هم پیچیده و گره خورده هستند بی آنکه جهت مشخصی داشته باشند. هوای منطقه برای عملیات نظامی بسیار نامساعد بوده و تنها در فصول گرم سال انجام عملیات نظامی کوتاه مدت امکان‌پذیر است.

مهم‌ترین معابر وصولی جمهوری اسلامی ایران به ترکیه در این منطقه واقع شده‌اند که عبارت‌اند از:

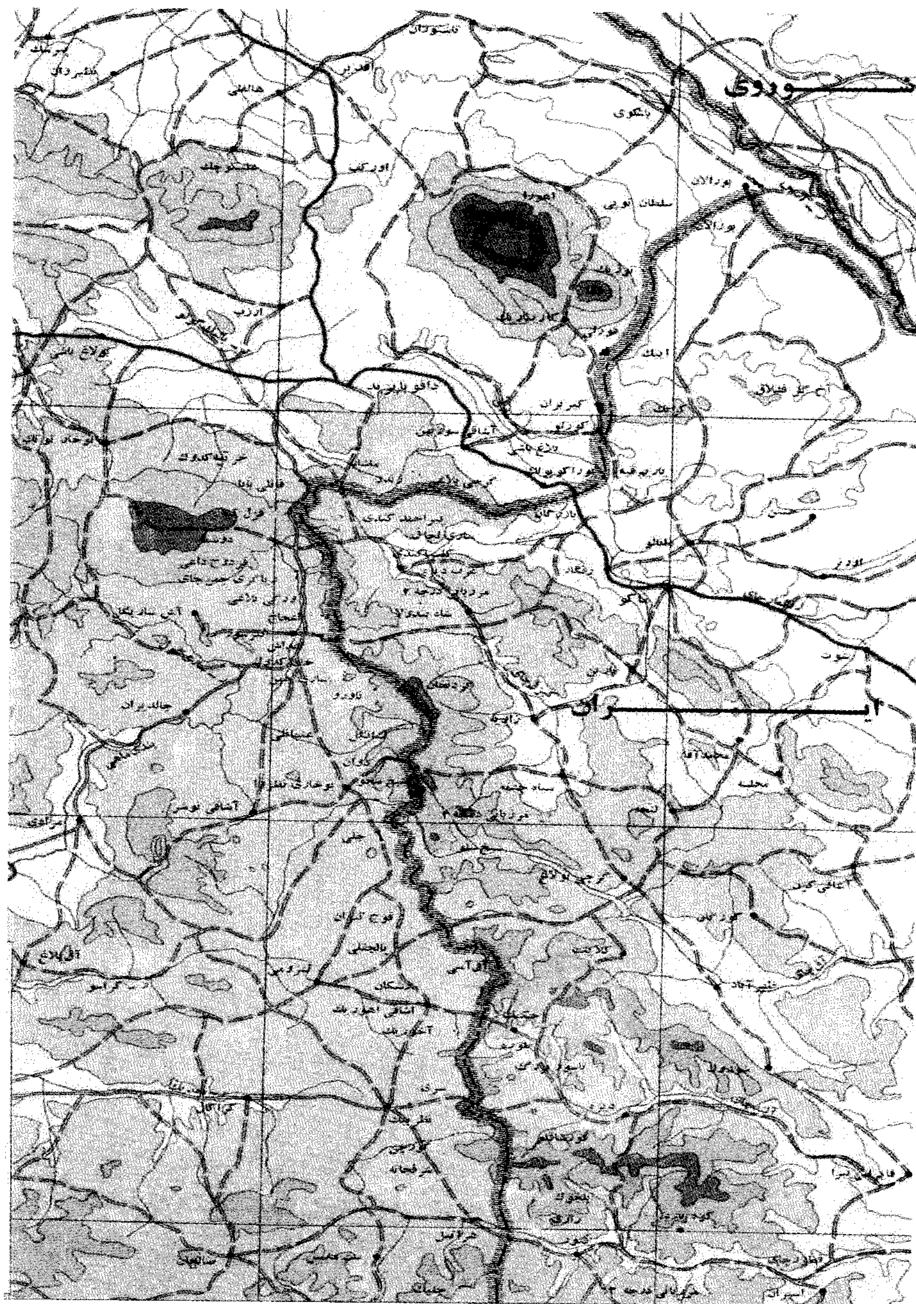
محور قره ضیا ـ بازرگان ـ گوربلاغ ـ ارزروم که اصلی ترین محور بوده و جاده ترانزیتی ایران اروپا از آن می گذرد.

محور خوی ـ قطور ـ رازی ـ کاپکوی که راه آهن جمهوری اسلامی ایران از این محور وارد خاک ترکیه شده و تا دریاچه وان امتداد می‌یابد. در بندر وان خط آهن قطع شده و واگن‌ها سوار کشتی‌هایی که به‌همین منظور آماده شده‌اند، می گردند. پس از عبور از روی دریاچه وان، مجدداً واگن‌ها بر خط آهن سوار شده و در شبکه راه آهن سراسری ترکیه قرار می‌گیرند.

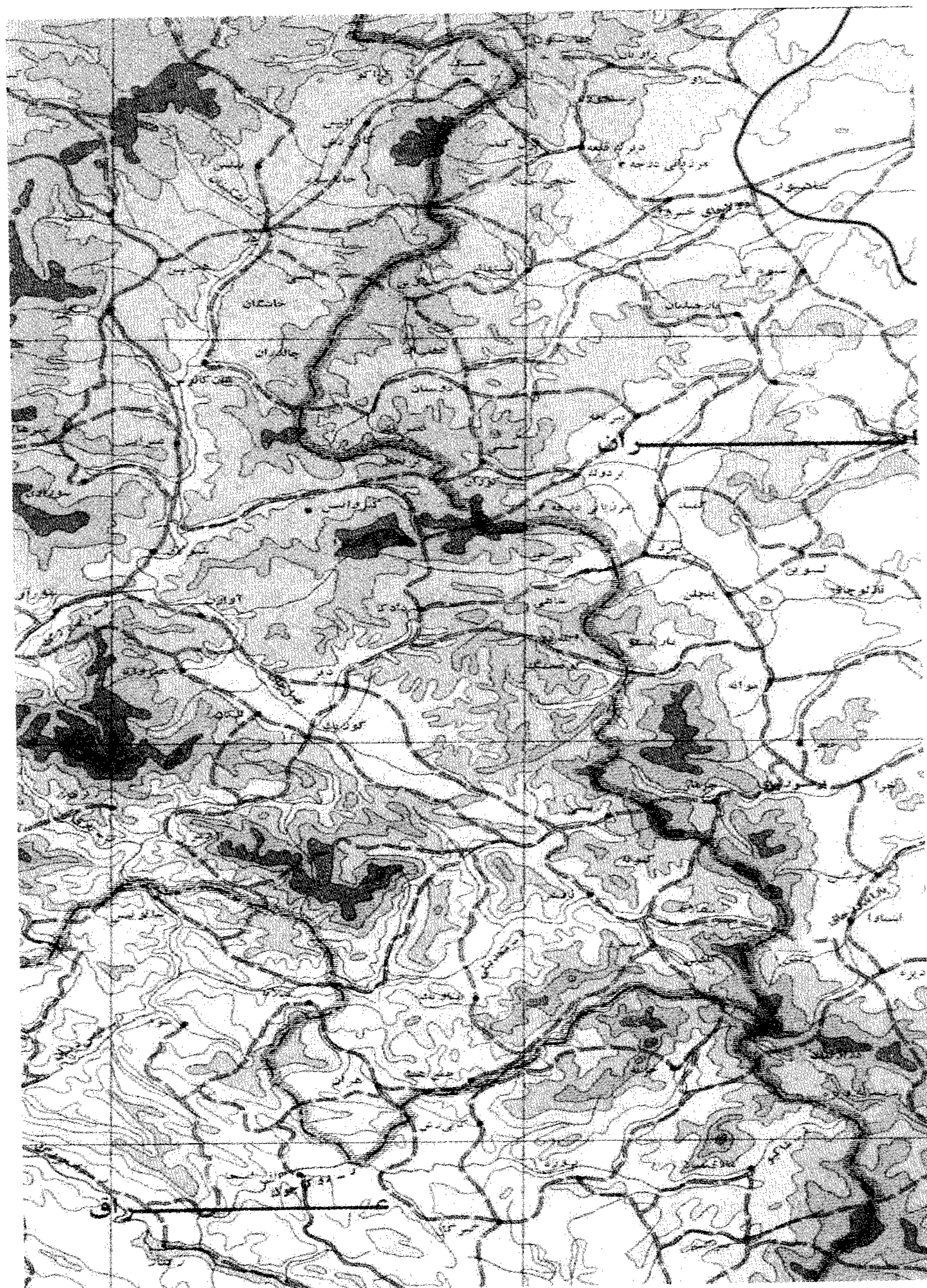
محور اورمیه ـ سرو ـ اسن دره *که یک محور فرعی محسوب شده و بیشتر برای پشتیبانی سایر محورها می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.*

ساکنان اصلی این منطقه را کردها تشکیل می‌دهند. اما این امر نمی‌تواند به‌عنوان مزیت مهمی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب شود؛ زیرا کردهای این منطقه نسبت به جمهوری اسلامی ایران برخورد مثبتی نداشته و بیشتر به کردهای شمال عراق تمایل نشان می‌دهند. در عین حال این مردم با ترک‌های حاکم بر آنکارا نیز روابط خوبی نداشته و ارتش ترکیه نیز نمی‌تواند به آنان متکی باشد.

تراکم جمعیت در این منطقه نسبت به سایر نواحی ترکیه کمتر است. از این‌رو امر دفاع از مرزها برای ارتش ترکیه دشوارتر خواهد بود. وضعیت محورهای مواصلاتی منطقه به گونه‌ای است که ستون‌های نظامی جز آنکه با سرعت حلزون از گردنه‌ها عبور کنند، چاره دیگری ندارند. عبور و مرور برای تریلرها و خودروهای سنگین بسیار دشوار و در برخی نواحی غیرممکن است و حرکت در بیشتر نواحی به علت کوهستانی بودن و وجود شبکه متعدد آب‌ها، متکی به جاده می‌باشد.

نقشه توپوگرافی مرزهای مشترک ایران و ترکیه در نیمه فوقانی

نقشه توپوگرافی مرزهای مشترک ایران و ترکیه در نیمه تحتانی

ارزروم (ارض‌روم)

استان ارزروم از بخش‌های خراسان، پاسینلر، آشکاله، چات، اولتو و تورتوم تشکیل شده و بالغ بر ۲۵۰۶۶ کیلومتر مربع وسعت دارد. بخش اعظم ارزروم در شرق آناتولی جای گرفته و بخش شمالی آن، قسمت شرقی منطقهٔ دریای سیاه را تشکیل می‌دهد. منبع درآمد مردم ارزروم را زراعت و دامداری تشکیل داده و بخش صنعتی استان در حال رشد و توسعه است. ارزروم از نطر پرورش احشام در رده‌های نخست ترکیه قرار دارد. *(مرادیان؛ ۱۳۸۱ – ص ۸۶)*

در قرون وسطی به جای ارزروم کنونی، شهری به‌نام آرتن[1] وجود داشت که بعد از فتح توسط ترک‌ها ارزن[2] نامیده شده است. ارزروم دارای یکی از خشن‌ترین شرایط اقلیمی ترکیه بوده و شمار روزهای برفی آن در بعضی از سال‌ها به ۱۱۶ روز نیز می‌رسد.

(http://www.travelvantage .com/easternturkey.htm)

وان

استان وان با بخش‌های اداری مرادیه، گورپینار، ارجیش، چاتاک، اوزالپ و باشکاله، مساحتی بالغ بر ۱۹۶۹ کیلومتر مربع دارد.

اراضی مساعد برای امور زراعی در استان وان محدود بوده و مهم‌ترین بنگاه صنعتی آن، کارخانه سیمان وان می‌باشد. که در کنار دریاچه وان احداث شده است. از شهرستان گورپینار نیز زغال‌سنگ لیگنیت استخراج می‌شود.

نام این شهرستان در متون و کتیبه‌های تمدن اورارتویی تشوبا[3] ذکر شده است. در واقع این عنوان با نام رب‌النوع اورارتویی به‌نام Tu-us-pu-ae درارتباط است. اورارتوها بعدها به این شهر نام viaina دادند که در طول زمان به vaina و van تبدیل گردیده است.

(http://www.hamsaye.com/images/Lake%20Van.jpg)

---

1. ARTEN
2. ERZEN
3. TEŞUBA

۷ ـ منطقه جنوب شرقی آناتولی

این ناحیه در مجاورت ایران، عراق و سوریه واقع شده و بخشی از جلگه بین‌النهرین، محدود به اورفا و سرحد ماردین و جیزره که به قراچه‌داغ ختم می‌شود، در این سرزمین واقع شده است. رودهای دجله و فرات نیز از همین ناحیه عبور می‌کنند. کوه‌های توروس شمال شهر دیاربکر را احاطه کرده‌اند و کوه‌های نمرود و سوفان که از مرتفع‌ترین کوه‌های ترکیه محسوب می‌گردند، در این ناحیه قرار دارند. چند رودخانه نیز که در این منطقه جاری هستند، به دریاچه وان می‌ریزند.

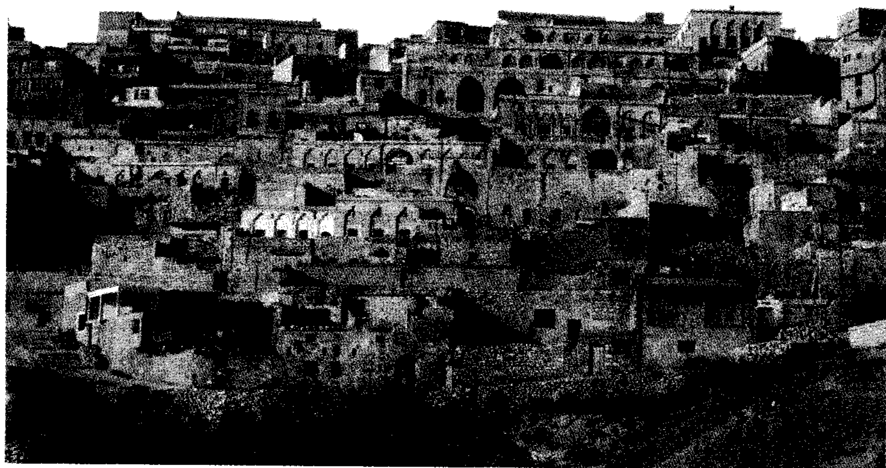
از نظر اقلیمی، منطقه دیاربکر، اورفا و ماردین دارای تابستان‌های گرم و زمستان‌های سرد می‌باشند. کشاورزی در این منطقه رونق بسزایی دارد و انواع میوه‌ها به‌خصوص انگور به وفور یافت می‌شود. محصول پنبه ماردین و تربیت مواشی اورفا به خصوص اسب آن مشهور است. این ناحیه در دامنه جنوبی کوه‌های توروس واقع شده و جلگه‌ای را تشکیل می‌دهد که امتداد آن به درون سوریه کشیده شده است. هر چه از شمال این ناحیه به‌سوی جنوب حرکت کنیم، به‌تدریج از ارتفاع زمین کاسته می‌شود. به طوری که از ۸۰۰ متر در شمال به ۵۰۰ متر در جنوب می‌رسد. این شرایط یعنی سرکوب بودن ارتفاعات ترکیه بر ارتفاعات سوریه، موقعیت مناسبی را برای ترکیه از نظر آفندی و پدافندی در مقابل سوری‌ها ایجاد نموده است.

به طور سنتی در این ناحیه گندم و جو محصولات اصلی را تشکیل می‌دهند. اما افتتاح کانال‌های آبیاری فراوان طی سال‌های اخیر، موجب رشد و تنوع محصولات کشاورزی این منطقه شده است. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ – صص ۵۴-۵۶)*

(http://www.travelvantage .com/southeasternanatolia.htm)

شهرهای مهم این منطقه عبارت‌اند از: *دیاربکر، اورفا، ماردین، سییرت و بیتلیس.*

ماردین

استان ماردین با مساحتی بالغ بر ۱۲,۷۶۰ کیلومتر مربع، شهرستان‌های سیلوپی، مازی داغی،جیزره، دریک، نُصیبین، میدیات، عمرلی، ایدیل و کزل‌تپه را در خود جای داده است.

از میان محصولات زراعی مهم این استان می‌توان به گندم، پنبه و انگور اشاره نمود. ماردین از نظر صنعتی رشد کمتری داشته ولی از نظر ذخائر معدنی بسیار غنی می‌باشد. در ایدیل رگه‌های غنی آسفالیت و در مازی‌داغی معادن غنی فسفریت یافت شده است.

نام ماردین از کلمهٔ marde که در زبان سریانی معنای قلعه می‌دهد، گرفته شده و بیان‌گر عنوان قومی است که در گذشته‌های دور در این محل زندگی می‌کرده است. ماردین مرکز سریانی‌های جهان محسوب می‌گردد و معبد قدیمی آن همانند واتیکان، برای سریانی‌های مسیحی مقدس می‌باشد.

هم‌اکنون نیز ماردین و میدیات از اماکنی هستند که سریانی‌ها در آن زندگی می‌کنند. این منطقه که صدها سال وطن سریانی‌ها بوده، با اشکال ژئومتریک زیبا، بناهای طراحی شده از ترکیب سنگ و کوچه‌های سایه‌دار دراز و پله‌ای که به شکل موازی به جاده‌های اصلی ختم می‌شوند، تزئین شده است. استفاده از سنگ بر زیبایی معماری سریانی این شهر افزوده است.

اما این بناها در حال نابودی هستند که یکی از مهم‌ترین علل آن، کوچ تعداد قابل توجهی از سریانی‌ها به سوریه در حوالی سال‌های ۱۹۰۰ می‌باشد.

(http://www.hamsaye.com)

فاصله ماردین تا دیاربکر ۹۶ کیلومتر و تا استانبول ۱۴۴۸ کیلومتر است که با اتوبوس در مدت ۱۵ ساعت طی می‌شود.

اقلیم

ماردین متأثر از اقلیم بیابانی و خشک مناطق جنوبی بوده و دارای آب و هوای خشک می‌باشد.

شانلی اورفا

اعتقاد به زندگی حضرت ابراهیم در اورفا و قبول آن از طرف مسلمانان، مسیحیان و موسویان، این شهر را نزد پیروان هر سه دین مهم، مقدس نموده است. اماکن مقدس همانند غار منسوب به محل تولّد حضرت ابراهیم (ع) و محل به آتش افکندن ابراهیم خلیل، همه ساله از طرف هزاران توریست زیارت می‌گردد. چهار هزار سال پیش در محل قرارگیری کنونی اورفا، یکی از شهرهای دولت حوری‌ها وجود داشته و برخی معتقدند حضرت ابراهیم در غاری نزدیک مسجد خلیل‌الرحمن کنونی به دنیا آمده است. مسجد خلیل‌الرحمن مجتمعی است که از مکاتب، قبور و مکان مقدس آتش‌زدن حضرت ابراهیم تشکیل شده است. در این مسجد استخری است که در آن ماهیان مقدس زندگی می‌کنند. مسجد رضوانیه در کنارهٔ شمالی این استخر قرار گرفته است. حضرت ابراهیم به علت مبارزه با پرستش بتها و شکستن آنها، توسط نمرود حکمران ظالم آن دوران، در این محل به آتش افکنده شد. قدرت لایزال الهی آتش را بر او سرد کرده و او سالم از میان شعله‌ها بیرون آمد. بر اساس روایات، هیزم‌های به آب انداخته شده، به ماهیانی تبدیل شدند که خلق از صید و خوردنشان اِبا دارند.

(http://www.hamsaye.com)

۲ـ۸ـ الگوی پراکندگی شهرها، مراکز جمعیتی و قطب‌های صنعتی

بخش، کوچک‌ترین واحد ساختار اداری و جمعیتی ترکیه است که در آن انواع خدمات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به مردم قابل ارائه است. هر بخش جمعیتی بین ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۰۰ نفر دارد و در هر بخش گروه‌های خانوادگی کوچک و زمین‌داران فعالیت‌های عمده محلی را بر عهده دارند. به‌دنبال انقلاب آتاتورک، املاک از زیر سلطه زمین‌داران خارج شده و با ایجاد گروه‌های اجتماعی جدید، اقشاری نظیر افسران، پزشکان، وکلا و قضات، پایگاه اجتماعی قوی‌تری یافتند. از این‌رو امروزه نسبت به گذشته فئودال‌ها نقش کمتری در صحنه سیاسی ترکیه بازی می‌کنند.

روستاها کوچک‌تر از بخش بوده و جمعیتی کمتر از ۲۰۰۰ نفر دارند. با حرکت به‌سوی مدرنیزه‌شدن، جمعیت روستایی رو به کاهش نهاده، ولی تولیدات روستاها افزایش یافته است. به طوری که در سال ۱۹۷۰ حدود ۶۷ درصد از جمعیت ترکیه در روستاها زندگی می‌کردند. اما این تعداد در سال ۲۰۰۰ به حدود ۳۰ درصد کاهش یافته است. علت عمده این تغییرِ بافت جمعیتی را می‌توان در مکانیزه شدن کشاورزی که از سال ۱۹۳۰ شروع شد، جستجو نمود؛ زیرا زمین‌داران کوچک و خوش‌نشینان (افراد فاقد زمین) از این تحولات متضرر شده و برای یافتن زندگی بهتر راهی حومه شهرها شدند. در عوض زمین‌داران بزرگ از رواج روش‌های جدید کشاورزی منتفع شده و ثروتمندتر گردیدند که این امر نیز به نوبه خود موجب توجه به صنایع سرمایه‌بر و رشد آن گردید. اما ادامه این وضعیت موجب وابستگی بیشتر زمین‌داران به کارگرانی شد که بر روی زمین‌ها کار می‌کردند و این نیز منجر به افزایش فشار آنان بر زمین‌داران گردید که نهایتاً به ایجاد تعادل و افزایش حقوق و دستمزد کارگران در سال ۱۹۸۰ انجامید.

خانواده، هسته اصلی اجتماع روستایی را در ترکیه تشکیل می‌دهد و هر خانواده متشکل از پدر خانواده و فرزندان ذکور و اهل و عیال آنهاست که با او زندگی می‌کنند. در روستاها عرف، نقشی مهم‌تر از قانون ایفا می‌کند و تا حد ممکن بزرگ خانواده به حل و فصل مسائل می‌پردازد.

روستاهای مناطق مختلف شباهت‌های زیاد و تفاوت‌های اندک با یکدیگر دارند. از این نظر روستاهای ترکیه را می‌توان به روستاهای منطقه آناتولی، روستاهای مناطق ساحلی و روستاهای جنوب و جنوب شرقی آناتولی تقسیم نمود.

به طور کلی وضع اقتصادی روستاییان در تراس شرقی و نواحی ساحلی دریای اژه و سیاه و تا حدی دریای مدیترانه بهتر از روستاییان آناتولی مرکزی است. وضع این دسته اخیر نیز به مراتب بهتر از ساکنان روستاهای جنوب و جنوب‌شرقی ترکیه است که عموماً کرد و عرب بوده و در مجاورت مرزهای ایران زندگی می‌کنند. در این روستاها عشیره و قبیله از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و نقش مهم‌تری در زندگی مردم بازی می‌کند. در این قبایل یک یا دو خانواده بزرگ، صاحبان زمین هستند و ۱۰ تا ۵۰ درصد خانواده‌ها فاقد زمین بوده و بقیه را زمین‌داران کوچک تشکیل می‌دهند. فقر در این روستاها موجب شده است که ساکنان آنها به شدت از نظر اقتصادی، سیاسی (به‌ویژه حزبی) و روابط اجتماعی به ثروتمندان وابسته باشند. مبارزه ارتش با عناصر پ.ک.ک، که از سال ۱۹۸۰ شروع شده و علی‌رغم کاهش محسوس، هنوز هم ادامه دارد، باعث ایجاد مشکلات متعدد در زندگی روستاییان این منطقه گردیده است. در همین رابطه و به منظور مبارزه با پ.ک.ک، از سال ۱۹۸۵ تاکنون بیش از ۸۵۰ روستا توسط دولت ترکیه تخلیه گردیده است و ساکنان آنها عموماً به مناطق غربی آناتولی کوچ داده شده‌اند. هزاران روستایی دیگر نیز برای دور نمودن خود از درگیری‌ها، به شهرهای اطراف مهاجرت نموده‌اند. در این خصوص نیز تفاوتی بین زمین‌داران بزرگ، زمین‌داران کوچک و افراد فاقد زمین وجود ندارد. *(CIA World Factbook website, December 2003)*

جمعیت و نرخ رشد آن در شهرها و روستاها به تفکیک مناطق

	جمعیت در سال ۱۹۹۰			جمعیت در سال ۲۰۰۰			نرخ رشد سالیانه (٪)		
مناطق	جمع کل	شهر	روستا	جمع	شهر	روستا	جمع	شهر	روستا
مرمره	۱۳۲۹۵۸۷۸	۱۰۳۵۰۳۰۷	۲۹۴۵۵۷۱	۱۷۳۵۴۱۶۷	۱۳۷۳۸۴۹۲	۳۶۱۵۵۷۵	۲۷	۲۸	۲۰
اژه	۷۵۹۴۹۷۷	۴۳۴۴۴۷۱	۳۲۵۰۵۰۶	۸۹۵۰۹۷۲	۵۵۱۶۶۶۳	۳۴۳۴۳۰۹	۱۶	۲۴	۵/۵
مدیترانه	۷۰۲۶۴۸۹	۴۰۵۱۵۹۶	۲۹۷۴۸۹۳	۸۷۱۷۴۵۶	۵۲۳۰۳۶۴	۳۴۸۷۰۹۲	۲۲	۲۶	۱۶
آناتولی مرکزی	۹۹۱۳۳۰۶	۶۴۱۲۹۱۰	۳۵۰۰۳۹۶	۱۱۶۳۵۸۸۲	۸۰۵۷۸۶۶	۳۵۷۸۰۱۶	۱۶	۲۳	۲
دریای سیاه	۸۱۳۶۷۱۳	۳۳۳۷۹۲	۴۷۹۹۳۲۱	۸۴۳۹۳۵۵	۴۱۴۳۶۶۹	۴۲۹۵۶۸۶	۴	۲۲	-۱۱
آناتولی شرقی	۵۳۴۸۵۱۲	۲۲۸۵۷۹۸	۳۰۶۲۷۱۴	۶۱۴۲۳۶۵	۳۲۶۰۸۶۱	۲۸۸۱۵۰۴	۱۴	۳۶	-۶
آناتولی جنوب‌شرقی	۵۱۵۷۱۶۰	۲۸۷۳۸۰۱	۲۲۸۳۳۵۹	۶۶۱۳۱۱۸	۴۱۵۲۰۴۱	۲۴۶۱۰۷۷	۲۵	۳۷	۷
جمع کل	۵۶۴۷۳۰۳۵	۳۳۶۵۶۲۷۵	۲۲۸۱۶۷۶۰	۶۷۸۵۳۳۱۵	۴۴۰۹۹۹۵۶	۲۳۷۵۳۳۵۹	۱۸	۲۷	۴

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002

همان‌طور که مشاهده می‌شود مراکز صنعتی ترکیه در اطراف پایتخت (آنکارا)، تنگه بسفر (استانبول)، دریای اژه (ازمیر) و خلیج اسکندرون (مرسین و آدانا) متمرکز می‌باشند.

نقشه پراکندگی مراکز صنعتی ترکیه

۳ـ۸ـ استان‌های ترکیه

نام استان (فارسی)	نام استان (ترکی)	کد	کد رقمی	جمعیت (نفر)	مساحت (کیلومترمربع)	مساحت (مایل‌مربع)
آدانا	Adana	TR.AA	۰۱	۱۸۷۴۶۰۲	۱۷۲۵۳	۶۶۶۱
آدی‌یامان	Adıyaman	TR.AD	۰۲	۶۳۱۵۲۰	۷۶۱۴	۲۹۴۰
افیون	Afyon	TR.AF	۰۳	۸۱۶۲۵۷	۱۴۵۵۶	۵۶۲۰
آغری	Ağri	TR.AG	۰۴	۵۳۴۹۳۳	۱۱۷۳۶	۴۳۹۲
آکسارای	Aksaray	TR.AK	۶۸	۴۰۴۸۴۷	۷۷۳۸	۲۹۸۸
آماسیا	Amasya	TR.AM	۰۵	۳۶۴۶۹۷	۵۵۲۰	۲۱۳۱
آنکارا	Ankara	TR.AN	۰۶	۱۰۶۱۲۱۳	۲۵۹۶۰	۱۰۰۲۳
آنتالیا	Antalya	TR.AL	۰۷	۱۷۷۱۱۳۳	۲۰۵۹۱	۷۹۵۰
آرداهان	Ardahan	TR.AR	۷۵	۱۳۱۸۹۸	۵۵۷۶	۲۱۵۳
آرتوین	Artvin	TR.AV	۰۸	۱۸۹۶۳۸	۷۴۳۶	۲۸۷۱
آیدین	Aydın	TR.AY	۰۹	۹۵۸۶۲۷	۸۰۱۱	۳۰۹۳
بالیکسیر	Balıkesir	TR.BK	۱۰	۱۰۸۱۶۰۸	۱۴۵۲۸	۵۶۰۹
بارتین	Bartın	TR.BR	۷۴	۱۸۱۸۴۰	۱۵۱	۵۸
باتمان	Batman	TR.BM	۷۲	۴۶۸۸۸۵	۴۶۸۲	۱۸۰۸
بایبورت	Bayburt	TR.BB	۶۹	۹۶۲۴۶	۳۵۸۲	۱۳۸۳
بیلجیک	Bilecik	TR.BC	۱۱	۱۹۵۳۳۰	۴۳۰۸	۱۶۶۳
بینگول	Bingöl	TR.BG	۱۲	۲۵۳۴۱۲	۸۱۳۸	۳۱۴۲
بیتلیس	Bitlis	TR.BT	۱۳	۳۹۲۴۸۹	۸۵۸۷	۳۳۱۵
بولو	Bolu	TR.BL	۱۴	۲۷۰۵۳۷	۱۱۰۵۱	۴۲۲۶
بوردور	Burdur	TR.BD	۱۵	۲۵۶۲۳۶	۷۰۵۶	۲۷۲۴
بورسا	Bursa	TR.BU	۱۶	۲۱۴۳۵۳۸	۱۱۰۴۳	۴۲۶۴

نام استان (فارسی)	نام استان (ترکی)	کد	کد رقمی	جمعیت (نفر)	مساحت (کیلومترمربع)	مساحت (مایل‌مربع)
چاناک‌کاله	Çanakkale	TR.CK	۱۷	۴۶۶۴۰۲	۹۷۳۷	۳۷۵۹
چانکری	Çankırı	TR.CI	۱۸	۲۷۰۵۱۳	۸۴۵۱	۳۲۶۳
چوروم	Çorum	TR.CM	۱۹	۵۹۴۴۰۲	۱۲۸۲۰	۴۹۵۰
دنیزلی	Denizli	TR.DN	۲۰	۸۴۸۴۷۱	۱۱۹۰۸	۴۵۹۸
دیاربکر	Diyarbakır	TR.DY	۲۱	۱۳۸۲۸۰۳	۱۵۳۵۴	۵۹۲۸
دوزجه	Düzce	TR.DU	۸۱	۳۱۶۷۸۰		
ادیرنه	Edirne	TR.ED	۲۲	۴۰۱۲۹۹	۶۲۷۶	۲۴۲۳
الازیغ	Elazığ	TR.EG	۲۳	۵۷۳۹۹۱	۹۱۵۱	۳۵۳۳
ارزنجان	Erzincan	TR.EN	۲۴	۳۱۷۴۱۹	۱۱۹۰۳	۴۵۹۶
ارزروم	Erzurum	TR.EM	۲۵	۹۴۷۵۶۷	۲۵۰۶۶	۹۶۷۸
اسکی‌شهیر	Eskişehir	TR.ES	۲۶	۷۰۹۴۳۷	۱۳۶۵۲	۵۲۷۱
غازی‌آنتپ	Gaziantep	TR.GA	۲۷	۱۳۱۳۹۸۵	۷۶۴۲	۲۹۵۰
گیرسون	Giresun	TR.GI	۲۸	۵۲۴۵۷۲	۶۹۳۴	۲۶۷۷
گوموشخانه	Gümüşhane	TR.GU	۲۹	۱۸۷۹۴۲	۶۶۴۹	۲۵۶۷
حکاری	Hakkari	TR.HK	۳۰	۲۴۱۲۸۷	۷۱۷۱	۲۷۶۹
هاتای	Hatay	TR.HT	۳۱	۲۳۸۷۴۸	۵۴۰۳	۲۰۸۶
ایچل	İçel	TR.IC	۳۳	۱۶۹۶۸۹۴	۱۵۸۵۳	۶۱۲۱
ایغدیر	Iğdir	TR.IG	۷۶	۱۷۰۳۴۰	۳۵۳۹	۱۳۶۶
اسپارتا	Isparta	TR.IP	۳۲	۵۱۸۸۴۵	۸۹۳۳	۳۴۴۹
استانبول	İstanbul	TR.IB	۳۴	۱۰۲۴۳۰۵۴	۵۷۱۲	۲۲۰۵
ازمیر	İzmir	TR.IZ	۳۵	۳۴۳۶۴۴۶	۱۱۹۷۳	۴۶۲۳
قهرمان‌ماراش	Kahramanmaraş	TR.KM	۴۶	۱۰۰۸۶۱۴	۱۴۳۲۷	۵۵۳۲

نام استان (فارسی)	نام استان (ترکی)	کد	کد رقمی	جمعیت (نفر)	مساحت (کیلومترمربع)	مساحت (مایل‌مربع)
کارابوک	Karabük	TR.KB	۷۸	۲۲۲۸۶۵		
کارامان	Karaman	TR.KR	۷۰	۲۴۵۰۷۶	۷۶۷۳	۲۹۶۳
قارص	Kars	TR.KA	۳۶	۳۲۱۵۱۲	۱۸۵۵۷	۷۲۶۵
کاستامونو	Kastamonu	TR.KS	۳۷	۳۷۱۷۶۱	۱۳۱۰۸	۵۰۶۱
کایسری	Kayseri	TR.KY	۳۸	۱۰۶۷۱۸۷	۱۶۹۱۷	۶۵۳۲
کیلیس	Kilis	TR.KI	۷۹	۱۱۳۱۰۲		
کریک‌کاله	Kırıkkale	TR.KK	۷۱	۳۸۵۲۰۲	۴۲۹۲	۱۶۵۷
کریک‌لارلی	Kırklareli	TR.KL	۳۹	۳۲۹۱۲۰	۶۵۵۰	۲۵۲۹
کرشهیر	Kırşehir	TR.KH	۴۰	۲۵۲۲۳۳	۶۵۷۰	۲۵۳۷
کجاعلی	Kocaeli	TR.KC	۴۱	۱۲۲۶۶۴۱	۳۶۲۶	۱۴۰۰
قونیه	Konya	TR.KO	۴۲	۲۲۵۰۷۱۳	۴۰۲۵۵	۱۵۵۴۳
کوتاهیه	Kütahya	TR.KU	۴۳	۶۶۱۶۶۸	۱۱۸۷۵	۴۵۸۵
مالاتیا	Malatya	TR.ML	۴۴	۸۶۳۷۶۲	۱۲۳۱۳	۴۷۵۴
مانیسا	Manisa	TR.MN	۴۵	۱۲۶۵۴۷۰	۱۳۸۱۰	۵۳۳۲
ماردین	Mardin	TR.MR	۴۷	۷۱۵۴۱۵	۸۸۹۲	۳۴۳۳
موغلا	Muğla	TR.MG	۴۸	۷۲۸۳۱۶	۱۳۳۳۸	۵۱۵۰
موش	Muş	TR.MS	۴۹	۴۵۸۸۳۷	۸۱۹۶	۳۱۶۴
نوشهیر	Nevşehir	TR.NV	۵۰	۳۱۰۷۴۸	۵۴۶۷	۲۱۱۱
نیغده	Niğde	TR.NG	۵۱	۳۵۰۹۶۸	۷۷۹۴	۳۰۰۹
اردو	Ordu	TR.OR	۵۲	۸۹۰۳۵۷	۶۰۱۰	۲۳۲۰
عثمانیه	Osmaniye	TR.OS	۸۰	۴۶۸۵۱۸		
ریزه	Rize	TR.RI	۵۳	۳۶۶۳۴۱	۳۹۲۰	۱۵۱۴

نام استان (فارسی)	نام استان (ترکی)	کد	کد رقمی	جمعیت (نفر)	مساحت (کیلومترمربع)	مساحت (مایل‌مربع)
ساکاریا	Sakarya	TR.SK	۵۴	۷۴۹۲۱۳	۴۸۱۷	۱۸۶۰
سامسون	Samsun	TR.SS	۵۵	۱۲۰۳۸۴۶	۹۵۷۰	3, 695
شانلی‌اورفا	Şanlıurfa	TR.SU	۶۳	۱۴۶۹۴۱۱	۱۸۵۸۴	۷۱۷۵
سئیرت	Siirt	TR.SI	۵۶	۲۶۷۶۲۷	۵۶۰۹	۲۱۶۶
سینوپ	Sinop	TR.SP	۵۷	۲۲۱۶۱۶	۵۸۶۲	۲۲۶۳
شیرناک	Şırnak	TR.SR	۷۳	۳۶۰۷۷۹	۶۹۳۰	۲۶۷۶
سیواس	Sivas	TR.SV	۵۸	۷۴۹۵۲۳	۲۸۴۸۸	۱۰۹۹۹
تکرداغ	Tekirdağ	TR.TG	۵۹	۶۳۸۰۰۱	۶۲۱۸	۲۴۰۱
توکات	Tokat	TR.TT	۶۰	۸۳۴۸۴۸	۹۹۵۸	۳۸۴۵
ترابزون	Trabzon	TR.TB	۶۱	۹۹۱۹۰۷	۴۶۵۸	۱۸۰۹
تونجعلی	Tunceli	TR.TC	۶۲	۹۱۳۱۰	۷۷۶۱	۲۹۹۷
اوشاک	Uşak	TR.US	۶۴	۳۲۴۰۷۷	۵۳۴۱	۲۰۶۲
وان	Van	TR.VA	۶۵	۸۹۷۱۸۵	۲۰۹۰۲	۸۰۷۰
یالووا	Yalova	TR.YL	۷۷	۱۷۰۹۲۳		
یوزگات	Yozgat	TR.YZ	۶۶	۶۸۹۷۲۴	۱۴۱۲۳	۵۴۵۳
زونگولداغ	Zonguldak	TR.ZO	۶۷	۶۱۰۶۵۸	۸۷۴۸	۳۳۴۷

منبع: *http://www.turkeyprovinces.com*

۴ـ۸ـ وضعیت روستاها و زندگی چادرنشینی

حدود ۳۵ درصد سکنه ترکیه روستانشین هستند. اما با وجود سعی و کوشش دولت، بسیاری از روستاهای ترکیه به‌ویژه در نیمه شرقی آن، هنوز وضعیت قدیمی خود را حفظ کرده‌اند. خانه‌ها در روستاها به طور کلی نزدیک به یکدیگر و از چوب ساخته می‌شوند. منظره

عمومی آنها دلنشین و به خصوص با روحیه مهمان‌نوازی اهالی، بیشتر بر زیبایی روستاها افزوده می‌شود. در خانه‌ها حیاط و یا محوطه داخلی دیده نمی‌شود. جمعیت روستانشین ترکیه به‌ویژه در نیمه غربی آن متراکم و به هم فشرده بوده و شهرهای درجه دوم در حقیقت روستاهای بزرگ‌تر و کمی پیشرفته‌تر محسوب می‌گردند. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ – ص ۵۶)*

۹ـ سیمای هیدرولوژیک ترکیه

ترکیه مهم‌ترین کشور حوزه رودهای دجله و فرات بوده و ۹۸/۸ درصد آب فرات و حدود ۴۵ درصد آب دجله از این کشور سرچشمه می‌گیرد که تقریباً ربع کل منابع آبی ترکیه را نیز تشکیل می‌دهند. ترکیه دارای ۲۶ حوزه رودخانه‌ای عمده می‌باشد. این ظرفیت بالا، زمینه را برای کشاورزی در این کشور فراهم آورده است. از این‌رو ترکیه از تولیدکنندگان عمده محصولات کشاورزی و صادر کننده میوه و سبزیجات به دیگر کشورهای منطقه می‌باشد. در عین حال وجود منابع غنی آب در ترکیه موجب شده است که پتانسیل هیدروالکتریک این کشور حتی از کشورهای اروپایی نیز فراتر رود.

برخورداری از ظرفیت بالای کشاورزی و منابع آب، ترکیه را به تلاش پیگیر و مستمر برای مهار آب‌های خود رهنمون گشته که مهم‌ترین این تلاش‌ها پروژه عظیم گاپ (آناتولی جنوب شرقی GAP) می‌باشد. *(فغانی؛ ۱۳۷۸ - صص ۱۱۰ الی ۱۳۵)*

در حال حاضر ترکیه از آب به‌عنوان یک اهرم نیرومند علیه کشورهای منطقه به‌ویژه عراق، سوریه و به طور غیرمستقیم اسرائیل استفاده می‌کند. همین موضوع اختلافات شدیدی را میان ترکیه و همسایگان جنوبی‌اش یعنی عراق و سوریه موجب شده است؛ چرا که آنها معتقدند ترکیه حق کاهش میزان آب وارده به عراق و سوریه را ندارد و ترکیه نیز در مقابل مدعی است همان‌گونه که این کشورها نفت دارند و ترک‌ها در خصوص نحوه استفاده از آن نظری ابراز نمی‌کنند، به این کشورها نیز اجازه نخواهند داد به ترک‌ها تحمیل کنند که چگونه از آب موجود در کشور خود استفاده نمایند!

۱ـ۹ـ پروژه گاپ

این پروژه در دهه ۱۹۸۰ با ادغام چندین طرح کوچک در یکی از محروم‌ترین مناطق ترکیه یعنی در منطقه کردنشین در جنوب شرقی این کشور آغاز شد و تاکنون ۱۱ میلیارد دلار برای اجرای آن هزینه شده و دولت ترکیه برای اتمام آن حداقل به ۲۱ میلیارد دلار دیگر نیازمند است. مرحله نخست این پروژه شامل ۱۳ زیر پروژه اصلی برای آبیاری و تولید انرژی با استفاده از رودهای دجله و فرات است. سد عظیم آتاتورک در قالب این پروژه بر روی فرات احداث شده و از طریق آن به تنهایی حدود ۱۳ درصد برق ترکیه تأمین می‌گردد. کانال‌های آبیاری از دیگر بخش‌های این پروژه هستند که از جمله پرهزینه‌ترین بخش‌های آن نیز محسوب می‌گردند. این پروژه در مجموع شامل ۱۹ نیروگاه برق، ده‌ها مجتمع کشت و صنعت، صدها کیلومتر تونل و کانال آبیاری و ۲۲ سد کوچک و بزرگ می‌باشد. که مهم‌ترین آنها سد آتاتورک است که پنجمین سد بزرگ دنیا نیز محسوب می‌گردد و دریاچه پشت آن به تنهایی از سرزمین اسرائیل بزرگ‌تر است! سدهای دیگر این مجموعه سدهای کبان و کاراکایا هستند که در مجموع، آب فرات را مهار کرده و از آن برای آبیاری و تولید برق استفاده می‌نمایند. در صورت تکمیل این پروژ، ترکیه قادر خواهد بود نه تنها غذای مردم خود، بلکه غذای مردم ایران، سوریه و عراق را نیز تهیه نماید و ۳۰۰۰۰۰ فرصت شغلی جدید برای خود ایجاد کند. *(http://www.gap.gov.tr)*

این طرح در عین حال مشکلاتی را نیز برای ترکیه ایجاد نموده و بر روابط این کشور با همسایگانش به‌ویژه عراق و سوریه تأثیر منفی گذاشته است. از بُعد داخلی نیز این پروژه بخش قابل توجهی از امکانات توسعه کشور را به خود اختصاص داده و مانع از توجه جدی به برخی مسائل داخلی شده است. به‌علاوه با رایج شدن الگوی کشاورزی آبیاری، الگوهای موجود در منطقه خصوصاً اجاره زمین با مشکلاتی مواجه خواهد شد؛ زیرا شرایط جدید برای اراضی کوچک مناسب نبوده و لازم است زمین‌ها یکپارچه شوند تا به حداکثر کارآیی خود برسند. ولی اغلب مالکان منطقه که صاحب زمین‌های کوچک هستند، به آسانی به این امر راضی نخواهند شد و قطعاً

این موضوع مشکلات جدید را برای دولت ترکیه ایجاد نموده و نوعی اصلاحات اراضی جدید را خواهد طلبید. آثار زیست‌محیطی اجرای این پروژه نیز مهم هستند. اما این آثار هنوز به طور جدی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. (http://www.adyiamanli.org/gap/objectives-of-gap.htm)

۲ـ۹ـ ابعاد سیاسی و امنیتی اجرای پروژه گاپ

اجرای کامل پروژه گاپ حتی اگر موجب کاهش آب کشورهای سوریه و عراق نشود - که بر اساس برخی محاسبات تا ۴۰ درصد آب سوریه و ۹۰ درصد آب عراق را از رودخانه فرات کاهش خواهد داد، علاوه بر آن‌که کیفیت آب نیز به شدت افت خواهد نمود- موجب خواهد شد که کنترل آب رودهای دجله و فرات در اختیار ترکیه قرار گرفته و آب به‌عنوان اهرمی در دست ترک‌ها برای وارد آوردن فشار به اعراب، به‌ویژه سوریه و عراق مورد استفاده قرار گیرد. سلاح آب در دست ترکیه زمینه را برای تبدیل شدن آن به یک قدرت منطقه‌ای فراهم خواهد نمود و از این طریق می‌تواند بر منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نیز مؤثر واقع شود. این طرح کمک خواهد کرد که ترکیه بار دیگر و با شیوه‌های جدید سیادت دوران عثمانی را در منطقه باز یابد. این در حالی است که کشورهای سوریه و عراق در وضعیتی نیستند که بتوانند بر ترکیه اعمال فشار کنند و از این نظر ترکیه به شکلی کاملاً نابرابر در موقعیت برتر قرار دارد. ترکیه تاکنون چندین بار استفاد ابزاری از آب فرات را مطرح نموده و به این ترتیب نشان داده که در استفاده از آب به‌عنوان سلاح کاملاً جدی است. (در سال ۱۹۸۷ تورگوت اوزال رئیس جمهور وقت ترکیه در واکنش به حمایت سوریه از عبدالله اوج‌آلان رهبر گروه استقلال طلب کرد پ.ک.ک اعلام نمود ترکیه، تروریسم مورد حمایت همسایگانش را تحمل نخواهد کرد و اگر سوریه از پشتیبانی پ.ک.ک دست بر ندارد، آب رود فرات را بر آن کشور خواهد بست).

مشکل ترکیه و عراق در این خصوص کمتر است؛ زیرا اولاً دو کشور مواضع یکسانی در رابطه با کردها دارند و ثانیاً عراق صدمات کمتری از بابت طرح‌های عمرانی و کنترل آب ترکیه متحمل خواهد شد.

به طور کلی ترکیه به‌عنوان سرچشمه رودهای دجله و فرات، برای خود حاکمیتی تام قائل است و حاضر به شناسایی این رودها به‌عنوان رودهای بین‌المللی نیست. این کشور گر چه در موضع‌گیری‌های رسمی خود به همکاری با کشورهای پایین دست رود (عراق و سوریه) اظهار تمایل نموده، ولی در عمل در پی آن است تا با کمک این اهرم قدرتمند، برتری گذشته خود را باز یابد. عراق و سوریه کشورهایی هستند که به‌شدت از این سیاست ترکیه آسیب خواهند دید. اما عملاً مقهور ترکیه بوده و نمی‌توانند اقدام خاصی انجام دهند. این کشورها در حال حاضر از نظر سیاسی و نظامی در موقعیتی نیستند که بتوانند فعالیت‌های هیدروالکتریکی ترکیه را محدود سازند. از این‌رو می‌توان پیش‌بینی نمود که ترکیه همچنان به فعالیت‌های عمرانی خود در این منطقه ادامه دهد. مادامی که مسائل مرزی و ناسیونالیسم کردی در منطقه حل نشده، می‌توان انتظار داشت که ترکیه علاوه بر کاربردهای اقتصادی، از این پروژه به‌عنوان برگ برنده نه تنها در مقابل عراق و سوریه بلکه در مقابل همه کشورهای منطقه استفاده به‌عمل آورد. موقعیت برتر سیاسی و نظامی ترکیه نیز امکان چانه‌زنی را از این کشورها سلب نموده و امکان حصول هر گونه توافق سه جانبه را حداقل در آینده نزدیک منتفی نموده است. از این‌رو می‌توان انتظار داشت اوضاع بحرانی این حوزه همچنان ادامه یافته و احتمالاً تشدید نیز گردد.

۱۰ـ تأثیر موقعیت ژئوپلیتیک ترکیه بر روابط این کشور با ایران

(طاهری، معصومه - ژئوپولیتیک ترکیه - همشهری دیپلماتیک - ۱۶ آبان ۱۳۸۳ - شماره ۲۸)

ترکیه با وجود داشتن نکات مثبت ژئوپلتیکی با کشورهای پیرامون خود، نتوانسته است موانع ثبات و امنیت را کاملاً از میان بردارد. در حال حاضر مرزهای ایران و ترکیه در مقایسه با دیگر مرزهای این کشور از آرامش نسبی برخوردار است ولی با توجه به تحولات منطقه به خصوص اشغال نظامی عراق به دست نیروهای آمریکایی، نمی‌توان صد در صد درباره تحولات احتمالی آینده مطمئن بود. با این حال هر دو کشور ایران و ترکیه به رغم مشکلات موجود، سعی در حفظ وضعیت جاری دارند. به طور کلی موارد ژئوپلیتیکی و تأثیرگذار بر روابط ایران و ترکیه عبارت‌اند از:

ژئوپلیتیک ترک

در خصوص ژئوپلتیک ترک چند موضوع از جمله اعتقاد به پان‌ترکیسم قابل توجه است. پان ترکیست‌ها معتقدند اقوام و مردمی که تا انتهای آسیای مرکزی یعنی دیوار چین به زبان ترکی صحبت می‌کنند، ملت بزرگ ترک را تشکیل می‌دهند که باید زیر یک پرچم گرد هم آیند.

در این میان، مردم آذربایجان ایران با فرهنگ شیعی خود تا به حال تمایلی به این افکار نشان نداده و وفاداری خود به حکومت مرکزی ایران را حفظ کرده‌اند.

ژئوپلیتیک کرد

آمار کردهای ترکیه تا سال ۱۹۹۵ بیش از ۱۶ میلیون نفر برآورد شده است که در ۱۳ استان شرقی و جنوب‌شرقی این کشور زندگی می‌کنند. پراکندگی جغرافیایی کردها در آناتولی شرقی و جنوبی که مناطقی استراتژیک هستند، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا کردها در این مناطق حائز ویژگی اکثریت هستند. حزب کارگران کردستان ترکیه (پ.ک.ک) مهم‌ترین گروه کردی مخالف دولت مرکزی ترکیه است که در سال ۱۹۷۴ تأسیس گردیده و در ۱۹۷۷ با چاپ منشور «در مسیر انقلاب» فعال و در ۱۹۸۰ از فعالیت منع گردید. با توجه به حضور کردها در ایران و عراق و مشابهت نژادی، زبانی، دینی و فرهنگی و تاریخی آنها با کردهای ترکیه و مسائل و مشکلاتی که در طول تاریخ به‌وجود آمده (از قبیل تأسیس جمهوری خودمختار کردستان به مرکزیت مهاباد در سال ۱۳۲۴ هش به رهبری قاضی محمد رهبر حزب دموکرات کردستان ایران و فعالیت گروهک‌های کومله و دموکرات پس از انقلاب اسلامی در منطقه کردستان) می‌توان انتظار داشت که در مرزهای ایران و ترکیه، کردها عامل بالقوه بحران‌ساز باشند. کردها نشان داده‌اند که به دلیل توزیع میان مرزی، عبور و مرور ساده و روحیه استقلال‌طلبی، هر بار که با سرکوب دولت ترکیه مواجه شده‌اند، به‌سوی قبایل کرد در ایران متمایل گشته و مسائلی را به‌وجود آورده‌اند.

ژئوپلیتیک آب

آب همانند نفت، یک کالای استراتژیک است که برخی کشورها دارای مازاد و برخی دیگر با مشکل کسری آن مواجه‌اند. یکی از دلایلی که آب را نیز همانند نفت در گروه کالاهای استراتژیک قرار می‌دهد، عدم توزیع عادلانه آن در کشورهای مختلف است. به طور مثال، کشور کانادا با داشتن جمعیتی حدود ۳۱ میلیون نفر یا ۵ درصد از جمعیت کل جهان، کنترل ۲ میلیارد و ۸۵۰ میلیون متر مکعب از آب‌های شیرین جهان را در دست دارد که این مقدار، معادل ذخیره آب کشور چین است. با این تفاوت که جمعیت چین تقریباً ۴۰ برابر جمعیت کانادا می‌باشد!

در خاورمیانه، که پرجمعیت‌ترین منطقه خشک جهان است، دسترسی نامحدود و آزاد به آب شیرین، یکی از عوامل بنیادین در توسعه جوامع به‌شمار می‌آید. واقعیت این است که در این منطقه آب می‌تواند علت اصلی جنگ یا حداقل یکی از علل و یا اهداف آن باشد.

سطح منازعات و اختلافات مربوط به آب، به این نکته بستگی دارد که رودخانه یا تأسیسات برق- آبی آن به‌عنوان هدف اصلی تلقی شود یا وسیله. یکی از مناطق بسیار مهم در این زمینه حوضه رودهای دجله و فرات است. در این منطقه منازعه درباره آب یا کمبود آب رخ داده و حتی این پتانسیل وجود دارد که متحدان ترکیه که عضو ناتو هستند، بر اساس ماده ۵ پیمان، به این منازعه کشیده شوند.

بررسی تهدیدات امنیتی ترکیه (نظامی، اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و سیاسی) نشان می‌دهند که ترکیه با تهدیدهای مهمی از سوی دو جبهه خارجی و یک جبهه داخلی مواجه است که آب نقطه مشترک این تهدیدهاست.

ترکیه از نظر آب، نسبت به کشورهای همسایه خود و نیز سایر کشورهای خاورمیانه از مزیت نسبی برخوردار بوده و مصب دو رودخانه بزرگ دجله و فرات در خاک این کشور قرار دارد. این دو رود پس از طی مسافتی، به سرزمین‌های سوریه و عراق وارد شده (فرات به سوریه و دجله به عراق) و در خاک عراق به یکدیگر پیوسته و حدود ۸۰ کیلومتر مرز مشترک

آبی ایران و عراق را تشکیل می‌دهند (اروند رود). در سال ۱۹۹۰ به علت بهره‌برداری‌های یک جانبه ترکیه از مصب و امتداد این دو رود، شدیدترین تضادها بین ترکیه و همسایگانش به‌وجود آمد. این در حالی است که ترکیه با در اختیار داشتن ۲۶ حوضه رودخانه‌ای، از این لحاظ مشکل چندانی ندارد و می‌تواند به همراه عراق و سوریه درباره تقسیم آب دجله و فرات راه‌های مسالمت‌آمیزی را یافته و به‌کار بندد. با توجه به آنچه گفته شد، سیاست‌های هیدروپلیتیک ترکیه، جمهوری اسلامی ایران را نیز متأثر نموده و کاهش آب در اروند رود می‌تواند ارتباط مستقیمی با اقدامات دولت ترکیه داشته باشد.

بن‌مایه‌ها

توجه:

۱- برای تهیه کلیه مطالب مندرج در این بخش، از منابع آشکار استفاده شده است.

۲- استفاده از منابع به منزله تأئید آنها از سوی مؤلف نمی‌باشد.

کتاب‌ها

اسپنسر، ویلیام ـ سرزمین و مردم ترکیه ـ ترجمه علی‌اصغر بهرام بیگی ـ بنگاه ترجمه و نشر کتاب ـ تهران ۱۳۴۳

پل‌رو، ژان ـ ترکیه ـ ترجمه خانبابا بیانی ـ بنگاه ترجمه و نشر کتاب ـ تهران ۱۳۵۲

عزتی، عزت‌الله ـ جغرافیای نظامی کشورهای همسایه ایران ـ دانشگاه افسری ـ تهران ۱۳۶۱

فغانی، حجت ـ ابعاد سیاسی ـ امنیتی بحران آب در خاورمیانه ـ دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه ـ ۱۳۷۸

مرادیان، محسن ـ آشنایی با کشور ترکیه ـ مرکز آموزش شهید صیاد شیرازی ارتش جمهوری اسلامی ایران ـ تهران ۱۳۸۳

مرادیان، محسن ـ خاطرات مأموریت در ترکیه ـ دفتر وابستگی نظامی ارتش جمهوری اسلامی ایران در ترکیه ـ آنکارا ۱۳۸۱

نهازی، غلامحسین ـ بحران آب در خاورمیانه ـ مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه ـ تهران ۱۳۷۸

How to Make War, The Armed Forces of the World
Omer OZCAN - Turkiye Bolgeler Corafiasi – Surat Yayinlari – Istanbul - 2002
Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002
Water and Security Policy:The Case of Turkey- Adams, Mark-Near East South Asia Center for Strategic Studies- 2003

مقالات

اصفهانیان، داوود ـ قونیه و سیر تاریخی آن ـ مجله بررسی های تاریخی ـ سال دوم شماره ۷ ـ ۱۳۵۲

پارسی‌زاده، فرخ ـ بررسی وضعیت اجتماعی اقتصادی ترکیه قبل و پس از زلزله ازمیت ـ پژوهشنامه زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله ـ سال دوم شماره چهارم ـ زمستان ۱۳۷۸

جعفریان، رسول ـ اسلامگرایان ترکیه دنباله‌رو آتاتورک ـ http://baztab.com/?PostId=56

حافظ نیا، محمدرضا؛ احمدی،زهرا؛ بدیعی، مرجان ـ تحلیل مبانی جغرافیائی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران ـ نشریه دو فصلنامه علوم جغرافیایی ـ دانشگاه تربیت معلم ـ شماره ۱ پاییز ۱۳۸۲

طاهری، معصومه ـ ژئوپلتیک ترکیه ـ همشهری دیپلماتیک ـ ۱۶ آبان ۱۳۸۳ ـ شماره ۲۸

مقتدر، هوشنگ ـ ژئوپلیتیک جدید ترکیه، از منطقه بالکان تا چین غربی ـ فصلنامهٔ خاورمیانه ـ سال دوم ـ شمارهٔ ۳ ـ پاییز ۱۳۷۴

خبرگزاری‌ها و نشریات

خبرگزاری ایرنا

خبرگزاری آناتولی ترکیه

روزنامه ترکیش دیلی نیوز (TDN)

روزنامه جمهوریت چاپ ترکیه

روزنامه همشهری

Azerbaijan industry: Russia Dropped from Pipeline Route Plans, Journal of Commerce, December 4, 1998.

CIA World Factbook, March 2005

CIA World Factbook, December 2003;

Conventional Armed Forces in Europe (CFE): A Review and Update of Key Treaty Elements (US Department of State: Washington, DC, Jan. 2002).

Energy Information Administration, US Department of Energy; calculated on the basis of data on armed forces from IISS (International Institute for Strategic Studies). 2001.

European Council of Conscripts Organizations (ECCO); 2003

Friends World Committee for Consultation (FWCC); 2003

International Helsinki Federation for Human Rights (IHFHR); 2002

Joint Consultative Group (JCG), Group on Treaty Operation and Implementation, JCG document JCG.TOI/22/03, 23 June 2003;

Michael Lelyveld, Shell Drops Plans for Pipeline across Iran, Journal of Commerce, December 11, 1998.

United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook; Heal The World Foundatio- 2003

اینترنت

Turkey, A Country Study _ CIA Website

http://www.ogm.gov.tr/harita/tr_map2.zip

http://www.eia.doe.gov

http://www.travelvantage .com/marmareregion.htm

http://www.turkeyprovinces.com

http://www.gap.gov.tr

http://www.iran-newspaper.com

http://www.yenishafag.com.tr

http://www.hurriyetim.com.tr

http://www.turkishpress.com

http://www.zaman.com.tr

http://www.sabah.com.tr

http://www.miliat.com.tr

http://www.aksam.com,tr

http://www.radikal.com.tr

http://www.ntvcnbc.com

http://www.cnnturk.com

http://www.haberturk.com

http://www.spaceimaging.com

http://www.hamsayeh.com

http://www.ad yiamanli.org

بخش دوم

ساختار دفاعی

مقدمه

ترکیه از ارتش قدرتمندی برخوردار است که به‌دلیل حضور در نهادهای قانونی و سطح بالای این کشور، بر جریانات کشور تسلط کامل دارد. در گذشته هر زمان که دولت‌ها قادر به کنترل و مهار آشوب‌های داخلی نبودند و خطر جنگ داخلی و انقلاب حکومت مرکزی ترکیه را تهدید می‌کرد، ارتش زمام امور را به‌دست می‌گرفت. ستاد ارتش در سال ۱۹۴۹ تشکیل شد و ارتش در سال ۱۹۶۰ اولین کودتای نظامی خود را طراحی کرد. پس از این کودتا اصلاحاتی در قانون اساسی به‌عمل آمد که در آن قدرت مجلس تعدیل شده و سایر ارگان‌های دولتی نیز در اِعمال حاکمیت شریک شده و شورای امنیت ملی متشکل از رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، وزیر خارجه، وزیر دفاع، وزیر کشور، رئیس ستاد ارتش، فرماندهان نیروهای زمینی، هوایی، دریایی و فرمانده ژاندارمری به‌وجود آمد.

ارتش بار دیگر در سال ۱۹۷۱ در صحنه سیاسی کشور حضور یافت و بار دیگر حکومت نظامی برقرار نموده حکومت را سرنگون کرد و با تغییر و اصلاح بعضی از اصول قانون اساسی و سایر قوانین، به پادگان‌ها عقب‌نشینی نمود.

هم‌زمان با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، بار دیگر نظامیان در ۱۹۸۰ دست به کودتا زده و تمام احزاب را منحل و مجدداً قانون اساسی را ترمیم کردند که در آن به رئیس‌جمهور و شورای امنیت ملی اختیارات بیشتری داده می‌شد.

۱ـ استراتژی نظامی ترکیه

به‌طور کلی استراتژی نظامی ترکیه بر مبنای اصول اساسی زیر طراحی شده است:

۱- حفظ آمادگی نیروهای مسلح ترکیه در بالاترین سطح ممکن؛

۲- تأمین امنیت منطقه‌ای از طریق شرکت در پیمان‌های نظامی؛

۳ - تلاش برای تهیه سلاح‌ها و جنگ‌افزارهای نوین؛

۴ - تأکید بر اهمیت آموزش و انضباط در نیروهای مسلح.

اصولاً در نیروهای مسلح ترکیه اهمیت خاصی برای آموزش قائلند و رعایت نظم و مقررات مهم‌ترین ویژگی نظامیان ترک است. ارتش ترکیه در شرایطی مشابه زمان جنگ آموزش دیده است و از دید فرماندهان ترک، کارایی و توانایی سرباز مهم‌تر از سلاحی است که او به‌کار می‌گیرد.

تاریخ ترکیه در قرون اخیر حاکی از آن است که هر زمان ترک‌ها از توانایی رزمی کمتری برخوردار بوده‌اند، در معرض تهاجم یا فشار نظامی کشورهای همسایه در شرق اروپا و شمال به‌ویژه روسیه قرار گرفته‌اند.

یکی از اصول استراتژی نظامی ترکیه، حفظ آمادگی رزمی برای جلوگیری از نفوذ دشمن به خاک این کشور و دفع تجاوز در مرزها می‌باشد. وفاداری ترکیه به اصل دوم را می‌توان با عضویت ترکیه در ناتو و شرکت در جنگ کره و موضع‌گیری این کشور در قبال بحران عراق مشاهده نمود. *(تهامی؛ ۱۳۷۶- صص ۱۵۰ الی ۱۹۴)*

۱ـ۱ـ ارکان استراتژی نظامی ترکیه

استراتژی دفاعی ترکیه به‌طور کلی بر چهار رکن **بازدارندگی، بازسازی، واکنش در مقابل بحران و دفاع خط مقدم** استوار است که هر یک از این ارکان ذیلاً تشریح می‌گردند:

الف) بازدارندگی

استراتژی کشور ترکیه در زمینه بازدارندگی بر سیاست دفاع جمعی متکی است. به‌عبارت دیگر بازدارندگی در قالب دفاع جمعی صورت می‌گیرد.

ب) بازسازی

ترکیه به‌منظور جلوگیری از هر گونه بحران و کشمکش، قدرت نظامی مؤثری را در مناطقی که با خطر تهدیدات مختلف مواجه هستند، نگه‌داری می‌نماید. در زمینه بازسازی، این کشور اقداماتی را برای تجدید سازمان و مدرن‌سازی نیروهای مسلح خود انجام داده است. علاوه‌بر مدرن‌سازی و تجهیز نیروهای سه‌گانه به فن‌آوری‌های جدید تسلیحاتی، استعداد ارتش ترکیه در تجدید سازمان به‌نحو قابل ملاحظه‌ای از نظر کمّی کاهش پیدا کرده است. در بُعد کیفی نیز توانایی‌های ارتش ارتقا یافته، به‌نحوی که نیروها از قابلیت انعطاف و تحرک که دو پایه اصلی در انتقال یکان‌ها از حالت صلح به حالت جنگ محسوب می‌گردند، برخوردار شده‌است.

ج) واکنش در مقابل بحران

ترکیه معتقد است پس از پایان جنگ سرد بحران‌ها و تضادهای منطقه‌ای افزایش یافته است. نیروهای مسلح ترکیه بر اساس تصمیم‌گیری‌های سیاسی دولت‌مردان این کشور آمادگی دارند به‌موقع در برابر بحران‌های منطقه‌ای و جهانی که صلح یا امنیت این کشور را مورد تهدید قرار می‌دهند، از خود واکنش نشان دهند.

د) دفاع خط مقدم

یکی دیگر از اصولی که در تدوین استراتژی دفاعی ترکیه مورد تأکید بوده است، دفاع در خط مقدم می‌باشد. برای روشن شدن مطلب، مروری بر روند تحولات نظامی در اروپا ضرورت دارد. تا قبل از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق، در دوران رقابت‌های نظامی و ایدئولوژیک دو قدرت جهانی، نیروهای ناتو و ورشو در اروپای مرکزی رو در روی هم قرار گرفته بودند. به‌عبارتی اروپای مرکزی در صورت بروز درگیری بین دو رقیب، خط مقدم نبرد را تشکیل می‌داد. ولی در اثر تحولات ناشی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و انحلال پیمان ورشو، اینک نیروهای نظامی روسیه، اروپای شرقی را تخلیه کرده و منطقه پیش‌گیرانه یا حائل برای اروپای مرکزی

در مقابل تهدیدات احتمالی روسیه ایجاد شده است. در چنین شرایطی اصطلاح قبلی دفاع در خط مقدم برای کشورهای اروپای مرکزی به اصطلاح حضور در خط مقدم تغییر یافته است و این امر امنیت نسبی بیشتری را برای کشورهای اروپایی ایجاد کرده است.

مقامات ترکیه نیروهای متعارف و هسته‌ای روسیه را یکی از مهم‌ترین تهدیدات بالقوه و بالفعل علیه صلح و ثبات ترکیه و منطقه می‌دانند. این در حالی است که برخلاف اروپای مرکزی، در جنوب شرقی اروپا و در صحنه‌های عملیاتی احتمالی دریاهای سیاه، اژه و مدیترانه، مناطق پیش‌گیرانه‌ای در مقابل تهدیدات نیروهای روسیه برای ترکیه وجود ندارد. به‌عبارتی تمام تهدیدات احتمالی در پشت مرزهای ترکیه متصور است. بنابر این در استراتژی دفاعی ترکیه واژه‌ی دفاع در خط مقدم به‌صورت جدی‌تر از گذشته مفهوم پیدا کرده است. به این معنی که ترکیه باید همیشه آمادگی لازم را برای جلوگیری از غافل‌گیری خود داشته باشد. (گورش، ۱۳۷۲ - ص ۱۳۹-۱۴۰)

۲ـ۱ـ سیاست امنیت ملی ترکیه

بر اساس آنچه گفته شد، سیاست دفاع ملی ترکیه بر دفاع پیش‌گیرانه، مشارکت فعال در امنیت جمعی و حفظ قدرت نظامی که قادر به جلوگیری از تهدیدات داخلی و خارجی باشد، استوار است. در این شرایط ترکیه برای گسترش مناسبات نظامی خود با بسیاری از کشورها از جمله آلبانی، مقدونیه، آذربایجان، گرجستان، اسرائیل، اردن، ترکمنستان، قزاقستان و... تلاش می‌کند. هم‌چنین آنکارا سعی دارد با حل مناقشات منطقه‌ای از طریق طرح اختلافات و مشکلات در برخی سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد و ناتو و افزایش همکاری‌های منطقه‌ای خود، نقش یک کشور قدرتمند که می‌تواند در منطقه ثبات ایجاد نماید را ایفا کند. ترکیه از اعضای گروه مینسک است که برای برقراری صلح و حل مناقشه قره‌باغ تلاش می‌کند

و در اِسفور[1]، آیفور[2]، یونوسام[3]، یوانپروفور[4]، یونیکام[5]، یونومیک[6] و ایساف[7] نیرو دارد. *(اورکلی:۱۳۸۰ – صص ۵ الی ۱۸)*

در سال‌های اخیر شورای امنیت ملی این کشور، مهم‌ترین نهادی بوده که در سیاست‌های امنیتی آن نقش داشته است. این شورا بر اساس قانون اساسی ۱۹۶۱ بنا نهاده شد تا نفوذ نیروهای مسلح در فرایند تصمیم‌گیری تضمین شود. قانون اساسی ۱۹۸۰ نیز اختیارات این شورا را افزایش داد. نفوذ نظامیان در این شورا با تغییرات قانون اساسی ۱۹۸۲ بیش‌تر شد. در این قانون مسئولیت دفاع از سرزمین ترکیه و اصول بنیادین جمهوری ترکیه به نیروهای مسلح واگذار شده است. این شورا در سال ۱۹۹۷ جنبش‌های کردی و اسلام‌گرایی بنیادی را مهم‌ترین تهدیدات داخلی و یونان و سوریه را مهم‌ترین تهدیدات خارجی ترکیه توصیف نمود.

(http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/index.html)

در تعیین سیاست‌های امنیت ترکیه همواره نوعی ترس نهفته است که از آغاز تشکیل حکومت جمهوری سرچشمه گرفته و باعث می‌شود ترک‌ها معتقد شوند کشورهای خارجی و همکاران داخلی آن‌ها برای تضعیف و تجزیه ترکیه تلاش می‌کنند. ترکیه برای غلبه بر این ترس، استراتژی دفاع از مرزها و بازدارندگی را برگزیده و خود را برای جنگ‌های هم‌زمان در صحنه‌های دریای اژه و مرزهای جنوبی و یک نیمه جنگ داخلی که ممکن است در پی تحریکات داخلی به‌وجود آید، آماده می‌نماید. دولت‌مردان ترکیه معتقدند حمایت ناتو از ترکیه کاهش یافته و ترکیه باید با اتکا به خویش، خود را برای مقابله با هر تجاوز طولانی مدتی آماده کند. برای این‌کار لازم است ترکیه هزینه‌های دفاعی خود را افزایش‌داده و خود را به تکنولوژی پیشرفته نظامی مجهز نماید. آنان چنین نتیجه می‌گیرند که داشتن نیروهای مسلح قوی و بازدارنده برای امنیت ملی ترکیه ضروری است و حتی یک سیاست خارجی مناسب نیز

---

1. SFOR
2. IFOR
3. UNOSOM
4. UNPROFOR
5. UNIKOM
6. UNOMIC
7. ISAF

نمی‌تواند از یک قدرت نظامی که متکی به سیاست خارجی است، قوی‌تر باشد. استراتژی دو و یک‌دوم یونان و سوریه را از جمله کشورهایی می‌داند که در آینده‌ای نزدیک تهدیدی برای امنیت ترکیه به حساب می‌آیند. ترکیه معتقد است یونان منتظر فرصت مناسبی است تا تهدیدات خود را آشکار نماید؛ چرا که جنگ ترکیه با کردها یا ناآرامی‌های سیاسی و اجتماعی داخلی، به یونان اجازه می‌دهد که ترکیه را در دریای اژه با یک عمل انجام شده مواجه نماید. یونان هم‌چنین تلاش می‌کند تا در دریای اژه توازن قدرت را به نفع خود تغییر دهد. (در مقایسه با یونان، نیروی زمینی ترکیه از برتری مطلق و نیروهای هوایی و دریایی از برتری نسبی برخوردار می‌باشند.) یونان قصد دارد ترکیه را در محاصره یک کمربند استراتژیک قرار دهد. این کمربند از جزیره لیم‌نوس مقابل تنگه داردانل تا خلیج اسکندرون امتداد می‌یابد. هدف یونان از ایجاد این کمربند، کنترل مسیرهای کشتیرانی تجاری در دریای اژه و شرق مدیترانه است. از این رو ترکیه باید نیروی بازدارنده خود را در دریای اژه حفظ نموده و به حضور نظامی خود در قبرس شمالی ادامه دهد. حضور نظامی ترکیه در قبرس تأثیر بازدارندگی دارد؛ زیرا یونان همواره این نگرانی را خواهد داشت که اگر در دریای اژه بحران ایجاد نماید، ترکیه در قبرس وارد جنگ خواهد شد. در مرزهای جنوبی ترکیه نیز کشور سوریه قرار دارد که دوست دیرینه یونان محسوب می‌شود. این کشور با حمایت خود از جنبش‌های کردی، عملاً با ترکیه وارد یک جنگ پنهان شده بود. سوریه ادعای مالکیت بر استان هاتای را دارد و به‌خاطر پروژه گاپ در جنوب شرقی، نگران تأمین آب خود از رودخانه فرات است.

در اکتبر ۱۹۹۸، آنکارا سوریه را به جنگ و حمله هوایی علیه پایگاه‌های پ.ک.ک در آن کشور تهدید نمود. سوریه نیز عبدالله اوجالان رهبر پ.ک.ک را به مسکو فرستاد و متعهد شد به حمایت از پ.ک.ک پایان داده و از ادعای خود بر استان هاتای دست بردارد. در واقع برتری نیروهای ترکیه و ترس سوریه از اقدام تلافی‌جویانه اسرائیل، این فرصت را به ترکیه داد تا کمربند استراتژیکی که یونان و سوریه با موافقت‌نامه همکاری‌های دفاعی خود در سال ۱۹۹۵ در اطراف این کشور به‌وجود آورده بودند را بشکنند. *(اورکلی؛ ۱۳۸۰ – صص ۵ الی ۱۸)*

ترکیه با درک این موضوع که هر کشوری برای خنثی نمودن تهدیدات خارجی باید به تقویت توان نظامی خود و یافتن متحدان جدید اقدام نماید، برای مدرن‌سازی نیروهای مسلح خود اقدام به‌عمل آورده است. نیروهای نظامی ترکیه که حامی هر دوی این ایده‌ها بودند، (مدرن‌سازی و همکاری‌های نظامی) به همکاری با اسرائیل علاقه‌مندی نشان داده و قرارداد همکاری با اسرائیل را منعقد کردند.

با توجه به آنچه گفته شد، مهم‌ترین مسائلی که به‌عنوان مسائل نگران کننده برای ترکیه به‌خاطر بی‌ثباتی در بالکان، قفقاز و خاورمیانه مطرح می‌باشد، عبارت‌اند از:

درگیری‌های منطقه‌ای؛

نزاع‌های قومی؛

تکثیر سلاح‌های کشتار جمعی؛

تعصب مذهبی و تروریسم.

دولت‌مردان ترک بر گسترش روابط با شرق و غرب تأکید داشته و معتقدند اگر داشتن رابطه با یکی از آنها به بهای قطع رابطه با دیگری باشد، مفهوم آن نابودی عواملی خواهد بود که کشور و ملت ترکیه را به‌وجود آورده‌اند. در همین رابطه مهم‌ترین منافع ملی ترکیه در قرن ۲۱ به‌شرح زیر تعریف شده‌اند:

حفظ یکپارچگی ارضی و ملی کشور؛

تداوم مناسبات دوستانه با همسایگان؛

فعال کردن دستگاه سیاست‌گذاری خارجی و اجرای این سیاست‌ها به‌جای اتخاذ مواضع انفعالی؛

افزایش قدرت اقتصادی از طریق همکاری‌های اقتصادی؛

تجارت و بازرگانی با کشورهای منطقه و خارج از منطقه.

(White book turkey – ministry of national defence – Ankara 2000 – p 36)

شکل‌گیری روابط با اسرائیل

روابط نظامی ترکیه و اسرائیل با مداخله نظامیان ترکیه در سیاست و امضای موافقت‌نامه همکاری با تل‌آویو آغاز شد. این موافقت‌نامه شامل همکاری در زمینه‌های هوایی، دریایی، زمینی، اطلاعاتی و صنایع نظامی نظیر بهینه‌سازی هواپیماها، تسلیحات موشکی و فراهم نمودن زمینه دیدارهای نظامی دو جانبه، آموزش و انجام تمرینات مشترک، اعزام ناظر برای نظارت بر تمرین‌های نظامی، مبادله متخصصین و دانش نظامی است. این موافقت‌نامه زمینه تبادل خلبانان را برای ۴ بار در سال فراهم کرده و به خلبانان اسرائیلی اجازه می‌دهد تا مسافت‌های طولانی برفراز مناطق کوهستانی در پایگاه سوم آموزشی قونیه پرواز نمایند. آنها اجازه بمباران نیز دارند. خلبانان ترکیه نیز می‌توانند در پایگاه هوایی نواتیم اسرائیل شیوه بمباران با کمک کامپیوتر و شبیه‌سازها را آموزش ببینند. همچنین نیروهای دریایی ترکیه و اسرائیل هر ساله مانوری را به نام عملیات پری دریایی با مشارکت آمریکا انجام می‌دهند. سرویس‌های اطلاعاتی دو کشور نیز درباره گروه‌های تروریستی و کشورهای متخاصم نظیر ایران و سوریه با هم همکاری دارند. *(سنائی؛ ۱۳۸۳ و آلتونیسیک؛ ۱۳۸۱- صص ۵ الی ۱۵)*

در واقع ترکیه، اسرائیل را منبعی برای تأمین تجهیزات پیشرفته نظامی خود می‌داند. شرکت‌های اسرائیلی قراردادهایی را برای تجهیز هواپیماهای F-4 و F-5 با ترکیه منعقد کرده‌اند و امیدوارند بتوانند از اسرائیل موشک‌های ضدموشک آرو دریافت نمایند. دو کشور مذاکراتی را در این خصوص آغاز نموده‌اند، ولی این مذاکرات هنوز به نتیجه نرسیده است. اما دو طرف در خصوص ساخت مشترک موشک‌های پاپ‌آی۲ از مدت‌ها پیش به توافق رسیده‌اند. اسرائیل نیز از این طریق درآمدهای کلانی را نصیب خود نموده است. ترکیه و اسرائیل همچنین در زمینه گسترش پروژه‌های انرژی در دریای خزر و طرح‌های آبیاری و کشاورزی در آسیای مرکزی و قفقاز با یکدیگر همکاری دارند. این همکاری‌ها در کاهش انتقادات کنگره آمریکا از اوضاع حقوق بشر در ترکیه و افزایش حمایت از جمهوری آذربایجان، کمک قابل توجهی نموده است. *(اورکلی؛ ۱۳۸۰ – ص ۱۴)*

ترکیه اولین ثمر این همکاری‌ها را در چالش با سوریه به‌دست آورد و همان‌طور• که قبلاً گفته شد، سوریه مجبور شد نگران اسرائیل بوده و در مقابل ترکیه ناکام بماند. این موضوع در اصل باعث بی اثر شدن چند کارت برنده دولت آتن که سعی می‌کرد از آنها علیه ترکیه استفاده نماید، گردید. *(رفعت‌نژاد؛ ۱۳۸۱ – صص ۵ الی ۱۵ و حسنی؛ ۱۳۷۹ – صص ۱۹ الی ۳۷)*

۳-۱- نقش نیروهای مسلح ترکیه

نقش نیروهای مسلح ترکیه به‌عنوان عنصر اصلی دفاع ملی، تضمین امنیت ترکیه و حفظ منافع ملی این کشور در برابر تهدیدات احتمالی خارجی می‌باشد. علاوه‌بر آن نیروهای مسلح ترکیه آمادگی دارند از تلاش‌های حفظ صلح سازمان ملل و کنفرانس امنیت و همکاری اروپا پشتیبانی کرده و هر مأموریتی که از سوی ناتو یا اتحادیه اروپا به آنها محول می‌شود را اجرا نمایند. در این زمینه تاکنون ترکیه نقش فعالی را با شرکت در عملیات حفظ صلح در سومالی، بوسنی و افغانستان ایفا نموده است. *(امین صارمی؛ ۱۳۸۲ – صص ۷۶ الی ۹۵)*

۲- ارتش ترکیه

ارتش ترکیه تا سال ۱۹۴۹ زیر نظر نخست‌وزیر اداره می شد و امور لجستیکی، اداری و پرسنلی آن در تابعیت وزارت دفاع بود. ولی در این سال ستاد کل ارتش تشکیل گردیده و نیروها تحت امر این ستاد قرار گرفته و تنها پشتیبانی ارتش به وزارت دفاع سپرده شد. ارتش ترکیه به‌دلیل حضور در نهادهای تصمیم‌گیری کشور از قدرت بسیار زیادی برخوردار است و برای این کار ابزارهایی دارد که برخی از آنها عبارت‌اند از:

۱- *شورای عالی نظامی*: این شورا مرکب از رئیس ستاد ارتش و فرماندهان نیروها و ژاندارمری، دبیرکل شورای امنیت ملی، نخست‌وزیر و وزیر دفاع می‌باشد. مسئولیت شورا، طرح‌ریزی کلی و هدایت مجموعه ارتش است و سالی دوبار تشکیل جلسه داده و در مورد

ترفیعات و بازنشستگی پرسنل ارتش تصمیم‌گیری می‌کند. تعیین رئیس ستاد ارتش، فرماندهان نیروها و ژاندارمری نیز از اختیارات این شورا است.

۲ـ عالی‌ترین نهاد بازرسی کشور که تحت نظر رئیس‌جمهور اداره می‌شود، حق دخالت و بازرسی از سازمان ارتش را ندارد.

۳ـ اداره دوم ستاد ارتش از اختیارات فوق‌العاده‌ای در کشور برخوردار است و بر کل سازمان‌های اطلاعاتی ترکیه اشرافیت دارد.

۴ـ تشکیل گروه‌های کاری خاص در اداره دوم ارتش: به طوری که هر گروه در خصوص موضوع خاصی مطالعه کرده و نتایج کارشناسی این گروه‌ها جهت اجرا به وزارت خارجه ابلاغ می‌گردد.

۱ـ۲ـ مدرنیزه‌سازی ارتش

از نظر دولت‌مردان ترکیه، افزایش تهدیدات یونان و ضرورت کسب آمادگی برای جنگ هم‌زمان در چند جبهه، نیروهای مسلح ترکیه را وادار کرد تا برنامه جامع مدرنیزه شدن را اجرا نمایند. در این برنامه، پیش‌بینی شده است که در یک دوره ۱۰ ساله، پرسنل ارتش از ۶۳۹۰۰۰ نفر به ۳۵۰۰۰۰ نفر نیروی حرفه‌ای کاهش یافته و ۱۵۰ میلیارد دلار برای خرید و نوسازی تسلیحات در ۲۵ سال آینده هزینه گردد که ۶۰ میلیارد آن به نیروی زمینی، ۶۵ میلیارد دلار به نیروی هوایی و ۲۵ میلیارد دلار آن به نیروی دریایی اختصاص می‌یابد. ارتش و دولت ترکیه این برنامه را برای مدرنیزه‌سازی و افزایش خودکفایی ترکیه و دستیابی به تکنولوژی با انتقال آن از کشورهای دوست، برنامه‌ریزی کرده‌اند. هم‌چنین ارتش، اجرای طرح‌های همکاری دو جانبه و چند ملیتی را به‌عنوان ابزاری برای اطمینان از انتقال تسلیحات به ترکیه مدنظر دارد و این کار را با کاهش اقداماتی که ممکن است ترکیه را به‌خاطر جنگ با کردها در معرض تحریم قرار دهد، انجام خواهد داد.

(http://www.tsk.mil.tr)

۲ـ۲ـ اهرم‌های قانونی ترکیه

- حضور در شورای امنیت ملی: که جلسات آن هر ماهه تشکیل می‌گردد و تصمیمات آن به ظاهر جنبه پیشنهادی و مشورتی دارد، اما عملاً دولت موظف به اجرای آنها بوده و مجلس نیز موظف به تصویب قوانین لازم برای اجرای تصمیمات مذکور می‌باشد. تا چندی پیش ترکیب این شورا شامل پنج نظامی (شامل رئیس ستاد کل ارتش، فرمانده نیروی زمینی، فرمانده نیروی دریایی، فرمانده نیروی هوایی و فرمانده ژاندارمری) و پنج غیرنظامی (شامل رئیس جمهور، نخست وزیر، وزیر خارجه، وزیر دفاع و وزیر کشور) بود، اما تحت فشارهای اتحادیه اروپا که ترکیه خواستار پیوستن به آن می‌باشد، این ترکیب تغییر نموده و اکنون تنها رئیس ستاد کل ارتش در این شورا حضور دارد.

همچنین در راستای همگرایی با اتحادیه اروپا و کاهش نقش نظامیان در امور سیاسی و به منظور هماهنگی با منشور کپنهاک، عضویت نظامیان در شورای عالی آموزش کشور (که برای جهت دادن به سیاست‌های کلان آموزشی و پژوهشی در راستای اهداف نظامی صورت می گرفت)، عضویت در دادگاه قانون اساسی و کنترل شورای عالی رادیو و تلویزیون (بجز در زمان جنگ و بسیج عمومی) لغو گردید و نظامیان از این به بعد حق معرفی نامزد برای عضویت در شورای عالی نظارت بر فعالیت شبکه‌های رادیو، تلویزیون و شورای عالی آموزش ندارند. به علاوه قانون انتخاب دبیرکل شورای امنیت ملی از میان نظامیان نیز تغییر کرد و از این پس دبیر کل شورای امنیت ملی با پیشنهاد نخست وزیر از میان نامزدهای نظامی یا غیرنظامی که قبلاً سِمت سفیر داشته‌اند، انتخاب می‌شود. این در حالی است که در سه دهه گذشته، همواره دبیر کلی شورای امنیت ملی ترکیه را یک ژنرال ارتش بر عهده داشته است. همچنین دولت و دیوان عالی محاسبات در صورت تصویب مجلس، کنترل هزینه‌های ارتش را که تاکنون هیچ نظارتی بر آن صورت نمی‌گرفت، عهده‌دار خواهند شد. (همشهری ۱۳ تیر ۱۳۸۲)

- عضویت در سازمان اطلاعات و امنیت کشور (میت): به‌طوری که ۱۰ درصد از پرسنل

میت به‌طور رسمی از میان نظامیان انتخاب می‌شوند. ارتش ترکیه مرکب از سه نیروی زمینی، دریایی و هوایی است که تحت نظر رئیس ستاد ارتش اداره می‌شوند و رئیس ستاد، سمت فرماندهی بر نیروها را دارد. ژاندارمری که جزء نیروهای انتظامی است، در زمان جنگ تحت امر ستاد ارتش قرار می‌گیرد و فرمانده آن همانند فرماندهان نیروها توسط شورای عالی نظامی و اغلب از میان امرای نیروی زمینی انتخاب می‌گردد. تعیین رئیس ستاد و فرماندهان نیروی زمینی در ترکیه از اهمیت خاصی برخوردار است و معمولاً رسم بر این است که بعد از بازنشستگی رئیس ستاد، فرمانده نیروی زمینی به سِمت رئیس ستاد و فرمانده ارتش یکم به سمت فرمانده نیروی زمینی انتخاب می‌شوند. *(ملیت- ۸۳/۲/۱)*

۳-۲- گروه‌های کاری در ارتش ترکیه

ارتش ترکیه با توجه به حساسیت‌های زمانی و به‌منظور آگاهی از تهدیدات و واکنش به موقع در مقابل آنان، اقدام به ایجاد بیش از ۴۰ گروه کاری در ستاد کل نیروهای مسلح نموده که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: گروه‌های کاری یونان، بالکان، قبرس، ترکمن‌ها، کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی و قفقاز، روسیه، عراق، ایران، سوریه، اسرائیل، ایالات متحده آمریکا، فرانسه، آلمان، ارمنستان، تروریسم، حرکت‌های جدایی‌طلب، حرکت‌های اسلامی، جنگ‌های نوین و مسائل آب.

این گروه‌ها با توجه به سیاست منفی برخی کشورها نسبت به نقض حقوق بشر در ترکیه یا مخالفت با عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا و عدم فروش تجهیزات به ترکیه، کشورهای جهان را به چند دسته قرمز و زرد و سفید تقسیم بندی نموده‌اند. به‌طور مثال کشورهای فنلاند، نروژ، سوئد و دانمارک در لیست قرمز قرار دارند و ارتش با ارسال این لیست به وزارت خارجه از دولت خواسته است سطح روابط با این کشورها را محدود نموده و خود نیز از این کشورها خرید نکرده و به پیشنهادهای آنها توجهی نشان نمی‌دهد.

کشورهای هلند، آلمان، لوکزامبورگ و بلژیک در لیست زرد قرار دارند و رابطه با آنها با

ملاحظاتی همراه است. این روش باعث شده است که ارتش از عناصر مهم در تعیین سیاست خارجی ترکیه باشد.

۴ـ۲ـ دمکراسی نظامی در ترکیه

برای ترکیه بسیار دشوار است که با وجود یک ارتش علاقه‌مند به دخالت در امور سیاسی، بتواند طعم دمکراسی واقعی را بچشد. حقایق جامعه ترکیه نشان می‌دهند که برای سران ارتش، سکولاریسم اهمیت بیشتری دارد تا دمکراسی! این حقایق هم‌چنین می‌توانند منزلت اجتماعی و جایگاه عالی ارتش را نشان دهند. ارتش مقام خود را فراتر از محدودیت‌ها، امنیت و انتقادات عمومی می‌داند و همین امر باعث شده که دیگر بخش‌ها نیز آن را بالاترین مرجع جامعه بشناسند. (*حافظیان؛ ۱۳۸۳ و رفعت‌نژاد؛ ۱۳۸۱ – صص ۴ الی ۱۶*)

۵ـ۲ـ روابط نظامی ـ مدنی در ترکیه

سیاستمداران و نظامیان ترکیه با وجود مشارکتی پر چالش، همکاری طولانی جهت اداره امور جمهوری ترکیه دارند. برخی عوامل به ارتش این فرصت را داده‌اند تا اوضاع سیاسی ترکیه را تحت نام صیانت از دمکراسی و سکولاریسم زیر نفوذ و تسلط خود درآورد. جامعه طبقاتی از بالا به پایین، در کشوری که میراثی از نظام عثمانی دارد نیز به این تسلط دامن زده است. در این راستا وابستگی‌های طبقاتی نظامیان، شیوه فراخوانی به خدمت عمومی و سبک فرماندهی در ارتش ترکیه و پیوستگی آن با روند تصمیم‌گیری‌های سیاسی از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشند. پاسخ به این سؤال مهم است که روابط نظامی- مدنی ترکیه چگونه است و این روابط در قالب کدام تئوری می‌گنجند؟ پاسخ به این سؤالات به‌دلیل تلاش ترکیه برای عضویت در اتحادیه اروپا از اهمیت قابل توجهی برخوردار است؛ زیرا نقش برجسته نظامیان ترکیه در امور سیاسی این کشور، موجب انتقاداتی از سوی اتحادیه اروپا شده و به یکی از مهم‌ترین موانع پیوستن ترکیه به این اتحادیه تبدیل شده است.

امروزه تئوری حاکم بر محافل سیاسی جهان، جدایی و استقلال تشکیلات مدنی از امور نظامی بوده و بر احاطه حوزه مدنی بر حوزه نظامی برای جلوگیری از مداخله نظامیان در امور داخلی کشورها تأکید دارد. با توجه به این امر، هر چه بین طبقه سیاست‌گذار و نظامیان، هم‌گرایی بیشتری وجود داشته باشد، احتمال مداخله نظامیان در امور داخلی کشورها کاهش می‌یابد. بر این اساس چنانچه نظامیان و نخبگان سیاسی در خصوص موارد زیر به توافق رسیده باشند، طیفی از الگوهای نظامی ـ مدنی شکل خواهد گرفت:

ترکیب افسران ارتش؛

روند تصمیم‌گیری سیاسی؛

نحوه استخدام؛

سبک نظامی.

در ترکیه شروع خدمت وظیفه عمومی با مراسم مشایعت که از سوی دوستان مشمولین برگزار می‌شود، همراه بوده و جشن گرفته می‌شود. اگر چه محرک این اقدام حس ناسیونالیستی قوی ترک‌ها می‌باشد. ولی قطعاً عوامل دیگری چون وضعیت خوب مالی نظامیان، حقوق مکفی و امکانات زندگی مناسب و توفیقات گذشته ارتش در ایجاد پرستیژ اجتماعی برای خود، نقش مهم و مؤثری ایفا می‌کنند. سربازان در طول دوران آموزشی علاوه‌بر مسائل نظامی، با اصول انقلاب آتاتورک نیز آشنا می‌شوند و یاد می‌گیرند که چگونه از ارزش‌های سیستم سکولار دفاع کنند. *(TDN- 29/1/83)*

فرایند تصمیم‌گیری در ترکیه بین نظامیان و غیرنظامیان تقسیم شده است. ولی حل اختلاف نهایی بین ارتش و دولت غیرنظامی به عهده مجلس و نمایندگان منتخب مردم است که همیشه حرف آخر را می‌زنند. شورای امنیت ملی ترکیه یک تشکل نیمه نظامی است که توصیه‌های آن مورد اهتمام دولت است. ارتش ترکیه در روابطش با مقامات غیرنظامی از درجه بالایی از استقلال برخوردار است و رئیس ستاد ارتش در حیطه قدرت وزیر دفاع نبوده و مستقل از

کابینه تصمیم‌گیری می‌نماید. ستاد ارتش مسئول طراحی همه برنامه‌ها، قوانین، اولویت‌های مربوط به پرسنل، عملیات، آموزش، کارکردهای اطلاعاتی و لجستیکی و آماده‌سازی ارتش برای جنگ و هماهنگی بین فرماندهان نیروهای سه‌گانه می‌باشد. در ترکیه این گونه تصور می‌شود که یونیفورم نظامی حاکی از نظم و قدرت بوده و یک افسر در لباس نظامی باید نمادی از رفتار شایسته، قدرت، شجاعت همراه با مردی و وقار باشد. همچنین همسر و خانواده او نیز باید به شیوه امروزی اروپایی لباس پوشیده و با شیوه مدرن زندگی کنند. تاکنون عملکرد ارتش ترکیه به گونه‌ای بوده که هر جا دولت نتوانسته تصمیمات قاطع در دفاع از منافع کشور اتخاذ نماید، ارتش وارد عمل شده و بحران‌ها را خاتمه داده است. ارتش تاکنون ۴ بار اقدام به کودتا و دخالت نظامی نموده (با احتساب شبه کودتای فوریه ۱۹۹۷) ولی به‌دلیل اعتمادی که مردم به آن دارند، با مخالفت مردمی مواجه نشده است. از آنجا که بخش غیرنظامی ترکیه از اهمیت زیادی برخوردار است، ارتش ترکیه تلاش نموده نقش خود را پشت پرده ایفا کند. از این‌رو همواره بین ارتش و سطوح غیرنظامی مشارکت و مشورت غیر رسمی و غیرتشکیلاتی در جریان است تا از آن طریق اهداف ارتش اجرا شوند و هر زمان که دولت غیرنظامی کارآمد و توانمند روی کار آمده، نظامیان ترکیه ترجیح داده‌اند کمتر در فرایند تصمیم‌گیری دولت دخالت کرده و تنها هنگام بی‌ثباتی سیاسی از اقتدار خود برای سامان دادن به اوضاع استفاده کنند. به‌طور کلی اقتدار و محبوبیت ارتش، موجب شده برخی آزادی‌خواهان که خواستار گسترش دمکراسی در ترکیه هستند، از مداخله ارتش در امور داخلی کشور نگران باشند. اما در مجموع قاطبه مردم از نقش ارتش به‌عنوان پاسدار جمهوری ترکیه احساس رضایت نموده و از آن حمایت می‌کنند. بر اساس تئوری هانتینگتون هر چه ارتش‌ها به درجه تخصص‌های بالاتری نایل گردند، از مداخله در امور داخلی بیشتر اجتناب می‌کنند. به‌نظر می‌رسد این موضوع در مورد ارتش ترکیه نیز مصداق یافته و گسترش تخصص‌ها در ارتش ترکیه ضمن حفظ اقتدار ارتش نزد مردم، موجب خواهد شد ارتش ترکیه در آینده نقش کمتری در مسائل سیاسی این کشور ایفا کند. به‌علاوه اقتضای پیوستن به اتحادیه اروپایی نیز چنین است. ضمن آنکه ارتش

ابزارهای قانونی برای مداخله در امور کشور را با اصلاح قانون اساسی در سال ۱۹۸۲ به‌دست آورده و نیاز کمتری به مداخله مستقیم برای پیشبرد اهداف خود دارد. در عین حال افزایش کارآزمودگی ارتش، به نظامیان توان همراهی با پیچیدگی موضوعات اجتماعی و نیازهای شهروندان را داده و به تبع آن موجبات حضور آنان را در جامعه فراهم آورده است. *(اعتماد ۱۳۸۳/۲/۲۴)*

در کل به‌نظر می‌رسد با توجه به ساختار جامعه ترکیه، تلاش برای کاهش اعتبار ارتش این کشور به آشفتگی سیاسی منجر خواهد شد تا ایجاد دمکراسی در این کشور! آن‌چه برای ثبات ترکیه لازم است، ظرفیت دولت‌های غیرنظامی این کشور در کسب روابط هماهنگ با ارتشیان می‌باشد. هر چه دمکراسی بیشتر در این کشور نهادینه شود، از اقتدار و نفوذ نظامیان کاسته خواهد شد و استقرار دمکراسی عمل‌گرا در ترکیه موجب سیالیت مشارکت ارتش و غیرنظامیان و بسط تسلط غیرنظامیان در این کشور خواهد گردید. *(رفعت‌نژاد، ۱۳۸۲ - صص ۳ الی ۸)*

بررسی‌های انجام شده در خصوص بافت ارتش ترکیه نشان می‌دهند، اکثر مستخدمین ارتش از بافت مناطق شهری بوده و اغلب آنان از مناطق زیر جذب شده‌اند:

آناتولی مرکزی:	*٪۲۹/۲*
نواحی دریای مرمره و اژه:	*٪۲۹/۱*
دریای سیاه:	*٪۱۲/۷*
نواحی مدیترانه:	*٪۱۲/۴*

در مقابل مناطقی که کم‌ترین حضور را در ارتش ترکیه دارند، نواحی کردنشین هستند که عبارت‌اند از:

نواحی جنوب شرقی	*٪۶/۳*
مناطق شرقی:	*٪۱۰/۴*

۶ـ۲ـ ویژگی‌های اداری ارتش ترکیه

(http://www.tsk.mil.tr/eng/genel-konular/kuvvatyapisi.htm)

استخدام

استخدام عموماً از میان واجدین شرایط با مدرک تحصیلی کمتر از دیپلم برای آموزشگاه درجه‌داری و دیپلم یا بالاتر برای دانشکده‌های افسری زمینی، دریایی و هوایی صورت می‌گیرد. اما استخدام فارغ‌التحصیلان مدارس امام خطیب در ارتش ممنوع می‌باشد.

ترفیعات

ترفیع کارکنان نیروهای مسلح ترکیه به سه عامل، حداقل توقف در درجه، کسب نمره قبولی در ارزیابی و وجود محل خالی برای انتصاب بستگی دارد. تاریخ مبنای ترفیعات کلیه پرسنل ترفیع‌بگیر نیز تنها یک روز یعنی ۳۰ اوت مصادف با روز ارتش می‌باشد. به‌عبارت دیگر ترفیع کلیه پرسنل ترفیع‌بگیر، هم‌زمان با هم و در روز ارتش ابلاغ می‌گردد.

در سامانه ترفیعاتی ترکیه برای مدت توقف در درجات افسری ۲ سقف حداقل وحداکثر در نظر گرفته شده، از این‌رو چنان‌چه کارکنان دارای شرایط ترفیع بوده ولی محل خالی برای انتصاب آن‌ها نباشد، می‌توانند در آن درجه به تعداد سال‌های پیش‌بینی شده توقف داشته باشند.

حداقل و حداکثر توقف در درجات برای افسران به‌شرح زیر می‌باشد:

- ستوان دومی — *۳ سال یا توقف در درجه تا زمانی که محدودیت سنی اجازه دهد.*
- ستوان یکمی — *۶ سال یا توقف در درجه تا زمانی که محدودیت سنی اجازه دهد.*
- سروانی — *۶ سال، حداکثر توقف ۱۲ سال (۶ سال اضافه تر از حداقل توقف)*
- سرگردی — *۵ سال، حداکثر توقف ۷ سال (۲ سال اضافه تر از حداقل توقف)*
- سرهنگ دومی — *۳ سال، حداکثر توقف ۵ سال (۲ سال اضافه تر از حداقل توقف)*
- سرهنگی — *۵ سال، حداکثر توقف ۸ سال (۳ سال اضافه تر از حداقل توقف)*
- امیری — *۴ سال، حداکثر توقف ۷ سال (۳ سال اضافه تر از حداقل توقف)*

(White book turkey 2000; P86)

شایان ذکر است که سرهنگ‌های ۵ ساله در نیروی زمینی که دوره ستاد را طی کرده باشند، می‌توانند در لیست ترفیعات امیری قرار گیرند. این مدت برای افسران نیروی‌هوایی و دریایی ۶ سال می‌باشد. افسرانی که دوره دافوس (دانشکده فرماندهی و ستاد) را طی نکرده باشند، باید یک سال بیشتر ازافسرانی که دوره ستاد (دافوس) را طی نموده‌اند در درجه سرهنگی باقی بمانند.

یادآوری

الف) کلیه سرهنگ‌های واجد شرایط امیری فقط سه دوره در لیست ترفیعات امیری قرار می‌گیرند و چنانچه موفق به دریافت ترفیع نگردند، بازنشسته خواهند شد.

ب) امرا پس از پایان ۴ سال، در صورت عدم ارتقا به درجه بالاتر، فقط ۳ سال می‌توانند با تصویب شورای عالی نظامی در درجه مربوطه ابقا شوند و پس از پایان ۳ سال بازنشسته خواهند شد.

پ) به ازای هرسال خدمت در ارتش ترکیه، ۳ ماه سنوات خدمتی به‌علت سختی خدمت به کارکنان ارتش داده می‌شود (کارکنان ۲۵ سال خدمت می‌توانند با سابقه ۳۰ ساله بازنشسته گردند).

ت) حداکثر خدمت برای کارکنان ۳۷ سال می‌باشد و سن بازنشستگی با توجه به درجه و سن افراد تغییر می‌نماید. (سرهنگ‌هایی که ۵۰ سال سن داشته باشند می‌توانند بازنشسته شوند. لیکن ارتشبدها در سن ۶۷ سالگی بازنشسته می‌شوند).

ث) ترفیع قبل از موعد (تشویقی) برای مدت یک سال در هر درجه، حداکثر برای دو درجه برای هر فرد نظامی پیش‌بینی شده و در صورتی محقق می‌گردد که نمرات ارزیابی نامبرده در حد عالی باشد.

سیکل ترفیعاتی درجه‌داران نیز به شرح زیر می‌باشد:

گروهبان سومی — *۳ سال*

گروهبان دومی — *۳ سال*

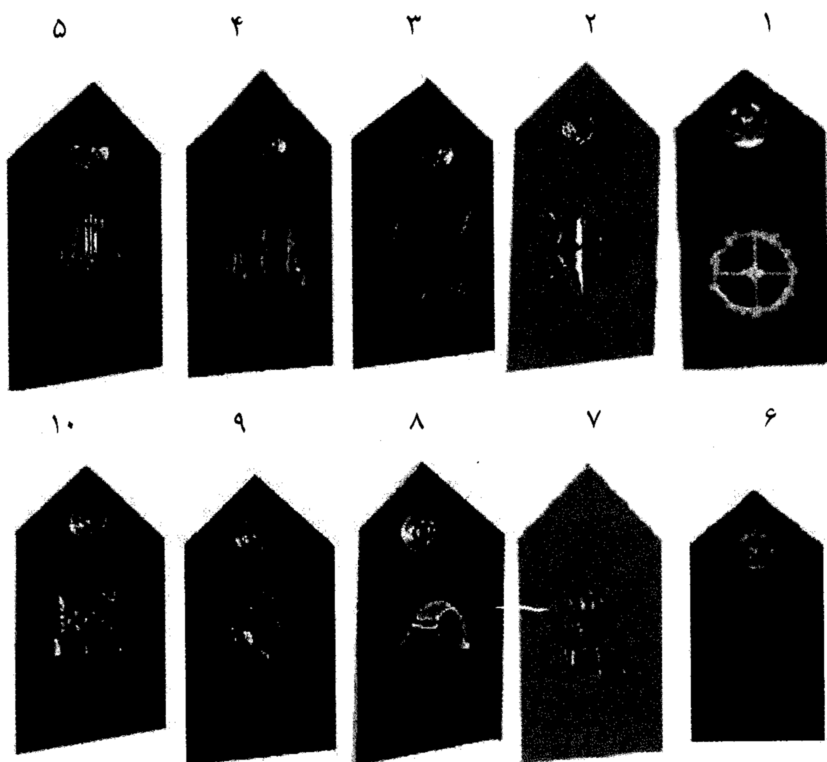
گروهبان یکمی — *۳ سال*

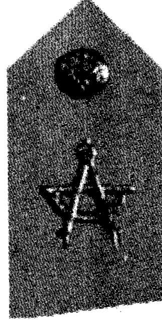
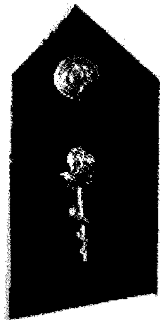
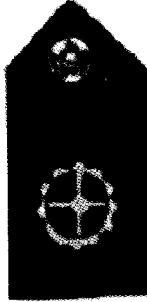
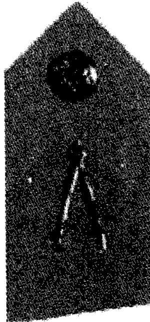
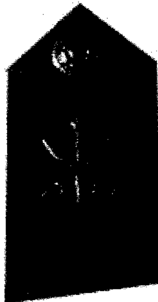
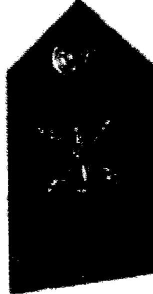
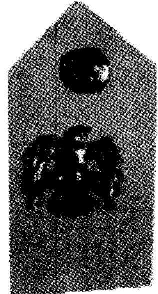
گروهبان ارشد — *۳ سال*

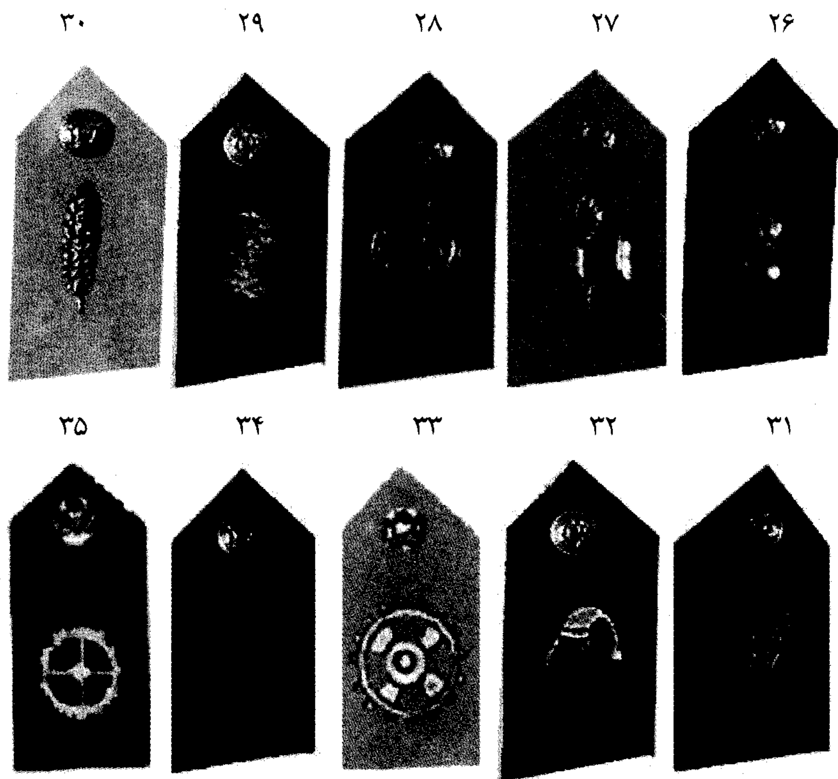
استوار دومی — *۶ سال*

استوار یکمی — *۶ سال*

علائم رسته‌ای و یقه‌ای در ارتش ترکیه

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱
				
۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶
				
۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱
				

۱- تکنسین ارتباطات
۲- نقشه‌برداری
۳- پدافند هوایی
۴- قضایی
۵- موزیک
۶- ژاندارمری
۷- دانشکده جنگ
۸- شیمی
۹- اطلاعات
۱۰- مهندسی (تأسیسات)

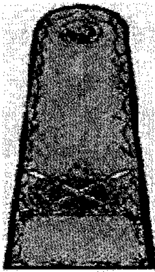
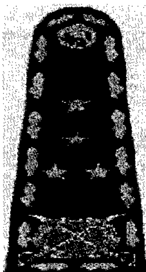
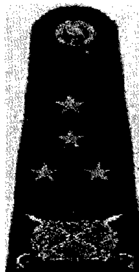
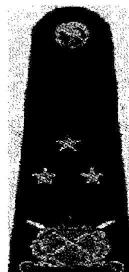
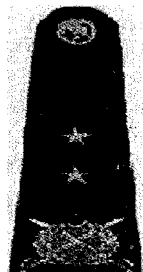
۱۱- بهداری
۱۲- مهندسی
۱۳- دامپزشکی
۱۴- تکنسین دامپزشکی
۱۵- داروسازی
۱۶- آجودانی
۱۷- پیاده
۱۸- مهندسی
۱۹- تکنسین اردنانس
۲۰- دارایی

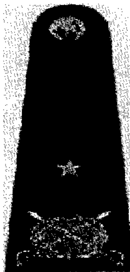
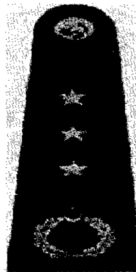
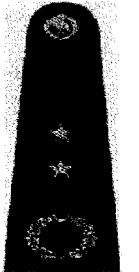
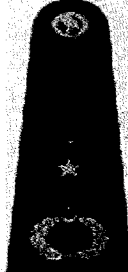
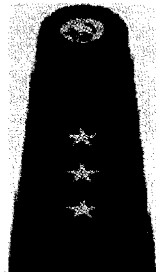
۲۱- هوانیروز
۲۲- توپخانه
۲۳- سواره نظام
۲۴- پزشک
۲۵- زرهی
۲۶- اردنانس
۲۷- آموزشی
۲۸- ترابری
۲۹- دندانپزشکی
۳۰- سررشته داری

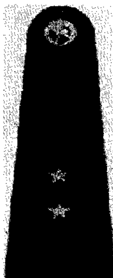
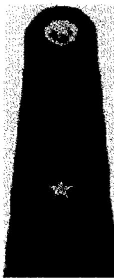
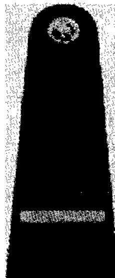
۳۱- مخابرات
۳۲- شیمی
۳۳- تکنسین هوانیروز
۳۴- ستاد
۳۵- تکنسین ارتباطات

منبع: *http://www.kkk.tsk.mil.tr/internet/00KaraNETicerik/01anaEN.asp*

علائم و درجات نظامی در ارتش ترکیه (نیروی زمینی و هوایی)

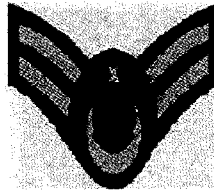
۱

۲

۳

۴

۵

۶

۷

۸

۹

۱۰

۱۱

۱۲

۱۳

۱۴

۱۵

۱۹ ۱۸ ۱۷ ۱۶

۲۳ ۲۲ ۲۱ ۲۰

۱- مارشال
۲-رئیس ستاد
۳- ارتشبد
۴- سپهبد
۵- سرلشکر
۶- سرتیپ
۷- سرهنگ
۸- سرهنگ دوم
۹- سرگرد
۱۰- سروان
۱۱- ستوان یکم
۱۲- ستوان دوم
۱۳- ستوان سوم
۱۴- استوار یکم
۱۵- استوار دوم
۱۶- گروهبان ارشد (سرگروهبان)
۱۷- گروهبان یکم
۱۸- گروهبان دوم
۱۹- گروهبان سوم
۲۰- گروهبان وظیفه
۲۱- سرجوخه
۲۲- گروهبان وظیفه ویژه
۲۳- سرجوخه ویژه

منبع: http://www.kkk.tsk.mil.tr/internet/00KaraNETicerik/01anaEN.asp

بازنشستگی

حداقل سن خدمتی برای بازنشستگی در ارتش ترکیه ۲۵ سال است که پس از انقضا، پرسنل می‌توانند به تقاضای شخصی بازنشسته شوند. حداکثر سن برای بازنشستگی اجباری امراء نیز ۶۰ سال، فرماندهان نیروها ۶۵ سال و رئیس ستاد ارتش ۶۷ سال می‌باشد.

آموزش

هر یک از نیروهای زمینی، دریایی و هوایی برای خود دانشکده‌های افسری جداگانه داشته و مطابق نیازمندی‌های خود به تربیت افسران می پردازند. علاوه‌بر این، یک دانشکده جنگ نیز برای هر سه نیرو پیش‌بینی شده که مدت تحصیل در آن ۲ سال است و افسران با درجه سروانی به بالا می‌توانند در آن شرکت کنند.

دانشکده نیروهای مسلح، دانشکده دیگری است که افسران هر سه نیرو می‌توانند در آن به تکمیل دانش نظامی خود بپردازند. مدت این دوره ۵ ماه بوده و افسران ارشد با درجات سرگردی، سرهنگ دومی و سرهنگی می‌توانند در آن شرکت کنند.

دانشکده امنیت ملی آخرین مرحله آموزشی افسران ارتش ترکیه است که طول مدت آن ۵ ماه بوده و علاوه‌بر نظامیان با درجات سرهنگی و سرتیپی، غیرنظامیان و مدیران ارشد دستگاه‌های کشوری نیز می‌توانند در آن شرکت کنند. در این دانشکده برخلاف سایر دانشکده‌های مذکور، دانشجوی خارجی پذیرفته نمی‌شود. این دانشکده‌ها بجز دانشکده افسری نیروی زمینی، در استانبول می‌باشند و همه کسانی که شرایط لازم برای شرکت در این دوره‌ها را داشته باشند، می‌توانند حداکثر پنج مرتبه در امتحان ورودی آن‌ها شرکت کرده و دانش نظامی خود را بیازمایند.

(http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_education_and_traini~11650.html)

آموزش پرسنل وظیفه

خدمت وظیفه برای مردان ترک که به سن ۲۰ سالگی رسیده‌اند اجباری است. فارغ التحصیلان دانشگاه‌ها پس از چهار ماه آموزش پایه، بر اساس رشته های تحصیلی خود، رسته‌بندی شده و پس از گذراندن آموزش‌های رسته‌ای، با درجه ستوان سومی در یکان‌های مختلف مشغول خدمت می‌شوند. آموزش‌های تخصصی رسته‌ای در مراکز آموزش رسته‌ای ارائه می‌گردد، ولی سربازان و سرجوخه‌هایی که بدون گذراندن آموزش‌های تخصصی در

یکان‌ها مشغول می‌شوند، توسط واحدهای مربوطه حین خدمت آموزش می‌بینند.

سربازان به مدت سه ماه آموزش‌های پایه را طی کرده و سپس به یکان‌های مربوطه منتقل می‌گردند.

(The White Paper 93-1994; pp 57-64)

همکاری آموزشی با دیگر ارتش‌های دنیا

ترکیه با ۲۷ کشور غیر ناتو (از جمله مصر، اردن، مالزی، بنگلادش، پاکستان، بوسنی هرزگوین، کرواسی، گامبیا و کره‌جنوبی) و ۲۶ کشور عضو ناتو (از جمله آمریکا، آلمان، مقدونیه و فرانسه) ارتباط آموزشی داشته و در این زمینه بسیار فعال عمل می‌کند. طرح مشارکت برای صلح ناتو (pfp) نیز نقش مهمی در این زمینه ایفا کرده است. در زمینه آموزش نظامی به دانشجویان سایر کشورها نیز ترکیه فعال عمل کرده و دانشجویانی از کشورهای آذربایجان، قزاقستان، آلبانی، ترکمنستان، گرجستان، ازبکستان و مقدونیه در دانشکده‌های افسری ترکیه مشغول تحصیل می‌باشند. سایر انواع همکاری‌های نظامی با دیگر کشورها عبارت‌اند از:

بازدیدهای نظامی؛

ارسال ناظر برای رزمایش‌های نظامی؛

آموزش در سطوح دانشکده افسری و دافوس؛

آموزش دوره‌های مختلف کوتاه‌مدت؛

تمرینات مشترک نظامی؛

همکاری در زمینه مراکز مطالعات نظامی، تاریخ نظامی، موزه‌ها و آرشیو نظامی.

حقوق و مزایای نظامیان

کارکنان ارتش ترکیه در مقایسه با سایر اقشار و کارکنان سازمان‌های کشوری، از حقوق و مزایای بیشتری برخوردار بوده و دریافتی قابل ملاحظه‌ای دارند. از این‌رو در مجموع از موقعیت مالی به‌مراتب بهتری نسبت به سایرین برخوردار می‌باشند.

خانه سازمانی

بیش از ۹۰ درصد افسران و ۸۰ درصد درجه‌داران ارتش ترکیه از خانه سازمانی استفاده می‌کنند. واگذاری این منازل برحسب امتیازات مختلفی است که افراد با توجه به سن خدمتی، حساسیت شغلی و سایر معیارها کسب می‌نمایند.

استفاده از مرخصی

هر یک از پرسنل کادر حق استفاده از ۴۵ روز مرخصی سالیانه را دارند. پرسنل وظیفه نیز می‌توانند ماهیانه ۲ روز مرخصی داشته باشند. مرخصی کارمندان (غیرنظامیان) شاغل در ارتش به سنوات خدمتی آنان بستگی دارد به طوری‌که کارمندان تا ۱۰ سال سابقه خدمت تا ۲۰ روز و کارمندان با سابقه خدمت بیشتر، تا ۳۰ روز در سال حق استفاده از مرخصی دارند.

(White book turkey 2000; P87)

سیستم تأمین اجتماعی

سیستم تأمین اجتماعی نیروهای مسلح ترکیه شامل صندوق بازنشستگی جمهوری ترکیه، بنیاد تعاون ارتش[1] و بنیاد همبستگی نیروهای مسلح ترکیه[2] می‌باشد.

الف) صندوق بازنشستگی جمهوری ترکیه

این صندوق یک مؤسسه تأمین اجتماعی است که کلیه پرسنل حقوق‌بگیر ارتش و ژاندارمری اعم از افسر، درجه‌دار و کادر اداری و متخصص و نیز سرجوخه‌های متخصص را تحت پوشش داشته و به‌صورت اجباری مبالغی تحت عنوان کسورات بازنشستگی از حقوقشان کسر و به حساب صندوق واریز می‌گردد. این صندوق در سال ۱۹۴۹ تأسیس گردیده و تمامی مأمورین دولت مجبور به عضویت در آن می‌باشند. قانون شماره ۵۴۳۴ نیز نحوه فعالیت آن را

---

1. OYAK
2. TSKOV

تعیین کرده است. این صندوق در مواردی همانند فوت، معلولیت ویا بازنشستگی اختیاری، اقدام به کمک‌های مختلف مادی و ارائه خدمات بهداشتی به پرسنل می‌نماید.

ب) بنیاد تعاون ارتش(OYAK): *(www.oyak.com.tr)*

این بنیاد بر اساس قانون مصوب شماره ۲۰۵ در سال ۱۹۶۱ تأسیس گردیده است.

(۱)اعضاء بنیاد و منابع درآمد آن

کلیه افراد موظف و مأمور در نیروهای مسلح ترکیه اعم از افسران کادر، افسران قراردادی، کارمندان نظامی، درجه‌داران کادر و قراردادی، کارکنان ژاندارمری و کلیه حقوق‌بگیران بازنشسته و همسران افراد فوت شده در صورت درخواست، می‌توانند به عضویت دائم این بنیاد در آیند.

هم‌چنین درجه‌داران وظیفه متخصص، مأموران و کارکنان وزارت دفاع، ژاندارمری، کارکنان شرکت‌هایی که بنیاد تعاون در آن‌ها بیش از ۵۰ درصد سهم دارند و کلیه افراد حقوق‌بگیر و استخدامی بنیاد می‌توانند عضو دائمی بنیاد تعاون ارتش گردند.

افسران ذخیره‌ای که مشغول خدمت وظیفه خود می‌باشند، عضو موقت بنیاد محسوب می‌شوند. منابع مالی بنیاد تعاون عبارت است از کسر ۱۰ درصد از حقوق دریافتی اعضا و درآمدهای حاصل از شرکت‌های وابسته به زیر مجموعه بنیاد. پس از کسر این مبالغ از حقوق افراد، مبالغ جمع‌آوری شده در شرکت‌های تولیدی و فعالیت‌های اقتصادی مختلف به‌کار گرفته شده و با سود حاصله و سرمایه‌های جمع‌آوری شده به ساخت و ساز مسکن برای کارکنان اقدام می‌شود. به‌طوری که در پایان ۲۰ سال خدمت، عضو می‌تواند خانه خود را در هر یک از شهرهای مورد درخواست و با قیمت اندک، تحویل گیرد. ارزش خانه واگذاری در ۱۰ سال باقی‌مانده خدمت که فرد به‌دلیل سنوات خدمتی بالا، حقوق بیشتری دریافت می کند، کسر می‌گردد. به‌طوری که پس از بازنشستگی هیچ‌گونه بدهی بابت خانه واگذاری نخواهد داشت.

فعالیت‌های بنیاد تعاون نیروهای مسلح در زمینه تأمین اجتماعی بر اساس مقررات بیمه می‌باشد و اعضا به پرداخت درصد و یا طبق ماده ۲۰۵ قانون سهم بیمه خود (حق عضویت) به بنیاد اقدام می‌نمایند.

افسران، درجه‌داران و افراد ژاندارمری اعضای اجباری بنیاد محسوب می‌گردند و کارکنان غیرنظامی و درجه‌داران وظیفه متخصص نیز عضو اختیاری بنیاد می‌باشند.

عضویت در بنیاد تعاون با واریز اولین حق عضویت به حساب بنیاد آغاز می‌شود. خروج از عضویت بنیاد تعاون نیروهای مسلح به درخواست شخصی افراد نبوده و فقط قطع ارتباط عضو با سازمان یا مؤسسه مربوطه (به هر شکل که باشد اعم از بازنشستگی، مرگ، معلولیت، استعفاء و ...) باعث خاتمه عضویت وی می‌گردد.

(۲)اهداف مؤسسه

هدف اصلی بنیاد تعاون نیروهای مسلح ترکیه رفع نگرانی از آینده برای اعضای آن است. از این رو کلیه حق عضویت‌ها و درصدهای پرداخت شده به سازمان در شکل‌های متفاوت سرمایه‌گذاری می‌گردد. حق عضویت‌های جمع‌آوری شده و سودهای حاصله به همراه پس‌اندازهای اجباری به‌هنگام خارج شدن از عضویت به افراد پرداخت می‌گردد. بنیاد تعاون با توجه به ساختار آن، موظف به اجرای اقداماتی همانند یک سازمان تأمین اجتماعی است. در قانون تأسیس این بنیاد کمک‌های قانونی مشخص شده برای اعضاء از طرف این سازمان به قرار ذیل تعیین شده است:

بازنشستگی برای اعضای دائمی؛

کمک هزینه فوت؛

پرداخت کمک بازنشستگی.

برای اعضای موقت نیز کمک هزینه فوت و کمک معلولیت برای معلولیت‌های کامل و یا ناقص در نظر گرفته شده است.

الف) کمک بازنشستگی

کمکی است که به افراد با عضویت ۱۰ سال یا بیشتر (به هنگام قطع عضویت) پرداخت می‌گردد. میزان این کمک معادل حق عضویت‌های جمع‌آوری شده و پس‌اندازهای حاصل از بهره‌های این مبالغ می‌باشد.

به‌منظور حفظ سوددهی و کارآیی دراز مدت بنیاد، برای کسانی که بین ۳ تا ۱۰ سال حق عضویت پرداخت کرده و مجبور به ترک عضویت می‌باشند، فقط مبالغ جمع‌آوری شده از حق عضویت به آن‌ها پرداخت می‌گردد. به کسانی که عضویت آن‌ها کمتر از سه سال باشد، در صورت خارج شدن از عضویت در سازمان، هیچ مبلغی پرداخت نمی‌شود.

ب) کمک هزینه فوت

کمکی است که در صورت فوت یکی از اعضای بنیاد در طول مدت عضویت، به وارثین قانونی وی پرداخت می‌گردد. میزان این کمک به این ترتیب محاسبه می‌شود که اگر هنگام فوت میزان حقوق شخص کمتر از حقوق یک سرهنگ باشد، معادل ۲۰ برابر حقوق یک سرهنگ کمک هزینه فوت دریافت می‌کند و اگر حقوق وی از حقوق یک سرهنگ بیشتر باشد نیز معادل ۲۰ برابر حقوق وی کمک هزینه پرداخت می‌گردد.

ج) کمک هزینه معلولیت

کمکی است که به هنگام هرگونه معلولیت و حادثه کاری یا بیماری که باعث عدم توانایی در انجام امور گردد به شخص پرداخت می‌شود. این کمک به صورت کمک برای معلولیت‌های کامل یا دائم پرداخت می‌گردد.

د) سیستم حقوق بازنشستگی

در این سیستم به صورت مادام‌العمر به همه کسانی که عضویت دائمی آن‌ها به پایان رسیده، حقوق بازنشستگی پرداخت می‌گردد.

(۳) شرایط ورود به سیستم

اعضایی که حق دریافت حقوق بازنشستگی را داشته و عضویت آن‌ها در بنیاد به پایان رسیده باشد، به‌هنگام جدا شدن از بنیاد می‌توانند با باقی گذاشتن معادل ۲۵٪، ۵۰٪ یا ۷۵٪ از کمک بازنشستگی پرداختی خود، وارد سیستم دریافت حقوق بازنشستگی گردند.

کسانی که حق دریافت کمک بازنشستگی را به‌دست آورده‌اند یا به دلایلی عضویت آن‌ها

در بنیاد به پایان رسیده، همچنین همسران کسانی که به‌هنگام عضویت دائم در بنیاد فوت کرده‌اند، می‌توانند وارد سیستم حقوق بازنشستگی سازمان شوند.

میزان بهره‌ها در سیستم

میزان بهره مورد استفاده در سیستم حقوق بازنشستگان از طریق هیأت مرکزی تعیین می‌گردد و همانند میزان اعمال شده در خصوص اعضای شاغل می‌باشد.

افزایش میزان مشارکت در سیستم

اعضای سیستم حقوق بازنشستگی می‌توانند میزان مشارکت خود را در سیستم افزایش دهند. بر اساس تاریخ ورود به سیستم، حق افزایش سهم در هر سال یک‌بار می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

خدمات وام نیروهای مسلح

خدمات وام بنیاد تعاون ارتش بر اساس برنامه فعالیت‌ها و چارچوب بودجه این سازمان به اجرا گذاشته می‌شود. مبلغ وام حداکثر معادل دو برابر حق عضویت اعضا می‌باشد. بازپرداخت آن نیز طی ۶، ۹ یا ۱۲ ماه صورت می‌گیرد. میزان سود وام‌های پرداختی نیز از طرف هیئت مدیره بنیاد تعاون تعیین می‌شود و در شرایط حاضر برای وام‌های ۶، ۹ و ۱۲ ماهه معادل ۲/۲۴ درصد برای هر ماه می‌باشد. اعضای بنیاد که ازحقوق بازنشستگی سازمان استفاده می‌کنند نیز می‌توانند از این خدمات بهره‌مند گردند.

وام‌های اضطراری و فوق‌العاده

بنیاد تعاون ارتش با در نظر گرفتن ۱۸ ماه عضویت برای پرداخت از طریق منابع مالی خود یا بدون در نظر گرفتن مدت عضویت و از طریق منابع وقفی، اقدام به اعطای وام به اعضای دائمی خود می‌نماید. (برای سرجوخه‌های متخصص و اعضای غیرنظامی که پس از تاریخ ۲۰۰۱/۶/۱۴ به عضویت سازمان در آمده‌اند شرط حداقل سه سال عضویت وجود دارد.)

اعضای دائم به‌طور هم‌زمان فقط می‌توانند از یکی از وام‌های مورد بحث استفاده نمایند. این خدمات شامل پرداخت کمک مالی به اعضای دائم و همسر و فرزندان و افراد تحت تکفل

آنها بوده و در مواردی نظیر ضرورت مداوای خارج از کشور، آتش‌سوزی، سیل، زلزله و امثال آن پرداخت می‌شود. زمان بازپرداخت وام‌های اضطراری در حال حاضر ۴۸ ماه بوده و میزان سود ماهیانه آن نیز ۱/۹ درصد می‌باشد.

میزان وام اضطراری برای اعضا بر اساس چهار برابر حقوق ماهیانه آنان تعیین می‌گردد و اگر حقوق فرد از میزان حقوق یک سرهنگ کمتر باشد، معادل چهار برابر حقوق یک سرهنگ و اگر حقوق وی بیش از حقوق سرهنگی باشد نیز معادل چهار برابر حقوق وی خواهد بود.

در صورتی که عضو سازمان یا همسر و فرزندان وی یا یکی از افراد تحت تکفل وی نیاز به مداوا در خارج از کشور داشته باشد، میزان وام معادل شش برابر حقوق وی تعیین می‌شود و اگر حقوق وی کمتر از میزان حقوق یک سرهنگ باشد نیز حقوق سرهنگی ملاک محاسبات خواهد بود.

میزان وام فوق برای آن دسته از اعضا که از حقوق بازنشستگی استفاده می‌کنند، بر اساس حقوق آن‌ها تعیین می‌گردد و اگر حقوق آنان کمتر از حقوق یک سرهنگ باشد، حقوق سرهنگی پایه محاسبات قرار می‌گیرد.

در صورت فوت عضو، بدهی‌هایی که سررسید آنها فرا نرسیده است، لغو می‌گردد و این بدهی‌ها به وارثین وی منتقل نمی‌گردد. میزان بهره وام‌های اضطراری نیز توسط هیأت مدیره بنیاد تعیین می‌گردد.

(۴) خدمات خرید مسکن

بنیاد تعاون به‌منظور کمک برای صاحب‌خانه شدن اعضای خود اقدام به ارائه خدمات تهیه مسکن می نماید. خدمات فوق در سه بخش وام شخصی مسکن، وام برای مسکن تعاونی و وام برای انبوه‌سازی به اعضا ارائه می‌شود.

۱) وام برای خانه شخصی

این وام شامل افرادی است که ۱۵ سال عضویت خود را به پایان رسانده باشند و جهت احداث یا خرید خانه پرداخت می‌گردد. پس از پایان ۱۵ سال عضویت و در آغاز سال

شانزدهم، کلیه اعضا حق استفاده از وام شخصی برای خرید خانه را دارند. وام شخصی مسکن به صورت انتخابی و به‌صورت ثابت یا متغیر قسط‌بندی شده و بازپرداخت می‌گردد. در هر دو سیستم نیز بازپرداخت اقساط بر اساس ترجیح شخص به صورت یک، دو یا سه ماه پس از دریافت وام آغاز می‌گردد. اعضای بنیاد که از حقوق بازنشستگی استفاده می‌کنند نیز بر اساس میزان مشارکت خود در بنیاد، می‌توانند از این وام بهره‌مند شوند.

۲) وام تعاونی

برای استفاده از وام تعاونی بایستی ۱۵ سال از تاریخ عضویت فرد گذشته باشد. این نوع وام فقط برای تعاونی‌هایی پرداخت می‌گردد که همه اعضای آن عضو بنیاد تعاون ارتش باشند. یک پنجم از اعضای این تعاونی‌ها می‌توانند جزء افرادی باشند که عضویت آنها در بنیاد تعاون به پایان رسیده است. ولی این افراد نبایستی جزء اعضای مؤسس تعاونی و یا هیأت مدیره آن باشند. پرداخت وام با توجه به وکالت‌نامه‌ای که به تعاونی داده می‌شود، صورت می‌گیرد و بر اساس میزان پیشرفت عملیات ساختمانی پرداخت می‌گردد. اولین بازپرداخت وام فوق نیز ۱۸ ماه پس از اولین پرداخت وام آغاز می‌گردد.

۳) انبوه‌سازی مسکن

زمین‌هایی که در مالکیت بنیاد تعاون قرار دارند، بر اساس قیمتی که از سوی هیأت مدیره تعیین می‌شود، در اختیار اعضایی که بیش از ۱۵ سال عضویت دارند و وام مسکن دریافت نکرده‌اند، قرار می‌گیرد. اختصاص این اراضی بر اساس مدت عضویت و به ترتیب اولویت صورت می‌گیرد. در این نوبت‌بندی، اعضایی که عضو صندوق پس‌انداز مسکن بوده و ۱۲ ماه حق عضویت پرداخت کرده باشند، در اولویت قراردارند. در منازلی که از طرف بنیاد تعاون احداث می‌گردد، بازپرداخت وام‌های پرداختی پس از پایان کارهای ساختمانی آغاز می‌شود.

۴) صندوق پس‌انداز اولیه برای مسکن

این صندوق جهت تسهیل در تهیه مسکن برای اعضاء به‌وجود آمده و با کسر ۱۰ درصد مازاد از حق عضویت اعضاء و تحت ضمانت بنیاد تعاون شکل گرفته و تمامی اعضایی که از

وام مسکن بنیاد استفاده نکرده یا از انبوه سازی بنیاد بهره‌مند نشده‌اند، می‌توانند در این صندوق عضو گردند و عضویت در آن اختیاری است. برای استفاده از مسکن‌های احداثی توسط بنیاد، کسانی که در این صندوق عضو بوده و حداقل ۱۲ ماه حق عضویت پرداخت کرده باشند، در اولویت قرار دارند. اعضا می‌توانند مبالغ ذخیره شده در صندوق را به‌عنوان پیش‌پرداخت مسکن مورد استفاده قرار دهند. در صورتی که عضو صندوق، حق استفاده از وام مسکن بنیاد را به‌دست آورده باشد، می‌تواند با استفاده از وام مسکن خود از صندوق جدا گردد. همچنین قبل از رسیدن به حق استفاده از وام مسکن یا با وجود داشتن حق استفاده از وام می‌تواند با اثبات خرید مسکن یا عضویت در یک تعاونی مسکن، از صندوق منفک شود.

(۵) حقوق بازنشستگی

کارکنان ارتش پس از بازنشستگی دو حقوق دریافت می کنند. یک حقوق از صندوق بازنشستگی و یک حقوق از سازمان اویاک بابت ۱۰ درصد کسورات پس انداز عضویت که میزان آن تقریباً نصف حقوق بازنشستگی وی می‌باشد. البته اعضای اویاک می‌توانند پس از بازنشستگی کل مبالغ پس‌انداز خود و بهره آن را یک‌جا از اویاک دریافت کنند.

(۶) فروشگاه‌های تعاونی

این فروشگاه‌ها در اغلب شهرهای ترکیه دارای شعباتی هستند که کالاهای مورد نیاز پرسنل نظامی را با قیمت ارزان‌تر از بازار به آنها ارائه می‌نمایند. سرمایه این فروشگاه‌ها نیز از محل ۱۰ درصد کسورات پس‌انداز پرسنل تأمین می‌گردد.

(۷) خدمات پزشکی

خدمات پزشکی کارکنان نظامی و خانواده‌های آنها تماماً رایگان بوده و در مراکز درمانی ارتش صورت می‌گیرد. اما در صورتی که در شهری امکانات درمانی نظامی کافی نباشد، خدمات مذکور در بیمارستان‌های دولتی یا خصوصی به صورت رایگان ارائه شده و هزینه آن از بودجه نیروهای مسلح پرداخت می‌گردد. کارکنان نیروهای مسلح تنها فرانشیز داروخانه را به نسبت ۲۰ درصد پرداخت می‌کنند که این نسبت برای بازنشستگان به ۱۰ درصد کاهش

می‌یابد. در صورت بستری شدن نیز تمامی هزینه‌ها توسط دولت پرداخت می‌گردد. خدمات پزشکی ارتش ترکیه در ۳۹ بیمارستان به شرح زیر ارائه می‌گردد:

بیمارستان نظامی تحت امر وزارت دفاع: چاملیجا.

بیمارستان نظامی تحت امر ستاد کل ارتش: گلخانه آنکارا.

بیمارستان‌های نظامی تحت امر نیروی زمینی: آدانا ـ آغری ـ آماسیا ـ آنکارا ـ بالیکسیر ـ بورسا ـ چورلو ـ دنیزلی ـ اِدرِمیت ـ اِلازیغ ـ ارزنجان ـ ارزروم ـ گِلی‌بولو ـ گیرنه ـ گوموش‌خانه ـ اسپارتا ـ ازمیر ـ ازمیت ـ کایسری ـ مالاتیا ـ مانیسا ـ سامسون ـ ساری قمیش ـ سیواس ـ پولاتلی ـ تاتوان.

بیمارستان‌های نظامی تحت امر نیروی دریایی: چاناک‌کاله ـ گلجوک ـ اسکندرون ـ قاسم‌پاشا.

بیمارستان‌های نظامی تحت امر نیروی هوایی: اسکی شهیر ـ اِتی مسعود ـ ازمیر ـ قونیه ـ کوتاهیه ـ مرزیفون.

بیمارستان نظامی تحت امر ژاندارمری: وان. *(The White Paper 93-1994; pp 49- 85)*

۷ـ۲ـ کودتاها و دخالت‌ها

دخالت‌های آشکار ارتش در ترکیه از سال ۱۹۶۰ آغاز شد. بدین ترتیب که ارتش، حزب دولتی دمکرات به ریاست عدنان مِندرِس را سرنگون کرده و دو تن از اعضای کابینه‌اش را از قدرت بر کنار نمود. در سال ۱۹۷۱ ژنرال‌های ارتش کودتایی غیر رسمی انجام دادند و طی آن دولت وقت را مجبور به تسلیم کرده و نخست‌وزیر مورد تأیید خود را نصب کردند. در سال ۱۹۸۰ نیز بار دیگر تانک‌ها را به خیابان‌ها فرستاده، سیاستمداران را دستگیر و حکومت نظامی برقرار کردند.

واضح است که شرایط و موقعیت هر یک از این مداخلات تفاوت زیادی با یکدیگر داشته‌اند. مداخله سال ۱۹۶۰ ناشی از آن بود که ارتش احساس می‌کرد دولت به بیراهه می‌رود

و ارزش‌های سنتی که اجتماع ترکیه بر آنها استوار می‌باشد، نادیده گرفته شده و روش‌های غلط اقتصادی به‌سرعت در حال نابودی استانداردهای زندگی مردم‌اند. در مقابل، مداخلات سال‌های ۱۹۷۱ و ۱۹۸۰ شدیداً بر ناتوانی سیاستمداران در کنترل خشونت‌های جناح چپ که منجر به نابودی مملکت می‌شد، تأکید داشت. در فوریه ۱۹۹۷ ارتش بار دیگر اقدام به مداخله نمود. این‌بار ژنرال‌ها حرکت حساب شده‌ای را برای نابودی حزب رفاه انجام داده و اربکان را به‌عنوان رهبر حزب اسلام‌گرای رفاه از نخست‌وزیری ترکیه عزل کردند.

اربکان در ابتدای تصدی پست نخست‌وزیری تلاش نمود روابط ترکیه با کشورهای مسلمان از جمله ایران و سوریه را بهبود بخشد و در همین رابطه به ایران، اندونزی، پاکستان، نیجریه، لیبی، بنگلادش، مالزی و مصر سفر نمود و از تشکیل اتحادیه اقتصادی با شرکت کشورهای مسلمان حمایت کرد. این اقدامات موجب شد اربکان متهم شود که قصد دارد ترکیه را به کشوری شبیه ایران تبدیل کند. به‌ویژه آن‌که با امضای قرارداد گاز با ایران، اقدامی برخلاف تصویب کنگره آمریکا انجام داده بود. در داخل ترکیه نیز با صدور مجوز حجاب به زنان کارمند در ساعات اداری و تنظیم ساعات کار متناسب با مقتضیات ماه رمضان، کارهای بی‌سابقه‌ای انجام داد که موجب ناخشنودی ارتش می‌شد. از این‌رو نظامیان این فضای اسلامی رو به رشد را برای آینده ترکیه خطرناک احساس کرده و مداخله نمودند.

از سوی دیگر علی‌رغم پیشرفت‌های اقتصادی چشمگیر دوران اوزال، تورم به‌طور بی‌سابقه‌ای افزایش یافته و شکاف طبقاتی میان فقرا و اغنیا در جامعه ترکیه به‌شدت گسترش یافته بود و از آن‌جا که هم جناح راست و هم جناح چپ برنامه موفقی برای حل مشکلات ارائه نکرده بودند، روی کار آمدن اربکان تسهیل شده بود. با وجود بازسازی اقتصاد ترکیه، شبیخون ارزش‌های فرهنگی غرب که به واسطه رسانه‌ها ایجاد شده بود، نه تنها کسانی که به حزب رفاه رأی داده بودند، بلکه بسیاری از ترک‌ها را آزار می‌داد. ایستگاه‌های تلویزیونی، رسانه‌های نوشتاری، آگهی‌های تبلیغاتی و افزایش مهاجرت به‌خاطر کمبود امکانات در مناطق شرقی و اثرات درگیری بلندمدت بین ارتش و گروه‌های جدایی‌طلب، میلیون‌ها نفر از مردم

روستاها را روانه شهرها کرد که موجب انتقال فرهنگ‌ها و نوعی لجام گسیختگی و بی‌نظمی فرهنگی در میان مردم می‌شد. این مهاجران اغلب در حومه شهرهای بزرگ ساکن شده و به‌زودی مورد توجه نهضت‌هایی قرار گرفتند که از ایجاد یک نظام سیاسی جانشین حمایت می‌کرد. در واقع این شرایط فیزیکی و فرهنگی شهرها بود که نتایج صندوق‌های رأی را تعیین می‌کرد و از سال‌های ۱۹۸۰ به بعد، این مهاجران از حق خود برای مخالفت با چپی‌ها و راستی‌هایی که مسئول نارسایی‌های موجود و وضعیت بد آنها بودند، استفاده کرده و با روی کار آوردن اربکان، خشم خود را نسبت به وضع موجود نشان دادند.

از یک دیدگاه، درگیری بین ارتش و حزب رفاه را می‌توان درگیری قدیمی بین سیاستمداران کهنه کار و تازه‌کار دانست؛ زیرا در یک‌سو نخبگان پیرو سکولاریسم شامل ارتش، سران احزاب چپ و راست، کارمندان ارشد ادارات، قضات، دانشگاهیان و تا حدودی سازمان‌های تجاری و بازرگانی وابسته به سازمان صنایع و بازرگانی ترکیه قرار گرفته و در سوی دیگر نخبگان مسلمان بودند که در همه سطوح بجز سطوح بالای ارتش حضور داشتند و از بسیاری از آنان هم می‌توان به‌عنوان تکنوکرات‌های مدرنیزه شده نام برد. هنگامی که درگیری بین طرفین آغاز شد، در پس شعارها تصمیم بازیگران قدیمی برای حذف حزب رفاه و بقای تسلط خود بر جامعه و کشور ترکیه قابل تشخیص بود و به‌زودی حزب رفاه نه تنها از حوزه دولت بلکه از صحنه سیاست خارج شد. *(رفعت‌نژاد؛ ۱۳۸۱ – صص ۴ الی ۱۶)*

۸ـ۲ـ بررسی شبه کودتای ۲۸ فوریه در ترکیه

اقدام نظامیان علیه حزب رفاه یک اقدام قاطع و دقیق بود. شورای امنیت ملی ترکیه در جلسه ۲۸ فوریه ۱۹۹۷ از اربکان خواست برای حفظ نظام سکولار قدم بردارد و قوانین مربوط به مدارس مذهبی امام خطیب را اصلاح کند. اما اربکان دفع‌الوقت می‌کرد تا آن‌که ارتش با دعوت از کارمندان عالی‌رتبه، قضات و روزنامه‌نگاران اقدام به آگاه‌سازی آنان نموده و اخطار کرد که اِعطای آزادی به جنبش‌های دینی و گروه غیرقانونی پ.ک.ک مخل دمکراسی است.

ارتش که دارای قدرت بیشتری بود، روابط با اسرائیل را تحکیم بخشید و موافقت‌نامه‌های جدیدی با اسرائیل امضا کرد و مقامات دو کشور دیدارهای متعددی از کشور مقابل به عمل‌آوردند. از سوی دیگر مانورهای دریایی میان اسرائیل، ترکیه و آمریکا همچنان ادامه یافت.

این وضعیت به نفع اسرائیل و به ضرر ایران و سوریه بود و نتیجه طبیعی مداخله ارتش علیه اصول‌گرایان به‌شمار می‌رفت. تا اواسط سال ۱۹۹۷ که ژنرال‌ها قادر بودند عنصر امنیت را بدون فرستادن تانک‌ها به خیابان‌ها برقرار کنند، از این کار خودداری کردند. اما اربکان بر اثر فشار همه جانبه در ۱۸ ژوئن استعفا داد و تلویحاً خواست تانسو چیللر به‌جای او انتخاب شود. ولی سلیمان دمیرل رئیس‌جمهور وقت ترکیه از مسعود ییلماز برای تشکیل کابینه دعوت نمود. پس از آن دادگاه قانون اساسی ترکیه علیه اربکان اقامه دعوی نموده و وی و تنی چند از همکاران و هم‌فکرانش را به جرم اسلام‌گرایی و نقض قانون اساسی، به ۵ سال محرومیت از فعالیت‌های سیاسی محکوم کرد. این بیست و یکمین رأی دادگاه قانون اساسی پس از کودتای ۱۹۶۰ برای بسته شدن یک حزب سیاسی محسوب می‌شد. این تصمیم دادگاه منجر شد که ۱۴۷ تن از نمایندگان مجلس، مستقل معرفی شوند. ولی بعد از زمان اندکی تمامی آنها بجز ۵ نفر اعلام کردند به یک حزب اسلامی جدید خواهند پیوست و آن حزب هم چیزی جز حزب فضیلت نبود. در واقع دادگاه بی‌آنکه خود بخواهد، با بیرون راندن اربکان از صحنه سیاست و هموارکردن راه برای مسلمانان جوان‌تر و فعال‌تر و در عین حال سیاستمدار، خدمت خوبی به جبهه اسلامی نمود.

پس از آن دولت با از میان برداشتن حجاب اسلامی در ادارات و مدارس، از صدها معلم که بخشنامه مربوطه را نقض کرده بودند بازجویی به‌عمل آورد و دانشجویانی که ممنوعیت‌ها را رعایت نکرده بودند، از شرکت در امتحانات پایان سال محروم کرده و به اخراج کارمندان اسلام‌گرا و پاکسازی ادارات از نیروهای وفادار به حزب رفاه اقدام نمود. از منظر اروپاییان که همواره منتقد نقش ارتش در ترکیه بودند، این اقدام ارتش موجب خرسندی اروپا نگردیده و نه‌تنها روابط ترکیه با اروپا بهتر نشد بلکه با تصمیم اتحادیه اروپایی در اواخر سال ۱۹۹۷ مبنی

بر عدم عضویت ترکیه، فاصله با اتحادیه بیشتر شد. همچنین به‌علت انعقاد قراردادهای متعدد با اسرائیل، از نظر اعراب و جهان اسلام نیز ترکیه واجد بی‌طرفی نسبی گذشته خود نبود و تلاش ترکیه برای کاهش ترس اعراب سودی نداشت و به‌همین دلیل با انتقادات سختی رو به رو شد. *(دهقان طرزجانی ۱۳۷۹ – صص ۹۹-۱۰۳)*

۹-۲- نقش نظامیان در سیاست‌های آتی ترکیه

تحلیل و بررسی نقش نظامیان در عرصه سیاست داخلی و خارجی ترکیه، جز از راه توجه به نقش این نهاد مهم در تاریخ جمهوری نوگرای ترکیه و حتی پیش از آن ممکن نیست. بی‌شک مداخله نظامیان در عرصه سیاست و حتی انجام سه کودتا، بدون پشتیبانی افکار عمومی و طبقاتی خاص ممکن نبوده است. بنابراین واقع‌بینانه نخواهد بود اگر تصور کنیم نظامیان به راحتی و طی چند سال آینده صحنه سیاسی را ترک کرده و به نقش درجه دوم رضایت خواهند داد. با این حال نگاهی به روند تحولات جامعه ترکیه نشان می‌دهد عواملی که در دهه‌های گذشته منجر به تثبیت موقعیت نظامیان در جامعه و سیاست ترکیه شده بودند، اندک اندک در حال تغییر می‌باشند. به بیان دیگر پایه‌های ذهنی حمایت از نظامیان در حال افول است و نشانه‌های آن نیز از سال‌ها پیش نمایان شده است. اما پایه‌های عینی قدرت نظامیان دچار تحولات جدی نشده و به نظامیان این امکان را می‌دهد که در مقابل تفویض قدرت مقاومت کنند. *(قهرمانی؛ ۱۳۸۳ – ص ۲۴)*

به نظر می‌رسد سه عامل در تحکیم موقعیت نظامیان در ترکیه بیش از عوامل دیگر مهم بوده‌اند: *فرهنگ سیاسی جامعه، ایدئولوژی کمالیسم و فساد و ناکارآمدی سیاستمداران.* نظامیان با بهره‌گیری از این سه عامل توانسته‌اند طی چندین دهه به‌عنوان یک گروه مهم سیاسی و حتی گروه مرجع اجتماعی عمل کنند. منظور از فرهنگ سیاسی این است که تداوم سنت اقتدارگرایی و نیز دولت‌سالاری از عثمانی به جمهوری مدرن ترکیه، باعث ریشه‌دارتر شدن نوعی احساس ناامنی، چه فردی و چه اجتماعی شده است. از سوی دیگر تجزیه امپراتوری

عثمانی و جنگ‌های مداوم آن با کشورهای همسایه بخشی از حافظه تاریخی و در نتیجه فرهنگ سیاسی ترک‌ها را تشکیل می‌دهد. نتیجه این امر پیدایش نوعی گرایش مثبت نسبت به عملکرد نخبگان نظامی در حفظ امنیت، چه در داخل کشور و چه در مرزها، می‌باشد. این گرایش به‌طور کامل‌تر در ایدئولوژی کمالیسم خود را نشان می‌دهد. در وضعیت کنونی و به‌ویژه پس از شکست بسیار سخت احزاب کمالیست در انتخابات نوامبر ۲۰۰۲، نخبگان نظامی آخرین گروه حامی کمالیسم به‌شمار می‌روند. مبانی این ایدئولوژی یعنی حفظ ماهیت سکولار دولت، حفظ تمامیت ارضی ترکیه و اتخاذ سیاست بی‌طرفی و منفعلانه در روابط خارجی، به نظامیان امکان می‌دهد خود را اصلی‌ترین وارث و حامی کمالیسم معرفی کرده حتی مداخله خود در سیاست را قانونی کنند. فساد و ناکارآمدی نخبگان غیرنظامی نیز در قدرت گرفتن نظامیان سهم بسزایی داشته است. آشکار شدن زد و بند میان سیاستمداران، باعث بی اعتمادی مردم به آن‌ها شده است. در حالی که به‌دلیل وجود انضباط خاص در ارتش، میزان فساد در بین نظامیان به مراتب کمتر است.

بخشی از دلایل پیروزی دهه‌های اخیر احزاب اسلام‌گرا از جمله حزب عدالت و توسعه، به فساد سیاسی موجود در ترکیه برمی‌گردد که مردم را نسبت به احزاب حاکم ناامید کرده است. طی انتخاباتی که در پنجاه سال گذشته در ترکیه برگزار شده، ۲۳ درصد رأی دهندگان، حزب مورد نظر خود را از یک دوره به دوره دیگر تغییر داده‌اند. در سال ۲۰۰۲ نیز بحران اقتصادی این شکنندگی را هر چه بیشتر تقویت کرد و حدود ۵۰ درصد از رأی دهندگان، حزب مورد نظر خود را تغییر دادند. در بررسی موردی هر یک از کودتاهای انجام شده در سال‌های ۱۹۶۱، ۱۹۷۱ و ۱۹۸۰، پی می‌بریم عدم انعطاف‌پذیری سیاستمداران در مقابل خواست نظامیان و تن ندادن به برخی تغییرات، یکی از عوامل مهم کودتا بوده است. همین‌طور رقابت‌های بسیار شدید سیاستمداران با یکدیگر در عمل موجب بن‌بست سیاسی و هموار شدن زمینه‌های کودتا شده است. *(قهرمانی؛ ۱۳۸۳ – ص ۲۶)*

به‌رغم آن‌چه گفته شد، در وضعیت کنونی، عوامل فوق دچار تحولات جدی شده‌اند و

احتمال مداخله نظامی آشکار در سیاست داخلی را تا حد زیادی کاهش داده‌اند. در جامعه امروز ترکیه این باور وجود دارد که برداشت خاص نظامیان از سیاست‌های آتاتورک مانع اصلی دمکراتیزاسیون و مدرنیزاسیون در این کشور است. از سوی دیگر عدم رشد دمکراسی، خود موجب رشد فساد سیاسی و در نتیجه بحران اقتصادی می‌شود. با این حال نباید از یک نکته مهم غافل شد که بهترین گزینه برای نظامیان آن است که مردم بار دیگر بر اثر بحران‌های امنیتی و سیاسی به آنها اقبال نشان دهند. عقب‌نشینی نظامیان در اصلاح ساختار شورای امنیت ملی (MGK) توسط دولت اردوغان و نیز سکوت آنها در برابر عدم تصویب لایحه مربوط به همکاری نظامی آمریکا و ترکیه در حمله به عراق را می‌توان در این راستا تفسیر کرد. مطابق اصلاح صورت‌گرفته در ساختارشورای امنیت ملی، این نهاد تنها به یک نهاد مشورتی تبدیل خواهد شد و دبیرکل آن نیز که در حال حاضر از میان نظامیان انتخاب می‌شود، به پیشنهاد نخست‌وزیر و با تأیید رئیس‌جمهور برگزیده خواهد شد. *(حق پناه؛ ۱۳۸۱- صص ۴ الی ۱۲)*

۱۰-۲- قدرت نظامیان در ترکیه و تأثیر آن بر منافع ملی ایران

در صورت ادامه روند کنونی در ترکیه، شاهد افت نسبی موقعیت نظامیان در عرصه سیاست داخلی و خارجی این کشور خواهیم بود. گرچه این به معنای عقب‌نشینی کامل آنها از عرصه سیاست نیست؛ زیرا طی پنج سال آینده هنوز ارتش از منابع قدرت قابل توجهی برخوردار خواهد بود. چون نظامیان به‌عنوان قوی‌ترین و آخرین حامیان ایدئولوژی کمالیسم، اصلی‌ترین مخالفان ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران نیز هستند، پس تضعیف موقعیت آنها به معنای کاهش تهدیدهای ترکیه علیه موجودیت نظام سیاسی از یک سو و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از سوی دیگر خواهد بود. با این‌که نظامیان اصلی‌ترین حامی استراتژی اوراسیایی در سیاست خارجی ترکیه هستند و در این استراتژی ایران و روسیه به همراه آمریکا و اسرائیل نقش محوری دارند، اما این به معنای آن نیست که نظامیان درصدد برقراری یک رابطه استراتژیک و فارغ از تنش با ایران می‌باشند. نظامیان خواهان استفاده ابزاری از موقعیت

ایران برای پیشبرد استراتژی اوراسیایی خود هستند. از این دیدگاه، مخالفت‌های احتمالی نظامیان با ایران در پنج سال آینده کم و بیش ادامه خواهد یافت و حتی ممکن است نظامیان برای تضعیف موقعیت حزب عدالت و توسعه، با انجام تبلیغات سیاسی علیه ایران، مقامات ایران را همانند حزب رفاه به واکنش وادارند.

البته نظامیان هنوز در وزارت دفاع و سازمان اطلاعات و امنیت ترکیه نفوذ قابل توجهی دارند و ممکن است از این طریق درصدد متهم کردن ایران به دخالت در امور داخلی ترکیه بر آیند. از همین رو بهترین استراتژی در این مورد، استراتژی سکوت به‌منظور تقویت موقعیت غیرنظامیان است. نظامیان ترک نسبت به دو مسئله ناسیونالیسم کردی و اسلام‌گرایی بسیار حساس‌اند و به آسانی می‌توانند علیه ایران تبلیغات به راه اندازند. از همین رو ایران باید از انجام هر اقدامی که می‌تواند بهانه به‌دست نظامیان دهد خودداری کند. *(قهرمانی؛ ۱۳۸۳ – ص ۲۷)*

۳ـ دیدگاه اتحادیه اروپایی در خصوص نقش ارتش در امور سیاسی ترکیه

اروپاییان همواره منتقد نقش ارتش ترکیه در سیاست‌های این کشور بوده و بر سیستم نظامی که به اطاعت نظامیان از سیاستمداران منتخب مردم محدود شده است، تأکید دارند. آنان معتقدند ارتش ترکیه در برپایی ترکیه نوین نقش مهمی ایفا کرده ولی در شرایط حاضر به چنین نقش گسترده‌ای احتیاج نیست و جایگاه ستاد ارتش در ساختار حکومتی ترکیه باید از نو تعریف شده و بودجه نظامی ترکیه تحت نظارت مجلس قرار گیرد. آنان با اشاره به این‌که ستاد ارتش در کشورهای عضو اتحادیه اروپا وابسته به وزارت دفاع است، مدعی‌اند این امر که ستاد ارتش ترکیه به‌طور مستقیم وابسته به نخست‌وزیری است، جای اشکال دارد و این نکته که ارتش ترکیه ضامن دمکراسی و لائیسم است، نباید مانع از کاهش نقش ارتش در امور سیاسی شود. آنان مدعی‌اند در تمامی کشورهای اتحادیه اروپا، سیاستمداران حرف آخر را در تمامی زمینه‌ها می‌زنند و در ترکیه نیز باید این‌گونه باشد. *(رادیکال ۸۳/۶/۲۵)*

در مقابل از نظر برخی ژنرال‌های ترک، خواسته‌های اروپا تا حدی به حق است. ولی آنان معتقدند وابسته کردن ستاد ارتش ترکیه به وزارت دفاع، اکنون امکان‌پذیر نیست و این روند باید به‌طور مرحله‌ای و به‌تدریج انجام شود. در این رابطه ژنرال حلمی اوزکوک، رئیس ستاد ارتش ترکیه سه کودتای نظامی را که تاکنون در ترکیه رخ داده، ناموفق ارزیابی کرده است. از دید اوزکوک مداخله نظامیان در امور سیاسی ترکیه موفق نبوده و سیاستمدارانی که فعالیت آن‌ها بعد از کودتا ممنوع شده بود، به‌تدریج به صحنه سیاست بازگشته‌اند.

نقش گسترده نظامیان ترکیه در امور سیاسی تاکنون از موانع عمده نزدیکی هر چه بیشتر ترکیه به اتحادیه اروپا بوده است. مسئولان اتحادیه اروپا بارها خواهان کاهش نقش نظامیان ترکیه در امور سیاسی شده‌اند و در این راستا تاکنون اصلاحات مهمی در قوانین ترکیه صورت گرفته است. با این حال هنوز حضور و نفوذ نظامیان در برخی ارگان‌های مهم از قبیل شورای عالی آموزش، مورد انتقاد قرار می‌گیرد.

برخی صاحب نظران معتقدند اِعمال قدرت سیاسی توسط ارتش، بزرگ‌ترین مانع برای موفقیت ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا می‌باشد. دومین ارتش بزرگ ناتو بعد از آمریکا هنوز در سیاست ترکیه نقش مهمی ایفا می‌کند و یک نقش غیردمکراتیک در این کشور دارد که دیر یا زود این مسئله یک مشکل واقعی برای اتحادیه اروپا خواهد بود. در گذشته این ارتش با کودتا موجب سرنگونی ۳ دولت شده است و بار چهارم بدون فرستادن تانک‌ها به خیابان‌ها در سال ۱۹۹۷ دولت را وادار به استعفاء نمود. ایستادن تعداد زیادی از سربازان در کنار درب ورودی ساختمان‌های دولتی، نمادی از قدرت ارتش نیم میلیون نفری ترکیه است که می‌توان گفت: دولتی در دولت می‌باشد. این ارتش روابط مبهمی با دولت و پارلمان دارد که برحسب تعاریف اتحادیه اروپا برای اروپا قابل قبول نیست. علی‌رغم اصلاحات انجام شده، ارتش در عمل هنوز پاسخ‌گو و تابع پارلمان نیست. با این وجود مردم هنوز به ژنرال‌ها بیش از سیاستمداران اعتماد دارند. اروپا از ترکیه می خواهد تا به سمتی حرکت کنند که شبیه اروپا باشد و در آن پارلمان و نه ژنرال‌ها، در مورد بودجه دفاعی تصمیم‌گیری کنند و به آن‌جا برسند

که ژنرال‌ها تصمیم نگیرند که چه کسی در قدرت و دولت باشد یا نباشد. *(زمان-۸۳/۲/۲۹)*

در این رابطه مقامات آنکارا تلاش می‌کنند نقش ارتش در ترکیه را متعادل کنند و به‌همین دلیل سال ۲۰۰۴ برای اولین بار یک غیرنظامی به سمت دبیر شورای امنیت ملی (MGK) منصوب شد و این انتصاب گامی در جهت خواسته‌های اتحادیه اروپا برای کاهش قدرت نهادهایی است که حاکمیت نظامیان در آن زیاد می‌باشد.

۴ـ تغییر ساختار نیروهای مسلح

بعد از وقوع جنگ دوم خلیج فارس به سرکردگی آمریکا، فرماندهان ترک متوجه نقاط ضعف سیستم ارتش خود شدند. در عین حال تئوری‌های جدید نظامی حاکی از آن بود که خطر جنگ‌های بزرگ منطقه‌ای کاسته شده و از این پس جنگ‌های محلی رخ خواهند داد که نیازمند نیروهایی با تحرک بیشتر و حجم کمتر می‌باشند. پذیرش این نظریه موجب ایجاد تحولات بنیادین در ساختار ارتش ترکیه گردید. این تجدید ساختار به چهار طریق صورت گرفت:

۱ - *تجدید ساختار از طریق حرفه‌ای کردن ارتش؛*

۲ - *کاهش سقف پرسنل؛*

۳ - *اهمیت دادن به تحرک و تغییر لشکرها به تیپ های رزمی؛*

۴ - *تجدید و نوسازی تسلیحات از طریق حمایت از صنایع دفاع ترکیه و جلب مشارکت بین‌المللی برای توسعه صنایع دفاعی این کشور.*

برای رسیدن به این اهداف، لایحه کاهش مدت خدمت وظیفه و قابل خریداری کردن آن مطرح و با کاهش پرسنل، ساختار یکان‌های نیروی زمینی از گردان – هنگ – لشکر – سپاه به گردان – تیپ – سپاه با قدرت تحرک و کارآیی بیش‌تر تغییر یافت. مخارج این تغییرات هم، از طریق فروش خدمت وظیفه و صرفه‌جویی ناشی از کاهش سقف پرسنلی تأمین شد.

کشور ترکیه در اصلاح ساختار سازمانی نیروهای مسلح خود ویژگی‌های ذیل را در نظر گرفت:

الف ـ متناسب بودن با نیازهای دفاعی کنونی و آتی کشور؛

ب ـ تأمین اقتصادی نیروها در زمان صلح؛

ج ـ حفظ قدرت بازدارندگی؛

د ـ توانایی انجام وظایف گوناگون و انتقال سریع از شرایط زمان صلح به زمان جنگ؛

ه ـ تقویت قدرت نیروهای مسلح با تجهیز آن‌ها به جنگ‌افزارهای نوین.

(http://www.tsk.mil.tr/eng/genel-konular/kuvvatyapisi.htm)

۵ـ نحوه بکارگیری نیروهای مسلح ترکیه

کارشناسان نظامی ترکیه معتقدند در قرن حاضر عملیات مشترک نیروهای سه‌گانه زمینی، هوایی و دریایی در سطح گسترده‌تری ضرورت پیدا خواهد کرد. از این‌رو سازماندهی نیروهای مسلح ترکیه بیشتر بر اساس کاربرد مشترک آنها صورت گرفته است. ترکیه در استراتژی عملیاتی خود شناسایی ضعیف‌ترین مواضع دشمن و پیش‌بینی عملیات متناسب در خط مقدم را مورد تأکید قرار داده است.

الف) عملیات زمینی

نیروی زمینی ترکیه با برخورداری از تجهیزات و امکانات کافی و انتخاب ترکیب رزمی متناسب با تهدید، عملیات را در خط اصلی دفاعی خود هدایت می‌کند و سعی دارد دشمن را در مرحله آمادگی برای تهاجم درگیر جنگ نماید. در این راستا واحدهای هوانیروز، عملیات یکان‌های نیروی زمینی را در ابعاد پشتیبانی آتش، ترابری و شناسایی حمایت خواهند نمود.

ب) عملیات دریایی

عملیات نیروی دریایی ترکیه در مناطق سه گانه دریای سیاه، دریای اژه و دریای

مدیترانه متصور است. از این‌رو در تهیه طرح های عملیاتی و استراتژیک بایستی هر یک از صحنه‌های احتمالی درگیری در دریاهای مذکور به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته و تمهیدات لازم پیش‌بینی گردد. نیروی دریایی ترکیه در استراتژی خود سعی دارد بدون وارد شدن در برد مؤثر جنگ‌افزارهای دشمن، تهدید را برطرف نموده و ترتیبی اتخاذ نماید که در شرایط جنگ الکترونیک بتواند عملیات را هدایت کند.

ج) عملیات هوایی

نیروی هوایی ترکیه در استراتژی خود سعی دارد عملیات را در روز و شب و هر گونه شرایط جوی هدایت کرده و پیش‌بینی‌های لازم را برای مقابله با شرایط جنگ الکترونیک معمول دارد. این نیرو تلاش می‌نماید بدون ورود در برد مؤثر جنگ‌افزارهای پدافند هوایی دشمن یکان‌های عملیاتی و تأسیسات حیاتی دشمن را نابود کند. در نیروی هوایی ترکیه برای هدایت عملیات از تجهیزات هشدار دهنده فرماندهی، کنترل، ارتباطات و اطلاعات به صورت ترکیبی استفاده می‌گردد. *(تهامی؛ ۱۳۷۶ - صص ۱۵۰ الی ۱۹۴)*

۶ـ ساختار کنونی نیروهای مسلح ترکیه

ارتش ترکیه شامل نیروهای زمینی، هوایی و دریایی است که در تابعیت ستاد کل نیروهای مسلح می‌باشند. رئیس ستاد در این کشور بر نیروهای سه گانه فرماندهی دارد. علاوه‌بر نیروهای یاد شده، در زمان جنگ ژاندارمری و گارد ساحلی نیز تحت امر نیروهای زمینی و دریایی قرار می‌گیرند. این نیروها همراه نیروهای پلیس مجموعه نیروهای انتظامی کشور را تشکیل می‌دهند که در زمان صلح تابع وزارت کشور می‌باشند.

الف) نیروی زمینی ترکیه

(Turkish Armed Forces Website (http://www.tsk.mil.tr/eng/index.htm))
(Turkish Army Website in Turkish (http://www.kkk.tsk.mil.tr/))

این نیرو پس از بازسازی و تجدید سازمان، در حال حاضر متشکل از واحدهای مشروحه ذیل می‌باشد:

۴ ارتش رزمی در قالب:

۱۰ قرارگاه سپاه؛

۲ لشکر پیاده مکانیزه؛

۲ قرارگاه لشکر پیاده مکانیزه؛

۱ لشکر پیاده؛

۱۷ تیپ پیاده مکانیزه؛

۱۴ تیپ زرهی؛

۹ تیپ پیاده؛

۴ تیپ کماندو؛

۵ هنگ مرزی؛

۱ هنگ ریاست جمهوری.

ساختار این نیرو متشکل از:

چهار قرارگاه ارتش شامل:

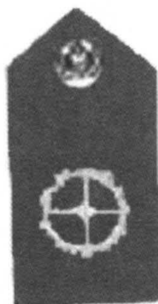
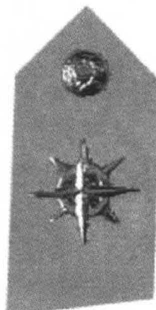
ارتش یکم مستقر در شمال‌غرب (مناطق هم‌مرز با یونان، بلغارستان و تنگه‌های بسفر و داردانل)؛

ارتش دوم مستقر در جنوب‌شرقی (مناطق هم‌مرز با جمهوری اسلامی ایران، عراق و سوریه)؛

سیکل ترفیعاتی درجه‌داران نیز به شرح زیر می‌باشد:

گروهبان سومی	*۳ سال*
گروهبان دومی	*۳ سال*
گروهبان یکمی	*۳ سال*
گروهبان ارشد	*۳ سال*
استوار دومی	*۶ سال*
استوار یکمی	*۶ سال*

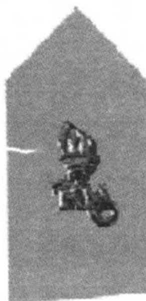
علائم رسته‌ای و یقه‌ای در ارتش ترکیه

۱

۲

۳

۴

۵

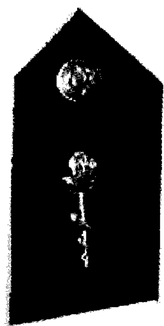
۶

۷

۸

۹

۱۰

۱۱

۱۲

۱۳

۱۴

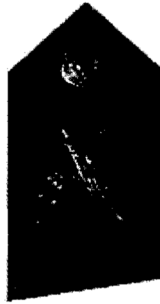
۱۵

۱۶

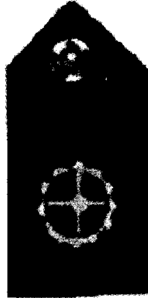
۱۷

۱۸

۱۹

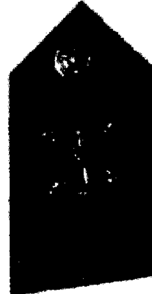
۲۰

۲۱

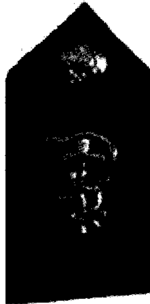
۲۲

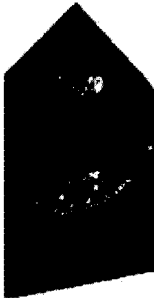
۲۳

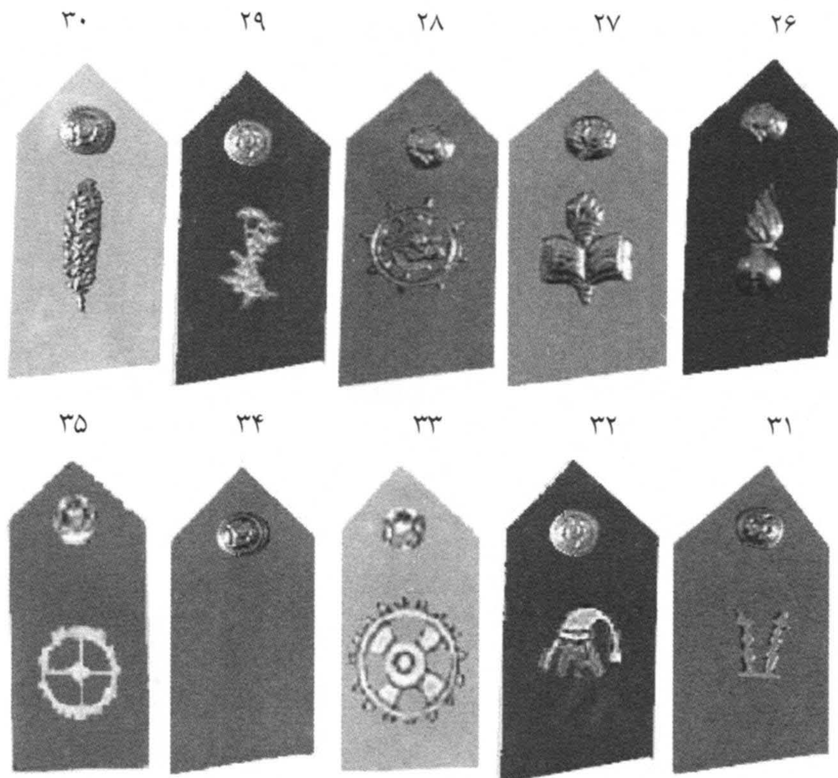

۲۴

۲۵

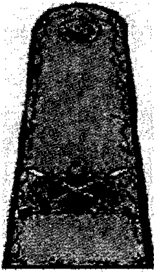

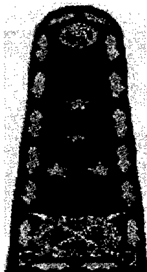

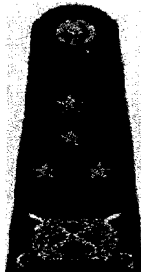
۱- تکنسین ارتباطات
۲- نقشه‌برداری
۳- پدافند هوایی
۴- قضایی
۵- موزیک
۶- ژاندارمری
۷- دانشکده جنگ
۸- شیمی
۹- اطلاعات
۱۰- مهندسی (تأسیسات)
۱۱- بهداری
۱۲- مهندسی
۱۳- دامپزشکی
۱۴- تکنسین دامپزشکی
۱۵- داروسازی
۱۶- آجودانی
۱۷- پیاده
۱۸- مهندسی
۱۹- تکنسین اردنانس
۲۰- دارایی
۲۱- هوانیروز
۲۲- توپخانه
۲۳- سواره نظام
۲۴- پزشک
۲۵- زرهی
۲۶- اردنانس
۲۷- آموزشی
۲۸- ترابری
۲۹- دندانپزشکی
۳۰- سررشته داری
۳۱- مخابرات
۳۲- شیمی
۳۳- تکنسین هوانیروز
۳۴- ستاد
۳۵- تکنسین ارتباطات

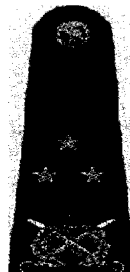
منبع: *http://www.kkk.tsk.mil.tr/internet/00KaraNETicerik/01anaEN.asp*

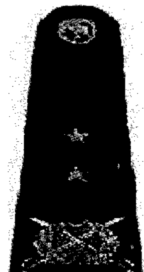
علائم و درجات نظامی در ارتش ترکیه (نیروی زمینی و هوایی)

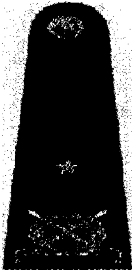
۱

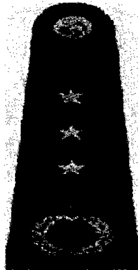
۲

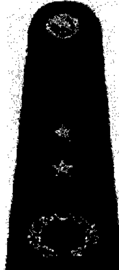
۳

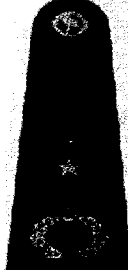
۴

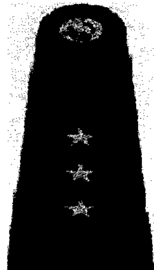
۵

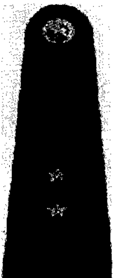
۶

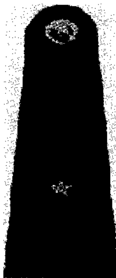
۷

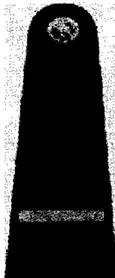
۸

۹

۱۰

۱۱

۱۲

۱۳

۱۴

۱۵

۱۹

۱۸

۱۷

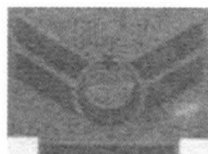
۱۶

۲۳

۲۲

۲۱

۲۰

۱- مارشال
۲-رئیس ستاد
۳- ارتشبد
۴- سپهبد
۵- سرلشکر
۶- سرتیپ
۷- سرهنگ
۸- سرهنگ دوم
۹- سرگرد
۱۰- سروان
۱۱- ستوان یکم
۱۲- ستوان دوم
۱۳- ستوان سوم
۱۴- استوار یکم
۱۵- استوار دوم
۱۶- گروهبان ارشد (سرگروهبان)
۱۷- گروهبان یکم
۱۸- گروهبان دوم
۱۹- گروهبان سوم
۲۰- گروهبان وظیفه
۲۱- سرجوخه
۲۲- گروهبان وظیفه ویژه
۲۳- سرجوخه ویژه

منبع: http://www.kkk.tsk.mil.tr/internet/00KaraNETicerik/01anaEN.asp

بازنشستگی

حداقل سن خدمتی برای بازنشستگی در ارتش ترکیه ۲۵ سال است که پس از انقضا، پرسنل می‌توانند به تقاضای شخصی بازنشسته شوند. حداکثر سن برای بازنشستگی اجباری امراء نیز ۶۰ سال، فرماندهان نیروها ۶۵ سال و رئیس ستاد ارتش ۶۷ سال می‌باشد.

آموزش

هر یک از نیروهای زمینی، دریایی و هوایی برای خود دانشکده‌های افسری جداگانه داشته و مطابق نیازمندی‌های خود به تربیت افسران می پردازند. علاوه‌بر این، یک دانشکده جنگ نیز برای هر سه نیرو پیش‌بینی شده که مدت تحصیل در آن ۲ سال است و افسران با درجه سروانی به بالا می‌توانند در آن شرکت کنند.

دانشکده نیروهای مسلح، دانشکده دیگری است که افسران هر سه نیرو می‌توانند در آن به تکمیل دانش نظامی خود بپردازند. مدت این دوره ۵ ماه بوده و افسران ارشد با درجات سرگردی، سرهنگ دومی و سرهنگی می‌توانند در آن شرکت کنند.

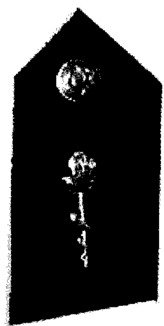
دانشکده امنیت ملی آخرین مرحله آموزشی افسران ارتش ترکیه است که طول مدت آن ۵ ماه بوده و علاوه‌بر نظامیان با درجات سرهنگی و سرتیپی، غیرنظامیان و مدیران ارشد دستگاه‌های کشوری نیز می‌توانند در آن شرکت کنند. در این دانشکده برخلاف سایر دانشکده‌های مذکور، دانشجوی خارجی پذیرفته نمی‌شود. این دانشکده‌ها بجز دانشکده افسری نیروی زمینی، در استانبول می‌باشند و همه کسانی که شرایط لازم برای شرکت در این دوره‌ها را داشته باشند، می‌توانند حداکثر پنج مرتبه در امتحان ورودی آن‌ها شرکت کرده و دانش نظامی خود را بیازمایند.

(http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_education_and_traini~11650.html)

آموزش پرسنل وظیفه

خدمت وظیفه برای مردان ترک که به سن ۲۰ سالگی رسیده‌اند اجباری است. فارغ التحصیلان دانشگاه‌ها پس از چهار ماه آموزش پایه، بر اساس رشته های تحصیلی خود، رسته‌بندی شده و پس از گذراندن آموزش‌های رسته‌ای، با درجه ستوان سومی در یکان‌های مختلف مشغول خدمت می‌شوند. آموزش‌های تخصصی رسته‌ای در مراکز آموزش رسته‌ای ارائه می‌گردد، ولی سربازان و سرجوخه‌هایی که بدون گذراندن آموزش‌های تخصصی در

۱۱

۱۲

۱۳

۱۴

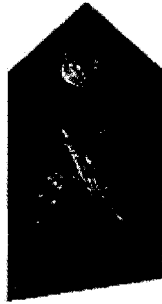
۱۵

۱۶

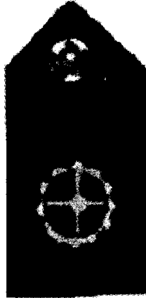
۱۷

۱۸

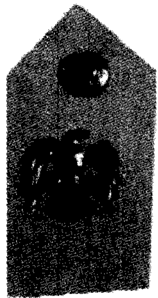
۱۹

۲۰

۲۱

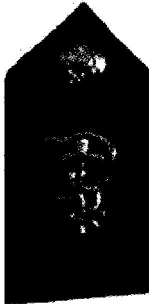
۲۲

۲۳

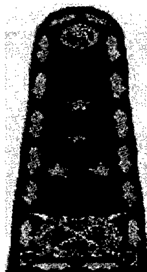
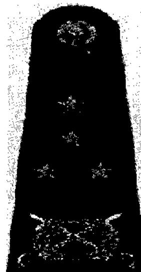
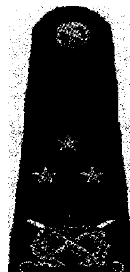
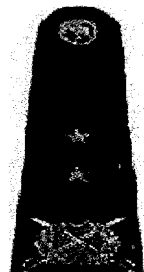
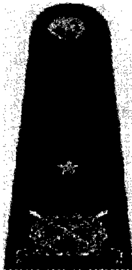
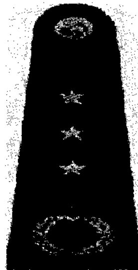
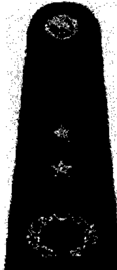
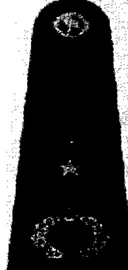
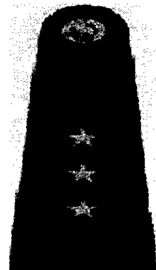
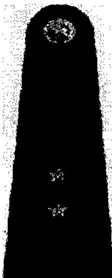
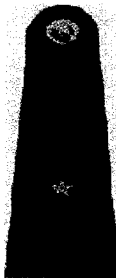
۲۴

۲۵

علائم و درجات نظامی در ارتش ترکیه (نیروی زمینی و هوایی)

۱	۲	۳	۴	۵
				
۶	۷	۸	۹	۱۰
				
۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
				

آموزش

هر یک از نیروهای زمینی، دریایی و هوایی برای خود دانشکده‌های افسری جداگانه داشته و مطابق نیازمندی‌های خود به تربیت افسران می پردازند. علاوه‌بر این، یک دانشکده جنگ نیز برای هر سه نیرو پیش‌بینی شده که مدت تحصیل در آن ۲ سال است و افسران با درجه سروانی به بالا می‌توانند در آن شرکت کنند.

دانشکده نیروهای مسلح، دانشکده دیگری است که افسران هر سه نیرو می‌توانند در آن به تکمیل دانش نظامی خود بپردازند. مدت این دوره ۵ ماه بوده و افسران ارشد با درجات سرگردی، سرهنگ دومی و سرهنگی می‌توانند در آن شرکت کنند.

دانشکده امنیت ملی آخرین مرحله آموزشی افسران ارتش ترکیه است که طول مدت آن ۵ ماه بوده و علاوه‌بر نظامیان با درجات سرهنگی و سرتیپی، غیرنظامیان و مدیران ارشد دستگاه‌های کشوری نیز می‌توانند در آن شرکت کنند. در این دانشکده برخلاف سایر دانشکده‌های مذکور، دانشجوی خارجی پذیرفته نمی‌شود. این دانشکده‌ها بجز دانشکده افسری نیروی زمینی، در استانبول می‌باشند و همه کسانی که شرایط لازم برای شرکت در این دوره‌ها را داشته باشند، می‌توانند حداکثر پنج مرتبه در امتحان ورودی آن‌ها شرکت کرده و دانش نظامی خود را بیازمایند.

(http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_education_and_traini~11650.html)

آموزش پرسنل وظیفه

خدمت وظیفه برای مردان ترک که به سن ۲۰ سالگی رسیده‌اند اجباری است. فارغ التحصیلان دانشگاه‌ها پس از چهار ماه آموزش پایه، بر اساس رشته های تحصیلی خود، رسته‌بندی شده و پس از گذراندن آموزش‌های رسته‌ای، با درجه ستوان سومی در یکان‌های مختلف مشغول خدمت می‌شوند. آموزش‌های تخصصی رسته‌ای در مراکز آموزش رسته‌ای ارائه می‌گردد، ولی سربازان و سرجوخه‌هایی که بدون گذراندن آموزش‌های تخصصی در

ارتش سوم مستقر در شمال‌شرق (مناطق هم‌مرز با گرجستان، ارمنستان و نخجوان)؛

ارتش چهارم مستقر در جنوب‌غربی (منطقه اژه)؛

فرماندهی لجستیک؛

دو فرماندهی مستقل سپاه؛

فرماندهی آموزش و دکترین؛

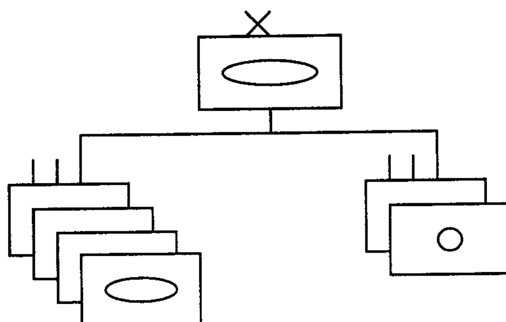
فرماندهی نیروهای مستقر در قبرس؛

و

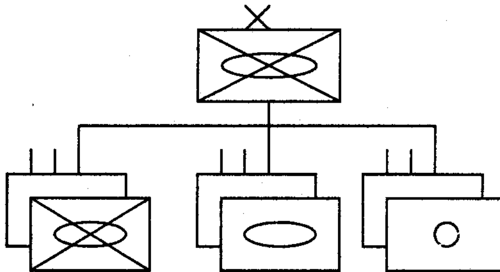
فرماندهی هوابرد می‌باشد. (http://www.politikforen.de/showthread.php?t=7558)

همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، سازماندهی زمینی با محوریت تیپ صورت گرفته و در عمل، استعداد تیپ‌های زرهی و مکانیزه با امکانات و تجهیزات فراوان خود از قبیل تانک و خودروهای زرهی، به‌مراتب بیش از تیپ‌های پیاده می‌باشد.

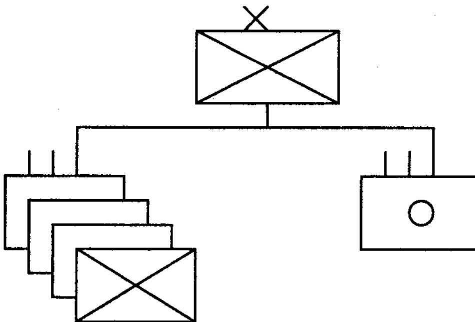
ساختار سازمانی یک تیپ زرهی ارتش ترکیه:

ساختار سازمانی یک تیپ پیاده مکانیزه ارتش ترکیه:

ساختار سازمانی یک تیپ پیاده ارتش ترکیه:

(هدایتی؛ ۱۳۸۲ - صص ۳۴ الی ۳۷)

استعداد این نیرو حدود ۵۲۵۰۰۰ نفر (۸۲ درصد کل پرسنل ارتش) بوده و از تجهیزات عمده، نظیر تانک و توپ و ... در حد خوبی (از نظر کمّی) برخوردار است. ولی این تجهیزات به‌علت قدیمی بودن، جواب‌گوی نیازمندی جنگ‌های مدرن نبوده و نیروی زمینی تلاش می‌کند طی ۲۵ سال آتی تعداد ۱۰۰۰ دستگاه تانک از انواع مختلف را مشترکاً با کشورهای رژیم صهیونیستی، آمریکا، انگلیس، آلمان، فرانسه، روسیه و ایتالیا تولید نماید. *(ملیت - ۸۳/۲/۲۶)*

تجهیزات نیروی زمینی ترکیه

تانک

تعداد	نوع
۷۷	Leopard 1A3T1/TU120
۱۵۰	Leopard 1A3T1
۱۶۵	Leopard 1A1A1
۶۵۸	M 60A3
۲۷۴	M 60A1 RISE/Passive
۷۵۰	M 48A5T2
۱۳۶۸	M 48A5T1
۱۷۹	M 48T5
۶۵۸	M 48A3 (در انبار جهت استفاده از قطعات یدکی)
۵۷۵	M 48A2C (در انبار جهت استفاده از قطعات یدکی)

خودرو رزمی و نفربر زرهی

تعداد	نوع
۶۵۰	خودروهای زرهی (AIFV)
۸۳۰	نفربرهای زرهی پیشرفته (AAPC)
۱۷۰	(خودروهای زرهی خود کششی مجهز به خمپاره انداز ۸۱ میلیمتری) (AMV)
۴۸	(خودروهای زرهی مجهز به موشک انداز تاو) (ATV)
۳۱۶۲	M 113A/A1/A2/T2/T3
۱۷۹	M 106A1

M 125A1	+۱۰
M 113 TOW	۱۵۶
BTR-80	۱۸۰
RN 94 (6X6)	۵
Cobra (4X4)	۵
Akrep	نامعلوم

پرتاب‌کننده راکت

نوع	تعداد
WS1A (4X320mm) (۶ آتشبار هر آتشبار مجهز به ۵ لانچر)	۳۰
M 270 MLRS (12X227mm)	۱۲
MGM 140 ATACMS Block 1	۷۲
TR 107 (12X107mm)	۴۸
RA 7040 (40X70mm)	۲۴
T 122 CNRA (40X122mm, 40km)	+۵۲

توپخانه کششی

نوع	تعداد
M 155 (203mm)	۱۴۰
M 114A1/A2 (155mm)	۵۳۸
M 59 (155mm)	۱۵۲
Skoda (150mm)	۷۲
M 101A1 (105mm)	۸۳۰

M 38 Skoda (105mm) (کاربری آموزشی)	۱۲
105R Metalgun (105mm) (کاربری آموزشی)	۱۱
M 116 (75mm)	۱۸۰
T 155 Panter 155/52 FT-2000 (155mm)	۱۸

توپخانه خودکششی

نوع	تعداد
M 110A2 (203mm)	۲۹۵
M 55 (203mm)	۹
M 107 (175mm)	۳۶
M 44T (155mm) (بهینه‌سازی شده)	۱۶۴
M 52T (155mm) (بهینه‌سازی شده)	۳۶۰
M 108T (155mm) (احتمالاً بهینه‌سازی شده)	۲۶
T 155 Firtina (K9T) 155/52 SP-2000 (155mm)	۲۴

هواپیمای بدون سرنشین (UAV)

نوع	تعداد
Harpy Attack UAV (۵۰۰ کیلومتر برد)	۱۰۸
Cutlass/Harop (۱۰۰۰ کیلومتر برد)	۴۸
I-GNAT Surveillance UAV (۵۰۰کیلومتر برد)	۱

موشک ضدهوایی

نوع	تعداد
Atilgan KMS (1X8 FIM-92B/C Stinger)	۶

۴	Zipkin KMS (1X4 FIM-92 Stinger)
+۸۰۰	FIM 92B/C Stinger Post/RPM (۴۸۸۲ موشک)
۱۰۸۹	FIM-43A Redeye
۴۲	9M39 Igla (SA-18 Grouse)
بالگرد هجومی	
۹	Bell AH1W Super Cobra
۲۷	Bell AH1P Cobra
۶	Bell TAH1P Cobra
موشک هوا به زمین	
تعداد	نوع
۲۱۶	HellFire II K2 – AH-1W مورد استفاده در بالگردهای سوپرکبری
نامعلوم	TOW II - AH-1S/P کبری مورد استفاده در بالگردهای
سایر انواع بالگرد	
تعداد	نوع
۲۸	Eurocopter AS-532UL Cougar Mk1 (۴ فروند جستجوی دریائی- ۴ فروند آمبولانس- ۴ فروند جابه‌جایی مقامات- ۱۶ فروند کاربری هنگانی)
۲۱	Sikorsky S-70A28 Blackhawk (13 will undergo ASELSAN avionics upgrade, 8 SOF)
۵۲	Sikorsky S-70D28 Blackhawk (۷ فروند جستجوی دریائی- ۴ فروند آمبولانس- ۴۱ فروند کاربری هنگانی)
۴۲	UH-1H Iroquois
۳۶	UH-1D
۴۷	Augusta Bell AB205A (23 T + 24 A1)

۲۸	Bell AB206B3 JetRanger
۲	Augusta Bell AB212 (VIP)

موشک ضد تانک

تعداد	نوع
۳۶۵	TOW I/II
+۳۹۲	مجهز به دوربین‌های دید در شب MILAN MIRA
۱۸۶	Cobra
۵۵۰	ERYX (1200 missiles)
۷۲	9M113M Konkurs (AT5 Spandrel) (420 missiles)
+۵۰۰۰	RPG 7 (40mm)
+۴۰۰۰۰	M 72 A2 LAW (66mm)

تفنگ بدون عقب نشینی

تعداد	نوع
۲۱۷۳	M 40A1 (106mm)
۱۰۰۰	M 20(75mm) (درانبار)
۸۷۱	M 18(57mm) (درانبار– تعداد اندکی مورد استفاده تفنگداران دریایی است)

توپ ضدهوایی

تعداد	نوع
۱۱۰	M 42 (2X40mm)
۳۱۲	L 70 & L 70T Bofors (40mm) (Galileo P56 ۵۲ قبضه مجهز به دستگاه‌های نشانه روی)
+۶۰۰	L 60 & M1A1 (40mm)

نوع	تعداد
GDF 003 Oerlikon (2X35mm)	۱۲۰
GDF 001 Oerlikon (2X35mm)	+۱۰۰
GAI D01 Oerlikon (2X20mm)	۴۴۰
Mk 20 Rh202 (2X20mm)	+۳۰۰
M55 (4X12.7mm)	۹۰۰
خمپاره انداز	
نوع	تعداد
HY-12Di (120mm)	۵۷۸
M-30 (107mm)	۱۲۶۵
UT1 (81mm)	نامعلوم
M1/M29 (81mm)	۳۱۷۵
M 19 (60mm)	نامعلوم
نارنجک‌انداز اتوماتیک	
(40x53mm)	+۱۵۰۰
Mk19 Mod3	نامعلوم

منبع: *http://www.politikforen.de/showthread.php?t=7558*

نیروی زمینی ارتش ترکیه توانایی آرایش ۴۰۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰ نیرو برای انجام عملیات مشترک را دارد. این نیرو قادر است با جابه‌جایی ۵ تا ۶ گردان هوابرد در شب و روز، به انجام عملیات هوابرن بپردازد. همچنین این نیرو می‌تواند با چهار گردان مستقل در عملیات حفظ صلح در هر نقطه دنیا شرکت کند. پیش‌بینی می‌گردد این نیرو طی دو دهه آغازین سده حاضر نقش‌های فعال‌تری در حفظ صلح بین‌المللی ایفا نماید.

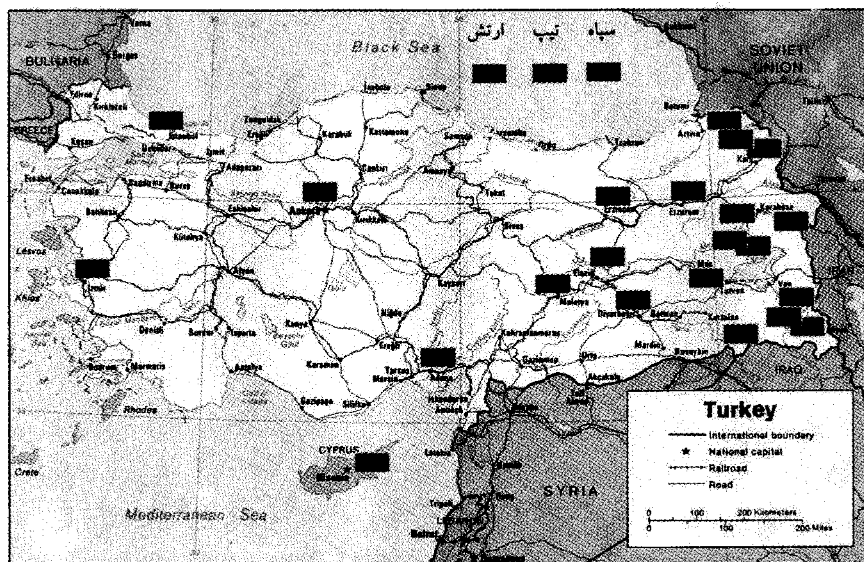
(www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_army.html)

مقایسه تعداد پرسنل نیروی زمینی ترکیه و یونان

شاخص	کشور	رتبه در جهان
۵۲۵۰۰۰ نفر	ترکیه	۴
۱۱۶۰۰۰ نفر	یونان	۲۰

منبع: *CIA World Factbook, 2003*

نقشه گسترش یکان‌های عمده نیروی زمینی ترکیه در مجاورت مرزهای جمهوری اسلامی ایران

ب) نیروی دریایی ترکیه

(Turkish Navy Website (http://www.dzkk.tsk.mil.tr/English/AnaSayfa.asp))
(Unofficial Turkish Navy Website (http://www.turkishnavy.net/))

این نیرو متشکل است از:

فرماندهی ناوگان شامل:

فرماندهی عملیات سطحی گلجوک؛

فرماندهی زیردریایی؛

فرماندهی کشتی‌های گشت‌زنی تندرو واقع در استانبول؛

فرماندهی مین‌جمع‌کن واقع در اِردک؛

فرماندهی گروه لجستیکی گلجوک؛

فرماندهی گروه هوادریا واقع در چنگیزتوپل اِزمیت.

فرماندهی منطقه شمال شامل:

فرماندهی تنگه استانبول (بسفر)؛

فرماندهی تنگه چاناک‌کاله (داردانل)؛

فرماندهی هیدروگرافی و اقیانوس گرافی؛

فرماندهی موزه دریایی استانبول.

فرماندهی منطقه جنوب شامل:

فرماندهی تیپ تفنگداران دریایی؛

فرماندهی گروه آبخاکی؛

فرماندهی پایگاه دریایی آکساز؛

فرماندهی شناورهای همراهی کننده.

و

فرماندهی آموزش

(http://www.politikforen.de/showthread.php?t=7558)

نیروی دریایی ترکیه دارای ۵۱۰۰۰ نفر (۸ درصد کل پرسنل ارتش) پرسنل می‌باشد. مهم‌ترین پایگاه دریایی این کشور، گلجوک است که در زلزله ۱۹۹۹ آسیب فراوانی به آن وارد شد. دومین پایگاه مارماریس یا آکساز است که در حقیقت پایگاه ناتو بوده و گنجایش ۷۵ درصد کل تجهیزات دریایی ترکیه را دارد و می‌توان آن را، هم در اژه و هم در مدیترانه مورد استفاده قرار داد. قرارگاه نیروی دریایی ارتش ترکیه نیز در شهرآنکارا می‌باشد.

سایر پایگاه‌های دریایی ترکیه عبارت‌اند از:

استانبول، ازمیر، فوجا، اردک، کارامورسل (آموزشی)، چاناک‌کاله، اسکندرون و مرسین. البته امکانات دریایی ترکیه محدود به پایگاه‌های ذکر شده نبوده و در صورت لزوم نیـروی دریـایی ترکیه می‌تواند از سایر بنادر این کشور نیز بنا به نیاز بهره‌برداری نماید.

تجهیزات نیروی دریایی ترکیه	
زیردریایی	
نوع	تعداد
Gür Class Type 209T2/1400	۲
Preveze Class Type 209T1/1400	۴
Atilay Class Type 209/1200	۶
شناور سطحی	
نوع	تعداد
Gabya (G) Class (Oliver Hazard Perry) Frigate	۸
Tepe Class (Knox) Frigate	۴
Barbaros Class (MEKO 200-IIA) Frigate	۲
Salihreis Class (MEKO 200-IIB) Frigate	۲
Yavuz Class (MEKO 200-I) Frigate	۴
Aviso A69 (D'Estienne D'Orves) or B Class Corvette	۶
بالگرد و پرنده‌های هوادریا	
نوع	تعداد
ATR 72-500 MPA	۱۰

نوع	تعداد
CASA CN-235-100M (6 MPA + 3 MSA Coast Guard)	۹
Socata TB-20 Trinidad (training)	۷
Sikorsky S70B-28D Seahawk (۹ فروند دیگر نیز سفارش داده شده است)	۷
Augusta Bell AB212E (Electronic warfare)	۳
Augusta Bell AB212N1	۲
Augusta Bell AB212N3	۷
Augusta Bell AB206B	۳
Augusta Bell AB204N	۱
Augusta Bell AB412EP (جهت گارد ساحلی – ۵ فروند دیگر سفارش داده شده است)	۹
Augusta A109K-II (جهت گارد ساحلی)	۱

موشک هدایت‌شونده دریایی

نوع	تعداد
Kilic II Class (۵ فروند دیگر سفارش داده شده است)	۱
Kilic Class Type TPB57 052B	۳
Yildiz Class Type FPB 57	۲
Dogan Class Type FPB 57	۸
Kartal Class Type S141	۸

کشتی و قایق‌های تندرو توپ‌دار

نوع	تعداد
AB Class Patrol vessel	۷
SG80 Class Patrol vessel (گارد ساحلی – ۶ فروند دیگر سفارش داده شده است)	۱۲

KW15 Class Coastal patrol vessel (گارد ساحلی)	۸
SG1 Class Coastal patrol vessel (گارد ساحلی)	۱
SG Class Coastal patrol vessel (گارد ساحلی)	۱۲
MRTP15 Class Interceptor craft (گارد ساحلی)	۱۸
MRTP29 Class Large patrol craft (گارد ساحلی)	۹
MRTP33 Class Large patrol craft (گارد ساحلی- ۱۰ فروند دیگر سفارش داده شده است)	۱
SAR33 Class Patrol vessel (گارد ساحلی)	۱۰
SAR35 Class Patrol vessel (گارد ساحلی)	۴
SG21 Class Large patrol vessel (گارد ساحلی)	۱۴

ناو نیروبر

نوع	تعداد
Ertugrul Class (Terrebonne Parish) LST	۲
Osman Gazi Class LST	۱
Bayraktark Class LST	۱
Sarucabey Class LST	۲
EDIC Class LCT	۲۸
C 302 Class LCM	۱۶

کشتی مین جمع‌کن

نوع	تعداد
Edincik Class	۵
S Class	۹

۴	F Class
۳	K Class
۱	MHV-45-014 Class
سیستم‌های زمین‌پایه	
تعداد	نوع
نامعلوم	Zipkin KMS (1X4 FIM-92 mounted Stinger) (۱۱ فروند دیگر سفارش داده شده است)

منبع: *http://www.politikforen.de/showthread.php?t=7558*

نیروی دریایی ترکیه قادر است در دریای مدیترانه به انجام عملیات دریایی پرداخته و زیردریایی‌های ترکیه می‌توانند تا ۱۵۰۰۰ ناتیکال مایل از پایگاه‌های خود دور شده و مجدداً به پایگاه‌های خود بازگردند. این نیرو همچنین قادر به انجام عملیات جستجو و نجات دریایی در دریای سیاه بوده و می‌تواند علاوه‌بر چارچوب ناتو، در دریای سیاه نیز به عملیات دریایی بپردازد.

در اواسط سال ۱۳۸۰ خورشیدی دولت آمریکا تصمیم گرفت طی چند سال آینده اقدام به واگذاری موشک‌های ضدکشتی هارپون به متحدین خود در خاورمیانه نماید. بر اساس این تصمیم قرار است در اولین مرحله، دولت‌های ترکیه و مصر این موشک‌ها را دریافت کنند. در واقع واگذاری موشک‌هارپون به ترکیه که بخشی از آن بر اساس کمک‌های نظامی آمریکا به متحدین خود صورت می‌گیرد، طرحی چند ساله است که نظامیان ترک سال‌ها انتظار آن را می‌کشند. بر پایه این طرح، قرار است به کشورهای مصر و ترکیه در ابتدا چهار لانچر پرتاب موشک هارپون واگذار گردد.

ارتش ترکیه پس از بروز بحران اقتصادی سال ۲۰۰۰، تعدادی از پروژه‌های تسلیحاتی خود را متوقف نمود که از آن جمله می‌توان به توقف خرید موشک‌های هارپون اشاره نمود. به‌نظر می‌رسد طی سال جاری و بعد از بهبود روابط دو جانبه ترکیه و آمریکا، طرح خرید این

موشک‌ها از سوی ترکیه مجدداً مطرح شده و دو طرف مذاکراتی را در این خصوص در سفر هیأت‌های نظامی دو کشور به یک‌دیگر داشته‌اند. هر چند به‌علت قیمت گران این سیستم‌ها، ترک‌ها تنها در صورت دریافت وام و واگذاری بخشی از آن در قالب کمک‌های نظامی قادر به خرید این موشک‌ها خواهند بود.

موشک هارپون از قابلیت‌های ویژه‌ای برخوردار بوده و در صورت خرید آن از سوی ترکیه، توان مقابله با شناورهای سطحی این کشور، به‌شکل قابل ملاحظه‌ای افزایش خواهد یافت. این موشک می‌تواند درساحل، بر روی کشتی و یا هواپیماهای شکاری نصب شده و اهداف مورد نظر را در دریا مورد اصابت قرار دهد. این موشک قادر است با حداکثر برد ۱۲۴ کیلومتر در سطح آب، اهداف ثابت و شناور را تعقیب نموده و در کلیه شرایط جوی آمادگی مقابله علیه اهداف دریایی را دارد. به‌علت سرعت فوق‌العاده زیاد این موشک، قابلیت استفاده به‌عنوان موشک ضدموشک را نیز دارا بوده و به‌هنگام نزدیک شدن به هدف، ارتفاع خود را کاهش داده و هدف را مورد اصابت قرار می‌دهد. همچنین به‌علت آنکه این موشک در ارتفاع کمی از سطح آب حرکت می‌کند، می‌تواند به‌عنوان موشک‌های پدافندی نیز مورد استفاده قرارگیرد. به‌نظر می‌رسد یکی از علل تصمیم به واگذاری این موشک به ترکیه، این است که موشک‌های هارپون تنها جنبه تدافعی داشته و در تهاجم قابل استفاده نمی‌باشند. این مسئله با توجه به تهدیدات متصور علیه رژیم صهیونیستی، برای آمریکا بسیار مهم می‌باشد.

قرار است در صورت انعقاد قرارداد، در ابتدا ۴ لانچر این موشک تحویل ترکیه شود که ارزش آن تاکنون اعلام نگردیده است. هرچند با شرایط اقتصادی فعلی ترکیه و لغو برخی از پروژه‌های دفاعی این کشور، بعید است طی سال جاری این قرارداد اجرایی شود. لازم به یادآوری است که هم‌اکنون نیروی دریایی ترکیه از نسل گذشته این موشک بر روی ناوهای خود بهره‌برداری می‌نماید.

مقایسه تعداد پرسنل نیروی دریایی ترکیه و یونان

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۸	ترکیه	۵۱۰۰۰ نفر
۲۲	یونان	۱۹۵۰۰
	متوسط جهان	۶۷۷۰۸ نفر

منبع: *CIA World Factbook, 2003*

مهم‌ترین بنادر و پایگاه‌های نیروی دریایی ترکیه

ج) نیروی هوایی ترکیه

(Turkish Air Force Website (http://www.tuaf.mil.tr/default.asp))

این نیرو توسط آتاتورک تأسیس گردیده و با شرکت در مانورهای مشترک و مرکب در کادر ناتو، تجارب جنگی ارزنده‌ای کسب نموده است. این نیرو از دو فرماندهی تاکتیکی ۱ و۲ اسکی‌شهیر (غرب نصف‌النهار ۳۶ درجه) و دیاربکر (شرق نصف‌النهار ۳۶ درجه)، یک فرماندهی لجستیک و یک فرماندهی آموزش تشکیل شده است.

نقشه گسترش مهم‌ترین فرودگاه‌های ترکیه

برخی از این فرودگاه‌ها به‌منظور انجام عملیات نظامی در اختیار ارتش ترکیه می‌باشند.

این نیرو با ۶۳۰۰۰ نفر پرسنل (۱۰ درصد کل کارکنان ارتش)، دارای ۱۳ پایگاه اصلی شامل ۱۹ اسکادران هواپیمای جنگی، ۲ اسکادران هواپیمای شناسایی، ۵ اسکادران هواپیمای آموزشی، ۶ اسکادران هواپیمای ترابری و ۱ اسکادران تانکر سوخت‌رسان و ۸ اسکادران موشک‌های سطح به هوای (SAM) نایک‌هرکولس به‌شرح زیر می‌باشد:

قرارگاه فرماندهی نیروی هوایی واقع در آنکارا

ستاد نیروی هوایی؛

فرماندهی پایگاه دهم سوخت‌رسان اینجرلیک

هواپیماهای سوخت‌رسان KC-135 Stratotanker

فرماندهی پایگاه یازدهم ترابری اِتی مسعود آنکارا

- *CASA CN-235(T),*
- *Cessna Citation VII,*
- *Cessna Citation II (CE-550),*
- *Gulfstream IV-SP,*
- *3 CASA CN-235 (T) ambulance aircraft*

فرماندهی پایگاه دوازدهم ترابری اِرکیلِت کایسری

- *C-130 Hercules,*
- *C-160 Transall*
- *CASA CN-235 (T) aircraft*

فرماندهی نیروی هوایی تاکتیکی یکم اسکی‌شهیر

فرماندهی پایگاه یکم اسکی‌شهیر؛

فرماندهی پایگاه چهارم آکینجی آنکارا؛

فرماندهی پایگاه ششم باندیرما؛

فرماندهی پایگاه نهم بالیکسیر؛

فرماندهی پایگاه پانزدهم موشکی استانبول؛

فرماندهی گروه یکم کنترل هوایی؛

فرماندهی نیروی هوایی تاکتیکی دوم دیاربکر

فرماندهی پایگاه پنجم مرزیفون؛

فرماندهی پایگاه هفتم مالاتیا؛

فرماندهی پایگاه هشتم دیاربکر؛

فرماندهی گروه دوم کنترل هوایی؛

فرماندهی آموزش‌های هوایی غازی امیر ازمیر

فرماندهی پایگاه دوم آموزشی چیغلی ازمیر؛

فرماندهی پایگاه سوم آموزشی قونیه؛

فرماندهی دانشگاه هوایی؛

فرماندهی مرکز آموزش زبان؛

فرماندهی مرکز آموزش درجه‌داری؛

فرماندهی پشتیبانی هوایی اتی مسعود آنکارا؛

فرماندهی مرکز نگهداری و تعمیرات یکم؛

فرماندهی مرکز نگهداری و تعمیرات دوم؛

فرماندهی مرکز نگهداری و تعمیرات سوم.

فرماندهی موزه هوایی

(http://www.politikforen.de/showthread.php?t=7558)

تجهیزات نیروی هوایی ترکیه	
هواپیمای جنگنده	
تعداد	نوع
۷۶	F-16C/D Block 50
۱۰۴	F-16C/D Block 40
۳۸	F-16C/D Block 30
۵۲	F-4E 2020 Terminator
۸۴	F-4E Phantom
۱۸	RF-4E Phantom
نامعلوم	F-5 2000(به‌زودی ۵۰ فروند تحویل خواهد گردید)
۹	(N)F-5A/B Freedom Fighter (Turkish Stars)
موشک هوا به هوا	
تعداد	نوع
۳۱۴	AIM-120A/B AMRAAM (176 AIM-120A + 138 AIM-120B)
۳۶۷	AIM-7E Sparrow
۵۰۰	AIM-9M Sidewinder
۶۴۰	AIM-9L/I Sidewinder

۳۱۰	AIM-9S Sidewinder
+۷۵۰	AIM-9P3 Sidewinder

موشک هوا به زمین

تعداد	نوع
۹۶	AGM-88B HARM
۱۰۰	Popeye I
نامعلوم	Delilah II Cruise missile(۵۰ فروند سفارش داده شده است)
۲۷۴	AGM-65G Maverick IIR
۵۵۰	AGM-65A/B Maverick
۲۰۰	GBU 8/B HOBOS
۱۲۰۰	Paveway I-II
۵۲۳	BLU 107 Durandal
نامعلوم	AN/AVQ 23 Pave Spike (laser designation pod for F-4E)
۴۰	AN/AAQ 14 LANTIRN
۴۰	AN/AAQ 13 LANTIRN
نامعلوم	Litening-III(۲۰ فروند به‌زودی تحویل خواهد شد و در نظر است که ۲۰ فروند دیگر نیز خریداری گردد.)
۱۲	LOROPS-IR

موشک ضدهواپیما (پدافند هوایی)

تعداد	نوع
نامعلوم	I-Hawk PIP III (1X3) launchers (۲۴ فروند در سال ۲۰۰۵ تحویل خواهد شد)
۷۲	MIM-14B Nike Hercules

۸۶	Rapier FSB1Rapier B1X level. - (Mk2B) ۸۴۰ فروند موشک دیگر نیز به‌زودی تحویل خواهند شد
نامعلوم	Zipkin KMS (1X4 FIM-92 mounted Stinger) (۳۲ فروند سفارش داده شده است)
۱۰۸	FIM-92C Stinger RMP

هواپیمای ترابری تاکتیکی

تعداد	نوع
۰	A400M(۹ فروند سفارش داده شده است)
۷	C-130E Hercules (to be upgraded)
۵	C-130B Hercules (ELINT/SIGINT)
۱۶	C-160T Transall
۵۰	CN 235-100M (3 VIP/16 EW)
۷	KC-135R-CRAG Stratotanker

هواپیمای اخطار سریع

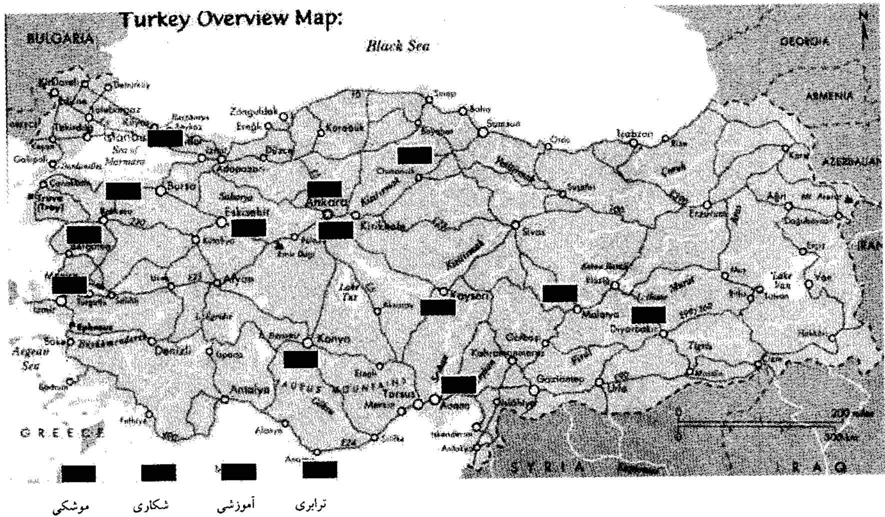
تعداد	نوع
۰	B-737-700/MESA THEIK (۶ فروند سفارش داده شده است)

بالگرد

تعداد	نوع
۲۰	AS 532UL Cougar Mk1 (14 SAR+6 CSAR)
۳۶	UH-1H Iroquois (20 SAR, 4 EH, 12 utility)

منبع: *http://www.politikforen.de/showthread.php?t=7558*

نقشه گسترش پایگاه‌های هوایی ترکیه ـ بیشتر پایگاه‌های ترکیه در نیمه غربی این کشور احداث شده‌اند و این موضوع نشان می‌دهد ترکیه تهدید اصلی خود را از جانب غرب یعنی یونان می‌داند.

تصویر ماهواره‌ای پایگاه سوم آموزشی قونیه

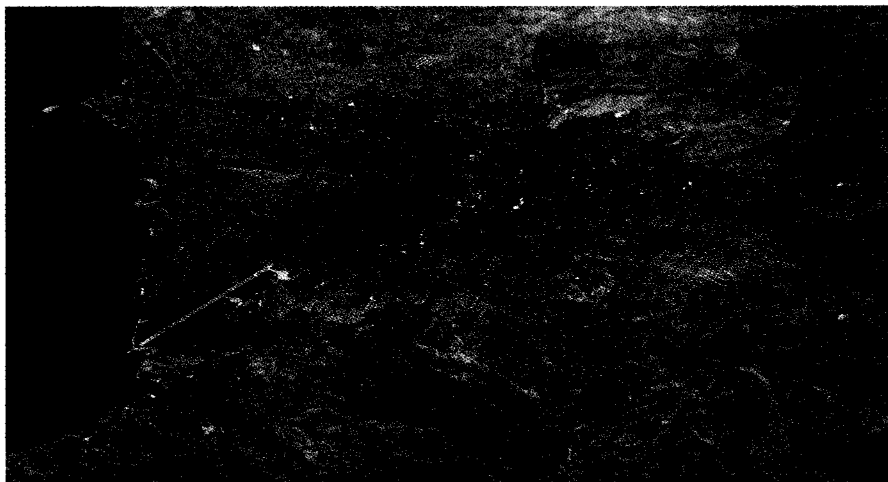
منبع: www.spaceimage.com

تصویر ماهواره‌ای فرودگاه و پایگاه هوایی باتمان در منطقه جنوب‌شرقی ترکیه

منبع: www.spaceimage.com

تصویر ماهواره‌ای فرودگاه و پایگاه هوایی وان، نزدیک‌ترین سرپل هوایی ترکیه به مرزهای جمهوری اسلامی ایران در مجاورت شهر وان

منبع: www.spaceimage.com

مقایسه تعداد پرسنل نیروی هوایی ترکیه و یونان

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۸	ترکیه	۶۳۰۰۰ نفر
۱۵	یونان	۳۳۰۰۰
	متوسط جهان	۸۱۹۲۷

منبع: *CIA World Factbook, 2003*

مقایسه سرانه پرسنل نیروی هوایی ترکیه و یونان

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۴	یونان	۳,۰۹ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱۷	ترکیه	۰,۹ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
	متوسط جهان	۰,۴۴ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت

منبع: *CIA World Factbook, 2003*

نیروی هوایی ترکیه بعد از نیروی هوایی آمریکا، بیشترین تعداد هواپیماهای اف- ۱۶ را در جهان در اختیار داشته و هواپیماهای این نیرو می‌توانند با سوخت‌گیری هوایی در هر عملیاتی که در قلب اروپا صورت می‌گیرد، شرکت نموده و سپس به پایگاه‌های خود بازگردند. هواپیماهای ترکیه همچنین قادرند با عبور از اقیانوس اطلس، مستقیماً به آمریکا بروند.

(http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_air_force.html)

۱ـ۶ـ پدافند هوایی

در ترکیه مسئولیت پدافند هوایی به عهده نیروی هوایی است و سازمان مستقلی به نام فرماندهی پدافند هوایی وجود ندارد. عملیات پدافند هوایی نیز از طریق شبکه عملیاتی موجود در ازمیر، اسکی‌شهیر و دیاربکر صورت می‌گیرد. این مراکز در زمان جنگ توسط فرماندهی ناتو هدایت و کنترل می‌گردند و در زمان صلح تحت امر فرماندهی و کنترل نیروی هوایی که یکی از بخش‌های تابعه معاونت عملیات نیروی هوایی می‌باشد، کنترل و فرماندهی می‌شوند.

ارتباط سیستم پدافند هوایی ترکیه با ناتو از طریق مرکز ازمیر صورت می‌گیرد که بخشی از قرارگاه ششم تاکتیکی نیروی هوایی ناتو محسوب شده و در زمان جنگ و تمرینات نظامی، هدایت عملیات پدافند هوایی را بر عهده دارد.

انواع تجهیزات راداری مورد استفاده در سیستم پدافند هوایی ترکیه

سال شروع خدمت	تعداد حاضر به کار	تعداد موجود	نوع
۱۹۹۳	۱۴	۱۴	TRS-22XX
۱۹۸۸	۵	۵	STENTER
			AN/TPS-59
۱۹۹۰	۳	۳	HR-3000
۱۹۹۳	۱	۱	AN/FPS-117
۱۹۸۸	۲	۲	TRS-2100 (Tiger)
۱۹۹۸	۴	۴	MPQ-64
۱۹۹۹	۴	۴	TRS-2000
	۱۰	۱۰	MPQ-64

(The Military Balance 2002-2003- Telaviv University Press- p:322.)

تعداد و انواع توپ‌های ضدهوایی مورد استفاده در سیستم پدافند هوایی ترکیه

سال شروع خدمت	تعداد حاضر به کار	تعداد موجود	نوع
۱۹۷۰	۸۰۰	۸۰۰	40mm L60/70
	۴۰	۴۰	40mm T1
۱۹۷۶	۲۶۰	۲۶۰	40mm M24A1SP
۱۹۸۴	۱۲۰	۱۲۰	35mm GDF-003
۱۹۷۵	۴۴۰	۴۴۰	20mm GAI-DO1
	۱۶۶۰	۱۶۶۰	جمع

(The Military Balance 2002-2003- Telaviv University Press- p:322.)

۲ـ۶ـ ژاندارمری

ژاندارمری ترکیه که با الهام از ژاندارمری فرانسه در سال ۱۸۳۹ میلادی شکل گرفته، مسئولیت حفظ و برقراری نظم و امنیت در روستاها و مناطق غیرشهری را بر عهده داشته و ضابط دادگستری نیز می‌باشد. این نیرو در زمان صلح زیر نظر وزیر کشور و در زمان جنگ تحت امر نیروی زمینی انجام وظیفه می‌نماید. همچنین در مناطقی که ارتش در مرزها حضور ندارد، نگه‌داری مرزها با ژاندارمری می‌باشد. فرمانده ژاندارمری توسط شورای عالی نظامی و از میان افسران نیروی زمینی انتخاب می‌گردد. این نیرو فاقد دانشکده افسری بوده و افسران خود را از میان فارغ‌التحصیلان دانشکده افسری نیروی زمینی و سربازان خود را از میان پرسنل وظیفه تأمین می‌کند. این افسران پس از فارغ‌التحصیلی از دانشکده افسری، به مدت شش ماه دوره آموزش مقدماتی پیاده را در مرکز آموزش پیاده توزلو استانبول طی نموده و سپس به مدت چهار ماه برای طی دوره تکاور به مرکز آموزش تکاور در ایغردیر اعزام می‌شوند. استعداد ژاندارمری بسیار بالا بوده و به‌علت عضویت ترکیه در پیمان CFE، (پیمان کنترل تسلیحات در اروپا) مازاد پرسنل نیروی زمینی در قالب ژاندارمری سازمان‌یافته است. با توجه حیطه عمل ژاندارمری، این نیرو بر بیش از ۹۰ درصد سرزمین و حدود ۵۰ درصد مردم ترکیه کنترل دارد!

(http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_intelligence_service~11657.html)

سازمان و ترکیب:

ژاندارمری شامل بخش‌های اساسی زیر است:

معاونت عملیات:

فرماندهی نیروهای امنیت داخلی؛

فرماندهی نیروهای مرزی؛

معاونت آموزشی؛

معاونت پرسنلی؛

معاونت اطلاعات؛

معاونت طرح و هماهنگی؛

معاونت پشتیبانی.

نواحی ژاندارمری

ژاندارمری ترکیه به ۱۲ ناحیه تقسیم شده است. این نواحی دارای ۸۱ هنگ به تعداد استان‌های ترکیه می‌باشند به‌طوری که هر یک از نواحی، چند هنگ را تحت امر خود دارد. تعداد هنگ‌های تحت امر نیز با توجه به شرایط منطقه متفاوت می‌باشند. این نواحی عبارت‌اند از:

ناحیه ژاندارمری آدانا با ۷ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری آنکارا با ۹ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری آیدین با ۸ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری بورسا با ۶ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری باتمان با ۴ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری گیرسون با ۸ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری دیاربکر با ۵ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری ارزروم با ۸ هنگ؛

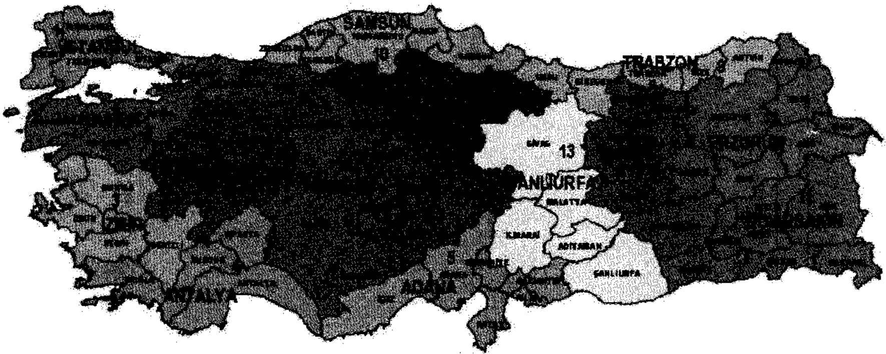
ناحیه ژاندارمری استانبول با ۶ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری قونیه با ۷ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری کایسری با ۶ هنگ؛

ناحیه ژاندارمری تونجلی با ۷ هنگ.

مناطق مختلف ژاندارمری ترکیه

ژاندارمری همچنین یکان‌های سازمانی ذیل را جهت انجام وظایف خود در اختیار دارد:

۲ لشکر رزمی؛

۱ تیپ کماندو؛

۴ هنگ کماندو؛

۳ هنگ آموزشی؛

۱۸ گردان کماندو؛

۱ گردان مخابرات؛

۱ هنگ مهندسی ساختمان.

در مجموع ژاندارمری ترکیه دارای بیش از ۳۶۰۰ پست کنترلی در سراسر کشور ترکیه است که در راه‌ها و مناطق حساس و مدخل شهرها و مراکز جمعیتی مستقر بوده و امنیت را برقرار می‌سازند. (به طور معمول هر پست کنترلی متشکل از یک درجه‌دار و ۶ سرباز می‌باشد.)

تجهیزات عمده ژاندارمری نیز عبارت‌اند از:

هویتزر ۱۰۵ م.م؛

هویتزر ۷۵ م.م؛

موشک ضد تانک میلان؛

تفنگ ۱۰۶ م.م؛

هواپیمای دورنیر (۲فروند)؛

هواپیمای راک‌ول (۱فروند)؛

انواع بالگرد (۸۲ فروند).

انواع خودرو و نفربر زرهی شامل:

نوع	تعداد
BTR60PB	۳۰۲
Akrep (4X4)	نامعلوم
Condor (4X4)	۲۵
S550 Shorlad (4X4)	۲۰۰+
UR416 (4X4)	۳۴
V150/S Cadillac	۲۰۰
Gage (4X4)	۱۲۴
Dragon 300	۶۰

(The Military Balance 2002-2003. Telaviv University Presswww.jandarma.gov.tr)

۳ـ۶ـ گارد ساحلی

این نیرو در سال ۱۹۸۲ به‌عنوان شاخه دریایی ژاندارمری تأسیس شد. ولی بعداً به یک یکان مستقل تبدیل گردید. این نیرو در زمان صلح در اختیار وزارت کشور است. اما در صورت وقوع جنگ، تحت امر نیروی دریایی قرار خواهد گرفت. وظیفه این نیرو مبارزه با قاچاق و برقراری امنیت در آب‌های ساحلی ترکیه است. این نیرو متشکل از ۴ فرماندهی در دریاهای سیاه، مرمره، اژه و مدیترانه، یک فرماندهی هوادریا، یک فرماندهی آموزش و یک مرکز تعمیراتی می‌باشد. قرارگرفتن ترکیه در مسیر سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا و داشتن سواحل طولانی، مشکلات امنیتی فراوانی

برای ترکیه ایجاد نموده است که گارد ساحلی وظیفه مقابله با آنها را دارد. اما به‌نظر می‌رسد استعداد و تجهیزات این نیرو کفاف اجرای چنین مأموریت مهمی را نمی‌دهند. (www.sgk.tsk.mil.tr)

۴ـ۶ـ سازمان اطلاعات و امنیت ترکیه (میت)

سازمان اطلاعات و امنیت ترکیه که از سال ۱۹۶۴ عملیات جاسوسی و ضد جاسوسی را در داخل و خارج این کشور هدایت و اجرا می‌کند، زیر نظر نخست‌وزیر قرار دارد. میت اطلاعات خود را در اختیار رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، رئیس ستاد ارتش و دبیر شورای امنیت ملی قرار می‌دهد و همکاری نزدیکی با موساد و سیا در زمینه‌های آموزشی، تبادل اطلاعات و تأمین تجهیزات و ابزارهای اطلاعاتی دارد. میت از نظر ساختاری دارای ۳ معاونت و ۴ دایره به‌شرح زیر است:

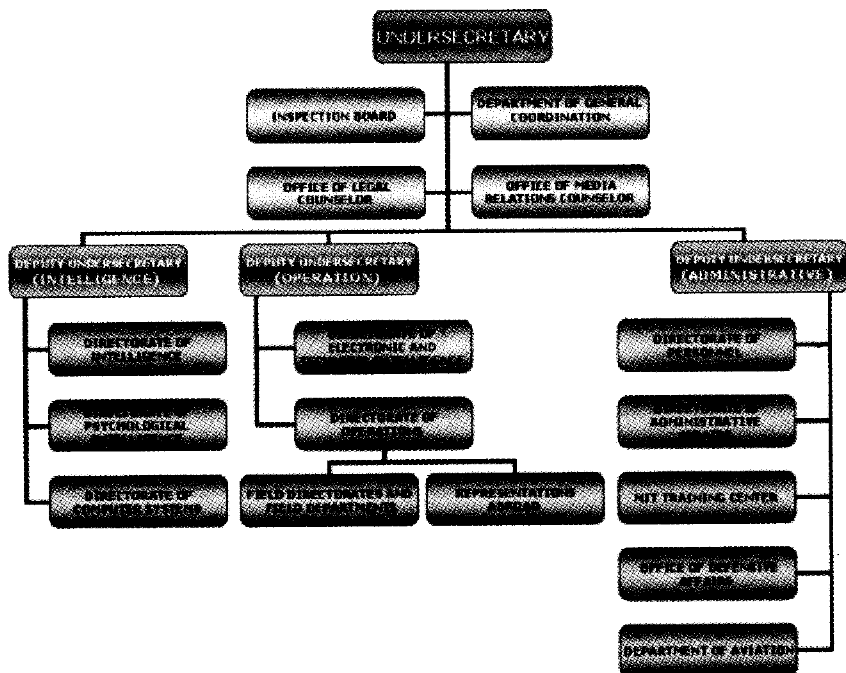
دایره هماهنگ کننده، روابط عمومی و دفتر ارتباط با رسانه‌ها، مشاوران حقوقی، بازرسی

معاونت اطلاعات شامل: *مدیریت اطلاعات، مدیریت عملیات روانی، مدیریت سیستم‌های رایانه‌ای.*

معاونت عملیات شامل: *مدیریت اطلاعات فنی و الکترونیک، مدیریت عملیات شامل: مدیریت امور داخلی و مدیریت واحدهای برون مرزی.*

معاونت اداری شامل: *مدیریت امور اداری، مدیریت پرسنلی، مرکز آموزش میت، دفتر امور دفاعی، دایره ترابری هوایی.*

نمودار ساختار سازمانی «میت» سرویس اطلاعاتی ترکیه

(http://www.fas.org/irp/world/turkey/teskilat.html)

میت بجز ارتش، حق دخالت در همه سازمان‌های دولتی و خصوصی ترکیه را دارد. رئیس این سازمان با پیشنهاد نخست‌وزیر و هماهنگی شورای امنیت ملی و تأیید رئیس‌جمهور انتخاب می‌شود. *(TDN- 14/2/83 و ۴/۶/۸۴ زمان)*

پرسنل میت حدود ۴۵۰۰ نفر و مقر اصلی آن در آنکاراست. بودجه آشکار آن ۴ کاترلیون لیر ترک است. اما بودجه سری آن در اختیار نخست‌وزیر است که در جلسات سری مجلس تصویب شده و به تأیید رئیس‌جمهور می‌رسد.

میت دارای کارکنان رسمی، قراردادی نظامی و غیرنظامی مرد و زن می‌باشد. حدود ۱۰ درصد از پرسنل میت نظامیان هستند که در پست‌های حساس این سازمان مشغول به‌کار می‌باشند. یکی از روش‌های رایج میت برای استخدام نیروهای مورد نیاز خود آگهی از طریق روزنامه‌ها و حتی اینترنت می‌باشد. حداکثر سن استخدام، برای افراد کمتر از کارشناسی‌ارشد

۲۷ سال و برای دارندگان مدرک کارشناسی‌ارشد ۳۰ سال تمام بوده و داوطلبین باید فارغ‌التحصیل در یکی از رشته‌های حقوق، علوم سیاسی، اقتصاد، و مدیریت باشند. موفقیت در امتحان زبان انگلیسی و داشتن کارت پایان خدمت نیز لازمه استخدام می‌باشد. حقوق پرسنل میت معادل بالاترین حقوق مصوب برای کارمندان دولت بوده و امکانات دیگری نیز برای آنان در نظر گرفته شده است. *(http://www.mit.gov.tr)*

از نظر توان عملیاتی، میت بعد از اطلاعات ارتش قرار داشته و مجهز به دستگاه‌های الکترونیکی پیشرفته و آرشیو رایانه‌ای می‌باشد. برای شنود نیز ۲۰۰ خط تلفن دائم ۲۴ ساعته و ۴۰۰ خط کنترل متناوب در اختیار دارد. میت خواستار تمرکز فعالیت‌های اطلاعاتی در یک سازمان است و از وضع موجود که در آن چندین سازمان اطلاعاتی فعالیت دارند ناخشنود می‌باشد. در واقع وجود دستگاه‌های اطلاعاتی متعدد، موجب تداخل کاری و بی‌نظمی و نیز موازی کاری شده است. میت از این نظر به‌ویژه با دستگاه اطلاعاتی پلیس مشکل دارد به گونه‌ای که گاه بین کارکنان دو طرف درگیری رخ می‌دهد. برای حل این مشکل، میت، ارتش و پلیس به نوعی تقسیم کار دست یافته‌اند. بر اساس این تقسیم کار، پلیس در امور مربوط به تروریسم، ارتش در امور نظامی و میت در سایر امور امنیتی فعالیت خواهند کرد. *(فهیمی؛ ۱۳۸۲ ـ صص ۴۲ - ۵۰)*

به‌طور کلی سازمان‌های مشروحه زیر در امر اطلاعات و امنیت ترکیه مشغول به کار می‌باشند:

میت (امنیت داخلی و برون مرزی)؛

اداره دوم ارتش (نظامی و برون مرزی)؛

اطلاعات و عملیات ژاندارمری (داخلی ـ مرزی)؛

اطلاعات و عملیات پلیس (داخلی)؛

اطلاعات نخست‌وزیری (داخلی)؛

اطلاعات ریاست جمهوری (داخلی).

۵ـ۶ـ پلیس ترکیه

پلیس ترکیه مسئولیت برقراری امنیت و آرامش در مناطق شهری را بر عهده داشته و به‌عنوان ضابط قوه قضائیه نیز عمل می کند. رئیس پلیس توسط وزیر کشور و معمولاً از میان افراد غیرنظامی انتخاب می‌گردد. این پلیس جهت مبارزه با اغتشاشات مجهز به نفربر ضدشورش و انواع بالگرد بلک‌هاوک، پوما و آسوات می‌باشد. اخیراً نیز سفارشاتی برای خرید ۴۰ فروند انواع جدید سیکورسکی، کوگار و آگوستابل صادر نموده است. *(زمان- ۸۳/۲/۹)*

با توجه به این‌که در صورت گسترش ناآرامی‌های احتمالی در ترکیه، ارتش مجبور به دخالت خواهد شد، به‌نظر می‌رسد هدف از خریدهای فوق، ارتقاء توان پلیس به‌منظور کنترل اغتشاشات و جلوگیری از گسترش آنها به مرحله‌ای است که ارتش مجبور به دخالت گردد.

واحد مرکزی پلیس، مدیریت کل امنیت عمومی نامیده می شود که از بیست دایره (اداره) تشکیل شده است. این مدیریت دارای شش معاونت است و علاوه‌بر آنها دوایر دیگری نیز وجود دارند که مستقیماً زیر نظر مدیر کل امنیتی اداره می‌گردند. که از این میان می‌توان به دوایر تحقیق، طرح‌ریزی، ریاست دانشکده پلیس، اینترپول و بخش کارشناسی دفاع غیرنظامی اشاره نمود.

یکان‌های پلیس خارج از پایتخت بر حسب تقسیمات اداری کشور به استان‌ها و بخش‌های مختلف تقسیم شده‌اند.

تورم، گرانی، کاهش قدرت خرید مردم و به‌طور کلی بحران‌های اقتصادی و ناهنجاری‌های اجتماعی در ترکیه، موجب رواج فساد، رشوه‌خواری و افزایش آمار جرایم مختلف شده‌اند. از این‌رو دریافت رشوه در میان کارکنان پلیس نیز رواج داشته و از امور شایع می‌باشد.

یک درجه‌دار پلیس ترکیه بسته به محل خدمتش ماهیانه تا ۵۰۰ دلار دریافت می‌کند. ولی این مبلغ معمولاً کفاف زندگی در ترکیه را نمی‌دهد. با توجه به اینکه حجم جرایم می‌تواند تصویر دقیق‌تری از وضعیت اجتماعی ترکیه ارائه دهد، ذیلاً به برخی آمارهای مربوطه اشاره می شود:

شاخص‌های وقوع جرم در ترکیه (سال ۲۰۰۰)

شاخص		رتبه	از میان کشور
تعداد افراد تبرئه شده	۳۰۶۴۴۵ نفر	۲	۴۹
	۴,۴۹ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۴	۴۹
بالغین تحت تعقیب	۲۰۶۰۰۶۵ نفر	۲	۳۳
	۳۰,۲۴ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت،	۴	۳۳
تجاوز	۵۳۴۸۵	۱۲	۵۸
	۰,۷۸ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۳۳	۵۷
سرقت اتومبیل	۱۴۹۵۴	۲۴	۵۶
	۰,۲۱ مورد به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۳۷	۵۵
تعداد محکومین	۹۷۲۱۲۴	۵	۵۷
	۱۴,۲۷ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۹	۵۶
جرایم مرتبط با مواد مخدر	۴,۶ در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر جمعیت	۳۲	۳۶
کلاهبرداری	۱۰۶۹۶	۲۴	۶۲
	۰,۱۵ مورد به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۴۹	۶۱
تعداد زندان‌ها	۵۵۸	۸	۶۳
تعداد قضات	۵۷۰۴	۴	۴۶
	۰,۰۸ قاضی به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۲۸	۴۵
قتل نفس	۲۱۷۵	۵	۴۴
	۰,۰۳ قتل به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۸	۴۳
تعداد نیروهای پلیس	۱۶۵۸۳۳	۶	۴۸
	۲,۴۳ پلیس به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۲۷	۴۸
تعداد زندانیان	۶۴۰۵۱ نفر	۱۹	۱۶۴
	زندانی در هر یک میلیون نفر جمعیت	۱۱۱	۱۶۱
نسبت زنان زندانی	٪۳,۷	۷۶	۱۳۴
نسبت زندانیان خارجی	٪۱,۷	۵۸	۸۶
تجاوز به عنف	۱۲۶۰	۲۴	۶۶

شاخص		رتبه	از میان کشور
	۰٫۰۱ مورد در هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۶۰	۶۵
سرقت	۱۶۳۳	۴۷	۶۴
	۰٫۰۲ مورد در هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۶۰	۶۴
کل جرایم	۲۸۶۴۸۲	۲۸	۶۱
	۴٫۲ در هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۵۴	۶۰

ترکیه بر سر راه ترانزیت مواد مخدر از افغانستان به اروپا و آمریکا واقع شده و تعداد زیادی لابراتوار تبدیل مرفین به هروئین در اطراف استانبول مستقر می‌باشند. در عین حال دولت تلاش می‌کند بر مزارع کشت خشخاش که به‌طور قانونی اقدام به کشت نموده‌اند، نظارت به‌عمل آورد.

منابع:

Seventh United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems, covering the period 1998 - 2000 (United Nations Office on Drugs and Crime, Centre for International Crime Prevention); UNODC; CIA World Factbook, December 2003; International Centre for Prison Studies - World Prison Brief.; Software piracy study - Business Software

۷ـ ارزش نظامی ترکیه

موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک منحصر به فرد ترکیه ارزش نظامی خاصی به این کشور داده است. در دوران جنگ سرد این کشور به‌عنوان هم‌پیمان غرب، خط مقدم جبهه جنوب شرقی پیمان ناتو را در مقابل شوروی سابق تشکیل می‌داد و دروازه‌بان اروپای غربی و ناتو در برابر تهدیدات نظامی ابر قدرت شرق محسوب می گردید.

ترکیه به‌علت موقعیت و شرایط خاص خود نقش حلقه اتصال مواصلاتی را در ابعاد ارتباطات زمینی، دریایی و هوایی بین دو قاره اروپا و آسیا ایفا می‌کند و در بُعد نظامی نیز از موقعیت ممتازی برای کنترل مناطق همجوار در شمال دریای سیاه، قفقاز، ایران، عراق و خاورمیانه برخوردار است. از سوی دیگر نحوه گسترش تأسیسات

نظامی، ترکیب و استقرار پایگاه‌های هوایی، دریایی و موقعیت نظامی سواحل آن کشور در دریاهای سیاه، اژه و مدیترانه و تسلط بر دو گذرگاه استراتژیک بسفر و داردانل ارزش نظامی و اقتصادی خاصی را برای این کشور در منطقه جنوب غربی آسیا فراهم نموده است. ترکیه همواره مورد توجه دولت‌های اروپایی و آمریکا بوده و در حال حاضر نیز نقش ارزنده‌ای برای غرب در قالب ناتو ایفا می‌کند. ترکیه گرایش‌های شدیدی به غرب دارد و مدت مدیدی است که در انتظار ورود به جرگه کشورهای اروپایی به سر می‌برد. به دنبال انعقاد قرارداد ماستریخت در آبان ۱۳۷۱ خورشیدی، ترکیه به عضویت اتحادیه نظامی اروپا یعنی بازوی نظامی جامعه مشترک اروپا در آمد و برابر مفاد پیش‌بینی شده در قرارداد ماستریخت، در تدوین سیاست‌های خارجی و دفاعی اروپا از اختیارات و مسئولیت‌های مشابه سایر اعضا بر خوردار است. ترک‌ها امیدوارند این امر موجب شود شرکت‌های ترک در قراردادهای دفاعی اروپا حضور یافته و زمینه مساعد برای انتقال فن‌آوری تسلیحاتی به ترکیه و دریافت کمک‌های فنی و مالی اروپا از طریق ساختارهای دفاعی فراهم گردد. ولی شواهد نشان می‌دهند کشورهای اروپایی از انعقاد قراردادهای پر سود با ترکیه خودداری می‌نمایند.

۸ـ روابط نظامی ترکیه و آمریکا

روابط نظامی آمریکا و ترکیه فراز و نشیب‌های زیادی داشته و عمدتاً باید در چارچوب ناتو مورد بررسی و تحلیل قرارگیرد. از سال ۱۹۵۲ که ترکیه به ناتو پیوست، تا سال ۱۹۷۴ که ترکیه قبرس شمالی را اشغال نمود، آمریکا به ترکیه کمک می‌کرد. بعد از آن به‌علت استفاده از سلاح‌های آمریکایی در قبرس، که باید در ناتو و برای اهداف ناتو مورد استفاده قرار می‌گرفتند، آمریکا ترکیه را تحریم تسلیحاتی کرد و ترکیه هم پایگاه‌های آمریکا در آن کشور را تعطیل اعلام نمود. این موضوع سبب تضعیف شدید جناح جنوب شرقی ناتو شد. که نهایتاً منجر به لغو تحریم‌ها و بازگشایی پایگاه‌ها گردید. (*TDN-16/3/83*)

عکس هوائی پایگاه دهم سوخت‌رسان اینجرلیک – این پایگاه در اجاره آمریکا و ناتو بوده و در هر گونه عملیات نظامی که توسط آمریکا یا ناتو در منطقه صورت گیرد، نقش موثری ایفا خواهد نمود.

منبع: www.spaceimage.com

بعد از فروپاشی شوروی و از بین رفتن خطر پیمان ورشو و کاهش تهدیدات از ناحیه شرق، آمریکا و غرب اهمیت ترکیه را زیر سؤال بردند و آمریکا روابط خود را با ترکیه تعدیل کرد. بدین ترتیب کمک‌های بلاعوض جای خود را به وام‌های با بهره دادند.

پیشرفت تکنولوژی ماهواره‌ای و جاسوسی هم عامل مضاعفی بود که نیازمندی آمریکا به پایگاه‌های ترکیه را کم می‌کرد. به‌طوری که در سال ۱۹۹۷ آمریکا پایگاه خود در پیرنجلیک را تعطیل اعلام کرده و کم کم مسئله حقوق بشر را در خصوص ترکیه مطرح نمود. (جمهوریت *۸۳/۵/۷*)

امروزه به‌علت سرمایه‌گذاری آمریکا در منابع نفتی آسیای مرکزی و قفقاز و قرارگرفتن ترکیه در مسیر انتقال این منابع، ترکیه تا حدی اهمیت خود را بازیافته و به‌خصوص حمله عراق به کویت در ۱۹۹۰ و استفاده مناسب ترکیه از این فرصت، باعث شد غرب دوباره به ترکیه به دیده نیاز و اهمیت بنگرد. (*TDN –20/1/83*)

پس از عملیات مارس ۲۰۰۳ آمریکا در عراق، آمریکا درخواست‌هایی از ترکیه برای تبدیل این کشور به یک مرکز نظامی نیروهای آمریکایی در بالکان، قفقاز و خاورمیانه مطرح نموده و خواهان واگذاری تعدادی از پایگاه‌های هوایی از جمله پایگاه اینجرلیک (که هم‌اکنون در اختیار آمریکاست) با شرایط بهتر و پایگاه هوایی قونیه و نیز پایگاه‌های دریایی سامسون و ترابوزان (ترابزون) در دریای سیاه گردید. آمریکا خواهان استقرار جنگنده‌های خود در پایگاه اینجرلیک و استفاده از پایگاه هوایی قونیه تحت پوشش انجام رزمایش نظامی می‌باشد. (*TDN-۸۳/۳/۸* و جمهوریت- *۸۳/۳/۱۸*)

بر اساس پیشنهادهای آمریکا، روند تصمیم‌گیری درباره استقرار نیروهای آمریکایی در ترکیه از

پارلمان دور نگه داشته خواهد شد و این موضوع هم‌اکنون بین مقامات دو کشور در دست بررسی می‌باشد. گفته می‌شود آمریکا تحت عنوان توافق‌نامه‌های دوجانبه و نیز به‌عنوان یک متحد ناتو، مایل است پارلمان ترکیه را در این خصوص دور زده تا به سرنوشت مشابه مارس ۲۰۰۳ (اسفند ۸۱) که در آن پارلمان ترکیه مجوز ورود نیروهای آمریکایی به ترکیه برای گشایش جبهه شمالی علیه عراق را رد نمود، دچار نگردد. برابر اخبار منتشره، آمریکایی‌ها مایلند علاوه‌بر استقرار هواپیما و به میزان معینی نیرو در برخی پایگاه‌های ترکیه، از آزادی عمل بیشتری نسبت به گذشته در این پایگاه‌ها برخوردار گردند. به‌طور مثال، بتوانند بدون هرگونه محدودیت مکانی و زمانی به اجرای رزمایش‌های خود اقدام نمایند. گفته می‌شود این تقاضاها به ستادکل نیروهای مسلح ترکیه و وزارت امور خارجه این کشور ارائه گردیده و مواضع ارتش ترکیه به‌طور خلاصه به‌شرح زیر بوده است: *(TDN - 29/2/83 و جمهوریت - ۸۳/۳/۵)*

الف) ترکیه مایل است روابط استراتژیک با آمریکا و تحولات جدید در روابط دو جانبه را در چارچوب شکل‌دهی مجدد روابط، مورد بررسی قرار دهد؛

ب) برای همکاری با آمریکا مجوز پارلمان یک ضرورت است؛

ج) زمان و حدود تقاضاهای آمریکا باید به روشنی بیان شوند.

آنچه مسلم است این است که اهمیت راهبردی ترکیه به لحاظ نزدیکی به خاورمیانه، بالکان و قفقاز از یک سو و عدم تمایل سایر کشورها برای همکاری با آمریکا در زمینه درخواست‌های مشابه و نیز وجود پایگاه‌های مناسب هوایی و دریایی در این کشور از جمله دلایل اصلی ارائه این درخواست‌ها بوده و آمریکایی‌ها مایلند همانند دوران پیش‌از جنگ علیه عراق، تعدادی از هواپیماهای جنگی و بخشی از نیروهای رزمی خود را به شکل محدود و تحت پوشش رزمایش‌های هوایی در ترکیه برای استفاده در مناطق بحران‌خیز نگه‌داری کنند. هرچند با توجه به گستردگی دامنه درخواست‌های آمریکا، به‌نظر نمی‌رسد نظامیان ترک به سادگی با این پیشنهادها موافقت نمایند. *(TDN 28/5/83)*

نگرانی از عکس‌العمل کشورهای اسلامی، عربی و همسایگان از یک سو و عکس‌العمل کشورهای اروپایی از جمله دلایل اصلی مقاومت ترکیه در خصوص عدم واگذاری اختیارات ویژه به نیروهای آمریکایی در ترکیه می‌باشد. لازم به‌ذکر است که دولت و نظامیان ترکیه به‌علت عکس‌العمل

شدید روسیه و اوکراین، به‌طور صریح واگذاری پایگاه دریایی در این حوزه که از سوی آمریکایی‌ها مطرح گردیده را رد نموده‌اند. *(TDN-4/3/83 و علامه زاده؛ ۱۳۷۸ – صص ۱۲ الی ۱۵)*

کمک‌های نظامی ـ امنیتی و فروش تسلیحات آمریکا به ترکیه

در سال مالی ۱۹۹۴، پنتاگون (وزارت دفاع آمریکا) قراردادهای جدیدی را مبنی بر فروش دولتی تسلیحات نظامی به ترکیه به ارزش ۲/۲ میلیارد دلار امضا نمود. البته از میزان فروش مستقیم سلاح توسط شرکت‌های تجاری اطلاعات دقیقی وجود ندارد. اما اطلاعات به‌دست آمده نشان می‌دهند که وزارت امور خارجه آمریکا مجوزهایی را برای صادرات سلاح به ترکیه به ارزش ۶۰۷/۵ میلیون دلار صادر نموده است. در سال مالی ۱۹۹۵، میزان فروش دولتی توسط پنتاگون نزول کرده و به ۵۹۹/۱ میلیون دلار رسید و مجوزهایی مبنی بر فروش مستقیم تجاری معادل ۵۷۴/۷ میلیون دلار به تصویب رسید. در سال ۱۹۹۶ قراردادهای جدیدی به ارزش ۲۲۷/۳ میلیون دلار توسط پنتاگون امضا شد و وزارت خارجه نیز مجوزهای دیگری را برای صادرات اسلحه به ترکیه به ارزش ۵۸۴/۳ میلیون دلار، صادر نمود. در سال ۱۹۹۷ ارزش قراردادهای جدید پنتاگون به ۳۳۹/۶ میلیون دلار رسید و ارزش مجوزهای صادر شده توسط وزارت امور خارجه برای فروش مستقیم تجاری معادل ۴۰۳/۴ میلیون دلار بود. اما در سال مالی ۱۹۹۸ ارزش قراردادهای دولتی به ۴۰۳/۵ میلیون دلار نزول نمود. *(مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین المللی تهران – اطلاعات نظامی ترکیه – خرداد ۱۳۸۰)*

اطلاعات به‌دست آمده در رابطه با تحویل تسلیحات آمریکا به ترکیه نشان می‌دهند که در سال مالی ۱۹۹۴، وزارت دفاع معادل ۹۳۷ میلیون دلار تسلیحات به ترکیه ارسال نموده و صنایع دفاع آمریکا نیز معادل ۱۴/۸ میلیون دلار دیگر را صادر کرده‌اند. ارزش محموله‌های صادراتی پنتاگون در سال مالی ۱۹۹۵ سیر نزولی داشته و به ۳۷۴ میلیون دلار رسید. این در حالی است که ارزش محموله‌های ارسالی توسط شرکت‌های تجاری تا ۱۶۲/۵ میلیون دلار افزایش یافت. این روند در سال مالی ۹۶ معکوس شد. به‌طوری که ارزش محموله‌های ارسالی پنتاگون به ۴۸۲/۹ میلیون دلار رسید. اما ارزش محموله‌های تجاری تا ۶۴ میلیون دلار کاهش یافت. در سال مالی ۱۹۹۷ میزان صادرات پنتاگون به‌شدت افزایش یافته

و به ۱/۱۷ میلیارد دلار و ارزش محموله‌های تجاری به ۱۰۳/۹ میلیون دلار رسید. گفتنی است که بیشتر کمک‌های تسلیحاتی آمریکا به ترکیه در دو دهه گذشته به صورت وام‌ها و کمک‌های بلاعوض بوده است.

کمک‌های نظامی و فروش تسلیحات آمریکا به ترکیه (طی سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۷)

وام‌ها (میلیون دلار)	سال مالی	کمک‌های بلاعوض (میلیون دلار)	واردات تسلیحات (میلیون دلار)
-	۸۰	۲۰۲/۹	۱۳۶
-	۸۱	۲۵۰	۱۰۹
-	۸۲	۳۴۳	۱۹۷/۶
-	۸۳	۲۹۰	۱۵۵/۱
-	۸۴	۵۸۵	۳۲۷/۴
-	۸۵	۴۸۵	۴۲۳/۴
-	۸۶	۴۰۹/۴	۳۰۳/۷
-	۸۷	۱۷۷/۹	۳۳۲/۹
۱۷۸	۸۸	۱۵۶	۷۳۵/۵
۹۰	۸۹	۳۴۰/۷	۹۶۱/۸
۸۵/۶	۹۰	۴۱۲/۲	۹۴۳/۰
۱۰۰	۹۱	۵۰۰	۶۹۷
۲۵	۹۲	۴۷۵	۷۴۱
۴۵۰	۹۳	-	۸۷۸/۷
۴۰۵	۹۴	-	۹۵۱/۸
۳۲۸	۹۵	-	۵۳۶/۹
۳۲۰	۹۶	-	۵۴۷
۱۷۵	۹۷	-	۱/۲۷
-	۹۸	-	۶۴۲
اطلاعات کافی نیست	۹۹	اطلاعات موجود نیست	۸۰۳
میلیارد دلار ۱/۹۸۲	جمع کل	میلیارد دلار ۴/۶۲۷	میلیارد دلار ۱۰/۴۲۴

منبع: www.fas.org

کمک‌های امنیتی آمریکا به ترکیه طی سال‌های ۱۹۸۵ تا ۱۹۹۹

سال مالی	کمک‌های نظامی	وام‌های نظامی خارجی		وام‌های اقتصادی		جمع کل
۱۹۸۵	۲۱۵/۰۰۰	–	۴۸۵/۰۰۰	۹۰/۰۰۰	۸۵/۰۰۰	۸۷۵/۰۰۰
۱۹۸۶	۲۰۵/۷۵۵	–	۴۰۹/۴۵۳	۱۱۹/۶۲۵	–	۷۳۴/۸۳۳
۱۹۸۷	۳۱۲/۰۵۹	–	۱۷۷/۹۴۱	۱۰۰/۰۰۰	–	۵۹۰/۰۰۰
۱۹۸۸	۱۵۶/۰۰۰	۱۵۶/۰۰۰	۱۷۸/۰۰۰	۳۲/۰۰۰	–	۵۲۲/۰۰۰
۱۹۸۹	۶۹/۲۵۰	۳۴۰/۷۵۰	۹۰/۰۰۰	۶۰/۰۰۰	–	۵۶۰/۰۰۰
۱۹۹۰	اطلاعات موجود نیست	۴۱۲/۲۲۰	۸۵/۶۳۰	۱۴/۲۶۳	–	۵۱۲/۱۱۳
۱۹۹۱	اطلاعات موجود نیست	۵۰۰/۰۰۰	۱۰۰/۰۰۰	۲۵۰/۰۰۰	–	۸۵۰/۰۰۰
۱۹۹۲	اطلاعات موجود نیست	۴۷۵/۰۰۰	۲۵/۰۰۰	۷۵/۰۰۰	–	۵۷۵/۰۰۰
۱۹۹۳	اطلاعات موجود نیست	–	۴۵۰/۰۰۰	۱۲۵/۰۰۰	–	۵۷۵/۰۰۰
۱۹۹۴	اطلاعات موجود نیست	–	۴۵۰/۰۰۰	۱۱۹/۹۷۸	–	۵۲۴/۹۷۸
۱۹۹۵	اطلاعات موجود نیست	–	۳۲۸/۰۵۰	۴۵/۷۵۰	–	۳۷۳/۸۰۰
۱۹۹۶	اطلاعات موجود نیست	–	۳۲۰/۰۰۰	۳۳/۵۰۰	–	۳۵۳/۵۰۰
۱۹۹۷	اطلاعات موجود نیست	–	۱۷۵/۰۰۰	۲۲/۰۰۰	–	۱۹۷/۰۰۰
۱۹۹۸	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست
۱۹۹۹	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست	اطلاعات موجود نیست
جمع کل	۱/۰۸۸/۰۶۴	۱/۸۸۳/۹۷۰	۳/۸۱۴/۰۷۴	۱/۱۶۲/۱۱۶	۱۴۸/۵۰۰	۸/۰۹۶/۷۲۴

منبع: *www.fas.org*

۱ـ۸ـ طرح واگذاری تجهیزات دفاعی مازاد آمریکا به ترکیه

علاوه‌بر انتقال میلیاردها دلار از تسلیحات آمریکا به ترکیه که از طریق فروش دولتی و یا فروش مستقیم تجاری در اختیار این کشور قرار می‌گیرد، این کشور همچنین یکی از دریافت‌کنندگان اصلی تسلیحات مازاد آمریکا به‌شمار می‌رود که طبق طرح تجهیزات دفاعی مازاد پنتاگون، با اجرای پیمان نیروهای غیرهسته‌ای در اروپا، به ترکیه واگذار می‌گردند.

ارزش تسلیحاتی که بدین طریق به ترکیه منتقل می‌گردند، با توجه به کاهش قیمت و استهلاک آنها، به طور کلی، ۵۰ تا ۸۰ درصد از قیمت اصلی خرید آنها توسط نیروهای مسلح آمریکا کمتر است. تنها در نیمه نخست این دهه، ترکیه از این طریق به مقادیر عظیمی ازتسلیحات و مهمات نظامی دست یافته است. که از جمله آن‌ها می‌توان به اقلام زیر اشاره نمود: ۹۲۲ دستگاه تانک، ۲۵۰ نفربر زرهی، ۷۲ عراده توپ، ۱۴۵ فروند هواپیمای جنگی، ۴۲ فروند بالگرد و ۹ فروند ناو جنگی.

جدول واگذاری تجهیزات دفاعی مازاد آمریکا به ترکیه طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۸

سال	قیمت خرید اولیه
۱۹۹۰	۵۶/۸۰۰/۰۰۰
۱۹۹۱	۳۴۲/۴۰۰/۰۰۰
۱۹۹۲	۲۳۸/۳۰۰/۰۰۰
۱۹۹۳	۶۲۶/۳۰۰/۰۰۰
۱۹۹۴	۱۰۷/۹۰۰/۰۰۰
۱۹۹۵	۱۵۶/۹۰۰/۰۰۰
۱۹۹۶	۱۸/۱۲۵/۰۰۰
۱۹۹۷	۲۷۳/۳۵۰/۰۰۰
۱۹۹۸	۱۱۱/۵۴۷/۰۰۰
جمع کل	**۱/۹۳۱/۶۲۲/۰۰۰**

منبع: *www.fas.org*

جدول فروش تسلیحات آمریکا به ترکیه طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۸

سال	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	فروش دولتی	جمع کل
از ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۳	۶۳/۸۳۱	۱/۱۳۲/۲۳۴	۱/۱۹۶/۰۶۵
۱۹۸۴	۲۶/۷۵۱	۳۰۴/۹۰۷	۳۳۱/۶۵۸
۱۹۸۵	۲۷/۸۴۸	۳۸۹/۲۹۶	۴۱۷/۱۴۴
۱۹۸۶	۲۳/۸۱۳	۲۸۲/۳۰۰	۳۰۶/۱۱۳
۱۹۸۷	۶۷/۹۴۷	۲۷۷/۱۳۸	۳۴۵/۰۸۵
۱۹۸۸	۴۷/۴۶۴	۶۹۹/۹۴۴	۷۴۷/۴۰۸
۱۹۸۹	۳۴۲/۶۵۳	۶۲۰/۹۲۹	۹۶۳/۵۸۲
۱۹۹۰	۲۲۰/۳۰۲	۷۶۰/۸۰۱	۹۸۱/۱۰۳
۱۹۹۱	۷۹/۹۲۲	۶۲۶/۵۷۵	۷۰۶/۴۹۷
۱۹۹۲	۳۷/۶۷۳	۷۰۳/۳۶۹	۷۴۱/۰۴۲
۱۹۹۳	۱۲۲/۴۸۱	۷۵۵/۸۱۱	۸۷۸/۲۹۲
۱۹۹۴	۱۴/۸۲۴	۹۳۷/۰۱۹	۹۵۱/۸۴۳
۱۹۹۵	۱۶۲/۵۱۰	۳۷۴/۴۲۵	۵۳۶/۹۵۳
۱۹۹۶	۶۴/۱۲۴	۴۸۲/۸۵۰	۵۴۶/۹۷۴
۱۹۹۷	۱۰۳/۸۶۶	۱/۱۶۷/۱۰۹	۱/۲۷۰/۹۷۵
۱۹۹۸	۲۰۱/۰۰۰	۵۴۱/۲۰۴	۱۰/۴۶۶/۸۵۵
جمع کل	**۱/۶۰۷/۰۰۹**	**۱۰/۰۵۵/۹۱۱**	**۱۱/۶۶۲/۹۲۰**

منبع: www.globalsecurity.com

۲ـ۸ـ اجرای طرح آموزش‌های نظامی بین‌المللی برای ترکیه

طرح آموزش‌های نظامی بین‌المللی برای ترکیه (IMET)، یکی دیگر از برنامه‌های آمریکا در حمایت از نیروهای مسلح ترکیه به‌شمار می‌رود که بر اساس آن، آمریکا از سال ۱۹۵۰ با هزینهٔ خود، ۲۳۲۶۸ نفر از پرسنل نظامی ترکیه را تحت آموزش قرار

داده است. این طرح بیش از آن‌چه جنبهٔ اقتصادی داشته باشد، به لحاظ نظامی حائز اهمیت است. بر این اساس از سال ۱۹۸۴ و آغاز جنگ ترکیه در نواحی جنوب‌شرقی، قریب به ۲۹۰۰ نفر از سه نیروی زمینی، دریایی و هوایی ترکیه تحت آموزش نظامی آمریکا قرار گرفته‌اند. بنابراین در طول دهه گذشته، ترکیه بزرگ‌ترین دریافت‌کننده آموزش‌های نظامی آمریکا به‌شمار آمده، به‌طوری‌که حتی از نزدیک‌ترین متحدان آمریکا همچون اسرائیل و مصر نیز پیشی‌گرفته است. (www.globalsecurity.com)

هزینهٔ این طرح که از سال ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۹ معادل ۱۰/۷ میلیون دلار بوده، در مقایسه با هزینه‌ای که صرف اجرای دیگر برنامه‌های امنیتی آمریکا در ترکیه شده است، نسبتاً ناچیز می‌باشد. طبق آخرین گزارش وزارت خارجهٔ آمریکا به کنگره، طرح آموزش نظامی در ترکیه یکی از کم‌هزینه‌ترین و کارآمدترین طرح‌های امنیتی آمریکا بوده است؛ چرا که این طرح مهم‌ترین روابط تخصصی و شخصی را تسهیل نموده و از این رو، ورود و نفوذ آمریکا را به قشری از جامعه که غالباً نقش مهمی را در ترکیه ایفا می‌نماید، امکان‌پذیر ساخته است. به عبارت دیگر این طرح راهی برای نفوذ به درون ساختارهای نظامی کشورهای مهم و برقراری ارتباط با فرماندهان آنها بوده است. از آنجا که هدف این طرح عمدتاً ارائه آموزش‌ها و مهارت‌های نظامی می‌باشد، بنابراین تأثیر آن بر ارتقاء حقوق بشر و پیشبرد جامعه به‌سوی دمکراسی جای بحث داشته و محل تردید است. *(مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین المللی تهران - اطلاعات نظامی ترکیه - خرداد ۱۳۸۰)*

جدول طرح آموزش‌های نظامی بین‌المللی برای ترکیه طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۹

سال	تعداد دانشجویان
۱۹۵۰-۱۹۸۳	۲۰۴۱۳
۱۹۸۴	۲۱۵
۱۹۸۵	۲۵۵
۱۹۸۶	۲۰۷
۱۹۸۷	۱۹۶
۱۹۸۸	۲۱۰
۱۹۸۹	۲۰۱
۱۹۹۰	۲۱۲
۱۹۹۱	۲۲۳
۱۹۹۲	۱۸۹
۱۹۹۳	۲۱۱
۱۹۹۴	۶۴
۱۹۹۵	۱۰۹
۱۹۹۶	۱۲۱
۱۹۹۷	۸۴
۱۹۹۸	۱۹۴
۱۹۹۹	۱۹۳
جمع کل	۲۳۲۹۷

منبع: www.fas.org

۳ـ۸ـ صادرات تسلیحات آمریکا به ترکیه از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۰۰

دولت کلینتون، با ارائه گزارشی به‌شرح جدول زیر، کنگره آمریکا را در جریان قراردادهای دولتی فروش تجهیزات نظامی، مجوزهای صادرات و فروش مستقیم تسلیحات (توسط شرکت‌های تجاری)، اجازهٔ انتقال تجهیزات دفاعی مازاد به صورت رایگان یا با بهای نازل،

قرار داد. (طبق قوانین آمریکا، دولت این کشور باید کنگره را در جریان قراردادهای فروش دولتی و فروش تجاری تجهیزات نظامی به ارزش ۱۴ میلیون دلار یا بیشتر قرار دهد. کنگره برای لغو قراردادهای فروش دولتی و تجاری باید ظرف ۳۰ روز اقدام نموده و بدین منظور، نمایندگان هر دو مجلس باید قطع‌نامه‌ای را مبنی بر متوقف نمودن روند فروش تسلیحات به تصویب رسانند).

جدول تسلیحات واگذاری آمریکا به ترکیه (دلار)

تاریخ	نوع تجهیزات	نوع انتقال	قیمت
۲۰۰۰	یک فروند ناوچه جنگی مدل FFG – 19 الیور هازاردپری (جان ای. مور)	فروش دولتی	۲۷/۰۵۶/۶۰۰
۲۰۰۰	قطعات یدکی کشتی	فروش دولتی	۱/۷۴۰/۷۷۰
۲۰۰۰	۸ فروند بالگرد هاوک دریایی S-70 و ۴ فروند بالگرد نجات CH- 60S، مدل سیکورسکی	—	نامشخص (شامل ۳۰۰ میلیون دلار از بانک EXIM)
۱۹۹۹	یک فروند ناوچه جنگی مدل FFG-21 الیور هازاردپری (فلتلی)	فروش دولتی	۴۲/۹۳۲/۴۰۰
۱۹۹۹	۸ فروند بالگرد حمل محموله‌های سنگین CH-53E	نامشخص	۳۵۰/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	۱۷۵ فروند موشک هدایت شوندهٔ رهگیر	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۹	ساخت سیستم دفاعی الکترونیکی – AN/ALQ 178(V)5 برای هواپیماهای F-16 نیروی هوایی ترکیه	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	بیش از ۵۰ میلیون دلار
۱۹۹۹	اطلاعات فنی و تجهیزات تولیدی و آزمایشی برای تولید مشترک ۳ نوع از مهمات ۲۲ میلیمتری	—	۱۱۴/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	تجهیزات دفاعی و تسلیحاتی برای ساخت، مونتاژ و تعمیر جعبه دنده‌های سری X200- 4 در خودروهای نظامی شنی‌دار	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	۱۶۹/۰۰۰/۰۰۰

تاریخ	نوع تجهیزات	نوع انتقال	قیمت
۱۹۹۹	اطلاعات فنی و ابزار و لوازم (TAC 6000) برای تولید قطعات و اجزای موتور توربینهای گازی مدل -F110 GE-100/ 100B، جنرال الکتریک	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	۱۵۰/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	سرویس، نگه‌داری و تعمیر رادارهای مدل (RAPCON) MPN-14K، سیستم کنترل رادار	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	۱۴۱/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	ارائه اطلاعات و کمک‌های فنی در زمینه ساخت واحد کنترل نمایشی چند منظوره (CDU-900) برای کشورهای مصرف کنندهٔ نهایی همچون: ترکیه، جمهوری چک، لهستان، مجارستان، مصر، اردن، قطر، کویت، امارات متحدهٔ عربی، بحرین و مالزی.	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	نامشخص
۱۹۹۹	متمم قرارداد (مجوز) ساخت و تولید سیستم حرارتی مراقبت پرواز با برد کوتاه (ESCORT)	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	۱۱۵/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	قطعات جایگزین برای هواپیماهای F-5، شامل: ۳۴ کابین فوقانی خلبان، ۹ کابین تحتانی خلبان و دیگر قطعات یدکی (نورث‌روپ گرومان)	فروش دولتی	۱/۸۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	۳۰ واحد از سیستم‌های برنامه‌ریزی مأموریت در هواپیماهای جنگنده (۳سیستم)؛ سیستم‌های ناهموار سیار	فروش دولتی	۲/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	قرارداد مجوز ساخت برای تولید سیستم‌های دیده‌بانی حرارتی	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	بیش از ۵۰ میلیون دلار
۱۹۹۹	دو فروند بالگرد S-70A	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	بیش از ۱۴ میلیون دلار

تاریخ	نوع تجهیزات	نوع انتقال	قیمت
۱۹۹۹	یک کشتی تحقیقات اقیانوس‌شناسی و اقیانوس‌نگاری مدل T-AGS26 (سیلاس نبت)	تجهیزات دفاعی مازاد	۱/۵۴۲/۸۰۰
۱۹۹۹	۵۰ فروند بالگرد تهاجمی چند منظوره سیکورسکی S-70	فروش دولتی	۵۶۱/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۹	موشک سطح به هوای پاتریوت	—	—
۱۹۹۹	ارائه قطعات، اجزا، دستگاه‌ها و سیستم‌های اصلی و فرعی تشکیل دهنده هواپیمای F-16 به ترکیه برای ساخت این نوع هواپیما	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	۵۰ میلیون دلار یا بیشتر
۱۹۹۹	۸ شبکه کابلی مدل AN/ GSA-137	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۹	۸ سیستم راداری مدل AN/ MPQ –61	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۹	یک فروند موشک هدایت شوندهٔ آزمایشی مدل MK 60MOD 6	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۹	۵۰ فروند موشک استاندارد SM-1	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۸	فروش ۳ ناوچه جنگی مدل FFG-7PERRY و اجارهٔ ۸ ناوچه جنگی مدل FF 1052 KNOX، همراه با مهمات، تدارکات و پشتیبانی	فروش دولتی	۲۰۵/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۸	۳ ناوچه جنگی مدل KNOX و لوازم و قطعات یدکی آن	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۸	۳ ناوچهٔ جنگی مدل پری (Perry)	تجهیزات دفاعی مازاد	۸۹/۳۰۹/۴۰۰
۱۹۹۸	۸ ناوچهٔ جنگی مدل KNOX	تجهیزات دفاعی مازاد	۲۱/۲۴۴/۲۰۰

تاریخ	نوع تجهیزات	نوع انتقال	قیمت
۱۹۹۸	قرارداد مجوز ساخت	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	—
۱۹۹۸	۴ فروند بالگرد هاوک دریایی A70B، قطعات یدکی، تجهیزات پشتیبانی زمینی و پشتیبانی لجستیکی	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	۱۴ میلیون دلار یا بیشتر
۱۹۹۸	ناوچهٔ جنگی مدل FF1092 و تجهیزات آن (توماس سی هری)	اجاره	۸/۰۶۱/۸۱۸
۱۹۹۸	ناوچهٔ جنگی مدل FF1085 و تجهیزات آن (دونالد بری)	اجاره	۷/۱۲۵/۶۱۹
۱۹۹۸	بالگرد چندمنظوره UH-1H	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۸	ابزار ساخت سنگر، ابزار و تجهیزات بالابرندهٔ بالگرد، مجموعهٔ تجهیزات آزمایشی سکوی پرتاب	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۸	تولید مجاز بمب‌های هدایت شوندهٔ لیزری	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	نامشخص
۱۹۹۸	۳۰ فروند موشک ضد کشتی هدایت شونده هارپون، تجهیزات دفاعی و خدمات آن	فروش دولتی	۴۳/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۸	تولید مجاز دستگاههای تصویربرداری ارزان قیمت با اشعهٔ مادون قرمز	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	نامشخص
۱۹۹۸	تولید مجاز	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	نامشخص
۱۹۹۸	۲۴ توپ خودکششی ۸ اینچی (M110) و خودرو کمک‌رسان زرهی (M578)	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان

تاریخ	نوع تجهیزات	نوع انتقال	قیمت
۱۹۹۸	مجموعهٔ تجهیزات سیستم‌های ضدمادون قرمز مدل AN/ ALQ-144A (V)1 و AN/ ALQ-144A (V)5	فروش دولتی	۱۳/۸۰۰/۰۰۰
۱۹۹۷	۴ دستگاه رادار کشف آتش هوایی مدل AN/ TPQ-36 (V)9	فروش دولتی	۲۶/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۷	تجهیزات فاز ۲ موشک هاوک	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۷	۱۳۸ فروند موشک هوا به هوای پیشرفته با برد متوسط AIM-120B و ۱۲۰ سکوی پرتاب LAU – 129A/ A	فروش دولتی	۶۲/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۷	۲۰ سیستم ناوبری هدف‌یاب مادون قرمز ارتفاع کوتاه برایشب (لاکهید مارتین) و پادهای هدف‌یاب برای هواپیماهای F-16	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	بیش از ۵۰ میلیون دلار
۱۹۹۷	۳ ناوچهٔ جنگی مدل مدل KNOX و تجهیزات آن	اجاره	نامشخص
۱۹۹۷	۲ ناوچهٔ جنگی مدل پری (Perry) و ۷۵ فروند موشک استاندارد	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۷	۳۰۰ گلولهٔ ۴۰ میلیمتری با قدرت انفجار بالا و ۲۴۰۰ گلولهٔ ۲۰ میلیمتری مهمات، آماده‌سازی ۳ ناوچهٔ جنگی مدل (Perry) به ترکیه، قطعات و لوزام یدکی	فروش دولتی	۷۵/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۷	۴ فروند موشک‌هاوک دریایی S70B، قطعات یدکی و پشتیبانی زمینی	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	بیش از ۱۴ میلیون دلار
۱۹۹۷	تجهیزات سوخت‌گیری در هوا مدل KC-135R	اجاره به مدت ۳ سال	۹۸/۶۱۴
۱۹۹۷	۵۸ عدد موتور و کانتینر راکت ضد زیردریایی	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۷	اعطای مجوز ساخت به کمپانی راک‌ول (Rockwell) به‌منظور ارائه جزئیات طراحی، نتایج آزمایش‌ها و روش‌های تولید و ساخت رنجر ۲۰۰۰ (هواپیماهای گشت‌زنی دریایی) به ترکیه	فروش مستقیم توسط شرکت‌های تجاری	نامشخص

تاریخ	نوع تجهیزات	نوع انتقال	قیمت
۱۹۹۷	قطعات یدکی و لوازم تعمیر کشتی	تجهیزات دفاعی مازاد	۱/۱۶۱/۸۹۷
۱۹۹۶	قطعات یدکی کشتی	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۶	۳۰ قبضه مسلسل M85	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۶	پشتیبانی لجستیکی، قطعات یدکی و تجهیزات لازم برای مجهزتر ساختن هواپیماهای F-16	فروش دولتی	۱۲۵/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۶	قطعات و لوازم یدکی برای هواپیماهای C-130, RF/ F-4E, RF/ F-5, F-104, T-33, T-37, T-38	فروش دولتی	۸۰/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۶	۲۰۹ مخزن سوخت خارجی و دیگر لوازم یدکی برای هواپیمای F-۱۶	اجاره	رایگان
۱۹۹۶	۵۲۳ بمب ضد باند پروازی مدل BLU-107	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۶	۲ ناوچهٔ جنگی مدل پری (Perry)	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۶	۷۵ فروند موشک ضد هوایی استاندارد SM-1	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۵	۱۲۰ فروند موشک رزمی نیروی زمینی لورال، قطعات یدکی و پشتیبانی	فروش دولتی	۱۳۲/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۵	موشک‌های هدایت شونده ناو مدل کلیفتون اسپراگ (FFG-16)، مدال انتریم (FFG-20) و مدل فلتی (FFG-21)	تجهیزات دفاعی مازاد	رایگان
۱۹۹۵	۱۶ فروند موشک ضد کشتی هارپون (مک دانل داگلاس) و پشتیبانی	فروش دولتی	۲۸/۰۰۰/۰۰۰
۱۹۹۵	دو فروند هواپیمای سوخت رسان بوئینگ KC-135R	اجارهٔ ۳ ساله	۹/۸۰۰/۰۰۰

قیمت	نوع انتقال	نوع تجهیزات	تاریخ
رایگان	تجهیزات دفاعی مازاد	۵۱۵ فروند موشک رهگیر مؤسسهٔ هوانوردی بریتانیا همراه با ۱۴ سکوی پرتاب	۱۹۹۵
رایگان	تجهیزات دفاعی مازاد	۱۳۰ فروند موشک پدافند دریایی AIM-7E (ریتیون/ فورد)	۱۹۹۵
۱۱۰/۰۰۰/۰۰۰	فروش دولتی	قطعات و لوازم یدکی برای هواپیماهای مک دانل داگلاس RF/F-4E؛ نورث‌روپ T-38؛ لاکهید C-130، F-16، F-104، T-33، T-37 و پشتیبانی	۱۹۹۴
رایگان	تجهیزات دفاعی مازاد	سکوی پرتاب راکت زیردریایی؛ (هواپیماهای) آموزشی هاگان؛ سیستم آموزش نگه‌داری فالانکس؛ قطعات یدکی هواپیماهای F-4؛ ۸۸۰۰۰ گلولهٔ ۴۰ میلی‌متری	۱۹۹۴
رایگان	تجهیزات دفاعی مازاد	۹ کامیون سوخت‌گیری	۱۹۹۴
رایگان	تجهیزات دفاعی مازاد	۲ شبیه‌ساز اطاقک خلبان در هواپیمای T-38	۱۹۹۴
۱۱۵/۰۰۰/۰۰۰	فروش دولتی	۲۷۰ پادراکت FMC MLRS، قطعات یدکی و پشتیبانی	۱۹۹۴
۱۳۷/۰۰۰/۰۰۰	فروش دولتی	۵۰۰ فروند موشک رهگیر ریتیون/ لورال؛ ۸۰ فروند موشک هوا به هوا AMRAAM ریتیون/ هیوز؛ ۱۶ فروند موشک ضدکشتی هارپون مک دانل داگلاس؛ قطعات و لوازم یدکی و پشتیبانی	۱۹۹۴
۵۹۴/۰۰۰	تجهیزات دفاعی مازاد	۱۰ فرستنده خودکار CRN-19A و ۴ مانیتور کنترل CRA-111	۱۹۹۴
۹۷۵/۸۰۲	تجهیزات دفاعی مازاد	۱۱۳ کامیون و تریلر با مدل‌های مختلف؛ ۱۱۰ قبضه مسلسل M85؛ ۱۳۱۴ گلولهٔ ۱۰۵ میلی‌متری	۱۹۹۴
۵۶۰/۰۰۰/۰۰۰	فروش دولتی	۱۰ تانکر KC-135R، 6 موتور یدکی و پشتیبانی	۱۹۹۲

منبع: www.fas.org

۴ـ۸ـ تولید مشترک تسلیحات نظامی توسط ترکیه و آمریکا

تولید مشترک هواپیمای جنگنده F_16

۱ ـ تولید مشترک ۲۴۰ فروند هواپیمای جنگنده F_16، قطعات و اجزای آن

مجری: شرکت آمریکایی لاکهید مارتین[1]

این برنامه به‌عنوان نخستین و بزرگ‌ترین طرح تولید مشترک تجهیزات نظامی با ترکیه، از سال ۱۹۸۴ آغاز شد و نمایانگر توسعهٔ چشم‌گیر زیربنای صنعتی ترکیه می‌باشد. بر اساس طرح صلح اونیکس I[2]، صنایع هوافضای ترکیه تولید مشترک ۱۵۲ فروند از ۱۶۰ فروند هواپیمای F-16 کمپانی لاکهید مارتین را بر عهده گرفت و این هواپیماها طی سال‌های ۱۹۹۵ــ ۱۹۸۷ به نیروی هوایی ترکیه انتقال یافتند. طرح صلح اونیکس II از اواسط سال ۱۹۹۶ آغاز شد و طبق آن ترکیه ۴۸ فروند از ۸۰ فروند هواپیمای F-16 را تولید نموده و آنها را به نیروی هوایی تحویل داد. بودجهٔ لازم برای تولید ۸۰ فروند هواپیمای F-16 معادل ۲/۵ میلیارد دلار نیز توسط آمریکا، عربستان سعودی و کویت و به نشانهٔ تقدیر از همکاری ترکیه در جنگ خلیج فارس تأمین گردید. (کمپانی لاکهید مارتین ۴۹٪ از سهام شرکت صنایع هوا فضای ترکیه را در اختیار دارد.) *(هفته‌نامه دفاعی جینز (JDW) ۱۹۹۸/۸/۱۹)*

۲ـ تولید مشترک موتور مدل F-11-GE-100 برای هواپیماهای جنگنده F-16

مجری طرف ترک: صنایع موتورسازی توساس (TAI) [3]

مجری طرف آمریکایی: شرکت جنرال‌الکتریک[4]

شرکت صنایع هوافضای توساس در سال ۱۹۸۵ و به‌منظور ساخت قطعات موتور و مونتاژ موتورهای مدل F-110-GE-100 برای تولید هواپیماهای F-16 صنایع هوافضای ترکیه تأسیس شد. این شرکت یک شرکت سهامی عام آمریکایی- ترکی می‌باشد. *(نشریهٔ مؤسسهٔ دفاعی مدیریت کمکهای امنیتی (DISAM) بهار ۱۹۹۵)*

---

1. Lockheed Martin
2. Onyx
3. TUSAS
4. General Electric

۳ـ تولید مشترک رادارهای هشداردهنده و سیستم‌های جنگ الکترونیک مدل ALQ-178V5 برای استفاده در هواپیماهای جنگندهٔ F-16

مجری طرف ترکیه: کمپانی میکس[1]

مجری طرف آمریکایی: شرکت لاکهید مارتین

شرکت میکس ساخت سیستم‌های راداری مدل ALQ-178V3، برای تولید مشترک نخستین سری از ۱۶۰ فروند هواپیمای F-16 را بر عهده گرفت که ارزش آن معادل ۳۲۵ میلیون دلار می‌باشد.(۴۹ درصد از کمپانی میکس متعلق به شرکت لاکهید مارتین است). *(هفته‌نامه دفاعی جینز (JDW) ۱۹۹۸/۸/۱۹)*

۴ـ تولید مشترک قطعات هواپیماهای جنگندهٔ F-16 و تجهیزات دید در شب برای خودروهای پیاده نظام

مجری طرف ترکیه: شرکت آسلسان[2]

مجری طرف آمریکایی: شرکت ابزار تگزاس و لیتون

در این پروژه، شرکت آسلسان با کمپانی فیلیپس (هلند) همکاری می‌نماید. *(انتقال تسلیحات و نقض قوانین جنگ در ترکیه چاپ سازمان دیده‌بان حقوق بشر)*

تولید مشترک خودروهای زرهی و تانک

۱- تولید مشترک ۱۶۹۸ دستگاه خودرو زرهی (ACV)

مجری طرف ترکیه: شرکت اف.ام.سی (F.M.C).

مجری طرف آمریکایی: شرکت نورول اس.اس[3].

کمپانی آمریکایی اف.ام.سی اقدام به سرمایه‌گذاری مشترک با شرکت ترک نورول اس.اس و در نتیجه ایجاد یک کمپانی جدید به نام اف.ان.اس.اس (FNSS) نمود. بر اساس مجوز

---

1. Mikes
2. Aselsan
3. Nurol SS

صادره شرکت نورول اس.اس مونتاژ نخستین بخش از سفارشات را بر عهده دارد. این طرح شامل ساخت ۱۶۹۸ دستگاه خودرو زرهی با مدل‌های گوناگون و به ارزش ۱/۳ میلیارد دلار می‌باشد که طراحی آنها را کمپانی اف. ام. سی برعهده دارد. تولید این خودروها در یک دورهٔ هشت ساله و در چهار نوع مختلف صورت گرفته است که عبارت‌اند از: خودروی پیاده نظام، نفربر زرهی، خودروی خمپاره‌انداز و خودروی مجهز به موشک ضدتانک تاو (TAW). *(هفته‌نامه دفاعی جینز (JDW) ۱۹۹۸/۸/۱۹ و ۱۹۹۸/۹/۱۵)*

۲- قطعات و لوازم برای تولید ۱۶۹۸ دستگاه خودرو جنگی زرهی

مجری طرف ترکیه: شرکت آسلسان.

مجری طرف آمریکایی: شرکت ابزار تگزاس.

شرکت ابزار تگزاس با شرکت آسلسان قراردادی مبنی بر تولید مشترک صفحهٔ نشان دهنده رادار چشمی[1] دارد و کمپانی‌های آمریکایی دیگر همچون آلیسون ترنزمیشن[2]، دیترویت دیزل[3] و کادیلاک گیج[4] نیز قطعات دیگر این خودروها را تولید می‌نمایند. *(نشریهٔ مؤسسهٔ دفاعی مدیریت کمکهای امنیتی (DISAM) بهار ۱۹۹۵)*

۳ـ تولید قطعات نفربرهای M-113

مجری طرف ترکیه: شرکت کایسری ورکپلاتس[5].

مجری طرف آمریکایی: شرکت سرجنت فلیجر[6].

شرکت‌های سرجنت فلیجر (آمریکا)، کایسری ورکپلاتس (ترکیه)، آگوستا[7] (ایتالیا) و ام.بی.بی. (MBB) (آلمان) اقدام به یک سرمایه‌گذاری مشترک در این رابطه نموده‌اند.

1. Optical Sight
2. Alison Transmission
3. Detroit Diesel
4. Cadillac Gage
5. Kayseri Werkplats
6. Sergant Fletcher
7. Agusta

تولید مشترک موشک‌های پدافند هوایی

۱- تولید مشترک موشک‌های پدافند هوایی

مجری طرف ترکیه: شرکت راکت‌سان[1].

مجری طرف آمریکایی: شرکت ریتیون[2].

این طرح یک سرمایه‌گذاری مشترک میان کشورهای ترکیه، آلمان، یونان و هلند، به‌منظور تولید موشک‌های ضدهواپیمای قابل پرتاب از روی دوش (مدل اروپایی) می‌باشد که مجوز آن توسط کمپانی آمریکایی ریتیون صادر شده است. ترکیه تولید ۴۸۰۰ فروند از این نوع موشک‌ها را بر عهده گرفت و مونتاژ محصول نهایی در آلمان (کارخانه درنیر[3]) و ترکیه (کارخانه راکت‌سان) صورت پذیرفت. کمپانی راکت‌سان در سال ۱۹۸۸ تأسیس شد و تولید کنندهٔ موتور و نیروی محرکهٔ راکت برای موشک‌های ضدهواپیمای ریتیون می‌باشد. *(نشریه «انتقال تسلیحات و نقض قوانین جنگ در ترکیه» چاپ سازمان دیده‌بان حقوق بشر و نشریهٔ مؤسسهٔ دفاعی مدیریت کمکهای امنیتی)*

تولید مشترک تسلیحات و مهمات سبک

۱- تولید مشترک توپخانهٔ ضدهوایی، سکوی پرتاب راکت، مسلسل و مهمات

مجری طرف ترکیه: شرکت ام.کی.ای.کی (MKEK).

مجری طرف آمریکایی: شرکت دفاع عمومی.

برای تولید این تسلیحات شرکت ام.کی.ای.کی با شرکت‌های دیگر از جمله، اورلیکن کانتریوز[4] (سوئیس)، هلکر اند کوچ[5] (آلمان)، راینمتال[6] (آلمان)، یورومتال[7] (هلند) و ژیات[8]

---

1. Roketsan
2. Raytheon
3. Dornier
4. Oerlikon Contraves
5. Heckler&Koch
6. Rheinmetal
7. Eurometal
8. GIAT

(فرانسه) همکاری می کند. *(نشریه «انتقال تسلیحات و نقض قوانین جنگ در ترکیه» چاپ سازمان دیده‌بان حقوق بشر)*

۵ـ۸ـ همکاری ترکیه و آمریکا در بحران خلیج فارس

بحران خلیج فارس در حالی روی داد که کشورهای غربی با توجه به انحلال شوروی سابق اهمیت استراتژیک ترکیه را زیر سؤال برده بودند. اما سیاستمداران ترک تأکید داشتند که ترکیه یک کشور کلیدی در دفاع از منافع غرب در منطقه است و حمله عراق به کویت فرصت لازم برای اثبات این نقش را به ترکیه داد.

تا قبل از بحران خلیج فارس، عراق و ترکیه به واسطه جنگ تحمیلی عراق علیه ایران،روابط اقتصادی خوبی پیدا کرده بودند و حجم مبادلات طرفین به دو میلیارد دلار در سال می رسید و ترکیه بابت انتقال نفت عراق به بندر یومورتالیک سالیانه ۴۰۰ میلیون دلار درآمد داشت. با شروع جنگ، ترکیه ۵ روز پس از اشغال کویت،موضع خصمانه علیه عراق اتخاذ کرد و پس از تصویب قطع‌نامه شورای امنیت سازمان ملل مبنی بر تحریم اقتصادی عراق, اقدام به قطع جریان نفت و توقف کامل مبادلات تجاری خود با عراق نمود.

ترکیه در جبهه زمینی با اعزام ۱۶۰۰۰۰ نیرو به مرزهای عراق، موجب زمین‌گیرشدن بیش از ۸ لشکر عراق در مرزهای این کشور شد و در جنگ هوایی هم اقدام به انتقال ۲۵۰ فروند جنگنده به پایگاه‌های مرزی عراق نمود. در همین راستا آمریکا ۱۵۰ فروند هواپیما در پایگاه‌های ترکیه مستقر کرد که با احتساب هواپیماهای سایر کشورهای مؤتلفه این تعداد به ۲۵۰ فروند رسید. *(حریت- ۸۳/۳/۲۱)* ***گر چه در جریان این جنگ از نظر اقتصادی خسارت زیادی به ترکیه وارد آمد (حدود بیست میلیارد دلار) اما کشورهای عربستان و کویت و دیگر کشورها بخشی از این خسارات را جبران کرده و نظامیان ترکیه تجربیات ارزشمندی برای اصلاح ساختار ارتش خود به‌دست آوردند.***

از نظر سیاسی هم ترکیه به اهداف خود شامل:

جذب کمک کشورهای ثروتمند عرب؛

تثبیت نقش ژئو پلیتیکی خود؛

کسب وجهه بین‌المللی؛

و

جلب حمایت و اعتماد آمریکا و غرب.

رسید.

۶ـ۸ـ نقش ترکیه در ناتو

ناتو اهمیت ویژه‌ای برای ترکیه در تحکیم جناح جنوب شرقی خود قائل است و به‌علت همسایگی ترکیه با روسیه، جمهوری‌های ماوراء قفقاز و کشورهای خاورمیانه، ناتو توجه خاصی به ترکیه دارد. تسلط ترکیه بر تنگه‌های بسفر و داردانل این اهمیت را افزایش داده و فرماندهی ناتو توان نظامی ترکیه را به‌عنوان نیروی اصلی ضربتی در جبهه جنوب‌شرقی تلقی می‌کند. در چارچوب این فرماندهی، نیروهای ترکیه باید قادر باشند دست به عملیات وسیع نظامی در سواحل دریای سیاه، ماوراء قفقاز و خاور میانه بزنند. در برنامه‌های غرب، ترکیه به‌عنوان تکیه‌گاه محکم ناتو و نوار ضربه‌گیر بین اروپا و خاورمیانه و عامل بازدارنده اسلام‌گرایی و عنصر مهم مقابله با روسیه در قفقاز و حوزه دریای سیاه در نظر گرفته شده است.

نیروی زمینی ترکیه بزرگ‌ترین واحدهای خود یعنی ارتش یکم را در منطقه تراکیه (تراس) و تنگه‌های مرمره مستقر کرده است. ناتو می‌تواند از ارتش چهارم ترکیه (ارتش اژه) و سپاه یازدهم مستقر در قبرس شمالی، در مناطق بالکان نیز استفاده نماید. ارتش سوم با ۲ سپاه ۸ و ۹ و ۲ تیپ در مرز کشورهای ماوراء قفقاز مستقر است. در جنوب‌شرقی در مرزهای سوریه، عراق و ایران نیز ارتش دوم شامل سپاه‌های ۶ و ۷ مستقر است که از آنها می‌توان برای عملیات در مناطق استراتژیک نظیر بالکان بهره‌برداری نمود.

ترکیه به‌علت ایفای نقش پل ارتباطی آسیا و اروپا و مجاورت با مناطق جنوب غربی آسیا و خاورمیانه که از مناطق بی‌ثبات و پر اهمیت تلقی می‌گردند و استفاده از این موقعیت ژئواستراتژیک استثنایی خود و ایده مصطفی کمال پاشا (آتاتورک)، توانست در سال ۱۳۳۱ هش (۱۹۵۲ م) به عضویت این پیمان در آمده و با کشور یونان رقیب دیرین خود جناح جنوب شرقی ناتو را تشکیل دهد. بدین ترتیب دولت‌مردان آنکارا کوشیدند با عقد قراردادهای دو جانبه و چند جانبه با دیگر کشورهای عضو ناتو به‌ویژه آمریکا، امنیت خود را به امنیت سایر اعضا گره زده و موقعیت سیاسی و نظامی خود را در برابر تهدیدات شوروی سابق تقویت نمایند.

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و خروج ایران از صف کشورهای متحد آمریکا و نیز اشغال افغانستان توسط شوروی سابق در سال ۱۳۵۹ ه.ش و افزایش تنش بین مسکو و واشنگتن، موجب توجه بیشتر آمریکا به ترکیه به‌عنوان پایگاهی برای عملیات آتی خود در منطقه و خلیج فارس و شرق مدیترانه شد و به‌همین دلیل انواع کمک‌های آمریکا به ارتش ترکیه سرازیر و ارتش این کشور بعد از آمریکا به بزرگ‌ترین ارتش ناتو تبدیل گردید.

پس از پایان جنگ سرد، دبیر کل وقت ناتو وظیفه اصلی ناتو را که مقابله با تهاجم بلوک شرق به کشورهای عضو بود، تغییر داده و وظیفه ناتو را مقابله با بحران‌های منطقه‌ای اعلام و نیروهای تحت فرماندهی این پیمان را در سه رده واکنش سریع، دفاع اصلی و رده احتیاط تقسیم‌بندی نمود.

در این دوران تصور بر این بود که ترکیه موقعیت خاص خود را در ناتو از دست خواهد داد ولی به‌دلیل وقوع درگیری‌های بالکان و آسیای مرکزی و امکان نفوذ به کشورهای ترک زبان تازه استقلال یافته شوروی سابق از طریق آنکارا، ترکیه به‌عنوان پلی جهت نفوذ آمریکا و اروپا به کشورهای آسیای مرکزی و یک مانع بزرگ جهت جلوگیری از گسترش اسلام انقلابی به دیگر کشورهای منطقه مورد توجه قرار گرفت و به این ترتیب، گسترش ناتو به شرق با هدف اصلی مهار روسیه و چین و ایجاد دیوار جدیدی متشکل از کشورهای تازه استقلال یافته

قفقاز و آسیای مرکزی، مورد مداقه و امعان نظر قرار گرفت. پس از واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و استقرار نیروهای آمریکا در افغانستان و عراق، از اهمیت راهبردی ترکیه کاسته شد. اما با مطرح شدن طرح خاورمیانه بزرگ توسط آمریکا و الگو قرارگرفتن ترکیه به‌عنوان یک کشور مسلمان لائیک در این طرح، مجدداً اهمیت این کشور برای غرب افزایش یافت.

ترکیه تاکنون از کمک‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی کشورهای عضو ناتو بهره‌مند بوده و این کمک‌ها منبع مهمی در تأمین تجهیزات نظامی ارتش این کشور به‌شمار می‌آیند. (ترکیه تنها ۱ درصد از منابع مالی ناتو را تأمین می‌کند در حالی که از ۱۴ درصد این منابع بهره‌مند می‌گردد). همان‌طور که در بخش مربوطه گفته شد،آمریکا از سال ۱۳۵۱ (۱۹۷۲ م) تاکنون اقدام به پرداخت وام به ترکیه جهت خرید تجهیزات نظامی خارجی نموده و از سال ۱۳۵۱ تا سال ۱۳۷۳، با دریافت ۷/۵ میلیارد دلار وام از آمریکا توانسته است تجهیزات نظامی مورد نیاز خود را به‌طور مستقیم خریداری نماید. باز پرداخت این وام‌ها که تاکنون مورد استفاده قرارگرفته، به‌صورت ۴۰ درصد کمک بلاعوض و ۶۰ درصد اقساط تا پایان سال ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ م)برنامه‌ریزی شده است. *(The White Paper 93-1994; p 46)*

با توجه به اینکه کمک‌های اقتصادی و فن‌آوری آمریکا به ترکیه صرفاً در چارچوب تجهیزات خارج از رده آمریکا، قطعات یدکی، پشتیبانی و نوسازی سلاح‌های قدیمی بوده، این امر وابستگی شدید ترکیه به آمریکا را به‌دنبال داشته است.

برای آنکه ترکیه بتواند به مسئولیت‌های خود در قبال ناتو عمل نماید، قبل از هر چیز می‌بایست به زیرساخت‌های اصلی یعنی وضعیت نیروهای نظامی و صنایع دفاعی خود پرداخته و آنها را تکمیل کند. به‌همین دلیل ارتش ترکیه در اسفند سال ۱۳۶۹ در راستای حرفه‌ای نمودن و افزایش تحرک نیروهای خود و همگامی با ناتو، اقدام به تغییر ساختار خود از لشکر به تیپ در نیروی زمینی نمود. *(صولت؛ ۱۳۸۳)*

ناتو سعی دارد جهت رسیدن به مفهوم جهانی شدن، مفهوم امنیتی این سازمان را با دخالت مستقیم در بحران‌های منطقه‌ای، جایگزین امنیت دسته جمعی سازمان ملل نماید. در همین

راستا ناتو در ترکیه یک مرکز آموزش مشارکت برای صلح (P.F.P.) ایجاد نموده که زیر نظر ارتش این کشور اداره شده و بعضی از کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی و قفقاز که خود را برای عضویت در ناتو آماده می‌کنند، در آن عضویت دارند. *(www.bioem.tsk.mil.tr)*

۷ـ۸ـ تأسیسات ناتو در ترکیه

الف) ناتو پس از پایان دوران جنگ سرد به‌منظور استفاده مناسب و وارد عمل نمودن نیروها در هر زمان و مکان، تصمیم به تغییر ساختار مقرهای فرماندهی خود در مناطق مختلف جهان گرفت. در این راستا در سال ۱۳۸۳، ناتو قرارگاه نیروی زمینی جنوب‌شرقی اروپا و قرارگاه نیروی هوایی تاکتیکی ششم مستقر در ازمیر را منحل و قرارگاه فرماندهی نیروهای مشترک هوایی ناتو را جایگزین آن نمود. بر اساس ساختار جدید، سه فرماندهی مشترک در جنوب شرق ناتو شامل فرماندهی‌های ازمیر ترکیه، ورونای ایتالیا و لاریسای یونان غیرفعال و مقر نیروی هوایی متحد جنوب اروپا در ناپل به‌عنوان بخشی از ساختار فرماندهی نظامی جدید ناتو تحت نام قرارگاه فرماندهی نیروهای مشترک هوایی ناتو در ازمیر ترکیه به این منطقه منتقل شد. طبق ساختار جدید، این مقر به‌عنوان یکی از سه فرماندهی نیروهای مشترک، مسئولیت نظارت، طرح‌ریزی، هماهنگی و اجرای کلیه مأموریت‌های هوایی مربوطه را عهده‌دار خواهد بود.

ب) پایگاه اینجرلیک به‌عنوان اصلی‌ترین پایگاه نظامی ناتو در شرق مدیترانه و جنوب ترکیه عمل می‌کند به‌طوری که عملیات هوایی بسیاری از این پایگاه علیه عراق در جریان جنگ اول خلیج فارس اجرا گردید و هم‌اکنون ۱۰ فروند هواپیمای KC-135 سوخت‌رسان برای پشتیبانی از عملیات ناتو در افغانستان به همراه تعدادی از پرسنل نگه‌داری و لجستیکی آمریکا در این پایگاه حضور دارند. (قبل از حمله مارس ۲۰۰۳ آمریکا به عراق، تعداد زیادی تجهیزات و هواپیماهای جنگی آمریکا در پایگاه اینجرلیک مستقر بودند ولی به‌علت عدم همکاری ترکیه با آمریکا در استفاده آن کشور از زمین و هوای ترکیه علیه عراق، آمریکا اقدام

به خارج نمودن هواپیماها و تجهیزات خود از پایگاه اینجرلیک نمود). اما آمریکا مجدداً برای به‌کارگیری این پایگاه مشغول رایزنی با مقامات ترکیه می‌باشد.

ج) قرارگاه نیروی زمینی جنوب شرقی اروپا و قرارگاه نیروی هوایی تاکتیکی ششم ناتو هر دو در ازمیر استقرار دارند. در این پایگاه‌ها افسران و درجه‌داران پنج کشور ترکیه، آمریکا، انگلیس، آلمان و ایتالیا حضور دارند. این پایگاه برای فرماندهی نیروی هوایی منطقه جنوب در راستای قابلیت انعطاف بیشتر ناتو برای مداخله در مناطق بحران‌خیز منطقه‌ای تأسیس گردیده است. این مرکز مسئولیت کنترل پایگاه‌های هوایی و عملیات در منطقه جنوب شرق اروپا را بر عهده دارد. *(The White Paper 93-1994; p 47)*

د) ترکیه به منظور همکاری با ناتو نیروهای مشروحه ذیل را در اختیار ناتو قرار داده است:

- یک گروهان مهندسی، یک آتشبار توپخانه و یک واحد پشتیبانی در اختیار فرماندهی نیروهای متحرک اروپا (AMF)؛
- یک قرارگاه تاکتیکی لشکر مکانیزه، ۲ تیپ و یک گروهان مهندسی رزمی در اختیار سپاه واکنش سریع (ARRC)؛
- یک فروند فریگیت در اختیار نیروی دریایی مدیترانه‌ای ناتو (STANAVFORMED)؛
- یک فروند کشتی مین‌شکار و یک فروند ناو کنترل و فرماندهی در اختیار نیروهای مین جمع‌کن مدیترانه‌ای ناتو (MCMFORMED)؛
- ۵ اسکادران هواپیمای F-16 و ۲ اسکادران هواپیمای F-4 در اختیار نیروهای واکنشی شاخه جنوب (RFAS). *(White book turkey 2000; P 9)*

قرارگاه‌های ناتو عبارت‌انداز:

- *قرارگاه هوایی جنوب شرق ناتو در ازمیر؛*
- *قرارگاه جنوب شرق نیروی زمینی ناتو در ازمیر؛*
- **ایستگاه‌های رله و اعلام خبر اولیه ناتو که عموماً در نزدیکی ایستگاه‌های رادار ترکیه قرار**

دارند و در حال حاضر در اختیار ترکیه هستند. ولی درصورت لزوم، می‌توانند مورد استفاده ناتو قرار گیرند.

(The White Paper 93-1994; p 46)

اقدامات مهم نظامی ترکیه در قالب همکاری با ناتو

الف) اعزام نیروی نظامی به جنگ کره در سال ۱۹۵۳؛

ب) مشارکت در مأموریت حفظ صلح جهانی در قالب ناتو در بحران‌های بوسنی و هرزگوین، کوزوو، آلبانی و سومالی؛

ج) اعزام نیرو به افغانستان در قالب نیروهای ایساف و تصدی مسئولیت فرماندهی ایساف در افغانستان؛ *(ینی‌شفق-۸۳/۲/۳۰)*

د) گشت‌زنی ناوهای ناتو در مدیترانه که بر اساس ماده ۵ منشور این سازمان از اکتبر سال ۲۰۰۱ میلادی آغاز گردیده است.

رزمایش‌های نظامی ترکیه با اعضای ناتو

الف) ترکیه در رزمایش‌هایی که توسط ناتو برگزار می‌شوند، حضوری فعال داشته و تلاش می‌کند با مشارکت در نیروهای چندملیتی حافظ صلح بالکان، عملیات برون مرزی خود را گسترش داده و خود را به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای مطرح نماید.

ب) ترکیه دارای دومین ارتش ناتو بعد از آمریکا (از نظر تعداد پرسنل) و سومین نیروی دریایی پس از آمریکا و انگلیس (به لحاظ قدرت آتش) است. این کشور با حضور فعال در رزمایش‌های ناتو، امکان افزایش توان رزمی و آموزشی یکان‌های نظامی خود را فراهم نموده است.

ج) هزینه دفاعی ترکیه در ناتو، سالانه ۵۵ میلیون دلار است. ولی در مقایسه با کشورهای اروپایی نظیر فرانسه، انگلیس و آلمان نقش کمتری در اتخاذ تصمیمات ناتو ایفا می‌کند.

د) ترکیه به‌طور متوسط سالیانه در ۵ رزمایش زمینی، هوایی و دریایی ناتو شرکت فعال دارد.

(www.tsk.mil.tr/eng/tatbikatlar/index.htm)

نیروی واکنش سریع ناتو (N R F)

در مهر ماه سال ۱۳۷۹ در پی تصمیم اعضاء پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) جهت تغییر ساختار خود و تشکیل ۹ قرارگاه جدید که ۳ قرارگاه آن متعلق به نیروهای واکنش سریع می‌باشد، ستاد فرماندهی ارتش ترکیه با این استدلال که ۱۳ تهدید از ۱۴ تهدید احتمالی علیه ناتو، متوجه ترکیه می‌باشند، خواستار تشکیل ۲ ستاد جدید در این کشور گردید.

تشکیل نیروی واکنش سریع ناتو به‌منظور مدرنیزه سازی این پیمان در قبال تهدیداتی است که از ناحیه تروریسم بین‌الملل و دولت‌های متخاصم متصور است. نیروی واکنش سریع ناتو متشکل از نیروی هوایی، دریایی و زمینی است که فرماندهی آن به‌صورت دوره‌ای هر ۶ ماه یک‌بار تغییر می‌یابد.

قرارگاه فرماندهی سپاه سوم استانبول، جمعی ارتش یکم ترکیه به‌عنوان محل استقرار نیروهای واکنش سریع ناتو عمل نموده و سه لشکر از کشورهای ترکیه و چک و یک لشکر مشترک از سایر کشورهای عضو ناتو را زیر پوشش خود دارد. *(White book turkey 2000; P 10)*

با تشکیل این نیرو، مأموریت اصلی ناتو که پاسداری از حریم امنیتی دولت‌های عضو می‌باشد، همچنان به قوت خود باقی خواهد ماند. به این ترتیب تهدیدات یاد شده جایگزین تهدید قدیمی یعنی روسیه خواهند گردید. این نیرو که تا سال ۲۰۰۶ عملیاتی خواهد شد، قرار است نقشی کلیدی در امر مبارزه با تروریسم و مقابله با تهدیدات ناشی از تسلیحات کشتارجمعی ایفا کند. *(مرادیان؛ ۱۳۸۳ ـ ص ۱۶۸)*

به‌طور خلاصه

۱ـ برخورداری ترکیه از موقعیت ژئوپولیتیکی بسیار مناسب و نزدیکی آن به مناطق بحران‌خیز جهان از جمله خاورمیانه، بالکان، آسیای مرکزی و قفقاز، موقعیت ویژه‌ای را برای این کشور در ناتو فراهم نموده و این کشور می‌رود که به‌عنوان مهم‌ترین بازوی سیاسی ـ

نظامی پروژه خاورمیانه بزرگ آمریکا، به خط مقدم این پیمان برای نفوذ و اجرای عملی این طرح، تبدیل گردد.

۲ـ وجود مشترکات فرهنگی، زبانی، تاریخی و دینی ترکیه با کشورهای منطقه، از عناصر کلیدی در جمع‌آوری اطلاعات برای این طرح خواهد بود و این کشور هم‌اکنون یکی از مراکز عمده آموزش جهت مشارکت برای صلح کشورهای اروپای شرقی، آسیای مرکزی و قفقاز بوده و می‌تواند همین نقش را در نگاه ناتو به سمت جنوب در آموزش کشورهای حاشیه خلیج فارس نیز ایفا نماید.

۳ـ افزایش تعداد اعضای ناتو از ۱۹ کشور به ۲۶ کشور و گسترش آن به‌سمت شرق، از اهداف آمریکا به‌منظور جلوگیری از انحلال و مقابله با تفکر عدم نیاز به ناتو بود که زمینه‌های لازم برای ایجاد پایگاه توسط ناتو به‌خصوص آمریکا در کشورهای بلغارستان و رومانی را به‌وجود آورد. همچنین تهاجم نظامی آمریکا به عراق در فروردین ۱۳۸۲ و استقرار نیروهای آمریکایی در آن کشور، برای مدتی باعث کم رنگ شدن نقش ترکیه و پایگاه‌های آن برای ناتو گردید. ولی با توجه به اظهارات دبیر کل ناتو، نقش و جایگاه ترکیه در بین متحدین ناتو بسیار مهم شده و به‌تدریج مهم‌تر نیز خواهد شد.

۴ـ درخواست اخیر آمریکا از ترکیه برای استقرار نیروی بیشتر در پایگاه‌های آن کشور، بیانگر آن است که آمریکا قصد دارد با در اختیار داشتن پایگاه‌های نظامی مختص به خود در ترکیه، به یکه‌تازی در منطقه حتی بدون اتکا به ناتو بپردازد. کشورهای اروپایی که اکثریت اعضای ناتو را تشکیل می‌دهند، در رقابت با آمریکا در صدد هستند ضمن ایجاد خلل در این قصد آمریکا، در منافع حاصله نیز شریک شوند.

احداث پایگاه جدید ناتو در ترکیه

برخی محققان معتقدند آمریکا برای اجرای طرح خاورمیانه بزرگ خود به دنبال گسترش دمکراسی در منطقه و تأسیس یک مقر جدید در ترکیه به نفع ناتو است تا برای هماهنگی

روابطش با خاورمیانه از آن استفاده کند. آنان معتقدند ناتو خود را در پروژه خاورمیانه بزرگ که جایگاه خاصی در سیاست خارجی آمریکا دارد، وارد خواهد کرد و تأسیس یک مرکز ناتو در ترکیه ضروری است. این محققان بر اهمیت نقش ترکیه به‌عنوان تنها عضو خاورمیانه‌ای ناتو تأکید داشته و معتقدند ترکیه با فرصت تاریخی مرتبط کردن بروکسل و بغداد به یک‌دیگر، می‌تواند برای توسعه امنیت و آزادی در خاورمیانه اقدام کند و اضافه می‌کنند یک مقر جدید ناتو در ترکیه می‌تواند از تجارب ناتو با کشورهای کمونیستی سابق در برنامه مشارکت برای صلح (PFP) استفاده کند تا اقدامات امنیتی و دمکراسی‌سازی منطقه‌ای در خاورمیانه بزرگ را توسعه دهد. با چنین اقداماتی آزادی و دمکراسی به کشورهای منطقه تزریق خواهد شد و در واقع PFP می‌تواند به‌عنوان مدلی برای تغییرات سیاسی در خاورمیانه عمل کند. (جمهوریت-۸۳/۴/۴ و ۸۳/۳/۲۹-TDN و *White book turkey 2000; p14*)

در این خصوص باید متذکر شد هر چند پیشنهاد ایجاد یک مقر جدید در ترکیه ظاهراً توسط یک مرکز تحقیقات ترکیه در آمریکا مطرح گردیده ولی گرفتن نقش پررنگ‌تر از سوی ترکیه در تعریف محیط امنیتی جدید ناتو که سراسر جهان را در برگرفته است، با توجه به تغییر ساختار این پیمان، پیش‌تر از سوی اوزکوک رئیس ستاد نیروهای مسلح ترکیه مطرح گردیده بود. وی قبلاً اعلام نموده بود ترکیه به‌علت موقعیت راهبردی خود خواهان یک قرارگاه فرماندهی و کنترل ناتو در ترکیه است. اوزکوک اظهار داشته بود با توجه به حقایق جغرافیایی ترکیه، تقویت حضور قرارگاه ناتو در این کشور در جهت خدمت به منافع ترکیه و ناتو خواهد بود. وی ادعا کرده بود ترکیه یک کشور محوری در منطقه است و به‌جای این‌که مصرف‌کننده امنیت باشد، تولیدکننده آن است. لازم به‌ذکر است که بخش عمده‌ای از مؤسسات تحقیقاتی ترکیه در داخل و خارج از این کشور به‌ویژه آن‌ها که در زمینه‌های راهبردی فعالیت می‌کنند، به‌کار تولید نظرات جدید برای ارتش ترکیه به‌ویژه تأکید بر اهمیت راهبردی ترکیه اشتغال دارند.

۹ـ نقش ترکیه در مناسبات امنیتی اروپا

ترکیه سهم زیادی در مناسبات امنیتی اروپا ایفا می‌کند. بر اساس دکترین جدید ناتو، این پیمان اکنون بر مأموریت‌های غیر متعارفی تأکید دارد که بیشتر از آن‌که در شرق و مرکز اروپا قابل اجرا باشند، در پیرامون اروپا (بالکان یا دورتر) به اجرا در می‌آیند. اغلب سناریوهای فعلی ناتو مربوط به شرایط اضطراری در همسایگی ترکیه از جمله ایران و بسیاری نیز مربوط به مسائل احتمالی خود ترکیه می‌باشند. تا زمانی که چنین دیدگاهی در ناتو وجود دارد، نقش ترکیه روز به روز بیشتر و ریشه‌دارتر خواهد شد. از آن گذشته گفت‌وگوهای مدیترانه‌ای ناتو برای پیوستن برخی کشورهای شمال آفریقا به این اتحادیه، امتیازات امنیتی فراوان جدیدی برای ترکیه به همراه خواهد داشت و به ترکیه نقش مرکزی بیشتری خواهد داد. البته تا زمانی که ترکیه به عضویت اتحادیه اروپا در نیاید، همچنان نگران امنیت خود خواهد بود. ترکیه مایل است بداند چه نقشی در سیستم تصمیم‌گیری‌های امنیتی اتحادیه اروپایی و مدیریت بحران‌های منطقه‌ای آن ایفا خواهد نمود. اما تاکنون اروپا در مقابل این درخواست ترکیه فقط سکوت نموده و برخی از این موارد در نشست‌های مقدماتی با ترکیه مطرح شده‌اند. لذا به‌نظر می‌رسد کشورهای اروپایی اشتیاق زیادی به واگذاری نقش‌های مهم به ترکیه در ترتیبات امنیتی خود ندارند. در این رابطه ترکیه پیشنهاد در اختیار گذاردن یک تیپ ترک در ارتش ۶۰۰۰۰ نفری اروپایی را مطرح نموده ولی تاکنون پاسخ روشنی به این پیشنهاد داده نشده است، زیرا سیاست ترکیه حرکت به سوی استقلال در دفاع از خود بوده و اروپا می‌خواهد بداند چه کسی در داخل حوزه امنیتی آن قرار گرفته و از چه چیزی قرار است دفاع شود.

(White book turkey 2000; P 13)

در حالی که ترکیه خود را متعهد به همبستگی بیشتر با اروپا می‌داند، اولویت دغدغه‌های امنیتی آن بیشتر با استراتژی‌های آمریکا همسویی داشته و به ترجیحات آمریکا شبیه‌تر است؛ زیرا ترکیه با روسیه و در مرزهای شرقی خود با چالش‌هایی مواجه است که این چالش‌ها بدون کمک آمریکا به آسانی مرتفع نمی‌شوند. تمام تلاش ترکیه این است که به‌خاطر اهداف

بازدارندگی خود ارتباط نزدیکی با سیستم دفاعی آتلانتیک و فراآتلانتیک برقرار نموده و از احتمال کنار گذاشتن خود از تلاش‌های دفاعی اروپا جلوگیری به‌عمل آورد. (*TDN - 30/6/83* و *۸۳/۲/۵*)

۱ـ۹ـ تأثیر عضویت ترکیه در ناتو بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

الف) در حال حاضر جمهوری اسلامی ایران از جانب مرزهای افغانستان و عراق با آمریکا و از سمت ترکیه با ناتو هم‌مرز شده و این امر دارای ابعاد، آثار و ملاحظات وسیعی است که جمهوری اسلامی ایران می‌تواند در کنار آنها بازیگر نقش مهمی باشد.

ب) ترکیه به دلیل عضویت در ناتو و داشتن نیروی انسانی کافی در ارتش خود، توانسته است در چارچوب تأمین نیروهای نظامی ناتو، از سطح آموزشی بالایی برخوردار گردیده و ارتش خود را به سطح استاندارد کشورهای پیشرفته ارتقا دهد.

ج) ایالات متحده آمریکا به‌دلیل نفوذ و اعتباری که در ناتو دارد، از شانس بالایی برای جهت‌دادن سیاست‌های ناتو به سمت سیاست‌های خاورمیانه‌ای خود، برخوردار است. در این راستا مقامات آمریکایی خواستار گسترش تعاملات مدیترانه‌ای ناتو با کشورهای خاورمیانه در زمینه‌هایی چون مبارزه با تروریسم، گسترش سلاح‌های کشتار جمعی و حفظ صلح و امنیت مرزها می باشند.

د) ناتو در چارچوب طرح خاورمیانه بزرگ، عهده‌دار حمایت از دولت‌های عربی در مسیر دمکراسی، اصلاحات، بازار آزاد، حقوق بشر (به‌ویژه حقوق زنان)، تجارت، همکاری‌های منطقه‌ای و نظامی خواهد شد. به زعم آمریکایی‌ها، نقش جدیدی که ناتو در خاورمیانه بر عهده خواهد گرفت، تمام ادعاها مبنی بر وقوع انفجار سیاسی در خاورمیانه را پایان داده و امیدهای فراوانی را نسبت به بروز تحولات اساسی بر می‌انگیزد. بنابراین مأموریت اصلی ناتو برقراری امنیت اجتماعی، سیاسی و مدیریت بحران در کشورهای اسلامی خواهد بود و خاورمیانه در آینده به‌دلیل مؤلفه‌های متعددی که در آن وجود دارد، کانون توجهات خواهد شد.

ه) تلاش برای آغاز فعالیت در عراق و حضور پر رنگ در افغانستان از سوی ناتو، ترکیه را به‌عنوان نزدیک‌ترین عضو رسمی پیمان مذکور به این دو کشور، در صدر لیست ناتو قرار داده است. ترکیه هم‌اکنون سکوی ارسال نیروها و تجهیزات به عراق و افغانستان بوده و در صدد است با ایفای نقش‌های مهم‌تر در افغانستان و آموزش پلیس و نیروهای امنیتی عراق و احتمالاً ارتش این کشور در قالب ناتو، به‌عنوان خط مقدم ناتو در این دو کشور مطرح گردد.

به‌طور کلی گرایش و خط فکری مقامات ترکیه را می‌توان به دو دیدگاه آمریکایی و اروپایی تقسیم نمود که در این بین، گرایش کلی نظامیان ترکیه، آمریکایی و گرایش سیاسیون و غیرنظامیان این کشور به‌دلیل علاقه‌مندی آنان برای عضویت در اتحادیه اروپا، اروپایی می‌باشد.

۱۰ـ سیالیت محیط امنیتی ترکیه

در حالی که نگرش سیاست امنیتی ترکیه طی دوران جنگ سرد نسبتاً محدود بود، بعد از فروپاشی شوروی، ترکیه منافع امنیتی خود را از بالکان تا چین تعریف کرد و گر چه این تعریف تا حدی مبالغه‌آمیز به‌نظر می‌رسد، اما گذر زمان نشان داده که این تعریف چندان هم دور از واقعیت نمی‌باشد. تجربه نشان می‌دهد که استفاده از زور یا تهدید به استفاده از آن توسط ترکیه در فراسوی مرزهای این کشور موضوعی جدی است. در این زمینه علاوه‌بر مورد کاملاً آشکار حمله نظامی به قبرس، می‌توان موارد زیر را نیز برشمرد:

- تهدید حمله به سایت موشک‌های S-300 در قبرس که مؤثر واقع گردیده و منجر به برچیده شدن آنها از این جزیره گردید.

- تهدید به اقدام نظامی علیه سوریه به‌منظور قطع حمایت از گروه جدایی طلب پ.ک.ک و اخراج عبدالله اوج‌آلان رهبر این گروه که به این هدف خود نیز نائل گردیده و این تهدید منجر به دستگیری اوج‌آلان شد.

- انجام عملیات برون مرزی در خاک عراق به‌منظور تعقیب کردهای جدایی طلب پ.ک.ک که چندین بار نیز با اعتراض دولت صدام مواجه شد. ولی ترک‌ها با بی‌اعتنایی به این

اعتراضات، ورود به خاک عراق را تا حمله دوم آمریکا به عراق ادامه دادند.

- تجاوز به حریم هوایی ایران با بالگرد و هواپیمای جنگی که در چند مورد منجر به واردآمدن خسارت و فوت تعدادی از ایرانیان مرزنشین شده است.

این اقدامات قاطعانه که تصور آنها دو دهه پیش ممکن نبود، نشان می‌دهند ترکیه در جهتی قدم برداشته است که به تبدیل شدن آن به یک قدرت منطقه‌ای خواهد انجامید. اگر به این اقدامات، طرح‌های بلند پروازانه ترکیه برای خرید و ساخت مشترک ۱۰۰۰ دستگاه تانک، ۲۵۰ فروند بالگرد، ۴ فروند هواپیمای اخطار سریع آواکس و صدها طرح و پروژه کوچک و بزرگ نظامی دیگر که هزینه‌ای معادل ۲۵ میلیارد دلار را در بر خواهند داشت اضافه کنیم، آنگاه بهتر می‌توان در خصوص این هدف ترکیه قضاوت نمود. اجرای این پروژه‌ها کمک خواهند کرد که ترکیه در آینده نقش‌های مهم‌تری در برقراری صلح در منطقه ایفا نموده و در گفت‌وگوهای چند جانبه حفظ صلح و دیگر مأموریت‌ها در حاشیه اروپا و فراتر از آن مشارکت داشته باشد.
(یان؛ ۱۳۸۱ - صص ۴ الی ۱۵)

۱۱ـ عضویت ترکیه در سازمان‌ها و قراردادهای بین‌المللی

(مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی تهران - اطلاعات نظامی ترکیه - دی ماه ۷۹)

الف) عضویت در سازمان‌های بین‌المللی شامل:

۱ـ سازمان ملل از سال ۱۹۴۵؛

۲ـ سازمان پیمان آتلانتیک شمالی[1] از سال ۱۹۵۲؛

۳ـ آژانس بین‌المللی انرژی اتمی[2]؛

۴ـ سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD) از سال ۱۹۶۱؛

---

1. NATO

2. IAEA

۵ـ عضو وابسته اتحادیه اروپای غربی (WEU) از سال ۱۹۹۲؛

۶ـ سازمان امنیت و همکاری اروپا (OSCE) از سال ۱۹۷۳؛

۷ـ شورای اروپا (EC)؛

۸ـ شورای مشارکت اروپا ـ آتلانتیک (EAPC)؛

۹ـ ناظر دائمی در سازمان کشورهای آمریکایی (OAS)؛

۱۰ـ سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)؛

۱۱ـ کنفرانس خلع سلاح (CD).

ب) عضویت ترکیه در قراردادهای چند جانبه کنترل صدور فناوری، جنگ‌افزارها، نظارت بر تسلیحات و خلع سلاح

ترکیه علاوه‌بر عضویت در کمیته زانگر (Zanger) (سال تأسیس: ۱۹۷۴)، ترتیبات واسنار (Wasenar) (تأسیس: ۱۹۹۶) و رژیم کنترل فن‌آوری موشکی (تأسیس: ۱۹۸۷) در برخی قراردادهای کنترل تسلیحات و خلع سلاح نیز مشارکت دارد که ذیلاً ضمن اعلام این موارد به برخی نکات مهم این قراردادها نیز اشاره می‌شود.

۱ـ موافقت‌نامه منع استعمال گازهای شیمیایی خفه‌کننده، مسموم کننده و دیگر انواع گازها و دیگر جنگ‌افزارهای بیولوژیک (قرارداد ژنو): بر اساس این موافقت‌نامه کلیه اعضا، متعهد به ممنوعیت کاربرد این سلاح‌ها در جنگ هستند.

۲ـ کنوانسیون جلوگیری از جنایات کشتار جمعی (کنوانسیون کشتار جمعی): طبق مفاد این کنوانسیون هرگونه اقدام جهت از بین بردن کلی یا بخشی از گروه‌های مذهبی، نژادی، ملی، اخلاقی و امثال این‌ها جنایت تلقی شده و طبق قوانین بین‌المللی قابل مجازات است.

۳ـ کنوانسیون شماره ۴ ژنو در حمایت از اشخاص غیرنظامیان در زمان جنگ: این کنوانسیون، قواعد و قوانینی را در حمایت از افراد غیرنظامی در مناطق جنگی و سرزمین‌های اشغال شده مقرر می‌دارد.

۴ـ پیمان منع گسترش، تولید، انباشت و کاربرد جنگ‌افزارهای شیمیایی و انهدام آنها (پیمان تسلیحات شیمیایی[1]): این پیمان کاربرد جنگ‌افزارهای شیمیایی (همچون پروتکل ۱۹۲۵ ژنو) و نیز گسترش، دستیابی، انتقال و انباشت این‌گونه تسلیحات را منع می‌کند. ده سال پس از ورود به این پیمان، تمامی کشورها متعهد به انهدام جنگ‌افزارهای شیمیایی و تسهیلات و وسایل تولید آن می‌گردند.

۵ـ مقاوله‌نامه منع آزمایش هسته‌ای در زیر آب، جو و فضاهای بالای جوّ (PTBT): این پیمان آزمایش‌های هسته‌ای و انفجارات هسته‌ای را در موارد ذیل ممنوع اعلام می‌دارد:

الف) در جو، فراتر از محدوده جو و زیر آب، شامل آب‌های منطقه‌ای و آب‌های آزاد؛

ب) در هر منطقه‌ای که انفجارات هسته‌ای موجب انتقال تشعشعات به کشورهای دیگر شود.

۶ـ پیمان اصول و قوانین حاکم بر فعالیت دولت‌ها در بهره‌برداری و استفاده از ماوراء جو از جمله کره ماه و دیگر اقمار آسمانی (پیمان ماوراء جو): این پیمان قرار دادن هر شیء خاص یا سفینه‌ها برای حمل جنگ‌افزارها یا انواع سلاح‌های کشتار جمعی در مدار زمین را منع می‌کند. استقرار چنین جنگ‌افزارهایی در اقمار آسمانی یا ماوراء جو به هر طریق، معارض با روح قوانین این پیمان شمرده می‌شود. استقرار پایگاه‌های نظامی، تأسیسات و استحکامات، آزمایش هرگونه جنگ‌افزارها و اجرای رزمایش در اقمار آسمانی ممنوع می‌باشد.

۷ـ پیمان منع تکثیر جنگ‌افزارهای هسته‌ای[2]: واگذاری هرگونه جنگ‌افزار هسته‌ای به وسیله کشورهای صاحب سلاح هسته‌ای به کشورهای دیگر برابر این قرارداد ممنوع است. کشورهای تولیدکننده یا آزمایش‌کننده جنگ‌افزارهای هسته‌ای و یا انواع دیگر اسلحه و ابزار هسته‌ای به کشورهایی اطلاق می‌شود که قبل از سال ۱۹۶۷ آن را در اختیار داشته و در این پیمان عضویت دارند.

---

1. CWC

2. NPT

طبق این پیمان نبایستی کشورهای فاقد این نوع سلاح به جنگ‌افزارهای هسته‌ای و دیگر تجهیزات هسته‌ای قابل انفجار دسترسی داشته و یا در کنترل آنان قرار گیرد. به‌علاوه تشویق یا کمک و فراهم ساختن انگیزه‌های لازم برای تهیه هرگونه جنگ‌افزارهای غیرهسته‌ای به‌منظور ساخت یا دسترسی به این قبیل جنگ‌افزارها یا تسهیلات مورد نظر در این پیمان به صراحت منع شده است.

این پیمان دریافت جنگ‌افزارهای اتمی توسط کشورهای غیراتمی و دسترسی آنها به ساخت و ساز و یا تجهیزات مربوط به انفجارات هسته‌ای را غیرقانونی قلمداد می‌کند. اعضای این پیمان باید مبادله تجهیزات، مواد، دانش و فن‌آوری را در جهت مقاصد صلح‌آمیز مورد توجه قرار داده و اطمینان حاصل نمایند که ابزار و تجهیزات انفجارات هسته‌ای در اختیار نیروهای غیرهسته‌ای قرار نخواهد گرفت. آنها همچنین متعهد می‌شوند که مذاکرات خود درباره اقدامات مربوط به قطع مسابقات تسلیحاتی و مسئله خلع سلاح را با اعتقاد کامل و به‌طور مؤثر و کارساز به گونه‌ای دنبال نمایند که با توجه به روح پیمان، به یک خلع سلاح کامل بیانجامد. کشورهای فاقد جنگ‌افزارهای هسته‌ای متعهد می‌شوند که با آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای به یک توافق کلی دست یابند. به‌طوری‌که استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای به توسعه قدرت هسته‌ای و به‌وجود آوردن جنگ‌افزارهای هسته‌ای منجر نشود. کشورهای غیرهسته‌ای متعهد می‌شوند که در حفظ و صیانت توافق‌های انجام شده با آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای با توجه به ممانعت از انحراف و سوء استفاده از انرژی هسته‌ای به‌منظور دستیابی به جنگ‌افزارهای هسته‌ای و یا هرگونه ابزار و لوازم انفجارات هسته‌ای، هماهنگی لازم را داشته باشند.

۸ـ پیمان منع استقرار جنگ‌افزارهای هسته‌ای و دیگر سلاح‌های کشتار جمعی در بستر دریا و کف اقیانوس‌ها و عمق زمین (پیمان بستر دریاها): این پیمان قرار دادن هرگونه جنگ‌افزارهای هسته‌ای یا انواع دیگر سلاح‌های کشتار جمعی، ایجاد بنا، سکوی پرتاب و هر وسیله‌ای که ذخیره‌سازی، آزمایش و کاربرد این سلاح‌ها را تسهیل می‌کند، در بستر دریاها و

در کف اقیانوس‌ها و در زیر زمین یا به هر نحوی که فراتر از مرز ۱۲ مایلی منطقه بستر دریاها باشد را، ممنوع می‌سازد.

۹ـ قرارداد منع گسترش، تولید و انبار کردن جنگ‌افزارهای بیولوژیک و انواع سلاح‌های سمی و امحای این سلاح‌ها (پیمان جنگ‌افزارهای شیمیایی و بیولوژیکی[1]): این پیمان گسترش، تولید و انبار کردن عوامل بیولوژیک، میکروبی و سمی بدون توجه به مبنا و ریشه و یا روش تولید و نوع و مقدار آن را که محافظت از آن به هیچ‌وجه توجیه‌پذیر نیست، نفی می‌کند.

۱۰ـ پیمان منع استفاده نظامی و یا خصومت‌آمیز از شیوه‌ها و فن‌آوری‌های اصلاح محیط زیست: این پیمان بهره‌برداری نظامی یا هرگونه استعمال خصومت‌آمیز از فن‌آوری‌های اصلاح محیط زیست که ممکن است اثرات تخریبی دراز مدت و جدی بر کشورهای عضو داشته باشد را منع می‌کند.

۱۱ـ پیمان جامع منع آزمایش‌های هسته‌ای: این پیمان انجام هرگونه آزمایش، انفجارجنگ‌افزارهای هسته‌ای یا هر نوع انفجارات هسته‌ای دیگر را ممنوع ساخته و کشورهای امضاکننده را ملزم به ممانعت از انجام این‌گونه آزمایش‌ها یا حمایت و مشارکت در انجام آنها می‌نماید. این قرارداد پس از ۱۸۰ روز از واگذاری وسایل و ابزار مصوبه به ۴۴ کشور عضو این پیمان قابل اجراست. این کشورها دارای راکتورهای اتمی و یا راکتورهای پژوهش‌های هسته‌ای می‌باشند. ۴۴ کشوری که تصویب آنها برای اجرای مفاد پیمان ضروری می‌نماید عبارت‌اند از: الجزایر، آرژانتین، استرالیا، اتریش، بنگلادش، بلژیک، برزیل، بلغارستان، کانادا، شیلی، چین، کلمبیا، کنگو، مصر، فنلاند، فرانسه، آلمان، مجارستان، هندوستان، اندونزی، ایران، اسرائیل، ایتالیا، ژاپن، کره شمالی، کره جنوبی، مکزیک، هلند، نروژ، پاکستان، پرو، لهستان، رومانی، روسیه، اسلواکی، آفریقای جنوبی، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، انگلستان، اوکراین، ایالات متحده و ویتنام.

---

1. BTWC

۱۲ـ قرارداد منع یا محدودیت کاربری جنگ‌افزارهای متعارف (غیرهسته‌ای) با آثار تخریبی و آسیب‌های بسیار و یا نامشخص (پیمان CCW یا جنگ‌افزارهای غیرانسانی): این قرارداد در واقع یک پیمان حمایتی است که براساس آن می‌توان به توافق‌های ویژه‌ای، همچون پروتکل‌ها دست یافت. این قرارداد کاربرد جنگ‌افزارهایی که منجر به زخمی‌شدن و وارد آوردن صدمات مهلک جانی می‌شود را ممنوع می‌سازد که از آن جمله می‌توان به محدودیت کاربرد مین‌ها، تله‌های انفجاری و دیگر ابزارها و تجهیزات مشابه اشاره نمود.

۱۳ـ پیمان نیروهای مسلح غیرهسته‌ای اروپا[1]: پیمان مزبور در پنج بخش، حد و مرز تجهیزات مورد نظر را مشخص نموده است. (تانک‌ها، خودروهای زرهی، توپخانه سنگین، هواپیماهای رزمی و بالگردهای هجومی). این پیمان از اقیانوس اطلس تا رشته‌کوه‌های اورال امتداد می‌یابد. این پیمان میان اعضای سازمان پیمان ورشو و سازمان پیمان آتلانتیک شمالی، ناتو مورد بحث قرار گرفته و در چارچوب کنفرانس امنیت و همکاری اروپا به امضا رسیده است. در سال ۱۹۹۲ موافقت‌نامه تاشکند نیز به‌وسیله جمهوری‌های سابق اتحاد جماهیر شوروی به استثنای کشورهای بالتیک، در محدوده سرزمین‌های یادشده فوق یعنی از آتلانتیک تا اورال مورد تصویب قرار گرفت. تمامی کشورهایی که پیمان نیروهای مسلح غیرهسته‌ای را در سال ۱۹۹۲ در اسلو امضا کرده‌اند، پیمان مزبور را نیز مورد تأیید قرار دادند؛ ولی سرانجام به‌علت پیدایش کشورهای جدید (در اثر فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق) ناگزیر شدند تغییراتی را در این پیمان به‌وجود آورند. نخستین همایش بازنگری پیمان نیروهای مسلح غیرهسته‌ای در سال ۱۹۹۶ برگزار گردید و طی آن نواحی خاصی به لحاظ جغرافیایی تجدید سازمان یافته و به روسیه و اوکراین اجازه داده شد که تجهیزات مشخص شده بر حسب قرارداد را در مرزهای خود مستقر سازند.

قلمرو ترکیه بجز نواحی کردنشین جنوب‌شرقی آن، تحت پوشش این پیمان بوده و ترکیه

1. CFE

مازاد سلاح‌های خود را که طبق پیمان CFE مجاز به نگه‌داری آنها نمی‌باشد، در این بخش از سرزمین خود نگه‌داری می‌کند.

۱۴ـ پیمان توان رزمی نیروهای مسلح غیرهسته‌ای اروپا (CFE – 1A): این پیمان توان رزمی پرسنل پایگاه‌های زمینی نیروهای مسلح کشورهای عضو، یعنی از کرانه‌های آتلانتیک (اقیانوس اطلس) تا اورال را تعیین می‌نماید.

۱ـ۱۱ـ مشارکت ترکیه در مأموریت‌های چندجانبه حفظ صلح

ترکیه در برخی مأموریت‌های چندجانبه حفظ صلح در بعضی نقاط جهان شرکت داشته که عناوین مأموریت‌های مذکور به علاوه برخی توضیحات دیگر به‌شرح ذیل می‌باشند:

(مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین المللی تهران - اطلاعات نظامی ترکیه - خرداد ۱۳۸۰)

الف) مشارکت ترکیه در عملیات حفظ صلح سازمان ملل متحد

۱ـ مأموریت نظارت سازمان ملل متحد بر مناقشات عراق و کویت

الف) علائم اختصاری: UNIKOM (SCR 689)؛

ب) مکان: عراق و کویت؛

ج) کشورهای شرکت کننده: آرژانتین، اتریش، بنگلادش، کانادا، چین، دانمارک، فیجی، فنلاند، فرانسه، آلمان، غنا، یونان، مجارستان، هند، اندونزی، ایرلند، ایتالیا، کنیا، مالزی، نیجریه، پاکستان، لهستان، رومانی، روسیه، سنگاپور، سوئد، تایلند، ترکیه، انگلستان، ایالات متحده و ونزوئلا.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه سالیانه (میلیون دلار)
آوریل ۱۹۹۱	نظارت	۹۰۵	۱۹۴	—	۱۳	۵۲/۱

۲ـ مأموریت نظارت سازمان ملل در گرجستان

الف) علائم اختصاری: UNOMIG (SCR 849 – 858)؛

ب) مکان: گرجستان (آبخازی)؛

ج) کشورهای شرکت کننده: آلبانی، اتریش، بنگلادش، جمهوری چک، دانمارک، مصر، فرانسه، آلمان، یونان، مجارستان، اندونزی، اردن، کره جنوبی، پاکستان، لهستان، روسیه، سوئیس، ترکیه، انگلستان، ایالات متحده آمریکا و اوروگوئه.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	افراد نظامی	افراد غیرنظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه سالیانه میلیون دلار
اوت ۱۹۹۳	نظارت	—	۱۰۰	—	۳	۱۹/۴

۳ـ مأموریت گسترش نیروهای ممانعتی سازمان ملل متحد

الف) علائم اختصاری: UNPREDEP (SCR 983)

ب) مکان: مقدونیه

ج) کشورهای شرکت کننده: آرژانتین، بنگلادش، بلژیک، کانادا، جمهوری چک، دانمارک، مصر، فنلاند، غنا، اندونزی، ایرلند، اردن، کنیا، نپال، نیوزیلند، نیجریه، پاکستان، لهستان، پرتغال، روسیه، سوئد، سوئیس، ترکیه، اوکراین و ایالات متحده آمریکا.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه سالیانه میلیون دلار
مارس ۱۹۹۵	حفظ صلح	۸۶۴	۳۵	۳۵	۴	۵۰/۱

۴ـ مأموریت سازمان ملل در بوسنی و هرزه‌گوین

الف) علائم اختصاری: UNMIBH. مأموریت سازمان ملل متحد در بوسنی و هرزه‌گوین (SCR1035)؛

ب) مکان: بوسنی و هرزه‌گوین؛

ج) کشورهای شرکت کننده: آرژانتین، اتریش، بنگلادش، بلغارستان، کانادا، شیلی، دانمارک، مصر، استونی، فنلاند، فرانسه، آلمان، کانادا، یونان، مجارستان، ایسلند، هند، اندونزی، ایرلند، ایتالیا، اردن، مالزی، نپال، هلند، نیجریه، نروژ، پاکستان، لهستان، پرتغال، روسیه، سنگال، اسپانیا، سوئد، سوئیس، تایلند، تونس، ترکیه، انگلستان، اوکراین، ایالات‌متحده آمریکا، فیجی، کنیا، لیتوانی و رومانی.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه سالیانه میلیون دلار
دسامبر ۱۹۹۵	نظارت	۳	—	۱۹۸۲	۶	۱۸۹/۵

ب) مشارکت ترکیه در عملیات حفظ صلح مربوط به سازمان امنیت همکاری اروپا

۱ـ مأموریت سازمان امنیت و همکاری اروپا در بوسنی و هرزه‌گوین

الف) مکان: بوسنی و هرزه‌گوین؛

ب) کشورهای شرکت کننده: اتریش، بلاروس، بلژیک، بلغارستان، کانادا، جمهوری چک، دانمارک، فنلاند، فرانسه، گرجستان، آلمان، یونان، مجارستان، ایرلند، ایتالیا، هلند، نروژ، لهستان، پرتغال، رومانی، روسیه، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، اوکراین، انگلستان و ایالات متحده آمریکا.

ج) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	تعداد افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه‌های سالیانه میلیون دلار
دسامبر ۱۹۹۵	نظارت	—	۱۷۰	—	—	۲۷/۲

۲ـ مأموریت سازمان امنیت و همکاری اروپا در کروواسی

الف) تاریخ: ۱۸ آوریل ۱۹۹۶؛

ب) مکان: کروواسی؛

ج) کشورهای شرکت کننده: ارمنستان، اتریش، بلاروس، بلژیک، بلغارستان، کانادا، جمهوری چک، دانمارک، فنلاند، مقدونیه، فرانسه، گرجستان، آلمان، یونان، ایرلند، ایتالیا، ژاپن، لیتوانی، هلند، نروژ، لهستان، پرتغال، رومانی، روسیه، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، اوکراین، انگلستان و ایالات متحده آمریکا.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	تعداد افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه‌های سال جاری میلیون دلار
جولای ۱۹۹۶	نظارت	۲۵۸	—	—	—	۲۲/۵

۳ـ مأموریت تثبیت قانون در کوزوو

الف) تاریخ: (۱۵ اکتبر ۱۹۹۸)؛

ب) مکان: جمهوری‌های یوگسلاوی سابق (کوزوو)؛

ج) کشورهای شرکت کننده: بلژیک، کانادا، دانمارک، فنلاند، فرانسه، آلمان، یونان، مجارستان، ایتالیا، قزاقستان، لیتوانی، نروژ، لهستان، رومانی، روسیه، سوئد، سوئیس، ترکیه، اوکراین، انگلستان و ایالات متحده آمریکا.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	تعداد افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه سالیانه میلیون دلار
اکتبر ۱۹۹۸	نظارت	—	۷۴۵	—	—	۲۰۴

۴ـ مأموریت نیروهای تثبیت امنیت ناتو

الف) علائم اختصاری: SFOR (SCR 1088)؛

ب) مکان: بوسنی و هرزه‌گوین؛

ج) کشورهای شرکت کننده: آلبانی، اتریش، بلژیک، بلغارستان، کانادا، جمهوری چک، دانمارک، مصر، استونی، فنلاند، فرانسه، آلمان، یونان، مجارستان، ایرلند، ایتالیا، مراکش، هلند، نروژ، لهستان، پرتغال، رومانی، روسیه، اسلوونی، اسپانیا، سوئد، ترکیه، انگلستان، اوکراین و ایالات متحده آمریکا.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	تعداد افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه‌های سالیانه
دسامبر ۱۹۹۶	حفظ صلح	۳۳۰۰۰	—	—	۶۰۰	—

ج) سایر موارد مشارکت ترکیه در عملیات حفظ صلح

۱ـ مأموریت حضور موقت نیروهای بین‌المللی در الخلیل

الف) علائم اختصاری : TI PH2 (تفاهم‌نامه الخلیل)؛

ب) مکان: الخلیل؛

ج) کشورهای شرکت کننده: دانمارک، ایتالیا، نروژ، سوئد و ترکیه.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	تعداد افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه سالیانه میلیون دلار
ژانویه ۱۹۹۷	نظارت	—	۱۱۰	—	—	۲/۳

۲ـ مأموریت گروه مشاورین چند ملیتی پلیس برای کشور آلبانی

الف) علائم اختصاری: MAPE؛

ب) مکان: آلبانی

ج) کشورهای شرکت کننده: بلغارستان، جمهوری چک، دانمارک، استونی، فرانسه، آلمان، یونان، مجارستان، ایتالیا، لتونی، لوکزامبورگ، هلند، نروژ، لهستان، پرتغال، رومانی، اسلوونی، اسپانیا، سوئد، ترکیه و انگلستان.

د) جدول مأموریت:

تاریخ شروع	نوع مأموریت	تعداد افراد نظامی	ناظران نظامی	پلیس غیرنظامی	تعداد تلفات	هزینه‌های سالیانه میلیون دلار
مه ۱۹۹۷	حفظ صلح	—	—	۸۷	—	۴/۱

۱۲ـ مناقشات ترکیه

(مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین المللی تهران - اطلاعات نظامی ترکیه - خرداد ۱۳۸۰)

ـ درگیری دولت ترکیه با گروه‌های کرد به‌ویژه حزب کارگران کردستان (P.K.K)

منطقه مناقشه: جنوب‌شرقی ترکیه.

علت اختلاف: اختلافات ارضی، جدایی‌خواهی، آزادی‌های نژادی و مذهبی، خودمختاری، اختلاف بر سر نظام و ایدئولوژی، استقلال ملی و استعمارزدایی (مبارزه با استعمار).

قلمرو منافع ابرقدرت‌ها: این مناقشه خارج از قلمرو منافع ابرقدرت‌ها قرار می‌گیرد.

نوع تصمیم‌گیری جهت حل مناقشه: ادامه مناقشه بدون تلاش برای میانجی‌گری از سوی کشورهای دیگر.

واکنش کشورهای همجوار: حمایت از دولت علیه گروه‌های داخلی غیردولتی و در برخی موارد حمایت از گروه‌های شورشی.

واکنش قدرت‌های بزرگ و ابرقدرت‌ها: واکنش انفعالی و خنثی نسبت به روابطشان با طرف‌های درگیر.

نوع تصمیم‌گیری جهت حل مناقشات: ادامه مناقشات توأم با درگیری بدون تلاش برای میانجی‌گری از سوی کشورهای دیگر.

پیامدهای سیاسی، نظامی و ارضی: پی‌آمدهای مقطعی و ساختاری، سرکوب مخالفین، ادامه درگیری‌ها، حفظ شرایط موجود، تداوم ادعاهای آغازگر مناقشه، لاینحل باقی‌ماندن مناقشه در عین کاهش آن.

ابزارهای طرفین مناقشه:

کردها: عملیات خیابانی و حملات تروریستی.

دولت ترکیه: اعلام حالت فوق‌العاده، حکومت نظامی، عملیات نظامی، بازداشت و عملیات پلیسی، ایجاد سانسور.

نیروهای دولتی: لشکر ۲۳ شیرناک، تیپ ۴ کماندو کوهستان حکاری، تیپ ۶۱ باشکاله، تیپ ۲۱ یوکسک‌آوا، تیپ ۱۶ زرهی دیاربکر و هنگ‌های ژاندارمری مستقر در استان‌های کردنشین جنوب‌شرقی.

نفرات حزب: ۵۰۰۰ تا ۶۰۰۰ نفر.

تلفات: بیش از ۳۰/۰۰۰ نفر (نیروهای نظامی و غیرنظامی).

ـ مناقشه یونان و ترکیه در خصوص دریای اژه

منطقه مناقشه: دریای اژه و اروپا.

مسائل مورد مناقشه: مسائل ارضی، مرزی، آب‌ها و منابع.

شدت منازعه: بحران‌های بدون درگیری.

نوع تصمیم‌گیری جهت حل مناقشه: بی‌تصمیمی، عقب‌نشینی انفعالی و یا ادامه مناقشه به صورت انفعالی.

پیامدهای سیاسی، نظامی و ارضی: ادامه شرایط قبلی، تداوم ادعاهای ارضی توسط آغازگر

مناقشه، به بن‌بست رسیدن مناقشه، آتش‌بس، پی‌آمد بی‌تصمیمی، لاینحل باقی‌ماندن پاره‌ای مسائل.

واکنش کشورهای همجوار: مناقشات سیاسی و بدون تنش میان دو کشور یا دو دولت بدون دخالت خارجی.

واکنش قدرت‌های بزرگ و ابرقدرت‌ها: بی‌طرفی، دعوت از کشورهای هم‌پیمان به‌منظور حل و فصل صلح‌آمیز مناقشات موجود.

میانجی‌گر: سازمان ملل، ناتو.

ابزارهای طرفین مناقشه:

یونان؛ یادداشت‌های اعتراض‌آمیز، اطلاعات نادرست، میانجی‌گری از سوی سازمان‌های بین‌المللی، هشدار، مذاکره، تحریم کنفرانس، اعزام نیروهای نظامی و یا ناوهای جنگی و درگیری‌های پراکنده نظامی، بسیج نیروهای نظامی.

ترکیه؛ دیدار مقامات دولتی، اطلاعات نادرست، اعزام عده‌های نظامی یا ناوگان جنگی و مذاکره، فراخوانی دیپلمات‌ها، اعزام نیروهای نظامی یا ناوگان جنگی و درگیری‌های پراکنده نظامی، بسیج نیروهای نظامی. *(وطن- ۸۳/۲/۱۵)*

ـ مناقشه ترکیه و روسیه

آغازگر مناقشه: ترکیه.

منطقه مناقشه: تنگه‌های بسفر و داردانل.

مسائل مورد مناقشه: عبور کشتی‌های نفت‌کش روسیه از بسفر.

آغاز و پایان مناقشه: ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۹.

شرایط و وضعیت اقتصادی و سیاسی کشورهای درگیر: کشور عضو سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، در حال صنعتی شدن با اقتصاد بازار و رژیم کثرت‌گرا در مقابل دمکراسی اروپای‌شرقی که در سال ۱۹۸۹ طی تغییراتی که در آن به وقوع پیوست، به یک

کشور با اقتصاد بازار و دمکراسی تغییر شکل یافت.

شعاع عمل منافع ابرقدرت‌ها: مناقشه در حوزه منافع ابرقدرت‌هاست.

نوع تصمیم‌گیری در مورد مناقشه: عدم تصمیم‌گیری، عقب‌نشینی انفعالی و ادامه مناقشه به‌صورت غیرفعال.

پی‌آمدهای سیاسی، نظامی و سرزمینی: پاره‌ای از مسائل هنوز مورد منازعه است.

واکنش کشورهای همجوار: هیچ‌گونه فعالیت یا اعمال نفوذی از سوی کشورهای کوچک‌تر یا کشورهای هم‌تراز از نظر قدرت، جمعیت و اندازه ملاحظه نشده است.

واکنش قدرت‌های بزرگ و ابرقدرت‌ها: دو قدرت بزرگ در برابر یکدیگر و در ارتباط با دیگر طرف‌های درگیر در مناقشه بی‌طرف باقی‌ماندند.

ابزار آغازگر مناقشه (ترکیه): دیپلماسی.

ابزار طرف تأثیرپذیر (روسیه): دیپلماسی.

ـ مناقشه ترکیه و سوریه

آغازگر مناقشه: ترکیه.

منطقه مناقشه: خاورمیانه.

شدت مناقشه: بحران‌های همراه با تنش.

شعاع عمل منافع قدرت‌های بزرگ: مناقشه در منطقه‌ای رخ می‌دهد که قدرت‌های بزرگ منافع مشترکی در آن ناحیه دارند.

نحوه عمل در مراحل تصمیم‌گیری در مورد مناقشه: بی‌تصمیمی، عقب‌نشینی انفعالی، رفتار توأم با دقت و ادامه مناقشه به‌صورت غیرفعال.

نتایج سیاسی، نظامی و سرزمینی (نتایج گفت‌وگوها): پاره‌ای مسائل هنوز به صورت حل نشده باقی مانده است.

واکنش کشورهای همجوار: تلاش برای میانجی‌گری.

واکنش قدرت‌های بزرگ و ابرقدرت‌ها: قدرت‌های بزرگ بی‌طرف و غیرفعال در برابر یکدیگر و در روابط خود با دیگر طرف‌های درگیر باقی‌مانده‌اند.

ابزار آغازگر مناقشه (ترکیه): گفت‌وگوها.

ابزار طرف تأثیرپذیر (سوریه): مذاکره، یادداشت اعتراض‌آمیز، جلوگیری از برگزاری کنفرانس، استفاده از ارتباطات سیاسی، توافق‌های تجارتی و نادیده گرفتن ابتکارات چندجانبه.

تلفات: بدون تلفات.

ـ مناقشه ترکیه و قبرس

آغازگر مناقشه: ترکیه.

محل مناقشه: دریای مدیترانه.

مسائل مورد مناقشه: ایدئولوژی.

شدت مناقشه: جنگ.

شروع و پایان مناقشه: ۱۹۷۴ ـ ۱۹۷۴.

شعاع عمل منافع ابرقدرت‌ها: این مناقشه در قلمرو منافع ابرقدرت‌ها قرار دارد.

نحوه تصمیم‌گیری در برخورد با مناقشه: پایان یافتن مناقشات با میانجی‌گری و تلاش طرف‌های ثالث.

نتایج سیاسی، نظامی و ارضی: پیروزی آغازگر مناقشه، جداشدن سرزمین، تغییرات ساختاری در سرزمین جداشده.

واکنش کشورهای همجوار: مناقشه توأم با تنش میان دو دولت بدون دخالت خارجی.

واکنش قدرت‌های بزرگ و ابرقدرت‌ها: قدرت‌های بزرگ طرف دیگر را به حل مناقشات با توسل به روش‌های صلح‌آمیز دعوت کردند. آمریکا ترکیه را تا سال ۱۹۸۰ تحریم نمود.

میانجی‌گر: سازمان ملل متحد و انگلستان.

ابزار آغازگر مناقشه (ترکیه): زد و خوردهای پراکنده نظامی، گفت‌وگو و حمله.

ابزار طرف تأثیرپذیر در مناقشه (قبرس): اعزام افراد نظامی و ناوگان دریایی و مذاکره.

تلفات: ۱۵۰۰ تا ۵۰۰۰ نفر.

جدول مناقشات ترکیه با گروه جدایی طلب P.K.K

سال	مجموع تلفات در رابطه با جنگ	تعداد تلفات سالیانه	طبقه‌بندی مناقشات مسلحانه بر اساس مدل گور (GUR)	طبقه‌بندی مناقشات بر اساس مدل والن‌استین و سولدنبرگ (Wallensteen and Soldenberg)
۱۹۸۹	نامعلوم	۱۹۸۴ تا ۱۹۸۸ بین ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	نامعلوم
۱۹۹۰	نامعلوم	۳۶۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	مناقشه کوچک مسلحانه
۱۹۹۱	نامعلوم	۲۵۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	مناقشه کوچک مسلحانه
۱۹۹۲	نامعلوم	۳۰۰۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	جنگ
۱۹۹۳	نامعلوم	۳۰۰۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	جنگ
۱۹۹۴	نامعلوم	۳۰۰۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	جنگ
۱۹۹۵	۱۳۶۱۰	بیش از ۴۰۰۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	جنگ
۱۹۹۶	نامعلوم	بیش از ۲۰۰۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	جنگ
۱۹۹۷	۳۰۰۰	بیش از ۱۰۰۰۰	جنگ نژادی در مقیاس کوچک	جنگ
۱۹۹۸	نامعلوم	نامعلوم	نامعلوم	نامعلوم

منبع: مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین المللی تهران - اطلاعات نظامی ترکیه - خرداد ۱۳۸۰

۱۳ـ مخارج دفاعی ترکیه

بررسی‌های به‌عمل آمده نشان می‌دهند میانگین مخارج دفاعی ترکیه در طول دهه گذشته حدود ۲/۸ درصد از GDP بوده و به‌طور متوسط ۱۰/۷ درصد پرداخت‌های دولت مرکزی صرف دفاع شده است. در مقایسه با ناتو، ترکیه درصدهای بالاتری از GDP خود را به مخارج دفاعی

اختصاص داده است. در اغلب سال‌ها بار دفاعی ترکیه بزرگ‌تر از متوسط ناتو بوده در حالی‌که سطح توسعه‌یافتگی آن به‌طور نسبی پایین‌تر بوده است. *(سنزگین؛ ۱۳۷۷- صص ۱۱۰ الی ۱۴۳)*

بر اساس شاخص‌های مخارج دفاعی ترکیه به قیمت ثابت ۱۹۸۷، نرخ رشد مخارج نظامی این کشور به‌طور متوسط ۲۱/۲ درصد در سال و متوسط نرخ رشد GDP، ۴/۵ درصد در سال بوده است. نسبت‌های بار دفاعی بلند مدت، نسبت مخارج نظامی به تولید ناخالص ملی (ME/GDP) و نسبت مخارج نظامی به بودجه دولت مرکزی (ME/TB) نیز به ترتیب به میزان ۲/۶ درصد و ۱۰/۷ درصد در سال بوده‌اند. لازم به یادآوری است که در سال‌های اخیر منابع دیگری بجز بودجه دولت مرکزی برای مخارج نظامی وجود داشته که موجب کاهش سهم مخارج دفاعی از بودجه دولت و اغتشاش در آمارهای منتشره در خصوص مخارج دفاعی ترکیه شده است. *(سنزگین؛ ۱۳۷۷- صص ۱۱۰ الی ۱۴۳)*

مقایسه هزینه‌های نظامی ترکیه و همسایگان این کشور (سال ۲۰۰۱)

	کشور	هزینه‌های نظامی (میلیون دلار)
۱	ترکیه	۸۱۰۰
۲	یونان	۶۱۲۰
۳	عراق	۱۳۰۰
۴	سوریه	۸۵۸
۵	بلغارستان	۳۶۵
۶	ارمنستان	۱۳۵
۷	آذربایجان	۱۲۱
۸	گرجستان	۲۳
	میانگین	۶۲۵۰

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

سهم مخارج نظامی از تولید ناخالص داخلی (GDP) ترکیه و مقایسه آن با کشورهای همسایه

کشور	سهم مخارج نظامی از تولید ناخالص داخلی (GDP) (درصد)
ارمنستان	۴
آذربایجان	۲,۶
بلغارستان	۲,۷
قبرس	۵
گرجستان	۱
یونان	نامعلوم
ایران	۲,۹
عراق	نامعلوم
سوریه	۵,۹
ترکیه	۲,۸

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

سهم مخارج نظامی از تولید ناخالص داخلی (GDP) ترکیه و مقایسه آن با کشورهای عضو ناتو

کشور	سهم مخارج نظامی از تولید ناخالص داخلی (GDP) (درصد)
اتریش	۱,۲
کانادا	۱,۲
جمهوری چک	۱,۹
دانمارک	۱,۷
فنلاند	۲
فرانسه	۲,۵
آلمان	۱,۵
یونان	نامعلوم

کشور	سهم مخارج نظامی از تولید ناخالص داخلی (GDP) (درصد)
مجارستان	۱,۴
ایرلند	۰,۹
اسرائیل	۹,۴
ایتالیا	۱,۷
نروژ	۲,۱
لهستان	۲,۱
پرتغال	۲,۶
رومانی	۲,۵
اسپانیا	۱,۱
سوئد	۲,۱
سوئیس	۱,۲
ترکیه	۲,۸
اوکراین	۱,۴
انگلیس	۲,۷
آمریکا	۳,۲

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

توجه: کشورهای غیرعضو ناتو جهت مقایسه بهتر آورده شده‌اند.

مقایسه سرانه هزینه‌های نظامی در ترکیه و کشورهای همسایه آن با میانگین جهان

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۱۵	یونان	۵۷۳ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
۴۲	ایران	۱۴۲ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
۴۶	ترکیه	۱۱۸ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
	متوسط جهان	۴۹۶ دلار به ازای هر نفر از جمعیت

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

بودجه دفاعی ترکیه در سال ۲۰۰۴ مبلغ ۱۰/۸۸۹/۶۷۶ کـواد تریلیون لیـر معـادل ۶/۸۰۶ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با سال ۲۰۰۳، ۶/۷ درصد افزایش نشان می‌دهد. نرخ تورم عمده فروشی در سال ۲۰۰۳، ۱۴ درصد و نرخ تـورم مـصرف کننـده ۱۸ درصـد بـوده اسـت. درحالی‌که نرخ مبادله لیر ترک و دلار آمریکا به میزان مشابهی افزایش نیافته و در مقایسه با نرخ اوایل سال ۲۰۰۴، لیر حتی کاهش نیز داشته اسـت. بنـابراین افـزایش نـرخ دلار در مقابـل لیـر قدرت خرید کلی بودجه دفاعی را کاهش داده است. بودجـه وزارت دفـاع حـدود ۱۰ درصـد بودجه کلی کشور را تشکیل می‌دهد که از همه وزارت‌خانه‌ها بالاتر می‌باشد. در همـین راسـتا حدود ۵۰/۸ درصد از بودجه دفاعی به هزینه‌های پرسنلی اختصاص می‌یابد درحـالی‌کـه ۲۶/۷ درصد بودجه به خریدها و پروژه‌های دفاعی اختصاص یافته است. بودجـه صـندوق پـشتیبانی صنایع دفاعی (SSM-Fund) که مستقل از بودجه وزارت دفاع می‌باشد نیز در مجموع به بـیش از یک میلیارد دلار می‌رسد. لازم به‌ذکر است که در سال‌های گذشته، بودجـه دفـاعی فقـط بـا هماهنگی و همکاری بین وزارت دفاع، وزارت مالیه و نیروهای مسلح ترکیه تنظیم و تـصویب می‌شد ولی با توجه به فشارهای اتحادیه اروپا، برای اولین بـار بودجـه دفـاعی سـال ۲۰۰۴ در پارلمان مورد تصویب قرار گرفت.

نسبت هزینه‌های دفاعی در ترکیه

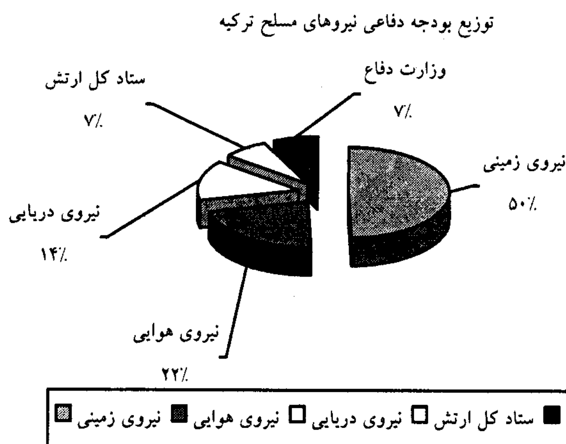
پرسنل	تجهیزات	زیرساخت‌ها	سایر مخارج عملیاتی
٪۵۰/۸	٪۲۳/۷	٪۳	٪۲۲/۵

منبع: سنزگین؛ ۱۳۷۷ – صص۱۱۰ الی ۱۴۳

سهم بخش‌های مختلف از بودجه دفاعی ترکیه

ستاد کل ارتش	نیروی هوایی	نیروی دریایی	نیروی زمینی	وزارت دفاع
٪۷,۱	٪۲۱,۹	٪۱۴,۴	٪۴۹,۳	٪۷,۲

منبع: *White book turkey 2000 – p 109*

آمار و ارقام بودجه دفاعی ترکیه در ۱۱ سال گذشته (۲۰۰۴-۱۹۹۴)

سال	بودجه دفاعی (میلیارد دلار)	سهم بودجه دفاعی از بودجه کل کشور (٪)	سهم بودجه دفاعی از تولید ناخالص داخلی (٪)
۱۹۹۴	۲,۶	۹,۴	۲
۱۹۹۵	۳,۳	۱۱,۴	۱.۹
۱۹۹۶	۳,۹۹	۹,۱	۲,۲
۱۹۹۷	۴,۰۷	۱۰,۵	۲,۳
۱۹۹۸	۵,۳	۹,۴	۲,۸
۱۹۹۹	۵,۹	۹,۲	۳,۲
۲۰۰۰	۷,۲۱	۸,۸	۳,۳
۲۰۰۱	۴,۲	۶,۲	۲,۸
۲۰۰۲	۵,۵	۶,۹	۲,۳
۲۰۰۳	۶,۳	۶,۹	۲,۸
۲۰۰۴	۶,۸	۶,۸	۲,۵
۲۰۰۵	۱۲	۱۱	۵.۸

منبع: ماهنامه دفاعی و هوافضای ترکیه – آوریل ۲۰۰۴ و White book turkey 2000 – p 108 برای ارقام تا سال ۲۰۰۰

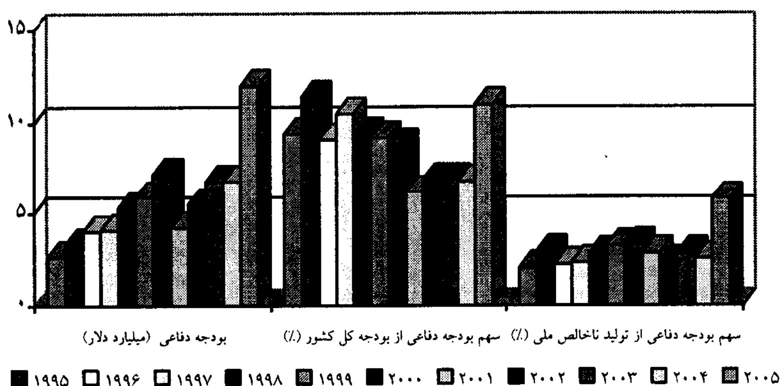
توجه:

- علاوه‌بر مبالغ فوق، هر ساله مبلغی بالغ بر یک میلیارد دلار از صندوق پشتیبانی صنایع دفاع به بودجه دفاعی افزوده می‌شود که در آمارهای منتشره در نظر گرفته نمی‌شوند.

- ارقام مربوط به سال ۲۰۰۵ ارقام تخمینی می‌باشند.

لازم به‌ذکر است که ارتش ترکیه هیچ‌گاه آمار و ارقام واقعی هزینه‌های دفاعی خود را به‌علت مخالفت‌های داخلی و نیز واکنش‌های منفی خارجی با توجه به بدهی داخلی و خارجی زیاد این کشور منتشر نکرده و معمولاً میزان بودجه دفاعی را به‌مراتب پایین‌تر از سطح واقعی آن نشان می‌دهد. به‌همین دلیل اتحادیه اروپایی از جمله شرایط پذیرش ترکیه در اتحادیه را نظارت دقیق بر بودجه دفاعی این کشور به‌ویژه در بخش هزینه‌های دفاعی قرار داده است.
گفتنی است که یکی از چالش‌های اصلی دولت با نظامیان که حکومت سایه را در ترکیه تشکیل می‌دهند، تنظیم بودجه دفاعی است. این درحالی است که مؤسسات مالی بین‌المللی از جمله صندوق بین‌المللی پول[1] همواره خواستار کاهش هزینه‌های دفاعی ترکیه بوده‌اند.

روند تغییرات بودجه دفاعی ترکیه طی دهه گذشته

[1]. IMF

مقایسه سهم هزینه‌های نظامی از GDP در ترکیه و همسایگانش

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۱۵	سوریه	۸٫۷٪ از تولید ناخالص داخلی
۲۲	یونان	۴٫۹۱٪ از تولید ناخالص داخلی
۲۸	ترکیه	۴٫۳٪ از تولید ناخالص داخلی
۳۹	قبرس	۳٫۸٪ از تولید ناخالص داخلی
۴۸	ایران	۳٫۱٪ از تولید ناخالص داخلی
	متوسط جهان	۴٫۸۶٪ از تولید ناخالص داخلی

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه هزینه‌های نظامی ترکیه و همسایگانش

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۱۶	ترکیه	۸٫۱ میلیارد دلار
۲۰	یونان	۶٫۱۲ میلیارد دلار
۴۵	عراق	۱٫۳ میلیارد دلار
	متوسط جهان	۴۲٫۵ میلیارد دلار

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

۱۴ـ کاهش نیروهای نظامی ترکیه

ارتش ترکیه مدت‌هاست که در اندیشه کاهش نیروهای خود می‌باشد. در این رابطه تحلیل‌گران نظامی معتقدند ستاد نیروهای مسلح ترکیه برای ۱۰ درصد کاهش نیروهای مسلح خصوصاً نیروی زمینی، با چالش مواجه خواهد شد. هم‌اکنون تعداد پست‌های ارتشبدی در نیروی زمینی از ۱۱ نفر به ۱۰ نفر کاهش پیدا کرده و بدین‌وسیله تعداد کل ارتشبدها و دریابدهای نیروهای مسلح ترکیه نیز از ۱۵ نفر به ۱۴ نفر تقلیل یافته است (یک ارتشبد برای هر ۴۵۰۰۰ نفر پرسنل نظامی). در همین

حال پست سازمانی مرکز فرماندهی آموزش و دکترین نیروی زمینی از سپهبدی به ارتشبدی ارتقا یافته و این مرکز برای آموزش مشترک بین سه نیرو به فرماندهی آموزش‌های مشترک تبدیل گردیده است. همچنین ستاد کل نیروهای مسلح به‌منظور کارآمدی و انعطاف‌پذیری هر چه بیشتر، دستور انحلال چهار تیپ به استعداد تقریبی ۱۸ هزار نفر از نیروی زمینی را صادر کرده است. ارتشبد حلمی اوزکوک رئیس ستاد کل نیروهای مسلح ترکیه اعلام نمود قصد دارد با کاهش پرسنل نیروی زمینی به ۳۵۰ هزار نفر، یک تغییر اساسی در این نیرو به‌وجود آورد. نیروهای مسلح ترکیه ۸۲۰۰۰۰ نفر پرسنل دارند که بیشتر آنان سرباز هستند. این نیروها با کاهش مدت سربازی از ۱۸ ماه به ۱۵ ماه با ۱۷ درصد کاهش مواجه خواهند شد (آمار ۶۸۵۰۰۰ نفر سربازان به ۵۶۹۰۰۰ نفر کاهش خواهد یافت). همچنین ارتش ترکیه قصد دارد به‌منظور توسعه روابط بهتر با یونان، اندازه ارتش اژه (ارتش چهارم) را در سال ۲۰۰۵ کوچک کند. هر چند که هنوز اختلافات طرفین در دریای اژه هم‌چنان لاینحل باقی‌مانده است. در رابطه با این اصلاحات، تصمیم بر این است که به‌جای سنوات خدمت، سیستم شایستگی جایگزین شود تا راه برای ژنرال‌های جوان‌تر هموار گردد. *(رادیکال -۸۳/۳/۸)*

لازم به‌ذکر است که ارتش ترکیه در تیرماه سال گذشته اعلام کرد در راستای بازسازی خود و حرکت به‌سوی یک ارتش نیمه حرفه‌ای در مرحله اول، خدمت سربازی اجباری را کاهش خواهد داد تا ضمن کاهش تعداد نیروها، هزینه صرفه‌جویی شده در این زمینه را صرف توسعه و خرید تسلیحات نظامی با فن‌آوری بالا نماید. این اقدام باعث کاهش ۹۰ هزار نفری پرسنل وظیفه خواهد شد. بدین ترتیب ارتش که برای هر سرباز حدود ۳۵۰۰ دلار در سال هزینه می‌نماید، طی یک سال خواهد توانست نزدیک به ۵۰ میلیون دلار صرفه‌جویی نماید. *(جینز دیفنس ویکلی شماره ۲۵ سپتامبر ۲۰۰۴)*

در مرحله دوم این طرح قرار است چهار تیپ زرهی از ارتش‌های یکم و سوم و سپاه

چهارم آنکارا منحل گردند. ولی به‌نظر می‌رسد اجرای این طرح با توسعه درگیری‌ها با پ.ک.ک در استان‌های شرق و جنوب شرق ترکیه، با کمی تأخیر مواجه شود. بر اساس این طرح، تیپ‌های ۳۳ زرهی کریک‌لارلی استانبول، تیپ ۷ مکانیزه قارص در نزدیکی مرزهای ارمنستان، تیپ ۱۰ پیاده اِرجیش در نزدیکی مرزهای ایران و تیپ ۹ زرهی چانکیری آنکارا منحل خواهند گردید. *(رفرانس ۸۳/۵/۴ و زمان-۸۳/۵/۳)*

طرح کاهش اندازه ارتش چهارم ترکیه که عمده یکان‌های آن آموزشی بوده و از تعدادی نیروهای رزمی برخوردار است نیز احتمالاً در گام بعدی کاهش اندازه نیروهای مسلح ترکیه قرار دارد. دلایل ارتش ترکیه در سال گذشته برای کوچک نمودن اندازه نیروهای خود، کاهش بحران پ.ک.ک، تثبیت وضعیت عمومی عراق، ثبات نسبی در بالکان، قفقاز و افغانستان اعلام گردیده است.

لازم به‌ذکر است انحلال ۴ تیپ نیروی زمینی ارتش ترکیه در راستای بازسازی ارتش نوین ترکیه تا سال ۲۰۲۰ می‌باشد. آنچه مسلم است، نظامیان ترک مایل به کاهش بودجه دفاعی ارتش نبوده و در راستای طرح کاهش نیرو مایلند بودجه مازاد را صرف فن‌آوری‌ها و تجهیزات نوین نظامی نمایند. توجه به تحرک و فن‌آوری بالا و تلاش برای ایجاد یک ساختار نیمه‌حرفه‌ای در ارتش ترکیه، از جمله اهداف کوچک شدن نیروی زمینی این کشور می‌باشند.

نظامیان ترکیه مایلند ضمن کاهش اندازه نیروهای مسلح خود به‌ویژه در بخش زمینی، آن را کوچک‌تر و کارآمدتر نموده و بر سرعت و قابلیت انعطاف و تحرک آن بیفزایند. بر همین اساس ارتش ترکیه مایل است تعداد سربازان خود را به‌تدریج به ۳۰۰ هزار نفر یعنی حدود نصف اندازه فعلی کاهش دهد که گام اول این حرکت با کاهش خدمت سربازی و ترخیص ۹۰ هزار سرباز ارتش ترکیه صورت گرفت. هم‌اکنون یک تیم ویژه در ستاد کل نیروهای مسلح ترکیه در خصوص تکمیل طرح مذکور مشغول به‌کار می‌باشند که تاکنون جزئیات کامل آن منتشر نگردیده است.

با این حال و علی‌رغم تصمیمات فوق، ترکیه در حال بررسی تشکیل ارتش پنجم خود در نزدیکی مرزهای ایران است. که استراتژیست‌ها مأموریت آن را مقابله با تهدیدات ایران و انجام مأموریت‌های احتمالی در نوار مرزی جمهوری اسلامی عنوان نموده‌اند. قرار است ارتش پنجم در نیروی زمینی ترکیه به مرکزیت شهرستان وان و در کنار مرزهای ایران ایجاد شود. بر اساس برخی اظهارات، کلیه یکان‌های موجود در منطقه ایغدیر، آغری، وان، حکاری، موش و بیتلیس از یکان‌های مادر خود جدا شده و به این ارتش خواهند پیوست.

در خصوص تأثیرگذاری انحلال این تیپ‌ها بر توان رزمی ارتش ترکیه در مقابله با عناصر پ.ک.ک به‌نظر می‌رسد انحلال این تیپ‌ها کاهش جدی در توان رزمی نیروی زمینی ترکیه را به‌دنبال نخواهد داشت و نظامیان ترکیه به این نتیجه رسیده‌اند که اداره بزرگ‌ترین ارتش بعد از آمریکا در ناتو آنهم با مشکلات فرا روی ترکیه و انتقادات روزافزون اروپایی‌ها و از همه مهم‌تر فقر مردم ترکیه، بسیار سخت بوده و حفظ آن منطقی نمی‌باشد. ضمن این‌که پ.ک.ک نیز عملاً تجزیه شده و دخالت در شمال عراق به‌سادگی همانند پیش از جنگ آمریکا علیه عراق میسر نمی‌باشد.

۱۵- حضور نیروهای ترک در قبرس

ارتش ترکیه هم‌اکنون یک سپاه مستقل خود با ۳۹ هزار نیرو را در خط حائل بین دو قبرس شمالی و جنوبی مستقر کرده و همه ساله فرمانده نیروی زمینی ارتش ترکیه طی یک دیدار برنامه‌ریزی شده از واحدهای تابعه این سپاه بازدید به‌عمل می‌آورد. اخیراً شایعاتی در محیط داخلی ترکیه در خصوص احتمال کاهش سربازان ترک در قبرس شمالی برای گرفتن اجازه ورود به اتحادیه اروپا مطرح شده است که این شایعات با مخالفت شدید نظامیان ترک از جمله فرمانده نیروی زمینی ترکیه مواجه گردیده‌اند. (حریت- ۸۳/۲/۱۰)

۱۶ـ صنایع دفاعی ترکیه

مقایسه تعداد مستخدمین در بخش صنایع دفاعی ترکیه و همسایگانش

رتبه در جهان	کشور	شاخص (نفر)
۱۵	ترکیه	۴۵۰۰۰
۲۷	عراق	۲۰۰۰۰
۳۳	یونان	۱۵۰۰۰
۳۷	سوریه	۱۵۰۰۰
۴۷	بلغارستان	۵۰۰۰

منبع: Bonn International Center for Conversion (BICC)

در دوران عثمانی، ترکیه قادر بود تمامی ساز و برگ مورد نیاز ارتش عثمانی را تولید کند. این صنایع پس از تجزیه دولت عثمانی رو به رشد نهاده و پس از ایجاد جمهوری ترکیه، تولید انواع جنگ‌افزار و تجهیزات دفاعی مدرن با حمایت دولت آغاز شده و پیشرفت‌های چشم‌گیری در حوزه هوانوردی به‌دست آمد. بعد از جنگ جهانی دوم با وجود پیوستن ترکیه به ناتو تا ۱۹۶۰, پیشرفتی در صنعت دفاعی ترکیه به‌وجود نیامد. از سال ۶۰ سیاست جایگزینی واردات, صنعت دفاعی ترکیه را تحت تأثیر قرار داد. اما این هدف پس از تهاجم ترکیه به قبرس در سال ۱۹۷۴ و تحریم تسلیحاتی این کشور از سوی آمریکا تا سال ۱۹۷۹، اهمیت بیشتری یافت. مهم‌ترین پیامد این تحریم آن بود که ترکیه برنامه‌هایی را برای گسترش صنعت دفاعی خود به اجرا در آورد که هدف اصلی آنها دستیابی به استقلال نظامی بود.

لیست مهم‌ترین کارخانجات و صنایع نظامی ترکیه

مهم‌ترین فعالیت‌ها و تولیدات	نام بنگاه
انواع هواپیماهای F-16, CN-235, SF-260, AS-532 COUGAR	TAI
انواع موتور هواپیما و بالگرد	TEI
انواع لاستیک هواپیما	PETLAS
انواع مولدها و ژنراتورهای دیزل	ISBIR
لانچر موشک‌های استینگر ـ راکت‌های ۱۰۷ و ۱۲۲ میلیمتری	ROKETSAN
راکت‌های ۲,۷۵ اینچی، ۱۲۲ مم، راکت‌های ضد تانک	MKEK
لانچرهای چندگانه پرتاب راکت	KALEKALIP
سیستم‌های مخابراتی نظامی، سیستم‌های رادار و جنگ الکترونیک، انواع سیستم‌های ناوبری، سیستم‌های فرماندهی و کنترل و پدافند هوایی، انواع سیستم‌های الکترو اپتیک و انواع بُردهای الکترونیکی	ASELSAN
سیستم‌های نرم افزاری مدیریت نظامی و غیر نظامی، تجهیزات الکترونیکی، سیستم‌های الکترونیکی امنیتی، سیستم‌های شبیه‌ساز رادار، انواع سیمیلاتور و سیستم‌های هوانوردی	HAVELSAN
انواع سیستم‌های الکترونیک دریایی و هوایی	MIKES
انواع بی‌سیم	MARCONI
رادارهای متحرک، تجهیزات پردازش سیگنال و کامپیوترهای مربوطه	THOMSON-CSF
تلفن‌های دیجیتالی و سیستم‌های ارتباطی	NETAS
انواع باتری هواپیما و بالگرد، انواع باتری خودروهای نظامی و غیرنظامی	ASPILSAN
تجهیزات الکترونیکی و سیستم‌های C4I و هواپیماهای بدون‌سرنشین	STM
گیرنده‌ها و فرستنده‌های رادیویی و سیستم‌های کامپیوتری	AYDIN
انواع سیستم‌های امنیت ارتباطات، انواع تجهیزات کنترل آتش برای سیستم‌های زمینی و هوایی، سیستم‌های ناوبری دریایی	STFA-SAVRONIK
انواع موتور تانک و کشتی	MTU-TR
تعمیر انواع کشتی	GOLCUK

مهم‌ترین فعالیت‌ها و تولیدات	نام بنگاه
تعمیر انواع کشتی	SEDEF, YONCA
تعمیر انواع کشتی	IZMIR SHIPYARD
خودروهای چرخدار تاکتیکی و خودروهای زرهی	OTOKAR
انواع موتور دیزل، خودروهای چرخدار تاکتیکی، و مدرنیزه سازی نفربرهای BTR-60 ، BTR-80 ZPT	BMC
خودروها و تریلرهای نظامی	MAN
نفربرهای چرخدار زرهی RN 94 6*6	NUROL
انواع نفربرهای زرهی	FNSS
انواع خودروهای تاکتیکی، خودروهای سنگین و تریلر	MERSEDES BENZ
قطعات موتور تانک	SILSAN
قطعات موتور تانک	PARSAN
پوشاک و البسه نظامی	SUMER
پوشاک و البسه نظامی	YAKUPOGLU
انواع کفش و چکمه نظامی	DEMA

منبع: *White book turkey 2000 – PP 128-131*

صنعت هوا فضا

توسعه سریع این صنعت در اوایل دهه هشتاد تحقق یافت. هدف عبارت بود از تولید هواپیمای جنگنده F-16 برای نیروی هوایی ترکیه و صادرات. برای رسیدن به این هدف شرکت صنایع هوافضای توساس (TAI) با لاکهید مارتین و جنرال داینامیکز آمریکا آغاز به‌کار نمود. این شرکت در مرحله اول ۱۵۲ فروند و در مرحله دوم ۸۰ فروند F-16 تولید نموده و امیدوار است با کمک ایالات متحده، تولیدات خود را به کشورهای مصر، فیلیپین، لبنان، مالزی، کویت و دیگر کشورها صادر کنند.

در سال‌های اخیر قراردادهایی نیز با شرکت‌های کاسای اسپانیا و آگوستای ایتالیا برای تولید

هواپیماهای سبک ترابری و آموزشی منعقد شده است.

(Turk savunma sanayii urunleri katalogu 1999-2000 – M.S.B. Savunma sanayii mustesarligi – Ankara 2000 – p 111-114)

صنعت کشتی‌سازی

ترکیه از سال ۱۴۵۵ میلادی دارای صنعت کشتی‌سازی بوده و اولین زیردریایی خود را در زمان حکومت عثمانی در سال ۱۸۸۶ ساخته است. پس از جنگ جهانی اول، صنایع کشتی‌سازی این کشور تعطیل شد. اما از سال ۱۹۴۱ مجدداً فعالیت خود را آغاز کرد. مهم‌ترین مراکز کشتی‌سازی ترکیه تاسکی‌زاک و گلجوک هستند که قادرند زیردریایی و کشتی‌هایی تا ۳۰۰۰۰ تن تولید کنند. در تاسکی‌زاک ۴۰۰۰ نفر و در گلجوک ۶۰۰۰ نفر مشغول به‌کار می‌باشند و هر دو مرکز متعلق به نیروی دریایی ترکیه‌اند. قبل از همکاری با آلمان، ترکیه کشتی‌های جنگی دست دوم آمریکایی را خریداری می‌کرد. اما پس از دهه ۷۰، با کمک شرکت‌های آلمانی، اکنون بیشتر نیازمندی‌های خود را خود تأمین می‌کند.

www.dzkk.tsk.mil.tr/english/modernizasyon.asp

صنایع جنگ‌افزار سازی و مهمات‌سازی

ساخت اسلحه و مهمات عمدتاً در صنایع مکانیک و شیمیایی (MKEK) صورت می‌گیرد. این بنگاه دولتی دارای ۲۰ کارخانه و ۲۰۰۰۰ کارگر است و محصولات گوناگونی نظیر انواع مهمات، جنگ‌افزارهای سبک پیاده، موشک‌های هوا به زمین، ماسک ضد گاز شیمیایی و سیستم‌های موشکی MLRS را تولید می‌کند. برخی از تولیدات این بنگاه به متحدان ناتو صادر می‌گردند.

صنایع موشکی

تولیدات موشکی در دو کارخانه MKEK و راکت‌سان صورت می‌گیرد. در کارخانجات

MKEK راکت‌های ضد تانک سبک ۶۶م.م به نام M72 LAW و راکت‌های آموزشی ۲۱ م.م و نیز راکت‌های توپخانه و سیستم‌های بازکننده معابر و میادین مین‌گذاری شده تولید می‌گردد. در کارخانجات راکت‌سان نیز راکت‌اندازهای چند لوله ۱۰۷ م.م و ۱۲۲ م.م و سیستم‌های ضدهوایی ساخته می‌شود.

(Turk savunma sanayii urunleri katalogu 1999-2000 – M.S.B. Savunma sanayii mustesarligi – Ankara 2000 – p17-20)

صنایع الکترونیک هوایی (مجتمع هاولسان)

در این مجتمع، تولیدات سخت‌افزاری دیده نمی‌شود بلکه همه تولیدات این مجتمع نرم‌افزاری بوده و به پروژه‌هایی نظیر سیستم‌های جنگ الکترونیک، سیستم‌های مدیریت اطلاعات نیروهای مسلح، سیستم‌های مدیریت و نظارتی کارخانجات نیروهای مسلح، سیستم‌های ارتباط صحرایی و سیستم‌های رمزکننده و امثال آنها محدود می‌گردد.

(Turk savunma sanayii urunleri katalogu 1999-2000 – M.S.B. Savunma sanayii mustesarligi – Ankara 2000 – p 122)

صنایع رادار آیدین

این صنایع با تکنولوژی آمریکا در نزدیکی آنکارا ساخته شده و با کشورهای آلمان، ایتالیا، فرانسه، استرالیا و رژیم صهیونیستی همکاری دارد. در این مجتمع سیستم‌های C4ISR و رادارهای متحرک TRS22XX برای نیروی هوایی ساخته می‌شوند.

(Turk savunma sanayii urunleri katalogu 1999-2000 – M.S.B. Savunma sanayii mustesarligi – Ankara 2000 – p 123)

صنایع خودروسازی

شرکت‌های مختلفی در این زمینه فعال هستند که از جمله آنها می‌توان به شرکت‌های اتوکار، BMC, MAN, مرسدس بنز و ابراهیم اروس اشاره نمود که به کار تأمین خودروهای ارتش اشتغال دارند. در این کارخانجات انواع خودرو سنگین، کامیون، کامیونت، اتوبوس،

تریلر، تانکر و امثال آن ساخته شده یا مونتاژ می‌گردد. علاوه‌بر آن در کارخانجات نورول نیز انواعی از خودروهای زرهی چرخ‌دار تولید می‌گردد، که بخشی از آنها به کشورهای دیگر صادر می‌شود.

(www.fnss.com)

صنایع الکترونیک

کارخانجات بسیاری در زمینه الکترونیک نظامی فعال هستند. که مهم‌ترین این کارخانجات عبارت‌اند از: آسلسان، میکس، مارکونی، تامسون تک‌فن، آیدین، ترانسوارو (فعال در زمینه تولید دوربین‌های دید در شب، هدف‌یاب‌های لیزری، مین‌یاب‌های فلزی، سمیلاتورها و...) صنایع الکترونیک تجاری فعال در زمینه روشنائی فرودگاه‌ها، سیستم‌های سدکننده حرکت هواپیما، سیستم‌های ناوبری و سیستم‌های کنترل آتش.

(www.aselsan.com)

مقایسه واردات سلاح‌های متعارف ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	واردات سلاح‌های متعارف به قیمت ثابت سال ۱۹۹۹ (میلیون دلار)
۱	یونان	۸۹۷
۲	ترکیه	۴۴۲
۳	ایران	۳۳۵
۴	گرجستان	۸۰
	میانگین	۴۱۴٫۱۱

منبع: *SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). 2002. Correspondence on weapons transfer data. March. Stockholm.*

مقایسه سرانه واردات سلاح‌های متعارف ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۲)

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۲	یونان	۸۴٫۰۹ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
۱۳	قبرس	۱۹٫۴ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
۱۴	گرجستان	۱۶٫۲۱ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
۳۲	ترکیه	۶٫۴۸ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
۳۹	ایران	۴٫۹ دلار به ازای هر نفر از جمعیت
	متوسط جهان	۵٫۳۶ دلار به ازای هر نفر از جمعیت

منبع: *SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). 2002*

مقایسه صادرات سلاح‌های متعارف ترکیه و همسایگانش نسبت به **GDP** (سال ۲۰۰۲)

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۴	گرجستان	۴۹٫۸ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP
۱۸	ترکیه	۹٫۰۲ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP
۲۵	ایران	۷٫۳ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP
	متوسط جهان	۶٫۹ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP

منبع: *SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). Correspondence on weapons transfer data. March. Stockholm. 2002*

۱۷ـ مهم‌ترین پروژه‌های دفاعی ترکیه

منابع:

White book turkey – ministry of national defence – Ankara 2000- pp 135-138
http:// www.dzkk.tsk.mil.tr/english/modernizasyon.asp
http://www.tuaf.mil.tr/default.asp
(http://www.ssm.gov.tr/

ـ **خرید ۴ فروند هواپیمای آواکس به ارزش ۱/۵ میلیارد دلار:** براساس این پروژه

برروی ۴ فروند بوئینگ MESA 700-737 تجهیزات راداری، کنترل و مراقبت، اخطار سریع و دیگر وسایل الکترونیکی نصب خواهد شد و بدین‌وسیله ارتش ترکیه قادر خواهد بود ضمن پوشش خلاءهای راداری خود، با استفاده از رادارهای بردبلند، سیستم‌های ناوبری، ارتباطات ماهواره‌ای، شناسایی دوست از دشمن (IFF)، رهگیری و هدایت هواپیماهای جنگنده‌ی خود را تقویت نموده و به کنترل هر چه بیشتر منطقه و کشورهای همسایه خود بپردازد.

پروژه خرید ۱/۵ میلیارد دلاری آواکس، بزرگ‌ترین برنامه تسلیحاتی ترکیه طی دهه گذشته می‌باشد و با عملیات تولیدی آن که قرار است یک فروند آن تا سال ۲۰۰۷ در آمریکا و با حضور متخصصین ترک ساخته شده و سه فروند دیگر در ترکیه مونتاژ گردند، مراحل اجرایی خود را آغاز نموده است.

شرکت آمریکایی بوئینگ طرف قرارداد این پروژه نیز طی یک قرارداد ۵۰۰ میلیون‌دلاری با شرکت آسلسان، زمینه حضور برخی از شرکت‌های صنایع دفاعی ترکیه را طی چند سال آینده در این پروژه بزرگ به‌عنوان پیمانکاران فرعی فراهم کرده است.

(White book turkey 2000- p 135) و (TDN- ۸۳/۲/۲)

۳ فروند از این آواکس‌ها بر اساس مشخصات بوئینگ در تأسیسات هوافضای ترکیه (TAI) ساخته خواهند شد. سهم صنایع دفاعی ترکیه در این پروژه ۱۵ درصد خواهد بود. بر اساس پروژه‌های جدید صنایع هوا فضای ترکیه، شرکت‌های تابعه ترک در زمینه پیش‌تولید هواپیماهای آواکس در ۱۰ سال آینده ۵۰۰ میلیون دلار به‌دست خواهند آورد. همچنین TAI قصد دارد در پروژه تولید هواپیمای ترابری FLA که هشت کشور اروپایی در آن شرکت دارند و نیز بالگردهای هجومی اتحادیه اروپا شرکت نماید. اصولاً یکی از اقدامات صنایع دفاع ترکیه هنگام عقد قراردادهای دفاعی، توجه به انتقال فن‌آوری ساخت تجهیزات سفارش داده شده از شرکت‌های خارجی به داخل ترکیه می‌باشد. ترک‌ها به‌همین طریق هم‌اکنون در سه بخش زمینی، هوایی و دریایی متخصصین مجربی پرورش داده و موفقیت‌های چشم‌گیری در اخذ قرارداد برای تولید و ساخت قطعات و تجهیزات دفاعی حتی از سوی کشورهای اروپایی

به‌دست آورده‌اند. گفتنی است که شرکت‌های آسلسان، هاولسان، مارکونی، سلینا، نتسا و صنایع هوافضای ترکیه پیمان‌کاران فرعی این پروژه می‌باشند.

- **تولید کشتی های جنگی توسط صنایع دفاع ترکیه:** ترکیه در زمینه توسعه تولیدات صنایع دفاعی به دنبال اقدام برای تولید تانک در داخل، فعالیت خود در زمینه کشتی‌های جنگی را نیز آغاز نموده است. ترکیه برای تولید کشتی جنگی که کاملاً در داخل کشور طراحی می‌گردد، در وهله اول مبلغ ۲۰۰ میلیون دلار اختصاص داده و فرماندهی نیروی دریایی نیز جهت تولید کشتی جنگی در صنایع این نیرو در استانبول آغاز به‌کار نموده است. در ابتدا یک مدل نمونه تولید خواهد شد و در صورت مناسب بودن پروژه، هشت فروند ناو جنگی دیگر نیز تولید خواهد گردید.

تاکنون کشتی‌های جنگی از خارج خریداری می‌شد. ولی درصورت تولید کامل این کشتی‌ها در داخل ترکیه، این کشور صاحب امتیاز و لیسانس آن خواهد بود و می‌تواند اقدام به فروش آن به کشورهای دیگر نماید.

نیروی دریایی ترکیه با در اختیار داشتن تعداد زیادی از جنگ‌افزارهای پیشرفته از قبیل زیردریایی، فریگیت، ناوشکن، رزمناو، ناوهای لجستیکی و دیگر تجهیزات مربوطه، یکی از بزرگ‌ترین و قوی‌ترین نیروهای دریایی عضو ناتو می‌باشد. این نیرو هم‌اکنون استخوان بندی قدیمی و توانایی‌های پیشرفته روز را در هم آمیخته است. به‌طوری که علاوه‌بر استفاده از تولیدات داخلی، از خریداران عمده محصولات دفاعی دریایی کشورهایی نظیر فرانسه، آمریکا، آلمان و انگلیس محسوب می‌گردد. *(White book turkey 2000- p 137)*

صنایع دفاع ترکیه در حال حاضر از تأسیسات عظیم کارگاه‌های ساخت شناورهای سطحی و زیر سطحی در بندر گلجوک در استانبول برخوردار بوده و کارخانجات صنایع کشتی‌سازی ترکیه در این بندر به ساخت انواع شناورهای مورد نیاز نیروی دریایی ترکیه اعم از زیردریایی، کشتی‌های لجستیکی، ناوهای سبک جنگی و پشتیبانی تحت لیسانس سایر کشورها و نظارت و کنترل معاونت صنایع دفاعی وابسته به وزارت دفاع ملی ترکیه اشتغال دارند. بخشی از این

محصولات از جمله قایق‌های گشت ساحلی به کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز از جمله آذربایجان، گرجستان و ترکمنستان صادر می‌گردد. اقدام صنایع دفاع ترکیه در اختصاص بودجه‌ای خاص برای تولید کشتی جنگی حرکت تازه‌ای نبوده و تنها نشان از تلاش بیشتر این کشور در زمینه خودکفایی در صنایع دریایی با توجه به شبه‌جزیره بودن ترکیه و لزوم توجه به سازه‌های دریایی دارد. به‌ویژه آنکه آنکارا به‌علت اختلافات دریایی در دریای اژه با یونان، همواره از سوی آتن احساس تهدید می کند. *(ینی‌شفق-۸۳/۲/۲۹)*

ـ خرید ۹ فروند هواپیمای ترابری ایر باس A-400M به ارزش ۲/۳ میلیارد دلار

- **شروع مجدد تولید هواپیماهای اف-۱۶ در صنایع دفاع ترکیه:** از حدود ۲۴۰ فروند هواپیمای اف-۱۶ تولیدی در صنایع هواپیمایی ترکیه TAI، تاکنون ۲۰ فروند به‌دلایل مختلف سقوط کرده است. به‌همین منظور برای پرکردن جای خالی هواپیماهای ساقط شده، تولید ۲۵ تا ۳۰ فروند هواپیمای اف-۱۶ در صنایع دفاع صورت خواهد گرفت. جدیدترین مدل تولید شده این نوع هواپیما در ترکیه در گذشته از نوع بلوک ۵۰ بود و در همین راستا هواپیماهایی که قرار است تولید شوند از نوع بلوک ۶۰ خواهند بود که ارتش یونان هم‌اکنون از آنان استفاده می‌کند. گفته می‌شود برای تحقق این پروژه، دولت باید بودجه اضافی به این کار اختصاص دهد. در این میان در پی مدرنیزه شدن ۵۴ فروند هواپیمای اف-۴ در اسرائیل، احتمال دارد یک گروه دیگر از هواپیماهای اف-۴ نیز تحت عنوان پروژه فانتوم ۲۰۰۰ به همان شکل نوسازی گردد. هم‌اکنون مهم‌ترین نگرانی در محافل دفاعی ترکیه لطمه وارد شدن به پروژه‌ها از ناحیه نظارت و بازرسی در هزینه‌های نظامی است که اخیراً دیوان محاسبات آن را الزامی‌کرده است. *(حریت-۸۳/۲/۳۱)*

- **مدرنیزه‌سازی ۱۱۷ فروند هواپیمای F-16 ترکیه توسط آمریکا:** بر پایه این قرارداد به ارزش ۱/۱ میلیارد دلار، مدرنیزه‌سازی ۱۱۷ فروند هواپیمای F-16 ترکیه تا سال ۲۰۱۲ به اتمام خواهد رسید. با اجرای این پروژه، هواپیماهای F-16 ترکیه به سیستم‌های فوق مدرن و جدید آمریکا مجهز خواهند شد. این پروژه ضمن توسعه روابط نظامی طرفین، ظرفیت و قابلیت F-

16های ترکیه را نیز افزایش خواهد داد. *(خبرگزاری MHA ترکیه - ۷ اردیبهشت ۱۳۸۴)*

ـ مشارکت در ساخت بخشی از هواپیماهای JSF (به ارزش ۶ میلیارد دلار) *(White book (turkey 2000- p 137*

ـ خرید اولین سری شامل ۸ قبضه از توپ‌های خود کششی ۱۵۵ م.م فرتینا از آلمان (در نظر است کلاً ۳۰۰ قبضه خریداری شود).

ـ بهینه‌سازی ۱۷۰ دستگاه از تانک های M-60 به کمک رژیم صهیونیستی به ارزش ۶۸۸ میلیون دلار: این پروژه به ارزش ۱۸۳ میلیون دلار با توافق نهایی شرکت اِلبیت اسرائیل در ۱۵ مارس ۲۰۰۴ (۸۲/۱۲/۲۴) با وزارت دفاع اسرائیل امضا شد و بر اساس آن، طی مدت چهار سال تانک‌های مدرنیزه شده به‌تدریج به نیروی زمینی ترکیه تحویل خواهند شد. این قرارداد شامل مدرنیزه‌سازی سیستم‌های الکترونیک، الکترو ـ اپتیک، سیستم کنترل آتش، سیستم توپ و برج الکتریکی و تجهیزات پشتیبانی تانک‌های M-60A1 می‌باشد.

در اجرای این پروژه قابلیت‌های پیشرفته تانک‌های مرکاوای اسرائیل به تانک‌های M-60 ترکیه افزوده شده و توان رزمی آنها شدیداً افزایش خواهد یافت. همچنین این پروژه موقعیت شرکت البیت را در بازار بهینه‌سازی خودروهای رزمی و سایر سیستم‌ها در جهان، ارتقا خواهد داد.

تحت این پروژه سیستم‌های پیمانکار اصلی ابتدا بر روی یک تانک نمونه اولیه آزمایش می‌شود و به دنبال آن مدرنیزه‌سازیِ ۱۶۹ دستگاه تانک باقی‌مانده توسط فرماندهی دوم تعمیر و نگه‌داری در کایسری ترکیه انجام خواهد شد. برای انتقال فن‌آوری و تولید داخلی توپ ۱۲۰ م.م تانک مذکور، مهمات و سیستم کنترل آتش آن نیز، به‌طور جداگانه قراردادهای فرعی دیگری بین صنایع نظامی اسرائیل و صنایع شیمیایی و مکانیکی ترکیه[1]، شرکت آسلسان و

1. MKEK

شرکت البیت امضا شده است و MKEK و آسلسان پیمان‌کاران فرعی داخلی این پروژه می‌باشند. اولین نمونه تانک‌های مدرنیزه شده در سال ۲۰۰۵ آماده شده و قرار است این پروژه تا سال ۲۰۰۷ به اتمام برسد. *(ماهنامه دفاعی و هوافضای ترکیه- آوریل ۲۰۰۴)*

گفتنی است ترک‌ها در کلیه قراردادهای خود، بر انتقال فن‌آوری به داخل تأکید داشته و بدین‌وسیله ضمن فراهم نمودن شرایط فعالیت برای بخش‌های دفاعی خود، به آموزش متخصصین مجرب داخلی نیز می‌پردازند. درصورت بهینه‌سازی این تانک‌ها، توان رزمی یکان‌های زرهی ترکیه به شکل چشم‌گیری افزایش خواهد یافت.

ـ بهینه‌سازی سامانه‌های جنگ الکترونیک به ارزش ۴۰۰ میلیون دلار.

ـ خرید ۱۴۵ فروند بالگرد هجومی کینگ‌کبری برای هوانیروز به ارزش ۴ میلیارد دلار (این طرح ممکن است از طریق کشور دیگری مانند روسیه با خرید بالگرد کاموف عملی شود). *(White book turkey 2000- p 135)*

ـ پروژه ساخت مشترک هواپیمای بدون سرنشین هرمس به تعداد ۹ فروند (۷ فروند عملیاتی و ۲ فروند استراتژیک) با همکاری آمریکا و رژیم صهیونیستی. *(White book turkey 2000- p 135)*

- پروژه تولید ۲۵۰ دستگاه تانک از سوی شرکت‌های داخلی ترکیه برای ارتش این کشور: در این راستا سازمان صنایع دفاعی ترکیه تابستان سال ۱۳۸۳ یک قرار داد همکاری با سه شرکت که با سرمایه مشترک داخلی و خارجی در بخش صنایع دفاع ترکیه فعالیت دارند را به امضا رسانده است. این شرکت‌ها شامل اتوکار وابسته به گروه بزرگ صنعتی ـ تجاری کوچ (قوچ Koc)، شرکت بی.ام.سی وابسته به گروه چوکوراوا و شرکت اف.ان.اس.اس وابسته به گروه‌های نورول ترکیه و یونایتد دیفنس هستند که با داشتن امتیاز تولید از شرکت‌های بزرگ آمریکایی و بین‌المللی در زمینه صنایع خودروسازی و صنایع دفاعی، در ترکیه فعالیت دارند. به موجب این قرارداد، شرکت‌های یاد شده با همکاری سازمان صنایع دفاع ترکیه امکانات اجرایی تولید ۲۵۰ دستگاه تانک پیشرفته برای ارتش ترکیه و مقرون به‌صرفه بودن آن‌را بررسی کرده و

در نهایت در صورت تصویب شورای عالی صنایع دفاع ترکیه، نسبت به تولید آن اقدام خواهند کرد. *(خبرگزاری آناتولی ۸۳/۵/۸)*

یادآوری می‌شود که این قرارداد گامی مؤثر در راه رسیدن به خودکفایی و استفاده بهینه از امکانات و توانایی‌های داخلی در نوسازی ارتش محسوب می‌گردد؛ زیرا در طراحی تانک‌های مورد نیاز ارتش ترکیه، به حداکثر استفاده از منابع و امکانات داخلی تأکید شده است. در صورتی‌که این فعالیت‌ها نتیجه مثبت دهند، صنایع دفاع ترکیه نسبت به تولید تانک‌های مذکور و تحویل آنها به ارتش این کشور تا سال ۲۰۱۰ میلادی اقدام خواهد کرد. گفته می‌شود هزینه تولید این تانک‌ها برای ترکیه ۲/۵ میلیارد دلار برآورد شده است.

در این رابطه شرکت‌های ترک قصد دارند با همکاری شرکت‌های عمده تانک سازی جهان طراحی و ساخت یک تانک جدید در ترکیه را آغاز کنند. در همین رابطه معاونت صنایع دفاعی ترکیه[1] در تاریخ ۲۹ جولای ۲۰۰۴ (۸ مرداد ۸۳) قراردادی با شرکت‌های FNSS BMC و اتوکار برای طراحی و تولید مشترک نسل سوم تانک در ترکیه که قرار است در سال ۲۰۱۲ وارد تولید انبوه شود را امضا نمود.

ترکیه دارای زیر ساخت‌های چشم‌گیری برای تولید تجهیزات نظامی سنگین می‌باشد و به‌دنبال تولید تانک مدرنی است که به لحاظ استانداردهای بین‌المللی قابل قبول باشد. برای رسیدن به این استانداردها، ترکیه روند تولید را اندکی کند پیش می‌برد تا با پشت‌گرمی بیش‌تری این فن‌آوری‌ها را در برنامه‌های خود بگنجاند. قطعاً تانک طراحی شده، یک تانک بومی خواهد بود؛ زیرا کمپانی FNSS تاکنون ۲۲۰۰ دستگاه خودرو زرهی پیاده رزمی تولید و به نیروی زمینی ارتش ترکیه تحویل نموده و تعداد زیادی نیز صادر کرده است. همچنین کمپانی اتوکار حدود ۲۰ هزار خودرو لندرور تولید و به نیروی زمینی تحویل داده است و تعداد زیادی هم خودروی چرخدار ۴×۴ عقرب[2] و کبرا[3] صادر کرده است. کمپانی BMC نیز

---

1. SSM
2. AKRE
3. KOBRA

هزاران دستگاه خودرو تاکتیکی چرخدار تولید و به نیروی زمینی تحویل داده است.

لازم به‌ذکر است هم‌اکنون برخی از شرکت‌های تابع صنایع دفاع ترکیه از جمله FNSS با کمک برخی شرکت‌های خارجی در حال تولید نفربرهای زرهی پیشرفته چرخدار و شنی‌دار برای نیروی زمینی ارتش ترکیه می‌باشند. و این امر نشان از توان بالقوه ترکیه برای تولید یک تانک جدید در ارتش دارد. ترک‌ها که در سال‌های گذشته امید به ساخت مشترک یکی از تانک‌های آبرامز آمریکایی، لکلرک فرانسوی، لئوپارد آلمانی و تی-۸۲ اوکراینی به تعداد یک‌هزار دستگاه را در سر می پروراندند، به‌علت ناتوانی مالی و نیز شکست در تلاش برای انتقال فن‌آوری‌های مربوطه به داخل، به بهینه‌سازی تانک‌های ام- ۶۰ خود از طریق رژیم صهیونیستی روی آورده‌اند. در همین رابطه صنایع دفاع ترکیه در اردیبهشت سال ۱۳۸۳ اعلام کرد از خرید یک‌هزار دستگاه تانک برای نیروی زمینی منصرف شده و مایل است با صرف هزینه ۲/۵ میلیارد دلار امکانات ساخت ۲۵۰ دستگاه تانک پیشرفته را در داخل ترکیه فراهم آورد. این کشور هم‌اکنون از تانک‌های ام ـ ۴۸، ام ـ ۶۰ و لئوپارد ـ ۱ بهینه‌سازی شده بهره‌برداری می‌نماید. *(White book turkey 2000- p 135)*

- ساخت ۱۳ فروند زیردریایی و کشتی از سوی صنایع دفاع ترکیه: صنایع دفاعی ترکیه قصد دارد بر اساس پروژه ملی کشتی‌سازی میل‌گم (MIL GEM) از طریق صنایع داخلی، ۱۲ فروند زیردریایی و کشتی مورد نیاز نیروی دریایی ترکیه را تولید نماید. این پروژه یک نمونه از ترکیب طرح‌های مستقل و تولید داخلی با هم، محسوب می‌گردد. فرایند کامل کشتی‌سازی در داخل ترکیه توسط کمپانی‌های ترک انجام خواهد شد و این می‌توانند راه را برای اجرای سایر پروژه‌های نظامی این کشور هموار نماید. پروژه میل‌گم به ساخت ۱۲ فروند زیردریایی و کشتی محدود نخواهد شد. بلکه همه پروژه‌های عمده نیروی دریایی را در بر خواهد گرفت. قرار است اولین نمونه آن ظرف ۷ سال تولید شده و بقیه در ۱۲/۵ سال آینده تولید گردند. *(TDN-23/3/83)*

بر اساس پروژه مذکور ابتدا یک نمونه ناو جنگی تولید شده، و در صورت مناسب بودن

نمونه تولیدی، هشت فروند دیگر تولید خواهند شد. به‌نظر می‌رسد در طرح مذکور تولید ۳ تا ۴ فروند زیردریایی نیز در دستور کار قرار گرفته است. این درحالی است که هم‌اکنون صنایع دفاع ترکیه از کارگاه‌های عظیم ساخت شناورهای سطحی و زیرسطحی در بندر گلجوک استانبول برخوردار بوده و تحت لیسانس کشورهای اروپایی و آمریکایی اقدام به تولید فریگیت و زیردریایی (تحت لیسانس آلمان) می‌نماید. گفته می‌شود این اقدام در راستای ایجاد امتیاز و لیسانس خاص برای ترکیه در ده سال آینده و تلاش برای راه‌یافتن به بازارهای جهانی صورت می‌گیرد. نیروی دریایی ترکیه با در اختیار داشتن تعداد زیادی جنگ‌افزار پیشرفته از قبیل زیردریایی، فریگیت، ناوشکن، رزمناو، ناوهای لجستیکی و دیگر تجهیزات مربوطه یکی از قوی‌ترین و بزرگ‌ترین نیروهای دریایی عضو ناتو بوده و مقام سوم را به لحاظ قدرت آتش دریایی در این پیمان دارد. *(White book turkey 2000- p 137)*

-ساخت قطعات یدکی تانک لئوپارد در ترکیه: شرکت موپسان ترک مستقر در قونیه برای تانک‌های لئوپارد آلمان، جنرال موتورز، ولو، رنو و بسیاری دیگر از شرکت‌های بزرگ جهان، قطعه تولید کرده و سالیانه ۲۰ میلیون دلار قطعه صادر می‌کند. این شرکت ۲۴ سال قبل تأسیس شد و اکنون به ۷۲ کشور جهان قطعه صادر کرده و ۹۶ درصد از کل تولیدات آن به صادرات اختصاص دارد. این شرکت سالیانه ۱/۵ میلیون قطعه تولید می‌کنند که قطعات تانک‌های معروف لئوپارد آلمان و قطعات یدکی برای ارتش ترکیه و برخی از کشورهای خارجی جزء آنها می‌باشند. *(صباح ۸۳/۶/۱)*

هم‌اکنون صنایع دفاع ترکیه و شرکت‌های وابسته به آن با استفاده از نیروی انسانی ارزان و مشارکت در تولید بخشی از قطعات تجهیزات دفاعی شرکت‌های مهم اروپایی و آمریکایی، ضمن تأمین نیازهای داخلی ارتش، به صدور آنها به سایر کشورها و در نتیجه ورود ارز به چرخه این صنایع اشتغال دارند. در همین راستا اخیراً نیز یک شرکت ترک موسوم به کاله‌کالیپ طی یک قرار داد یازده ساله با شرکت لاکهید مارتین تولید کننده هواپیماهای اف- ۱۶ و اف- ۳۵، تولید برخی از قطعات بدنه و بال جنگنده‌های اف-۳۵ را عهده‌دار گردیده است. این

شرکت قرار است قطعات محافظ سیستم‌های برق و بارگیری سوخت مایع در بال هواپیما و برخی قطعات کمکی سیستم‌های الکتریکی در بدنه آن‌را تولید نماید.

پروژه بهینه‌سازی تانک‌های LEOPARD-1 A1/A4 ارتش ترکیه: هدف این پروژه، بهینه‌سازی تانک‌های لئوپارد و مدرنیزه کردن ۱۶۶ دستگاه تانک لئوپارد A1 و A1/A4 نیروی زمینی ارتش ترکیه شامل بهینه‌سازی سیستم کنترل آتش و پریسکوپ دوربین شبانه راننده برای ۱۶۲ دستگاه و بهینه‌سازی برجک ۴ دستگاه دیگر می‌باشد. این پروژه توسط بخش توسعه و تحقیق شرکت آسلسان (صنایع الکترونیک دفاعی) در حال اجرا می‌باشد. شرکت آسلسان عملکرد این تانک‌ها را تضمین نموده و تانک‌های بهینه شده توسط فرماندهی دهم اردنانس نیروی زمینی واقع در عارفیه آزمایش خواهند شد. انتظار می‌رود این پروژه تا سال ۲۰۰۸ به پایان رسد.

لازم به‌ذکر است به دنبال وقوع دو بحران اقتصادی در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۱ در ترکیه، ارتش این کشور اعلام کرد به‌منظور غلبه بر بحران اقتصادی حاکم بر کشور برخی از پروژه‌های نظامی خود را از جمله پروژه بهینه‌سازی تانک‌های لئوپارد را به تأخیر انداخته است. در آن زمان پروژه بهینه‌سازی تانک‌های مذکور به‌منظور مقابله با خرید تانک‌های جدید لئوپارد از سوی ارتش یونان، در دستور کار قرار گرفت. ولی با بهبود روابط دو کشور و نیز بحران اقتصادی، اجرای آن به بعد موکول گردید. به‌نظر می‌رسد بعد از غلبه بر بحران اقتصادی، این پروژه مجدداً در دستور کار قرار گرفته است. این در حالی است که پروژه بهینه‌سازی تانک‌های ام- ۶۰ از سوی رژیم صهیونیستی هم‌اکنون در حال اجرا می‌باشد.

ارتش ترکیه دارای سه مدل تانک ام ـ ۶۰، ام ـ ۴۸ و لئوپارد ـ ۱ است. اما گسترش این تانک‌ها در سراسر ترکیه یکنواخت نیست به گونه‌ای که تانک‌های پیشرفته‌تر لئوپارد را در بخش‌های غربی و ارتش‌های یکم و چهارم در مقابل یونان سازماندهی کرده و تانک‌های قدیمی‌تر ام-۶۰ و ام-۴۸ را در شرق و جنوب‌شرقی، در مرزهای جمهوری اسلامی ایران، ارمنستان، عراق و سوریه آرایش داده است. *(جینز دیفنس ویکلی شماره ۳۴ اوت ۲۰۰۴)*

بهینه‌سازی هواپیماهای اف-۱۶ بلوک ۴۰: نیروی هوایی ترکیه با ارائه تقاضانامه‌ای به

نیروی هوایی آمریکا خواستار بهینه‌سازی سیستم‌های الکترونیک جنگنده‌های F-16 شده است. این سیستم‌ها به جنگنده‌های فوق امکان می‌دهند تا از تسلیحات هدایت شونده دقیق‌تر استفاده کنند. این تقاضا شامل تهیه سیستم الکترونیک و کامپیوتر مرکزی برای ۷۶ فروند جنگنده F-16 بلوک ۵۰ است. نیروی هوایی ترکیه همچنین به دنبال اجرای پروژه مشابه دیگری برای ۱۰۵ فروند جنگنده F-16 بلوک ـ۴۰ خود می‌باشد. *(جینز دیفنس ویکلی مارس ۲۰۰۴)*

به‌نظر می‌رسد این تقاضا تلاشی است برای کاهش هزینه مدرنیزه‌سازی جنگنده‌های اف-۱۶ ترکیه است و حداقل دو سال به طول خواهد انجامید و شامل موارد زیر خواهد بود:

بهبود سیستم کامپیوتری هسته اصلی الکترونیک هوایی؛

صفحه نمایش رنگی چند منظوره؛

سیستم هلمت مشترک؛

موشک هوا به هوای سایدویندر AIM-gx؛

موشک هوا به زمین AGM-158.

جنگنده‌های F-16 بلوک ۵۰ علاوه‌بر سیستم پیشرفته AN/APX-113، سیستم شناسایی دوست و دشمن و قابلیت حمل پاد سیستم هدف‌گیری AN/AS-213 HARM یا پاد هدف‌گیری جدید پیشرفته و سیستم‌های AN/AAQ-33 را نیز برای بمب‌های هدایت شونده لیزری خود دریافت خواهند کرد. درهمین حال نیروی هوایی ترکیه ۳۸ فروند جنگنده F-16 قدیمی نوع بلوک ۳۰ خود را به معرض فروش گذاسته است و اگر موفق به فروش آنها شود، قصد دارد تعداد بیشتری جنگندهF-16 بلوک ۵۰ خریداری نماید.

لازم به‌ذکر است نیروی هوایی ترکیه درحال حاضر بیش از۲۰۰ فروند جنگنده F-16 از انواع بلوک ۳۰، ۴۰ و ۵۰ داشته و قصد دارد تعدادی ازجنگنده‌های F-16 بلوک۴۰ و بلوک ۵۰ قدیمی خود را بهینه‌سازی و تعدادی جنگنده F-16 بلوک ۵۰ جهت نوسازی ناوگان پروازی جنگی خود خریداری کند. *(White book turkey 2000- p 136)*

پروژه تولید جهت‌یاب‌های ارتباطی DFINT_3T2: ارتش ترکیه اولین سری از

جهت‌یاب‌های ارتباطات قابل حمل توسط نفر خود را که در شبکه‌های زمینی، هوایی و دریایی قابل استفاده است، دریافت نمود. این سیستم قادر است با کمک سایر سیستم‌های -DFINT 3(X2) از طریق شبکه‌های بی‌سیم و باسیم موقعیت دقیق فرستنده‌ها را پیدا کند. سیستم DFINT-3T2 برای استفاده در شبکه‌های زمینی، هوایی و دریایی طراحی شده و با آنتن‌های استاندارد سبک و سنگین قابل استفاده می‌باشد. این سیستم‌ها چندین آنتن مختلف کوچک نیز برای کاربرد آسان‌تر در موقعیت‌های مختلف از قبیل هوایی، هوابرد و ... دارند. همه اجزای این سیستم و آنتن‌های آن به‌گونه‌ای طراحی شده است که به‌راحتی در یک صندوق جا گرفته و توسط دو نفر حمل می‌شود. مشخصات فنی سیستم مذکور به‌شرح زیر است:

مشخصات فنی	
فرکانس	۲۰ تا ۱۲۰۰ مگاهرتز
صحت جهت‌یابی (DF)	>۱/۵Rms°
دقت خط موقعیت (LOB)	۰/۱°
دقت فرکانس	۵۰۰ هرتز تا ۱۶۰ کیلو هرتز قابل انتخاب
پرش	بیش از ۱۰۰ هوپ در ثانیه
سرعت اسکن	بیش از ۱۰۰۰ MHZ
ثبات گیرنده DF	Ppm
موج	AM/FM
مانیتور (صفحه نمایشگر)	۱۰/۴ اینچ رنگی
منبع تغذیه	۲۰-۳۲ VCD
وزن	دستگاه ۲۶/۶ کیلوگرم- آنتن ۱۰/۵ کیلوگرم
تأمین انرژی	شارژر قابل تغییر AD-9601-220VAC-24VDC
دیرک آنتن	۵ قطعه به ارتفاع ۶/۲۵ متر به وزن ۱۰ کیلوگرم
گیرنده GPS	بیرونی یا داخلی
شرکت سازنده	آسلسان

لازم به‌ذکر است، توسعه سیستم‌های ESM (اقدامات پشتیبانی الکترونیکی) و ECM (اقدامات ضد الکترونیک) در ارتش ترکیه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. لذا به‌منظور تأمین نیازمندی‌های ستاد کل نیروهای مسلح ترکیه در زمینه جنگ الکترونیک و ضد الکترونیک، شرکت آسلسان مهم‌ترین شرکت تولید کننده سیستم‌های مخابراتی و الکترونیکی در بخش صنایع دفاع ترکیه این نوع محصولات را برای ارتش این کشور تولید می‌نماید. تولید جهت‌یاب‌ها نیازمند فن‌آوری بالایی بوده و احتمالاً برابر مأموریت تعریف شده برای این دستگاه‌ها، در یکان‌های رزمی (ازجمله گروهان‌ها و گردان‌های پیاده و تانک) و نیز پشتیبانی رزمی از جمله توپخانه به لحاظ نزدیکی به خطوط مقدم نبرد توزیع خواهند شد. *(کتاب منتشره از سوی معاونت صنایع دفاعی ترکیه (SSM)-سال ۲۰۰۰)*

امروزه یکان‌های رزمی برای گریز از کمند این نوع تجهیزات رهگیر ارتباطی، اقدام به نصب ایستگاه‌های رله به‌منظور فرار از حملات احتمالی هوایی و زمینی می‌نمایند. تحویل اولین سری از این نوع جهت‌یاب‌ها به ارتش ترکیه، توانایی رزمی این کشور را در رهگیری ارتباطات یکان‌های پشتیبانی رزمی به شکل قابل توجهی افزایش خواهد داد.

بهینه‌سازی ۴۸ فروند دیگر از هواپیماهای F-4E ترکیه توسط رژیم صهیونیستی: شرکت Lahav وابسته به صنایع هوایی اسرائیل پیشنهاد کرده است ۴۸ فروند دیگر از جنگنده‌های F-4E نیروی هوایی ارتش ترکیه را بهینه‌سازی کرده و آنها را به فانتوم ۲۰۰۰ چند منظوره تبدیل کند. صنایع هوایی اسرائیل قبلاً تعداد ۵۴ فروند F-4E نیروی هوایی ترکیه را طی توافق‌نامه امضاء شده در ژانویه سال ۱۹۹۷ به ارزش ۷۰۰ میلیون دلار بهینه‌سازی و تبدیل به فانتوم ۲۰۰۰ کرده است. جنگنده‌های مذکور به موشک هوا به زمین برد متوسط Popeye-AGM-142 تجهیز شده‌اند. ۲۶ فروند از این جنگنده‌ها در اسرائیل بهینه‌سازی شد و ۲۸ فروند آنها در مرکز تعمیر و نگه‌داری اسکی‌شهیر در نزدیکی آنکارا بهینه‌سازی گردیدند. اولین سری فانتوم‌های بهینه‌سازی شده در ژانویه ۲۰۰۰ وارد خدمت نیروی هوایی ترکیه گردیده و از زمان تحویل این جنگنده‌ها تاکنون، ۷ فروند از جنگنده‌های F-4 ترکیه سقوط کرده که برخی از آنها جنگنده‌های بهینه‌سازی شده توسط

اسرائیل بوده‌اند. با توجه به بحران اقتصادی و محدودیت‌های مالی ارتش ترکیه، صنایع هوایی اسرائیل اعلام کرد سری جدید بهینه‌سازی جنگنده‌های ترکیه را می‌توان با اعتبار مالی دولت اسرائیل انجام داد. منابع دفاعی ترکیه پیشنهاد جدید اسرائیل برای بهینه‌سازی سری جدید جنگنده‌های F-4E را به‌دقت مورد بررسی قرار داده و خواهان نصب تجهیزات پیشرفته‌تر و تغییرات ساختاری و بهینه‌سازی سیستم الکترونیک هوایی جنگنده‌های مذکور شده‌اند. نیروی هوایی ترکیه می‌خواهد علاوه‌بر موشک AGM-142 Popeye ، موشک‌های هوا به هوای ماوریک AGM-65، سایدویندر AIM-9، بمب‌های خوشه‌ای CBU-58B، بمب‌های هدایت لیزری، بمب MK20Rockeye، بمب MK-84 و بمب ناپالم BIU-IB بر روی جنگنده‌های F-4E معروف به فانتوم ۲۰۰۰ قابل نصب باشند. *(جینز دیفنس ویکلی شماره ۱۷ - آوریل ۲۰۰۴)*

لازم به‌ذکر است بر اساس اقدامات مدرنیزه‌سازی صورت گرفته بر روی ۵۴ فروند از جنگنده‌های اف-۴ نیروی هوایی ترکیه، این جنگنده‌ها با سیستم‌های راداری جدید و سیستم‌های جدید تسلیحات، قادرند در آن واحد ۱۰ هدف را تعقیب و به صورت مؤثری مورد اصابت قرار دهند. اولین سری از جنگنده‌های مدرنیزه شده در سال ۱۹۹۹ به ترکیه تحویل گردید. اما در آنها مشکل نشت سوخت مشاهده شد. به‌دنبال مشاهده نشت سوخت در ۱۵ جنگنده از ۱۷ جنگنده تحویل شده، این جنگنده‌ها مجدداً از سوی رژیم صهیونیستی تعمیر گردیدند. از ۵۴ فروند هواپیمای بهینه‌سازی شده تعداد ۲۸ فروند در ترکیه و توسط متخصصین این کشور بهینه‌سازی گردیدند که با بروز مشکل نشت سوخت در برخی از هواپیماها، مقامات رژیم صهیونیستی مدعی شدند نواقص ایجاد شده ناشی از عدم نصب صحیح تجهیزات توسط متخصصین ترک بوده است که همین امر باعث بروز تنش بین ارتش ترکیه و صنایع دفاع رژیم صهیونیستی گردید. سقوط تعدادی از هواپیماهای اف-۴ بهینه‌سازی شده نیز شایعاتی در مطبوعات ترک مبنی بر عدم اجرای دقیق قرارداد توسط اسرائیل ایجاد نمود. اما این شایعات از سوی فرماندهی نیروی هوایی ترکیه تکذیب گردید. به‌نظر می رسد پیشنهاد ارائه کمک مالی برای اجرای چنین پروژه‌ای نشان از تلاش صهیونیست‌ها برای پاک نمودن ذهنیت منفی ناشی

از بهینه‌سازی نامناسب هواپیماهای مذکور از سوی این رژیم دارد. در صورت اجرای این پروژه توان رزمی هواپیماهای F-4 ترکیه به شکل ویژه‌ای افزایش خواهد یافت.

طرح تجهیز بالگردهای تهاجمی و غیرتهاجمی ارتش ترکیه به سیستم جنگ الکترونیک HEWS : شرکت آسلسان (صنایع الکترونیک دفاعی) ترکیه در نظر دارد یک سیستم جنگ الکترونیک بالگرد (HEWS) [1] را برای ناوگان بالگرد ارتش ترکیه طراحی و تولید نماید. در همین راستا آسلسان قراردادی به ارزش ۵۷۶ میلیون دلار با معاونت صنایع دفاعی ترکیه (SSM) امضا کرد که بر اساس آن طی مدت ۷ سال بخشی از ناوگان بالگرد ارتش ترکیه را به HEWS مجهز خواهد نمود. صنایع دفاع ترکیه اعلام کرد به‌منظور تقویت تولیدات داخلی، برخی قراردادها را با شرکت‌های خارجی لغو می‌کند. گفته می‌شود آسلسان آماده است تا ۲۸۵ دستگاه گیرنده هشدار راداری، ۱۹۱ دستگاه مختل کننده فرکانس رادیویی، ۲۸۳ دستگاه گیرنده هشدار لیزری و ۲۸۵ دستگاه پردازشگر مرکزی طراحی و تولید نماید. آسلسان اعلام کرد مدت طراحی سیستم‌های مذکور ۴/۵ سال بوده و تولید آنها ۲/۵ سال به‌طول خواهد انجامید.

بالگردهایی که به این سیستم مجهز خواهند شد عبارت‌اند از:

- *کبرا HUEY-AH-1P 28 فروند؛*
- *سوپرکبرا AH-1W 9 فروند؛*
- *سایر بالگردهای تهاجمی ۵۰ فروند (به‌طور انتخابی)؛*
- *کوگار AS532 34 فروند؛*
- *بلک‌هاوک S-70.A 62 فروند (فرماندهی نیروی زمینی)؛*
- *بلک‌هاوک S-70.A 27 فروند (فرماندهی ژاندارمری)؛*
- *UH- 1H- IROGUOIS 92 فروند (به‌طور انتخابی)؛*
- *MI-17 –HIP 18 فروند.*

1. HELICOPTER ELECTRONIC WAR FARE SYSTEM

- به‌منظور تحقق این پروژه، معاونت صنایع دفاعی ترکیه اقدام به تأسیس یک مرکز پشتیبانی جنگ الکترونیک بالگرد نموده است تا سیستم‌های جنگ الکترونیک را بر روی بالگردهای تهاجمی و سایر بالگردهای موجود در نیروهای مسلح ترکیه نصب نماید. هدف پروژه این است که توان تحلیل تهدید، شبیه‌سازی، آزمایش زمینی، آزمایش پرواز، آزمایش کارآیی، پیشرفت برنامه و قابلیت‌های آموزشی کارکنان شبکه هوایی ارتش ترکیه افزایش یابد. در همین راستا سیستم جنگ الکترونیک بالگرد (*HEWS*) و سیستم هشدار موشکی (MWS) [1] با هدف یکپارچه‌سازی و بهره‌برداری از سیستم هشدار موشکی در شبکه هوایی (هواپیماهای ترابری و بالگرد) نیروهای مسلح ترکیه برنامه‌ریزی گردیده است. (*جینز دیفنس ویکلی شماره ۳۵ سپتامبر ۲۰۰۴*)

- ***تولید اولین بالگرد ساخت ترکیه در سال ۲۰۰۶:*** اولین بالگرد تولید ترکیه توسط یک گروه ۶۰ نفره از دانشگاه فنی استانبول در حال ساخت می‌باشد. این بالگرد که توسط مهندسان ترک طراحی شده، به نام آری (زنبور) نام‌گذاری گردیده و قرار است در سال ۲۰۰۶ اولین پرواز آزمایشی خود را انجام دهد. انواع مشابه این بالگرد قیمتی معادل ۱/۵ تا ۴ میلیون دلار دارد ولی انتظار می‌رود قیمت تمام شده آری معادل ۷۵۰ هزار دلار باشد. (*روزنامه ملیت - ۸۳/۲/۲۳*)

لازم به‌ذکر است که صنایع هوافضای ترکیه طی سال‌های اخیر موفقیت‌های مهمی به‌ویژه در زمینه تولید بدنه هواپیماهای جنگی، ترابری و بالگرد و نیز تولید قطعات و تجهیزات پروازی به‌دست آورده و توانسته است ارتباطات خوبی با مراکز تحقیقات دانشگاهی برقرار کند. عمده این موفقیت‌ها در سایه تلاش بخش دفاعی ترکیه در عقد قراردادهای دفاعی به صورت انتقال فن‌آوری و ساخت در داخل توسط متخصصین ترک به‌دست آمده است. در همین راستا این کشور با کمک شرکت‌های آمریکایی و اسپانیایی تعداد زیادی از هواپیماهای

1. MISSILE WARNING SYSTEM

اف-۱۶ مدل C و D و نیز هواپیماهای ترابری CN-135 را در داخل ترکیه مونتاژ نموده و هم‌اکنون از متخصصین مجرب و معتبری در این زمینه برخوردار است.

نصب سیستم کنترل آتش ولکان بر روی تانک‌های لئوپارد ـ ۱ ارتش ترکیه: برابر اعلام معاونت صنایع دفاعی ترکیه، سیستم کنترل آتش ولکان[1] تولید شده توسط شرکت آسلسان به‌طور قابل ملاحظه‌ای توانایی کنترل آتش تانک لئوپارد ـ ۱ را افزایش داده است. این در حالی است که شرایط رزم در قرن بیست و یکم اقتضا می‌کند تانک‌های لئوپارد ـ ۱ به‌عنوان عنصر اصلی ماشین جنگی ترکیه همانند نسل سوم تانک‌های اصلی میدان رزم (MBT)، بهینه‌سازی شود. سیستم کنترل آتش ولکان با قابلیت‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری بالا، احتمال اصابت اولین گلوله به هدف و تیراندازی در روز و شب را فراهم می‌کند. این سیستم با ساختار انعطاف‌پذیر و قابل تنظیم، قابل نصب بر روی سایر تانک‌ها با سیستم تسلیحاتی مشابه می‌باشد.

ویژگی‌های سیستم کنترل آتش ولکان عبارت‌اند از:

- *تثبیت کننده سلاح دو محوری؛*
- *رهگیری هدف به‌طور خودکار؛*
- *کنترل آتش کامپیوتری؛*
- *دوربین حرارتی با دقت بالا؛*
- *پریسکوپ دید در شب راننده؛*
- *سیستم شمال‌یاب و تنظیم موقعیت؛*
- *سیستم فرماندهی، کنترل و اطلاعات (C2I) میدان رزم؛*
- *ساختار سیستم باز برای پیشرفت‌های آینده و انواع مهمات جدید.*

این سیستم قابلیت‌های زیر را برای تانک لئوپارد -۱ فراهم می‌کند:

- *احتمال قوی اصابت به هدف با اولین شلیک؛*

---

1. VOLKAN

- *قابلیت رزم در روز و شب؛*
- *تیراندازی به هدف در حال حرکت؛*
- *شناسایی، کشف و تشخیص اهداف در برد بلند؛*
- *هماهنگی با نسل جدید سیستم‌های فرماندهی، کنترل، ارتباطات، کامپیوتر، اطلاعات، کشف و شناسایی (C4ISR)؛*
- *مناسب برای هر شرایط جوی. (کتاب منتشره از سوی معاونت صنایع دفاعی ترکیه (SSM) 2003*

تولید راکت‌انداز T-22: در این پروژه یک مدل پیشرفته راکت‌انداز چهل لوله به عنوان سامانه مکمل آتش پشتیبانی توپخانه در کارخانجات راکت‌سان تولید می‌گردد. این راکت‌ها در انواع کششی و خود کششی در اختیار نیروی زمینی ترکیه قرار می‌گیرند. راکت‌ها می‌توانند تک‌تک یا در فواصل دو ثانیه شلیک شوند. نوع خود کششی آن که بر روی خودروهای MAN نصب می گردد، می‌تواند پس از خاتمه‌ی مأموریت، در مدت پنج دقیقه محل خود را ترک کرده و به این ترتیب امکان عملیات ضدآتشباری دشمن را به حداقل برساند. حداکثر برد این راکت ۴۰ کیلومتر بوده و ترکش‌های آن در محدوده‌ای به وسعت ۵۰۰ متر مربع به‌طور مؤثر عمل می‌کنند. *(صف؛ ۱۳۸۳ – ص ۱۲)*

فروش راکت‌انداز به امارات متحده عربی

شرکت راکت‌سان کمپانی اصلی صنایع دفاعی ترکیه در زمینه فن‌آوری راکت و موشک برای امارات متحده عربی راکت ۱۲۲م.م زمین به زمین تولید نموده و به مدرنیزه‌سازی لانچرهای چند راکتی (122 (MLS م.م امارات می‌پردازد.

ارتش امارات متحده عربی درحال حاضر ۴۸ دستگاه راکت‌انداز ۲۵-2*FIROS 20 با برد ۲۵ کیلومتر و راکت‌انداز FIROS-30 با برد ۳۴ کیلومتر دارد. بر اساس این قرارداد، شرکت راکت‌سان مهمات راکت۱۲۲م.م TRK-122 و TRB-122 و پادهای مصرفی آن را طی ۵ سال

آینده برای امارات تولید خواهد نمود. هر پاد مصرفی مرکب شامل ۲۰ لوله می‌باشد.

شرکت راکت‌سان با اِعمال تغییرات جزئی، پادهای مصرفی را بر روی لانچرهای چند راکتی FIROS-25 و FIROS-30 ایتالیایی موجود در ارتش امارات سوار می‌کند و بدین ترتیب کار گلوله‌گذاری در زمان کوتاه‌تری انجام خواهد شد.

لازم به‌ذکر است ارتش ترکیه هم‌اکنون از راکت‌اندازهای چهل‌تایی که قادرند منطقه دشمن به شعاع ۵۰۰ متر مربع را در برد ۳۰ تا ۴۰ کیلومتری هدف قرار دهند، استفاده می‌نماید. راکت‌های TRB-122 و TRK-122 (در مقایسه با راکت‌های ۱۲۲م.م کلاسیک برد کوتاه شبیه کاتیوشا) با استفاده از ترکیب آیرودینامیکی بالا و موتور مرکب ملخ‌دار توسط یکان‌های توپخانه علیه نفرات، خودروهای زرهی سبک و سنگین در میدان نبرد استفاده شده و از برد بیشتر و پراکندگی کمتر و حجم آتش بهتری برخوردار می‌باشند. موتور ملخ‌دار این موشک، برد آن را به شکل ویژه‌ای در نسل جدید راکت‌اندازها افزایش داده است. هم‌اکنون راکت‌اندازهای نسل گذشته همانند کاتیوشا از حداکثر برد ۲۰ کیلومتر برخوردار می‌باشند.

شرکت راکت‌سان ادعا می‌کند در تولید این راکت‌ها، پادها و لانچرها از فن‌آوری مستقل برخوردار بوده و همه این سیستم‌ها توسط مهندسین راکت‌سان طراحی و تولید گردیده‌اند. سیستم‌های راکت‌انداز TR-122 از سال ۱۹۹۶ در نیروی زمینی ارتش ترکیه به‌عنوان یک سیستم مکمل پشتیبانی آتش برای توپخانه کششی و خودکششی وارد خدمت شده‌اند. این سیستم بر روی یک کامیون ۶*۶ سوار شده است. این راکت‌اندازها قادرند با توجه به برد بلند خود، در انواع مأموریت‌های استاندارد توپخانه از جمله تقویت، عمل کلی تقویت و عمل کلی، انجام وظیفه نمایند. *(ماهنامه صنایع‌دفاعی شماره ۱ – آوریل ۲۰۰۴)*

تولید مشترک خودرو شناسایی زرهی چرخدار با آلمان *(جینز دیفنس ویکلی شماره ۲۵ ژوئن ۲۰۰۴)*

پروژه سیستم‌های جنگ الکترونیک ALQ-178 (V)3/5

پروژه بی‌سیم‌های HF/SSB و بی‌سیم‌های سری 9600, 4600, 5600, 4800

پروژه انواع رمز کننده دیجیتال

پروژه رادارهای مراقبت زمینی ASCARAD

پروژه فاصله‌یاب‌های لیزری

پروژه ساخت موتور و سوخت موشک

پروژه تولید موتور هواپیما *(White book turkey 2000- p 137)*

پروژه مدرنیزه‌سازی سیستم ارتباطی TASMUS

پروژه خرید رادار مین‌یاب EL/M-2190

پروژه موشک‌های ATACMS

پروژه تولید بالگردهای جنگی *(White book turkey 2000- p 136)*

پروژه تولید تانک *(White book turkey 2000- p 135)*

پروژه تولید هواپیماهای بدون خلبان *(White book turkey 2000- p 135)*

پروژه ساخت هواپیمای مسافربری

پروژه موشکی TRIGAT

پروژه سیستم ارتباط یکپارچه نیروهای مسلح

پروژه سیستم کنترل و فرماندهی نیروهای مسلح

پروژه سیستم ارتباطات تاکتیکی

پروژه تولید موشک و راکت

پروژه سیستم مراقبت ماهواره‌ای *(White book turkey 2000- p 137)*

پروژه سیستم‌های الکترونیکی برای استراق سمع و اختلال الکترونیکی

پروژه رادارهای متحرک و سیستم‌های پدافند هوایی ارتفاع پایین

پروژه ساخت فریگیت طراحی شده در داخل

پروژه مدرنیزاسیون تجهیزات موجود *(White book turkey 2000- p 136)*

پروژه سیستم ماهواره‌ای اطلاعات و کنترل و فرماندهی *(White book turkey 2000- p 137)*

پروژه سیستم‌های مدرن موشک‌های هوا به هوا و هوا به زمین

پروژه تولید سلاح‌های سبک ۵,۵۶ مم پیاده نظام *(White book turkey 2000- p 138)*

پروژه قایق‌های تندرو گشت ساحلی *(White book turkey 2000- p 136)*

پروژه بالگردهای گارد ساحلی *(White book turkey 2000- p 136)*

پروژه قایق‌های ۹۰ تنی گشت ساحلی *(White book turkey 2000- p 138)*

پروژه خودروهای زرهی چرخ‌دار *(White book turkey 2000- p 135)*

پروژه مدرنیزه‌سازی هواپیماهای F-5 *(White book turkey 2000- p 136)*

پروژه مدرنیزه‌سازی سیستم‌های جنگ الکترونیک هواپیماهای F-16 *(White book turkey 2000- p 136)*

پروژه سیستم‌های جنگ الکترونیک JAMTECH *(White book turkey 2000- p 136)*

۱۸- رزمایش‌های ارتش ترکیه

رزمایش هوایی عقاب آناتولی

رزمایش هوایی عقاب آناتولی با حضور سه کشور ثابت این رزمایش یعنی ترکیه، اسرائیل و آمریکا و کشورهای میهمان برگزار می‌گردد. در این رزمایش بین ۸۰ تا ۱۰۰ فروند یکان‌های پروازی مختلف شامل انواع هواپیماهای جنگی F-4, F-5 , F-16، هواپیماهای هشدار اولیه E-3A، تانکرهای سوخت‌رسان KC-135، هواپیماهای ترابری C-130 , C-160 و نیز بالگردهای H-64, UH-60, UH-1 صورت می‌پذیرد. معمولاً آمریکا با ۱۰ فروند و رژیم صهیونیستی با ۴ فروند هواپیمای F-16 خود در این رزمایش شرکت می‌کنند. *(ملی‌گازته-۸۳/۳/۲۱)*

سناریوی این رزمایش در سال‌های گذشته به‌شرح زیر بوده است:

الف) رزمایش جنگ الکترونیک و ضد الکترونیک به‌منظور اختلال و انهدام سیستم‌های راداری و رهگیر.

ب) اجرای رزمایش با هدف اقدام علیه سیستم‌های راداری و رهگیر برخی از کشورهای هدف. به‌طور مثال در سال ۱۳۸۱ این رزمایش با سناریوی اختلال و انهدام سیستم‌های ذکر شده در بند الف برای کشورعراق به اجرا در آمد.

منطقه عمومی رزمایش میدان تیر کاراپینار در نزدیکی پایگاه سوم آموزشی قونیه در نزدیکی شهر قونیه قرار دارد. این میدان تیر از سامانه‌های گوناگون شبیه‌ساز و نیز اهداف مناسب برای اجرای تمرینات و تیراندازی هواپیماهای جنگی برخوردار است که مشابه آن تنها در آمریکا موجود می‌باشد.

دو هدف عمده افزایش توان رزمی خلبانان نیروی هوایی و کسب درآمد از حضور سایر کشورها در این رزمایش از دلایل اصلی اجرای رزمایش عقاب آناتولی توسط ارتش ترکیه با توجه به مقدورات ویژه آن می‌باشد.

علاوه‌بر سه کشور آمریکا، رژیم صهیونیستی و ترکیه معمولاً تعدادی کشور میهمان که ممکن است کشورهایی نظیر آلمان، مصر، تونس، اردن و حتی امارات باشند نیز با یا بدون هواپیما در این رزمایش شرکت می‌کنند. در این رزمایش خلبانان ترک با آخرین فن‌آوری‌ها و تمرینات تاکتیک هوایی آشنا شده، به کسب مهارت می‌پردازند. در این رزمایش از شبیه‌سازها برای انجام رزمایش استفاده می‌شود. (www.tuaf.mil.tr/procedures.htm)

رزمایش دریایی کشورهای ساحلی دریای سیاه SAREX

کشورهای ساحلی دریای سیاه، سالیانه رزمایش عملیات جست‌وجو و نجات دریایی با عنوان SAREX را با حضور کشورهای بلغارستان، اوکراین، رومانی و ترکیه برگزار می‌کنند. در حالی‌که روسیه و گرجستان تنها به‌عنوان ناظر در آن حضور دارند. هدف از این رزمایش توسعه همکاری و هماهنگی بین کشورهای ساحلی دریای سیاه می‌باشد. *(TDN 3/6/83)*

معمولاً یک فروند بالگرد از ترکیه و چند کشتی از همه کشورها در این رزمایش شرکت کرده و این رزمایش در دو مرحله انجام می‌گیرد.

لازم به‌ذکر است ۶ کشور حوزه دریای سیاه تحت پیمان مشترکی به نام ***Blackseafor*** گردهم آمده و با تشکیل یک نیروی دریایی مشترک، اقدام به اجرای عملیات جست‌وجو و نجات دریایی، عملیات انسان دوستانه، مبارزه با قاچاق مواد مخدر، اقدامات ضد تروریستی و نیز حفظ محیط زیست می‌نمایند.

فرماندهی این نیروها چرخشی بوده و هر ساله به عهده یکی از کشورهای عضو می‌باشد. اعضای این پیمان به‌طور معمول سالیانه دو مانور مشترک انجام می‌دهند. *(TDN-19/3/83)*

رزمایش دریایی موسوم به تشریک مساعی در دریای سیاه

ناتو رزمایش دریایی خود با عنوان تشریک مساعی را در دریای سیاه به اجرا در می‌آورد. در این راستا معمولاً ۴۰ فروند ناو، ۱۱ فروند هواپیما و ۴ هزار نفر از پرسنل ناتو و کشورهای عضو طرح مشارکت برای صلح (PFP) شامل کشورهای ترکیه، آمریکا، آلمان، بلغارستان، فرانسه، انگلیس، اسپانیا، ایتالیا، رومانی و ۳ کشور آذربایجان، گرجستان و اوکراین از اعضای PFP ، جهت کمک به عملیات بشردوستانه ناتو در این رزمایش شرکت می‌کنند. *(TDN-28/3/83)*

رزمایش دریایی تشریک مساعی ناتو علی‌رغم عنوان بشردوستانه آن، در راستای تلاش این پیمان برای توسعه به شرق بوده و همواره با مخالفت‌های روسیه روبه‌رو شده است.

هم‌اکنون از ۶ عضو پیمان بلاک‌سی‌فور دریای سیاه، سه کشور یعنی کشورهای ترکیه، بلغارستان و رومانی عضو اصلی ناتو بوده و دو کشور گرجستان و اوکراین نیز عضو ***PFP*** (مشارکت برای صلح) می‌باشند. این رزمایش معمولاً دو هفته به طول می انجامد.

رزمایش هوایی NAM ناتو در قونیه

این رزمایش برای آموزش تاکتیک‌های هوایی جدید به نیروی هوایی طراحی شده و در آن بر اجرا و ارزیابی تاکتیک‌ها برای استفاده در عملیات مشترک هوایی، انهدام پدافند هوایی دشمن و جنگ الکترونیک تأکید شده است.

کشورهای عضو ناتو از جمله آمریکا، بلژیک، انگلیس، چک، دانمارک، فرانسه، آلمان، یونان، مجارستان، ایتالیا، هلند، نروژ، لهستان، پرتغال، رومانی و ترکیه شرکت‌کنندگان اصلی در این رزمایش بوده و کشورهای لتونی و استونی به‌عنوان ناظر در این رزمایش شرکت می‌کنند. گفته شده که بیش از ۱۵۰۰ نفر پرسنل و تعداد یک‌صد فروند انواع هواپیما شامل هواپیماهای F-18, F-15, F-16, B-52, B-1، و هواپیماهای هشدار اولیه از کشورهای مذکور در این رزمایش شرکت دارند. (*DN 16/6/83* *و ینی شفق ۸۳/۶/۱۱*)

۱۹ـ مهم‌ترین شرکای نظامی ترکیه

(The Military Balance 2002-2003. Telaviv University Press).

استرالیا: خرید سیستم‌های مین جمع کن (*TDN- 5/2/83*).

اتحادیه اروپا: همکاری در تولید هواپیماهای ترابری A-400M.

فرانسه: خرید کشتی‌های مین جمع کن Circe، خرید فریگیت‌های Dorves، خرید رادارهای دریایی AMASCOS (2002)، خرید رادارهای TRS-22XX (2001)، خرید موشک‌های اگزوست (۲۰۰۱)، خرید سیستم‌های C4I دریایی (۲۰۰۳) و همکاری در تولید مشترک موشک‌های هوا به سطح اریکس (۱۹۹۹). *(ملیت - ۸۳/۲/۱)*

آلمان: خرید ناوهای مین جمع کن Frankenthal (2003)، به روز نمودن زیردریایی‌های ترکیه (۲۰۰۱)، نصب سیستم‌های جنگ الکترونیک بر روی بالگردها (۲۰۰۲).

اسرائیل: *مدرنیزه‌سازی هواپیماهای F-4 و F-5 (2000)، تولید مشترک موشک‌های هدایت شونده پاپ‌آی (۲۰۰۱)،*

خرید رادارهای نفر یاب زمینی (۱۹۹۸)، خرید تجهیزات شناسایی LOROPS (2003)، مدرنیزه‌سازی هواپیماهای C-130 (2000)، مدرنیزه‌سازی تانک‌های M-60 (2004)، نصب سیستم‌های جنگ الکترونیک بر روی بالگردهای ترکیه (۲۰۰۲)، همکاری در خصوص تصاویر ماهواره‌ای (۲۰۰۲)، همکاری‌های آموزشی در ابعاد مختلف (۲۰۰۳)

برابر قرارداد منعقده بین ترکیه و رژیم‌صهیونیستی در خصوص همکاری‌های آموزشی، خلبانان رژیم صهیونیستی طی سال و به دفعات متفاوت که به‌دلایل امنیتی از ترتیبات منظمی برخوردار نمی‌باشد، با پرواز از پایگاه‌های هوایی مستقر در رژیم صهیونیستی و از طریق دریای مدیترانه با یکان‌های پروازی خود وارد پایگاه سوم آموزشی قونیه شده تا از میادین تیر بسیار وسیع و مناسب این پایگاه برای استفاده آموزشی از جمله تمرین تیراندازی و اجرای سایر تاکتیک‌های هوایی، استفاده نمایند.

ایتالیا: خرید بالگردهای (2001) AB-212، خرید رادارهای RAT-31 AD.

نروژ: خرید موشک‌های پنگوئن (۲۰۰۱).

رومانی: خرید انواع بمب (۱۹۹۸).

سنگاپور: همکاری در تولید مشترک انواع سلاح‌های سبک (۲۰۰۱).

اسپانیا: همکاری در تولید مشترک هواپیماهای CN-235 (2000).

کره جنوبی: همکاری در تولید مشترک توپ‌های خود کششی (۲۰۰۲)

(ماهنامه صنایع دفاعی شماره ۱ – آوریل ۲۰۰۴)

انگلیس: خرید سیستم‌های ماهواره‌ای (۱۹۹۹)، خرید لانچر سیستم‌های پدافند هوایی راپیر (۲۰۰۱)، مدرنیزه‌سازی سیستم‌های راپیر قبلی (۱۹۹۹)

آمریکا: خرید بالگردهای S-70 بلک هاوک (۲۰۰۳)، خرید موشک‌های هارپون (۱۹۹۸)، خرید موشک‌های آمرام (۲۰۰۰)، خرید سیستم‌های لانترین (۱۹۹۹)، خرید موشک‌های ماوریک (۱۹۹۹)، خرید رادارهای TPQ-36 (1999)، خرید سیستم‌های هل‌فایر (۲۰۰۲)، خرید بالگردهای CH-53 (2002) (این قرارداد هنوز قطعی نشده است)، خرید بالگردهای کینگ‌کبری (۲۰۰۲ – این قرارداد هنوز قطعی نشده است)، خرید موشک‌های سطح به هوای هاوک (۲۰۰۳)، خرید رادارهای MPQ-64 (2003)، خرید لانچرهای استینگر (۲۰۰۲)، خرید بالگردهای MD-600 (2001)، خرید بالگردهای S-70Bسی‌هاوک (۲۰۰۳)، خرید فریگیت کلاس Oliver Hazard Perry (2002)، خرید موشک‌های دریایی اسپارو (۲۰۰۲)، دریافت سیستم‌های C2 توپخانه (۲۰۰۲)، خرید هواپیماهای بوئینگ ۷۳۷ جهت تجهیز به‌عنوان آواکس (۲۰۰۳)، خرید سیستم‌های جنگ الکترونیک ALQ-178 (2003) (احتمال لغو یا تعلیق این قرارداد وجود دارد.) دریافت بیش از ۲۲۰ میلیون دلار کمک نظامی (۲۰۰۳).

۲۰ـ کمک نظامی یا فروش تجهیزات نظامی ترکیه به سایر کشورها

افغانستان: ارائه آموزش نظامی و مستشاری در ترکیه (۲۰۰۳) *(صباح- ۸۳/۲/۸ و TDN- 11/2/83)*.

آلبانی: ۸۰ میلیون دلار کمک نظامی (۱۹۹۹)، فروش قایق‌های SAR 2000)، ارائه آموزش‌های نظامی (۱۹۹۹)، فروش خودروهای رزمی (۲۰۰۱).

بوسنی: ارائه آموزش‌های نظامی (۱۹۹۸) *(TDN 31/5/83)*.

کرواسی: فروش هواپیماهای (۱۹۹۸) CN-235.

فرانسه: فروش سیستم‌های دید در شب و سیستم‌های جنگ الکترونیک (۲۰۰۳) *(TDN-23/3/83)*.

گرجستان: فروش قایق‌های توپ دار (۱۹۹۸)، فروش بالگردهای UH-1 (2001)، ۱۳ میلیون دلار کمک نظامی جهت مدرنیزه‌سازی تجهیزات نظامی (۲۰۰۱)، مدرنیزه‌سازی فرودگاه مارنئولی (۲۰۰۱)، ارائه آموزش‌های نظامی (۲۰۰۲) *(TDN-2/3/83)*.

اسرائیل: همکاری در خصوص تحقیق و توسعه تجهیزات نظامی (۲۰۰۱)، فروش خودروهای لندرور نظامی (۱۹۹۸).

اردن: فروش هواپیماهای (1998) CN-235، فروش خودروهای رزمی (۲۰۰۲)، تربیت خلبانان بالگرد (۱۹۹۸)، ارائه آموزش پرواز از طریق شبیه سازها (۱۹۹۸).

قرقیزستان: فروش تجهیزات دید در شب (۲۰۰۱)، ۰/۲۴ میلیون دلار

کمک نظامی در سال ۲۰۰۰ و ۲/۵ میلیون دلار در سال ۲۰۰۱.

قزاقستان: فروش قایق‌های گشت‌زنی (۲۰۰۱)، فروش خودروهای رزمی (۲۰۰۱)، مدرنیزه‌سازی پایگاه‌های هوایی (۲۰۰۲)، ۱/۱ میلیون دلار کمک نظامی (۲۰۰۲)، ارائه آموزش‌های نظامی (۲۰۰۲).

مالزی: فروش خودروهای رزمی (۲۰۰۲) *(TDN-20/3/83)*.

مالی: تربیت دانشجویان پلیس (۲۰۰۰).

مقدونیه: فروش هواپیماهای F-5 (1998).

پاکستان: فروش سیستم‌های ارتباطی تاکتیکی (۱۹۹۹) *(TDN 19/6/83)*.

کره جنوبی: فروش شبیه‌سازهای پرواز (۲۰۰۱).

امارات: فروش خودروهای رزمی (۲۰۰۱)، آموزش پرواز (۲۰۰۲).

ترکمنستان: ارائه آموزش‌های نظامی *(ملیت- ۸۳/۱/۲۶)*.

آمریکا: همکاری در طراحی و تولید هواپیماهای JSF (2002).

ازبکستان: ارائه آموزش‌های ضد تروریسم (۲۰۰۲).

یمن: مدرنیزه‌سازی نیروهای امنیتی (۲۰۰۲).

۲۱ـ توانایی‌های استراتژیک

توانایی فضایی

ماهواره Turksat–2A برای ارتباطات نظامی و غیرنظامی؛

ماهواره Bilsat برای تصویربرداری غیرنظامی؛

ماهواره ایکونوس (Ikonos) برای تصاویر تجاری؛

ماهواره افق ۵ (Ofeq-5) مشترک با اسرائیل برای تصویربرداری با قدرت تفکیک کمتر از یک متر.

موشک‌های بالستیک

- تعداد ۱۲ لانچر ATACMS شامل ۷۲ موشک که از سال ۱۹۹۷ تحویل نیروی زمینی گردیده است.

- پروژه J در حال اجرا برای تولید موشک‌های بالستیک.

(The Military Balance 2002-2003. Telaviv University Press).

توانایی NBCC

الف) هسته‌ای

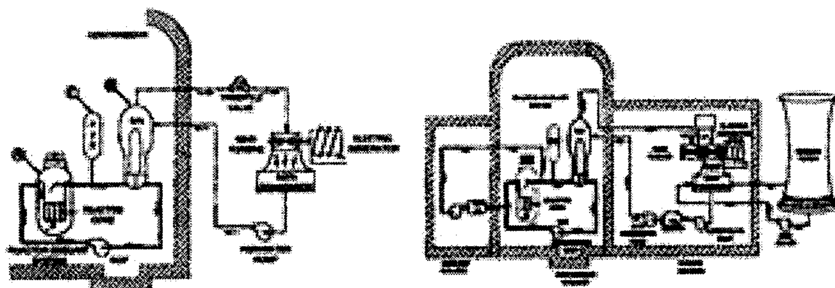
ترکیه دارای یک نیروگاه ۵ مگاواتی تحقیقاتی در چکمجه استانبول و یک نیروگاه ۲۵ مگاواتی تحقیقاتی در دانشگاه استانبول می‌باشد و قصد احداث یک نیروگاه ۱۰۰۰ مگاواتی در نزدیکی مرسین را دارد. این کشور به‌عنوان یکی از اعضای ناتو محل نگه‌داری تعدادی از بمب‌های هسته‌ای آمریکا بود که قطعات آنها به‌طور جداگانه در پایگاه‌های مختلف نگه‌داری می‌شدند. ولی این بمب‌ها اکنون از ترکیه خارج شده‌اند.

(http://www.power-technology.com/*projects/nuclear*)

طرح‌های هسته‌ای ترکیه

مرسین واقع در جنوب ترکیه و مشرف به قبرس، محلی است که جهت انجام قراردادهای هسته‌ای با ظرفیت ۱۰۰۰ مگاوات قابل افزایش تا ۲۸۰۰ مگاوات انتخاب شده است. قرار بود اولین راکتور ترکیه در سال ۲۰۰۶ و دومین آن یک‌سال بعد افتتاح گردد و تا سال ۲۰۲۰ ، ده راکتور هسته‌ای جمعاً به ظرفیت ۱۰۰۰۰ مگاوات تکمیل و مورد استفاده قرار گیرند. البته با

توجه به زلزله‌خیزبودن ترکیه، زمین‌شناسان با احتیاط راجع‌به احداث این نیروگاه‌ها صحبت می‌کنند و نگران محیط زیست منطقه و تکرار فاجعه چرنوبیل هستند. مشکلات مالی و سیاسی نیز بر این طرح‌ها سایه انداخته‌اند. لذا فعلاً طرح‌های هسته‌ای ترکیه تا تأمین اعتبار و رفع موانع سیاسی، به حال تعلیق در آمده‌اند.

پلان نیروگاه هسته‌ای مرسین (آک‌کویو) ترکیه

(http://www.power-technology.com/projects/akkuyu/akkuyu4.html)

البته اخیراً ترکیه مجدداً اجرای این طرح را پی‌گیری نموده است. در این رابطه وزارت انرژی و منابع طبیعی ترکیه با همکاری سازمان انرژی اتمی این کشور، گزارشی تحت عنوان سند راهبردی انرژی هسته‌ای تهیه کرده که از آمادگی ترکیه برای برگزاری مناقصه بین‌المللی در زمینه احداث نیروگاه هسته‌ای حکایت دارد. این گزارش با مشارکت مسئولان و کارشناسان سازمان اطلاعات ترکیه (میت)، ستاد فرماندهی ارتش و دیگر واحدهای امنیتی مورد بررسی قرار گرفته است. دولت ترکیه خود را برای احداث سه نیروگاه هسته‌ای آماده می‌کند و با این هدف، مرکزی را تحت عنوان مرکز دانستنی‌ها و اطلاعات هسته‌ای در سازمان انرژی هسته‌ای ایجاد نموده و کارشناسان هسته‌ای را در این واحد گرد هم آورده تا برای احداث نیروگاه‌های هسته‌ای فعالیت کنند. مسئولان وزارت انرژی و سازمان انرژی اتمی ترکیه بر لزوم توسعه صنعت هسته‌ای و کاهش وابستگی ترکیه به تأمین انرژی از خارج تأکید داشته و احداث نیروگاه هسته‌ای را یک ضرورت جدی ارزیابی کرده‌اند. ترکیه در حال حاضر با مازاد انرژی برق روبروست. ولی در صورت ثابت ماندن ظرفیت کنونی تولید برق، از سال ۲۰۰۷ با کمبود

مواجه خواهد شد. آنکارا آخرین بار در سال ۱۳۷۶ مناقصه‌ای برای احداث یک نیروگاه در نزدیکی بندر مرسین در جنوب این کشور در کناره دریای مدیترانه برگزار کرد و چند کنسرسیوم از کشورهای ترکیه، آلمان، فرانسه، ژاپن، کانادا و آمریکا، پیشنهادهای خود را به وزارت انرژی ترکیه ارائه دادند. هزینه ساخت این نیروگاه نیز پنج میلیارد دلار برآورد شد ولی در مرداد ماه سال ۱۳۷۹، هیأت وزیران ترکیه اعلام کرد به‌طور موقت از اجرای این پروژه منصرف شده است. *(TDN - 19/2/83)*

بر اساس اظهارات مسئولان ترکیه، محلی که برای سایت اتمی انتخاب شده، امن‌ترین جا با کمترین حساسیت مکانی به لحاظ شرایط زیست‌محیطی بوده و هیچ‌کس نباید در این خصوص نگران باشد. مقامات آنکارا از اعلام این‌که ترکیه از کدام تکنولوژی برای این پروژه استفاده خواهد کرد، خودداری نموده‌اند.

ب) شیمیایی

ترکیه فاقد سلاح‌های شیمیایی می‌باشد. ولی لباس‌ها و تجهیزات کشف و خنثی‌سازی این سلاح‌ها را تولید نموده یا خریداری می‌کند.

ج) بیولوژیک

فعالیتی در خصوص تولید این سلاح‌ها در ترکیه مشاهده نشده است. اما دانش فنی و ظرفیت بالقوه تولید آن موجود است. در حال حاضر ترکیه فاقد این سلاح‌ها می‌باشد.

د) سایبر

ترکیه علی‌رغم پیشرفت‌های زیادی که در زمینه انفورماتیک داشته، هنوز توان انجام جنگ در *محیط سایبر را ندارد. علاوه بر نداشتن توان قابل توجه برای تهاجم، ترکیه در زمینه دفاع در برابر این جنگ‌ها بسیار آسیب‌پذیر می‌باشد.*

۲۲ـ اندازه‌گیری قدرت ملی ترکیه

اندازه‌گیری قدرت ملی کشورها همواره به‌صورت یک معضل در جغرافیای سیاسی مطرح بوده است. تاکنون تلاش‌های زیادی برای ارائه یک الگوی جامع و مؤثر که بتواند قدرت ملی کشورها را نشان دهد به‌عمل آمده، ولی هیچ‌یک از مدل‌های ارائه شده پاسخ‌گوی همه ابعاد قدرت ملی و عاری از نقص نبوده است.

یکی از این مدل‌ها، مدل فوکس است که قدرت ملی را ترکیبی از جمعیت و تولید ناخالص ملی می‌داند. وی فرمول زیر را برای اندازه‌گیری قدرت ملی کشورها پیشنهاد می‌کند:

قدرت ملی یک کشور = جذر جمعیت آن کشور * مکعب تولید ناخالص داخلی آن

(حافظ نیا: ۱۳۸۲ – ص ۴۹)

با توجه به این فرمول، قدرت ملی کشورهای همسایه ترکیه به‌شرح زیر محاسبه شده است:

محاسبه قدرت ملی ترکیه و کشورهای همسایه‌اش بر اساس فرمول فوکس

کشور	قدرت ملی	جمعیت (میلیون نفر)	GDP (میلیارد دلار)
ترکیه	۱۱۴	۶۸,۸	۲۴۰
ایران	۸۸	۶۹,۲	۲۲۰
یونان	۳,۳	۱۰,۷	۱۰۱
سوریه	۰,۱۲۵	۱۷,۶	۳۱
بلغارستان	۰,۰۴۴	۷,۵	۲۵
قبرس	۰,۰۰۰۳	۰,۸	۷
گرجستان	۰,۰۰۲	۴,۹	۸
ارمنستان	۰,۰۰۰۴	۳,۳	۶

لازم به یادآوری است که نه این مدل و نه هیچ مدل دیگری تاکنون ابداع نشده که بتواند به‌درستی توان ملی یک کشور را اندازه‌گیری کند. ولی این مدل‌ها می‌توانند تاحدی برای مقایسه کشورها با یکدیگر به‌کار روند. ضمن آنکه ارقام اعلام شده نشان دهنده قدرت نظامی کشورها نبوده و تنها شِمای کلی از توان ملی کشورهای ذکر شده را به نمایش می‌گذارند.

برخی که پافشاری بیشتری برای محاسبه قدرت کشورها داشته‌اند، ترکیه را نهمین قدرت از ده قدرت نخست دنیا دانسته‌اند:

نام کشور	قدرت رزمی
ایالات متحد آمریکا	۲۴۸۸
چین	۸۲۷
اسرائیل	۶۱۷
هند	۵۶۴
روسیه	۳۶۹
کره جنوبی	۲۸۹
کره شمالی	۲۷۴
انگلیس	۲۵۹
ترکیه	۲۴۰
پاکستان	۲۳۵

منبع: *How to Make War, The Armed Forces of the World – P:624*

قدرت هوایی و زمینی ترکیه نیز طی جدول زیر با همسایگان این کشور مقایسه شده است:

مقایسه قدرت زمینی و هوائی ترکیه و همسایگانش

کشور	کیفیت رزمی	امتیاز قدرت زمینی	امتیاز قدرت هوایی	جمعیت (میلیون نفر)	تعداد نیروهای مسلح (هزار نفر)	تولید ناخالص داخلی GDP (میلیارد دلار)
ایران	٪۲۵	۲۰۴	۲۱۰	۶۹	۵۱۰	۲۲۰
سوریه	٪۱۹	۸۵	۶۰۰	۱۶	۳۱۰	۳۱
عراق	٪۱۵	۸۴	۴۰۰	۲۲	۴۲۰	۲۹
آذربایجان	٪۱۱	۱۰	۳۵	۷/۸	۷۰	۱۳
ترکیه	٪۳۷	۲۴۰	۵۰۰	۶۸	۶۳۹	۲۴۰
یونان	٪۲۶	۵۷	۴۵۰	۱۰/۷	۱۵۰	۱۰۱
بلغارستان	٪۱۳	۲۲	۱۶۰	۸/۲	۷۰	۲۵
ارمنستان	٪۱۷	۹	۲۰	۳/۵	۴۰	۶
قبرس (یونانی نشین)	٪۱۹	۴	۰	۰/۸	۲۰	۷

منبع: *How to Make War, The Armed Forces of the World – P:626-630*

جدول زیر نیز قدرت دریایی ترکیه را با همسایگان دریایی این کشور مقایسه نموده است. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، ترکیه بعد از روسیه قدرت بلامنازع دریای سیاه محسوب شده و برتری قابل توجهی نسبت به رقیب سرسخت خود یعنی یونان دارد:

مقایسه قدرت دریایی ترکیه و همسایگانش

کشور	ارزش رزمی	سهم از کل قدرت دریایی جهان (٪)	ظرفیت (۱۰۰۰ تن)	تعداد کشتی‌ها	کیفیت (٪)
بریتانیا	۴۶	۸/۱۱	۵۱۰	۱۰۲	۹۰
بلغارستان	۰	۰/۰۴	۴	۷	۶۰
یونان	۶	۱/۰۳	۷۳	۳۷	۸۰
اسرائیل	۱	۰/۲۱	۱۳	۱۵	۹۰
لهستان	۱	۰/۱۸	۱۶	۱۶	۶۵
رومانی	۱	۰/۲۰	۱۹	۱۱	۶۰
روسیه	۴۵	۸/۰۳	۹۰۸	۱۸۷	۵۰
ترکیه	۹	۱/۲۵	۱۱۸	۷۶	۶۰
ایالات متحد آمریکا	۳۰۲	۵۳/۴۶	۳۰۲۴	۲۰۱	۱۰۰
ایران	۱	۰/۱۷	۱۶	۱۶	۶۰

منبع: *How to Make War, The Armed Forces of the World- P:642*

توجه: اطلاعات مربوط به کشورهای غیرهمسایه ترکیه در جدول فوق، جهت مقایسه آمده است.

۲۳ـ استعداد

نیروی زمینی	۵۲۵۰۰۰
نیروی هوایی	۶۳۰۰۰
نیروی دریایی	۵۱۰۰۰
جمع	**۶۳۹۰۰۰**
گارد ساحلی	۲۲۰۰
ژاندارمری	۱۸۰۰۰۰
جمع کل:	**۸۲۰۰۰۰**

منبع: *The Military Balance 2002-2003. Telaviv University Press.;*

علاوه‌بر این می‌بایست حدود یک میلیون نفر نیروی احتیاط (ذخیره) را به جمع نیروهای مسلح اضافه نمود. دولت ترکیه در نظر دارد نیروهای مسلح خود را به‌سوی حرفه‌ای شدن سوق دهد. بدان معنا که با استخدام پرسنل پیمانی آنها را به‌تدریج جایگزین بخشی از پرسنل وظیفه نماید.

مقایسه تعداد کارکنان نیروهای مسلح ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	تعداد کارکنان نیروهای مسلح
۱	ترکیه	۶۳۹۰۰۰
۲	سوریه	۳۱۶۰۰۰
۳	یونان	۱۵۹۰۰۰
۴	بلغارستان	۸۰۰۰۰
۵	آذربایجان	۷۲۰۰۰
۶	ارمنستان	۴۱۰۰۰
۷	گرجستان	۲۷۰۰۰
	میانگین	۴۵۳۰۰۰

منبع: *IISS (International Institute for Strategic Studies). 2001. The Military Balance 2001-2002. Oxford: Oxford University*

آمار نیروهای مسلح ترکیه طی سال‌های ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۸ به تفکیک نیروها

سال	نیروی زمینی	نیروی دریایی	نیروی هوایی	کل نیروهای مسلح	نیروهای مسلح به ازای هزار نفر	نیروهای ذخیره زمینی	نیروهای ذخیره دریایی	نیروهای ذخیره هوایی	تعداد سربازان وظیفه
۱۹۸۸	۵۲۲۹۰۰	۵۵۰۰۰	۵۷۴۰۰	۶۳۵۳۰۰	۱۱/۶۳۷۴	۸۰۸/۰۰۰	۷۳۰۰۰	۷۶۰۰۰	نامشخص
۱۹۸۹	۵۲۸۵۰۰	۵۵۰۰۰	۶۷۴۰۰	۶۵۰۹۰۰	۱۱/۶۳۰۳	۸۰۸/۰۰۰	۷۳۰۰۰	۷۰/۰۰۰	نامشخص
۱۹۹۰	۵۲۵۰۰۰	۵۵۰۰۰	۶۷۴۰۰	۶۴۷۴۰۰	۱۱/۳۶۴۱	۹۵۰/۰۰۰	۸۴۰۰۰	۷۳/۰۰۰	نامشخص
۱۹۹۱	۴۷۰/۰۰۰	۵۲۰۰۰	۵۷۲۰۰	۵۷۹۲۰۰	۹/۹۳۱۲	۹۵۰/۰۰۰	۸۴۰۰۰	۷۳/۰۰۰	نامشخص
۱۹۹۲	۴۵۰/۰۰۰	۵۲۳۰۰	۵۸۰۰۰	۵۶۰۳۰۰	۹/۶۹۳۶	۹۵۰/۰۰۰	۸۴۰۰۰	۷۳/۰۰۰	نامشخص
۱۹۹۳	۳۷۰/۰۰۰	۵۰/۰۰۰	۶۰/۰۰۰	۴۸۰/۰۰۰	۸/۰۲۶۸	۹۵۰۰۰	۸۴۰۰۰	۷۰/۰۰۰	نامشخص
۱۹۹۴	۳۹۳/۰۰۰	۵۴/۰۰۰	۵۶۸۰۰	۵۰۳۸۰۰	۸/۲۸۹۶	۸۳۱۷۰۰	۵۵۶۰۰	۶۵۰۰۰	نامشخص
۱۹۹۵	۴۰۰/۰۰۰	۵۱/۰۰۰	۵۶۸۰۰	۵۰۷۸۰۰	۸/۱۵۷۰	۲۵۸۷۰۰	۵۵۰۰۰	۶۵۰۰۰	۴۱۵۲۰۰
۱۹۹۶	۵۲۵/۰۰۰	۵۱/۰۰۰	۶۳۰۰۰	۶۳۹۰۰۰	۱۰/۲۲۶۳	۲۵۸۷۰۰	۵۵۰۰۰	۶۵۰۰۰	۵۲۸۰۰۰
۱۹۹۷	۵۲۵/۰۰۰	۵۱/۰۰۰	۶۳۰۰۰	۶۳۹۰۰۰	۱۰/۰۵۸۳	۲۵۸۷۰۰	۵۵۰۰۰	۶۵۰۰۰	۵۲۸۰۰۰
۱۹۹۸	۵۲۵/۰۰۰	۵۱/۰۰۰	۶۳۰۰۰	۶۳۹۰۰۰	در دست نیست	۲۵۸۷۰۰	۵۵۰۰۰	۶۵۰۰۰	۵۲۸۰۰۰

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه تعداد مردان بین ۱۵ تا ۵۰ سال ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۳)

	کشور	تعداد مردان بین ۱۵ تا ۵۰ سال
۱	ایران	۲۰۳۴۳۰۶۳
۲	ترکیه	۱۹۵۳۴۴۵۵
۳	عراق	۶۲۳۹۴۵۸
۴	سوریه	۴۷۱۵۳۸۶
۵	یونان	۲۶۶۲۲۰۸
۶	آذربایجان	۲۱۵۹۴۵۰
۷	بلغارستان	۱۸۵۴۰۴۹
۸	گرجستان	۱۳۰۲۸۱۵
۹	ارمنستان	۹۱۹۵۸۲
	میانگین	۱۴۲۲۰۰۰۰

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تعداد نیروهای آماده به خدمت بین ۱۵ تا ۵۰ سال ترکیه و همسایگانش

	کشور	تعداد نیروهای آماده به خدمت بین ۱۵ تا ۵۰ سال
۱	ایران	۱۲۰۹۴۵۵۱
۲	ترکیه	۱۱۸۰۱۲۶۷
۳	عراق	۳۵۴۱۴۶۷
۴	سوریه	۲۶۲۹۱۴۸
۵	یونان	۲۰۲۶۴۰۹
۶	آذربایجان	۱۷۲۷۳۴۰
۷	بلغارستان	۱۵۵۱۴۸۵
۸	گرجستان	۱۰۲۸۹۱۳
۹	ارمنستان	۷۲۷۷۷۰
	میانگین	۸۵۴۰۰۰۰

منبع: *CIA World Factbook, March*

مقایسه تعداد مردانی که هر ساله به سن اعزام به خدمت سربازی می‌رسند در ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۳)

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۱۱	ایران	۸۷۰۷۱۱ نفر
۱۶	ترکیه	۶۷۹۸۸۲
۳۲	عراق	۲۹۲۹۳۰
۴۳	سوریه	۲۱۰۹۴۱

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه سرانه پرسنل نظامی در ترکیه و همسایگانش

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۵	عراق	۲۲ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۸	یونان	۱۰،۸۷ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱۲	ترکیه	۷،۷ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
	متوسط جهان	۲،۲ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت

منبع: *CIA World Fact book, 2003*

مهم‌ترین شاخص‌های دفاعی ترکیه و تعیین جایگاه جهانی آنها (سال ۲۰۰۳)

	شاخص	رتبه	از میان کشور
تعداد کارکنان ارتش	۶۳۹۰۰۰	۷	۱۷۵
	۸،۹۵ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۲۶	۱۶۶
تعداد پرسنل نیروی زمینی	۵۲۵۰۰۰	۴	۴۹
	۷،۷ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۲	۴۹
رشد نیروی زمینی	-٪۳	۷۹	۱۳۵
تعداد پرسنل نیروی دریائی	۵۱۰۰۰	۸	۴۹
	۰،۷۴ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۷	۴۹
تعداد پرسنل نیروی هوایی	۶۳۰۰۰	۸	۴۹
	۰،۹۲ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۷	۴۹
تعداد مردان بین ۱۵ تا ۴۹ سال	۱۹۵۳۴۴۵۵	۱۷	۱۷۵
	۲۸۶،۸ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۸	۱۷۵
تعداد مردان آماده به خدمت بین ۱۵ تا ۴۹ سال	۱۱۸۰۱۲۶۷	۱۹	۱۷۴
	۱۷۳ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۸۳	۱۷۴
سن اعزام به خدمت سربازی	۲۰ سال	۱۷	۱۲۹

شاخص		رتبه	از میان کشور
تعداد مردانی که سالانه به سن اعزام به خدمت می‌رسند	۶۷۹۸۸۲ نفر	۱۶	۱۲۸
	۹,۹۸ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۶۰	۱۲۸
سهم هزینه‌های نظامی از GDP	٪۲,۸	۲۸	۱۶۵
صادرات سلاح‌های متعارف	۴۴۲ میلیون دلار	۱۱	۶۸
	۹,۰۲ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP	۱۸	۶۷
	۶,۴ دلار به ازای هر نفر از جمعیت کل کشور	۲۳	۶۷
واردات سلاح‌های متعارف		۱۰	۸۲
تعداد مستخدمین در بخش تولیدات نظامی	۴۵۰۰۰ نفر	۱۵	۵۷
	۶۶۰,۷ نفر به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۳۶	۵۷
تعداد تفنگ موجود	۱۰۰۴۹۰۰۰	۹	۱۴۰

منابع: *The Military Balance 2001-2002. Oxford: Oxford University Press.; IISS (International Institute for Strategic Studies). 2001. The Military Balance 2001-2002. Oxford: Oxford University Press*

۲۴ـ تجهیزات عمده دفاعی

	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳
تعداد لانچر موشک‌های بالستیک	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
نیروی زمینی:				
تعداد کل انواع تانک	۴۲۰۵	۳۶۲۱	۳۶۲۰	۳۶۲۰
تعداد کل انواع خودرو زرهی	۵۴۶۰	۵۴۶۰	۵۴۶۰	۵۳۹۵
تعداد کل انواع توپ	۲۸۵۰	۲۸۵۰	۲۸۵۰	۲۸۶۵
نیروی هوایی:				
تعداد کل انواع هواپیمای جنگی	۴۸۵	۴۴۵	۳۹۰	۳۸۱
تعداد کل انواع هواپیمای ترابری	۹۲	۹۰	۹۳	۸۵
تعداد کل انواع بالگرد	۳۹۵	۴۰۷	۴۰۷	۴۱۳
نیروی دریایی:				
تعداد کل کشتی‌های جنگی	۷۵	۸۸	۹۳	۹۸
تعداد کل کشتی‌های گشت‌زنی	۱۰۸	۱۰۳	۱۱۳	۹۶
تعداد کل زیردریائی‌ها	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲

منبع: *The Military Balance 2002-2003.*

ذخیره موجودی سلاح در ترکیه و همسایگانش و تعیین رتبه جهانی آنها

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۵	سوریه	۱۱۹۰۵۰۰۰
۹	ترکیه	۱۰۰۴۹۰۰۰
۱۱	عراق	۷۲۶۶۰۰۰
۱۴	ایران	۵۹۰۱۰۰۰
۱۶	یونان	۵۴۸۸۰۰۰
۲۱	بلغارستان	۴۸۳۸۰۰۰

منبع: *Bonn International Center for Conversion (BICC)*

مقایسه ذخیره موجودی سلاح در ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	ذخیره سلاح
۱	سوریه	۱۱۹۰۵۰۰۰
۲	ترکیه	۱۰۰۴۹۰۰۰
۳	عراق	۷۲۶۶۰۰۰
۴	یونان	۵۴۸۸۰۰۰
۵	بلغارستان	۴۸۳۸۰۰۰
۶	آذربایجان	۱۱۶۹۰۰۰
۷	ارمنستان	۴۸۱۰۰۰
۸	گرجستان	۳۷۷۰۰۰
	میانگین	۷۴۴۰۰۰۰

منبع: *Bonn International Center for Conversion (BICC)*

مقایسه سرانه ذخیره سلاح در ترکیه و همسایگانش

	کشور	ذخیره سلاح به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت
۱	سوریه	۶۷۶۹۷۶
۲	بلغارستان	۶۴۱۸۲۰
۳	یونان	۵۱۴۵۳۲
۴	عراق	۲۹۴۳۶۸
۵	آذربایجان	۱۴۹۲۸۳
۶	ترکیه	۱۴۷۵۴۱
۷	ارمنستان	۱۴۴۵۹۸
۸	ایران	۸۶۴۲۵
۹	گرجستان	۷۶۴۰۲
	میانگین	۲۲۲۹۳۲

منبع: *Bonn International Center for Conversion (BICC)*

۲۵ـ ترکیب

	لشکر	تیپ	گردان مستقل
زرهی		۱۴	
مکانیزه	۲	۱۷	
پیاده	۱	۹	
گارد ریاست جمهوری		۱ (هنگ)	
کماندو		۴	
دفاع مرزی		۵ (هنگ)	۲۶
دفاع ساحلی		۴	۲۳
تفنگدار		۱	
جمع	**۳**	**۵۵**	**۴۹**

منبع: *The Military Balance 2002-2003. Telaviv University Press*

۲۶ـ تهدیدات علیه ترکیه

الف) تهدیدات خارجی

طی دو دهه‌ی اخیر، ترکیه با انتخاب سیستم سرمایه‌داری، اتکا به اقتصاد بازار، حمایت‌های دقیق و همه جانبه‌ی دولت و پشتیبانی ایالات متحده، از کشوری کمتر توسعه‌یافته، به یک قدرتی منطقه‌ای تبدیل شده است.

با این وجود، طی این مدت، استراتژی آنکارا نه تنها برای غلبه بر تنگناهای بزرگ و نسبتاً پایدار ژئوپلتیک این کشور عمل نکرده، بلکه بر مشکلات موجود نیز افزوده است به نحوی که هم‌اکنون ترکیه با تمام کشورهای همجوار خود مشکل دارد.

یونان و ارمنستان، ترک‌ها را دشمن شماره یک و تاریخی خود می‌دانند و در حال حاضر، تهدید اصلی ترکیه از سوی این دو کشور رقم می‌خورد.

کشورهای حاشیه دریای سیاه بنا به ملاحظات پایدار ژئوپلیتیکی به ویژه ملاحظات ارتباطات دریایی، تداخل منافع و منابعشان با ترکیه و گرایش‌ها و میراث‌های تاریخی، در شمار کانون‌های تهدید سنتی ترک‌ها قرار دارند. در این میان روسیه، اوکراین و بلغارستان بیش از دیگر دولت‌های پیرامون دریای سیاه، با ترکیه خصومت ورزیده‌اند.

در سال‌های اخیر ترکیه با تهدید سوریه به جنگ و مرعوب کردن این کشور در قضیه اوج‌آلان و بستن پیمان‌های امنیتی با اسرائیل، عملاً این کشور را به صف دشمنان خود افزوده است. در عین حال ترکیه با در اختیار داشتن سرچشمه‌های دجله و فرات، شاهرگ حیاتی این کشور را در اختیار دارد و همواره با کنترل آب ورودی به این کشور، آن را آزرده است.
(کریمی‌پور، ۱۳۷۹ – ص ۵۶)

با توجه به آنچه گفته شد، کشمکش‌ها و درگیری بین دو کشور یونان و ترکیه در خصوص جزایر دریای اژه و اختلافات دو کشور بر سر مسئله قبرس و اشغال نظامی بخش شمالی آن توسط ترکیه، مسائل فلات قاره دریای اژه و آب‌های ساحلی این دریا، از عمده‌ترین موارد اختلاف دو طرف محسوب می‌شوند که باعث گردیده دو کشور یکدیگر را نخستین تهدید

خود بدانند. اختلافات این کشور با ارمنستان نیز در تقدم بعدی تهدیدات خارجی ترکیه قرار دارد. با در نظر گرفتن ادعای ارضی سوریه نسبت به استان هاتای و مشکلات طرفین بر سر آب رودخانه فرات که به آن اشاره شد، سوریه نیز در اولویت سوم تهدیدات ترکیه جای دارد.

ب) تهدیدات داخلی

بر اساس مصوبه شورای امنیت ملی ترکیه، نخستین تهدید داخلی این کشور ارتجاع به مفهوم اسلام‌گرایی و تهدید دوم آن تروریست به مفهوم فعالیت گروه‌های کردی و دیگر گروه‌های مخالف است که به‌طور مسلحانه مبارزه می‌نمایند. پس از بمب‌گذاری‌های استانبول که گروه القاعده مسبب آن معرفی گردیده، می‌بایست این گروه را نیز به فهرست تهدیدات داخلی ترکیه افزود.

در این میان مسئله کردها برای ترکیه حیاتی است. در واقع برای آنکارا هیچ‌یک از مسائل استراتژیک بیرونی و درونی به اندازه واگرایی سنتی کردها مهم تلقی نمی‌شود. در این رابطه سالیانه بخش قابل توجهی از بودجه نظامی ترکیه صرف مهار کردها می‌شود و ترک‌ها بارها با همسایگان خود بر سر این مسئله به مشاجره پرداخته‌اند. تهدید سوریه به جنگ تمام عیار، هجوم‌های نظامی دوره‌ای و مستمر به شمال عراق، بمباران روستاهای مرزی ایران و حتی تهدید دولت‌های خارج از منطقه مانند ایتالیا و روسیه (در قضیه‌ی اوج‌آالان) به قطع روابط در صورت حمایت از کردها، تنها بخشی از حساسیت‌های ترکیه در این زمینه را منعکس می‌کنند. *(کریمی‌پور؛ ۱۳۷۹ – ص ۵۶)*

۲۷ـ تهدیدات ترکیه علیه جمهوری اسلامی ایران

از نظر متغیرهای ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک، ایران تنها پناهگاه قابل اطمینان و دراز مدت ترکیه بین همسایگانش محسوب می‌شود. روابط استراتژیک دو کشور طی سال‌های ۱۹۲۴ تا ۱۹۸۰ نیز شاهدی بر این ادعا ست. ترکیه به عنوان کشوری همسایه و مسلمان، دروازه

اروپایی ایران محسوب می‌شود. در عین حال شریک مهم تجاری ایران طی دهه‌های گذشته نیز بوده است. تاکنون فضای سرزمینی این کشور دالانی قابل اعتماد برای ترانزیت ایران ـ اروپا بوده و از این نظر از اهمیت اساسی برای ایران برخوردار است.

همچنین فضای سرزمینی ایران می‌تواند عقبه دفاعی مناسبی در قبال تهدید یونان برای ترکیه محسوب شده و راه مناسب ارتباطی برای تعاملات ترکیه با شبه قاره، قفقاز و آسیای مرکزی باشد. ضمن این که ایران تأمین کننده قابل اعتماد نفت و گاز و شریک معتبر تجاری ـ اقتصادی ترکیه بوده است.

با این وجود از سال ۱۹۸۰، در پی تغییر نظام حکومتی ایران و به ویژه پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق و ظهور کشورهای تازه استقلال یافته در قفقاز و آسیای مرکزی، روابط دو کشور تحت تأثیر ملاحظات جدید به تدریج از روابط استراتژیک به کدورت‌های دیپلماتیک و رقابت‌های ژئوپلیتیک تبدیل شده است. در همین مدت، منابع قدیمی و متروک تنش دو کشور، بار دیگر احیا شده و عوامل دیگری نیز به عنوان منابع مشاجره جدید سر بر آورده‌اند. *(کریمی‌پور؛ ۱۳۷۹ – صص ۵۳ الی ۵۶)*

ترکیه یکی از نزدیک‌ترین متحدین آمریکا و رژیم صهیونیستی در منطقه بوده و به‌دلیل تضاد عقیدتی عمیق در ساختار حکومتی خود با جمهوری اسلامی ایران و نگرانی از نفوذ اسلام در این کشور، تهدیدی بالقوه علیه جمهوری اسلامی ایران است. اگرچه دو کشور دارای منافع متعدد در همکاری‌های سیاسی و اقتصادی در منطقه بوده و از شکل‌گیری یک حکومت کردی در شمال عراق نگران می‌باشند. اما میزان نزدیکی و تعامل دو کشور از حد معینی فراتر نخواهد رفت.

علی‌رغم توجه همه جانبه ترکیه به افزایش توان نظامی خود و عضویت آن کشور در ناتو و برخورداری از حمایت‌های آن پیمان، وجود مشکلات اقتصادی مانند بدهی‌های چند صد میلیارد دلاری، مشکلات درون حزبی وحکومتی، اختلاف با یونان و ارمنستان و درگیری با گروه‌های جدایی طلب کُرد، موجب شده است که تهدید ترکیه علیه جمهوری اسلامی ایران کاهش یابد. لذا می‌توان گفت در شرایط عادی، تهدیدات ترکیه علیه جمهوری اسلامی ایران،

عمدتاً از طریق تبلیغات داخلی و جلوگیری از همکاری‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران. با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز خواهد بود. تهدیدات نظامی این کشور تا زمانی که ترس و نگرانی از یک خیزش اسلامی در این کشور مطرح نباشد و مسئله کردها نیز در حد فعلی باقی مانده و تهدیدی جدی علیه آنکارا محسوب نگردد، عملی نخواهد شد.

به‌طور کلی عوامل زیر عواملی هستند که می‌توانند موجبات واگرایی دو کشور ایران و ترکیه را فراهم آورند:

الف- اختلاف اساسی در نوع حکومت دو کشور (حکومت دینی در جمهوری اسلامی ایران و حکومت لائیک در جمهوری ترکیه) و تصور صدور حکومت دینی از سوی جمهوری اسلامی ایران به آن کشور. اختلافات ایدئولوژیک ایران و ترکیه قرنهاست که در شکل‌های گوناگون ادامه داشته و ترکیه برای ترویج الگوی لائیسمِ خود در آذربایجان و منطقه تلاش زیادی به عمل می آورد. در کنار این فعالیت‌ها، تلاش ایران برای ترویج الگوهای مذهبی می‌تواند منطقه، را به صحنه تقابل دو الگوی متضاد تبدیل کند. این موضوع می‌تواند پای آمریکا و جامعه‌ی اروپا را نیز به منطقه بکشاند.

ب) روابط نزدیک ترکیه با آمریکا و رژیم صهیونیستی به‌عنوان دوستان راهبردی ترکیه و دشمنان راهبردی جمهوری اسلامی ایران این روابط در موارد متعدد می‌توانند موجب تنش بین دو طرف باشند که برخی از آنها عبارت‌اند از: حذف ایران از مسیر انتقال انرژی دریای مازندران به اروپا، حذف ایران از گروه صلح در مناقشه قره‌باغ، مساعدت ترکیه در باز نمودن پای آمریکا به مناطق شمالی ایران و استفاده احتمالی از پایگاه اینجرلیک توسط آمریکا علیه ایران.

ج) اتهام حمایت از گروه‌های مخالف یکدیگر.

د) حمایت از پان‌ترکیسم توسط ترکیه (هرچند که در سال‌های اخیر این حمایت‌ها کم رنگ‌تر شده است).

ه) عضویت ترکیه در ناتو با توجه به حمایت این کشور از نگرش آمریکائی حاکم بر این پیمان.

و) رقابت در آسیای مرکزی و قفقاز و دخالت ترکیه با ناتو یا به نمایندگی از سوی آن، در کشورهای این منطقه که می‌تواند واکنش ایران را در پی داشته باشد.

ز) رابطه دوستانه ایران با ارمنستان و یونان

ح) قاچاق و سایر مشکلات مرزی

ط) تلاش ترکیه برای حضور مؤثر در منطقه و خلیج فارس (با حمایت ناتو و آمریکا) که می‌تواند تحریک ایران را به‌دنبال داشته باشد.

ی) استفاده از حربه آب توسط ترکیه در رودخانه‌های ارس، ساری‌سو، شهرچای، جیلک و زولاچای که از خاک ترکیه وارد ایران می‌شوند. (تجربه نشان داده است که ترکیه در استفاده از این حربه مهارت زیادی دارد).

ک) مسائل ترانزیتی با توجه به انحصار تقریبی فضای سرزمینی ترکیه برای تعاملات تجاری ایران و اروپا (زمینی و هوایی) و عبور خط لوله گاز ایران ـ اروپا و وضعیت مشابه برای تعاملات تجاری ترکیه با آذربایجان وآسیای مرکزی.

ل) فشار دولت و پلیس ترکیه به مهاجران ایرانی مقیم این کشور.

م) فرار عناصر پ.ک.ک. به ایران و متشنج کردن مناطق مرزی.

نتیجه‌گیری

بررسی حوادث و رویدادهای تاریخی مبین آن است که شبه جزیره آناتولی از اهمیت راهبردی خاصی برخوردار بوده و نقش مهمی در حفظ صلح و ثبات منطقه‌ای و جهانی ایفا می نماید. ترکیه با توجه به ساختار حکومتی آن کشور، منافع خود را در برقراری ثبات در منطقه دانسته و برای ایفای این نقش، تلاش می‌کند نیروهای مسلح خود را مدرنیزه و قوی ساخته و توان اقتصادی کافی برای حمایت از نیروهای نظامی خود فراهم نماید.

ترکیه خود را به‌عنوان یک بازیگر مهم در عرصه جغرافیایی وسیعی که از دریای آدریاتیک تا دیوار چین امتداد دارد، می داند. پایان جنگ سرد، صلحی برای ترکیه به ارمغان نیاورده است. بی‌ثباتی و درگیری‌ها در بالکان، قفقاز، خاورمیانه و شرق مدیترانه، چالش‌های امنیتی ترکیه را افزایش داده و آنها را پیچیده‌تر ساخته‌اند. همچنین ترکیه در سیاست خارجی خود به

دنبال استقلال بیشتر و گرایش منطقه‌ای بوده و وابستگی خود را به ناتو جهت مقابله با تهدیدات داخلی بسیار کاهش داده است. یونان و سوریه از تهدیدات خارجی امنیت ملی ترکیه و جدایی طلبان کرد و جنبش بنیادگرایی اسلامی از تهدیدات داخلی آن محسوب می‌شوند. متحد شدن این نیروها زنگ خطر را برای نهادهای نظامی و غیرنظامی ترکیه به صدا در آورده‌اند. ترکیه تلاش نموده تا این تهدیدات را با افزایش قدرت بازدارندگی و یافتن متحدان جدید، خنثی نماید. نیروهای مسلح ترکیه نقش مهمی در روند افزایش بازدارندگی و پیدا کردن متحدان جدید از طریق شورای امنیت ملی ایفا کرده‌اند؛ چرا که ارتش طراح برنامه جامع مدرن سازی و موافقت‌نامه همکاری با اسرائیل بوده است. نیروهای مسلح ترکیه خود را برای جنگ‌های همزمان در صحنه‌های مختلف نبرد آماده کرده‌اند. از این رو برای ترکیه ضرورت دارد که نیروهای خود را به تکنولوژی پیشرفته تسلیحاتی مجهز نماید و آمادگی لازم برای جابه‌جایی سریع نیروها را داشته باشد. ترکیه هم اینک از ثمرات اتحاد جدید و توسعه نظامی خود بهره‌مند گردیده است. در واقع مسئله کلیدی در امنیت ترکیه و ثبات در مناطق اطراف آن، در قدرت بازدارندگی ترکیه نهفته است.

بن‌مایه‌ها

توجه:

۱- برای تهیه کلیه مطالب مندرج در این بخش، از منابع آشکار استفاده شده است.

۲- استفاده از منابع به منزله تأیید آنها از سوی مؤلف نمی باشد.

کتاب‌ها

تهامی، مجتبی ـ **امنیت ملی، دکترین، سیاست‌های دفاعی و امنیتی** ـ دانشگاه عالی دفاع ملی ـ تهران ۱۳۷۶

دهقان طرزجانی، محمود ـ **روابط خارجی ایران و همسایگان** ـ انتشارات سروش ـ تهران ۱۳۷۹

قهرمانی، رحمان ـ **امنیت بین‌الملل: فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی**

جمهوری اسلامی ایران ـ انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر ـ تهران ۱۳۸۳

کریمی‌پور، یدالله ـ **ایران و همسایگان** ـ انتشارات جهاد دانشگاهی ـ تهران ۱۳۷۹

مرادیان، محسن ـ **آشنایی با ترکیه** ـ مرکز آموزش شهید صیاد شیرازی ارتش جمهوری اسلامی ایران ـ تهران ۱۳۸۳

Defence policy and Turkish Armed Forces (The White Paper 93) – Turkish Repoblic ministry of National Defence- Ankara - 1994

Egitim ve doktorin komutanligi – K.K.K. –Tanitim kitabi – 1998

Hava lojestik komutanligi urtim ve hizmat tanitim katalogu – Hava kuvvetleri komutanligi – Ankara 1997

Savunma sanayii mustesarligi – Dunu, Bugun ve Yarini – Hakki Aris – Ankara - Mart 2001

The Middle East Military Balance, 2002-2003 – Shai Feldman &Yiftah Shapir – Jaffee Center for Strategic Studies – London – England

Turk hava kuvvetleri 2nci hava ikmal bakim merkezi komutanligi – Kayseri 2001

Turk savunma sanayii firmalari katalogu – SaSad – Ankara - 2001

Turk savunma sanayii urunleri katalogu 1999-2000 – M.S.B. Savunma sanayii mustesarligi – Ankara 2000

Turk kara kuvvetleri komutan;igi – hakki Aris – Monch media - Ankara 2001

White book turkey – ministry of national defence – Ankara 2000

مقالات

آلتونیسیک، ملیحه ـ **تحکیم روابط دوستانه ترکیه، اسرائیل در دوران پس از جنگ سرد** ـ ترجمه رفعت‌نژاد، غلامرضا ـ پژوهشکده مطالعات راهبردی ـ ۱۳۸۱

امین صارمی، نوذر ـ **ارتش، سیاست و امنیت در ترکیه**- فصلنامه دانش انتظامی ـ دانشگاه علوم انتظامی ـ سال پنجم ـ شماره ۱ ـ بهار ۱۳۸۲

اورکلی، ان. جم. ـ **استراتژی امنیت ملی ترکیه** ـ ترجمه غلامرضا رفعت‌نژاد ـ پژوهشکده مطالعات راهبردی ـ ۱۳۸۰

حافظ نیا، محمدرضا؛ احمدی، زهرا؛ بدیعی، مرجان ـ **تحلیل مبانی جغرافیائی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران** ـ نشریه دو فصلنامه علوم جغرافیایی ـ دانشگاه تربیت معلم ـ شماره ۱ پاییز ۱۳۸۲

حافظیان، محمدحسین ـ **ترکیه: نخبگان سیاسی ـ نظامی و چالش‌های دموکراسی** ـ راهبرد ـ ۳۰ خرداد ۱۳۸۳

حسنی، سیف‌علی ـ **تهدید ناشی از اتحاد استراتژیک ترکیه و اسرائیل** ـ فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک ـ دانشگاه عالی دفاع ملی ـ سال دوم ـ شماره ۷ ـ زمستان ۱۳۷۹

حق پناه، جعفر ـ **جابه‌جایی قدرت در ترکیه** ـ پژوهشکده مطالعات راهبردی ـ ۱۳۸۱

رفعت‌نژاد، غلامرضا ـ **دمکراسی نظامی در ترکیه** ـ پژوهشکده مطالعات راهبردی ـ ۱۳۸۱

رفعت‌نژاد، غلامرضا ـ **روابط نظامی ـ مدنی در ترکیه** ـ پژوهشکده مطالعات راهبردی ـ ۱۳۸۲

رفعت‌نژاد، غلامرضا ـ **روابط ترکیه، سوریه، اسرائیل و تأثیر آن بر منطقه خاورمیانه** ـ پژوهشکده مطالعات راهبردی ـ ۱۳۸۱

سزگین، سلامی ـ **مخارج دفاعی ترکیه** ـ ترجمه حسین باز محمدی ـ فصل‌نامه سیاست دفاعی ـ شماره ۲۲ بهار ۱۳۷۷

سنائی، اردشیر ـ **قراردادهای نظامی ترکیه و اسرائیل** ـ کتابخانه دیجیتالی دید ـ ۸ خرداد ۱۳۸۳

صف ـ **نگاهی به جهان مسلح**ـ مجله صف ـ شماره ۲۹۸ ـ اسفند ۱۳۸۳

صولت، رضا ـ **ناتو و دکترین استراتژیک ترکیه** ـ کتابخانه دیجیتالی دید

علامه زاده ـ آمریکا و ترکیه؛ **روابط طولانی و ناپایدار** ـ ماهنامه نظامی اتریش OMZ ـ شناسایی ـ اردیبهشت ۱۳۷۸

فهیمی، مجید ـ **آشنایی با سازمان‌های اطلاعاتی (ترکیه ـ میت)** ـ فصلنامه مبین (انتشارات وزارت دفاع) ـ شماره ۱۰ ـ ۱۳۸۲//

گورش، دوغان ـ **سیاست دفاعی ترکیه و نقش نیروهای مسلح و استراتژی** ـ ترجمه مریم ملانظر ـ مجله سیاست دفاعی ـ شماره ۵ ـ سال ۱۳۷۳

مقتدر، هوشنگ ـ **ژئوپلیتیک جدید ترکیه، از منطقه بالکان تا چین غربی**ـ فصلنامهٔ خاورمیانه ـ سال دوم ـ شمارهٔ ۳ ـ پاییز ۱۳۷۴

اطلاعات نظامی ترکیهـ مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی تهران ـ دی ماه ۱۳۷۹

هدایتی، محمدرضا ـ **سازمان‌دهی یکان‌های زمینی در ساختارهای کوچک‌تر از لشکر** ـ فصلنامه

برنامه و بودجه دفاعی ـ معاونت طرح و برنامه و بودجه ستاد مشترک سپاه ـ سال دوم ـ شماره ۲ ـ اسفند ۱۳۸۲

یان، السر ـ **ترکیه در محیط امنیتی متغیر** ـ ترجمه غلامرضا رفعت‌نژاد ـ پژوهشکده مطالعات راهبردی ـ ۱۳۸۱

خبرگزاری‌ها و نشریات

نشریه «انتقال تسلیحات و نقض قوانین جنگ در ترکیه» ـ سازمان دیده‌بان حقوق بشر

نشریهٔ مؤسسهٔ دفاعی مدیریت کمک‌های امنیتی (DISAM)

هفته‌نامه دفاعی جینز دیفنس ویکلی (JDW)

ماهنامه صنایع دفاعی ترکیه

روزنامه همشهری

روزنامه اعتماد

روزنامه ترکیش دیلی نیوز (TDN)

روزنامه ملیت چاپ ترکیه

روزنامه زمان چاپ ترکیه

روزنامه رادیکال چاپ ترکیه

روزنامه رفرانس چاپ ترکیه

روزنامه ملی‌گزته چاپ ترکیه

روزنامه جهموریت چاپ ترکیه

روزنامه حریت چاپ ترکیه

روزنامه هاآرتص چاپ اسرائیل

Bonn International Center for Conversion (BICC);
CIA World Factbook, December 2003;
Committee on Measuring the Health of Gulf War Veterans. Institute of Medicine. Published by The National Academies Press 1999. ; Center for Nonproliferation Studies
Conventional Armed Forces in Europe (CFE): A Review and Update of Key Treaty

Elements (US Department of State: Washington, DC, Jan. 2002).
European Council of Conscripts Organizations (ECCO);
Friends World Committee for Consultation (FWCC);
Gulf War Veterans: Measuring Health by Lyla M. Hernandez, Jane S. Durch, Dan G. Blazer II, and Isabel V. Hoverman, Editors;
House of Commons; recorded in the House of Commons Hansard for 03-11-92.2002
IISS (International Institute for Strategic Studies). 2001.
International Centre for Prison Studies - World Prison Brief.; Software piracy study - Business Software Association of Australia; Mr Lennox-Boyd's reports to the
International Helsinki Federation for Human Rights (IHFHR);
Joint Consultative Group (JCG), Group on Treaty Operation and Implementation, JCG document JCG.TOI/22/03, 23 June 2003;
Seventh United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems, covering the period 1998 - 2000 (United Nations Office on Drugs and Crime, Centre for International Crime Prevention); UNODC
SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). 2002. Correspondence on weapons transfer data. March. Stockholm
The Military Balance 2002-2003. Telaviv University Press.
The Military Balance 2001-2002. Oxford: Oxford University Press.
War Resisters International (WRI);
World Council of Churches (WCC).

اینترنت

Turkey , A Country Study _ CIA Website
Turkish Armed Forces Website(http://www.tsk.mil.tr/eng/index.htm)
Turkish Army Website in Turkish(http://www.kkk.tsk.mil.tr/)
Turkish NavyWebsite(http://www.dzkk.tsk.mil.tr/English/AnaSayfa.asp)
Unofficial Turkish Navy Website (http://www.turkishnavy.net/)
Turkish Air Force Website (http://www.tuaf.mil.tr/default.asp)
http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/index.html
http://www.spaceimage.com
http://www.aksam.com,tr
http://www.yenishafag.com.tr,
http://www.hurriyetim.com.tr,
http://www.tau.ac.il/jcss/
http://www.zaman.com.tr,
http://www.milliyet.com.tr,
http://www.iran-newspaper.com,
http://www.turkishdailynews.com.tr
http://www.sabah.com.tr,
http://www.globalsecurity.com
http://www.fas.org,

http://www.cnn.com,
http://www.cnnturk.com
http://www.radikal.com.tr
http://www.ntvcnbc.com
http://www.haberturk.com
http://www.vatan.com.tr
http://www.baztab.com
http://www.oyak.com.tr
http://www.politikforen.de
http://www.jandarma.gov.tr
http://www.sgk.tsk.mil.tr

بخش سوم

ساختار اقتصادی

مقدمه

پس از جدایی ترکیه از امپراتوری عثمانی، تغییرات بنیادینی در نظام‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور به اجرا در آمد که رهبر این تحولات، آتاتورک بود. از زمان آتاتورک تا سال ۱۹۸۰، ترکیه سیاست صنعتی شدن در یک اقتصاد بسته و راهبرد اقتصادی درون‌نگر متکی بر دخالت دولت را دنبال می‌کرد. اما پس از روی کار آمدن نظامیان در سپتامبر ۱۹۸۰، ترکیه راهبرد اقتصادی برون‌نگر را در پیش گرفت. در این فاصله می‌توان توسعه اقتصادی ترکیه را به دوره‌های زیر تقسیم کرد:

مشخصات دوره‌های مختلف اقتصادی ترکیه

دوره	مشخصات
۱۹۲۳-۱۹۳۹	سرمایه‌گذاری در صنایع سنگین و طرح‌های سرمایه‌بر
۱۹۴۰-۱۹۴۵	نرخ رشد پایین به‌علت بروز جنگ جهانی دوم
۱۹۴۵-۱۹۶۰	رشد سریع تولیدات و صادرات محصولات کشاورزی، اتخاذ راهبرد صنعتی شدن
۱۹۶۱-۱۹۷۰	تأثیر شدید شوک قیمت نفت و دخالت در قبرس
۱۹۷۱-۱۹۸۰	افزایش نرخ تورم به ۱۱۶٪ و ایجاد بحران سیاسی
۱۹۸۱- تاکنون	آغاز اصلاحات اقتصادی - نرخ رشد متوسط ۵/۳٪

منبع: سزگین ـ مجله سیاست دفاعی، شماره ۲۲، بهار ۱۳۷۷، ص ۱۱۱

جمهوری ترکیه کشوری با سیستم اقتصادی سرمایه‌داری متکی بر بازار آزاد است. این

کشور کوشیده با برنامه‌ریزی‌هایی که قبل از جنگ جهانی دوم شروع شده‌اند به توسعه اقتصادی و رفاه اجتماعی دست یابد. اولین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی ترکیه در سال ۱۹۳۴ تدوین شد که توانست به نرخ رشد اقتصادی ۹ درصد دست یابد و در سال ۱۹۳۹ به اتمام برسد. در همین سال برنامه دوم نیز به اجرا گذاشته شد، لیکن اجرای این برنامه به‌دلیل شروع جنگ جهانی دوم تا سال ۱۹۵۰ به تعویق افتاد. در این سال با اتخاذ سیاست آزادسازی اقتصادی، پیشرفت‌های چشم‌گیری در بخش‌های کشاورزی و صنعت به‌دست آمد. به دلیل اتخاذ این سیاست‌ها و همچنین کمک‌های غرب، ترکیه بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۳ به نرخ رشد اقتصادی بسیار بالای ۱۱ درصد دست‌یافت. اما از سال ۱۹۵۴ به‌علت بر هم خوردن توازن پرداخت‌ها و دریافت‌های این کشور (نامتوازن شدن تراز پرداخت‌ها)، ارزش پول ترکیه در مقابل سایر پول‌ها به‌شدت کاهش یافت و مشکلات اقتصادی این کشور آغاز گردید، به‌طوری که نرخ رشد اقتصادی در سال ۱۹۵۴ به ۵ درصد و بعد از آن به ۲ درصد تنزل یافت. در سال ۱۹۶۲، سازمان دولتی برنامه و بودجه به وجود آمد که اولین برنامه توسعه پنج ساله خود را در همین سال با هدف رشد اقتصادی ۷ درصدی و تولید ناخالص داخلی ۳ درصدی در بخش کشاورزی و ۱۲ درصدی در بخش صنعت به اجرا گذارد. در پایان برنامه، نرخ رشد اقتصادی ۶/۶ درصد و تولید ناخالص داخلی ۱ درصد در بخش کشاورزی و ۱۰ درصد در بخش صنعت حاصل شد.

دومین برنامه پنج ساله (۷۲ ـ ۱۹۶۷) با هدف نرخ رشد ۷ درصدی، رشد ۱ درصدی بخش کشاورزی و رشد ۱۲ درصدی بخش صنعت آغاز شد که در پایان، ارقام حاصله برای تولید ناخالص ملی ۲ درصد، کشاورزی ۳ درصد و بخش صنعت ۷ درصد بود.

سومین برنامه پنج ساله توسعه (۷۷ ـ ۱۹۷۳) برای رسیدن به رشد تولید ناخالص ملی ۹ درصدی، رشد ۵ درصدی بخش کشاورزی و ۱۱ درصدی بخش صنعت هدف‌گذاری شد که در پایان، رشد تولید ناخالص ملی به ۶ درصد، کشاورزی ۴ درصد و بخش صنعت به ۱۰ درصد رسید. بعد از یک سال وقفه، چهارمین برنامه (۸۳– ۱۹۷۹) به مرحله اجرا گذاشته شد

که در پایان، نرخ رشد واقعی تولید ناخالص ۲ درصد، رشد بخش کشاورزی ۲ درصد و رشد بخش صنعت ۷ درصد به‌دست آمد. به همین ترتیب پنجمین برنامه توسعه (۸۹ ـ ۱۹۸۵) با هدف نرخ رشد تولید ناخالص ۳ درصد، بخش کشاورزی ۶ درصد، بخش صنعت ۷ درصد و بخش خدمات ۶ درصد اجرا شد.

تا قبل از دهه ۸۰ اقتصاد ترکیه با نوسانات و موانع جدی روبه رو بود که این امر موجب عدم تحقق برنامه‌های اقتصادی این کشور می‌شد. مهم‌ترین عامل، افزایش قیمت نفت در سال ۱۹۷۴ و سپس در سال ۱۹۷۹ بود که شوک شدیدی بر اقتصاد ترکیه وارد آورد، اما ترکیه توانست تا حد زیادی این فشار را با کمک مالی کشورهای عضو اوپک جبران نماید. از سوی دیگر به‌علت افزایش قیمت نفت و رکود اقتصادی در کشورهای صنعتی و در نتیجه بیکاری کارگران ترک در این کشورها، مبالغ ارسالی از سوی آنان برای خانواده‌هایشان در ترکیه کاهش یافت که پی آمد آن، فشار مضاعفی بود که بر نامتعادل‌تر شدن بیلان تراز پرداخت‌های این کشور وارد شد. این موضوع به‌علت مناقشات ترکیه و یونان بر سر قبرس، با وجود کمک‌های اوپک، تراز پرداخت‌های ترکیه را با کسری بیشتری مواجه ساخت که نتیجه آن کاهش ارزش پول ترکیه در مقابل ارزهای خارجی در سال ۱۹۸۵ به میزان ۳۳ درصد بود. اما مشکلات اقتصادی ترکیه فقط افزایش کسری تراز پرداخت‌ها نبود، بلکه تورم ناشی از کاهش ارزش پول، بازگشت کارگران بیکار در کشورهای صنعتی توأم با رشد جمعیت، منجر به افزایش نرخ بیکاری شد. تورم ۴۰ درصدی، کاهش ذخیره ارزی و مهاجرت روستاییان به شهرها در مجموع موجب شد که نرخ رشد اقتصادی بین سال‌های ۱۹۷۹تا ۱۹۸۳ به کمتر از ۲ درصد برسد.

بعد از سال ۱۹۸۰، وضعیت اقتصادی ترکیه با نوسانات متعددی رو به رو شد. هر چند در سال‌های ۱۹۸۱ تا ۱۹۸۵ نرخ رشد تولید ناخالص به۶ درصد رسید و سهم صنعت در تولید ناخالص از ۲۴ درصد به ۳۰ درصد در سال ۱۹۸۵ افزایش یافت، اما افزایش بدهی‌های داخلی و خارجی، کسری تراز پرداخت‌ها، کاهش ارزش لیرترک، افزایش نرخ تورم و بیکاری و به دنبال آنها توزیع نابرابر ثروت و درآمد در سال ۱۹۹۰ وضعیت اقتصادی ترکیه را به‌صورت

نامناسبی درآورد. در سال ۱۹۹۹، ترکیه سال نو را بدون بودجه آغاز کرد که دلیل آن را می‌توان در دگرگونی‌های اقتصادی این کشور از سال ۱۹۹۷ به بعد جست‌وجو نمود. به‌طوری که نرخ رشد اقتصادی از ۹ درصد در سه ماهه اول این سال (۱۹۹۷) به ۴ درصد در سه ماهه دوم و ۹ درصد در سه ماهه سوم و بالاخره به منهای ۱ درصد در ابتدای سال ۱۹۹۸ رسید. یازده ماه نخست سال ۱۹۹۸ دولت با حدود ۴ کاترلیون لیر کسری بودجه مواجه بود. ترکیه در همین مدت ۶ کاترلیون لیر بابت بدهی خویش پرداخت کرد که معادل نصف بودجه این کشور بود. صادرات این کشور در ده ماه نخست سال ۱۹۹۸ معادل ۲۱ میلیارد دلار و واردات آن معادل ۳۱ میلیارد دلار بود. در همین سال، نرخ تورم در این کشور در عمده‌فروشی معادل ۵۸ درصد و در خرده‌فروشی به ۷۶ درصد رسید. دیون خارجی ترکیه در سال ۱۹۹۸ با بیش از ۵ میلیارد دلار افزایش به ۹۷ میلیارد دلار و دیون داخلی با بیش از ۶ میلیارد دلار افزایش به رقم ۳۵ میلیارد دلار رسید؛ یعنی جمعاً معادل ۱۳۲ میلیارد دلار.

۱ـ ساختار اقتصادی ترکیه

پس از شکل‌گیری جمهوری ترکیه، دولت‌مردان این کشور کوشیدند تا با توسعه کشاورزی از فشار اقتصادی ناشی از جنگ جهانی اول بر خود بکاهند. پس از جنگ جهانی دوم، ترک‌ها توجه بیشتری به بخش صنعت نمودند. لیکن تا آغاز دهه ۸۰ (وقوع انقلاب اسلامی در ایران و سپس جنگ تحمیلی) توفیق چشم‌گیری در این زمینه نداشتند.

به طور کلی عوامل متعددی را در نابسامانی اوضاع اقتصادی ترکیه تا قبل از ۱۹۸۰ می‌توان بر شمرد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

- *افزایش ناگهانی قیمت نفت در سال ۱۹۷۳*
- *قطع کمک‌ها و تحریم اقتصادی آمریکا و کشورهای غربی به‌علت حمله ترکیه به قبرس و تصرف بخش شمالی آن در سال ۱۹۷۴*
- *کاهش ارزش لیر به‌دلیل سیاست‌های صندوق بین‌المللی پول*

- *قطع سوبسیدها و کمک‌های دولتی*
- *افزایش قیمت کالاهای تولیدی شرکت‌های دولتی*
- *تشکیل دولت‌های ائتلافی ناپایدار و شکننده*

(مرادیان: ۱۳۸۳- ص ۶۱)

ترکیه تا دهه ۸۰ قرن بیستم به‌لحاظ اقتصادی کشوری فقیر بود و نرخ تورم بالا، وضعیت اقتصادی مردم را آشفته کرده بود. هرج و مرج گسترده و تظاهرات و اعتصابات، این کشور را فلج نموده و بی‌ثباتی‌ها و عقب‌ماندگی‌های اقتصادی را موجب شده بود و همین امر سبب می‌شد تا ترکیه پی در پی شاهد کودتاهای نظامی باشد. اما یکباره و از آغاز دهه۸۰، ترکیه شاهد تحولات چشم‌گیری بوده و به‌نظر می‌رسد دو عامل در بهبود اقتصاد و ایجاد ثبات سیاسی نسبی در این کشور نقش داشته‌است؛ نخست اینکه در دوره ریاست جمهوری کنعان اِورن ژنرال، ارتش ترکیه که کودتای ۱۹۸۰ این کشور را رهبری کرد، تورگوت اوزال به‌عنوان مشاور اقتصادی انتخاب شد که وی به‌عنوان معمار اقتصاد ترکیه، اقتصاد این کشور را متحول نمود و در این دوره و دوره بعد که خود رئیس‌جمهور ترکیه شد، خدمات شایان توجهی به ترکیه ارائه نمود. دومین دلیل را هم می‌توان در سیاست متخذه از سوی دولت‌مردان این کشور دانست که در جنگ ایران و عراق، اعلام بی‌طرفی نموده و توانستند در این دوره ۸ ساله، سود سرشاری از طریق صادرات انواع کالاهای مورد نیاز ایران و عراق، نصیب کشور خود کنند. در واقع اوزال برای اِعمال سیاست‌های خود، به بازارهای جدیدی نیاز داشت که با اتخاذ استراتژی توسعهٔ صادرات، ترکیه را از فلاکت اقتصادی رهانید. در آن زمان کالاهای ترکیه قابل رقابت با کالاهای اروپایی و جنوب‌شرقی آسیا نبودند، لذا ضروری بود تا بازارهای جدید و دست‌نخورده‌ای را امتحان می‌کردند که در این راستا کشورهای حاشیه خلیج‌فارس به‌ویژه ایران که پس از یک انقلاب مردمی با جنگی سخت دست و پنجه نرم می‌کرد و از طرف دیگر،

مورد تحریم نیز واقع شده بود، بازارهای بسیار مناسبی برای ترکیه محسوب می‌شدند، ضمن آنکه سیاست اوزال، پایه‌گذاری صنایع جدید در ترکیه بود و رشد و گسترش این صنایع مستلزم کشف بازارهای جدید جهت صدور تولیدات خود به این بازارها بود، جنگ تحمیلی این فرصت را در اختیار ترکیه قرار داد.

امروزه ترکیه سالانه بیش از ۳۰ میلیارد دلار تنها از طریق صادرات کالاهای صنعتی و صنعت گردشگری به‌دست می‌آورد. با توجه به اینکه ترکیه جزو کشورهایی محسوب می‌شود که از نظر امکانات و منابع معدنی ضعیف است و وارد کننده نفت و گاز در خاورمیانه به حساب می‌آید، لذا بخش مهمی از درآمد خود را معطوف تولید انواع محصولات صنعتی و غیرصنعتی کرده است تا بتواند ضمن تأمین نیازهای داخلی، با صدور این محصولات، درآمد سرشاری را نصیب خود نماید.

بعد از سال ۱۹۶۳ ترکیه با طرح‌های پنج‌ساله‌اش، افزایش نرخ رشد و صنعتی‌شدن را دنبال کرده است. استراتژی صنعتی‌شدن و سیاست اقتصادی این کشور قبل از سال ۱۹۸۰ و بعد از آن اختلافات فاحشی با یکدیگر دارند. تثبیت برنامه اقتصادی سال ۱۹۸۰، تحولات ریشه‌داری را در این کشور موجب شده است، به عنوان مثال در زمینه‌های پولی، مالی، تجارت خارجی و ارز، تغییرات مهمی انجام گرفته و در بخش صنعت نیز استراتژی برون‌گرا با اتکا بر صادرات شکل گرفته است. اما بعد از سال ۱۹۸۰ حمایت از بخش صنعت افزایش یافت و سرمایه‌گذاری‌های خارجی تشویق گردید. در این چارچوب، واردات محصولات نیمه تمام و ابزارها و ماشین‌آلات تولیدی نیز در مقیاس وسیعی تسهیل گردید. بعد از نیمه دوم دهه ۸۰، دولت‌های وقت ترکیه برای تسهیل و تسریع سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و تأمین هر چه بیشتر مایحتاج داخلی، مدلی به‌نام بساز ـ بهره‌برداری کن ـ واگذار کن را به اجرا گذاشتند. در این راستا، بانکداری مدرن شد و تسهیلات فراوانی در اختیار بخش صنعت قرار گرفت. همچنین بخش حمل و نقل و خدمات نیز بهبود یافت و از اهمیت بیشتری برخوردار گردید.

مقایسه بودجه ترکیه و همسایگانش و تعیین جایگاه جهانی آنها

کشور	رتبه در جهان	شاخص
ترکیه	۱۸	۶۹,۱ میلیارد دلار
یونان	۲۷	۴۷,۶ میلیارد دلار
ایران	۳۰	۳۱,۶ میلیارد دلار

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه بودجه ـ هزینه ترکیه و همسایگانش

	کشور	بودجه – هزینه دولت (میلیارد دلار)
۱	ترکیه	۶۹,۱
۲	یونان	۴۷,۶
۳	ایران	۳۱,۶
۴	سوریه	۷
۵	بلغارستان	۵,۶۸
۶	قبرس	۳,۷
۷	آذربایجان	۰,۸
۸	گرجستان	۰,۵۵
۹	ارمنستان	۰,۴۸
	میانگین	۳۹,۹

منبع: *CIA World Factbook,*

سهم بخش‌های مختلف از بودجه دولت ترکیه

سال	۱۹۹۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳
عواید	۶۶۷۷۳	۹۷۷۸۷	۱۸۴۲۳۴	۳۶۱۳۱۰	۷۵۴۴۷۰
مالیات غیر مستقیم	۳۱۸۴۳	۴۷۸۵۰	۷۶۷۱۰	۲۷۹۴۸۳	۴۹۱۸۹۷
سایر اقلام	۷۲۸۷۴	۷۹۱۱۴	۸۳۶۲۲	۸۷۲۲۹	۶۴۷۵۳
مالیات مستقیم	۳۰۷۸۹	۵۷۲۹۴	۸۲۳۱۰	۱۳۷۸۹۰	۴۸۸۲۸

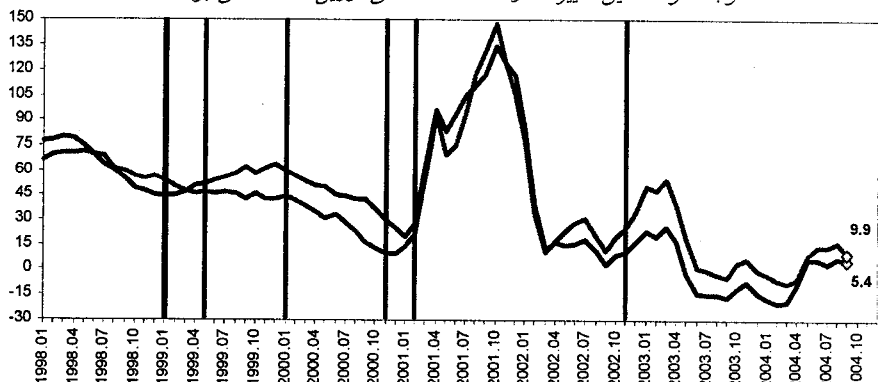
منبع: http://icdt.org/cgi-bin/ts.asp

۱ـ۱ـ واحد پول

به‌دلیل تورم سرسام‌آور، پول ترکیه طی سال‌های اخیر بی‌ارزش شده و واحد آن به میلیون لیر محاسبه می‌شود. به همین دلیل از سال ۲۰۰۵ تعداد ۶ صفر از لیر ترک کسر شده و تا پایان سال ۲۰۰۶ به طور کامل تحت نام لیر جدید ترک به جریان افتاده و پس از سال ۲۰۰۶ جز در بانک مرکزی، لیر ترک قابل معامله نخواهد بود. لیر جدید ترک پس از ۱۰ سال مجدداً به لیر ترک تغییر نام خواهد داد. (*http://www.iran-newspaper.com/1383/831016/html/special4.htm*)

تغییرات نرخ نسعیر ارز طی سال‌های ۱۹۹۸ الی ۲۰۰۴ (٪)

توجه شود که این تغییرات از ماه مه ۲۰۰۳ الی آوریل ۲۰۰۴ منفی بوده است!

منبع: Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html

۲ـ۱ـ سیستم پولی و بانکی ترکیه

بانک مرکزی ترکیه وظیفه کنترل سیاست پولی کشور، عرضه پول به بازار، اعتبار بخشی به سایر بانک‌ها، تثبیت سیاست‌های پولی و تعیین نرخ ارزهای خارجی را بر عهده دارد. نرخ ارزهای خارجی تحت کنترل بانک مرکزی و بر اساس شرایط بازار تعیین می‌شود. در سیاست مالی بانک مرکزی ترکیه، بخش مشاوره اداره خزانه داری کل ترکیه نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند. سیاست اعتباردهی بعد از سال ۱۹۸۰ در ترکیه موانع محدود کننده را از میان برداشته و فضایی پررقابت در زمینه اقتصادی را فراهم ساخته است. بعد از انجام این امر، انتقال پول و سرمایه‌های داخلی و خارجی از این کشور با سیاست مالی مبتنی بر لیبرالیسم تحقق یافت. بانک‌های ترکیه با تنوع فراوان در ارائه خدمات به مشتریان خود، به فعالیت‌های تجاری رونق بخشیده و با ارائه خدمات الکترونیکی بسیار گسترده در عرصه بانکداری، تسهیلات فراوانی در اختیار مراجعه‌کنندگان قرار داده‌اند. ترکیه حدود ۳۳,۷ میلیارد دلار ذخیره ارزی و یک میلیارد و ۱۲۴ میلیون دلار ذخیره طلا دارد. حجم سرمایه‌گذاری خارجی در این کشور اندکی بیش از ۴/۵ میلیارد دلار است که در مقایسه با کشورهای همسایه، رقم قابل ملاحظه‌ای به شمار می‌رود. *(۸۳/۳/۳-TDN)*

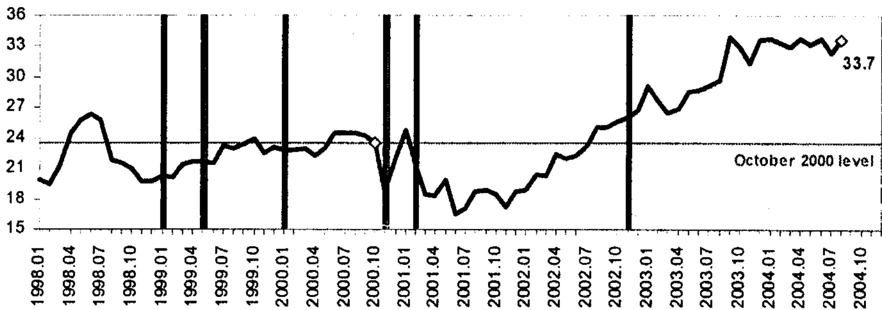
نرخ بالای بهره بانکی که روزگاری در این کشور عاملی برای جذب سرمایه‌های خارجی بود، اینک به یک معضل اقتصادی تورم‌زا تبدیل شده است.

بجز بانک‌های دولتی، بیش از ۷۰ بانک و چندین مؤسسه اعتباری خصوصی در ترکیه فعال می باشند که بزرگترین آنها ایش بانک (بانک کار) با بیش از هزار شعبه در سرتاسر ترکیه است. علاوه بر اینها، نزدیک به ۲۰ بانک خارجی شامل بانک‌هایی از کشورهای ایران، آمریکا، فرانسه، ایتالیا، عربستان سعودی، آلمان، انگلیس، هلند، ژاپن و پاکستان در ترکیه فعال می‌باشند.

(/http://www.tcmb.gov.tr)

تغییرات میزان ذخیره ارزی در بانک مرکزی ترکیه

طی سال‌های ۱۹۹۸ الی ۲۰۰۴ (میلیارد دلار)

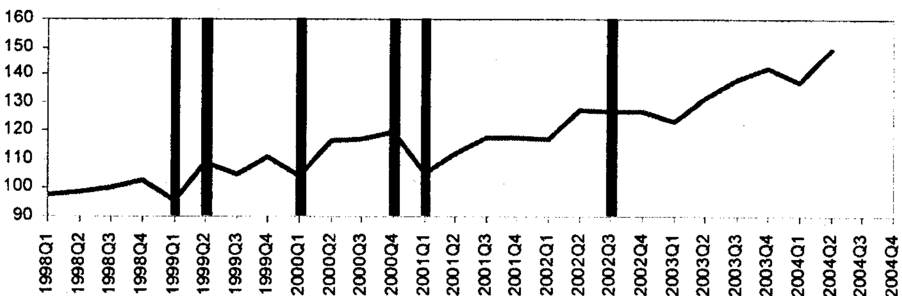

منبع: *Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html*

۳ـ۱ـ سرمایه انسانی ترکیه

ترکیه در کنار برخورداری از موقعیت ترانزیتی مناسب، کشاورزی نسبتاً پیشرفته، قابلیت جذب توریست و دسترسی به آب‌های آزاد و دریاهای مختلف، از سرمایه انسانی بسیار خوب و کارآیی نیز برخوردار است. مشارکت استراتژیک این کشور با غول‌های اقتصادی جهان نظیر آمریکا، روسیه، آلمان و سایر کشورهای اروپایی و برخورداری از این نیروی بهره‌ور، سبب شده تا سرمایه‌گذاری قابل توجهی در این کشور صورت گیرد.

افزایش بهره‌وری نیروی انسانی در ترکیه طی سال‌های ۱۹۹۸ الی ۲۰۰۴

منبع: *Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html*

تعامل اصلی ترکیه با کشورهای اروپایی است که روز به روز نیز در حال افزایش می‌باشد. بازار داخلی نسبتاً غنی ترکیه نیز از عوامل مهم جلب سرمایه‌های خارجی بوده به‌طوری که پس از کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس، ترکیه بیشترین موفقیت را در جذب سرمایه‌های خارجی داشته است. موقعیت جغرافیایی و روابط این کشور با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز، چنین شانس بزرگی را به ترکیه داده که بتواند به عنوان واسطه و راهنمای کشورهای اروپایی و آمریکا عمل کند، البته بخشی از این موفقیت مدیون ارتباطات قوی و نیروی انسانی ماهر و انبوه این کشور بوده است. *(نصری: ۱۳۸۲ - ص ۹)*

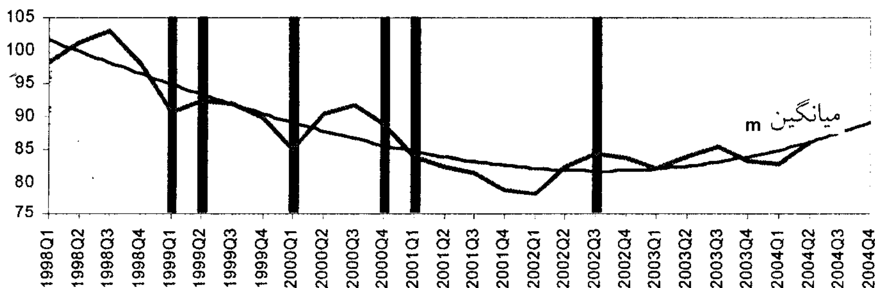
این امر از نظر اقتصادی و اجتماعی برای ترکیه از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. زیرا به این ترتیب بخشی از نیروی کار ترکیه به دیگر کشورها اعزام و تا حد قابل توجهی از فشار بیکاری که جامعه ترکیه همانند بسیاری از دیگر کشورهای منطقه با آن روبه‌روست، می‌کاهد. مقایسه آمار ۱۱ درصدی بیکاری در ترکیه با سایر کشورهای منطقه نشان می‌دهد که این سیاست تا چه حد در کاهش فشار بیکاری در این کشور مؤثر بوده است.

تغییرات شاخص اشتغال در ترکیه از سال ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۴

این نمودار نشان می‌دهد که:

۱ - افزایش تولید به دلیل افزایش نیروی انسانی نبوده است.

۲ - ترکیه با مشکل بیکاری مواجه بوده و این مشکل پس از بحران سال ۲۰۰۱ افزایش یافته است.

منبع: *Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html*

مقایسه شاخص توسعه انسانی در ترکیه و همسایگانش

	کشور	شاخص توسعه انسانی
۱	یونان	۰,۸۸۵
۲	قبرس	۰,۸۸۳
۳	بلغارستان	۰,۷۷۹
۴	ارمنستان	۰,۷۵۴
۵	گرجستان	۰,۷۴۸
۶	ترکیه	۰,۷۴۲
۷	آذربایجان	۰,۷۴۱
۸	ایران	۰,۷۲۱
۹	سوریه	۰,۶۹۱
	میانگین	۰,۷۴

منبع: *Human Development Reports, United Nations 2002*

سرمایه انسانی ترکیه و تعیین جایگاه جهانی آنها

شاخص		رتبه	از میان کشور
کارگران کشاورز (زن)	٪۷۲	۳	۷۷
کارگران کشاورز (مرد)	٪۳۴	۱۵	۷۸
تعداد روزهای تعطیل	۳۶ روز	۱۳	۲۰
جمعیت فعال بین ۱۰ تا ۱۴ سال	٪۷,۷	۶۶	۹۰
جمعیت فعال بین ۱۵ تا ۱۹ سال	٪۵۲,۶	۴۲	۱۷۱
جمعیت فعال بین ۲۰ تا ۲۴ سال	٪۷۴,۳	۷۲	۱۷۰
جمعیت فعال بین ۲۵ تا ۲۹ سال	٪۷۷,۲۶	۱۱۴	۱۷۱
جمعیت فعال بین ۳۰ تا ۳۴ سال	٪۷۷,۱	۱۲۱	۱۶۹
جمعیت فعال بین ۳۵ تا ۳۹ سال	٪۷۷,۱	۱۲۱	۱۷۰
جمعیت فعال بین ۴۰ تا ۴۴سال	٪۷۶,۵	۱۱۷	۱۷۱
جمعیت فعال بین ۴۵ تا ۴۹ سال	٪۶۸,۲	۱۳۸	۱۶۷
جمعیت فعال بین ۵۰ تا ۵۴ سال	٪۶۲,۵	۱۳۷	۱۷۰
جمعیت فعال بین ۵۵ تا ۵۹ سال	٪۵۶,۱	۱۱۰	۱۷۰
جمعیت فعال بین ۶۰ تا ۶۴ سال	٪۴۷	۸۴	۱۷۰
جمعیت فعال ۶۵ سال به بالا	٪۳۲,۴	۶۳	۱۶۹

منابع: *ILO (International Labour Organization). 2002. Key Indicators of the Labour Market 2001-2002. February 2002*

مقایسه جمعیت ۱۵ تا ۱۹ سال فعال اقتصادی در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش

	کشور	جمعیت ۱۵ تا ۱۹ سال فعال اقتصادی (٪)
۱	ترکیه	۵۲,۶۸
۲	قبرس	۴۳,۴۷
۳	سوریه	۳۱,۰۲
۴	ایران	۳۰,۰۵
۵	آذربایجان	۲۶,۳۵
۶	گرجستان	۲۵,۶۶
۷	ارمنستان	۲۴,۱۶
۸	یونان	۲۰,۳۸
۹	بلغارستان	۱۷,۳۱
۱۰	عراق	۱۵,۵۷
	میانگین	۳۴,۶

منبع: *Economic activity rate and economically active population, by sex, thirteen age groups, 1950-2010 (ILO estimates and projections) are data from the International Labour Union (ILO). Source details: ILO, Economically Active Population, 1950-2010, fourth edition, diskette database (Geneva, 1997)..*

مقایسه نرخ رشد فعالیت اقتصادی زنان در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نرخ رشد فعالیت اقتصادی زنان (٪)
۱	ایران	۳۴
۲	سوریه	۲۱
۳	ترکیه	۱۴
۴	یونان	۷
۵	آذربایجان	۵
۶	قبرس	۲
۷	ارمنستان	۰
۸	گرجستان	۰
۹	بلغارستان	-۵
	میانگین	۱۹,۶۹

منبع: *Calculated on the basis of data on the economically active population and total population from ILO (International Labour Organization). 2002. Estimates and Projections of the Economically Active Population, 1950-2010, 4th ed., rev. 2. Database. Geneva.*

مقایسه نسبت فعالیت اقتصادی زنان ۱۵ سال به بالا (سال ۲۰۰۰)

	کشور	نسبت فعالیت اقتصادی زنان ۱۵ سال به بالا
۱	ارمنستان	۶۲,۴
۲	بلغارستان	۵۶,۸
۳	گرجستان	۵۵,۷
۴	آذربایجان	۵۴,۶
۵	ترکیه	۴۹,۹
۶	قبرس	۴۹
۷	یونان	۳۸
۸	ایران	۲۹
۹	سوریه	۲۸,۶
	میانگین	۴۰,۵۴

منبع: *Calculated on the basis of data on the economically active population and total population from ILO (International Labour Organization). 2002. Estimates and Projections of the Economically Active Population, 1950-2010, 4th ed., rev. 2. Database. Geneva.*

مقایسه نیروی کار فعال (سال ۲۰۰۰) در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نیروی کار فعال (میلیون نفر)
۱	ترکیه	۲۳٫۸
۲	ایران	۲۱
۳	عراق	۶٫۵
۴	سوریه	۵٫۲
۵	یونان	۴٫۳۷
۶	بلغارستان	۳٫۸۳
۷	آذربایجان	۳٫۷
۸	گرجستان	۲٫۱
۹	ارمنستان	۱٫۴
	میانگین	۱۶٫۳

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

۴ـ۱ـ حمل و نقل و ارتباطات

برخورداری از امکانات زیربنایی ارتباطی در ترکیه از نظر راه‌ها و خطوط ارتباطی، به معنای دسترسی آسان و سریع به مناطق تولید، بازار مصرف و نیروی متخصص می‌باشد. ارتباطات خوب در ترکیه نه تنها بازارهای محلی و محدود داخلی را به یک بازار ملی گسترده تبدیل نموده، بلکه به‌دلیل ایجاد ارتباط بین مناطق مختلف، موجب نزدیکی هر چه بیشتر فرهنگی این کشور و ایجاد هویت ملی مشترک شده است.

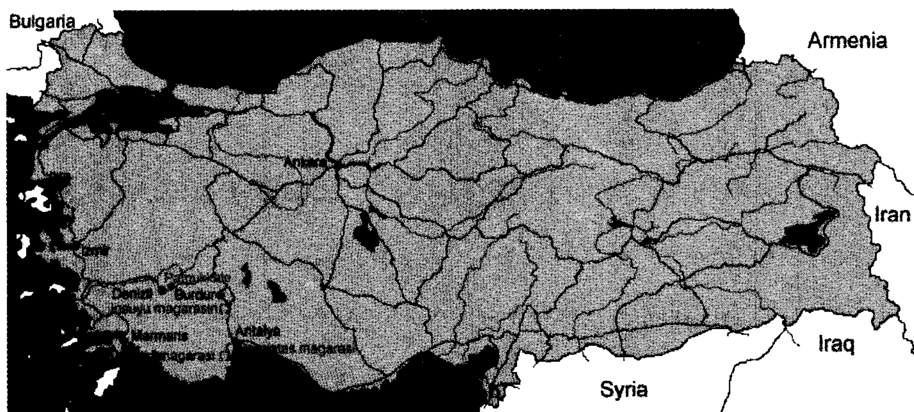
بررسی نقشه طبیعی ترکیه نشان می‌دهد که این کشور برای یکپارچه‌سازی خود با مشکلات جدی مواجه است. لذا ارتباطات به عنوان یک عامل هم‌گراساز نقش مهمی در وحدت سیاسی و اجتماعی آن ایفا می‌کند.

مساحت وسیع ترکیه، احاطه آن از سه طرف توسط دریاها و تحقق ارتباط مابین اروپا و آسیا، اهمیت راه‌ها و ترابری را برای این کشور بسیار مهم نموده است. بخش حمل و نقل ترکیه مجموعه‌ای متشکل از راه‌های دریایی، زمینی و هوایی است که در این مجموعه حمل و نقل زمینی درون کشوری، حدود ۸۷٪ نقل و انتقالات را به خود اختصاص داده است.

هم‌اکنون ترکیه دارای ۲ دروازه مرزی با بلغارستان، ۲ دروازه با عراق، ۲ دروازه با سوریه، ۳ دروازه با ایران، ۳ دروازه با گرجستان، ۲ دروازه با یونان و ۲ دروازه غیرفعال با ارمنستان بوده و با داشتن بیش از ۲۲۰۰۰ کامیون استاندارد حمل کالا، صاحب یکی از بزرگترین ناوگان‌های اروپا می‌باشد.

۱-۴-۱- حمل و نقل زمینی

نقشه ارتباطات جاده‌ای ترکیه

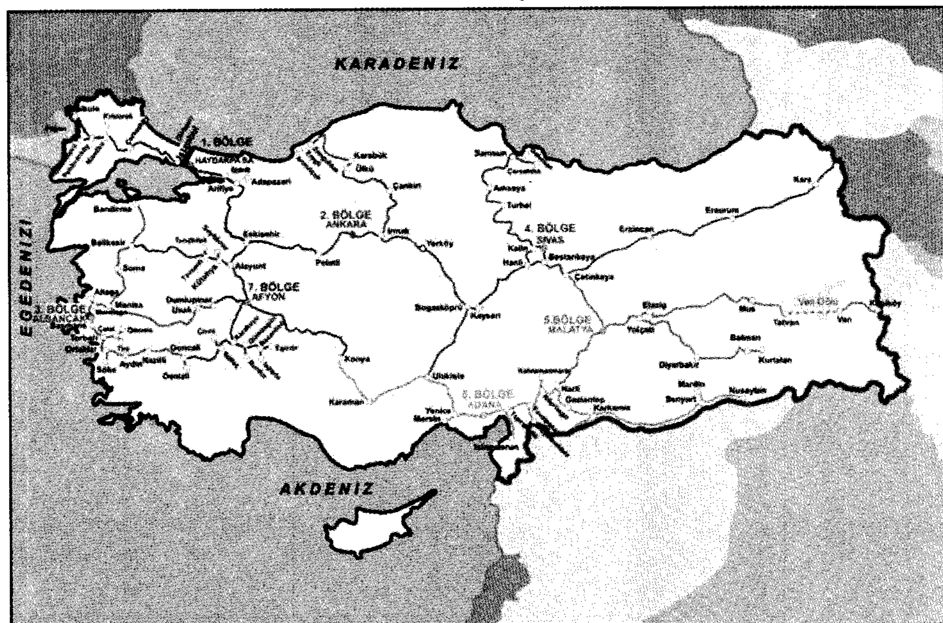
راه‌آهن دولتی ترکیه با بیش از ۸۶۰۷ کیلومتر راه اصلی، ۱۹۶۴ کیلومتر راه فرعی و ۶۶۷ کیلومتر راه برقی، سالیانه بیش از ۱۵۰ میلیون مسافر و ۲۰ میلیون تن بار را جابه جا می‌کنند. همچنین ترکیه با دارا بودن بیش از ۱۳۱۲۲۶ کیلومتر جاده اصلی و ۲۵۴۷۳۴ کیلومتر راه روستایی، امکانات خوبی را در سرتاسر این کشور برای جابجایی بار و مسافر فراهم نموده

است. موقعیت استراتژیک ترکیه به‌عنوان پل متصل کننده اروپا و آسیا، از یک طرف و ترافیک بنادر ترکیه در سواحل دریای مدیترانه از سوی دیگر، سبب شده تا ترکیه توجه بیشتری به توسعه بزرگراه‌ها و خطوط مواصلاتی خود نماید. بر این اساس، دولت ترکیه در نظر دارد از گرجستان تا استانبول، از استانبول تا ازمیر و از مرسین تا شیرناک و دروازه مرزی حابور با عراق را با اتوبان و بزرگراه به یکدیگر مرتبط کند. گسترش شبکه راه‌ها در ترکیه به ویژه احداث بزرگراه‌ها علاوه بر نقشی که در عملیات نظامی و امنیتی منطقه ایفا می‌کنند، نقش مؤثری نیز در رونق مناطق آزاد تجاری و شکوفایی اقتصادی، منطقه بازی خواهد نمود. *(مرادیان: ۱۳۸۳ - ص ۶۲)*

راه آهن سراسری ترکیه نه تنها از نظر ارتباطی نقش ایفا می‌کند، بلکه از نظر سیاسی و امنیتی نیز موجب شده تا این کشور بتواند تمامی نقاط خود را در کنش متقابل نگه دارد. مقایسه تراکم راه‌های ترکیه اعم از جاده‌ای یا ریلی با همسایگان این کشور، نشان دهنده وجود ارتباط قوی در ترکیه می‌باشد. هم‌اکنون شبکه راه‌آهن ترکیه با کشورهای ایران، ارمنستان، بلغارستان، یونان، سوریه و عراق (از طریق سوریه) مرتبط بوده و احداث خط‌آهن جدیدی بین ترکیه و گرجستان در دست مطالعه می‌باشد. تعداد تونل‌های موجود در شبکه راه‌آهن ترکیه ۷۶۵ تونل به طول بیش از ۱۷۹۷۵۰ متر و تعداد پل‌های آن ۲۳۵۹۲ پل است که می‌توانند از نظر نظامی نقش مهمی در هر گونه عملیات نظامی در این کشور ایفا نمایند. *(http://www.kgm.gov.tr)*

نقشه گسترش شبکه راه‌آهن ترکیه

TCDD DEMİRYOLU ŞEBEKESİ

منبع: *http://www.tcdd.gov.tr*

طول راه‌های زمینی ترکیه (کیلومتر)

راه آهن اصلی	راه آهن فرعی	راه آهن برقی	جاده اصلی	راه روستایی
۸۶۰۷	۱۹۶۴	۶۶۷	۱۳۱۲۲۶	۲۵۴۷۳۴

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

وضعیت راه‌ها در ترکیه و همسایگان این کشور

کشور	تراکم راه -نسبت راه به مساحت کشور (کیلومتر راه در هر کیلومتر مربع مساحت)	مساحت (کیلومتر مربع)	جمع کل	آسفالت	خاکی
ارمنستان	۰,۵۳	۲۹۸۰۰	۱۵۹۱۸	۱۵۹۱۸	۰
آذربایجان	۰,۲۹	۸۶۶۰۰	۲۴۹۶۱	۲۳۰۳۷	۱۹۲۴
بلغارستان	۰,۳۴	۱۱۰۹۱۰	۳۷۲۸۶	۳۳۸۱۸	۳۴۶۸
یونان	۰,۸۹	۱۳۱۹۴۰	۱۱۷۰۰۰	۱۰۷۴۵۱	۹۵۴۹
ایران	۰,۱۰	۱۶۴۸۰۰۰	۱۶۷۱۵۷	۹۴۱۰۹	۷۳۰۴۸
عراق	۰,۱۰	۴۳۷۰۷۲	۴۵۵۵۰	۳۸۳۹۹	۷۱۵۱
سوریه	۰,۲۳	۱۸۵۱۸۰	۴۳۳۸۱	۱۸۲۲۶	۲۵۱۵۵
ترکیه	۰,۴۹	۷۸۰۵۸۰	۳۸۵۹۶۰	۱۳۱۲۲۶	۲۵۴۷۳۴
گرجستان	۰,۲۹	۶۹۷۰۰	۲۰۳۶۲	۱۹۰۳۸	۱۳۲۴

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه طول کل راه‌ها در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش

	کشور	طول کل راه‌ها (کیلومتر)
۱	ترکیه	۳۸۵۹۶۰
۲	ایران	۱۶۷۱۵۷
۳	یونان	۱۱۷۰۰۰
۴	عراق	۴۵۵۵۰
۵	سوریه	۴۳۳۸۱
۶	بلغارستان	۳۷۲۸۶
۷	آذربایجان	۲۴۹۶۱
۸	گرجستان	۲۰۳۶۲
۹	ارمنستان	۱۵۹۱۸
۱۰	قبرس	۱۳۴۹۱

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تعداد خودروها در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش (سال ۱۹۹۷)

	کشور	تعداد خودرو به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱	قبرس	۴۵۰
۲	یونان	۳۲۹
۳	بلغارستان	۲۹۳
۴	ترکیه	۶۷
۵	آذربایجان	۵۱
۶	عراق	۵۰
۷	ایران	۲۳
	میانگین	۷۱

منبع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook*

مقایسه کل طول راه‌آهن در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش

	کشور	طول راه‌آهن (کیلومتر)
۱	ترکیه	۸۶۰۷
۲	ایران	۷۲۰۱
۳	بلغارستان	۴۲۹۴
۴	سوریه	۲۷۴۶
۵	یونان	۲۵۷۱
۶	آذربایجان	۲۱۲۲
۷	عراق	۱۹۶۳
۸	گرجستان	۱۶۱۲
۹	ارمنستان	۸۵۲
	میانگین	۵۹۲۵

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه نسبت جاده‌های آسفالته در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش

	کشور	درصد جاده‌های آسفالته
۱	ارمنستان	۹۶,۳
۲	بلغارستان	۹۴
۳	گرجستان	۹۶,۵
۴	آذربایجان	۹۲,۳
۵	یونان	۹۱,۸
۶	عراق	۸۴,۳
۷	قبرس	۸۸۷,۷
۸	ترکیه	۳۴
۹	سوریه	۲۳,۱
	میانگین	۵۵,۲۷

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

پروژه ساخت تونل زیرزمینی مرمره برای اتصال دو سوی تنگه راهبردی بسفر در استانبول علاوه بر دو پل مهم ارتباطی بسفر و سلطان محمد فاتح که بخش‌های آسیایی و اروپایی استانبول را به یکدیگر متصل می‌کند، ترکیه قصد دارد با ساخت تونل راه آهن مرمره در زیر تنگه بسفر، راه ارتباطی سومی را برقرار نماید. این پروژه، شبکه راه‌آهن ترکیه را که به‌دلیل تنگه بسفر منقطع می‌باشد، به هم مرتبط خواهد ساخت. احداث این تونل زیر آبی ۲/۵ میلیارد دلار هزینه در بر دارد که ۸۱۵ میلیون دلار اعتبار اولیه آن از سوی بانک همکاری‌های بین‌المللی ژابیک[1] تأمین خواهد شد. هدف اولیه احداث تونل زیرزمینی مرمره کاهش ترافیک

1. JABIC

شهر استانبول است. طول این کانال ۱۳/۳ کیلومتر خواهد بود و مدت زمان ارتباط دو منطقه اروپایی و آسیایی استانبول در دو طرف تنگه بسفر را ۱۰ تا ۱۶ دقیقه کاهش خواهد داد.

این کانال چهار خطی در عمق ۵۵ متری زیر پل بسفر ساخته خواهد شد و عمیق‌ترین تونل زیر آبی جهان خواهد بود. در حوزه این پروژه چهار ایستگاه زیرزمینی تأسیس شده و در مقابل زلزله‌های تا ۹ ریشتر مقاوم بوده و در هر ساعت ظرفیت انتقال ۱۵۰ هزار مسافر در هر دو جهت رفت و برگشت را خواهد داشت. این پروژه توسط یک کنسرسیوم ترکیه ـ ژاپن اجرا شده و در سال ۲۰۰۸ مورد بهره‌برداری قرار خواهد گرفت. (TDN- ۸۳/۲/۱۹)

به لحاظ نظامی، احداث این تونل دغدغه ارتش ترکیه که همیشه نگران سرنوشت دو پل راهبردی خود بر روی تنگه بسفر و جدایی تراس شرقی از آناتولی مرکزی بوده است را به‌شدت کاهش خواهد داد.

لازم به یادآوری است دو پل معلق احداثی بر روی تنگه بسفر که هم اکنون مورد استفاده قرار می‌گیرند، با ترافیک شدید مواجه بوده و اقدامات تأمینی ویژه‌ای درخصوص آنها رعایت می‌گردد.

ژاپن برای احداث این گذرگاه، ۹۴۱ میلیون دلار وام به ترکیه می‌دهد. این گذرگاه در منطقه وسیعی از شهرستان گبزه در ۱۰۰ کیلومتری شرق این شهر شروع شده و پس از عبور از تنگه بسفر تا منطقه حالکالی در بخش اروپایی استانبول ادامه خواهد داشت. با اتمام این طرح، سهم سیستم ریلی در حمل و نقل شهری استانبول از ۳ درصد به ۲۷ درصد افزایش خواهد یافت. ادعا شده است که این تونل تنها بخش کوچکی از طرح عظیم ۵ میلیارد دلاری «مارمارای» می‌باشد. *(TDN- ۸۳/۲/۱۹)*

هم‌اکنون ارتباط زمینی بین دو بخش استانبول، توسط شناورهای بزرگ و کوچک و دو پل معلق که بر روی تنگه بسفر احداث شده‌اند، برقرار می‌شود.

۲ـ۴ـ۱ـ حمل و نقل دریایی

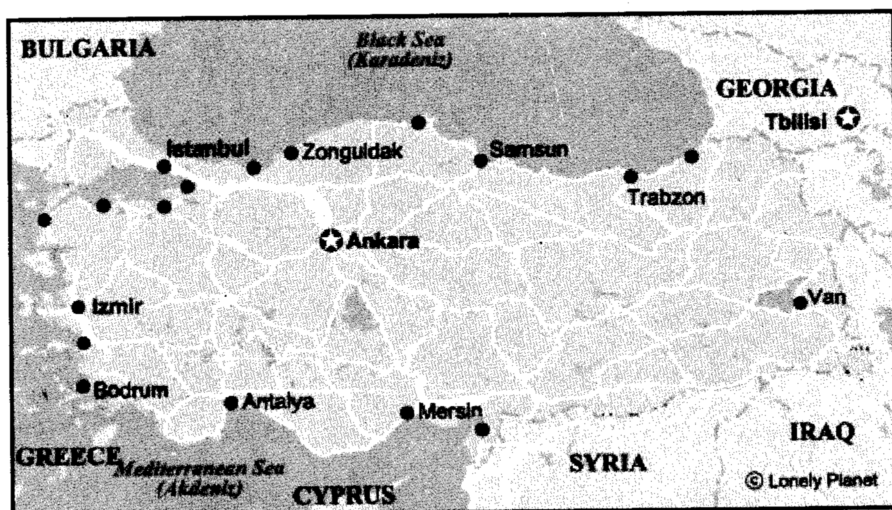
ترکیه کشوری است که ۷۵٪ صادرات و ۹۵٪ واردات خود را از طریق دریا انجام می‌دهد

و برای چنین کاری این کشور دارای ۱۲ بندر در دریای سیاه، ۳۲ بندر در دریای مرمره، ۵۰ بندر در دریای اژه و منطقه ازمیر و ۱۴ بندر در دریای مدیترانه می‌باشد. در حال حاضر سه سازمان کشتیرانی دولتی، امور حمل و نقل در دریاها را بر عهده داشته و سالیانه نزدیک به ۲۴۰ میلیون تن بار را جا به جا می‌کنند.

ترکیه در ناوگان تجاری، ۵۴۷ فروند از انواع مختلف کشتی (شامل ۱۱۱ فروند ویژه حمل محصولات فله، ۲۹۳ فروند کشتی حمل بار، ۳۷ فروند کشتی حمل محصولات شیمیایی، ۲۰ فروند کشتی حمل کانتینر، ۵ فروند کشتی حمل گاز مایع، ۱۱ کشتی مسافربری، ۴۱ فروند کشتی نفتکش، ۳ کشتی یخچال‌دار و بقیه از سایر انواع کشتی‌ها (۲۶ فروند)) دارد که در جابه‌جایی مسافر و به‌ویژه بار نقش مهمی ایفا می‌کنند. این ناوگان از نظر نظامی نیز حائز اهمیت بوده و می‌تواند هنگام بروز هر نوع درگیری، مورد استفاده ارتش ترکیه قرار گیرد.
(CIA World Factbook, March 2005)

بنادر مهم ترکیه

نقشه پراکندگی مهم‌ترین بنادر ترکیه

مهم‌ترین بنادر ترکیه از نظر ظرفیت بارگیری عبارتند از: *گملیک*، هوپا، *اسکندرون*، *استانبول (حیدرپاشا)*، *ازمیر*، *باندیرما*، *درینجه*، *کجاعلی (ازمیت)* مرسین، *سامسون و ترابزون* که مشخصات برخی از آنها عبارت است از:

بندر باندیرما

مختصات:

۴۰ ۲۱ ۴۵ N

۲۷ ۵۷ ۵۰ E

ساعات کار بخش اداری: ۰۸۳۰ الی ۱۷۳۰

ساعات کار بندر: سه شیفت ۲۴ ساعته بدون تعطیلی

این بندر در جنوب دریای مرمره واقع شده و یکی از مهم‌ترین بنادر صادراتی ترکیه محسوب می‌گردد. تجهیزات بندر شامل ۱۵ جرثقیل است که ۴ دستگاه ۳۴ تنی و ۶ دستگاه ۲۵ تنی متحرک بوده و همگی مدرن می‌باشند. دو موج شکن به طول ۵۰۰ و ۱۰۰ متر و عرض ۲۲۵ متر نیز از تأسیسات بندر محافظت می‌کنند. این بندر به شبکه سراسری خط آهن ترکیه متصل بوده و ناوبری و هدایت کشتی‌ها برای ورود و خروج به آن الزامی می‌باشد. طول اسکله این بندر ۱۳۱۵ متر و عمق آب ۸ تا ۱۲ متر است.

(http://www.tcdd.gov.tr/liman/limanresim/limbandirma.jpg)

بندر ازمیر

مختصات:

۳۸ ۲۵ ۰۰ N

۲۷ ۰۴ ۳۰ E

این بندر در سواحل غربی ترکیه در حاشیه دریای اژه واقع شده و سومین شهر بزرگ ترکیه و

یکی از مراکز مهم تجاری این کشور محسوب می‌گردد. به‌علت نزدیکی ازمیر به مناطق کشاورزی و صنعتی ترکیه، این بندر در حیات اقتصادی ترکیه و صدور محصولات تولیدی آن نقش مهمی ایفا می‌کند. ناوبری برای کشتی‌ها در این بندر الزامی بوده و بندر با دسترسی مناسبی که به شبکه بزرگراه‌ها و خطوط آهن ترکیه دارد، تسهیلات مناسبی برای صادرات و واردات فراهم نموده است.

در این بندر ۵ دستگاه جرثقیل ۴۰ تنی و ۴۹ دستگاه از انواع تراک و جرثقیل تعبیه شده که کار تخلیه یا بارگیری کشتی‌ها را در اسرع وقت انجام می‌دهند. در کنار بندر دو سیلو احداث شده که در امر ذخیره و تسریع نقل وانتقال محصولات نقش مهمی ایفا می‌کنند. به‌علت واقع شدن این بندر در نزدیکی مراکز توریستی و تاریخی ترکیه، همواره حجم عظیمی از مسافران خارجی در آن دیده می‌شود.

(http://www.tcdd.gov.tr/liman/limanresim/limanizmirresim.jpg)

بندر درینجه

مختصات:

۴۰ ۴۴ ۴۴ N

۲۹ ۵۰ ۰۰ E

این بندر در سواحل شمالی خلیج ازمیت واقع شده و نقش چندگانه‌ای در نقل و انتقال کالاهای تجاری بازی کرده و نقش گزینه جانشین بندر استراتژیک و حساس حیدرپاشا را به عهده دارد و در صورت هر گونه اخلال در کار بندر حیدر پاشا، این بندر به‌سرعت به جای آن وارد عمل شده و اجازه نخواهد داد تا اختلال در کار بندر حیدرپاشا، وقفهٔ مهمی در کار واردات و صادرات کالا از به ترکیه ایجاد نماید. در این بندر ۹ جرثقیل تا ۳۵ تن و ۸ جرثقیل متحرک ۵ تا ۲۵ تن وجود دارد که به بارگیری و تخلیه کشتی‌ها مشغول می‌باشند. در کنار این بندر یک سیلوی غلات به ظرفیت ۹۵۰۰۰ تن نیز احداث شده و ناوبری برای ورود کشتی‌های بالای ۵۰۰ تن به آن الزامی است.

(http://www.tcdd.gov.tr/liman/limanresim/limderincere.jpg)

بندر سامسون

مختصات:

۴۱ ۱۸ ۰۰ N

۳۶ ۲۲ ۰۰ E

این بندر در شمال ترکیه و حاشیه دریای سیاه واقع شده و امکانات خوبی شامل ۱۹ جرثقیل تا ۳۵ تن و ۶ جرثقیل تا ۲۵ تن در آن نصب شده است. این بندر فضای وسیعی برای محصولاتی که با کانتینر حمل می‌شوند، داشته که کانتینرها توسط یک جرثقیل ۳۵ تنی بارگیری یا تخلیه می‌شوند. این بندر راه‌آهن و بزرگراه‌های ترکیه را توسط کشتی‌های خود به طول ۱۸۵ و عرض ۲۶ متر، به کشورهای مشترک المنافع واقع در سواحل دریای سیاه مرتبط نموده است. بندر کشتی‌ها تا ۱۲۰۰۰ تن وزن مرده را می‌تواند بپذیرد.

(http://www.tcdd.gov.tr/liman/limanresim/limsamsun.jpg)

بندر حیدر پاشا (استانبول)

مختصات:

۴۰ ۵۹ ۰۰N

۲۸ ۵۷ ۰۰ E

این بندر مهم‌ترین دروازه ترکیه به جهان خارج و یکی از فعال‌ترین بنادر دنیا محسوب می‌گردد. ورود و خروج به آن نیازمند اجازه سازمان بنادر و کشتیرانی ترکیه بوده و به ناوبری احتیاج دارد. در این بندر یک جرثقیل ۲۵۰ تنی و ۶۴ دستگاه جرثقیل از انواع دیگر وجود دارد، همچنین سردخانه‌های مجهزی در آن پیش‌بینی شده است. در محلی به نام گوزتپه فضای وسیعی برای استقرار کانتینرها پیش‌بینی شده و یک سیلوی ۳۴۰۰۰ تنی نیز در آن احداث شده است. این بندر به خط آهن و بزرگراه‌های ترکیه متصل بوده و سه خط آهن هر یک به ظرفیت ۴۸۰ تن به این بندر ختم می‌گردد.

(http://www.tcdd.gov.tr/liman/limanresim/limhpasa.jpg)

مشخصات مهم‌ترین بنادر ترکیه

بندر	حیدرپاشا	مرسین	ازمیر	سامسون	باندیرما	درینجه	اسکندرون	جمع
طول اسکله (متر)	۲۷۶۵	۴۶۰۵	۲۹۵۹	۱۷۵۶	۲۷۸۸	۱۰۹۲	۱۴۲۶	۱۷۳۹۰
مساحت (هزار متر مربع)	۳۲۰	۹۹۴	۹۰۲	۵۸۸	۲۴۶	۳۱۲	۷۵۰	۴۱۱۰
عمق (متر)	۱۲-	۱۴٫۵-	۱۳-	۱۲-	۱۲-	۱۵-	۱۲-	
تعداد کارکنان (نفر)	۷۲۵	۱۰۹۸	۵۰۵	۲۷۴	۲۴۸	۲۳۵	۴۹۱	۳۵۷۶
تعداد کشتی‌های دریافتی در سال	۲۶۵۱	۴۶۹۲	۳۶۴۰	۱۱۳۰	۴۲۸۰	۸۶۲	۶۴۰	۱۷۸۹۰
ظرفیت (هزار تن در سال)	۵۴۲۷	۶۱۳۱	۶۴۱۹	۲۳۸۰	۲۷۷۱	۲۲۸۸	۳۲۴۷	۲۸۶۶۳
ظرفیت اسکله (هزار تن در سال)	۸۵۵۸	۱۰۹۶۷	۱۱۱۰۰	۴۳۰۰	۷۰۰۸	۲۹۹۱	۶۰۹۷	۵۱۰۰۰

منبع: *http://www.tcdd.gov.tr/liman*

مقایسه راه‌های آبی در ترکیه و همسایگانش

	راه آبی (کیلومتر)
ارمنستان	-
بلغارستان	۴۷۰
یونان	۴۰۵
عراق	۱۰۱۵
سوریه	۸۷۰
ترکیه	۱۲۰۰

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه ظرفیت ناوگان حمل و نقل ترکیه و همسایگان زمینی و دریایی این کشور

کشور	تعداد کل کشتی‌های ناوگان دریایی (بالای ۱۰۰۰ تن)	ظرفیت حمل و نقل (GRT)	ملاحظات
آذربایجان	۵۵	۲۴۸۱۵۵	۱۲ باری، ۴۰ نفتکش، ۱ مسافربر
اوکراین	۱۵۶	۸۶۲۶۹۰	۱۱۴ باری، ۴ کانتینربر، ۱۴ مسافربر، ۱۴ نفتکش، ۱۰ سایر
بلغارستان	۸۵	۹۴۷۷۱۱	۶۱باری، ۴ حمل مواد شیمیایی، ۲ کانتینربر، ۲ مسافربر، ۷ نفتکش، ۹ سایر
گرجستان	۱۷	۱۰۳۰۸۰	۱۰ باری، ۱ حمل مواد شیمیایی، ۶ نفتکش
یونان	۷۷۹	۲۴۷۴۴۸۷۲	۳۴۱ باری، ۲۲ حمل مواد شیمیایی، ۲۵۳ نفتکش، ۴۳ کانتینربر، ۵ حمل گازمایع، ۱۴ مسافربر، ۲ حمل خودرو، ۹۹ سایر
قبرس	۱۴۱۴	۲۳۴۹۷۷۷۶	۹۷۹ باری، ۶ حمل گاز مایع، ۲۲ حمل مواد شیمیایی، ۱۴۴ کانتینربر، ۸ مسافربر، ۱۵۰ نفتکش، ۴۲ یخچال‌دار، ۲ حمل خودرو، ۶۲ سایر
مجارستان	۲	۱۲۹۴۹	۲ باری
عراق	۳۲	۶۰۶۲۲۷	۱۵ باری، ۱ مسافربر، ۱۳ نفتکش، ۱ یخچال‌دار، ۲ سایر
لهستان	۵۷	۱۱۲۰۱۶۵	۵۲باری، ۲ حمل مواد شیمیایی، ۳ سایر
روسیه	۶۹۵	۳۹۲۰۹۲۳	۴۲۱ باری، ۴ حمل مواد شیمیایی، ۲۵ کانتینربر، ۳۸ مسافربر، ۱۵۲ نفتکش، ۲۶ یخچال‌دار، ۲۹ سایر
سوریه	۱۳۷	۴۲۹۰۰۵	۱۳۱ باری، ۵ حمل احشام، ۱ سایر
ترکیه	۵۴۷	۵۹۳۵۱۷۳	۴۰۴ باری، ۳۷ حمل مواد شیمیایی، ۲۰ کانتینربر، ۵ حمل گاز مایع ۱۱، مسافربر، ۴۱ نفتکش، ۳ یخچال‌دار، ۲۶ سایر
رومانی	۱۴۲	۱۱۵۴۱۲۷	۱۲۶ باری، ۱ کانتینربر، ۱ مسافربر، ۵ نفتکش، ۲ حمل خودرو، ۷سایر
ایران	۱۳۸	۳۵۱۷۷۵۱	۸۸ باری، ۴ حمل مواد شیمیایی، ۷ کانتینربر، ۱ حمل گازمایع، ۲۶ نفتکش، ۲ یخچال‌دار، ۱۰ سایر

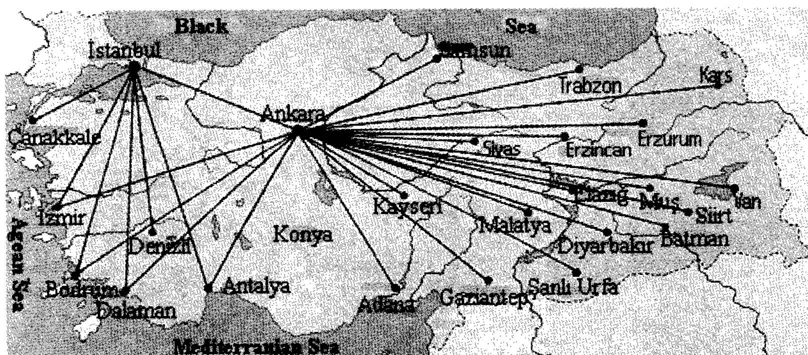
منابع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook; World Bank,: World Development Indicators 2001, Washington, DC: World Bank, 2001.*

۳ـ۴ـ۱ـ حمل و نقل هوایی

خطوط هوایی از نظر برقراری ارتباط سریع و فوری نقاط مختلف کشور، از اهمیت بهسزایی برخوردارند. از این جهت ترکیه با داشتن ۸۲ فرودگاه با باند آسفالت (شامل ۱۶ فرودگاه با طول باند بیشتر از ۳۰۴۷ متر، ۲۷ فرودگاه با طول باند بین ۲۴۳۸ تا ۳۰۴۷ متر، ۱۶ فرودگاه با طول باند ۹۱۴ تا ۱۵۲۳ متر و ۵ فرودگاه با طول باند کمتر از ۹۱۴ متر) و ۳۳ فرودگاه با باند غیر آسفالت و ۸ باند هلیپورت از امکانات خوبی برخوردار است. *(CIA World Factbook, March 2005)* در این رابطه دو فرودگاه آتاتورک و چورلو واقع در بخش اروپایی ترکیه به حمل کالا از اروپا و فرودگاه صابیحا گوکچه در بخش آسیایی استانبول به حمل کالا از آسیا اختصاص یافتهاند.

خطوط هوایی ترکیه، روزانه پروازهای منظمی را به نقاط مختلف دنیا عرضه کرده و ۴۰ شرکت خارجی، این کشور را به سایر نقاط دنیا مرتبط میسازند. شرکت هواپیمایی ترکیه، روزانه ۱۴ پرواز داخلی و ۳۱ پرواز به اروپا، ۹ پرواز به خاورمیانه، ۷ پرواز به آسیای جنوبشرقی، ۴ پرواز به آفریقا و یک پرواز هم به آمریکا انجام میدهد. این خطوط همچنین نقش مهمی در جذب توریست ایفا میکنند. لذا دولتمردان ترکیه در نظر دارند تا شبکه فرودگاهی خود را هر چه بیشتر گسترش دهند. *(http://www.dhmi.gov.tr)* در همین راستا تمامی ۸۱ استان ترکیه دارای فرودگاه خواهند شد که این موضوع میتواند بار امنیتی و نظامی نیز داشته باشد.

شبکه خطوط هوایی داخلی ترکیه

مقایسه نسبت مساحت به فرودگاه‌ها در ترکیه و همسایگان زمینی و دریایی این کشور

کشور	تعداد کل فرودگاه	مساحت (کیلومتر مربع)	نسبت فرودگاه به مساحت× ۱۰۰۰
ارمنستان	۱۱	۲۹۸۰۰	۰,۳۷
آذربایجان	۶۹	۸۶۶۰۰	۰,۷۹
بلغارستان	۲۱۶	۱۱۰۹۱۰	۱,۹
قبرس	۱۵	۹۲۵۰	۱,۶
یونان	۸۰	۱۳۱۹۴۰	۰,۶۱
گرجستان	۲۸	۶۹۷۰۰	۰,۴۰
ایران	۲۸۸	۱۶۴۸۰۰۰	۰,۱۷
عراق	۱۱۳	۴۳۷۰۷۲	۰,۲۶
سوریه	۱۰۴	۱۸۵۱۸۰	۰,۵۶
ترکیه	۱۱۵	۷۸۰۵۸۰	۰,۱۴

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

تعداد فرودگاه‌ها با انواع باند پرواز

کشور	فرودگاه‌های اصلی	بالای ۳۰۴۷ متر	بین ۳۰۴۷ تا ۲۴۳۸ متر	بین ۲۴۳۸ تا ۱۵۲۴ متر	بین ۱۵۲۴ تا ۹۱۴ متر	کمتر از ۹۱۴ متر
ارمنستان	۵	۲	۰	۱	۲	۰
آذربایجان	۲۹	۲	۶	۱۷	۳	۱
بلغارستان	۱۲۹	۱	۱۹	۱۵	۱	
قبرس	۱۲	۰	۷	۱	۳	۱
گرجستان	۱۴	۱	۷	۴	۱	۱
یونان	۶۴	۶	۱۵	۱۸	۱۷	۸
ایران	۱۱۲	۳۸	۲۱	۲۳	۲۴	۶
عراق	۸۰	۲۰	۳۹	۴	۷	۱۰
سوریه	۲۴	۵	۱۶	۰	۱	۲
ترکیه	۸۲	۱۶	۲۷	۱۸	۱۶	۵

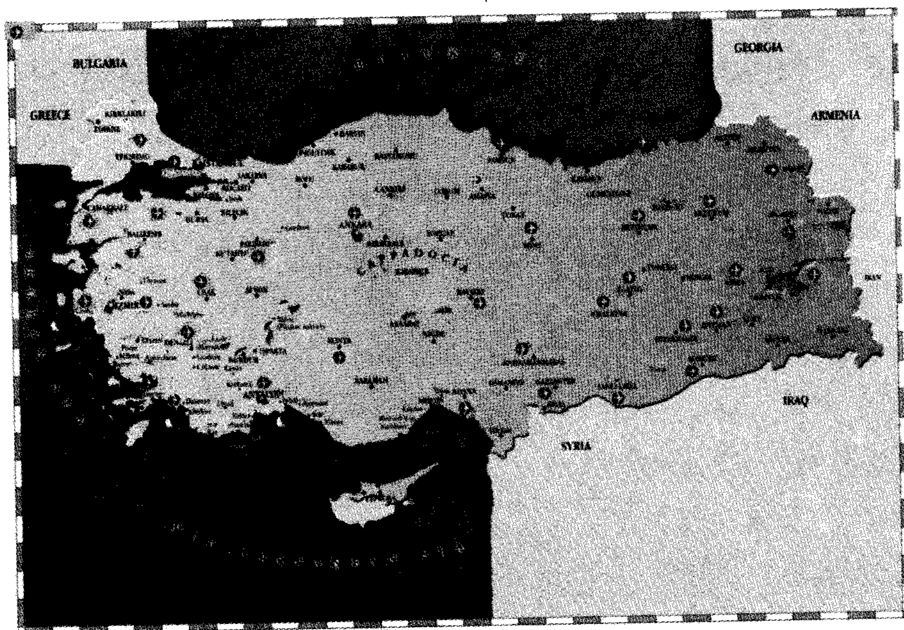
منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تعداد باندهای ویژه هلی‌پورت در ترکیه و کشورهای همسایه آن (سال ۲۰۰۲)

	کشور	تعداد باند هلی‌پورت
۱	ایران	۱۳
۲	قبرس	۱۰
۳	ترکیه	۸
۴	یونان	۷
۵	سوریه	۷
۶	عراق	۵
۷	بلغارستان	۱

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

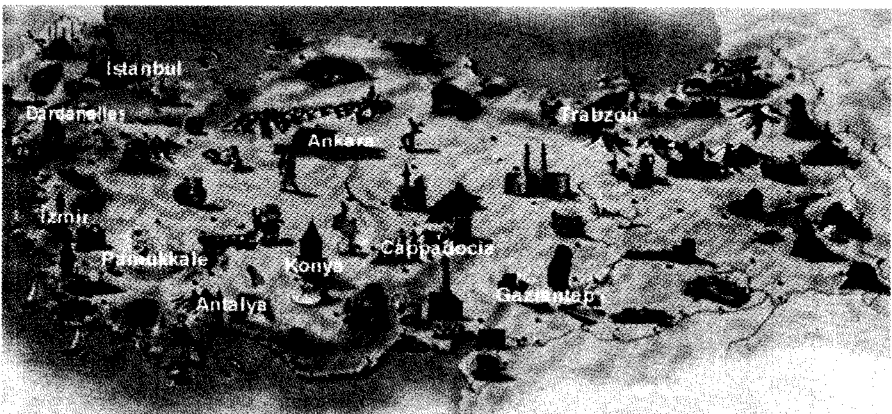
نقشه گسترش مهم‌ترین فرودگاه‌های ترکیه

۵ـ۱ـ توریسم

ترکیه ششمین کشور از میان ۲۴ کشوری است که بیشترین توریست‌های جهان را به خود جذب می‌کند. صنعت توریسم در ترکیه بسیار فعال بوده و وسیله ارتزاق بخش مهمی از مردم را فراهم آورده است.علاوه بر مردم, دولت ترکیه نیز حدود ۲۵٪ بودجه خود را از این راه تأمین می‌کند و هر ساله نیز بر تعداد توریست‌های بازدید کننده از این کشور افزوده می‌شود، به‌طوری که در سال ۲۰۰۴ میلادی نزدیک به ۱۴ میلیون نفر به این کشور سفر کرده و از نقاط تاریخی و دیدنی آن بازدید به‌عمل آورده‌اند. اکثر توریست‌هایی که از ترکیه بازدید می‌کنند، از کشورهای چون آلمان، انگلیس، آمریکا، کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، رومانی، فرانسه و جمهوری اسلامی ایران می‌باشند. به طوری که درهشت ماه اول سال ۲۰۰۴ دو میلیون و ۵۵۱ هزار نفر از آلمان، یک میلیون و ۱۷۲ هزار نفر از فدراسیون روسیه، ۹۵۳ هزار نفر از انگلستان، ۸۴۴ هزار نفر از بلغارستان، ۸۴۳ هزار نفر از هلند و ۳۹۴ هزار نفر از فرانسه، به ترکیه سفر کردند. در این دوره سهم ایرانیان در کل گردشگران خارجی که از ترکیه بازدید کردند، ۳/۱۰ درصد و تعداد آنان حدود ۴۵۰ هزار نفر بوده است. *(http://www.turizm.gov.tr)*

نقشه توریستی و نقاط دیدنی ترکیه

تعداد توریست‌های اسرائیلی نیز هر ساله در حال افزایش بوده و یهودیان به علت واقع شدن اماکنی نظیر محل تولد حضرت ابراهیم و برخی دیگر از آثار تمدن یهود، علاقه‌مندی بیشتری برای بازدید از ترکیه نشان می‌دهند. *(مرادیان: ۱۳۸۳ - ص ۶۴)*

عمده‌ترین مراکز جهانگردی ترکیه عبارتند از؛ شهرهای استانبول، ازمیر، آنتالیا، بورسا، قونیه و سواحل دریاهای مدیترانه، اژه و سیاه. منطقه کاپادوکیه در آناتولی مرکزی نیز از مناطق دیدنی ترکیه محسوب می‌شود. اما به‌رغم تلاش دولت ترکیه برای جلب توریست‌ها به مناطق شرقی، (استان‌های مجاور جمهوری اسلامی ایران) این مناطق مورد استقبال توریست‌ها قرار نگرفته و کمتر به آن توجه شده است که البته فقدان امکانات پذیرایی در مقایسه با مناطق غربی و نیز فقدان امنیت از علل این عدم استقبال محسوب می‌شود. *(http://www.irankulturevi.com/)*

با آموزش نیروهای شاغل در بخش توریسم و اختصاص یک وزارتخانه به آن و بهبود تسهیلات و خدمات ارائه شده به توریست‌ها، پیش‌بینی می‌شود که در آینده‌ای نزدیک، ترکیه در لیست مهم‌ترین کشورهای جلب سیاح قرار گیرد. البته باید توجه نمود که در کنار توسعه صنعت پر درآمد توریسم، قمارخانه‌ها و مراکز فساد نیز در این کشور در حال افزایش‌اند که این امر موجبات نارضایتی مردم مسلمان آن را فراهم نموده است.

مقایسه صنعت توریسم در ترکیه و همسایگانش (۱۹۹۷)

کشور	رتبه در جهان	شاخص
یونان	۱۴	۱۰۰۷۰۰۰۰ نفر
ترکیه	۱۵	۹۰۴۰۰۰۰ نفر
بلغارستان	۳۱	۲۹۸۰۰۰۰ نفر
قبرس	۴۰	۲۰۸۸۰۰۰ نفر

منبع : United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook

مقایسه توریست‌های ورودی (سال ۱۹۹۷)

	کشور	توریست‌های ورودی (میلیون نفر)
۱	یونان	۱۰,۰۷
۲	ترکیه	۹,۰۴
۳	بلغارستان	۲,۹۸
۴	قبرس	۲,۰۹
۵	سوریه	۰,۸۹
۶	ایران	۰,۷۴
۷	عراق	۰,۳۴
۸	گرجستان	۰,۳۱
	میانگین	۴,۰۷

منبع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook*

مقایسه سرانه توریست‌های ورودی

	کشور	سرانه توریست‌های ورودی به ازای هر ۱۰۰۰ نفرجمعیت
۱	قبرس	۲۷۰۵
۲	یونان	۹۴۴
۳	بلغارستان	۳۹۵
۴	ترکیه	۱۳۲
۵	گرجستان	۶۳
۶	سوریه	۵۰

منبع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook*

۱ـ۵ـ۱ـ مهم‌ترین اماکن و آثار توریستی ترکیه

ایاصوفیا

ایاصوفیا که در میدان سلطان احمد شهر استانبول قرار دارد، یکی از بزرگ‌ترین آثار تاریخی دوران بیزانس است که در زمان کنستانتینوس اول بنا شد. این بنا که ستون‌بندی آن چوبی بود، در جریان شورش علیه دولت به‌طور کامل سوخت. اما مجدداً به‌دست تئودوزیوس دوم، احداث و در سال ۴۱۵م دوباره افتتاح شد. ولی بار دیگر در شورش علیه دولت دستخوش حریق گردید و مجدداً با تلاش ۱۰ هزار کارگر در طول پنج سال و تحت نظر ۱۰۰ استاد معمار، تکمیل و در سال ۵۳۷ میلادی افتتاح شد. بنایی که امروزه هر سال پذیرای صدها هزار توریست داخلی و خارجی می‌باشد، در سنوات بعد از آن تاریخ نیز مکرراً بازسازی شده است. این بنا به مدت ۹۱۶ سال به عنوان کلیسا مورد استفاده قرار گرفت، تا آنکه پس از فتح استانبول به‌دست سلطان محمد فاتح به مسجد تغییر یافت و پس از اضافه شدن بناهای تازه و مناره‌ها در دوران عثمانی‌ها به مدت ۴۸۱ سال به عنوان مسجد استفاده شد که در سال ۱۹۳۵ به موزه تبدیل گشت. کاشی‌ها و موزائیک‌های این مسجد، زیبا و نشانه‌ای از شیوه زندگی مردم در دوران روم باستان می‌باشد.

آیزانو

این شهر در دوران امپراتوری روم، توسط صنعت پشم‌بافی توسعه یافت و ثروتمند شد. بدون شک مهم‌ترین بنای آیزانو، مقبره زئوس است که از عجایب هفتگانه دنیا محسوب می‌شود. این بنا به لحاظ معماری در آناتولی بی‌همتاست. نام مقبره از قهرمان افسانه‌ای به نام آزان اخذ شده که از به هم پیوستن پری آب‌ها اراتو و خانه افسانه‌ای پادشاه آدکاس به وجود آمده و درطول زمان به آیزانو تغییر نام داده است. این اثر تاریخی در ۵۷ کیلومتری مرکز شهر کوتاهیه واقع شده است.

هاتوشاش[1]

این شهر به‌دست اقوام هاتی در بغازکوی بنا شد و بعدها به‌دست هیتی‌ها افتاد. بر اساس اسناد به‌دست آمده در بغازکوی از دوران هیتیت‌ها، این بنا در سال ۱۸۰ قبل از میلاد به دستور آنیتا، پادشاه شهر کوسارا ویران شد. اما در دوران حمورابی، مدت کوتاهی پس از مرگ آنیتا، هیتیت‌ها به منطقه هاتوشا آمده و نام آنجا را بر اساس زبان خود، هاتوشاش گذاردند.

ایزنیک

همانند شهرهای دیگر دوران هلنیک (دوران تسلط یونانی‌ها بر سرزمین ترکیه)، ایزنیک نیز اثر طراح شهرها و معمار مشهور، هیپودوموس است. در دوران گسترش مسیحیت، ایزنیک جزو شهرهای پیشتاز بوده است. این اثر تاریخی که در آناتولی جزو مهم‌ترین آثار دوران روم محسوب می‌گردد، مهم‌ترین بنای باقی‌مانده از دوران بیزانس و کلیسای محل تجمع ۷ مشاور صوفیا می‌باشد. به دنبال فتح قلعه‌های اطراف شهر به‌دست قبیله کایی بویو، امید فرمانده نیکارا از بیزانس قطع شد و درسال ۱۳۳۱، ایزنیک به اورحان‌غازی تسلیم شد. دراین دوران، ایزنیک به‌صورت مرکز علمی آناتولی در آمد و نام آنکه پیش از این (نام گل) بود، از طرف ترک‌ها به ایزنیک تغییر یافت. این شهر در ۲۱۰ کیلومتری آنکارا واقع شده و از طریق راه زمینی، ۲/۵ ساعت با آنکارا فاصله دارد.

آسوس

این شهر که زمانی یکی از ساتراپ‌های ایران محسوب می‌شد، پس از ۲۰۰۰ سال همچنان پابرجاست و زندگی در آن جریان دارد. بنای تأتر باستانی این شهر پس از چهار سال تلاش باستان‌شناسی کشف شد و در مناطق حفاری شده آن سفال‌ها و جعبه‌های متعلق به سده‌های پنجم و ششم قبل از میلاد یافته شد و باقی‌مانده انسان‌ها و هدایای داخل قبور به موزه

---

1. Hattusas

چاناک‌کاله انتقال یافت. اما پس از گذشت ۲۰۰۰ سال، بنای تأتر مذکور با ظرفیت ۱۵۰۰ نفر به منظور استفاده مجدد در سال ۱۹۹۶ بازسازی گردید. اما بازسازی کاشی‌ها، سقف و ستون‌های زیر مقبره هنوز هم ادامه دارد. آسوس که به دنبال حفاری‌های سال ۱۹۹۵ پدیدار شد، در سال ۱۹۹۸ به عنوان محل برنامه‌های اپرا و باله به مجموعه‌های فرهنگی و هنری ترکیه اضافه شد. این شهر در فاصله ۴۰۰ کیلومتری استانبول، ۳۰۰ کیلومتری بورسا، ۲۷۰ کیلومتری ازمیر و ۱۰۰ کیلومتری چاناک‌کاله قرار دارد.

برگاما

تاریخ شهر برگاما واقع در حوزه بکیرچای به حدود ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد می‌رسد. اسکندر با فتح این شهر به دویست و سیزده سال استقلال آن خاتمه داد و بدین ترتیب تاریخ برگاما تغییر یافت. پس از مرگ اسکندر یکی از سرداران او به نام لیسی ملخوس این شهر را به یک پایگاه نظامی برای استفاده علیه گالات‌ها و سوری‌ها تبدیل کرد و مقبره آتنا که در این محل واقع شده مملو از بناهای یادبود این جنگ‌ها است.

کتابخانه بنا شده در زمان ایومنس دوم حاوی کتاب‌های معروف‌ترین دانشمندان آن زمان یعنی ارسطو و تئوپنیروستو بوده و یکی از کتابخانه‌های باستانی شناخته شده دنیا محسوب می‌شود. قدیمی‌ترین مقبره شناخته شده در برگاما، مقبره آتنا است که مربوط به چهار صد سال پیش از میلاد مسیح می‌باشد. مقبره‌هایی که امروز فقط پایه‌های آنها باقی‌مانده، زمانی محل نمایش کلکسیون‌های هنری پادشاهان برگاما، اشیاء وقفی و سلاح‌های دشمنانشان یعنی گالات‌ها بوده است.

برگاما از استانبول ۵۵۰ کیلومتر و از آنکارا ۵۳۰ کیلومتر فاصله دارد. از استانبول می‌توان با قایق و از طریق بندر باندیرما به آنجا رسید.

مقبره آپولون[1]

مقبره آپولون که در گُل پینار چاناک‌کاله واقع است، چه از نظر معماری و چه از نظر مجسمه‌سازی یکی از شاهکارها و عجایب هفتگانه دنیا به شمار می‌آید. پروژه بازسازی این بنا و اطراف آن توسط استادان باستان‌شناسی دانشگاه آنکارا از سال ۱۹۹۸ شروع شده و هنوز هم ادامه دارد.

کاپادوکیه

این منطقه تقریباً از شمال به سواحل دریای سیاه، از شرق به رود فرات، از جنوب به کوه‌های توروس و از غرب به دریاچهٔ نمک محدود می‌شود. قدیمی‌ترین ساکنان این منطقه که در طول تاریخ صحنهٔ حکمرانان مختلفی بوده است، سامی‌ها می‌باشند. این منطقهٔ شگفت‌انگیز، بین سال‌های ۲۰۰ تا ۱۲۰۰ قبل از میلاد تحت سلطه ایرانیان درآمد. در این دوران منطقه کاپادوس به معنای سرزمین اسب‌های زیبا نام گرفت و به دو فرمانداری شمال و جنوب تقسیم شد. کاپادوکیهٔ اصلی که در جنوب قرار داود، بعدها توسط اسکندر فتح شد. مهم‌ترین شهرهای کاپادوکیه که یکی از اولین مراکز اشاعهٔ دین و فرهنگ مسیحیت عهد عتیق محسوب می‌شود، MAZKA یا همان کایسری امروزی و TYNA یا همان نیغده[2] فعلی می‌باشند. درسدهٔ پانزدهم، سلجوقیان کاپادوکیه را فتح کرده و بر آن مستولی شدند. منطقهٔ مورد بحث در سال ۱۳۹۹ میلادی توسط سلطان بایزید اول به متصرفات دولت عثمانی اضافه شد. کاپادوکیه که در سال ۱۴۰۵ تحت استیلای تیمور لنگ درآمده بود، بعد از عقب‌نشینی سپاه تیمور از آناتولی، مجدداً

---

1. Apolon

2. NİĞDE

به کنترل عثمانیان درآمد. امروزه کاپادوکیه به عنوان یکی از مهم‌ترین و زیباترین مناطق هنری و باستان‌شناسی جهان محسوب می‌شود.

(http://www.irankulturevi.com)

۶ـ۱ـ کشاورزی در ترکیه

ترکیه به‌خاطر موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی خاص خود، کشور مناسبی برای کاشت و تولید محصولات زراعی بوده و در زمینه تأمین مواد غذایی جزو معدود کشورهایی است که به خودکفایی کامل رسیده‌اند. این موفقیت نتیجه برنامه اقتصادی است که از سال ۱۹۶۳ آغاز شد. فعالیت مثبت بخش خصوصی این کشور در تولید بذر بعد از سال ۱۹۹۰ نقش بسیار مهمی در افزایش بازدهی محصولات نباتی داشته است. دولت با حمایت‌های مالی خود از فعالیت‌های آبیاری و تقویت خاک، تسهیلات بسیاری را در اختیار زارعان می‌گذارد. به عنوان مثال، طرح عمران و آبادانی جنوب شرقی آناتولی که با نام اختصاری گاپ شناخته شده، با پروژه‌های آبیاری عظیم خود خواهد توانست بالغ بر ۲ میلیون هکتار زمین زراعی را مشروب سازد. بعد از اصلاحات ۱۹۸۰، بخش کشاورزی ترکیه نیز به موازات بخش صنعت توسعه یافته و با استفاده از تکنولوژی مدرن و دیدگاه مدیریتی جدید، موفق شد تا سطح صادرات محصولات زراعی خود را به پنج میلیارد دلار در سال ۱۹۹۸ برساند. *(http://www.tarim.gov.tr/)*

رشد محصولات کشاورزی در ترکیه طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۹ حدود ۱/۳ درصد بوده است که پایین‌تر از نرخ رشد جمعیت می‌باشد، اما با این وجود ترکیه نه تنها واردکننده محصولات غذایی نیست، بلکه در این زمینه دارای مازاد بوده و آن را به خارج صادر می‌نماید. بخش کشاورزی هنوز هم منبع اشتغال بوده و تعداد قابل توجهی از جمعیت فعال این کشور در بخش کشاورزی، ماهی‌گیری، شکار و جنگل‌داری اشتغال دارند. بخش کشاورزی همچنین تأمین کننده مهم مواد خام برای بخش صنعت خصوصاً صنایع مبتنی بر چغندر قند، تنباکو و پنبه است که در این میان نقش دولت در

امور کشاورزی بیشتر متوجه حساسیت‌های قیمتی، گسترش آبیاری و ترویج کشاورزی مدرن است. *(http://www.hamsaye.com/images/art5.jpg)*

تولید انواع محصولات کشاورزی در ترکیه (تن)

محصول	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳
جو	۷۴۶۴	۶۸۱۸	۴۳۷۶	۱۰۲۱۰
ذرت	۱۱۹۷۶	۱۳۶۰۲	۱۵۲۳۱	۲۱۳۸۸
آفتاب‌گردان	۲۷۶۲	۲۳۳۹	۲۳۳۹	۵۰۳۰
سویا	۷۸۲	۱۲۱۴	۵۸۵	۳۷۳
سیب‌زمینی	۳۷۱۴۱	۱۷۶۶۹	۲۶۲۵۹	۳۰۰۴۱
پنبه	۱۵۶۰۲	۱۷۱۰۴	۲۳۹۹۵	۱۸۴۰۰
سبزیجات	۸۵۵	۱۰۴۸	۱۲۴۹	۹۹۲
یونجه	۴۴۶	۴۵۸	۳۲۳	۲۳۷
باقالا	۱۸۸۶	۱۵۹۲	۱۴۰۰	۱۵۱۵
برنج	۱۷۶۹	۱۹۹۵	۹۶۶	۱۲۹۸
ز نود.	۶۹۹	۱۵۲۱	۳۸۸	۱۸۰

منبع: MARA

از میان محصولات کشاورزی ترکیه می‌توان به تنباکو، پنبه، غلات، انگور، چغندرقند، زیتون، گردو و پسته اشاره کرد. ضمناً ترکیه بزرگترین تولید کننده و صادرکننده فندق جهان است.

شاخص‌های مهم کشاورزی ترکیه با توجه به جایگاه جهانی آنها (سال ۲۰۰۳)

شاخص		رتبه	از میان کشور
تولید گندم	۱۷ میلیون تن متریک	۸	۲۰
	۲۵۲ هزار تن متریک به ازای هر یک میلیون نفر	۲	۱۵
صدور گندم	۸۰۰ هزار تن متریک	۹	۱۴
رشد تولید غلات	٪۳	۷۹	۱۵۷
تولید غلات	۱۱۱ هزار تن متریک	۷۳	۱۵۷
تعداد کارگران در هر هکتار	۰٫۵ نفر	۷۴	۱۷۱
ارزش افزوده	٪۱۳٫۷	۷۷	۱۸۶
تولید گوشت	۱۲۰۶ هزار تن متریک	۳۱	۱۵۷
	۰٫۰۱ هزار تن متریک به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۸۴	۱۴۹
استفاده از تراکتور	٪۳۳٫۹	۳۰	۱۷۰
تعداد تراکتورها	۹۰۵۰۰۰ دستگاه	۹	۱۷۰
	۱۳۲۸۷٫۴ دستگاه تراکتور به ازای هر یک میلیون نفر	۲۶	۱۴۷

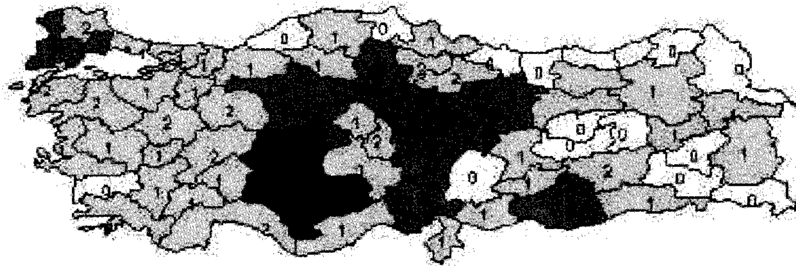
منبع: *Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2001; World Resources Institute; United States Department of Agriculture; Agribusiness Online; Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2000*

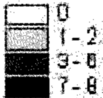
مقایسه سرانه تولید گندم ایران و ترکیه و تعیین جایگاه جهانی آنها

کشور	رتبه در جهان	شاخص
ترکیه	۵	۲۵۲٫۵۳ هزار تن متریک به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت
ایران	۹	۲۱۹٫۰۱ هزار تن متریک به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت
متوسط جهان		۱۰۹٫۳ هزار تن متریک به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت

منبع: *United States Department of Agriculture*

نقشه گستره کشت گندم در ترکیه

مقایسه وضعیت ترکیه و همسایگانش در نقشه جهانی زمین‌های قابل کشت

Arable land, 1998-2000

مقایسه تولید گوشت در ترکیه و همسایگانش

	کشور	متوسط تولید (هزار تن متریک)
۱	ایران	۱۴۳۷
۲	ترکیه	۱۲۰۶
۳	یونان	۵۱۲
۴	بلغارستان	۴۷۰
۵	سوریه	۲۹۶
۶	گرجستان	۱۲۵
۷	عراق	۱۱۱
۸	آذربایجان	۹۲
۹	ارمنستان	۴۵
	میانگین	۹۲۳

منبع: *Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2001*

مقایسه زمین‌های قابل کشت در ترکیه و همسایگانش

	کشور	زمین‌های قابل کشت (هزار هکتار)
۱	ترکیه	۲۶۶۷۲
۲	عراق	۵۵۴۰
۳	بلغارستان	۴۶۳۶
۴	یونان	۳۸۵۴
۵	آذربایجان	۱۹۰۷
۶	گرجستان	۱۰۶۲
۷	ارمنستان	۵۶۰
	میانگین	۱۶۱۴۱

منبع: *World Resources Institute*

مقایسه نسبت زمین‌های قابل کشت در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نسبت زمین‌های قابل کشت به کل مساحت کشور (٪)
۱	بلغارستان	۳۹
۲	ترکیه	۳۴,۵۳
۳	سوریه	۹۶,۲۵
۴	یونان	۲۲,۱۲
۵	آذربایجان	۱۹,۳۱
۶	ارمنستان	۱۷,۵۲
۷	عراق	۱۱,۸۹
۸	گرجستان	۱۱,۲۱
۹	قبرس	۱۰,۶۱
۱۰	ایران	۱۰,۱۷
	میا گین	۲۱,۵۲

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تولید پنبه در ترکیه و همسایگانش

	کشور	تولید پنبه (هزار عدل)
۱	ترکیه	۴۲۰۰
۲	یونان	۱۷۰۰
۳	سوریه	۱۳۰۰
۴	ایران	۳۸۰
۵	عراق	۳۰
۶	بلغارستان	۳۰
	میانگین	۱۷۹۱

منبع: *United States Department of Agriculture*

مقایسه میزان استفاده از کود شیمیایی در هر هکتار زمین

	کشور	میزان استفاده از کود شیمیایی در هر هکتار زمین (کیلوگرم)
۱	یونان	۱۱۸,۷
۲	ترکیه	۷۸,۳
۳	عراق	۶۷
۴	گرجستان	۳۷,۷
۵	بلغارستان	۳۱,۴
۶	ارمنستان	۱۲,۵
۷	آذربایجان	۱,۱
	میانگین	۶۸,۶

منبع: *World Resources Institute*

مقایسه تعداد تراکتورها و ماشین‌آلات کشاورزی

	کشور	تعداد تراکتورها و ماشین‌آلات کشاورزی
۱	ترکیه	۹۰۵۰۰۰
۲	یونان	۲۴۳۰۰۰
۳	عراق	۴۹۶۰۰
۴	آذربایجان	۳۰۰۹۳
۵	بلغارستان	۲۵۰۰۰
۶	ارمنستان	۱۷۵۰۰
۷	گرجستان	۱۷۱۹۹
	میانگین	۵۱۹۴۹۹

منبع: *World Resources Institute*

مقایسه سهم ارزش افزوده کشاورزی از GDP (سال ۲۰۰۱)

	کشور	سهم ارزش افزوده کشاورزی از GDP (٪)
۱	ارمنستان	۲۷,۶۶
۲	سوریه	۲۲,۴۶
۳	گرجستان	۲۰,۵۸
۴	آذربایجان	۱۷,۳
۵	بلغارستان	۱۳,۹۱
۶	ترکیه	۱۳,۷۸
۷	یونان	۷,۶۳
	میانگین	۱۵,۴۱

منبع: *The World Bank*

مقایسه تعداد کارگران شاغل در هر هکتار زمین

	کشور	تعداد کارگران شاغل در هر هکتار زمین (نفر)
۱	آذربایجان	۰٫۵
۲	ترکیه	۰٫۵
۳	گرجستان	۰٫۵
۴	ارمنستان	۰٫۴
۵	یونان	۰٫۲
۶	عراق	۰٫۱
۷	بلغارستان	۰٫۱
	میانگین	۰٫۳۷

منبع: *World Resources Institute*

۷ـ۱ـ جنگلداری

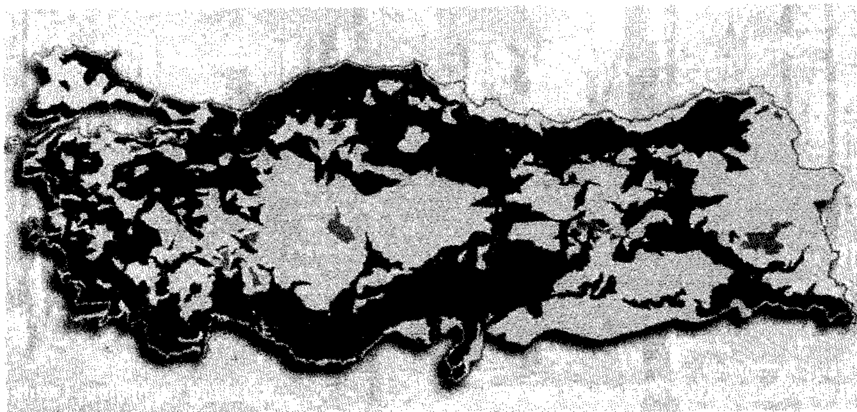
حدود ۱۳ درصد از خاک ترکیه تحت پوشش درختان جنگلی قرار دارد. با این وجود مناطقی که جنگل‌های حاصلخیز و پربار دارند، وسعت زیادی ندارند. بخش‌های دولتی و خصوصی ترکیه در زمینه جنگلداری همه ساله ۲۹ میلیون متر مکعب چوب تولید می‌نمایند و بالغ بر ۶۸ درصد این مقدار به عنوان هیزم اجاق منازل برای مصارف گرمایی مورد استفاده قرار می‌گیرد. جمعاً حدود ۱۰ میلیون هکتار از اراضی کشور ترکیه، پوشیده از جنگل است که ۱۳٪ از خاک ترکیه را تشکیل می‌دهد. اقلیم قاره‌ای ترکیه موجب شده تا که هر ساله بخشی از این جنگل‌ها به‌ویژه در سواحل مدیترانه که تابستان‌های گرم و خشک دارند، دستخوش آتش شود. *(http://www.ogm.gov.tr/harita/kuleler.zip)*

مقایسه نسبت جنگل‌ها به کل مساحت کشور (سال ۲۰۰۰)

	کشور	نسبت جنگل به کل مساحت کشور (٪)
۱	گرجستان	۴۳,۷
۲	بلغارستان	۳۳,۴
۳	یونان	۲۷,۹
۴	قبرس	۱۸,۶
۵	ترکیه	۱۳,۳
۶	آذربایجان	۱۳,۱
۷	ارمنستان	۱۲,۴
۸	سوریه	۲,۵
۹	عراق	۱,۸
	میانگین	۱۳,۸

منبع: *FAO*

نقشه گسترش جنگل‌ها در ترکیه

۸ـ۱ـ معدن

ترکیه از نظر مواد معدنی، تنوع و تداوم معادن، کشوری نسبتاً غنی است که از آن جمله می‌توان به موادی همچون آنتیموان، زغال‌سنگ، کروم، جیوه، مس، بورات، سولفور و آهن اشاره نمود. امروزه در ترکیه بیش از ۵۳ نوع ماده معدنی مختلف استخراج می‌گردد، به‌طوری که بخش دولتی در زمینه استخراج سوخت‌های فسیلی و فلزات در ردیف نخست قرار داشته و بخش خصوصی بیشتر به استخراج و تولید مواد معدنی صنعتی می‌پردازد. در این راستا، ترکیه سالیانه بالغ بر دو و نیم میلیون تن زغال‌سنگ استخراج می‌کند و تقریباً در تمامی گوشه و کناره‌های این کشور معادن لیگنیت یافت می‌شود. ذخیره کروم ترکیه بیش از ۱۰٪ مقدار جهان بوده و از این رو ترکیه کشوری بسیار غنی محسوب می‌شود. *(http://www.mta.gov.tr)*

انواع ذخایر معدنی ترکیه

معدن	نماد شیمیایی	ذخیره (تن)	ملاحظات
طلا	Au	۳۴۰	فلزی
آنتیموان	Sb	۱۰۶۳۰۶	فلزی
آزبست		۲۹۶۴۶۳۷۹	
آسفالتیت		۷۴۳۷۰۰۰۰	۵۵۳۶ – ۲۸۷۶Kcal/kg
مس	Cu	۲۲۷۹۲۱۰	فلزی
باریت	BaSO4	۳۵۰۰۱۳۰۴	٪۹۹ – ۷۱
بنتونیت		۲۵۰۵۴۳۰۰۰	
بوکسیت	Al2O3	۸۷۳۷۵۰۰۰	٪۵۵ فلزی
بُر	B2O3	۱۸۰۵۷۰۹۹۵۳	٪۳۵ – ۲۴
جیوه	Hg	۳۸۲۰	فلزی
روی	Zn	۲۲۹۴۴۷۹	فلزی
آهن	Fe	۱۴۹۹۲۵۰۰۰	٪۵۵ فلزی
دیاتومیت		۴۴۲۲۴۰۲۹	کیفیت خوب

معدن	نماد شیمیایی	ذخیره (تن)	ملاحظات
دولومیت	MgO	۱۵۸۸۷۱۶۱۰۰۰	۱۵٪ و بیشتر
فلداسپات		۲۳۹۳۰۵۵۰۰	
فسفات	P2O5	۷۰۵۰۰۰۰۰	۱۹٪
فلوریت	CaF2	۲۵۳۸۰۰۰	۴۰ – ۸۰٪
گرافیت	C	۹۰۰۰۰	۲ – ۱۷
نقره	Ag	۶۰۶۲	فلزی
کائولین	Al2O3	۸۹۰۶۳۷۷۰	۱۵ – ۳۷٪
سنگ نمک	NaCl	۵۷۳۳۷۰۸۰۱۷	بیش از ۸۸,۵٪
سنگ آهک		۳۵۴۳۶۲۶۵۰	
کروم	Cr2O3	۲۵۹۳۱۳۷۳	بیش از ۲۰٪
سرب	Pb	۸۶۰۳۸۷	فلزی
کوارتز	SiO2	۱۳۰۷۴۱۴۲۱۵	بیش از ۹۰٪
کوارتزیت	SiO2	۲۲۷۰۲۸۷۸۲۱	بیش از ۹۰٪
گوگرد	S	۶۲۶۰۰۰	۳۲٪
لیگنیت		۷۹۶۰۹۸۲۰۰۰	Kcal/kg۵۰۰۰–۸۶۸
منگنز	Mn	۴۵۶۰۰۰۰	۳۴,۵٪
منیزیم	MgO	۱۱۱۳۶۸۰۲۰	۴۱ – ۴۸٪
مرمر		۱۳۹۳۳ میلیون	۵۱۶۱ میلیون متر مکعب
پرلیت		۵۶۹۰۰۲۷۶۰۰	
پروفیلیت		۶۶۴۴۰۰۰	
سولفات سدیم	NaSO4	۱۶۵۳۶۰۰۰	۸۱٪ ذخیره موجود در آب دریاچه ها
استرانسیم	SrSO4	۶۶۵۰۸۲	بیش از ۷۲٪
تالک		۴۸۲۷۳۶	کیفیت خوب
زغال‌سنگ		۱۱۲۶۵۴۰۰۰۰	کیفیت خوب

معدن	نماد شیمیایی	ذخیره (تن)	ملاحظات
توریم	ThO2	۳۸۰۰۰۰	۰,۲۴٪
اورانیم	U3O3	۹۱۳۷	۰,۵ – ۰,۱٪
زئولیت		۱۹۹۲۳۷۵۰	

منبع: *Calisma raporo – Sevim Yeldirim ve Sukur Safak – maden teknik ve arama genel mudurlugu – Ankara 2000*

۹ـ۱ـ صنعت

ترکیه امروز تقریباً یک کشور نیمه صنعتی است که اغلب کالاهای صادراتی این کشور را تولیدات صنعتی تشکیل می‌دهند. اقلام عمده صادراتی ترکیه را محصولاتی نظیر؛ پارچه و لباس، لوازم‌خانگی، بلورجات، سیمان، لاستیک، فولاد، کود شیمیایی و خودرو تشکیل می‌دهد.

مهم‌ترین صنایع خودروسازی ترکیه عبارتند از:

صنایع اتومبیل‌سازی فورد، صنایع اتومبیل‌سازی اویاک ـ رنو که ۴۹٪ سهام آن به بنیاد تعاون ارتش (اویاک) تعلق داشته و هر ساله ده‌ها هزار دستگاه خودرو به آسیای مرکزی و قفقاز، کشورهای آفریقایی و اروپایی و روسیه صادر می‌کند، صنایع اتومبیل‌سازی توفاش، صنایع اتومبیل‌سازی تویوتا، صنایع اتومبیل‌سازی مرسدس بنز ترکیه، صنایع اتومبیل‌سازی هیوندای، صنایع BMC، صنایع ماشین‌آلات کشاورزی، صنایع اتومبیل‌سازی Man، صنایع تولیدی ماشین‌آلات ویژه، صنایع اتومبیل‌سازی Otokar، شرکت تجاری Temsa، شرکت تجاری Teknik، صنایع اتومبیل‌سازی هوندا، صنایع اتومبیل‌سازی Anadolu Isuzu، صنایع اتومبیل‌سازی Delph، صنایع اتومبیل‌سازی Em، صنایع اتومبیل‌سازی Karsan، شرکت صنایع اتومبیل‌سازی Otoyol.

به طور کلی در ۵۰ سال گذشته، ترکیه در صنعت خودروسازی خود برنامه پایداری را پیگیری کرده و امروز به دلیل سرمایه‌گذاری‌های مشترک و ثبات سیاست‌های توسعه صنعتی، به لحاظ تولید قوای محرکه، در وضعیت مناسبی قرار دارد. در این سال‌ها صنایع مونتاژ

خودرو، تولید ظروف آشپزخانه و لوازم خانگی، صنایع شکلات‌سازی و همچنین صنایع شوینده در ترکیه رشد چشمگیری داشته و بخش مهمی از بازار کشورهای همسایه را به خود اختصاص داده است. *(http://countrystudies.us/turkey)*

تولید مواد معدنی و صنعتی در ترکیه و همسایگانش

کشور	زغال‌سنگ (هزار تن)	نفت خام (هزار تن)	گاز طبیعی (پتاژول)	سنگ‌آهن (هزار تن)	طلا (کیلوگرم)
بلغارستان	۱۹۴	۴۳	۲	–	–
آذربایجان	–	۹۱۰۶	۲۲۱	۲	–
ارمنستان	–	–	–	–	–
ایران	۱۰۰۰	۱۷۹۳۹۴	۱۶۸۰	۴۵۰۰	–
ترکیه	۲۲۴۸	۳۵۱۶	۶	۲۷۵۴	–
سوریه	–	۲۸۱۰۷	۹۰	–	–
عراق	–	۳۶۰۸۹	۱۲۳	–	–
یونان	–	۴۳۵	۲	۶۰۰	–

کشور	مس (هزار تن)	شکر خام (هزار تن)	سیمان (هزار تن)	فولاد ریخته‌گری (هزار تن)	آلومینیم (هزار تن)
بلغارستان	–	۲۵۸	۲۰۷۰	–	–
آذربایجان	–	–	۱۹۶	۲۰	۴
ارمنستان	–	–	۲۲۸	–	–
ایران	۱۰۲	۱۰۴۳	۱۶۰۰۰	–	۱۴۵
ترکیه	۳۱	۱۴۷۲	۳۳۰۸۴	۳۶۸۷	۶۲
سوریه	–	۱۲۴	۱۶۰۰۰	–	–
عراق	–	۲	۱۸۰۰۰	–	–
یونان	–	۳۱۵	۱۳۱۱۶		۱۳۲

منبع: United nations industrial commodity statistics year book, 1995

مقایسه رشد تولیدات صنعتی در ترکیه
و برخی کشورهای منتخب طی سالهای ۱۹۸۰ الی ۲۰۰۲

صنعت ترکیه طی سالهای اخیر رشد چشمگیری از خود نشان داده است.

منبع: Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html

نقشه پراکندگی معادن ترکیه

TURKEY

(http://www.sanayi.gov.tr/)

۱ـ۹ـ۱ـ شهرها و مراکز عمده صنعتی

بزرگ‌ترین صنایع ترکیه عبارتند از: صنایع نساجی، آهن و فولاد، کاغذسازی، پوست و چرم، سیمان، شیشه و بلور، چینی و سرامیک، مونتاژ و ساخت اتومبیل و توریسم.

شهر اِرگلی در استان زونگولداغ از مراکز عمده تولید فولاد ترکیه بوده و شهرهای کایسری و بورسا از مراکز عمده نساجی می‌باشند. بندر استراتژیک استانبول نیز دروازه اصلی ترکیه به دنیای خارج محسوب می‌شود.

اما علاوه بر استانبول شهرهای آنکارا، دیاربکر، ارزروم و بنادر مرسین، ازمیر، اسکندرون و ترابزون نیز مراکز عمده تجاری و خدماتی ترکیه را تشکیل می‌دهند.

شهر قونیه، مدفن عارف و شاعر نامدار پارسی‌گوی حضرت مولاناست و شهر شانلی‌اورفا یکی از شهرهای مذهبی ترکیه است که گفته می‌شود محل تولد و به آتش انداختن حضرت ابراهیم خلیل (ع) بوده است. این شهرها از اماکن مذهبی و زیارتی ترکیه می‌باشند و شهرهای ایغدیر و قارص از مراکز عمده شیعه‌نشین محسوب می‌گردند. *(مرادیان: ۱۳۸۳– ص ۶۶)*

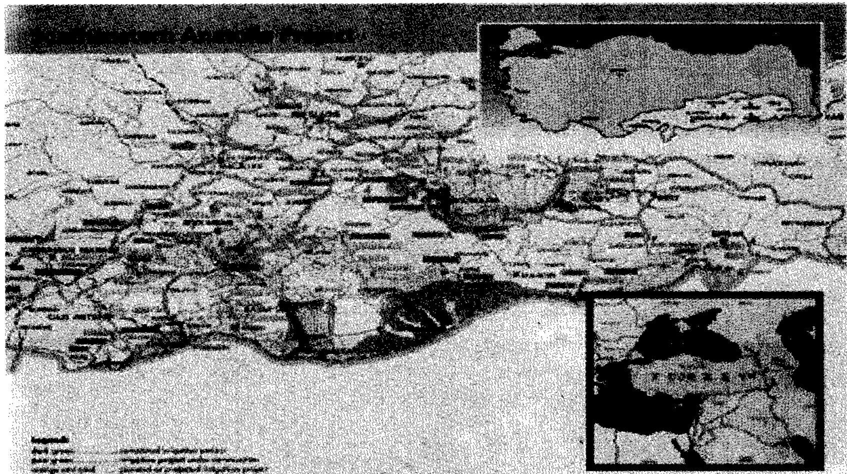
نقشه گسترش شهرهای مهم ترکیه

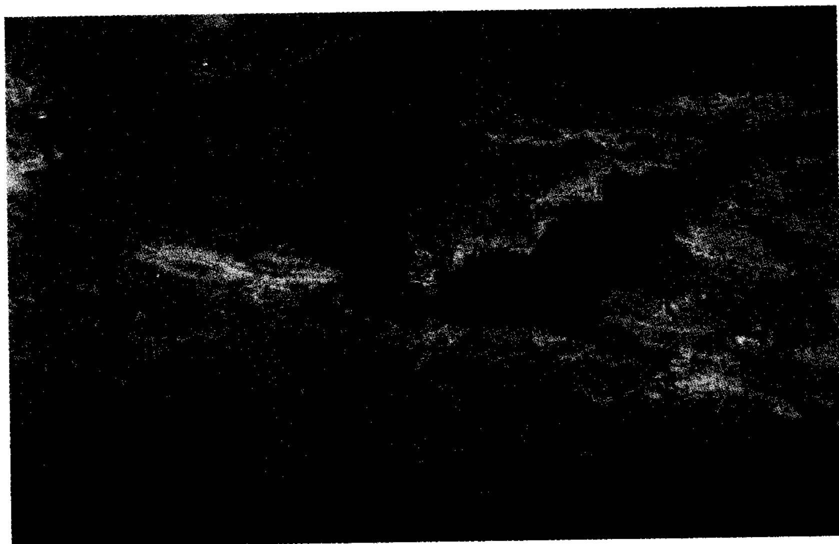
۲ـ۹ـ۱ـ پروژه عمران و آبادانی جنوب شرقی آناتولی (GAP)

طرح عمران جنوب‌شرقی آناتولی (گاپ)، پروژه‌ای چند مرحله‌ای، مداوم و متمرکز است. از اهداف این پروژه می‌توان به ارتقای سطح درآمد مردم منطقه جنوب‌شرقی آناتولی، تقلیل اختلاف توسعه بین این منطقه و دیگر نواحی ترکیه، کارآفرینی و افزایش امکانات استخدامی و بهره‌برداری بیشتر از روستاها، توسعه اجتماعی و رشد اقتصادی منطقه اشاره کرد.

نقشه جنوب‌شرقی ترکیه، منطقه‌ای که پروژه گاپ در آن به اجرا در می‌آید

عکس هوایی دریاچه آتاتورک

این دریاچه به علت احداث سد بزرگ آتاتورک بر روی رودخانه فرات، به طور مصنوعی در استان شانلی‌اورفا ایجاد شده و ضمن تأثیر بر عمران و آبادانی منطقه، دارای آثار امنیتی برای تمامی کشورهای همسایه ترکیه به ویژه سوریه می باشد.
(http://www.spaceimage.com/)

این پروژه که حوضه رودخانه‌های دجله و فرات را دربر می‌گیرد، شامل استان‌های آدی‌یامان، باتمان، دیاربکر، غازی‌آنتپ، کیلیس، ماردین، سییرت، شانلی‌اورفا و شیرناک بوده و ۹/۶ درصد از مساحت کل کشور ترکیه جمعاً به وسعت ۷۵۳۵۸ کیلومتر مربع را به خود اختصاص خواهد داد. بر اساس سرشماری سال ۲۰۰۰ ترکیه، جمعیت منطقه طرح گاپ ۶۶۰۴۲۰۵ نفر بوده که ۶۳درصد آن در شهرها و ۳۷ درصد مابقی نیز در روستاها زندگی می‌کنند. در سال ۲۰۰۰ نرخ رشد جمعیت در این منطقه ۲/۵ و در کل ترکیه ۱/۲ درصد بوده است. هدف اولیه این طرح، مِهار آب‌های منطقه بود که مطالعات مقدماتی آن از دهه ۳۰ آغاز و تا دهه ۷۰ ادامه یافت. سرانجام در سال ۱۹۷۷ تمامی پروژه‌ها با یکدیگر ادغام شده و گاپ نام گرفت. *(http://www.allaboutturkey.com/southeast-anatolia.htm)*

گاپ که ابتدا با اهداف تولید انرژی برق و آبیاری از طریق دو رودخانه دجله و فرات طرح‌ریزی شد، بعدها در سال ۱۹۸۰ به پروژه‌ای جهت رشد و توسعه اقتصادی ـ اجتماعی منطقه، تغییر و تکامل یافت. اجرای پروژه گاپ، منطقه را در زمینه‌های آبیاری، هیدروالکتریک، انرژی، زراعت، جنگلداری، آموزش و بهداشت متحول خواهد نمود. این طرح شامل ۲۲ سد آبی و ۱۹ مرکز هیدروالکتریک بوده و حدود ۷ میلیون هکتار زمین مزروعی را تحت پوشش خود قرار می‌دهد. این پروژه با هزینه‌ای معادل ۳۲ میلیارد دلار می‌تواند سالانه ۲۷ میلیارد کیلووات ساعت برق تولید نماید. پروژه گاپ با هدف آرمان خودکفایی نسل‌های آینده ترکیه در زمینه انرژی و محصولات کشاورزی آغاز شده و دستاوردهایی از قبیل عدالت و توسعه اقتصادی و اجتماعی، تقویت حس همکاری و همیاری، حراست از محیط زیست، کار آفرینی و افزایش فضای استخدامی و توسعه زیربنایی منطقه را به همراه خواهد داشت. هنگامی که این پروژه به پایان رسد، ترکیه خواهد توانست به کمک تأسیساتی که بر روی رودخانه‌های دجله و فرات احداث شده، ۲۸/۵٪ از پتانسیل آبی خود را تحت کنترل در آورد.

اما به‌رغم اینکه از سال ۱۹۷۷ به طور متوسط روزی ۵ میلیون دلار در این پروژه هزینه شده، لیکن پیشرفت آن مطابق برنامه‌های دولت ترکیه نبوده است. در سال ۱۹۹۹، موعد تکمیل پروژه از سال ۲۰۰۱ به سال ۲۰۱۰ تغییر یافت. هزینه مورد نیاز پروژه ۳۲ میلیارد دلار است که تا سال ۲۰۰۲ میلادی، ۱۱ میلیارد دلار در آن هزینه شده که تقریباً معادل ۳۰ درصد کل هزینه‌های این پروژه است. در دوران جنگ سرد، بانک جهانی برای ساخت سدها و توسعه روستاهای این منطقه، کمک‌هایی به ترکیه نمود، اما پس از جنگ سرد، یکی از شرایط این بانک رایزنی و مشاوره با کشورهای پایین دست رودها بود؛ لیکن به‌علت سرپیچی ترکیه، بانک جهانی دیگر در تأمین منابع مالی پروژه مشارکت نکرد.

(http://www.did.tisri.org./document/index.fa.asp?cn=rs0002003170757261O#)

دستاورد اجرای این پروژه می‌تواند عمران و آبادانی منطقه جنوب شرقی که یک منطقه کردنشین است، باشد. این پروژه می‌تواند به حل مشکل بیکاری در منطقه کمک نموده و رونق

اقتصادی و کشاورزی آن را به همراه داشته و بدین ترتیب با توسعه رفاه، بهداشت و ارتقای سطح زندگی مردم از نارضایتی آنان کاسته و مرکزگرایی را افزایش دهد، به‌گونه‌ای که مردم از گروه‌های جدایی طلب نظیر پ.ک.ک حمایت به‌عمل نیاورند. سازمان‌های کرد نیز بیم از آن دارند که دولت با اجرای این پروژه، غیرکردها را در منطقه گرد آورده و بافت جمعیتی منطقه را برهم زند.

وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز و بازدهی خوب در قبال سرمایه‌گذاری در این منطقه، موجب جلب توجه سرمایه‌گذاران خارجی به این پروژه و در نتیجه هجوم سرمایه‌داران آمریکایی و اسرائیلی به منطقه شده است. که این امر می‌تواند در دراز مدت آثار امنیتی منفی از خود بر جای گذارد.

از سوی دیگر، اجرای این پروژه، ترکیه را ملزم می‌سازد برای بازگشت وام‌های دریافتی، به بازار بزرگ کشورهای منطقه نیازمند بوده و روابط خود با آنان را بهبود بخشد.

مهم‌ترین نیروگاه‌های آبی مولد الکتریسیته احداث شده در منطقه گاپ عبارتند از:

نیروگاه آتاتورک: به ظرفیت ۲۴۰۰ مگاوات

نیروگاه کاراکایا: به ظرفیت ۱۸۰۰ مگاوات

نیروگاه ایلیسو: به ظرفیت ۱۲۰۰ مگاوات (بزرگترین پروژه اجرا شده بر روی رود دجله)

نیروگاه جیزره: به ظرفیت ۲۴۰ مگاوات

نیروگاه سیلوان: به ظرفیت ۲۴۰ مگاوات

نیروگاه حکاری: به ظرفیت ۲۰۸ مگاوات

نیروگاه آلپ‌آرسلان: به ظرفیت ۲۰۰ مگاوات

نیروگاه باتمان: به ظرفیت ۱۹۸ مگاوات

نیروگاه کوناک تپه: به ظرفیت ۱۸۰ مگاوات

نیروگاه کارکامیش: به ظرفیت ۱۹۰ مگاوات

(http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html)

۲ـ انرژی

مردم ترکیه برای تأمین انرژی مورد نیاز خود از انرژی الکتریکی، زغال‌سنگ، لیگنیت، نفت، گاز طبیعی، انرژی ژئوترمال، هیزم، انرژی خورشیدی و فضولات حیوانی استفاده می‌کنند. همچنین جهت کاربرد انرژی اتمی نیز طرح‌هایی در حال بررسی است که این طرح‌ها به‌دلیل مشکلات مالی و زیست محیطی در حال حاضر به حالت تعلیق درآمده‌اند.
(http://www.enerji.gov.tr/)

مقایسه میزان استفاده از انرژی ژئوترمال (سال ۲۰۰۰)

	کشور	میزان استفاده از انرژی ژئوترمال(GWh/yr)
۱	ترکیه	۴۳۷۷
۲	گرجستان	۱۷۵۲
۳	بلغارستان	۴۵۵
۴	یونان	۱۰۷
	میانگین	۳۴۱۱

منبع: *Lund and Freeston; Proceedings of the World Geothermal Congress 2000*

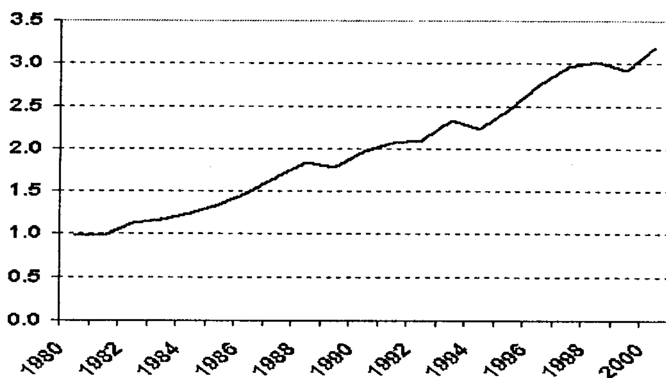
شاخص‌های مصرف انرژی ترکیه در تعیین جایگاه جهانی آنها

سوخت	مصرف سالیانه	رتبه	از میان	کشور
زغال‌سنگ مصرفی	۸۱,۱ میلیون تن	۱۱	۴۱	
	۱,۱۹ تن به ازای هر نفر	۱۲	۴۱	
زغال‌سنگ تولیدی	۵۴,۴ میلیون تن	۱۷	۴۶	
	۰,۷۹ تن به ازای هر نفر	۱۸	۳۱	
برق مصرفی	۱۱۲,۶ میلیارد کیلووات ساعت	۲۴	۲۱۳	
	۱۶۵۳ کیلووات ساعت به ازای هر نفر	۱۰۰	۲۱۲	
صادرات برق	۴۳۳ میلیون کیلووات ساعت	۵۱	۲۲۰	
	۶,۳ کیلووات ساعت به ازای هر نفر	۶۴	۲۲۰	
واردات برق	۴,۶ میلیارد کیلو وات ساعت	۲۵	۲۱۷	
	۶۷ کیلووات ساعت به ازای هر نفر	۵۲	۲۱۷	
تولید برق	۱۱۶,۶ میلیارد کیلووات ساعت	۲۴	۲۱۲	
	۱۶۸۹ کیلووات ساعت به ازای هر نفر	۱۰۲	۲۱۱	
تولید برق فسیلی	٪۷۹,۳	۱۰۹	۲۲۳	
تولید برق آبی	٪۲۰,۴	۸۷	۲۲۳	
تولید برق سایر	٪۰,۳	۵۱	۲۲۳	
استفاده از انرژی ژئوترمال	۴۳۷۷ گیگاوات ساعت در سال	۴	۵۳	
	۰,۰۶ گیگاوات ساعت به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۲	۵۳	
تولید گاز طبیعی	۳۱۲ میلیون متر مکعب	۳۷	۴۵	
	۴,۵ متر مکعب به ازای هر نفر	۳۸	۴۵	

سوخت	مصرف سالیانه	رتبه	از میان	کشور
ذخایر گاز طبیعی	۹ میلیارد متر مکعب	۳۹		۴۱
	۱۳۰ متر مکعب برای هر نفر	۴۰		۴۱
مصرف گاز طبیعی	۱۶ میلیارد متر مکعب			
واردات گاز طبیعی	۱۶ میلیارد متر مکعب			
تولید زباله های هسته ای	۰,۳۶	۴۴		۴۵
مصرف نفت	۶۳۵۰۰۰ بشکه در روز	۲۰		۶۶
	۹,۲ بشکه در روز به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۳۸		۶۶
واردات نفت	۵۸۴۳۲۶ بشکه در روز	۹		۲۱
	۸,۵۷ بشکه در روز به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۲		۲۱
ظرفیت پالایش نفت	۷۱۹۲۷۵ بشکه در روز	۱۹		۵۱
	۱۰,۵۶ بشکه در روز به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۴۰		۵۲
ذخیره نفت	۳۰۰ میلیون بشکه	۴۰		۵۲
	۴,۴ بشکه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۴۱		۵۲

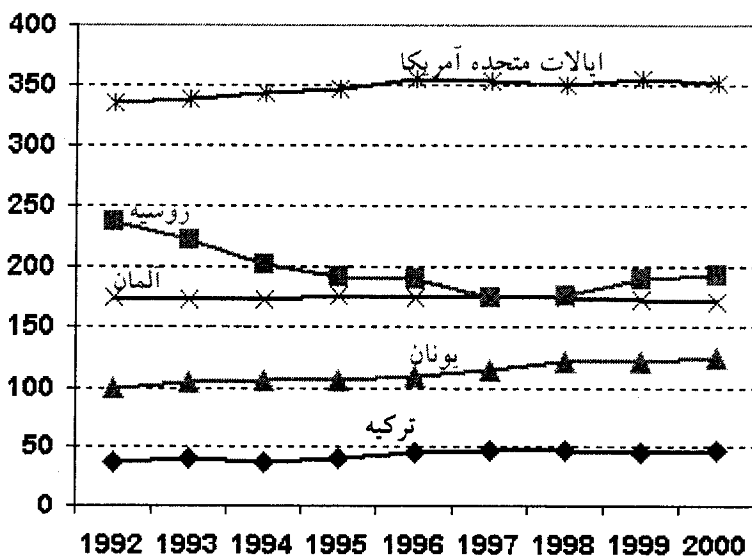
منابع: *Energy Information Administration, US Department of Energy; BP; German Agency for Technical Cooperation (GTZ), Fuel Prices and Taxation (1999) and the electronic update for2000. Available from World Bank, World Development Indicators 2002, WDI table 3.12. via ciesin.org; Lund and Freeston; Proceedings of the World Geothermal Congress 2000; International Atomic Energy Agency, Waste Management Database, 1997 via ciesin.org; World Bank. 2002. World Development Indicators 2002. CD-ROM. Washington, DC.*

روند مصرف انرژی در ترکیه طی سال‌های ۱۹۸۰ الی ۲۰۰۰

منبع: *http://www.eia.doe.gov*

مقایسه سرانه مصرف انرژی در ترکیه و برخی از کشورهای دیگر طی دهه ۱۹۹۰

منبع: *http://www.eia.doe.gov*

۱ـ۲ـ زغال‌سنگ

ترکیه حدود ۲٪ از ذخایر زغال سنگ دنیا را در اختیار دارد، ولی تولید و مصرف زغال سنگ آن حدود ۷٪ دنیا می‌باشد. ذخیره زغال‌سنگ ترکیه حدود ۱ میلیارد تن تخمین زده شده است، به‌علاوه حدود ۸ میلیارد تن لیگنیت نیز در این کشور وجود دارد که حدود ۴۰٪ این ذخایر فقط در نزدیکی شهر افشین اِلبیستان در جنوب آناتولی ذخیره شده است. اما زغال‌سنگ مرغوب در نزدیکی شهر بندری زونگولداغ قرار دارد که محل کارخانجات آهن و صنایع سنگین ترکیه نیز می‌باشد.

مقایسه مصرف زغال سنگ (سال ۲۰۰۱)

	کشور	مصرف زغال سنگ (میلیون تن کوچک در هر سال)	
۱	ترکیه	۸۱,۱	
۲	یونان	۷۰,۵	
۳	ایران	۲,۳	
	میانگین	۴۱,۵۳	

منبع: *Energy Information Administration, US Department of Energy*

۲ـ۲ـ نفت و گاز

تاکنون ۹۱ حوزه نفتی و ۱۹ حوزه گازی در ترکیه کشف گردیده و شرکت‌های بین‌المللی Aramco و Shell و Mobil، عمده‌ترین شرکت‌های فعال در زمینه استخراج نفت در ترکیه بوده‌اند. اما میادین نفت واقع در جنوب‌شرقی این کشور به‌قدری کوچک هستند که استخراج از آنها مقرون به صرفه نمی‌باشد؛ اگر چه عملیات اکتشاف در این مناطق توسط شرکت‌های

مزبور کماکان ادامه دارد. در حال حاضر تولید نفت ترکیه حدود ۶۰۰۰۰ بشکه در روز است که تنها ۱۰ الی ۱۲ درصد نیازهای این کشور را تأمین می کند.

در سال ۱۹۹۵، کنسرسیوم بین‌المللی توسعه منابع نفتی خزر در جمهوری آذربایجان، تصمیم گرفت تا هر گونه انتقال نفت از خزر را به دو شاخه تقسیم کند؛ شاخه‌ای از باکو به دریای سیاه از طریق روسیه و شاخهٔ دیگر از باکو به جیحان ترکیه.

(http://www.botas.gov.tr/eng/activities/crudeoil.asp)

مقایسه مصرف نفت در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش

کشور	رتبه در جهان	شاخص
ترکیه	۲۰	۶۳۵۰۰۰ بشکه در روز
عراق	۲۴	۴۶۰۰۰۰ بشکه در روز
یونان	۲۷	۴۰۶۰۰۰ بشکه در روز
سوریه	۳۴	۲۶۸۰۰۰ بشکه در روز
آذربایجان	۴۴	۱۳۶۰۰۰ بشکه در روز

منبع: *Energy Information Administration, US Department of Energy*

مصرف نفت و انرژی ترکیه به‌ویژه پس از زلزله ۱۹۹۹ ازمیت به‌شدت افزایش یافته است: به‌طوری که این کشور طی سال‌های اخیر مجبور به انجام برخی اصلاحات، از جمله تسریع در خصوصی‌سازی بخش انرژی شده است. مصرف روزانه نفت ترکیه حدود ۴۳۰۰۰ بشکه در روز بود که با واردات از خارج تأمین می‌شد، اما از سال ۲۰۰۳ میلادی مصرف نفت ترکیه ۲۰۰۰۰ بشکه افزایش داشته است. با این وجود سهم نفت از سبد انرژی ترکیه در حال کاهش و به جای آن سهم گاز در حال افزایش است. عمده تأمین کنندگان نفت ترکیه کشورهای خاورمیانه شامل ایران، عربستان، عراق، سوریه و روسیه می‌باشند.

تا قبل از عملیات مارس ۲۰۰۳ آمریکا در عراق، بندر جیحان روزانه ۱/۵ میلیون بشکه نفت

عراق را صادر می‌کرد، اما بعد از این عملیات، صدور نفت متوقف شد ولی از سال ۲۰۰۴ مجدداً طرفین برای صدور نفت عراق به توافق رسیدند.

با توجه به نیاز ترکیه به نفت، این کشور در نظر دارد، اقدام به اکتشاف نفت در تراس شرقی، دریای مدیترانه، دریای سیاه و منطقه جنوب شرقی خود که تعدادی چاه نفت نیز در این منطقه وجود دارد، نماید. این امر می‌تواند در آینده به درگیری این کشور با برخی از کشورهای منطقه منجر شود.

مقایسه مصرف روزانه نفت خام در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش (سال ۲۰۰۲)

	کشور	مصرف روزانه نفت خام (بشکه)	
۱	ترکیه	۶۳۵۰۰۰	
۲	عراق	۴۶۰۰۰۰	
۳	یونان	۴۰۶۰۰۰	
۴	سوریه	۲۶۸۰۰۰	
۵	آذربایجان	۱۳۶۰۰۰	
	میانگین	۳۲۸۲۳۱	

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه سرانه مصرف نفت

	کشور	سرانه مصرف نفت (بشکه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت)
۱	یونان	۳۸
۲	عراق	۱۸
۳	آذربایجان	۱۷
۴	سوریه	۱۵
۵	ترکیه	۹
	میانگین	۹,۶۶

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه واردات نفت یونان و ترکیه (سال ۲۰۰۲)

	کشور	واردات نفت (بشکه در روز)
۱	ترکیه	۵۸۴۳۲۶
۲	یونان	۳۹۷۰۰۸

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه قیمت بنزین در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش

	کشور	قیمت بنزین در سال ۲۰۰۰ میلادی (دلار)
۱	ترکیه	۱,۴۴
۲	یونان	۱,۱
۳	بلغارستان	۱,۱۵
۴	آذربایجان	۰,۹۲
۵	ارمنستان	۰,۹
۶	سوریه	۰,۷۲
۷	ایران	۰,۰۸
۸	عراق	۰,۰۵
	میانگین	۰,۷۲

منبع: *German Agency for Technical Cooperation (GTZ), Fuel Prices and Taxation (1999) and the electronic update for2000. Available from World Bank, World Development Indicators 2002, WDI table 3.12. via ciesin.org*

ترکیه به‌شدت سیاست جایگزینی نفت با گاز طبیعی را دنبال می‌کند. به همین دلیل هر ساله مصرف گاز طبیعی این کشور افزایش نشان داده و با چندین کشور برای تأمین گاز مورد نیاز خود وارد معامله شده است. این اقدام علاوه بر این‌که امکان مانور بیشتری را به دولت‌مردان آنکارا می‌دهد، موجب تعدد منابع تأمین نیازمندی انرژی ترک‌ها شده و از نظر امنیتی نیز آنان را در موقعیت بهتری قرار می‌دهد. گاز مورد نیاز ترکیه هم اکنون ۱۱ درصد از طریق ایران، ۲۵ درصد از طریق روسیه (خط لوله‌ای که از بلغارستان می‌گذرد) و ۱۱ درصد از طریق الجزایر و نیجریه تأمین می‌گردد. این نسبت‌ها با توجه به روندهای موجود، در آینده تغییر نموده و به ۲۰ درصد ایران، ۱۳ درصد آذربایجان، ۵۵ درصد روسیه (خط لوله جریان آبی)، و بقیه الجزایر و

نیجریه ارتقا خواهند یافت. در عین حال ترکیه در تلاش برای بهبود روابط خود با کشورهای آسیای مرکزی است که غنی از گاز می‌باشند. آمریکا، ترکیه را تشویق می‌کند تا به معبر انتقال گاز و انرژی از آسیا به اروپا تبدیل شود.

(Boru hatlari ile petrol tasima A.S – BOTAS - yillik raporo –Ankara – 1999 – p: 25- 53)

مقایسه میزان ذخیره گاز طبیعی (سال ۲۰۰۳)

	کشور	میزان ذخیره گاز طبیعی (ترلیون فوت مکعب)
۱	ایران	۸۱۲
۲	عراق	۱۰۹
۳	ترکیه	۰٫۳

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

شرکت نفتی دولتی: TOPAS (شرکت نفت دولتی ترکیه)

شرکت دولتی پالایش مواد نفتی: TUPRAS

شرکت خطوط لوله و گاز: BOTAS

میدان‌های نفتی: باتمان، کاراکوش و کاراکوش کوچک

مهم‌ترین بنادر ورود مواد نفتی: اسکندرون، ازمیر، استانبول و مرسین

(http://www.botas.gov.tr/eng/activities/crudeoil.asp)

۳ـ۲ـ مهم‌ترین پالایشگاه‌های ترکیه

پالایشگاه ازمیر با ظرفیت ۲۵۱۶۰۰ بشکه در روز؛

علی‌آغا ازمیر با ظرفیت ۲۲۶۴۴۰ بشکه در روز؛

کریک‌کاله با ظرفیت ۱۱۳۲۰۰ بشکه در روز؛

مرسین با ظرفیت ۹۵۰۰۰ بشکه در روز؛

آتاش با ظرفیت ۸۸۰۰۰ بشکه در روز واقع در نزدیکی مرسین در ساحل دریای مدیترانه (تنها پالایشگاه خصوصی ترکیه)؛

باتمان با ظرفیت ۲۲۰۱۵ بشکه در روز؛

قهرمان ماراش با ظرفیت ۶۰۰۰ بشکه در روز.

ترکیه با کمک این پالایشگاه‌ها و با وجود نداشتن منابع نفتی، هم‌اکنون حدود ۸۰٪ نیازهای سوختی خود را خودش تولید می‌کند.

(Turkiye petrol rafinerileri A.S. – TUPRAS - yillik raporo –Ankara – 1999 – p:48-51)
(http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html)

ترکیه در نظر دارد بخش انرژی خود را به بخش خصوصی واگذار کند که در این رابطه تاکنون شرکت‌های موبایل (۵۱٪)، آرامکو (۱۷٪)، شِل (۲۷٪) و شرکت داخلی ایشلر (۵٪) سهام این بخش را خریداری نموده‌اند. این اقدام اگرچه از لحاظ اقتصادی ممکن است، مفید باشد، ولی از نظر امنیتی به صلاح نبوده و سپردن بخش مهمی چون انرژی آنهم به بیگانگان، تصمیم صحیحی نمی‌باشد.

۴ـ۲ـ توان ترانزیت انرژی ترکیه

ترکیه در منطقه‌ای واقع شده که قطب انرژی دنیا محسوب می‌شود. نزدیکی ترکیه به دریای خزر و خلیج فارس که مهم‌ترین منابع انرژی دنیا را در خود دارند، موقعیت ترانزیتی ویژه‌ای به ترکیه بخشیده است. ترک‌ها با اِعمال دیپلماسی خط لوله، هم اکنون در مسیر ترانزیت نفت و گاز ایران، عراق، ترکمنستان، آذربایجان، روسیه و قزاقستان قرار دارند. خط لوله عراق به تنهایی روزانه ۱/۵ میلیون بشکه نفت ترانزیت می‌کند و سالیانه حدود ۲۰۰ میلیون دلار سود نصیب ترک‌ها می‌نماید. قرار داد ۲۱ میلیارد دلاری گاز با ایران نیز از این جهت با اهمیت است که ترک‌ها توانستند ایران یعنی دومین مخزن عظیم گاز دنیا را به خود وصل کرده و ضمن

استفاده از آن برای مصارف صنعتی و گرمایش داخلی خود، با هدایت گاز جمهوری اسلامی ایران به سوی اروپا، سود خوبی برای خود فراهم آورده و در اِزای گاز دریافتی، اجناس خود را به ایران بفروشند. این قرارداد برای ایران نیز حائز اهمیت است؛ زیرا اولین قرارداد غیر نفتی است که پس از انقلاب موجب ورود ارز به داخل کشور می‌شود و در عین حال گاز ایران را به اروپا متصل می‌کند. *(دهقان طرزجانی؛ ۱۳۷۹- صص ۱۰۳-۱۰۶)*

اگر خطوط انتقال آب ترکیه به اسرائیل و خطوط انتقال نفت و گاز کشورهای حوزه دریای خزر به بندر جیحان کامل شوند، آنگاه ترکیه توانسته است از موقعیت جغرافیایی خود استفاده مطلوبی ببرد. ترک‌ها در جریان خط لوله باکو- تفلیس- جیحان نشان دادند که هم از دیپلماسی پر تحرکی برخوردارند و هم حمایت شرکت‌های نفتی را برای سرمایه‌گذاری و اجرای چنین پروژه‌هایی همراه دارند.

مقایسه خطوط لوله موجود در ترکیه و کشورهای همسایه آن

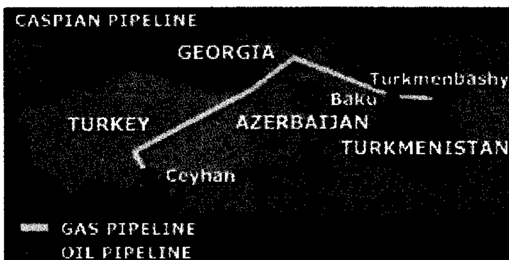
کشور	خطوط لوله نفت خام (کیلومتر)	خطوط لوله انتقال محصولات نفتی (کیلومتر)	خطوط لوله انتقال گاز (کیلومتر)
آذربایجان	۱۱۳۰	۶۳۰	۱۲۴۰
بلغارستان	–	۵۲۵	۱۵۰۰
گرجستان	۳۷۰	۳۰۰	۴۴۰
یونان	۲۶	۵۴۷	-
ایران	۵۹۰۰	۳۹۰۰	۴۵۵۰
عراق	۴۳۵۰	۷۲۵	۱۳۶۰
سوریه	۱۳۰۴	۵۱۵	-
ترکیه	۱۷۳۸	۲۳۵۱	۳۱۷۷

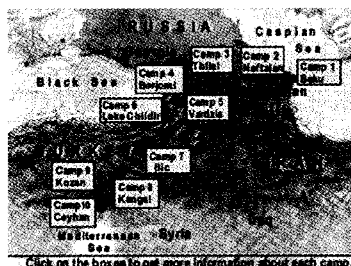
منبع: The World Factbook Home

خط لوله باکو- جیحان

این خط لوله به‌طول تقریبی ۱۸۰۰ کیلومتر (۷۴۰ کیلومتر در خاک آذربایجان، ۲۳۰ کیلومتر در خاک گرجستان و ۱۰۵۰ کیلومتر در خاک ترکیه) علی‌رغم انتقادات وارد بر آن، با هزینه‌ای معادل ۳ میلیارد دلار که بانک جهانی آن را تأمین می‌کند، در حال اجرا بوده و فاز اول آن راه‌اندازی شده است. خط لوله باکو ـ جیحان که گاز چاه‌های شاه‌دنیز و نفت آذربایجان را به بندر جیحان منتقل می‌کند، در ابتدای راه‌اندازی، ۲ میلیارد متر مکعب گاز تحویل خواهد داد، ولی پس از چند سال در سال ۲۰۲۰، به ۶ میلیارد متر مکعب خواهد رسید. *(http://www.enerji.gov.tr)*

مسیر خط لوله باکو – تفلیس – جیحان و ایستگاه‌های پمپاژ واقع در این مسیر

خط لوله جریان آبی

این خط لوله جمعاً به طول ۱۴۷۰ کیلومتر که ۴۲۰ کیلومتر آن از زیر دریای سیاه عبور می‌کند، گاز روسیه را به ترکیه منتقل خواهد نمود. از زمان افتتاح این خط لوله در سال ۲۰۰۳، ترکیه یک‌بار تنها به این دلیل که به گاز احتیاج ندارد، واردات از این خط لوله را متوقف نموده است که به نظر می‌رسد این امر بیشتر به منظور چانه‌زنی و کاهش قیمت گاز بوده است. ظرفیت این خط حدود ۱۶ میلیارد متر مکعب در سال است و در سال ۲۰۰۹ به حداکثر ظرفیت خود خواهد رسید. در طول ۲۵ سال

بهره‌برداری از این خط لوله، ترکیه جمعاً ۳۹۰ میلیارد متر مکعب گاز از روسیه دریافت خواهد نمود و روسیه نیز قادر خواهد بود از این طریق صادرات گاز خود به دیگر کشورها از جمله یونان را افزایش دهد.

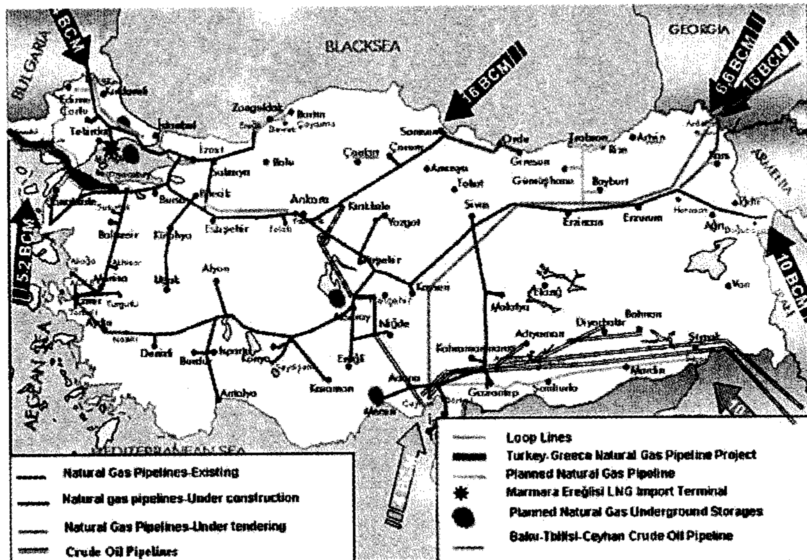
(Boru hatlari ile petrol tasima A.S – BOTAS - yillik raporo –Ankara – 1999-P: 41)

قرارداد گاز با ایران برای مدت ۲۲ سال منعقد شده و طی آن ایران ۲۰ میلیارد دلار گاز به ترکیه خواهد فروخت. اگر این میزان گاز دریافتی بیش از نیازهای داخلی ترکیه باشد، ترکیه می‌تواند مقدار مازاد را به دیگر کشورها بفروشد و در همین راستا در سال ۲۰۰۳ قراردادی بین ترکیه و یونان منعقد گردید که بر اساس آن، آنکارا با یک خط لوله ۳۰۰ کیلومتری به آلکساندروپولیس در شمال یونان متصل خواهد شد و سالیانه ۵۰۰ میلیون متر مکعب گاز به مبلغ ۲۵۰ میلیون دلار از آن طریق به یونان خواهد فروخت. پس از آن نیز خط لوله مذکور از طریق بلغارستان یا ایتالیا به اروپای غربی کشیده خواهد شد. (بازی ترک‌ها: تحلیل قرارداد جدید گاز ایران و ترکیه و آینده روابط دو کشور – اقتصاد ایران –اردیبهشت ۱۳۸۲)

خط لوله دیگری که در حال احداث می‌باشد، خط لوله ترکمنستان به آذربایجان و گرجستان است که از زیر دریای خزر کشیده شده و پس از طی ۱۷۸۵ کیلومتر، سالیانه ۱۴ تا ۲۸ میلیارد متر مکعب گاز را به اروپا منتقل خواهد نمود.

ترکیه در بندر اِرِگلی در ساحل دریای مرمره تأسیساتی احداث نموده است که امکان ذخیره‌سازی حجم عظیمی از گاز را به این کشور می‌دهند. به‌علاوه طرح‌هایی در حال بررسی است که بر اساس آنها در حفره‌های زیر دریاچه نمک (توز گولو) اقدام به ذخیره‌سازی گاز خواهد شد.

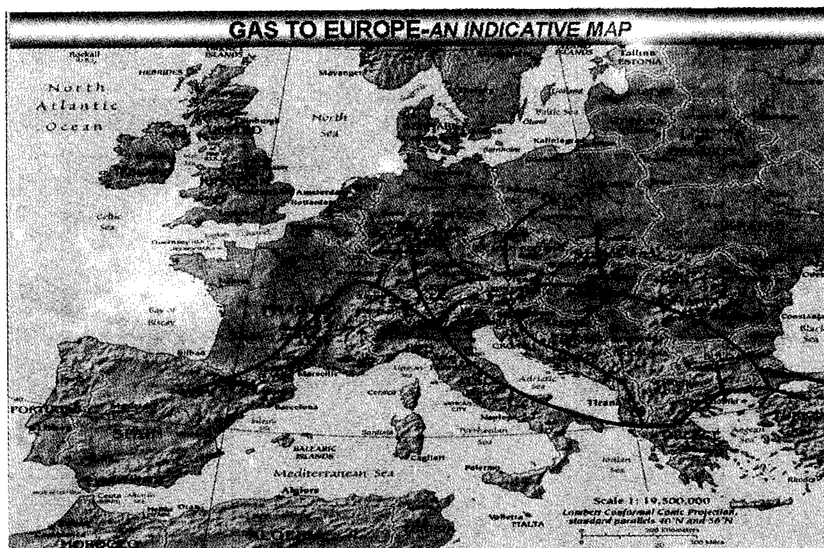
نقشه خطوط لوله نفت و گاز ترکیه (احداث شده و یا در حال احداث یا طراحی)

http://www.botas.gov.tr/eng/naturalgas/ng_city_d.asp

۵-۲ـ بهره‌مندی کشورهای منطقه از صادرات گاز به ترکیه

طرح‌های ترکیه برای تبدیل شدن به مسیر انتقال انرژی به اروپا

برخی از صاحب‌نظران معتقدند در دنیای آینده که یک دنیای پنج قطبی خواهد بود، (آمریکا، روسیه، اروپا، چین و ژاپن) اقتصاد حرف اول را خواهد زد و هر کشوری که اقتصاد قوی‌تری داشته باشد، معادله قدرت را تعیین خواهد کرد. به همین ترتیب هر جای دنیا که منابع اقتصادی بیشتری داشته باشد، در این معادله نقش پر رنگ‌تری خواهد داشت و تمرکز مناقشات نیز در همین مناطق خواهد بود.

(http://did.tisri.org/catalog/index.fa.asp)

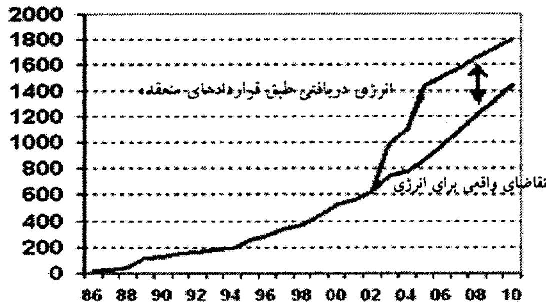
بر اساس این نظریه، خاورمیانه، قفقاز و آسیای مرکزی به علت برخورداری از منابع غنی انرژی طی چند دهه آینده جزء مناطق مورد مناقشه باقی خواهند ماند. پیش‌بینی این نظریه‌پردازان با فروپاشی شوروی و هجوم غربی‌ها به ویژه آمریکایی‌ها به آسیای مرکزی، به اثبات رسید. دولت‌مردان ترک نیز تلاش نمودند از این خوان بهره برده و با توجه به موقعیت قرارگیری خود بر سر راه قاره‌های آسیا، اروپا و آفریقا، با عبور لوله‌های نفتی از سرزمین خود، منافع هنگفتی نصیب خود نمایند. مشکلات امنیتی تنگه هرمز نیز موقعیت را برای آنان فراهم نموده بود تا اروپا را متقاعد کنند که خود حامل لوله‌های نفتی باشند. *(TDN-13/3/83)*

در این رابطه طرح انتقال نفت و گاز آذربایجان، ترکمنستان و قزاقستان از ترکیه به سوی اروپا مطرح شد و ترکیه به عنوان کریدور عبور انرژی غرب انتخاب گردید. عبور گاز ایران از ترکیه نیز به تحکیم این موقعیت ترکیه کمک نمود. *(Boru hatlari ile petrol tasima A.S - BOTAS - yillik raporo –Ankara – 1999- p: 41-43)*

رشد رو به افزایش جمعیت ترکیه و نیاز شدید این کشور به منابع انرژی و درآمد سرشار ترانزیت آن، سبب توجه آنکارا به سرمایه‌گذاری در این بخش شد و هم‌اکنون خطوط لوله زیادی در ترکیه در حال احداث می‌باشند که به این آرزوی مقامات ترک تحقق خواهند بخشید.

مقایسه روند افزایش تقاضا برای تأمین انرژی و

قراردادهای منعقده برای دریافت آن

منبع: *http://www.eia.doe.gov*

۶ـ۲ـ انرژی الکتریکی

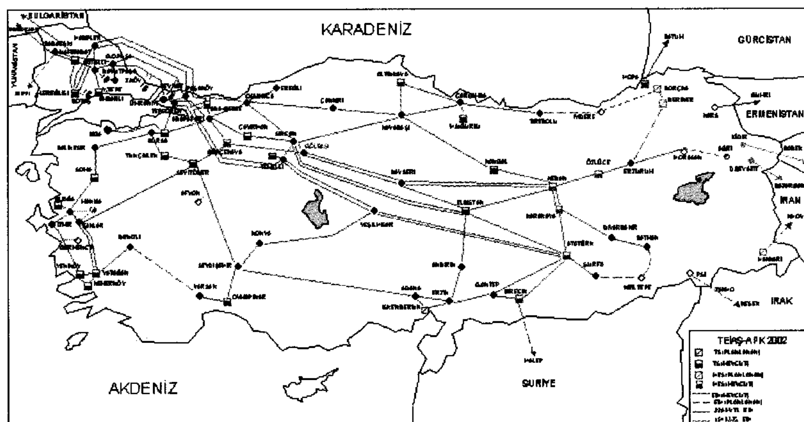
تولید برق ترکیه در سال ۲۰۰۴ میلادی حدود ۱۲۰ میلیارد کیلووات ساعت بوده است که بخشی از آن مازاد مصرف می‌باشد. با این وجود جمعیت جوان و در حال رشد ترکیه، این میزان الکتریسته را لازم دارد و برای گسترش اقتصاد ترکیه که پیش‌بینی می‌شود طی دهه آینده سرعت بیشتری داشته باشد، این میزان الکتریسته مورد نیاز است. بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول به ترکیه فشار می‌آورند که این بخش را نیز به بخش خصوصی بسپارد.

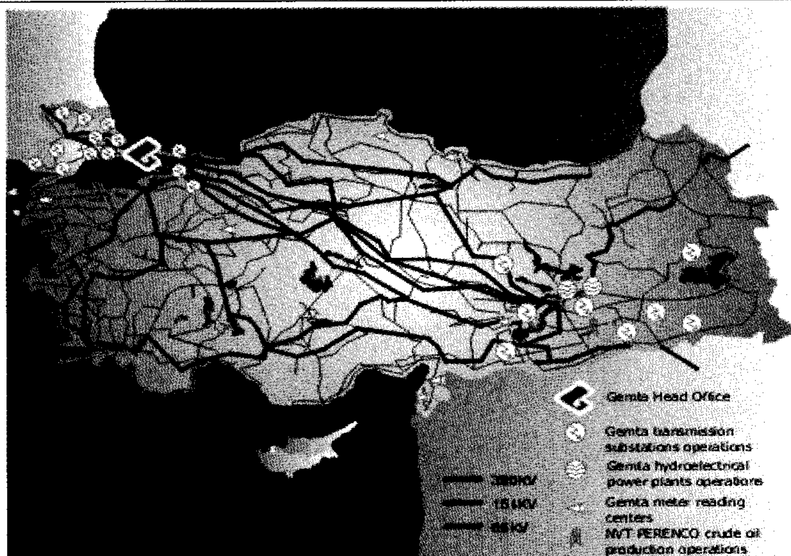
از سال ۲۰۰۳، ترکیه سالیانه ۳۰۰ میلیون کیلو وات ساعت برق خود را با قیمتی کمتر از آنچه که خود از بلغارستان وارد می‌کند، به ترکمنستان صادر می‌نماید. ترکیه همچنین قصد دارد به گرجستان نیز برق صادر کند. *(Turkiye petrolleri anonim ortakligi – TPAO - yillik raporo -Ankara 1997- p:47)*

ترکیه از منابع هیدروالکتریک غنی برخوردار است و به تنهایی در پروژه گاپ ۱۰۴ طرح تولید الکتریسته با ظرفیت ۱۲ گیگاوات را در حال اجرا دارد. با این وجود سواحل غربی ترکیه ظرفیت تولید ۱۲۰۰۰۰ مگاوات برق را دارند و انرژی خورشیدی نیز برای گرمایش به‌ویژه تولید آب گرم در برخی نواحی ترکیه بسیار رایج است. ظرفیت تولید الکتریسته به روش ژئوترمال ۳۵

گیگاوات است. در این زمینه بانـک جهـانی در سـال ۲۰۰۴ بـیش از ۲۰۰ میلیـون دلار اعتبـار در اختیار ترکیه قرار داد تا از منابع قابل تجدید انرژی، استفاده بیشتری به‌عمل آورد.

نقشه نیروگاه‌ها و خطوط برق‌رسانی ۳۶۰ کیلوولت، ۱۵۴ کیلوولت و ۶۶ کیلوولت شبکه سراسری برق ترکیه

منبع: *Turkiye elektrik uretim – iletim A.S. – TEAS – faaliyet raporo – Ankara 2000 – p:43*

http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html

۱ـ۶ـ۲ـ نیروگاه‌ها و مراکز در حال بهره‌برداری تولید الکتریسیته

نیروگاه‌های فسیلی

نام نیروگاه	مالک	استان	سوخت	ظرفیت (MWe)
نیروگاه های حراری معمولی				
افشین – البیستان ۱	TEAS	مالاتیا	زغال سنگ	۱۳۶۰
سوما	TEAS	مانیسا	زغال سنگ	۱۰۳۴
یاتاقان	TEAS	موغلا	زغال سنگ	۶۳۰
کمرکوی	TEAS	موغلا	زغال سنگ	۶۳۰
سید عمر	TEAS	کوتاهیه	زغال سنگ	۶۰۰
چائیران	Park Termik Elektrik	آنکارا	زغال سنگ	۴۵۰
تونچ بیلک	TEAS	کوتاهیه	زغال سنگ	۴۲۹
ینی کوی	TEAS	موغلا	زغال سنگ	۴۲۰
کانگال	TEAS	سیواس	زغال سنگ	۳۰۰
چاتال غازی	TEAS	زونگولداغ	زغال سنگ	۳۰۰
اسکندرون	Isdemir	هاتای	نفت	۲۲۰
اورخانلی	TEAS	بورسا	زغال سنگ	۲۱۰
پالایشگاه علی آغا	Tupras	ازمیر	نفت	۲۰۷

http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html

سایر نیروگاه‌های فسیلی عبارت‌اند از:

آمبارلی ۱   ۶۳۰ مگاوات

هوپا   ۵۰ مگاوات

سایر   ۲۰۴ مگاوات

علاوه بر تأسیسات فوق، ترکیه ۱۷ مولد برق بادی و یک مولد ژئوترمال دارد که جمعاً حدود ۱۹ مگاوات برق تولید می‌کنند. *(Turkiye elektrik uretim – iletim A.S. – TEAS – faaliyet raporo – Ankara 2000 – p: 27)*

مقایسه میزان استفاده از سوخت‌های فسیلی برای تولید الکتریسیته (سال ۲۰۰۳)

	کشور	میزان استفاده از سوخت‌های فسیلی برای تولید الکتریسیته (٪)
۱	قبرس	۱۰۰
۲	عراق	۹۸,۴
۳	ایران	۹۷,۱
۴	یونان	۹۴,۵
۵	آذربایجان	۸۹,۷
۶	ترکیه	۷۹,۳
۷	سوریه	۵۷,۶
۸	بلغارستان	۴۷,۸
۹	ارمنستان	۴۲,۳
۱۰	گرجستان	۱۹,۷
	میانگین	۸۳,۵۶

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

۲ـ۶ـ۲ـ نیروگاه‌های گازی

نیروگاه ترکیبی آداپازاری: این نیروگاه با ظرفیت ۷۷۰ مگاوات در سال ۲۰۰۱ در آداپازاری آغاز به کار نموده است.

نیروگاه ترکیبی گبزه: این نیروگاه با ظرفیت ۱۵۴۰ مگاوات در سال ۲۰۰۱ درگبزه آغاز به کار نموده است.

نیروگاه ترکیبی ازمیر: این نیروگاه با ظرفیت ۱۵۲۵ مگاوات در سال ۲۰۰۲ در علی‌آغا ازمیر آغاز به کار نموده است.

نیروگاه ترکیبی بای‌مینا: این نیروگاه سیکل ترکیبی با ظرفیت ۷۷۰ مگاوات در سال ۲۰۰۲ در نزدیکی آنکارا آغاز به کار نموده است. *(Ak Enerji katalugu – Akkok group – Istanbul 2001- p: 6-15)*

سایر نیروگاه‌های گازی عبارت‌اند از:

نام نیروگاه	مالک	استان	سوخت	ظرفیت(MWe)
نیروگاه‌های سیکل ترکیبی				
بورسا	TEAS	بورسا	گاز طبیعی	۱۴۰۰
آمبارلی ۲	TEAS	استانبول	گاز طبیعی	۱۳۴۹
حمیدآباد	TEAS	تکرداغ	گاز طبیعی	۱۲۰۰
ارگلی	International Power	تکرداغ	گاز طبیعی	۵۰۴
تراکیه	Enron, Midlands Power	تکرداغ	گاز طبیعی	۴۹۸
گبزه	Çolakoglu	کجاعلی	گاز طبیعی	۲۴۷
اسن یورت	Edison Mission Energy	استانبول	گاز طبیعی	۱۸۰
علی آغا	TEAS	ازمیر	نفت	۱۸۰
بورسا	Bis Enerji	بورسا	گاز طبیعی	۱۷۴

TEAS; Platts UDI; Enko Enerji

علاوه بر نیروگاه‌های فوق، ترکیه طرح های زیادی نیز برای ساخت نیروگاه های جدید دارد که حداقل سه نیروگاه از این نیروگاه‌ها دارای ظرفیت بیش از ۱۰۰۰ مگاوات خواهند بود. این نیروگاه ها عبارتند از:

نام نیروگاه	مالک	استان	سوخت	ظرفیت (MWe)	وضعیت
نیروگاه های حراری معمولی					
افشین البیستان ۲	TEAS	مالاتیا	زغال سنگ	۱۴۴۰	در دست ساخت
افشین البیستان ۳	TEAS	مالاتیا	زغال سنگ	۱۴۴۰	در دست طراحی
اسکندرون	Siemens	هاتای	زغال سنگ	۱۳۰۰	در دست ساخت
چان	TEAS	چاناک کاله	زغال سنگ	۳۲۰	در دست ساخت
اورتا	TEAS	چانکری	زغال سنگ	۱۲۵	در دست طراحی
نیروگاه های سیکل ترکیبی					
ایغدیر	AKFEN-PAR	ایغدیر	گاز طبیعی	۵۰۰	در دست طراحی
ارگلی دریای سیاه	Atam Elektrik	زونگولداغ	گاز طبیعی	۲۰۰	در دست طراحی
اسکی شهیر	Esel Enerji	اسکی شهیر	گاز طبیعی	200	در دست طراحی

http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html
TEAS; Platts UDI

۳-۶-۲- نیروگاه‌های آبی

ترکیه هم‌اکنون دارای ۱۲۹ نیروگاه هیدروالکتریک است که سالیانه حدود ۴۲ میلیون کیلووات ساعت برق توسط آنها تولید می‌کند. در پروژه گاپ ۲۲ سد و ۱۹ نیروگاه آبی احداث

خواهد شد که تاکنون ۹ سد و ۵ نیروگاه آن ساخته شده و به مرحله بهره‌برداری رسیده است. جمعاً در ترکیه ۵۰۴ سد برای اهداف مختلف آبیاری، تولید برق و ... ساخته شده است.

مهم‌ترین سدها و نیروگاه‌های آبی در حال بهره‌برداری ترکیه و مشخصات اصلی آنها

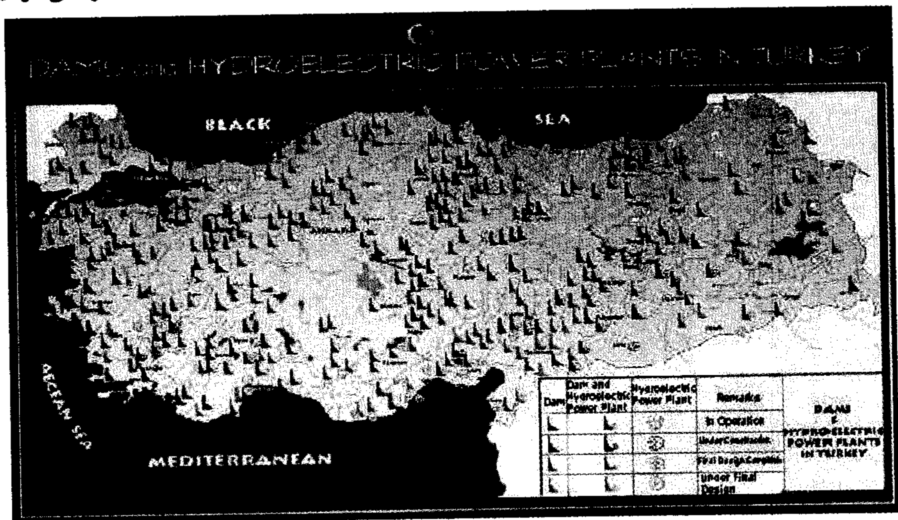
نام سد یا نیروگاه (لاتین)	نام سد یا نیروگاه (فارسی)	تعداد مولد	متوسط تولید سالیانه (GWh)	ظرفیت اسمی تولید (GWh)	سال بهره‌برداری
A ltüzel	اوزل	۲ × ۳۱	۶۲	۲۸۰	۱۹۹۶
Almus	آلموش	۳ × ۹	۲۷	۹۹	۱۹۶۶
Alt1Ükaya	اوکایا	۴ × ۱۷۵	۷۰۰	۱۶۳۲	۱۹۸۸
Ataköy	آتاکوی	۱ × ۵,۵	۵,۵	۸	۱۹۸۹
Atatürk	آتاتورک	۸ × ۳۰۰	۲۴۰۰	۸۹۰۰	۱۹۹۳
Beyköy	بی‌کوی	۳ × ۵	۱۵	۸۷	۲۰۰۰
Adıgüzel	آدی‌گوزل	۲ × ۳۱	۶۲	۲۸۰	۱۹۹۶
Altınkaya	آلتین‌کایا	۴ × ۱۷۵	۷۰۰	۱۶۳۲	۱۹۸۸
Aslantaş	آصلان‌تاش	۳ × ۴۶	۱۳۸	۵۶۹	۱۹۸۴
Çağçağ III	چاغ‌چاغ ۳	۳ × ۴,۸	۱۴,۴	۴۲	۱۹۶۸
Çamlıgöze	چاملی‌گوزه	۲ × ۱۶	۳۲	۱۰۲	۲۰۰۰
Çatalan	چاتالان	۳ × ۵۶,۳	۱۶۸,۹	۵۹۶	۱۹۹۷
Çıldır	چیلدیر	۳ × ۵,۱۲	۱۵,۳۶	۳۰	۱۹۷۵
Demirköprü	دمیرکوپرو	۳ × ۲۳	۶۹	۱۹۳	۱۹۶۰
Derbent	دربند	۶,۳ + ۲ × ۲۶ × ۱	۵۸,۳	۲۵۷	۱۹۹۱
Dicle	دجله	۲ × ۵۵	۱۱۰	۲۹۸	۱۹۹۹
Doğankent (I,II)	دوغان کنت	۱ × ۳۸ + ۴ × ۸,۲	۷۰.۸	۳۱۴	۱۹۷۱
Engil	اِنگیل	۳ × ۱,۵۳	۴,۶	۱۴	۱۹۶۸

نام سد یا نیروگاه (لاتین)	نام سد یا نیروگاه (فارسی)	تعداد مولد	متوسط تولید سالیانه (GWh)	ظرفیت اسمی تولید (GWh)	سال بهره‌برداری
Gezende	گزنده	۳ × ۵۳,۱	۱۵۹,۳	۵۲۸	۱۹۹۴
Girvelik I	گیروَلیک	۱ × ۱,۰۴ + ۲ × ۱	۳,۰۴	۱۸	۱۹۶۳
Gökçekaya	گوکچه کایا	۳ × ۹۲,۸	۲۷۸,۴	۵۶۲	۱۹۷۳
Hasan Uğurlu	حسن اوغورلو	۴ × ۱۲۵	۵۰۰	۱۲۱۷	۱۹۸۲
Hirfanlı	هیرفانلی	۴ × ۳۲	۱۲۸	۴۰۰	۱۹۶۰
Kapulukaya	کاپولوکیا	۳ × ۱۸	۵۴	۱۹۰	۱۹۸۹
Karacaören I	کاراجه اورن ۱	۲ × ۱۶	۳۲	۱۴۲	۱۹۹۰
Karakaya	کارا کایا	۶ × ۳۰۰	۱۸۰۰	۷۳۵۴	۱۹۸۷
Karkamış	کار کامیش	۶ × ۳۱,۵	۱۸۹	۶۵۲	۱۹۹۹
Keban	کبان	۴ × ۱۷۵+۱ ×۱۵۷,۵	۱۳۳۰	۶۰۰۰	۱۹۷۴
Kemer	کمر	۳ × ۱۶	۴۸	۱۴۳	۱۹۵۸
Kesikköprü	کِسی کوپرو	۲ × ۳۸	۷۶	۲۵۰	۱۹۶۷
Kılıçkaya	قلیچ کایا	۲ × ۶۲	۱۲۴	۳۳۲	۱۹۹۰
Kiti	کیتی	۲ × ۱,۳۸	۲,۷۶	۱۲	۱۹۶۶
Koçköprü	قوچ کوپرو	۴ × ۲,۲	۸,۸	۴۴	۱۹۹۳
Kovada II	کووادا ۲	۲ × ۲۵,۶	۵۱,۲	۲۲۲	۱۹۷۱
Köklüce	کولوجه	۲ × ۴۵	۹۰	۵۸۸	۱۹۸۸
Kralkızı	کرال کیزی	۲ × ۴۶,۶	۹۳,۸	۱۴۶	۱۹۹۸
Kuzgun	کوز گون	۱×۲,۲۵+۳×۶,۸	۲۲,۶۵	۳۶	۱۹۹۹
Menzelet	منزلت	۴ × ۳۱	۱۲۴	۵۱۵	۱۹۹۳
Mercan	مرجان	۳ × ۶,۴	۱۹,۲	۷۸	۲۰۰۲
Oymapınar	اویما پینار	۴ × ۱۳۵	۵۴۰	۱۶۲۰	۱۹۸۴
Özlüce	اوزلوجه	۲ × ۸۵	۱۷۰	۴۱۳	۱۹۹۹
Seyhan I	سیحان	۳ × ۱۸	۵۴	۳۵۰	۱۹۵۶

نام سد یا نیروگاه (لاتین)	نام سد یا نیروگاه (فارسی)	تعداد مولد	متوسط تولید سالیانه (GWh)	ظرفیت اسمی تولید (GWh)	سال بهره‌برداری
Suat Uğurlu	سوآت اوغورلو	۲۳ × ۲ +۳۰ × ۱	۷۶	۳۴۵	۱۹۸۰
Tercan	ترجان	۳ × ۵	۱۵	۵۱	۱۹۹۰
Yenice	ینی جه	۳ × ۱۲,۶۳	۳۷,۸۹	۱۲۲	۲۰۰۰
Yüreğir	یوره‌غیر	۱ × ۶	۶	۲۱	۱۹۷۲
Zernek	زرنک	۲ × ۲,۲۵	۴,۵	۱۳	۱۹۸۹
Anamur, Erciş, Kernek, Silifke-I	آنامور – اِرجیش – کِرنک – سلیفکه ۱	۴ نیروگاه کمتر از ۲ مگاوات	۲,۵۹	۱۰	
جمع		۱۴۴ واحد	۹۹۳۰,۹۹	۳۵۷۹۵	

http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html

نقشه گسترش سدها و نیروگاه‌های در حال بهره‌برداری، در دست ساخت و در حال طراحی ترکیه

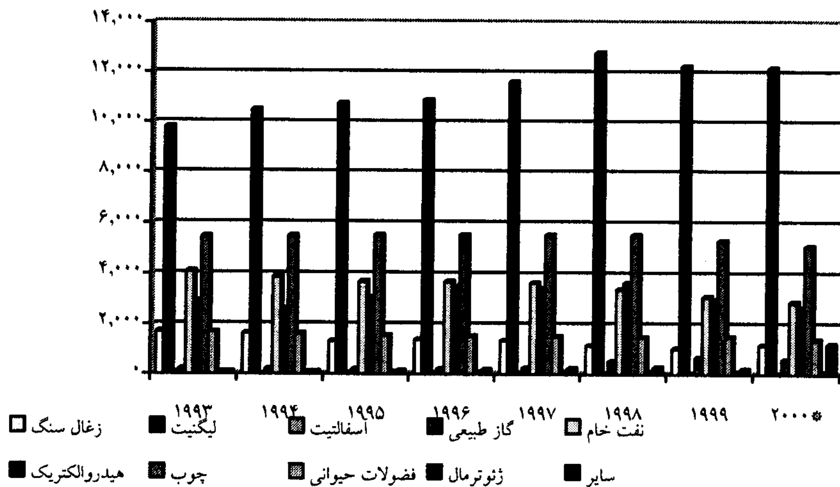
منبع : *http://www.dsi.gov.tr*

۴ـ۶ـ۲ـ نیروگاه‌های هسته‌ای

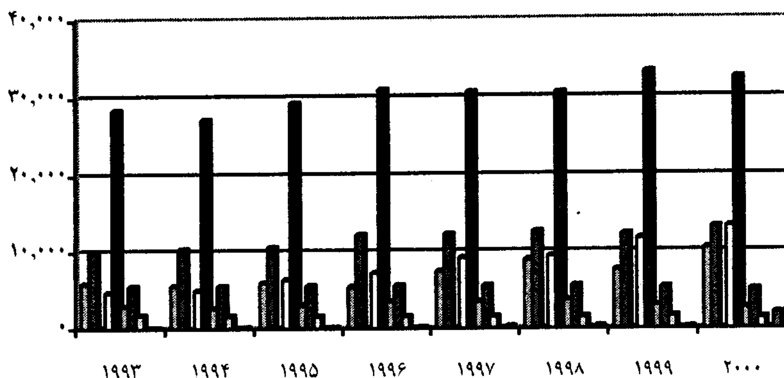
دولت ترکیه در سال ۲۰۰۰ تصمیم به تعلیق پروژه احداث نیروگاه هسته‌ای خود گرفت. این نیروگاه قرار بود به‌ظرفیت ۱۰۰۰ مگاوات در مرسین احداث شده و سه کنسرسیوم AECL کانادایی، Westinghouse-Mitsubishi ژاپنی ـ آمریکایی و NPI فرانسوی ـ آلمانی نیز برای احداث آن پیشنهادهایی ارائه داده بودند. قرار بود این پروژه کلید در دست، در منطقه آک‌کویو مرسین در سواحل مدیترانه اجرا شود. ولی به‌دلیل مشکلات مالی و مخالفت گروه‌های طرفدار محیط‌زیست داخلی و خارجی از جمله گروه‌های یونانی، اجرای پروژه در زمان نخست‌وزیری اجویت به مدت ۱۰ تا ۲۰ سال به تعویق افتاد.

(http://www.power-technology.com)

سهم منابع مختلف داخلی در تأمین انرژی ترکیه

سهم منابع مختلف در تأمین انرژی ترکیه

۵-۶-۲- سایر نیروگاه‌ها

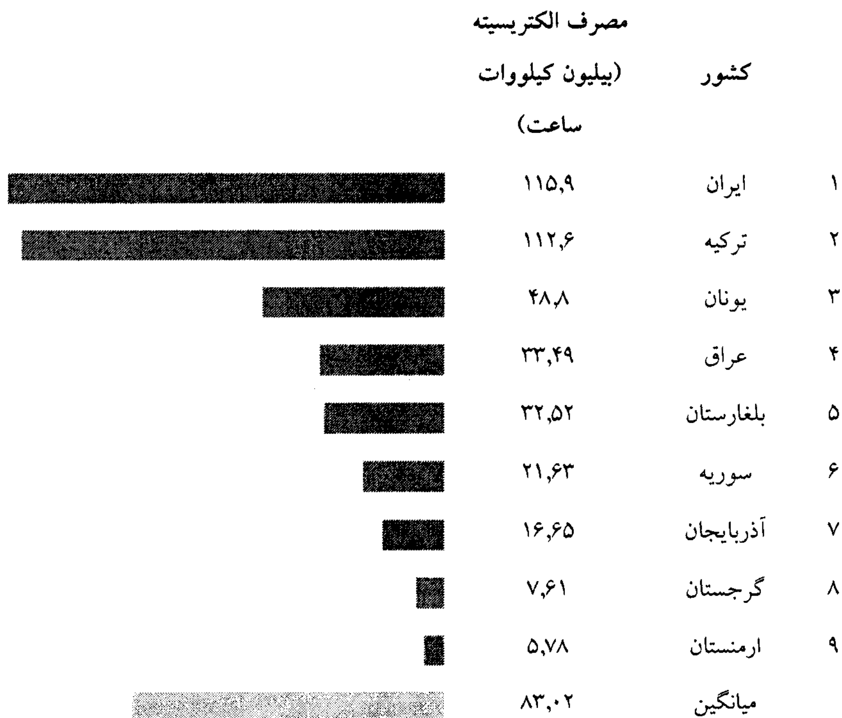
نام نیروگاه (ترکی)	نام نیروگاه (فارسی)	تعداد مولد	تولید (GWh)	مالک	سال بهره‌برداری
Ahiköy I	آهی کوی ۱	۲ × ۱,۰۵	۲,۱	بخش خصوصی	۱۹۹۹
Ahiköy II	آهی کوی ۲	۲ × ۱,۰۵	۲,۱	بخش خصوصی	۲۰۰۰
Aş.Dalaman	دالامان	۶ × ۲,۸۱	۱۶,۹	بخش خصوصی	۱۹۹۹
Bereket I,II	برکت ۱ و ۲	۳ × ۰,۵۵ + ۳ × ۰,۵	۳,۲	بخش خصوصی	۱۹۹۸
Berdan	بردان	۲ × ۵	۱۰۱	بخش خصوصی	۱۹۹۶
Birecik	بیره جیک	۶ × ۱۱,۲	۶۷۲	بخش خصوصی	۲۰۰۰
Ceyhan-	جیحان	۳ × ۱,۲	۳,۶	بانک İller	۱۹۵۸
Çamlıca-I	چاملیجا ۱	۳ × ۲۸	۸۴	بخش خصوصی	۱۹۹۸
Çayköy	چای کوی	۲ × ۷,۵	۱۵	بخش خصوصی	۱۹۸۸
Defne	دفنه	۳ × ۱	۳	بانک İller	۱۹۵۳

نام نیروگاه (ترکی)	نام نیروگاه (فارسی)	تعداد مولد	تولید (GWh)	مالک	سال بهره‌برداری
Derme	درمه	۳×۱,۵	۴,۵	سومر بانک	۱۹۵۱
Fethiye	فتحیه	۳ × ۵,۵	۱۶,۵	بخش خصوصی	۱۹۹۹
Gaziler	غازی لر	۲ × ۵,۵۵	۱۱,۱	بخش خصوصی	۲۰۰۲
Girlevik	گیر ولیک	۲ × ۴,۴۷ + ۲×۱,۳۲	۱۱,۵۸	بخش خصوصی	۲۰۰۱
Gönen	گونن	۲ × ۵,۳	۱۰,۶	بخش خصوصی	۱۹۹۸
Hasanlar	حسن‌لر	۳ × ۳,۱۵	۹,۳۵	بخش خصوصی	۱۹۹۱
Hazar I	هزار ۱	۲.۳ × ۴ +۱ × ۷	۱۹,۸	اِتی بانک	۱۹۵۷
Hazar II	هزار ۲	۲ × ۵	۱۰	اِتی بانک	۱۹۶۷
İkizdere	ایکیز دره	۳ × ۵,۰۴	۱۵,۱۲	İller بانک	۱۹۶۱
Kadıncık I	کادین جیک	۲ × ۳۵	۷۰	ÇEAŞ	۱۹۷۱
Kadıncık I	کاراجا اورن ۱	۱ × ۵۶	۵۶	ÇEAŞ	۱۹۷۴
Karacaören II	کاراجا اورن ۲	۲ × ۲۳,۶	۴۷,۲	شرکت Kepez	۱۹۹۳
Kayaköy	کایا کوی	۲ × ۱,۲۸	۲,۵۶	İller بانک	۱۹۵۶
Kepez I	کپز ۱	۳ × ۸,۸	۲۶,۴	شرکت Kepez	۱۹۶۱
Kepez II	کپز ۲	۲ × ۲,۹۱	۵,۸۲	شرکت Kepez	۱۹۸۶
Kısık (YİD)	کیسیک	۳ × ۳,۲	۹,۶	بخش خصوصی	۱۹۹۳
Kovada I	کووادا ۱	۳ × ۳,۷۵	۸,۲۵	İller بانک	۱۹۶۰
Manavgat	ماناوگات	۲ × ۲۴	۴۸	شرکت Kepez	۱۹۸۸
Molu	مولو	۲ × ۲,۵	۵	بخش خصوصی	۲۰۰۰
Murgul	مورگول	۴ × ۱,۱۷	۴,۷	اِتی بانک	۱۹۵۱
Pamukova-	پاموک اوا	۱ × ۹,۳	۹,۳	بخش خصوصی	۲۰۰۰
Sarıyar	ساری یار	۴ × ۴۰	۱۶۰	اِتی بانک	۱۹۵۶
Seyhan II	سیحان	۱ × ۷,۲	۷,۲	ÇEAŞ	۱۹۹۲
Sır	سیر	۳ × ۹۴,۵	۲۸۳,۵	ÇEAŞ	۱۹۹۱

نام نیروگاه (ترکی)	نام نیروگاه (فارسی)	تعداد مولد	تولید (GWh)	مالک	سال بهره‌برداری
Sızır	سیزیر	۳ × ۲,۲۶	۶,۷۸	بانک İller	۱۹۶۱
Suçatı (YİD)	سوچاتی	۲ × ۳,۵	۷	بخش خصوصی	۲۰۰۰
Sütçüler	سوتچولر	۲ × ۱	۲	بخش خصوصی	۱۹۹۸
Tohma-Medik	توهما	۲ × ۶,۲۵	۱۲,۵	بخش خصوصی	۱۹۹۸
Tortum	تورتوم	۲ × ۷,۴+۲ × ۵,۶	۲۶,۲	بانک İller	۱۹۶۰
Yerköprü Göksu	یر کوپرو گوکسو	۳ × ۳,۵۲	۱۰,۵۶	بانک İller	۱۹۹۵
سایر		۳۸ نیروگاه کمتر از ۲ مگاوات	۱۹,۴۷		
جمع کل		۲۷۷ واحد	۱۲۲۵۰, ۸۹		

منبع: *http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html*

مقایسه مصرف الکتریسیته در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	مصرف الکتریسیته (بیلیون کیلووات ساعت)
۱	ایران	۱۱۵,۹
۲	ترکیه	۱۱۲,۶
۳	یونان	۴۸,۸
۴	عراق	۳۳,۴۹
۵	بلغارستان	۳۲,۵۲
۶	سوریه	۲۱,۶۳
۷	آذربایجان	۱۶,۶۵
۸	گرجستان	۷,۶۱
۹	ارمنستان	۵,۷۸
	میانگین	۸۳,۰۲

منبع: *CIA World Factbook, March 2003*

مقایسه سرانه مصرف الکتریسیته

	کشور	سرانه مصرف الکتریسیته (کیلووات ساعت به ازای هر نفر)
۱	یونان	۴۵۷۵
۲	بلغارستان	۴۳۱۴
۳	آذربایجان	۲۱۲۶
۴	ارمنستان	۱۷۳۸
۵	ایران	۱۶۹۷
۶	ترکیه	۱۶۵۳
۷	گرجستان	۱۵۴۲
۸	عراق	۱۳۵۶
۹	سوریه	۱۲۲۹
	میانگین	۱۸۸۴

منبع: *CIA World Factbook, March 2003*

مقایسه تولید الکتریسیته (سال ۲۰۰۱)

	کشور	تولید الکتریسیته (بیلیون کیلووات ساعت)
۱	ایران	۱۲۴,۶
۲	ترکیه	۱۱۶,۶
۳	یونان	۴۹,۷۹
۴	بلغارستان	۴۱,۳۸
۵	عراق	۳۶,۰۱
۶	سوریه	۲۳,۲۶
۷	آذربایجان	۱۸,۲۳
۸	گرجستان	۷,۲۷
۹	ارمنستان	۶,۴۸
	میانگین	۸۷۸,۹۳

منبع: *CIA World Factbook, March 2003*

مقایسه سرانه تولید الکتریسیته

	کشور	سرانه تولید الکتریسیته (کیلووات ساعت به ازای هر نفر)
۱	بلغارستان	۵۴۸۹
۲	یونان	۴۶۶۸
۳	قبرس	۴۴۰۷
۴	آذربایجان	۲۳۲۷
۵	ارمنستان	۱۹۴۷
۶	ایران	۱۸۲۴
۷	ترکیه	۱۷۱۱
۸	گرجستان	۱۴۷۳
۹	عراق	۱۴۵۴
۱۰	سوریه	۱۳۲۲
	میانگین	۱۹۹۷

منبع: *CIA World Factbook, March 2003*

مقایسه مصرف برق ترکیه با ایران و یونان (سال ۲۰۰۳)

کشور	رتبه در جهان	شاخص
ایران	۲۱	۱۱۵٫۹ میلیارد کیلووات ساعت
ترکیه	۲۴	۱۱۲٫۶ میلیارد کیلووات ساعت
یونان	۳۹	۴۸٫۸ میلیارد کیلووات ساعت
متوسط جهان		۷۸۸٫۷ میلیارد کیلووات ساعت

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

۷ـ۲ـ مشکلات عمده زیست محیطی

آلودگی آب‌ها به‌علت ورود انواع مواد شیمیایی و دترجنت، آلودگی هوا به‌ویژه در شهرها، تخریب جنگل‌ها، آلودگی نفتی تنگه بسفر، دی‌اکسید سولفور و مواد معلق موجود در هوا، اکسید نیتروژن و دی‌اکسید کربن از آلودگی‌هایی هستند که با حرکت به سوی ماشینی‌شدن به این آلودگی‌ها افزوده خواهد شد. ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا باید معیارهای این اتحادیه از نظر آلودگی هوا را نیز رعایت کند. به همین دلیل ترکیه در حال جایگزینی گاز طبیعی به جای انواع دیگر سوخت‌های فسیلی می‌باشد. خرید گاز از ایران و اجرای پروژه جریان آبی برای واردات گاز از روسیه از جمله تاکتیک‌هایی است که ترکیه در این راه اتخاذ نموده است.

علی‌رغم همه تلاش‌های ترکیه، آژانس بین‌المللی انرژی هنوز هم این اقدامات را ناکافی دانسته و از ترکیه انتقاد می‌نماید.

آلودگی آب‌ها به‌ویژه در تنگه بسفر حائز اهمیت است. پس از فروپاشی شوروی، تردد از این تنگه افزایش یافته و به‌طور متوسط هر ۱۰ دقیقه یک کشتی از آن عبور می‌کند. تاکنون چندین حادثه دریایی در این تنگه رخ داده که موجب آلوده‌شدن آب‌ها گردیده و احتمال تکرار این حوادث در آینده نیز منتفی نمی‌باشد. از این‌رو ترکیه ضمن وضع برخی قوانین برای تردد کشتی‌ها، اقدام به نصب چندین رادار دریایی نموده تا امر ناوبری کشتی‌ها به راحتی و با مخاطره کمتری صورت گیرد. اما خطر آلودگی همچنان ترکیه و کشورهای ساحلی دریای سیاه را تهدید می‌کند. به‌علاوه آلودگی آب در دریای سیاه، اکوسیستم این دریا را که گفته شده آلوده‌ترین دریای جهان می‌باشد، به‌شدت تهدید می‌نماید. اگر خط لوله باکو-جیحان راه‌اندازی گردد، کشتی‌هایی که هم‌اکنون نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز را حمل می‌کنند، از دریای سیاه و تنگه‌ها عبور نخواهند نمود. بنابراین ترکیه امیدوار است که از این طریق تا حدی آلودگی زیست‌محیطی خود را کاهش دهد. (*http://www.eia.doe.gov*)

آلودگی هوا در ترکیه طی دهه ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ و پیش‌بینی آن در سال ۲۰۱۰

نوع آلودگی	۱۹۹۰	۱۹۹۱	۱۹۹۲	۱۹۹۳	۱۹۹۴	۱۹۹۵	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸	۱۹۹۹	۲۰۱۰
SO2	۷۶۵	۸۴۱	۸۲۱	۷۶۸	۹۹۲	۱۰۱۶	۱۱۷۲	۱۲۳۴	۱۳۶۱	۱۳۴۷	۹۹۵
NOx	۶۲۸	۶۳۳	۶۵۱	۷۳۱	۷۱۵	۷۷۷	۸۴۷	۸۵۲	۸۳۴	۹۱۲	۲۰۴۴
CO	۳۱۳۰	۳۱۱۰	۳۲۲۵	۳۴۶۰	۳۳۶۳	۳۵۵۲	۳۶۸۴	۳۷۲۲	۳۶۴۴	۳۶۰۷	۱۰۹۸۶
NMVOCs	۴۶۲	۴۵۷	۴۷۹	۵۲۷	۵۱۶	۵۸۱	۶۱۳	۶۲۰	۶۱۵	۶۱۳	۱۹۲۹

منبع: *EMEP (Cooperative Program for the Monitoring and Evaluation of Long-Range Transmission of Air Pollutants in Europe - Oslo, Norway)*

تا سال ۲۰۰۳، روزانه ۳ میلیون بشکه نفت روسیه از تنگه بسفر عبور می‌کرد که به‌علت حوادث پیش آمده، این مقدار اکنون به یک میلیون بشکه نفت کاهش یافته است. این موضوع موجب شده است که روسیه مسیرهای دیگری را برای انتقال نفت خود انتخاب کند. از این‌رو هم‌اکنون پس از توافق با بلغارستان و یونان، خط لوله‌ای در حال احداث است که نفت روسیه را بدون آنکه احتیاجی به عبور از تنگه بسفر باشد، از طریق یونان به بازارهای جهانی منتقل خواهد نمود.

شاخص‌های زیست‌محیطی ترکیه و تعیین جایگاه جهانی آنها (سال ۲۰۰۲)

شاخص		رتبه	از میان کشور
CFCمصرفی	۲۳۶۲۱۷,۷۷	۱۰	۱۰۷
CO2تولیدی	۲۲۳۸۶۱,۶	۲۱	۱۸۵
	۳,۲ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۷۰	۱۷۸
آلودگی اکسید نیتروژن	۱۵	۲۸	۲۹
انتشار SO2 در مناطق مسکونی	۰,۶۵ هزار تن متریک در هر کیلومتر مربع	۶۵	۱۴۲
غلظتNO2 در مناطق شهری	۹,۴۵ میکروگرم در هر متر مکعب	۳۵	۱۴۲
غلظت SO2 در مناطق شهری	۸۷,۰۲	۳۵	۱۴۲
مصرف کود شیمیائی	۸۹۳	۶۲	۱۴۲
زباله های شهری	۳۳۰	۲۶	۲۹
آلودگی آب‌ها	۱,۱ تن در هر کیلومتر مکعب	۳۱	۶۹
درجه سختی آب	۶۱,۷ (بین سال‌های ۱۹۶۱ تا ۲۰۰۰)	۲۹	۱۴۰
مواد معلق در آب	۲,۳	۱۳۶	۱۴۲

منابع: Stockholm Environment Institute at York, Acidification in Developing Countries: Ecosystem Sensitivity and the Critical Loads Approach at the Global scale, 2000 via ciesin.org; World Resources Institute; 2000 IUCN Red List, and World Resources Institute, World Resources 2000-2001,

۳ـ شاخص‌های اقتصادی ترکیه

روند کلی اقتصاد ترکیه در جدول و نمودار زیر نشان داده شده است. همان طور که ملاحظه می‌شود، جمعیت دارای نرخ رشد بالایی بوده و بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۰۴ به‌سرعت افزایش یافته است. از سال‌های پایانی دهه ۷۰ نیز نرخ تورم بسیار بالا بوده و فقط طی سال‌های اخیر روند کاهش تورم وجود داشته است همچنین تغییرات اندکی نیز در نرخ بیکاری در طول سال‌های مورد بررسی مشاهده می‌شود. نرخ بیکاری در سال ۱۹۷۰ به بالاترین سطح

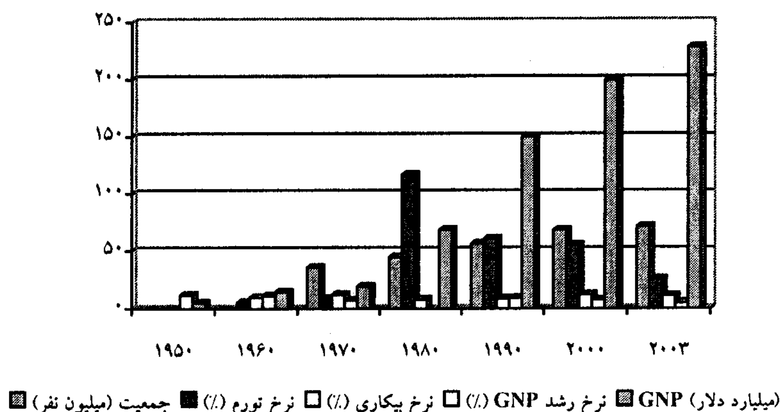
خود به میزان ۱۲٪ رسیده است. نرخ رشد واقعی GNP به قیمت ثابت ۱۹۸۷ به طور متوسط سالانه ۵/۳٪ بوده است. اما با این‌که نرخ رشد متوسط به طور نسبی بالاست, نوسانات ناگهانی در نرخ رشد وجود دارد. همچنین روند افزایش در GNP سرانه واقعی مشاهده می‌شود و نسبت سرمایه‌گذاری به GNP نشان‌دهنده حرکتی آرام و افزایشی در طول دوره است. سهم بودجه دولت مرکزی از GNP بیانگر گسترش قابل ملاحظه نقش دولت در اقتصاد پس از ۱۹۹۰ است. داده‌های مرتبط با سهم صادرات در GNP نشان می‌دهند که بخش صادرات پس از ۱۹۸۰ دارای رشدی سریع بوده به گونه‌ای که صادرات جایگاه مهمی در اقتصاد ترکیه یافته است. *(مرادیان: ۱۳۸۳- ص ۵۹)*

تغییر شاخص‌های اقتصادی و افزایش درآمد مردم ترکیه طی نیم قرن گذشته

	۱۹۵۰	۱۹۶۰	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰
جمعیت (میلیون نفر)	۲۰.۸	۲۷.۵	۳۵.۵	۴۴,۴	۵۶,۱	۶۸
نرخ تورم (٪)	-۹,۴	۵	۸,۳	۱۱۶,۶	۶۰,۳	۵۴,۹
نرخ بیکاری (٪)		۹,۵	۱۲	۷,۸	۸,۳	۱۲
نرخ رشد GNP (٪)	۱۱,۴	۱۰,۹	۷	۵.۴	۹,۱	۷,۴
سرانه GNP (دلار)	۲۴۲	۵۲۲	۵۳۹	۱۵۳۹	۲۶۷۸	۲۹۱۸
GNP (میلیارد دلار)	۴,۹	۱۴,۳	۱۹,۱	۶۸,۳	۱۵۰,۲	۱۹۹,۳

منبع: Istatistk gostergeler 1923-1998 – T.C. Basbakanlik devlet istatistik enstitusu – Ankara 2000 – p:556,

تغییر شاخصهای اقتصادی و افزایش درآمد مردم ترکیه طی نیم قرن اخیر

اقتصاد ترکیه از پیچیدگی‌ها و ظرافت‌های خاص خود برخوردار است. با وجود آنکه حرکت سریع و منظمی به سمت خصوصی‌سازی شروع شده، اما هنوز هم دولت نقش مهمی در زمینه‌هایی نظیر بانکداری، صنایع مادر، حمل و نقل و ارتباطات ایفا می‌کند. نساجی بزرگ‌ترین و مهم‌ترین صنایع ترکیه محسوب می‌شود که در عین حال بیشترین سهم صادراتی را نیز به خود اختصاص داده است. این صنعت تقریباً به طور کامل در اختیار بخش خصوصی است و به همین دلیل از کارآیی بیشتری برخوردار می‌باشد. نرخ تورم افسار گسیخته ترکیه که از دهه ۷۰ شروع شد، در سال‌های اخیر تحت کنترل قرار گرفته و از ۹۹٪ مربوط به سال ۱۹۹۹ و ۴۵٪ سال ۲۰۰۲، به ۱۱ درصد در سال ۲۰۰۴ میلادی کاهش یافته است. به همین دلیل سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه همواره بیشتر از حد خاصی افزایش نیافته است.

ترکیه به‌شدت به صندوق بین‌المللی پول متکی بوده و در واقع تاکنون نیز با کمک این صندوق موفق به اجرای برخی اصلاحات در سیستم اقتصادی خود شده است. سایر مشخصه‌های اقتصادی ترکیه عبارتند از:

شاخص‌های کلان اقتصاد ترکیه و تعیین جایگاه جهانی آنها (۲۰۰۴)

شاخص		رتبه	از میان کشور
بودجه- هزینه‌ها	۶۹,۱ میلیارد دلار	۱۸	۲۲۶
	۱۴,۱۱ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP	۱۰۸	۲۱۸
	۱۰۱۴ دلار به ازای هر نفر	۱۰۷	۲۲۹
کارآیی تجاری	۴۱	۵	۴۰
کودکان فقیر	٪۱۹,۷	۲۸	۳۰
بدهی‌های خارجی	۱۱۸,۳ میلیارد دلار	۱۱	۱۹۸
	۲۴,۱۵ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP	۷۵	۱۹۵
	۱۷۳۶,۹ دلار به ازای هر نفر	۵۱	۱۹۸
شاخص آزادی اقتصادی	۱,۵	۱۲۴	۱۶۱
دریافت کمک‌های اقتصادی	۳۰۰ میلیون دلار	۵۸	۱۷۹
	۰,۰۶ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP	۱۳۲	۱۷۳
	۴,۴ دلار به ازای هر نفر	۱۳۱	۱۷۹
صادرات	۴۹ میلیارد دلار	۳۶	۲۲۵
	۷,۱۶ دلار به ازای هر ۱۰۰ دلار GDP	۱۳۲	۲۲۱
	۵۱۵,۳ دلار به ازای هر نفر	۱۱۰	۲۲۵
صادرات تکنولوژی پیشرفته	٪۵	۶۰	۱۱۱
صادرات محصولات صنعتی	٪۸۱	۲۷	۱۳۰
شرکای تجاری (صادرات)	٪۱۷ آلمان، ٪۹ آمریکا، ٪۸ انگلیس، ٪۶ ایتالیا، ٪۶ فرانسه		
مهم‌ترین محصولات صادراتی	محصولات نساجی، مواد غذایی، تجهیزات حمل ونقل، محصولات فلزی		
سهم کشاورزی از GDP	٪۱۲,۹	۱۰۳	۲۰۶

شاخص		رتبه	از میان کشور
سهم صنعت از GDP	٪۳۰,۴	۶۹	۲۰۵
سهم خدمات از GDP	٪۵۶,۷	۱۰۳	۲۰۶
رشد واقعی GDP	٪۷,۸	۱۵	۲۱۱
شرکای تجاری (واردات)	۱۴٪ آلمان، ۸٪ ایتالیا، ۸٪ روسیه، ۶٪ آمریکا، ۶٪ فرانسه، ۵٪ انگلیس، ۴٪ سوئیس		
مهم‌ترین محصولات وارداتی	ماشین‌آلات، مواد شیمیایی، محصولات نیمه ساخته صنعتی، تجهیزات حمل ونقل		
رشد واردات	٪۱۱,۵	۲	۳۰
نسبت واردات به GDP	٪۳۱	۳۲	۴۵
رشد تولیدات صنعتی	٪۸,۵	۱۹	۱۶۲
نرخ تورم-قیمت مصرف کننده	٪۱۱		
شاخص ساختارهای اقتصادی	۳۴,۸۵۶	۳۰	۵۹
شاخص‌های اقتصاد کلان	۳,۲۲	۸۲	۱۰۱
سرمایه‌گذاری خارجی	٪۰,۵	۱۱۳	۱۳۳
بهره‌وری کلی	۲۰۷۳۷,۱۰	۴۰	۵۹
مهم‌ترین صنایع	نساجی، صنایع غذایی، معدن (زغال‌سنگ، کرومیت، مس، فولاد، نفت، ساخت و ساز، چوب‌بری و کاغذ)		
مهم‌ترین محصولات کشاورزی	توتون، پنبه، انگور، زیتون، شکر، چغندر قند، مرکبات و احشام		
رقابت اقتصادی	٪۱۶,۹۴	۴۶	۵۹

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه شاخص آزادی اقتصادی ترکیه و همسایگانش

	کشور	شاخص آزادی اقتصادی (سال ۲۰۰۳)
۱	قبرس	۲٫۸۵
۲	ارمنستان	۲٫۳۵
۳	یونان	۲٫۲
۴	آذربایجان	۱٫۶۵
۵	بلغارستان	۱٫۶۵
۶	گرجستان	۱٫۶
۷	ترکیه	۱٫۵
۸	سوریه	۱٫۰۵
	میانگین	۱٫۳

منبع: *The Heritage Foundation*

مقایسه نیروی کار شاغل در بخش های مختلف اقتصادی ترکیه و همسایگانش

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

ترکیب تولید ناخالص داخلی ترکیه بر حسب بخش‌ها (میلیارد لیر ترکیه)

سال	۱۹۹۴	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳
کشاورزی	۱۴۱۷۸	۱۴۰۵۰	۱۴۶۵۲	۱۴۴۶۵	۱۴۴۲۳	۱۴۴۵۸
صنعت	۲۲۳۰۸	۲۲۹۱۰	۲۴۲۷۰	۲۶۲۶۵	۲۴۷۶۴	۲۴۷۶۴
ساختمان	۵۴۱۲	۵۴۸۲	۵۸۳۴	۶۲۸۲	۶۱۵۰	۶۱۵۲
تجارت	۱۶۸۷۰	۱۶۷۵۸	۱۷۹۱۲	۱۹۹۸۵	۱۸۴۷۷	۱۸۵۲۰
حمل ونقل وارتباطات	۱۰۲۲۴	۱۰۱۹۵	۱۰۹۱۱	۱۲۰۹۱۴	۱۱۸۵۱۰	۱۱۹۵۰
خدمات مالی	۲۴۱۶	۲۵۲۵	۵۴۷۳	۴۶۴	۴۴۷۸	۲۴۳۰
سایر خدمات	۸۷۷۰	۹۰۰۰	۹۷۲۲	۹۷۹۹	۹۸۹۵	۹۹۹۰
عوارض وارداتی	۳۵۴۶	۳۶۷۷	۳۱۹۳	۵۳۹۹	۳۴۴۸	۳۴۳۷

منبع: *http://icdt.org/cgi-bin/ts.asp*

۱ـ۳ـ رشد اقتصادی ترکیه طی چند سال اخیر

رشد تولید ناخالص ملی ترکیه در سه ماهه دوم سال ۲۰۰۴ میلادی با افزایش بی سابقه‌ای به ۱۴ درصد رسید. این رقم از روش محاسبه هزینه‌ها و تولید ناخالص داخلی تعیین شده و بر اساس آن، نرخ رشد اقتصادی ترکیه در شاخص تولید ناخالص ملی در سه ماهه دوم سال ۲۰۰۴ بر اساس نرخ‌های جاری، ۲۰ درصد و بر اساس نرخ‌های ثابت سال ۱۹۸۷ میلادی ۱۴ درصد نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن افزایش داشته است. *(http://www.rojname.com/)*

همچنین نرخ رشد اقتصادی ترکیه بر اساس شاخص تولید ناخالص داخلی در دوره سه ماهه دوم سال ۲۰۰۴، بر اساس نرخ‌های جاری ۲۵ درصد و بر اساس نرخ‌های ثابت ۱۳ درصد نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن افزایش یافته است.

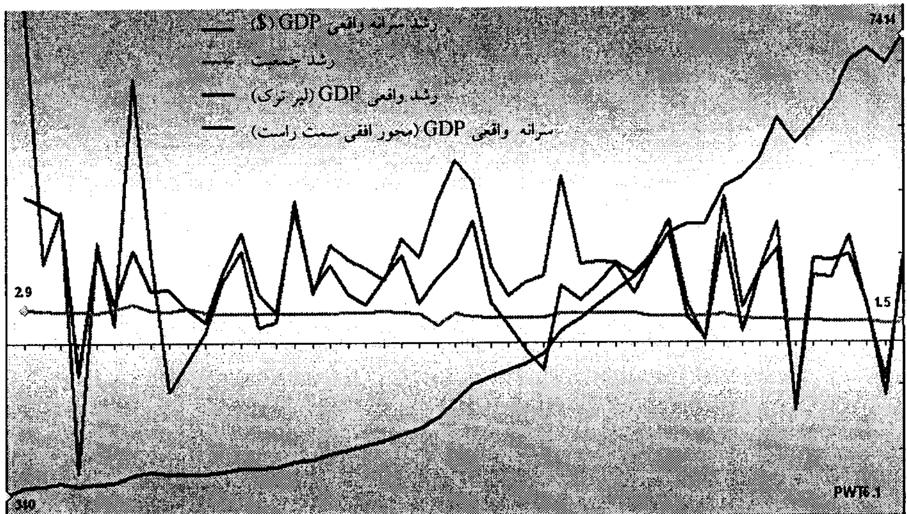
بر اساس نرخ‌های جاری نیز رشد تولید ناخالص ملی و تولید ناخالص داخلی ترکیه در نیمه اول سال ۲۰۰۴ میلادی به ترتیب برابر ۲۶ و ۲۵ درصد می‌باشد. رقم تولید ناخالص ملی ترکیه در سه ماه دوم سال ۲۰۰۴ میلادی بر اساس نرخ‌های جاری

۹۴ کاترلیون و ۷۳۳ ترلیون لیرترک و بر اساس نرخ‌های ثابت، ۳۲ ترلیون و ۳۴۷ میلیارد لیرترک محاسبه شده است.

(http://www.rojname.com/newsimages/dehapkurdistan.gif)

رشد شاخص‌های اقتصادی ترکیه در بلندمدت

اقتصاد ترکیه طی سالهای مورد بررسی بسیار متحول بوده است.

منبع: *Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html*

۲ـ۳ـ افزایش صادرات ترکیه

حجم بازرگانی خارجی ترکیه در سال ۲۰۰۴ میلادی در مقایسه با سال‌های قبل از آن با ۴۰ درصد افزایش به ۶۰ میلیارد و ۸۰ میلیون دلار رسید و بدین ترتیب در تاریخ اقتصاد ترکیه، بزرگ‌ترین رکورد صادراتی شکسته شد. همچنین پیش‌بینی می‌شود حجم بازرگانی خارجی ترکیه از ۱۲۰ میلیارد دلار فراتر رود که در نوع خود در بین کشورهای در حال توسعه بی‌نظیر است.

در این میان، صنایع خودروسازی ترکیه نیز نقش مهمی ایفا نموده‌اند. به‌طوری که در سال

۲۰۰۴ میلادی صادرات بخش خودروسازی و صنایع جنبی آن در ترکیه با ۴۸ درصد افزایش نسبت به سال ۲۰۰۳، به ۵ میلیارد و ۹۱۱ میلیون دلار رسید. ترکیه تولیدات صنایع خودروسازی خود را به ۱۷۰ کشور و منطقه آزاد تجاری جهان صادر کرده است که در این میان بیشترین صادرات صنایع خودروسازی ترکیه به کشورهای آلمان، فرانسه، روسیه، ایتالیا، انگلستان و اسپانیا بوده است. *(http://www.rojname.com/newsimages/dehapkurdistan.gif)*

مقایسه صادرات ترکیه و همسایگانش

	کشور	صادرات (میلیارد دلار)	
۱	ترکیه	۴۹	
۲	ایران	۲۴٫۸	
۳	عراق	۱۳	
۴	یونان	۱۲٫۶	
۵	سوریه	۶٫۲	
۶	بلغارستان	۵٫۳	
۷	آذربایجان	۲	
۸	ارمنستان	۰٫۵۲	
۹	گرجستان	۰٫۵۱	
۱۰	قبرس	قبرس یونانی نشین ۱٫۰۳ قبرس ترک نشین: ۰٫۰۴۶	
	میانگین	۲۲٫۰۳	

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه و تعیین جایگاه جهانی وضعیت صادراتی ایران و ترکیه (۲۰۰۲)

کشور	رتبه در جهان	شاخص
ترکیه	۳۶	۳۵,۱ میلیارد دلار
ایران	۴۴	۲۴,۸ میلیارد دلار

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه و تعیین جایگاه جهانی تراز تجاری ترکیه و همسایگانش (۲۰۰۲)

کشور	رتبه در جهان	شاخص
ایران	۹	۵ میلیارد دلار
ترکیه	۱۳	۳,۲ میلیارد دلار
عراق	۱۵	۲,۳ میلیارد دلار
آذربایجان	۲۳	۱۷۱ میلیون دلار

منبع: *Energy Information Administration, US Department of Energy*

ارزش تجارت خارجی ترکیه با کشورهای مسلمان در سال ۲۰۰۳ (میلیون دلار)

نوع مبادله	شریک نخست	ارزش مبادله	شریک دوم	ارزش مبادله	شریک سوم	ارزش مبادله	ارزش کل مبادله با کشورهای اسلامی
صادرات	عربستان	۵۳۵	آذربایجان	۳۲۰	الجزایر	۳۱۶	۴۲۰۷
واردات	عربستان	۱۰۱۸	الجزایر	۷۲۶	لیبی	۵۳۳	۵۲۳۴

منبع: *http://icdt.org/cgi-bin/ts.asp*

شرکای عمده تجاری ترکیه (هزار میلیارد لیر ترکیه)

سال	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲
صادرات به :					
آلمان	۳۰۶۴	۳۴۱۳	۳۶۶۰	۳۶۵۵	۳۹۳۴
آمریکا	۹۶۸	۹۱۳	۸۶۵	۹۸۶	۱۵۲۰
کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز	۵۳۱	۶۱۱	۶۹۱	۱۰۳۱	۱۴۱۲
ایتالیا	۱۱۰۶	۹۲۷	۹۴۳	۷۵۰	۱۰۳۴
انگلستان	۷۴۵	۶۷۶	۷۹۶	۸۳۵	۸۸۹
فرانسه	۷۳۷	۶۸۹	۸۰۹	۷۷۱	۸۵۱
هلند	۴۳۵	۴۷۵	۵۰۰	۵۱۷	۶۲۱
عربستان سعودی	۳۳۸	۴۸۵	۴۸۶	۶۵۲	۶۰۹
چین	۳۷	۲۰	۱۴۷	۵۱۲	۳۵۵
ایران	۴۹۵	۴۸۷	۴۵۵	۲۹۰	۲۵۰
واردات از :					
آلمان	۳۴۹۷	۳۲۳۲	۳۷۵۴	۴۵۳۳	۳۶۴۶
آمریکا	۲۲۸۲	۲۲۵۵	۲۶۰۱	۳۳۵۱	۲۴۲۶
ایتالیا	۱۷۲۷	۱۸۴۵	۱۹۱۹	۲۵۵۸	۲۰۰۹
آسیای مرکزی و قفقاز	۱۲۴۷	۱۲۴۵	۲۲۶۵	۱۸۲۲	
فرانسه	۱۳۴۰	۱۲۲۷	۱۳۵۱	۱۹۵۲	۱۴۵۸
عربستان سعودی	۷۲۴	۱۸۲۹	۱۶۶۵	۱۵۰۰	۱۲۲۹
انگلستان	۱۰۱۴	۱۱۶۶	۱۱۸۷	۱۵۴۶	۱۱۷۰
هلند	۵۷۳	۶۴۲	۶۹۸	۸۷۰	۷۴۰
ایران	۴۹۲	۹۱	۳۶۵	۶۶۷	۶۹۳
عراق	۱۰۴۷	۱	۱	–	–

منبع: *http://icdt.org/cgi-bin/ts.asp*

۳-۳- سیاست‌های اجرایی در حمایت از صنایع کوچک

سیاست‌های اجرایی در ارتباط با توسعه و حمایت از صنایع کوچک و متوسط در کشور ترکیه طی سه مرحله به کار گرفته شد:

الف) سیاست‌های مرحله اول (دهه ۷۰)

سیاست‌هایی که در این دهه مورد توجه قرار گرفت، عبارتند از:

- حمایت جدی مالی و اعتباری و معافیت‌های مالیاتی و گمرکی؛
- ایجاد فرصت‌های شغلی و به وجود آوردن زمینه‌های اشتغال جدید در راستای ایجاد شرکت‌های صنعتی کوچک و متوسط؛
- استفاده از سرمایه‌های کوچک و هدایت و جذب آنها توسط سیستم‌ها و روش‌های آموزشی فراگیر نیروهای فنی و متخصص؛
- الزام و تشویق شرکت‌های بزرگ که با صنایع کوچک (از طریق پیمان‌کاری) همکاری کنند و ایجاد سازمان‌های تخصصی در جهت کمک به صنایع کوچک به منظور شناخت فناوری مناسب و سیستم‌های پیشرفته طراحی، تولید و تحقیقاتی.

ب) سیاست‌های مرحله دوم (دهه ۸۰)

سیاست‌هایی که در این دهه مورد توجه قرار گرفت، عبارتند از:

- بهبود وضع سرمایه و نقدینگی و سایر نیازهای مالی- اعتباری صنایع کوچک؛
- ایجاد صندوق ویژه حمایت از نوآوری صنعتی و ابتکارهای کارآفرینان خود اشتغال و تأمین نیازهای مالی آنها؛
- تشویق و حمایت از کارآفرینان و مدیران صنایع کوچک و متوسط در زمینه بهینه‌سازی روش‌های تولید؛
- ادامه روند معافیت‌های مالیاتی و افزایش اعتبارات و توسعه حمایت‌های مالی دولت از صندوق‌های اعتباری صنایع کوچک و متوسط مدرنیزه شده؛
- حمایت‌های گسترده از پیمان‌کاران صنعتی و همکاری اقماری بین صنایع کوچک و

بزرگ و ترغیب شرکت‌های بزرگ صنعتی به اشتغال تدریجی و حمایت از شبکه‌های اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی و مشاوره در امور صنایع کوچک و متوسط؛

- تشویق واحدها به توسعه صنایع مدرن از طریق اعطای وام‌های کم بهره.

ج) سیاست‌های مرحله سوم (دهه ۹۰)

سیاست‌هایی که در این دهه مورد توجه قرار گرفت، عبارتند از:

- تجهیز صنایع کوچک و متوسط به فناوری و روش‌های تولید پیشرفته، افزایش سطح مهندسی طراحی، افزایش سطح کیفی نیروهای فنی و مدیریتی و کارآفرینی؛
- ادامه حمایت‌های اعتباری در ارتباط با توسعه تکنولوژیک و مدرنیزه‌کردن واحدها، حمایت‌های ویژه مالی ـ اعتباری در خصوص صدور محصولات تولیدی صنایع کوچک؛
- حمایت فنی و حقوقی از فعالیت‌های پیمانکاری و اقماری صنایع کوچک و تقویت ارتباطات علمی صنایع کوچک و متوسط با صنایع کوچک و متوسط سایر کشورها؛
- تقویت و بهبود سیستم‌های اطلاعات و مشاوره و خدمات مشاوره‌ای از راه دور و تقویت اتحادیه‌های تخصصی صنایع کوچک و متوسط در سطوح بین‌المللی؛ (هاشمی، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، شماره *۲۱، بهار ۱۳۸۱)*

(http://www.payam.co.ir/journal/farsi/Majaleh/)

بدین ترتیب این کشور طی سه دهه برنامه‌ریزی، اهداف و عملکردهای مشخصی را جهت ارتقاء و توسعه صنایع کوچک خود دنبال نموده است و پس از رسیدن به اهداف از پیش تعیین‌شده‌اش، به مرحله بعدی راه یافته و در جهت بهبود نقاط ضعف قبلی همت گماشته است. لازم به ذکر است که این سیاست‌ها در راستای معینی اعمال شده و یکدیگر را تأیید می‌کنند.

۴-۳- شرکت‌های برتر ترک

بررسی‌های انجام شده توسط مجمع صادرکنندگان ترکیه نشان می‌دهد که در سال گذشته میلادی ۲۵درصد کل صادرات این کشور متعلق به ده شرکت بزرگ بازرگانی خارجی بوده است.

صاحب‌نظران اقتصادی در ترکیه معتقدند، در سال‌های اخیر اگر تقریباً تمامی کشورهای جهان با کالاهای ترکیه آشنا شده‌اند، مهم‌ترین دلیل آن از میان برداشتن برخی موانع دولتی، فعالیت بخش خصوصی و در نتیجه آزاد شدن بخشی از قدرت ابتکار و خلاقیت کارآفرینی‌های صاحبان سرمایه بوده است.

تقویت بازرگانی خارجی و توسعه صادرات ترکیه به اتحادیه اروپا در شرایط برقراری وحدت گمرکی با این اتحادیه و تدوین سیاست‌های راهبردی نوین برای گشایش بازارهایی جدید در آفریقا، احیای بازار خاورمیانه و کشف بازارهای خاوردور و آمریکای لاتین و انعقاد قراردادهای تجارت آزاد با کشورهای مختلف را می‌توان از جمله فعالیت‌های درخشان ترکیه در امر صادرات ارزیابی نمود.

از جمله ابتکارات جدید این کشور، رسمیت یافتن نظام امضای الکترونیک در مکاتبات و معاملات بازرگانی خارجی است که گردش امور گمرکی را بسیار آسان نموده و از فوت وقت و هزینه مضاعف و صرف نیروی انسانی اضافی جلوگیری می‌کند.

نکته قابل توجه در تحولات ساختاری در بخش صادرات ترکیه این است که نقش سرمایه‌گذاری خارجی به گونه بارزی رو به افزایش است، به طوری که در سال گذشته، سهم سرمایه‌گذاری خارجی در صادرات ترکیه حدود ۳۰ درصد، تحقیقات مجمع صادرکنندگان ترکیه حاکی از آن است که در سال گذشته میلادی، ۲۵ درصد کل صادرات این کشور متعلق به ده شرکت بزرگ بازرگانی خارجی بوده است. بزرگترین آن شرکت تویوتای ترکیه است که با صد درصد سرمایه ژاپنی در غرب این کشور فعالیت دارد. شرکت تویوتای ترکیه که تولیدکننده خودروی سواری در این کشور است، در سال گذشته معادل ۲ میلیارد و ۱۵۶ میلیون و ۱۲۸/۶هزار دلار صادرات داشت. دومین شرکت بزرگ صادراتی ترکیه وستل وابسته به گروه صنعتی، تجاری و

خدماتی زولو هلدینگ است که سال گذشته دو میلیارد و ۵۶ میلیون و ۲۲۳هزار دلار صادرات داشت. وستل از مهم‌ترین شرکت‌های فعال در زمینه تولید لوازم خانگی پایدار و الکترونیک ترکیه است که سرمایه‌گذاری‌های برون مرزی قابل توجهی به ویژه در روسیه دارد.

سومین شرکت بزرگ صادراتی ترکیه نیز از بخش صنایع خودروسازی می‌باشد. شرکت فورد اتوسان وابسته به بزرگترین گروه صنعتی، تجاری و خدماتی ترکیه موسوم به کوچ یا به عبارت صحیح‌تر قوچ است. این شرکت در سال گذشته بیش از ۱/۷میلیارد دلار صادرات داشته است. بررسی زمینه فعالیت ۱۰ شرکت بزرگ صادراتی ترکیه نشان می‌دهد که چهار شرکت از این ۱۰ شرکت در زمینه صنایع خودروسازی، سه شرکت در بخش صنایع الکترونیک، سه شرکت در بخش صنایع نساجی و یک شرکت هم در بخش صنایع شیمیایی فعالیت دارند.

در میان ۱۰شرکت بزرگ صادراتی ترکیه تنها نام یک شرکت دولتی به نام شرکت سهامی پالایشگاه‌های نفت ترکیه موسوم به توپراش دیده می‌شود که قرار است در اجرای برنامه خصوصی‌سازی به بخش خصوصی واگذار شود. در بین یک هزار شرکت بزرگ صادراتی ترکیه نیز علاوه بر توپراش، تنها چهار شرکت دولتی جای گرفته‌اند که عبارتند از؛ اردمیر، اتی معدن، پتکیم و تکل.

هر چهار شرکت نیز در برنامه خصوصی‌سازی قرار دارند و امور خصوصی‌سازی آنها تا حد زیادی پیشرفت کرده است. اردمیر از بزرگ‌ترین و معروف‌ترین کارخانجات آهن و فولاد ترکیه می‌باشد.

اِتی معدن در فرضیه استخراج و تولید مواد معدنی و پتکیم در زمینه صنایع پتروشیمی فعالیت دارند و تکل سازمان انحصار دخانیات ترکیه است.

انتظار می‌رود با پایان خصوصی‌سازی این شرکت‌ها، دیگر هیچ شرکت دولتی در فهرست یک هزار شرکت بزرگ صادرکننده ترکیه قرار نگیرد.

در سال۲۰۰۴ میلادی، ۵۰۰ شرکت اول از یک هزار شرکت صادراتی ترکیه با

صدور ۴۳ میلیارد و ۴۸۲ میلیون دلار کالا، ۶۸/۵ درصد از کل صادرات این کشور را در اختیار داشتند.

در میان یک هزار شرکت بزرگ صادراتی ترکیه، ۱۰۹ شرکت با سرمایه خارجی دیده می‌شود که حجم صادرات آنها در سال گذشته بیش از ۱۴/۲ میلیارد دلار بود. به عبارتی در حالی که شرکت‌های با سرمایه خارجی تنها حدود ۱۰ درصد کل شرکت‌های صادراتی ترکیه را تشکیل می‌دهند، اما بیش از ۲۹ درصد صادرات ترکیه را در اختیار دارند. بررسی میزان اشتغال در شرکت‌های صادراتی ترکیه نیز نشان می‌دهد که در سال۲۰۰۲ میلادی، ۵۰۰ شرکت اول در بین یک هزار شرکت بزرگ صادراتی این کشور هر یک به طور میانگین دارای ۷۱۱ پرسنل بودند که این رقم در سال۲۰۰۳ میلادی به ۶۶۰ و در سال۲۰۰۴ به ۶۴۷ پرسنل کاهش یافت. بررسی ساختار صادرات ترکیه از جنبه تولید نیز نشان می‌دهد که بخش مهمی از صادرات متکی به واردات کالاهای واسطه‌ای و مواد اولیه است.

این وضعیت البته به لحاظ شرایط اقتصادی خاص حاکم بر این کشور است که موجب رشد غیر واقعی و شدید ارزش پول ملی این کشور به میزان بیش از ۶۰ درصد شده و نرخ دلار و یورو را به کمتر از نرخ سه و چهار سال پیش از آن رسانده است. رشد ارزش لیر ترک و کاهش ارزش ارزهای خارجی مشوقی برای رشد واردات و استفاده از کالاهای میانی یا نیم ساخته و مواد اولیه ارزان خارجی به‌جای تولیدات داخلی شده که این امر خود عامل مهمی برای عدم کاهش نرخ بیکاری و تنگنایی برای مؤسسات کوچک و متوسط صنعتی ترکیه شده که هسته اصلی تولید در این کشور را تشکیل می‌دهند.

بخش صادرات ترکیه در سال‌های اخیر با افزایش کیفیت و استاندارد تولیدات خود توانسته است جایگاه نسبتاً مطمئنی در بازار جهانی به خود اختصاص دهد. راه‌یابی کالاهای صادراتی ترکیه به تمامی کشورها و مناطق آزاد جهان و شهرت یافتن شمار زیادی از مارک‌های تجاری این کشور در اذهان مصرف‌کنندگان دنیا، ازجمله امتیازات مثبتی می‌باشد که بخش صادرات ترکیه برای خود ایجاد کرده است. نگاهی

به بازار کالاهای صادراتی ترکیه نیز می‌تواند گواهی بر این ادعا باشد که به گونه زیر است:

آلمان به عنوان بزرگ‌ترین شریک تجاری ترکیه در سال گذشته بیش از ۵/۸ میلیارد دلار از ترکیه واردات داشت. در سال گذشته صادرات ترکیه به انگلستان برابر ۴/۱۸۱ میلیارد دلار، به آمریکا برابر ۳/۵ میلیارد دلار، به ایتالیا برابر ۳/۳۵ میلیارد دلار، به فرانسه برابر ۲/۷ میلیارد دلار، به اسپانیا برابر ۱/۹ میلیارد دلار، به هلند برابر ۱/۲۴ میلیارد دلار، به عراق برابر ۹۶۸ میلیون دلار، به روسیه برابر ۶۷۵ میلیون دلار، به بلژیک برابر ۶۴۱ میلیون دلار، به رژیم صهیونیستی برابر ۶۲۵ میلیون دلار، به سوئیس برابر ۴۹۹/۵ میلیون دلار، به امارات متحده عربی برابر۴۴۸/۹ میلیون دلار، به ایران برابر ۳۸۷/۵ میلیون دلار و به رومانی برابر ۳۴۸/۵ میلیون دلار بود. کشورهای لهستان، یونان، الجزایر، دانمارک، چین، سوئد، عربستان، مصر، بلغارستان، ایرلند، سوریه، اتریش، مغرب، فنلاند و پرتغال از دیگر بازارهای مهم صادراتی ترکیه هستند. *(http://www.tusiad.gov.tr)*

۴ـ اصلاحات اقتصادی در ترکیه

ترکیه برای کاهش نرخ تورم اوایل سال ۲۰۰۰ و تحقق دوباره نرخ رشد خود، برنامه اقتصادی دشواری را در پیش گرفته است. در این برنامه علاوه بر اجرای سیاست‌های مالی بسیار منظم و انجام اصلاحات زیربنایی، سعی می‌شود تا نرخ تورم پائین کشیده شده و نرخ ارزهای خارجی نیز در چارچوب خاصی تحت کنترل قرار گیرد. در راستای تحقق و انجام برنامه مورد بحث، اتلاف بودجه ادارات دولتی کاهش یافته و در زمینه اصلاحات زیربنایی گام‌های مهمی برداشته شده است. به عنوان مثال، سیستم تأمین بیمه‌های اجتماعی که به عنوان یکی از شکاف‌های دولتی محسوب می‌شد، دوباره تنظیم گردیده است. در بخش کشاورزی نیز گام‌های مهمی برای حمایت مالی از کشاورزان برداشته شده و بهره دیون بر اساس منبع آنها اصلاح شده است.

۱-۴- قوانین و مقررات تجارت خارجی ترکیه

با پیوستن ترکیه به اتحادیه گمرکی اروپا در سال ۱۹۹۶ این کشور خود را با نظام واردات جدید (تعرفه‌های گمرکی مشترک) جاری در کشورهای عضو اتحادیه اروپا وفق داد. لازم به یادآوری است که ترکیه عضو سازمان تجارت جهانی بوده و سیستم گمرکی خود را تحت الزامات این سازمان تنظیم می‌کند. در رابطه با ساختار تعرفه‌ها، ترکیه در حال حاضر در طبقه‌بندی کالاها از سیستم هماهنگ HS پیروی می‌نماید. با آزادسازی واردات و برداشتن محدودیت‌های مقداری و مجوزهای واردات بر اساس قوانین اتحادیه گمرکی اروپا که ترکیه در سال ۱۹۹۸ بدان پیوسته، می‌توان نظام تجارت و بازرگانی خارجی ترکیه را در کنار کشورهای آسیای جنوب شرقی به عنوان یکی از آزادترین نظام‌های وارداتی در میان کشورهای در حال توسعه قلمداد نمود. با این حال علی‌رغم آزادی واردات و عدم محدودیت‌های مقداری، ترکیه در مواقع ضروری و به‌منظور حمایت از تولیدات داخلی، قانون ضد دامپینگ را در مورد برخی از کالاهای وارداتی به اجرا می‌گذارد.

دولت ترکیه پیش‌بینی می‌کند که در نتیجه قرارداد اتحادیه گمرکی، نرخ حقوق گمرکی برای واردات از کشورهای ثالث (خارج از اتحادیه اروپا) به‌طور متوسط از ۸ درصد، به حدود ۳ درصد کاهش یابد. گرچه ترکیه هنوز برای برخی از اقلام و محصولات حساس استثناء قائل بوده و تعرفه این اقلام عموماً بالاتر از تعرفه‌های گمرکی مشترک است، اما با این حال، ترکیه در نظر دارد تا طی سال‌های آتی، تعرفه این اقلام را نیز هماهنگ با عوارض گمرکی کشورهای اتحادیه اروپایی اصلاح نماید. یکی از این اقلام، محصولاتی است که شامل موافقت‌نامه فولاد و زغال‌سنگ کشورهای اروپایی می‌شود، دیگر اقلام، تولیدات داخلی مانند وسایط نقلیه موتوری و مبلمان است.

در ترکیه عوارض واردات منحصراً به قیمت‌های سیف (CIF) محاسبه می‌شود و واردکنندگان مشمول پرداخت مالیات می‌باشند. مالیات بر ارزش افزوده، بر اساس قیمت‌های سیف به اضافه نرخ عوارض و هرگونه کارمزد دیگری که قبل از ترخیص

کالا از گمرک وضع شده است، تا سقف ۲۳ درصد محاسبه و دریافت می‌شود. بیشتر تولیدات صنعتی دارای نرخ کارمزد ۵ درصد هستند. مالیات بر ارزش افزوده همچنین از واردات کالاهایی که در داخل تولید می‌شوند، اخذ می‌گردد. کالاهای سرمایه‌ای، برخی مواد خام، واردات مؤسسات و شرکت‌های دولتی و محصولاتی که برای سرمایه‌گذاری در زمینه‌هایی که دولت آنها را به‌عنوان مشوق سرمایه‌گذاری درنظر گرفته، از پرداخت عوارض واردات معاف هستند.

در حال حاضر، یک واردکننده برای واردات تمامی کالاهای مورد نظر خود، تنها به یک کد مالیاتی نیاز دارد. کالاهایی از قبیل سلاح گرم و مواد محترقه که واردات آنها دارای محدودیت است، تنها توسط مراجع ذیصلاح می‌توانند وارد شوند. به‌طور کلی، در نظام واردات ترکیه نکات زیر حائز اهمیت می‌باشد: *(خوفی: ۱۳۷۸ - ص۴۵ الی ۶۵)*

کلیه حقوق و عوارضی که تحت عناوین مختلف به‌هنگام واردات کالا توسط دولت و سازمان‌های دولتی اخذ می‌شوند، به‌صورت یکسان می‌باشد.

مبالغی که توسط گمرک ترکیه دریافت می‌شود، شامل دو قسمت است:

الف ـ حقوق گمرکی (تعرفه گمرکی): این تعرفه‌ها از نظر میزان نرخ به دو ستون تبدیل شده‌اند: یک ستون آن مربوط به نرخ‌های ترجیحی است که دولت ترکیه برای کشورهای اتحادیه اروپا (EU) و کشورهای عضو اتحادیه تجارت آزاد اروپا (اِفتا)[1]، درنظر گرفته و ستون دیگر، مربوط به تعرفه واردات از سایر کشورها می‌باشد.

ب ـ عوارض صندوق مسکن: این عوارض از هر دو گروه کشورها به‌طور یکسان دریافت می‌شود.

بنابراین می‌توان گفت که در نظام وارداتی ترکیه، حقوق و عوارض گمرکی در ستون اول، مربوط به نرخ حقوق گمرکی برای کالاهای وارداتی از کشورهای اتحادیه اروپا و اِفتا؛ ستون

---

1. EFTA

دوم، مربوط به نرخ حقوق گمرکی برای کالاهای سایر کشورها و ستون سوم، مربوط به عوارض صندوق مسکن است.

امتیازهای تعرفه‌ای که در نظام واردات ترکیه برای واردات از کشورهای عضو اتحادیه اروپا و اِفتا در نظر گرفته شده، شامل تخفیف‌هایی بین ۲ تا ۱۶ درصد در نرخ‌های حقوق گمرکی می‌باشد.

۲ـ۴ـ موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای

همان‌طور که اشاره شد، در حال حاضر ترکیه در طبقه‌بندی کالاها از سیستم هماهنگ HS پیروی می‌کند و جدول تعرفه‌ها به سه ستون تقسیم شده است:

ـ نرخ‌های تعرفه مربوط به کشورهای عضو موافقت‌نامه تجارت آزاد اروپا و اتحادیه اروپایی

ـ نرخ‌های دولت کاملهْ‌الوداد (MFN)

ـ عوارض صندوق مسکن

نرخ‌های تعرفه MFN در محدوده بین صفر تا ۲۵ درصد برای بخش عمده‌ای از کالاها مورد استفاده قرار می‌گیرد. نرخ‌های بالای ۱۵ درصد برای نهاده‌های صنعتی است. نفت و محصولات شیمیایی آلی و محصولات صنعتی مشمول نرخ‌های بالای ۲۵ درصد می‌باشند. در واقع، می‌توان گفت که محصولات کشاورزی یا غذایی فراوری شده و در کنار آنها دخانیات کلاً دارای تعرفه‌های بالای ۲۵ درصد هستند.

کاهش موقتی حقوق و عوارض گمرکی واردات بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی نیز در مورد ورود نفت خام (برای پالایش) نهاده‌های صنعتی، ماشین‌آلات و کالاهای سرمایه‌ای برای استفاده در صنعت منسوجات و واردات آهن و فولاد و صنایع شیمیایی برای دریافت‌کنندگان مشوق‌های سرمایه‌گذاری با صدور گواهی‌نامه‌های تشویق، قابل امکان می‌باشد.

ابزارهای تشویق را قوانین و مصوبات مربوطه مشخص کرده‌اند که در روزنامه رسمی منتشر می‌شود و معاونت خزانه‌داری و تجارت خارجی مسئولیت اجرا و هدایت برنامه‌های تشویقی را بر عهده دارد.

در چارچوب برنامه‌های توسعه تجارت دریایی و کشتی‌سازی در ترکیه، واردات ماشین‌آلات، تجهیزات کشتی و نیز قطعات و لوازم کشتی با نرخ‌های شناور طبق مصوبات مربوطه امکان‌پذیر است. در صنعت اتومبیل‌سازی نیز واردات قطعات اتومبیل با نرخ شناور برای کارخانجات با تولید سالانه ۱۰۰ هزار دستگاه مقدور است. نرخ‌های شناور برای واردات ماشین‌آلات و تجهیزات مورد استفاده در پروژه‌های جدید و تکنولوژی‌های رقابتی و همچنین در خصوص واردات محصولات سودمند در تعلیم و تربیت و امور تحقیقاتی به‌کار برده می‌شود.

هزینه‌های اضافی عوارض صندوق مسکن دارای نرخ‌های مشخصی است. عوامل اصلی در نظر گرفته شده در تعیین پرداخت‌های عوارض صندوق، مربوط به جایگزینی سیاست‌های قبلی کنترل واردات از طریق سهمیه‌بندی و محدودیت‌های مقداری است که به‌منظور کاهش مشکلات تراز پرداخت‌ها، کنترل افزایش بیش از حد قیمت‌ها، برقراری موازنه بین سطح قیمت‌های داخلی و خارجی و همچنین، ایجاد درآمد برای صندوق مسکن انجام می‌گیرد. *(نگاهی به قوانین و مقررات تجارت خارجی ترکیه - نامه اتاق بازرگانی)*

کشور ترکیه اخذ مجوز برای واردات را منسوخ اعلام کرده، لذا واردات تمامی کالاها (به استثنای کالاهای منتخب و ممنوع) آزاد است.

نکته:

- واردات پودرهای انرژی‌زا، مواد منفجره، فیوزها و چاشنی‌های انفجاری و انواع مهمات ممنوع است.

-گواهی بهداشت برای محصولات دارویی، دام و محصولات غذایی فراوری شده و نیمه

فراوری شده و گواهی استاندارد برای وسایل برقی خانگی، انواع مختلف ابزار و ماشین‌آلات، تایر و قطعات وسایط نقلیه موتوری، رادیو و تلویزیون، تجهیزات مربوط به توزین و محصولات فلزی و آهنی ضروری می‌باشد.

ـ واردات محصولات غذایی، دارویی، دامپزشکی، محصولات کشاورزی، تغذیه دام و زغال‌سنگ مشمول کنترل کیفیت می‌شوند.

بر اساس پروتکل تعرفه‌های ترجیحی سال ۱۹۹۲ بین اعضای سازمان همکاری اقتصادی (اکو)، ترکیه تعرفه‌های خود را برای کالاهای زیر به میزان ۱۰ درصد کاهش داده است:

ـ حنا و ساقه‌های گیاهی، سنگ مرمر، محصولات دارویی، پاک‌کننده‌ها و شوینده‌ها، انواع چرم، کاغذ و مقوا، پمپ‌های سانتریفیوژ (گریز از مرکز برای مواد مایع)، کمپرسورها و انواع لوازم و تجهیزات ورزشی.

بر اساس موافقت‌نامه گمرکی بین ترکیه و اتحادیه اروپایی، ترکیه حقوق و عوارض گمرکی برای برخی کالاها (موادخام) را به میزان ۱۰ درصد کاهش داده است. این کاهش طی یک دوره زمانی بالای ۱۲ سال انجام می‌شود و در مورد سایر کالاها (محصولات شیمیایی، آهن و فولاد، منسوجات و محصولات کشاورزی) نیز بین ۵ تا ۱۰ درصد کاهش طی یک دوره زمانی ۲۰ ساله صورت خواهد گرفت.

۳ـ۴ـ سیاست‌های وارداتی ترکیه

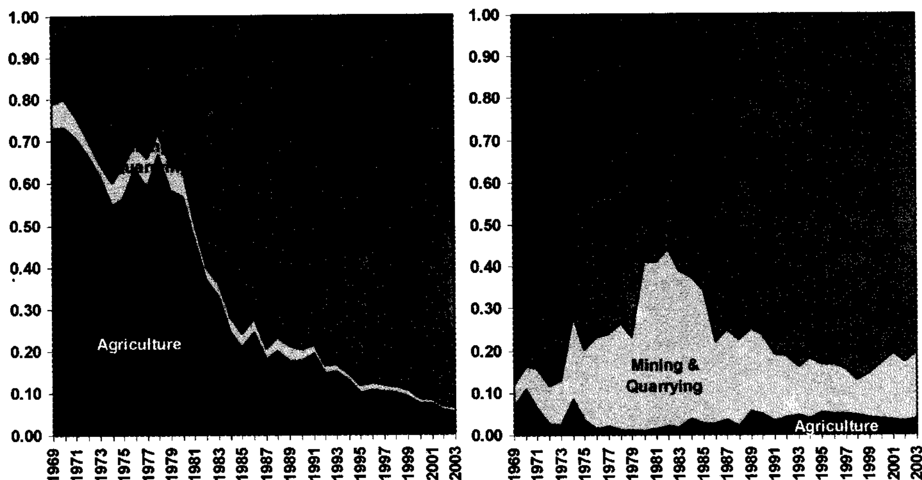
به‌دنبال پیوستن ترکیه به اتحادیه گمرکی اروپا (EC) در سال ۱۹۹۸، سیاست وارداتی این کشور تغییر یافته و نحوه سفارش‌ها و تهیه کالا توسط بخش عمومی و همچنین مقررات مربوط به بهداشت و سلامتی انسان و دام، حفاظت از محیط زیست و حقوق مصرف کننده ملحوظ نظر قرار گرفته است.

سرانه واردات ترکیه از شرکای عمده تجاری (سال ۲۰۰۳) (دلار)

نوع کالا	سرانه واردات	شریک نخست	شریک دوم	شریک سوم
نفت خام	۳۲/۲	عربستان	ایران	روسیه
انواع پلیمرها	۴/۵	بلژیک	آلمان	کره جنوبی
نخ های پشمی	۴/۹	انگلستان	استرالیا	-
الیاف نخی	۴/۲	کره	تایوان	-
ورق های فولادی	۸/۲	اوکراین	روسیه	ژاپن
توربینهای گازی	۷	آمریکا	ژاپن	انگلستان
یخچالهای صنعتی و فریزر	۵/۲	بلژیک	ژاپن	-
ماشین چاپ کاغذ	۴	آلمان	ژاپن	-
تجهیزات مخابراتی	۶/۷	آلمان	ایتالیا	آمریکا
تجهیزات الکترونیکی	۴	هلند	آلمان	سنگاپور
تراکتور و ماشین‌های راهسازی	۴	هلند	آلمان	آمریکا
موتور جرثقیل‌های بزرگ	۹/۵	ژاپن	آلمان	-
هواپیما و هلی کوپتر	۸/۹	آمریکا	فرانسه	-

منبع: www.intracen.org

ترکیب کالاهای صادراتی و وارداتی ترکیه طی سال‌های ۱۹۶۹ تا ۲۰۰۳

منبع: *Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html*

۵ـ مشکلات اقتصادی ترکیه

ترکیه کشوری با ثبات اقتصادی ضعیف است که دلیل آن نیز رقابت‌های شدید، چالش‌های پس از رقابت‌ها و مشکلات ناشی از تورم حاصل از بی‌ثباتی اقتصادی، فساد مالی مقامات دولتی، بدهی‌های خارجی و داخلی و روند بازرگانی ترکیه می‌باشد. در این رابطه دولت‌های قبلی ترکیه نتوانسته‌اند تأثیری بر اقتصاد آن گذارند، لیکن هدف تمامی آنها اصلاحات تدریجی اقتصادی و ورود به اتحادیه اروپا بوده است. *(صفایی- همشهری -۱۸ اسفند ۱۳۸۱)*

۱ـ۵ـ بدهی‌های ترکیه

بر اساس اعلام بانک جهانی، ترکیه با بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار بدهی خارجی، در ردیف ده کشور بدهکار در میان کشورهای در حال توسعه قرار دارد. به‌دلیل کوچک بودن اندازه اقتصاد ترکیه، که در حال حاضر کمتر از دو درصد تولید ناخالص داخلی اتحادیه اروپایی را تشکیل می‌دهد، ورود این کشور به اروپا تأثیر مثبت چندانی بر اقتصاد این اتحادیه نخواهد داشت. اما

در مقابل، این اتفاق برای ترکیه پیامدهای چشم‌گیری دارد. زیرا بر اساس آمار و تخمین‌های موجود، عضویت در اتحادیه اروپایی، تجارت دوجانبه ترکیه با اعضای این اتحادیه را تا ۴۰ درصد افزایش خواهد داد. *(TDN- ۸۳/۲/۱۷ و ایرنا : سوم اردیبهشت ۱۳۸۳)*

مقایسه بدهی خارجی ترکیه و همسایگانش و تعیین جایگاه جهانی آنها

کشور	رتبه در جهان	شاخص
عراق	۱۰	۱۲۰ میلیارد دلار
ترکیه	۱۱	۱۱۸ میلیارد دلار
یونان	۱۶	۶۳٫۴ میلیارد دلار
سوریه	۳۷	۲۲ میلیارد دلار

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

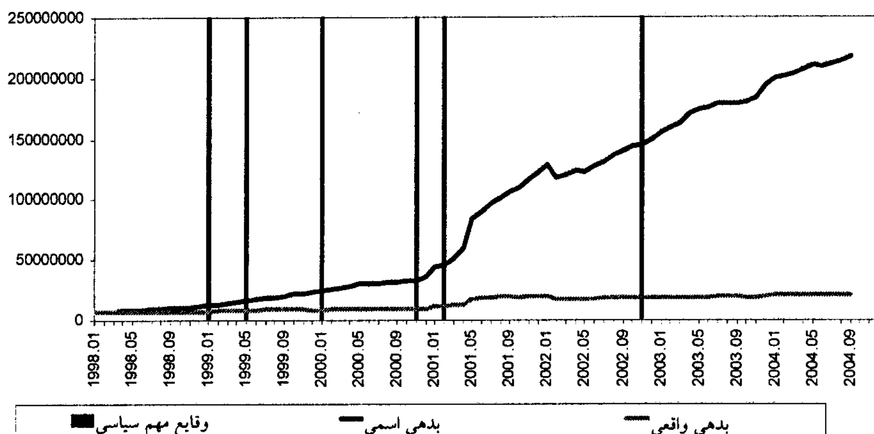
مقایسه بدهی‌های خارجی ترکیه با همسایگانش (۲۰۰۲)

	کشور	بدهی خارجی (میلیارد دلار)
۱	عراق	۱۲۰
۲	ترکیه	۱۱۸٫۳
۳	یونان	۶۳٫۴
۴	سوریه	۲۲
۵	بلغارستان	۱۰٫۳
۶	ایران	۸٫۷
۷	گرجستان	۱۷
۸	آذربایجان	۱٫۴
۹	ارمنستان	۰٫۹
	میانگین	۵۹٫۷۸

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

بدهی داخلی دولت ترکیه (میلیارد لیر ترک)

بعد از بحران سال ۲۰۰۱ میلادی، بدهی واقعی و اسمی دولت ترکیه افزایش یافته است.

منبع: Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html

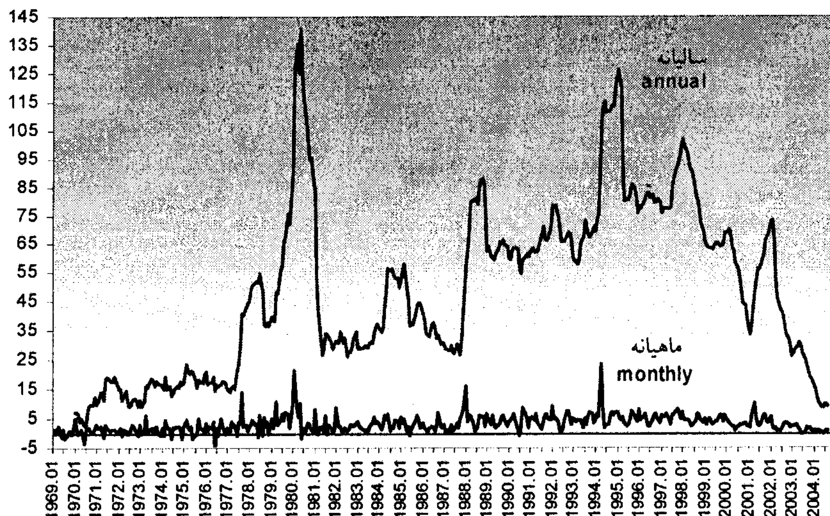
۲ـ۵ـ اقتصاد متورم

اقتصاد ترکیه در ۲۷ سال گذشته یکی از بالاترین نرخ‌های تورم را تجربه کرده، به گونه‌ای که نرخ تورم در ترکیه حتی گاهی به بالاتر از ۲۰۰ درصد در سال نیز رسیده است!

به گزارش موسسه آمار دولتی ترکیه، میزان تورم در این کشور از سپتامبر ۲۰۰۲ تا سپتامبر ۲۰۰۳ در بخش عمده‌فروشی ۱۹ درصد و در بخش خرده‌فروشی ۲۳ درصد بوده است. بر اساس این گزارش، تورم در ترکیه در سپتامبر ۲۰۰۱ به میزان ۴۹ درصد و در سپتامبر ۲۰۰۲ نیز ۳۷ درصد بوده است. *(http://www.rojname.com)*

تغییرات سالیانه و ماهیانه نرخ تورم طی سال‌های ۱۹۶۹ و ۲۰۰۴

اقتصاد ترکیه طی سه دهه گذشته از تورم رنج برده است، لیکن به نظر می‌رسد این وضعیت در حال مهار شدن می‌باشد.

منبع: *Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html*

میانگین تورم طی سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۳

	کشور	میانگین تورم طی سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۳ (٪)
۱	سوریه	۱
۲	ارمنستان	۱,۴
۳	آذربایجان	۲,۲
۴	قبرس	۳,۳
۵	یونان	۳,۶
۶	گرجستان	۴,۸
۷	ترکیه	۴۴,۸
۸	بلغارستان	۶,۷

منبع: *IMF, World Economic Outlook Databas*

مقایسه میانگین تغییرات قیمت مصرف‌کننده (سال ۲۰۰۲)

	کشور	میانگین تغییرات قیمت مصرف‌کننده (٪)
۱	عراق	۷۰
۲	ترکیه	۴۵,۲
۳	ایران	۱۵,۳
۴	بلغارستان	۵,۹
۵	گرجستان	۵,۲
۶	یونان	۳,۶
۷	آذربایجان	۲,۶
۸	ارمنستان	۱,۱
۹	سوریه	۰,۹
۱۰	قبرس	قبرس یونانی‌نشین: ۲,۷ قبرس ترک نشین: ۲۴
	میانگین	۲۸,۷

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

۳ـ۵ـ بحران اقتصادی

در سال ۲۰۰۱ میلادی، اقتصاد ترکیه در بدترین بحران خود بعد از جنگ جهانی دوم به سر می‌برد. بانک‌ها با ورشکستگی مواجه شده و ارزش سهام به‌شدت سقوط نمود. حکومت ترکیه در فوریه ۲۰۰۱ مجبور به کاهش ارزش لیر ترک شد. تولید ناخالص ملی کاهش یافت و بدهی‌های عمومی تا ۹۰٪ تولید ناخالص ملی رسید.

دلایل این بحران، مدیریت ضعیف مالی و نظام شکننده بانکداری این کشور بود. در نتیجه این دو عامل، به طور موقت تولید ناخالص داخلی ترکیه حدود ۷ درصد کاهش یافت، نرخ

بهره به ۴۰۰ درصد رسید و ارزش پول کاهش و بدهی‌های دولت افزایش یافت. این بحران برای اقتصاد ترکیه عقب‌گردی جدی بود، اما همزمان انعطاف‌پذیری و پویایی آن را هم نشان داد و در نتیجهٔ اجرای اصلاحات با حمایت صندوق بین‌المللی پول، دوران بهبود طی شد و طی یک سال، نرخ رشد به بیش از ۷ درصد رسید، تورم کاهش یافت و لیر ترکیه ارزش خود را به‌دست آورد.

(ttp://www.hamshahri.org/hamnews/1381/811217/econom/nation.htm#s1210)

اما به رغم این تحولات مثبت، جبران کسری‌ها و فقدان ترازها، مدت‌ها طول می‌کشد و هنوز بدهی دولت و کسری بودجه، نرخ بهره، نرخ تورم و نرخ بیکاری زیاد است. نرخ تولید ناخالص داخلی ترکیه برای کشوری با ۶۹ میلیون نفر جمعیت که فاقد منابع طبیعی می‌باشد، در حد متعادل است. لیکن درآمد سرانه مردم آن در مقایسه با همسایگان اروپاییش پایین محسوب می‌شود.

ترکیه، از مدت‌ها پیش دچار بحران اقتصادی شدیدی شده که برای حل آن طرح اصلاحات بنیادی اقتصاد خود را به صندوق بین‌المللی پول ارائه کرده است. اما برخی از اقتصاددانان معتقدند که صندوق بین‌المللی پول نه تنها مشکلات مالی ترکیه را حل نمی‌کند، بلکه باعث افزایش بدهی‌های آن نیز خواهد شد. عواملی مانند انتخابات، قدرت‌گرفتن احزاب اسلام‌گرا، تخلفات مالی احزاب و خرید تسلیحات از جمله عواملی هستند که بر اقتصاد ترکیه تأثیر می‌گذارند. *(http://www.sarbedaran.org/mozuat/iran/politics/h23nokarUSA.htm)*

۴ـ۵ـ خط فقر در ترکیه

بر اساس اطلاعات منتشره توسط انستیتو آمار دولتی ترکیه، اگر مخارج یک خانواده چهار نفره شامل غذا و رفت و آمد و اسکان بر اساس داده‌های سال ۲۰۰۳ زیر ۳۱۰ میلیون لیر ترک (۲۳۰دلار) باشد، این خانواده فقیر محسوب می‌شود و اگر به زیر ۱۰۳ میلیون لیر (۸۰ دلار) برسد، نیز گرسنه است. بر اساس این آمارها ۱۲/۴ میلیون نفر که معادل ۱۸٪ جمعیت ترکیه

می‌باشند، در مرز فقر زندگی می‌کنند و ۹۲۶ هزار نفر که معادل ۱/۴ ٪ جمعیت می‌شوند نیز در مرز گرسنگی قرار دارند.

با این وجود ۴۷/۴ ٪ از جمعیت ترکیه از زندگی خود خشنودند و ۴۴/۶ ٪ نیز اعتقاد دارند که وضعیت آنان بهتر خواهد شد. همچنین ۴۳/۲ ٪ دیدگاه مثبتی نسبت به آینده اقتصادی خود دارند و ۶۱/۸ ٪ نیز به آینده خود امیدوارند و فقط ۷/۲ ٪ هیچ امیدی به آینده ندارند.

به‌رغم تمامی این مشکلات، مردم ترکیه به‌شدت قانع و صبور بوده و کمتر فشارهای عصبی ناشی از گرانی و فقر را در محیط داخلی خود به‌ویژه در برخوردهای آنان می‌توان مشاهده نمود. *(http://www.tcmb.gov.tr)*

۵ـ۵ـ تأثیر بحران‌های اقتصادی بر مسائل سیاسی

از زمان اعلام برنامه آزادسازی اقتصادی در دهه ۸۰ و جایگزینی استراتژی توسعه صادرات به جای واردات، ترکیه همواره با بحران‌های اقتصادی متعددی روبرو بوده است که در برخی موارد منجر به بحران‌های سیاسی نیز شده است. آخرین مورد از تأثیرگذاری بحران‌های اقتصادی بر حوزه سیاست، پیروزی بی‌سابقه حزب عدالت و توسعه (AKP) در انتخابات سال ۲۰۰۲ بود. اگر چه سیاست‌های اقتصادی ترکیه منجر به افزایش سهم تولیدات صنعتی در تولید ناخالص داخلی این کشور شده، ولی هنوز اقتصاد ترکیه با مشکلات ساختاری جدی مواجه است که بخشی از آن ریشه در مشکلات سیاسی دارد. در اقتصاد جهانی، ترکیه هنوز جزو کشورهای در حال توسعه به شمار می‌رود. با اینکه تولیدات صنعتی ۳۰ درصد تولید ناخالص داخلی ((GDP این کشور را تشکیل می‌دهند، اما ۲۲ درصد نیروی کار این کشور هنوز در بخش کشاورزی شاغل است که ۱۳ درصد کل GDP را به‌خود اختصاص داده است. در حالی که صنعت نساجی ترکیه در بازارهای آمریکا و اتحادیه اروپا به یک رقیب جدی برای صنایع داخلی این کشورها تبدیل شده، بسیاری از صنایع دیگر این کشور از نظر بهره‌وری، ایجاد شغل و جذب سرمایه، هنوز کارآمدی لازم را ندارند و به‌رغم آزادسازی و اصلاحات اقتصادی

گسترده، هنوز صادرات ترکیه پایین‌تر از نرخ صادرات کشورهای تازه صنعتی شده آسیای جنوب شرقی است. در کنار تمامی این‌ها، ترکیه از نظر جذب سرمایه‌گذاری در حد پایینی قرار دارد که یکی از دلایل این امر رشد بنیادگرایی اسلامی در دهه ۹۰ بوده است.

اقتصاد ترکیه یک اقتصاد در حال توسعه است و درآمد سرانه این کشور حتی قابل مقایسه با فقیرترین کشورهای عضو اتحادیه اروپا هم نیست. آسیب‌پذیری‌های اقتصادی، این کشور را مجبور می‌کند تا برای گرفتن وام از مؤسسه‌های بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول (IMF) و بانک جهانی، روابط خود را با کلوپ غرب حفظ کند. افزون بر مشکلات ساختاری اقتصاد ترکیه، از قبیل پایین بودن میزان جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، توزیع نامتناسب ثروت، صنعتی نشدن اقتصاد و شکاف توسعه اقتصادی در داخل کشور، مشکلات دیگری نیز باعث ظهور بحران‌های اقتصادی شده‌اند که از آن میان می‌توان به عوامل زیر اشاره کرد:

۱-۵-۵- نقش سیاستمداران و احزاب

احزاب ترکیه برای جلب آرای مردم و کسب رضایت آنها، اغلب با برنامه‌های تعدیل ساختاری و اصلاحات اقتصادی مخالفت می‌کنند و می‌کوشند تا با حفظ و تداوم دخالت دولت در اقتصاد، موقعیت‌های سیاسی خود را تقویت کنند. به همین دلیل احزاب پوپولیستی همواره یکی از موانع اصلی اصلاحات ساختاری بوده‌اند.

علاوه بر اینها بوروکراسی و بخش تجارت نیز مخالف انجام اصلاحات اقتصادی هستند، زیرا ارتباط بازرگانان و بوروکراسی با سیاستمداران باعث می‌شود تا آنها بتوانند از رانت‌های دولتی استفاده کرده و موقعیت خود را حفظ کنند. خصوصی شدن بانک‌ها موجب می‌شود تا سیاستمداران نتوانند از اعتبارات مالی لازم برای پیشبرد برنامه‌های حزبی خود استفاده کنند. به همین دلیل رهبران احزاب همواره یکی از مخالفان عمده خصوصی شدن بانک‌های دولتی بوده‌اند. این در حالی است که یکی از ریشه‌های اصلی مشکلات اقتصادی ترکیه، نظام

بانکداری این کشور می‌باشد که بیشتر زیر نفوذ احزاب و سیاستمداران قرار دارد تا اقتصاددانان.

۲-۵-۵- نقش نظامیان و کمالیست‌ها

وجه مشترک نظامیان و غیرنظامیان ترکیه، اعتقاد به سنت دولت‌سالاری به عنوان یکی از میراث‌های اصلی آتاتورک است. این سنت در برابر آزادسازی اقتصادی که هدف آن کاهش نقش دولت و کوچک‌تر کردن آن است، به‌شدت مقاومت می‌کند که این امر یکی از دلایل تداوم بحران‌های اقتصادی در ترکیه می‌باشد. دولت‌مردان ترکیه برای جلب رضایت مردم و کارآمد نشان دادن ایدئولوژی کمالیسم، از دخالت دولت در اقتصاد حمایت می‌کنند و این حمایت، قدرت آنها را افزایش می‌دهد. زیرا می‌توانند از این طریق توزیع ثروت و وفاداری را در جامعه ترکیه کنترل کنند. هنوز هم نظامیان ترکیه در اقتصاد این کشور نقش مؤثری ایفا می‌کنند که نشان دهنده اعتقاد آنها به اصول کمالیسم است. سرمایه‌گذاری‌های ارتش و نقش آن در اداره مؤسسه‌های مالی نظیر اویاک، موجب افزایش نفوذ نظامیان در اقتصاد نیمه دولتی ترکیه شده است. بسیاری از سرمایه‌داران بزرگ غرب آناتولی، به‌واسطه بهره‌مندی از رانت‌های کمالیست‌ها، ثروتمند شده‌اند و لذا طرفدار سکولاریسم و کمالیسم هستند.

بحران‌های اقتصادی یک نتیجه عمده در صحنه سیاست داخلی ترکیه داشته‌اند و آن آشکار شدن این نکته است که اقدامات مقطعی و موقتی گذشته مانند گرفتن وام‌های اضطراری از مؤسسات مالی بین‌المللی راه‌حل اساسی نیست و نخبگان ترک باید در این مورد به یک انتخاب حیاتی دست زنند. به‌همین دلیل از اواسط دهه ۹۰ به این طرف و به‌ویژه قبل از استعفای اربکان، شکاف اصلی در جامعه ترکیه، نه شکاف میان مذهبی‌ها و سکولارها، بلکه شکاف میان طرفداران اصلاحات اقتصادی و مخالفان آن بوده است. این مسأله حتی در درون لایه‌های نظامی نیز خود را نشان داد و آنها را به دو گروه حامیان اصلاحات اقتصادی و مخالفان آن تقسیم کرد.

یکی از دلایل اصلی عدم مخالفت جدی نظامیان با حزب عدالت و توسعه (AKP) و نیز

موفقیت نسبی این حزب، وجود بحران‌های اقتصادی و نتایج حاصل از آنها می‌باشد. زیرا نظامیان به این امر آگاهند که تشدید بحران‌های اقتصادی از میزان محبوبیت آنها خواهد کاست.

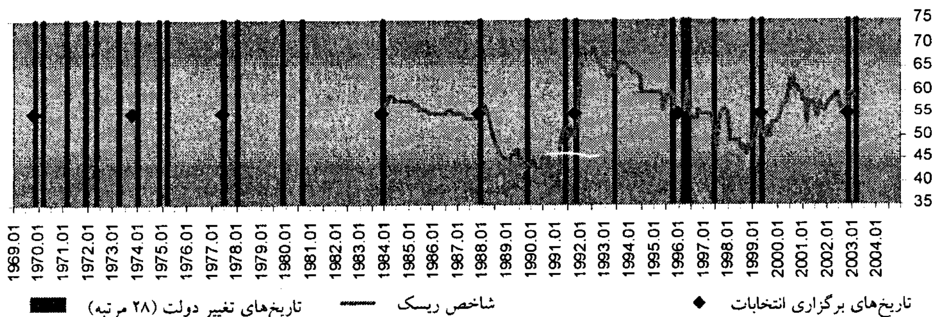
نیاز نخبگان ترک به حل بحران‌های اقتصادی، گرایش آنها به سوی عضویت در اروپا را تشدید می‌کند. زیرا در میان مناطق همجوار ترکیه، تنها اروپا می‌تواند نیازهای ترکیه به توسعه اقتصادی را برآورده نماید. اما در کنار این گرایش، گسترش همکاری اقتصادی میان ترکیه و همسایگان این کشور، می‌تواند اقتصاد این کشور را تقویت کرده، آن را برای ورود به اتحادیه اروپا آماده کند. در این میان مناطق خاورمیانه و آسیای مرکزی و قفقاز برای ترکیه از اهمیت فوق‌العاده زیادی برخوردارند. زیرا امنیت و رونق اقتصادی ترکیه ذاتاً به توسعه اقتصادی این مناطق وابسته است و این کشور به عنوان یک دولت با اقتصاد باز، می‌تواند نقش اساسی در تقویت ارتباط میان اتحادیه اروپا و کشورهای خاورمیانه ایفا کند. گرچه همین مسأله می‌تواند مشکلاتی را نیز برای سیاست خارجی ترکیه فراهم سازد. *(قهرمانی:۱۳۸۳ - ص ۱۸)*

تأثیر بحران‌های سیاسی بر اوضاع اقتصادی ترکیه طی سالهای ۱۹۶۹ و ۲۰۰۴

دوره مورد بررسی: ۳۶ سال (۴۳۲ ماه)

میانگین سالهای بین دو انتخابات: ۴ سال — *تعداد انتخابات برگزاری: ۹*

متوسط عمر دولتهای حاکم: ۱۵٫۴ ماه (۱٫۳ سال) — *تعداد دولتهای حاکم: ۲۸*

۶ـ۵ـ تهدید مافیای اقتصادی ترکیه علیه امنیت داخلی این کشور

مافیای اقتصادی ترکیه در بیش از یکصد بخش از زمینه‌های تجاری ترکیه فعال می‌باشد. گفته شده میزان تجارت و فعالیت مافیا در جهان نزدیک به یک تریلیون دلار است که ۶۰ میلیارد دلار آن سهم مافیای ترکیه می‌باشد. در سال‌های اخیر، مافیا به یکی از تهدیدات ملی ترکیه تبدیل شده است، به‌طوری که از سال ۱۹۹۸ الی ۲۰۰۰ تعداد ۱۷ هزار نفر به‌دلیل عضویت در باندهای مختلف تبهکاری از طرف پلیس دستگیر گردیده‌اند و طبق گزارش‌های پلیس ترکیه، مافیا در بیش از ۳۰۱۲ مورد از جریانات و حوادث واقع شده در این کشور دست داشته‌اند. این فعالیت‌ها موجب شده تا مردم ترکیه تصور کنند در شرایطی که کارها از طریق مافیا آسان‌تر جریان می‌یابند، پیروی از قانون حماقت است.

شهرهایی که حضور مافیای ترکیه را بیشتر می‌توان در آنها احساس نمود، عبارتند از: آدانا، آنکارا، آیدین، آنتالیا، بالیکسیر، بورسا، غازی‌آنتپ، مرسین، کایسری، کجاعلی و سامسون.

اما فعالیت‌هایی که مافیا در ترکیه درگیر آن هستند، شامل فروش اجزای بدن، املاک، چک، مواد مخدر، طلا، قمار، فساد، حمل و نقل، ساخت و ساز، سیگار، تسلیحات، قاچاق انسان، کتاب، موسیقی و اشیای عتیقه می‌باشد. همچنین روش‌هایی که مافیا در ترکیه برای انجام کارهای خود به کار می‌گیرد شامل، قتل، ضرب و جرح، حمله و کتک‌کاری، تهدید و تجاوز به عنف می‌باشد. *(حریت-۸۳/۳/۱۹)*

۶ـ اقتصاد ترکیه و پیوستن به اتحادیه اروپا

درخصوص عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا، برخی بیشتر به مسلمان بودن آن توجه نموده‌اند. در حالی که وضعیت اقتصادی آن (که در مقایسه با سایر اعضای اتحادیه اروپا ضعیف‌تر است)، بیشتر موجب نگرانی دولت‌مردان آنکارا شده است. اما علاوه بر مشکلات اقتصادی و دور ماندن از سایر اعضای باشگاه اروپایی، مشکل دیگر ترکیه، وسعت جغرافیایی آن است. نمودارهای اقتصادی و شاخص‌های فقر در کشور ترکیه نشان می‌دهند که درآمد

سرانه مردم ترکیه در مقایسه با کشورهای دیگر که آنها نیز قصد پیوستن به اتحادیه را دارند، بسیار پائین است. در حالی که این شاخص‌ها نشان دهنده دوری ترکیه از سایر اعضای باشگاه اروپایی اتحادیه هستند، مشکل اصلی از این هم فراتر است: ترکیه نه تنها در مقایسه با سایر اعضای اتحادیه اروپا کشوری با اقتصاد ضعیف است، بلکه بزرگ نیز می‌باشد.

ترکیه با جمعیت تقریباً ۶۹ میلیونی خود، پس از آلمان دومین کشور بزرگ اتحادیه اروپا (در صورت پیوستن) است. اتحادیه به آسانی قادر است شرایط عضویت کشورهایی با درآمدهای نسبتاً پائین - مانند لتونی- را فراهم آورد، چرا که جمعیت لتونی کمی بیشتر از دو میلیون نفر است و این در مقایسه با جمعیت ۴۵۰ میلیونی کل اتحادیه، رقم قابل ملاحظه‌ای نیست. اما ورود کشوری با ۶۹ میلیون نفر جمعیت، امری متفاوت می‌باشد. مسأله این است که میزان و تعداد این جمعیت را باید در بافت اجتماعی ترکیه و اوضاع اقتصادی آن بررسی کرد. زیرا درآمد ترکیه با ۶۹ میلیون نفر جمعیت، حتی از کشورهای کوچکی چون دانمارک با ۶ میلیون جمعیت نیز کمتر می‌باشد.

(http://behnoudonline.com/2004/10/041008_003402.shtml)

امعان نظر در آمارهای فوق از این جهت مهم است که نشان می‌دهد در مذاکرات پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا، نباید ضعف‌های اقتصادی این کشور را نادیده گرفت. همچنین نباید تصور کرد که صِرف پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپایی، آن را طی یک دهه به کشوری مدرن و صنعتی مبدل خواهد نمود. رکود، عدم اشتغال، بی‌ثباتی و... از معضلاتی هستند که پس از پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا به ارمغان خواهد آورد.

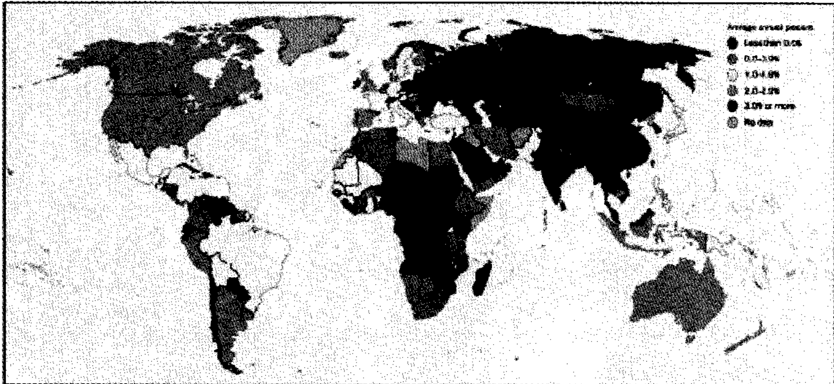
رشد شاخص‌های اقتصادی ترکیه طی سال‌های اخیر و به‌ویژه در سال ۲۰۰۴ میلادی، بسیار چشم‌گیر بوده است که این موضوع نشانهٔ خوبی از چشم‌اندازهای اقتصادی ترکیه را ترسیم می‌کند. اما تنها با ملاحظه این بهبودی‌ها، نمی‌توان گفت که دوران انتظار ترکیه به سر رسیده و ایام سرخوردگی پایان یافته، زیرا ترکیه قبلاً هم شاخص‌های رشد اقتصادی خوبی را داشته است. تا سال ۱۹۹۰ رشد اقتصادی سالانه ترکیه حدود ۵ درصد بود که اگر چه بالاترین رشد

در بین کشورهای در حال توسعه نبود، اما رقم قابل توجهی محسوب می‌شد، چرا که در همان زمان شاخص رشد اقتصادی بریتانیا تنها ۲ درصد بود.

به هر حال در صورت پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپایی، مرزهای ترکیه به مرزهای اتحادیه تبدیل خواهد شد. آنگاه در تجارت با داخل اتحادیه اروپایی، ترکیه از نرخهای ترجیهی گمرکی و جابه‌جایی آزاد سرمایه برخوردار گردیده و زمینه رشد و توسعه کلی در آن کشور فراهم خواهد شد.

مقایسه وضعیت ترکیه و همسایگانش در نقشه جهانی رشد GDP

GDP per capita growth, 1990-2001

مقایسه نرخ رشد واقعی GDP در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نرخ رشد واقعی GDP(٪)
۱	ارمنستان	۱۲,۹
۲	آذربایجان	۱۰,۶
۳	ترکیه	۷,۸
۴	ایران	۷,۶
۵	گرجستان	۵,۴
۶	بلغارستان	۴,۸
۷	یونان	۴
۸	سوریه	۳,۶
۹	قبرس	قبرس یونانی نشین ۱,۷ قبرس ترک نشین: ۲,۶
۱۰	عراق	-۳
	میانگین	۵,۹۵

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه شاخص رشد واقعی تولید ناخالص داخلی ترکیه و همسایگانش

کشور	رتبه در جهان	شاخص
ارمنستان	۵	٪۱۲,۹
آذربایجان	۷	٪۱۰,۶
ترکیه	۱۵	٪۷,۸
ایران	۱۸	٪۷,۶
گرجستان	۳۷	٪۵,۴

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

حتی اگر ترکیه قادر باشد رشد شاخص‌های اقتصادی خود را حفظ کند، باز هم راه بسیاری تا اروپایی شدن در پیش دارد. زیرا همان‌طور که گفته شد، بخش قابل توجهی از مردم ترکیه در فقر نسبی به سر می‌برند، حتی گفته شده است که ۱۰ درصد از مردم ترکیه روزانه تنها دو دلار درآمد دارند! تعداد جمعیت بالای ۱۵ سال که قادر به خواندن و نوشتن باشند، ۸۷ درصد است و این یعنی پایین‌تر از معیار جهانی و بسیار پایین‌تر از کشورهایی همچون بلغارستان که ۹۹ درصد باسواد دارند.

(http://behnoudonline.com/2004/10/041008_003402.shtml)

شاخص‌های توزیع درآمد و تعیین جایگاه جهانی آنها

شاخص		رتبه	از میان کشور
۱۰٪ فقیرترین مردم	۲,۳٪ مصرف کل	۷۰	۱۱۶
۲۰٪ فقیرترین مردم	۵,۸٪ مصرف کل	۷۱	۱۱۶
۱۰٪ ثروتمندترین مردم	۳۲,۳٪ مصرف کل	۴۵	۱۱۶
۲۰٪ ثروتمندترین مردم	۴۷,۷٪ مصرف کل	۴۵	۱۱۶
جمعیت با درآمد ۱ دلار در روز	۲,۴٪ مصرف کل	۵۲	۶۰
جمعیت با درآمد ۲ دلار در روز	۱۰٪ مصرف کل	۵۲	۶۰

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه توزیع درآمد – سهم ۱۰٪ از اقشار مرفه از مصرف در ترکیه و همسایگانش

	کشور	توزیع درآمد – سهم ۱۰٪ از اقشار مرفه از مصرف (٪)
۱	ارمنستان	۳۵,۲
۲	ترکیه	۳۲,۳
۳	گرجستان	۲۷,۹
۴	آذربایجان	۲۷,۸
۵	یونان	۲۵,۳
۶	بلغارستان	۲۲,۸
	میانگین	۳۰,۴۱

منبع: *World Bank. 2002. World Development Indicators 2002.*

به همین نسبت، آمار مرگ و میر نوزادان در ترکیه، در مقایسه با دیگر کشورهای اروپایی امیدوار کننده نیست. در ترکیه از هر هزار کودک متولد شده، ۴۳ نفر می‌میرند. این میزان دو برابر بیشتر از آمار مرگ‌ومیر نوزادان در بلغارستان و رومانی است که اگر مسأله را با لهستان یا اسلوونی مقایسه کنیم، وضعیت بدتر نیز می‌شود. در لهستان از هر هزار کودک متولد شده فقط ۱۰ نفر و در اسلوونی از هر هزار کودک فقط ۵ نفر می‌میرند.

http://behnoudonline.com/2004/10/041008_003402.shtml

از سوی دیگر، اقتصاد ترکیه شدیداً متکی بر بخش کشاورزی است و نزدیک به ۱۳ درصد درآمد ملی از این طریق تأمین می‌شود و این به معنای آن است که سرمایه‌گذاری‌های خارجی در ترکیه در سطحی پایین باقی مانده و در مناطق ثروتمند غربی متمرکز شده است.

با این وجود، تأخیر بیشتر در روند عضویت ترکیه به اتحادیه اروپایی و آغاز مذاکرات در این رابطه، به اعتبار این اتحادیه آسیب می‌رساند. زیرا ترکیه یک کشور اروپایی- آسیایی است و فرهنگ و تاریخ آن با اروپا عجین شده و وضع آن با دیگر

کشورهای نزدیک به اروپا در آفریقای شمالی و خاورمیانه متفاوت است. لذا دولت‌های اروپایی دیگر نمی‌توانند مخالفتی با ورود ترکیه به این اتحادیه داشته باشند. چون هرگونه مخالفت در این زمینه باید در سال ۱۹۵۹ در زمان ارائه اولین درخواست ترکیه یا در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ میلادی صورت می‌گرفت.

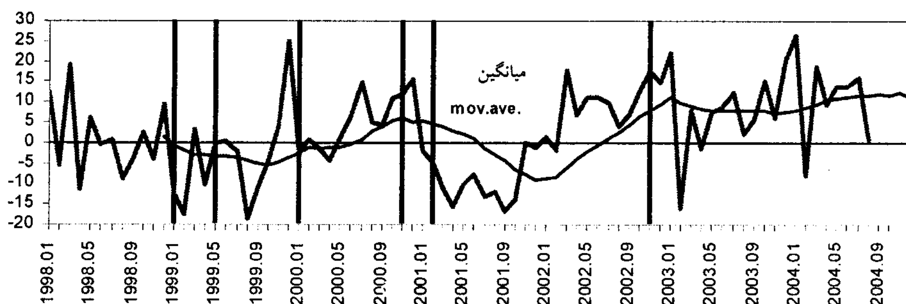
۷ـ تأثیر روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه بر اقتصاد ترکیه

روی کار آمدن دولت اردوغان، موجب رونق اقتصاد ترکیه شده است. پیروزی قاطع حزب عدالت و توسعه به مفهوم پیروزی عمیق سیاسی و اجتماعی در ترکیه بود تا جایی که برخی از تحلیل‌گران آن را با تغییر رژیم مقایسه کردند. در ابتدا به نظر می‌رسید محافل مالی که با نظام لائیک پیوستگی فراوانی داشتند، اعتمادی به این حزب ندارند. اما به‌زودی اضطراب‌ها فرو نشست و اصلاحات ساختاری در اقتصاد ترکیه اثربخش واقع شد و حکومت جدید با اخذ تدابیری جهت مبارزه با فساد و بکارگیری افراد شایسته و تضمین شفافیت در عملکرد دولت، نظم مالی لازم را برقرار نموده و در نتیجه کنترل هزینه‌ها افزایش یافت. سایر اقدامات دولت برای کاهش تورم نیز مؤثر واقع شد و اقتصاد ترکیه به یکی از پویاترین اقتصادهای منطقه و حتی اروپا تبدیل گشت، به‌طوری که صادرات ترکیه به یکباره تا ۳۲٪ افزایش یافت! دو سال پس از روی کار آمدن این حزب، تورم که به شدت افزایش یافته بود، به کمتر از ۱۱٪ یعنی پایین‌ترین مقدار خود طی ۳۰ سال گذشته کاهش یافت و به جای آن ارزش لیر ترک در مقابل دلار تا ۲۰٪ افزایش یافت. میزان بدهی‌های خارجی نیز به میزان ۷۰٪ تولید ناخالص ملی کاهش یافت. در عین حال شاخص مصرف نیز به شکل پایدار ادامه یافته و رشد نمود.

به‌رغم پیشرفت‌های قابل توجهِ ترکیه در زمینه‌های اقتصادی، هنوز هم این کشور از نرخ بالای بیکاری رنج می‌برد (حدود ۱۱٪) که برای حل آن، دولت ترکیه راهکار افزایش تولید را برگزیده است.

رشد شاخص تولیدات صنعتی در ترکیه طی سال‌های ۱۹۹۸ و ۲۰۰۴ (٪)

نمودار نشان می‌دهد که صنعت ترکیه پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه با میانگین ۱۰٪ رشد چشمگیری داشته است.

منبع: *Aykut, 2004 - http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html*

۸ـ نقاط قوت و ضعف اقتصاد ترکیه (تحلیل وضعیت اقتصادی ترکیه)

ترکیه با برخورداری از موقعیت جغرافیایی مناسب و انتخاب سیستم سرمایه‌داری و برنامه‌ریزی دقیق و همه جانبه طی دو دهه اخیر از کشوری کمتر توسعه یافته به یک قدرتی اقتصادی تبدیل شده است. همین امر باعث سوق دادن ترکیه به سمت کنترل و رهبری اقتصادی منطقه گردیده است.

این کشور عضو ناتو بوده و به منظور پیوستن به اتحادیه اروپایی، تلاش‌های زیادی برای رونق بخشیدن به اقتصاد خود از طریق خصوصی‌سازی به‌ویژه در زمینه صنایع، بانکداری و ارتباطات به عمل آورده؛ به طوری که این امر باعث افزایش چشم‌گیر رشد تولید ناخالص ملی آن شده است.

ترکیه در کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز، پاکستان و افغانستان از بازار اقتصادی خوبی برخوردار می‌باشد.

۱ـ۸ـ نقاط قوت اقتصاد ترکیه

علی‌رغم آنکه ترکیه با حجم بالایی از بدهی خارجی مواجه بوده و طی دهه‌های اخیر با کسری بودجه روبه‌رو بوده است، ولی با توجه به این‌که اکثر واردات این کشور را مواد خام تشکیل داده (که خود نوعی سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود) و صادرات آن‌را تولیدات صنعتی و کشاورزی تشکیل می‌دهند، اوضاع اقتصادی‌اش در حال بهبود و توسعه است؛ به ویژه آنکه این کشور بر خلاف دیگر کشورهای منطقه، فاقد نفت و منابع غنی انرژی بوده و هیچ اتکایی به درآمدهای نفتی که در واقع درآمدهای ناشی از فروش سرمایه محسوب می‌گردند نیز ندارد. با توجه به آنچه گفته شد، نقاط قوت اقتصاد ترکیه را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- ***دارا بودن اقتصادی پویا با ترکیب پیچیده‌ای از صنعت و بازرگانی پیشرفته در کنار کشاورزی روستایی و مدرن و صنایع دستی؛***
- ***دارا بودن بخش خصوصی توانمند و در حال رشد سریع؛***
- ***بهره‌مندی از درآمد ارزی بالا از ناحیه توریسم؛***
- ***فعالیت و نفوذ چشم‌گیر اقتصادی در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و تصاحب بازار این کشورها؛***
- ***جذب سرمایه‌های خارجی از طریق پروژه‌هایی همچون گاپ و تله‌کوم (خصوصی‌سازی مخابرات شهری).***

۲ـ۸ـ نقاط ضعف اقتصاد ترکیه

الف) تورم

تورم که به نظر می‌رسد در حال مهار می‌باشد، مهم‌ترین نقطه ضعف اقتصاد ترکیه است. البته تورم به زیان همه اقشار نبوده و صادرکنندگان از آن منتفع شده‌اند و شاید علت تداوم آن نیز همین امر بوده است؛ زیرا تورم و افزایش قیمت ارز، انگیزه خوبی برای صادرکنندگان ایجاد کرده و این موضوع برای کشوری که اقتصاد خود را بر صادرات بنا نهاده، حائز اهمیت می‌باشد.

گرچه تورم به صادرات کمک نموده، اما فشار زیادی بر اقشار کم درآمد جامعه وارد آورده که به نوبه خود موجب ناآرامی‌های زیادی در جامعه و حتی شکل‌گیری تحولات سیاسی در ترکیه شده است.

ب) توزیع نامتناسب درآمد

شیوه‌های نامطلوب اخذ مالیات و توزیع نامتناسب درآمد، از دیگر عللی است که موجب ثروتمندتر شدن ثروتمندان و فقیرتر شدن فقرا در جامعه ترکیه شده است. به گونه‌ای که ترکیه جزء ده کشور نخست دنیا از نظر عدم تناسب در توزیع درآمد می‌باشد. این موضوع موجب شده است که تعداد بیشتری از مردم ترکیه زیر خط فقر قرار گیرند.

ج) تعجیل در اصلاح ساختار اقتصادی

روی کار آمدن دولت‌های حزبی و ائتلافی و تلاش دولت‌مردان برای کسب محبوبیت در کوتاه مدت، سبب گردیده که مقامات ترکیه برای تحقق وعده‌های انتخاباتی خود، مبالغ هنگفتی را صرف اصلاح اقتصادی در این کشور نمایند. این شیوه عمل موجب شده که اصلاحات، فاقد عمق لازم بوده و نتوانند تحولات بلند مدت جدی و مؤثر در اقتصاد ترکیه ایجاد کنند.

د) دولتی بودن صنایع بزرگ، بانکداری، حمل و نقل و ارتباطات

ه) قاعده‌مند نبودن رشد اقتصادی در کشور، علی‌رغم داشتن رشد، که به نوعی نشان دهنده عدم تعادل اقتصادی می‌باشد

و) وابستگی به خارج

ز) ضعف مدیریت در ساماندهی و کنترل بازار سرمایه خارجی به ویژه سرمایه‌های ورودی؛ به طوری که سرمایه‌های خارجی عمدتاً موجب افزایش واردات کالاهای مصرفی و منفی شدن حساب تراز پرداخت‌ها گردیده‌اند.

ح) بالا بودن میزان نرخ بهره بانکی و بدهی خارجی

۹ـ اقتصاد ترکیه و ایران

۱ـ۹ـ تأثیر افزایش درآمدهای ترکیه بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران

برای اولین بار در تاریخ جمهوری ترکیه در سال ۲۰۰۴ میلادی، درآمد سرانه مردم ترکیه به ۴۰۰۰ دلار رسید و دولت اردوغان مدعی است که می‌خواهد آن را حداقل به ۱۰۰۰۰ دلار برساند. *(TDN 17/6/83)* گر چه این ادعا بیشتر یک ژست سیاسی و تبلیغاتی برای پیوستن به اتحادیه اروپا می‌باشد، اما اگر حتی نصف آن نیز تحقق یابد، این امر می‌تواند منافع و امنیت ج.اا را تحت تأثیر قرار دهد. قطعاً در این راه ترکیه نیز همانند تمامی کشورهایی که تغییر و تحول را تحمل می‌کنند، ممکن است با مشکلاتی هم مواجه شود. اما اگر بتواند بر این مشکلات فائق آید، قدرت مهمی در همسایگی جمهوری اسلامی ایران شکل خواهد گرفت که بر امنیت ما تأثیرگذار خواهد بود. ترکیه برای رسیدن به چنین موفقیت‌هایی به بخش خصوصی به‌ویژه بخش انرژی توجه نموده است. در این راستا قرار است به زودی تأسیسات دولتی مانند Telecom (مخابرات)، Tekel (انحصار دخانیات و مشروبات الکلی) و Milli piyango (برگ‌های بخت‌آزمایی و شرط‌بندی) به بخش خصوصی واگذار شوند.

۲ـ۹ـ تأثیر بحران‌های اقتصادی و سیاسی ترکیه و منافع ملی ایران

از آنچه گفته شد می‌توان نتیجه گرفت، بحران‌های اقتصادی دامنه‌دار ترکیه، مهم‌ترین تهدید برای نظامیان و نخبگان این کشور محسوب می‌شوند. بهترین گزینه برای آنها حفظ وضع موجود اقتصادی است که نامکن می‌باشد. اگر ترکیه به یک اقتصاد ضعیف تبدیل شود، نخبگان این کشور با بیشترین چالش در وعده‌های خود مبنی بر توسعه اقتصادی و سیاسی از طریق کمالیسم مواجه خواهند شد. ضمن این‌که رشد ناسیونالیسم افراطی و قومیت‌گرایی جدایی‌طلبانه بر اثر این وضعیت نیز می‌تواند تمامیت ارضی ترکیه را با تهدیدهای جدی مواجه کند که این امر با آرمان‌های آتاتورک در تضاد است. از سوی دیگر پیشرفت اقتصاد بازار در

ترکیه نهایتا منجر به تضعیف دولت‌گرایی کمالیسم خواهد شد و موقعیت نظامیان و سیاستمداران پوپولیست این کشور را تضعیف خواهد نمود.

۳ـ۹ـ تأثیر ترکیه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (از بعد اقتصادی)

ترکیه به لحاظ داشتن مشکلات عدیده سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نمی‌تواند اقداماتی که از نظر اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران تهدید محسوب می‌گردند را انجام دهد. ولی با توجه به آنچه گفته شد، به‌طور بالقوه برای اقتصاد ایران از نظر قبضه نمودن بازارهای منطقه، رقیب جدی می‌باشد.

۱ـ۳ـ۹ـ قومیت‌گرایی:

شکی نیست تداوم بحران‌های اقتصادی ترکیه در صورتی که منجر به شکست برنامه‌های اقتصادی این کشور شود، زمینه تقویت شکاف‌های قومی و احزاب افراطی مانند حزب حرکت ملی‌گرا (MHP) را فراهم خواهد ساخت. با بهبود موقعیت کردها (در صورت تضعیف موقعیت کمالیست‌ها) زمینه برای تشدید قومیت‌گرایی در ایران نیز آماده خواهد شد و با توجه به وجود دو قومیت آذری و کرد در مرزهای ایران و ترکیه و اهمیت ژئواستراتژیک استان‌های آذری‌نشین و کردنشین ایران، تشدید فعالیت‌های قومیت‌گرایانه در ترکیه موجب تضعیف مبانی هویت ملی و به دنبال آن کاهش احساس وفاداری به سرزمین ایران خواهد شد. زیرا نباید این واقعیت را نادیده گرفت که هویت‌ها همواره ذاتی نیستند و می‌توانند با گذشت زمان تغییر کنند. از این منظر، توسعه اقتصادی ترکیه از طریق پیوستن به اتحادیه اروپا مناسب‌ترین گزینه برای ایران است.

۲ـ۳ـ۹ـ قاچاق مواد مخدر و جرایم سازمان یافته:

یکی دیگر از پیامدهای ضعف اقتصادی ترکیه بر منافع ملی ایران، افزایش قاچاق مواد

مخدر از ایران به ترکیه است. به‌دلیل وجود بحران‌های اقتصادی در این کشور، اگر باندهای مافیایی احساس کنند می‌توانند با رشوه‌های کلان، سیاستمداران ترکیه را همانند دهه‌های گذشته با خود همراه کنند، فعالیت‌های خود را در قاچاق مواد مخدر و موارد دیگر افزایش خواهند داد که این امر می‌تواند به‌نوبه خود هزینه‌های سنگینی را بر جمهوری اسلامی، چه از نظر مادی و چه از نظر انسانی، تحمیل کند. در مقابل، تبدیل برخی شهرهای ترکیه همچون استانبول، به شهری همانند کراچی، این فرصت را به گروه‌های مختلف مافیایی و حتی سیاسی می‌دهد تا با استقرار در این شهرها، عملیاتی را علیه جمهوری اسلامی ایران ترتیب داد و امنیت ملی ایران را با تهدیدهای جدی مواجه سازند. اما نباید فراموش کرد که یکی از دلایل اصلی پذیرش اپوزیسیون ایرانی توسط ترکیه، در دهه ۸۰، وضعیت آشفته این کشور در سال‌های اولیه این دهه و منافع اقتصادی حاصل از آن بود.

احتمال اینکه در دهه آینده، توسعه اقتصادی ترکیه فرآیند وارونه‌ای را طی کند، بسیار کم است. اما تصور اینکه در سال‌های آینده تمام مشکلات اقتصادی ترکیه حل خواهند شد نیز تا حد زیادی خوش‌بینانه است. زیرا جهش اقتصاد ترکیه مستلزم ورود این کشور به اتحادیه اروپاست. از همین رو، محتمل‌ترین گزینه در چند سال آینده، کاهش تدریجی نفوذ نظامیان و سیاستمداران در اقتصاد و تقویت روند گرایش به اقتصاد بازار است که به نوبه خود منجر به تقویت روابط و همکاری‌های اقتصادی ترکیه با همسایگان این کشور به‌ویژه ایران و عراق خواهد شد. ادامه این همکاری‌ها می‌تواند منجر به تضعیف کمالیست‌ها در صحنه سیاست داخلی ترکیه گردد.

(قهرمانی: ۱۳۸۳ - صص ۲۸ - ۱۸)

۴-۹- روابط اقتصادی ایران و ترکیه

بخش اعظم ارتباطات اقتصادی ایران با ترکیه در قسمت حمل و نقل و خدمات ترانزیتی توسعه یافته است. تنها در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۳۷۹، بیش از ۸۷ هزار و ۴۳۶ کامیون و

اتوبوس حامل کالا و مسافر از ایران وارد ترکیه شده که حکایت از فراوانی ترددهای مرزی میان دو کشور دارد. با این حال شیوه ارتباطات ترانزیتی ایران و ترکیه به دلیل مانع تراشی‌های پی‌درپی گمرکات این کشور برای ورود کامیون‌های ایرانی، دارای نوسانات فراوانی بوده است که سرمایه‌گذاری اقتصادی در آن را با ریسک بالا مواجه می‌سازد.

ایران و ترکیه از طریق خطوط جاده‌ای، هوایی و ریلی با یکدیگر ارتباط دارند. دو کشور در آبان ماه سال ۱۳۷۹ یک موافقت‌نامه توسعه همکاری‌های گمرکی و حمل و نقل جاده‌ای امضا کردند که به موجب آن، ظرفیت تردد کامیون‌های عبوری از مرز بازرگان روزانه، از ۲۰۰ دستگاه به ۷۰۰ دستگاه افزایش یافت و دو طرف در مورد فعال کردن مرزهای «سرو» و «اسن دره» برای تردد کامیون‌ها و اتوبوس‌های مسافربری به توافق رسیدند. فعال کردن دوباره تجارت مرزی و بازارچه‌های مرزی، مبارزه با قاچاق کالا، افزایش تسهیلات رفاهی و ترانزیتی و حذف تشریفات زائد در گمرکات بازرگان و گوربولاغ، تأکید بر بهبود و بازسازی سالن‌های ترانزیتی گوربولاغ ترکیه و مبادله اطلاعات گمرکی از دیگر مفاد این موافقت‌نامه است.

آمار مبادلات بازرگانی جمهوری اسلامی ایران با ترکیه

سال	وزن صادرات (کیلوگرم)	ارزش صادرات (دلار آمریکا)	وزن واردات (کیلوگرم)	ارزش واردات (دلار آمریکا)
۱۳۷۴	۱۳۲۳۰۸۶۳۴	۱۶۳۱۸۶۱۶۴	۱۴۹۹۵۷۱۳۲	۲۴۰۰۹۸۱۹۶
۱۳۷۵	۲۳۸۴۴۵۵۳۷	۱۳۳۸۲۶۰۲۴	۳۳۲۶۲۰۱۸۹	۲۸۴۰۶۴۹۹۵
۱۳۸۰	۲۳۵۷۷۰۳۶۰	۹۰۱۷۶۸۱۸	۱۵۶۸۵۱۸۴۲	۲۸۹۱۲۰۵۸۵
۱۳۸۱	۳۲۱۸۷۱۲۹۵	۱۵۸۳۳۴	۱۴۰۹۰۲۸۷۲	۲۷۱۸۶۶۳۵۲
۱۳۸۲	۵۵۵۷۴۳۶۵۵	۱۸۳۶۰۶۶۸۲	۲۰۸۰۵۲۷۰۹	۲۲۷۷۰۵۶۵۷
شش ماهه اول سال ۱۳۸۳	۲۲۳۵۰۰۴۷۳	۱۱۱۲۴۹۶۱۵	۷۹۷۵۳۲۵۷	۱۲۱۲۲۹۴۱۲

منبع : گمرک جمهوری اسلامی ایران - ۱۳۸۴

با وجود آنکه دو کشور ایران و ترکیه در همسایگی یک‌دیگر از موقعیت استراتژیک خاص برخوردار می‌باشند، ولی روابط اقتصادی آنان منهای صادرات انرژی، در حد قابل قبولی برای دو همسایه نیست؛ به ویژه آنکه دو کشور تا حد زیادی مکمل اقتصادی یکدیگر بوده و می‌توانند نیازهای خود را بدون اتکا به دیگر کشورها تأمین کنند. بهره‌برداری از ظرفیت خالی صنایع و همکاری دو کشور در کشورهای ثالث نیز می‌تواند مکمل صنایع هر دو کشور باشد.

دو کشور، عضو سازمان اقتصادی اکو هستند. اما این سازمان از کارایی لازم برای ساماندهی به فعالیت اقتصادی اعضا برخوردار نیست و به نظر می‌رسد لازم است ایران و ترکیه که هر دو از اعضای اصلی و مؤسس آن محسوب می‌گردند، در خصوص احیای این سازمان تجدید نظر به عمل آورند؛ زیرا فعال شدن این سازمان علاوه بر منافع اقتصادی حاصله، می‌تواند در ایجاد هم‌گرایی و ثبات و امنیت در منطقه نیز کمک بسزایی نماید.

علاوه بر تجارت مرزی بین ایران و ترکیه که از طریق بازارچه‌های نیمه فعال و محدود مرزی بازرگان، سرو و رازی صورت می‌گیرد و معمولاً با ورود ارز همراه نمی‌باشد (به علت مبادله کالا با کالا)، و تجارت رسمی بین دو کشور که بخش اعظم آن‌را صدور انرژی ایران به ترکیه تشکیل می‌دهد، تجارت چمدانی از مهم‌ترین روش‌های مبادله ایرانیان با ترک‌هاست. در این راستا درآمد اقتصادی ترکیه از ایرانیانی که بدون روادید به ترکیه وارد شده و پس از خاتمه سفر خود با چمدان‌های پر از اجناس ترک به ایران بر می‌گردند، با ارزش تجارت رسمی بین دو کشور برابری می‌کند! (ایران و ترکیه قرارداد لغو روادید امضا نموده‌اند و اتباع طرفین می‌توانند برای مدت سه ماه بدون اخذ ویزا و تنها با در دست داشتن گذرنامه به کشورهای یک‌دیگر سفر نمایند.)

ایران و ترکیه به لحاظ جغرافیایی از موقعیت ممتازی برای رسیدن به بازارهای مهم جهان برخوردارند و شرایط همکاری برای دو کشور در تمامی زمینه‌ها فراهم است. بنابراین استفاده ترانزیتی دو کشور ایران و ترکیه از جاده‌های یکدیگر، از جنبه‌های مهم روابط اقتصادی طرفین می‌باشد. ترانزیت از ترکیه طی جنگ تحمیلی اهمیت حساس و حیاتی خود را برای ایران نشان

داد. ترکیه، ایران را به اروپا متصل می‌کند و در مقابل، ایران نیز ارتباط ترکیه با آذربایجان و کشورهای آسیای مرکزی را برقرار می‌نماید. امروزه اهمیت ترانزیتی ایران برای ترکیه بیش از اهمیت ترانزیتی ترکیه برای ایران است؛ زیرا بهترین، امن‌ترین و کوتاه‌ترین راه برای صدور کالاهای ترک به کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی، ایران و خط آهن بندر عباس ـ بافق ـ سرخس می‌باشد که دریچه تازه‌ای به روی کشورهای آسیای مرکزی گشوده است. از این‌رو ترکیه برای تداوم ارتباط خود با این بخش از جهان، مصمم است ارتباطات خود را با ایران حفظ نموده و آن‌را گسترش دهد.

هم‌اکنون سطح مبادلات تجاری میان ایران و ترکیه سالانه حدود یک میلیارد دلار است که متناسب با توانمندی‌های موجود اقتصادی دو کشور نیست. ارزش مبادلات تجاری ایران و ترکیه در سال ۱۹۸۵ به بیش از ۲ میلیارد و ۳۰۰ میلیون دلار رسید که اکنون این میزان به‌شدت کاهش یافته و به سطح مبادلات تجاری بیست سال گذشته دو کشور رسیده است.

این کاهش زمانی رخ داده است که صنایع در ایران و ترکیه گسترش یافته و تجار دو کشور در کشورهای خارجی فعال شده‌اند. ایران و ترکیه دو کشور قدرتمند و ثروتمند منطقه هستند که با گسترش همکاری‌های دوجانبه خود می‌توانند به گسترش مناسبات تجاری و ایجاد صلح و ثبات در منطقه کمک کنند.

ترکیه با ۶۹ میلیون نفر جمعیت، دومین کشور پر جمعیت اروپاست. همچنین به‌عنوان یکی از ۲۰ کشور مهم اقتصادی دنیا مطرح بوده و در حال حاضر، بیش از ۵۰۰۰ شرکت ترک با سرمایه‌ای بالغ بر ۲۰ میلیارد دلار در کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق فعالیت دارند. این امر ترکیه را به یک شریک بزرگ اقتصادی برای کشورهای مذکور تبدیل کرده و میزان مبادلات ترکیه با این کشورها به ۸ میلیارد دلار رسیده است. در حال حاضر، تعداد شرکت‌های ترک فعال در کشورهای اروپایی به بیش از ۷۳۰۰۰ واحد می‌رسد که درآمد ناخالص آنها از ۶۰ میلیارد مارک در سال تجاوز می‌کند.

در نقاط مختلف، ترکیه ۱۷ منطقه آزاد تجاری وجود دارد که به‌عنوان ابزار مهم در گسترش

همکاری‌های تجاری این کشور با دیگر کشورها از آنها یاد شده که سالیانه بیش از ۱۰ میلیارد دلار مبادله تجاری داشته و ترکیه امیدوار است با گسترش فعالیت شرکت‌های ایران و ترک در مناطق آزاد دو کشور، زمینه گسترش هر چه بیشتر تجارت در منطقه فراهم شود. در این میان، مؤسسات کوچک اقتصادی می‌توانند به عنوان اهرم‌های مهم گسترش مناسبات اقتصادی، نقش مهمی ایفا کنند؛ مشروط بر آنکه مورد حمایت دولت‌های ایران و ترکیه قرار گیرند. *(خوفی: ۱۳۷۸- ص ۵۸)*

متأسفانه بروز بحران‌های مختلف در چند سال گذشته، باعث شده است که بیشتر وقت مسئولان دو کشور صرف مدیریت بحران‌ها شود و آنان از پرداختن به کارهای اقتصادی باز مانند.

نتیجه‌گیری

- فرصت‌ها

علی‌رغم اینکه ترکیه اقرار دارد ایران یک شریک مهم تجاری برای آن کشور است و اگر از ایران دور شود، ممکن است بر بحران‌های داخلی ترکیه افزوده شود، سیاست این کشور در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران سیاست برخورد محتاطانه است؛ زیرا آنکارا این گمان را در مورد تهران دارد که به‌صورت بالفعل یا بالقوه سعی در صدور رادیکالیسم اسلامی داشته است!

ترانزیت گاز ترکمنستان از طریق ایران به ترکیه و صدور آن به اروپا و اساساً صدور گاز ایران به اروپا از طریق ترکیه نیز حائز اهمیت است. ضمن اینکه ترکیه کشوری نیمه صنعتی است و نیاز مبرم به انرژی (نفت و گاز) دارد.

- فشارها

ترکیه رقیب اقتصادی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز است؛ به ویژه آنکه نقش رابط غرب با منطقه را نیز ایفا می‌کند. از طرف دیگر دارا بودن رتبه ۴۸ در شاخص ظرفیت

اقتصادی و تجاری در جهان، نسبت به ایران که دارای رتبه ۷۵ می‌باشد، فشار قابل توجهی را بر ایران تحمیل نموده و ایران را مجبور خواهد کرد تا در این مقوله با ترکیه به رقابت بپردازد. ارتباطات نزدیک ترکیه با آمریکا و اسرائیل که تهدیدات اصلی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شوند، در بعد اقتصادی نیز مؤثر واقع شده و مانعی برای ایران تلقی می‌گردند. عضویت ترکیه در ناتو، بحران آب در منطقه و به آشوب کشیدن منطقه که نمونهٔ بارز آن بحران ترکیه با سوریه بر سر آب فرات و حزب کارگران کرد (P.K.K) بود، از دیگر مسائلی است که جمهوری اسلامی ایران باید آنها را از نزدیک زیر نظر داشته باشد.

بن‌مایه‌ها

توجه:

۱- برای تهیه کلیه مطالب مندرج در این بخش، از منابع آشکار استفاده شده است.

۲- استفاده از منابع به منزله تأیید آنها از سوی مؤلف نمی باشد.

کتاب‌ها

*پل‌رو، ژان – **ترکیه** – ترجمه خانبابا بیانی – بنگاه ترجمه و نشر کتاب – تهران ۱۳۵۲*

*خوفی، منوچهر – **راهنمای صادرات به ترکیه** – مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی – تهران ۱۳۷۸*

*دهقان طرزجانی، محمود– **روابط خارجی ایران و همسایگان**– انتشارات سروش – تهران ۱۳۷۹*

*قهرمانی، رحمان – **امنیت بین‌الملل: فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران** – انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر – تهران ۱۳۸۳*

*مرادیان، محسن – **آشنایی با ترکیه** – مرکز آموزش شهید صیاد شیرازی ارتش جمهوری اسلامی ایران – تهران ۱۳۸۳*

Ak Enerji katalugu – Akkok group – Istanbul 2001

Aykut Kibritçioğlu - Evaluation of Macroeconomic Developments in Turkey with special focus on the real exchange rate misalignment - Associate Professor of Economics - Ankara University - Vienna, November 11, 2004 -

Homepage: http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/wiiw.html

Boru hatlari ile petrol tasima A.S – BOTAS - yillik raporo –Ankara – 1999

Calisma raporo – Sevim Yeldirim ve Sukur Safak – maden teknik ve arama genel mudurlugu – Ankara 2000CIA World Factbook, March 2005

CIA World Factbook, December 2003

Istatistk gostergeler 1923-1998 – T.C. Basbakanlik devlet istatistik enstitusu – Ankara 2000

Turkiye elektrik uretim – iletim A.S. – TEAS – faaliyet raporo – Ankara 2000

Turkey – IGEME – Export promotion center of Turkey – Prime misitry undersecretariat for foreign trade – Istanbul – Dec. 2000

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002

Turkiye petrolleri anonim ortakligi – TPAO - yillik raporo -Ankara 1997

Turkiye petrol rafinerileri A.S. – TUPRAS - yillik raporo –Ankara – 1999

مقالات

اقتصاد ایران - **بازی ترک‌ها: تحلیل قرارداد جدید گاز ایران و ترکیه و آینده روابط دو کشور** - اقتصاد ایران –اردیبهشت ۱۳۸۲

سزگین، سلامی – **مخارج دفاعی ترکیه** – ترجمه حسین باز محمدی – مجله سیاست دفاعی شماره ۲۲ بهار ۱۳۷۷

شرق- **بهره‌مندی کشورهای منطقه از صادرات گاز به ترکیه** - روزنامه شرق – فروردین ۱۳۸۲

صفایی، محمد- **مشکلات اقتصادی ترکیه**- همشهری -۱۸ اسفند ۱۳۸۱

گمرک جمهوری اسلامی ایران - ۱۳۸۴

نصری، قدیر – **ایران و ترکیه؛ زمینه‌ها و ظرافت‌های هماهنگی راهبردی** – نمای راهبردی - مرکز تحقیقات استراتژیک دفاعی – سال اول شماره دهم – دی ماه ۱۳۸۲

نوئو وسیگلو، امانسردل – **معجزه اقتصادی ترکیه** – ترجمه فریبا گورگین – رویدادهای ایران و جهان – شهریور ۱۳۸۳

هاشمی، فرزاد - **بررسی روند اشتغال‌زایی صنایع کوچک در ایران**- فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی- شماره ۲۱- بهار ۱۳۸۱

CIA World Factbook, December 2003;

Data collected from the nations concerned, unless otherwise indicated. Acronyms: Amnesty International (AI);

EMEP (Cooperative Program for the Monitoring and Evaluation of Long-Range Transmission of Air Pollutants in Europe) - Oslo, Norway

Energy Information Administration, US Department of Energy; calculated on the basis of data on armed forces from IISS (International Institute for Strategic Studies). 2001.

Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2001

Joint Consultative Group (JCG), Group on Treaty Operation and Implementation, JCG document JCG.TOI/22/03, 23 June 2003;

National Interreligious Service Board for Conscientious Objectors (NISBCO); Service, Peace and Justice in Latin America (SERPAJ);

TEAS; Platts UDI; Enko Enerji

United nations industrial commodity statistics tear book, 1995

War Resisters International (WRI);

Agence France Presse; Alexander's Gas and Oil Connections; APS Review Market Trends; Associated Press Newswires; BBC Summary of World Broadcasts; Cambridge Energy Research Associates; CIA World Factbook; CSIS Caspian Energy Update; Deutsche Bank special report, " ‹Turkey : Winning the Gas Import Race;" Dow Jones Newswires; Economist Intelligence Unit Country Reports, ViewsWire; Energy Day; Energy Report; Financial Times; Global Insight; Global Power Report; Hart's European Petroleum Finance Week; Hart's Oil and Gas Investor; International Energy Agency; International Monetary Fund; International Water Power and Dam Construction; Middle East Economic Digest; National Post (Canada); New York Times; Oil Daily; Oil and Gas Journal; Petroleum Economist; Petroleum Intelligence Weekly; Reuters; PR Newswire; Stratfor.com; Turkish Daily News; Turkish Probe; U.S. Energy Information Administration; Wall Street Journal; Washington Post; World Gas Intelligence; World Markets Online.

خبرگزاری‌ها و نشریات

خبرگزاری ایرنا

روزنامه همشهری

نامه اتاق بازرگانی

خبرگزاری آناتولی ترکیه

روزنامه جمهوریت چاپ ترکیه

روزنامه جمهوریت چاپ ترکیه

روزنامه ترکیش دیلی نیوز TDN

روزنامه حریت چاپ ترکیه

اینترنت

Turkey , A Country Study _ CIA Website – 2002
http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.html
http://www.umsl.edu/services/govdocs/wofact2000/index.html
http://www.hamsaye.com/images/art5.jpg
http://www.ogm.gov.tr/bilgi/orman_01.htm
http://did.tisri.org/catalog/index.fa.aspcn=pp00020034703061114
http://did.tisri.org/catalog/index.fa.asp?cn=pp00020033803210911
http://did.tisri.org/images/spacer_black.gif
http://www.rojname.com/newsimages/dehapkurdistan.gif
http://www.radioxl.com.tr, 1/09/2003
http://www.hurriyetim.com.tr, 23/10/2004
http://www.mardomsalari.com, 22/11/2004
http://www.yenishafag.com.tr, 01/02/2005
http://www.zaman.com.tr, 01/02/2005
http://www.milliyet.com.tr, 01/02/2005
http://www.turkishpress.com, 01/01/2005
http://www.turkishdailynews.com.tr
http://www.sabah.com.tr, 29/01/2005
http://www.aksam.com,tr, 08/06/2004
http://www.yenisafak.com.tr, 12/06/2004
http://www.cnn.com, Jun 22, 2004
http://www.cnnturk.com, Jun 29, 2004
http://www.ntvcnbc.com
http://www.haberturk.com
http://www.vatan.com.tr
http://www.ac.il/jcss/
http://www.baztab.com
http://icdt.org/cgi-bin/ts.asp
http://www.intracen.org http://www.tcdd.gov.tr
http;//www.tcdd.gov.tr/liman/limanresim/limbandirma.jpg
http://www.tcdd.gov.tr/liman/limanresim/limanizmirresim.jpg
http://www.tarim.gov.tr
http://www.hamsaye.com/images/art5.jp
http://www.ogm.gov.tr/harita/kuleler.zip
http://www.sanayi.gov.tr/
http://countrystudies.us/turkey
http://www.hamsaye.com/images/tr-gap1.jpg
http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-
http;//sia/turkover.html)(http;//www.enerji.gov.tr/
http://www.eia.doe.gov
http://www.botas.gov.tr/eng/activities/crudeoil.asp
http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-asia/turkover.htm

http://www.botas.gov.tr/eng/naturalgas/ng_city_d.asp
http://did.tisri.org/catalog/index.fa.asp?cn=pp00020034703061114
http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-http;//asia/turkover.html
http://www.fe.doe.gov/international/south-and-southwest-http://www.power-technology.com
http://asia/turkover.html
http:// www.dsi.gov.tr
http://www.sharghnewspaper.com/
http://www.turizm.gov.tr/

بخش چهارم

ساختار اجتماعی و فرهنگی

مقدمه

ترکیه کشوری با فرهنگی غنی، مردمی اصیل و طبیعتی زیبا و متنوع است. این سرزمین به‌عنوان مهد بسیاری از تمدن‌ها در طول تاریخ شناخته شده است. در نتیجه‌ی موقعیت جغرافیایی این کشور، مردم ترکیه با فرهنگ‌های بسیاری در ارتباط بوده‌اند و در طی قرون، سلاطین بسیاری آمده و رفته‌اند و هر کدام از خود ردّی در این کشور بر جای نهاده‌اند. نژاد مردم ترکیه که امروزه در این سرزمین زندگی می کنند، ریشه در آسیای مرکزی دارد. ولی از زمان‌های دور، مردمانی در آناتولی زندگی می‌کرده‌اند که تمدن آنان را می‌توان به‌شرح زیر تقسیم‌بندی نمود: (*http://www.hamsaye.com*)

عصر پارینه سنگی (۸۰۰۰-۶۰۰۰۰ ق.م)

عصر پارینه سنگی، اولین گام آدمی به‌سوی تمدن بود که با عصر یخبندان مصادف گردید. در این دوره طولانی که قریب نیم میلیون سال طول کشید، آدمی هنوز در غارها زندگی می‌کرد. آثار عصر یخبندان و رد پای آدمی در آن دوران را در آناتولی نیز می‌توان یافت. آثار به‌دست آمده از غارهای Arain، Beldibi و Belbaşı در آنتالیا نشان می‌دهند که این غارها در اواخر دوران مذکور مورد استفاده بشر قرار گرفته‌اند. آثار مکشوفه در این غارها امروزه در موزه تمدن‌های آناتولی آنکارا به معرض نمایش گذاشته شده‌اند.

عصر نوسنگی (۸۰۰۰-۵۰۰۰ ق.م)

بشر علی‌رغم یادگیری برای استفاده از استعدادهای خود و شناخت عنصری به نام آتش در چهل هزار سال پیش، تنها دوازده هزار سال قبل موفق شد زندگی مسکونی خود را آغاز نماید و زندگی مسکون برای آدمی حس مالکیت به‌همراه آورد. شاید بتوان گفت مهم‌ترین اماکن مسکونی این دوران در آناتولی مرکزی، در اطراف قونیه به نام چاتال هویوک قرار دارد. آدمی در این محل خانه‌هایی از جنس آجر ساخته و بر روی آنها نقاشی‌هایی ترسیم کرده است. مجسمه‌های مکشوفه در این مکان یک رب‌النوع برهنه یعنی الهه برکت را نشان می‌دهند. در آن دوران اربابان آلاتی از جنس ابسیدین را مورد استفاده قرار داده و زارعان با شخم زمین به روش ابتدایی، گندم می‌کاشتند. مردم چاتال هویوک در سفره خود سبزی و میوه داشته و گاهی نیز از گوشت استفاده می‌کردند. بر روی یکی از دیوارهای این محل، تصویر انفجاری که تصور می‌شود کوه آتش‌فشانی حسن‌داغ باشد، ترسیم شده است. این قدیمی‌ترین نقاشی طبیعت‌نگر آدمی است که در موزه تمدن‌های آناتولی آنکارا نگهداری می‌گردد.

عصر مفرغ (۵۰۰۰- ۳۰۰۰ ق.م)

در این دوران، آناتولی وارد رکود گشته و توسعه هنر سفال‌سازی شاخص اصلی این دوره می‌باشد.

عصر برنز (۳۰۰۰-۲۰۰۰ ق.م)

با ساخت و رواج استفاده از فلزات در این دوران، آناتولی نیز از رکود اقتصادی نجات یافت. شهر باستانی تروا در عصر برنز، یادگار طلایی‌ترین دوران باستانی آناتولی محسوب می‌شود.

تمدن هیتی‌ها (۲۵۰۰ –۲۰۰۰ ق.م)

هیتی‌ها که از نظر مسائل دینی، سنتی، اسطوره‌شناسی و هنری، تمدن مهمی محسوب می‌شدند، قریب دو هزار سال در سرزمین آناتولی زندگی کردند. آناتولی به همین دلیل بین سال‌های ۲۵۰۰ تا ۷۰۰ ق.م از طرف همسایگانش سرزمین هیتی نامیده می‌شد. این تمدن از خان‌نشین‌های کوچک متعددی تشکیل شده بود که بقایای آنها را هنوز هم می‌توان در آلاجاهویوک مشاهده نمود.

تمدن ترویا (۲۵۰۰ –۲۰۰۰ ق.م)

منطقه مسکونی تروا (ترویا) که هومر در حماسه‌ی ایلیاد از آن به‌عنوان ایلون یاد کرده و بقایای آن امروزه در چاناک‌کاله کشف شده است، یکی از مراکز مهم فرهنگی در آناتولی محسوب می‌گردد.

دولت هیتیت (۱۷۵۰–۱۲۰۰ ق.م)

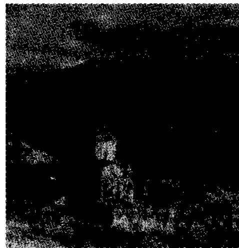
هیتیت‌ها که از اقوام هند و اروپایی بودند، در اوایل هزاره دوم قبل از میلاد به آناتولی آمده و در اواسط آن امپراتوری هیتیت را بنا نهادند. هیتیت‌ها در سده سیزدهم قبل از میلاد به‌قدری نیرومند شدند که برای تصاحب جهان آن روز با مصریان به رقابت برخاستند. در جنگ کادش که در سال ۱۸۷۵ ق.م بین مصریان و هیتیت‌ها رخ داد، ۳۵۰۰ ارابه اسبی هیتیت، پیروزی را نصیب این قوم نمودند. امروزه متن قرارداد صلح کادش که بین رامسس دوم فرعون مصر و هاتوشیلی دوم به امضا رسیده، به‌عنوان اولین پروتکل سیاسی جهان شناخته می‌شود. هیتیت‌ها در امر نوشتن از خطوط میخی

و هیروگلیف استفاده می‌کردند. دین، میتولوژی، سنن، هنر و فرهنگ هیتیت‌ها به مقیاس وسیعی تحت تأثیر هیتی‌ها قرار داشت. پایتخت این قوم هاتوشا بوده است.

تمدن اورارتوئی (۷۵۰-۳۰۰ ق.م)

اورارتوها که در منطقه‌ی شرق آناتولی به مرکزیت شهر وان زندگی می‌کردند، در استفاده از فلزات مهارت داشته و نیاکان ارامنه کنونی محسوب می‌گردند.

تمدن فریقی (۳۰۰-۷۵۰ ق.م)

فریقی‌ها که قومی از بالکان بودند، بعد از ویرانی ترویا به آناتولی آمده و در زمان پادشاهی میداس به اوج قدرت خود رسیدند. استعداد بالای آنها در فلزکاری، چوب‌کاری، پارچه‌بافی و موسیقی زبانزد مردمان هلن (یونان) بوده‌است.

عصر هلنیک (۳۳۰ -۳۰ ق.م)

بعد از فتح آناتولی توسط اسکندر، دوباره فرهنگ و هنر در این سرزمین رونق گرفت. آثار معماری به جای مانده از این دوران در شهرهایی مانند بِرگاما، اِفِس و ترالیس (آیدین)، نشان دهنده ذوق و هنر مردمان آن دوران می‌باشد.

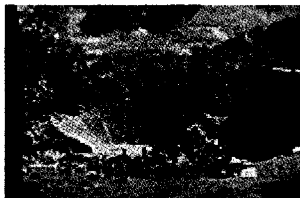

عصر رومیان (۳۳۳-۳۰ ق.م)

رومیان موفق شدند برای اوّلین بار در تاریخ بشر با استفاده از ملات در ساخت طاق‌ها و گنبدها، معماری خاصی بنا نهند که هنوز هم ادامه دارد. آنها مناطق مسکونی بسیاری در آناتولی بنا نهاده استادیوم‌ها، آمفی‌تئاترها، حمام‌ها و چشمه‌های متعددی ساختند.

تمدن بیزانس (۳۳۰ -۱۴۵۳ ب.م)

از حدود دوهزار سال پیش از میلاد، پیوسته کشورگشایان برای دست یافتن بر ترکیه فعلی با یک‌دیگر در کشمکش بوده‌اند، که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به مادها و هخامنشیان، یونانیان، رومیان و اشکانیان اشاره نمود. در قرن هفتم پیش از میلاد، یونانیان، ترکیه فعلی را به تصرف خود در آورده و با ایران همسایه شدند. آنها شهرهای مهمی از جمله تروا را بنیان نهادند. امپراتوری روم در سال۱۹۶ پس از میلاد براین سرزمین تسلط یافت. در سال ۳۹۵ میلادی با تجزیه دولت روم به دو امپراتوری روم شرقی و روم غربی، ترکیه قسمتی از روم شرقی یا بیزانس گردید.

پایتخت این دولت شهر بیزانس بود. این امپراتوری طی سال‌های ۳۹۵ تا ۱۴۵۳ حیات داشته و بیش از ۸۰ امپراتور در آن حکم راندند. حوزه تسلط امرای روم شرقی بر ترکیه متغیر بود و خاک ترکیه به‌طور مطلق در تصرف آنان قرار نداشت. چنان‌که در اواخر فقط ناحیه تراکیا در ترکیه فعلی جزء بیزانس بود.

تمدن سلجوقیان (۱۰۷۱ -۱۳۰۰ ب.م)

در طول تاریخ، تنها قومی که موفق گردید تمامی سرزمین آناتولی را تحت استیلای خود در آورد، ترک‌ها بودند. هیتیت‌ها، فریقی‌ها و بیزانس‌ها تنها کنترل بخش‌هایی از آناتولی را در اختیار داشتند. ترک‌ها با کوچ‌های متعدد از آسیای مرکزی به‌سوی آناتولی حرکت کرده و در آن اسکان گزیدند. ترک‌ها با تشکل نظامی ویژه توانستند دوستی ساکنان قدیم آناتولی را جلب نمایند. پس از قبول دین مبین اسلام از سوی ترک‌ها و اشاعه‌ی آن بین منسوبین اقوام دیگر در سال ۱۰۷۱، اختلاط قومی سرعت و انسجام بیشتری یافته و همه در آناتولی به زبان ترکی سخن گفتند.

در قرن یازدهم میلادی، پادشاهی سلاجقه روم که حاکمان آن از خاندان سلجوقیان ایران بودند، در قسمتی از ترکیه فعلی و قسمت‌هایی از نواحی اطراف آن (از جمله سوریه و فلسطین) استقرار یافتند.

تمدن عثمانی (۱۳۰۰ – ۱۹۲۲ م)

تا قبل از قرن چهاردهم میلادی، ترکیه فعلی دارای وحدت سیاسی و نژادی نبود و در هر گوشه آن امیرنشین‌ها یا دولت‌هایی وجود داشتند. در اواخر قرن سیزدهم مقارن ضعف دولت سلاجقه روم، ممالک مستقل چندی در آسیای صغیر شکل گرفتند که

مهم‌ترین آنها مملکت ترکان کارامان اوغلو و یکی از کوچک‌ترین آنها مملکت ترکان عثمانی بود. ترکان عثمانی در اواسط قرن دوازدهم به آسیای صغیر مهاجرت کردند که ریاست آنان را در آن زمان ارطغرل به عهده داشت. با مرگ ارطغرل، فرزندش عثمان (عثمان اول) ریاست خاندانش را بر عهده گرفت. وی در آغاز تابع سلاجقه روم بود ولی با زوال آن امپراتوری در سال ۱۲۹۹، اعلام استقلال کرده و ممالک تحت نفوذ خود در شمال‌غربی آناتولی را توسعه داد. او اولین پادشاه از سی و هفت پادشاه خاندان عثمانی است که جمعاً طی سال‌های ۱۲۹۹ تا ۱۹۲۲حکومت راندند. در اواخر عمر عثمان، شهر بورسا به تصرف وی در آمده و به پایتختی برگزیده شد.

با مرگ عثمان در سال ۱۳۲۶، فرزند ارشدش اورحان (اورخان) به خلافت رسید. وی سازمان ارتش را اصلاح کرد و در جنگ با آندرونیکوس سوم امپراطور بیزانس او را مغلوب نموده و نواحی وسیعی را در آسیای صغیر فتح کرد. عثمانیان در زمان اورحان، برای اولین بار (به‌عنوان کمک به یوحنای ششم امپراطور بیزانس) وارد اروپا شدند. از سال ۱۳۶۵ شهر ادیرنه به پایتختی برگزیده شد. سومین خلیفه عثمانی مراد اول، مقدونیه و صربستان را گرفت و امپراتور روم شرقی را خراج‌گذار خود نمود. از این زمان استعمار اروپا توسط عثمانیان آغاز شد. در اواخر قرن چهاردهم و اوایل قرن پانزدهم، عثمانی مانند سایر نواحی غرب آسیا مورد حمله تیمورگورکانی (تیمورلنگ) واقع شده و در سال ۱۴۰۲ بایزید اول اسیر و دولت عثمانی متلاشی شد. اما تیمور متصرفات اروپایی عثمانیان را به سلیمان پسر بایزید بازگرداند.

پس از خروج تیمور از آسیای صغیر، چهار تن از پسران بایزید (سلیمان، عیسی، موسی و محمد) بر سر به‌دست آوردن حکومت با یکدیگر به جنگ پرداختند تا سرانجام پس از ۱۱ سال، در سال ۱۴۱۳ محمد به پیروزی دست یافت و به سلطنت خود ادامه داد. در سال ۱۴۵۳ محمد فاتح خلیفه وقت شهر قسطنطنیه (استانبول فعلی) را گرفت و آنجا را پایتخت خود قرار داد و بدین ترتیب پرونده امپراتوری روم شرقی (بیزانس) بسته شد. سلطان محمد فاتح بیشتر بالکان و نواحی عظیم دیگر را تسخیر نموده و به متصرفات عثمانی افزود. در دوران بایزید

دوم، پسر و جانشین محمد فاتح، اختلاف میان عثمانی و مصر بالا گرفت و سرانجام آن سرزمین به تصرف عثمانیان درآمد.

در نیمه اول قرن شانزدهم، سرزمین‌های وسیع دیگری از جمله الجزایر، مجارستان، والاکیا (والاشی)، مولداوی، سوریه و... به تصرف این امپراتوری در آمدند. همچنین در زمان سلیمان در اواسط قرن شانزدهم، عراق و بغداد به‌دست عثمانی‌ها افتاد.

در همان زمان، دولت عثمانی در همسایگی دو کشور مقتدر قرار داشت؛ یکی دولت اتریش در اروپا و دیگری دولت صفوی در ایران. در دوران سلطنت سلیم دوم فرزند سلیمان، طی سال‌های بعد میان ایران و عثمانی جنگ‌هایی اتفاق افتاد که عمدتاً با پیروزی ایرانیان همراه بود. طی قرن هفدهم به‌تدریج قسمت‌هایی از متصرفات اروپایی عثمانی از دست رفته و به‌وسیله اتریش اشغال شد. در این دوران، عثمانی همواره مشغول جنگ‌های شدیدی با همسایگان و شورشیان بود.

متصرفات عثمانی دراوج عظمت شامل کشورهای فعلی ترکیه، سوریه، عراق، اردن، لبنان، فلسطین، مصر، نواحی ساحلی مدیترانه در آفریقای شمالی، قسمت اعظم بالکان و ده‌ها منطقه کوچک و بزرگ دیگر بود.

از اوایل قرن هجدهم، جنگ‌های طولانی روس و عثمانی آغاز شد. اولین جنگ‌ها طی سال‌های ۱۷۱۱–۱۷۱۰ به تحریک پادشاه مخلوع سوئد که به عثمانی پناهنده شده بود، میان دو کشور روس و عثمانی در گرفت که به پیروزی ترک‌ها انجامید. جنگ‌های بعدی نیز که در سال‌های ۱۷۳۳–۱۷۳۲ روی داد، متضمن خطری برای عثمانی‌ها نبود.

بعد از سال ۱۷۳۹ تا چند دهه آرامش نسبی بر امپراتوری حاکم بود. از سال ۱۷۶۸ با اعلان جنگ عثمانی به روسیه، تضعیف واقعی امپراتوری آغاز شد. طی این جنگ، قوای روسیه در بلغارستان پیش رفتند تا سرانجام پیمان قینارجه در سال ۱۷۷۴ به این جنگ خاتمه داد. به‌موجب این پیمان، جزیره کریمه کاملاً از عثمانی مستقل شده و در سال ۱۷۸۳ به روسیه منضم گردید و دولت عثمانی حق حمایت روسیه را نسبت به امیرنشین‌های کرانه دانوب به رسمیت شناخت.

بعد از جنگ سال ۱۷۷۶ ایران و عثمانی، بصره به تصرف ایران در آمد و از طرف دیگر با پایان یافتن جنگ‌های ۱۷۹۲– ۱۷۸۴ با روسیه که با پیمان صلح یاشی پایان پذیرفته بود، دولت عثمانی سرزمین‌های وسیعی را از دست داد و رود دنپر مرز میان دو کشور گردید (در آن زمان قفقاز هنوز در دست ایران بود و ترکیه فقط در اروپا با روسیه هم‌مرز بود).

در طول قرن هجدهم میان عثمانی و دولت‌های مقتدر اروپایی (فرانسه، انگلیس، هلند، سوئد و دانمارک) روابط خوبی برقرار بود. در سال‌های اولیه‌ی قرن نوزدهم، جنگ‌های جدیدی میان روس و عثمانی اتفاق افتاد که در سال ۱۸۱۲ منجر به عقد قرارداد بخارست گردید که موجب واگذاری سرزمین بسارابی به روسیه شد. طی سال‌های ۱۸۳۰-۱۸۲۰ شورش یونانیان علیه امپراتوری عثمانی اتفاق افتاد و منجر به استقلال آن سرزمین گردید. در همان سال‌ها جنگ جدیدی با روسیه در گرفت که با انعقاد پیمان آدریانوپل پایان یافت. در حقیقت کمک سایر دولت‌های مقتدر اروپایی بود که موجب تجزیه عثمانی در آن دوران شد.

عثمانی در سال ۱۸۳۰ قراردادهای جدیدی در زمینه اعطای امتیاز کاپیتولاسیون با آمریکا، بلژیک، پرتغال و اسپانیا منعقد نمود. در سال ۱۸۴۹ بر اساس پیمان بالتالیمان که با روسیه منعقد گردید، حاکمیت عثمانی در امیرنشین‌های مولداوی و والاکیا از بین رفته و حوادث بعدی منجر به آغاز جنگ‌های کریمه در سال ۱۸۵۳ شد. این جنگ‌ها که میان عثمانی، انگلستان، فرانسه و ساردنی با روسیه در گرفت، سرانجام با شکست نسبی روسیه پایان یافت. به‌موجب پیمان پاریس که در سال ۱۸۵۶ انعقاد یافت، تمامیت ارضی عثمانی تأمین شد. اما در واقع راه برای مداخلات بعدی روسیه، فرانسه و انگلستان باز شد.

در سال ۱۸۶۲ دولت عثمانی توانست حاکمیت خود بر مونته نگرو و هرزگووین را بار دیگر اعمال کند. اما در عین حال صربستان و دو امیرنشین کرانه رود دانوب که از سال ۱۸۶۱ متحد بودند، در سال ۱۸۶۵ مستقل شدند. شورش بلغاری‌ها در سال ۱۸۷۷، سبب جنگ‌های جدیدی میان روسیه و عثمانی گردید که سرانجام پیمان سان‌استفانو که یک طرفه و به سود روسیه بود، در سال ۱۸۷۸ به آن خاتمه داد. در سال ۱۸۷۸ با تشکیل کنگره برلین، صربستان،

مونته نگرو و رومانی از تصرف عثمانی خارج شده و بلغارستان نیز نیمه مستقل گردید. نواحی قارص و باتومی (باطوم) نیز در قفقاز به روسیه واگذار شده و بریتانیا حق اداره قبرس را به‌دست آورد. دیگر حوادث مهم تاریخ ترکیه در قرن نوزدهم، جنگ با یونان در ۱۸۹۷ و دادن خود مختاری به کِرت در ۱۸۹۸ می‌باشد.

در سال ۱۹۰۹ بلغارستان کاملاً مستقل شد و نواحی مختلفی نیز به اتریش واگذار گردید. در سال ۱۹۱۱ طی جنگی که میان عثمانی و ایتالیا درگرفت، طرابلس غربی (قسمتی از لیبی فعلی) از کنترل امپراتوری خارج شد. جنگ‌های بالکان که طی سال‌های ۱۹۱۳- ۱۹۱۲ میان عثمانی با بلغارستان، یونان و صربستان درگرفت، قسمت اروپایی این کشور را به تراکیای شرقی محدود ساخت. در سال‌های دهه اول قرن بیستم، روابط عثمانی با آلمان به تدریج بهبود یافت و به همین دلیل دولت عثمانی در سال ۱۹۱۴، یعنی سال نخست جنگ جهانی اول، به متفقین اعلام جنگ داد. در نتیجه روسیه و انگلیس به‌منظور تصرف سرزمین‌های عثمانی با هم متحد شدند.

در این میان، اقدامات متفقین برای ورود از راه دریا و خشکی به داردانل با مانع مواجه شده و قوای متفق، شکست سختی از ترک‌ها به رهبری مصطفی کمال پاشا خوردند. اما عملیات مشترک قوای فرانسه و انگلیس در فلسطین، سوریه و لبنان و جنگ‌های متعدد انگلستان در عراق و بین‌النهرین، سرانجام این سرزمین‌ها را از تصرف عثمانی خارج ساخت. همچنین در این دوران روسیه در آناتولی شمال شرقی پیشرفت زیادی کرده بود، اما با وقوع انقلاب کمونیستی در آن کشور، سرزمین‌های اشغالی یا شمال شرقی آناتولی به اضافه قارص، اَردهان و باتومی به امپراتوری تضعیف شده عثمانی مسترد گردید.

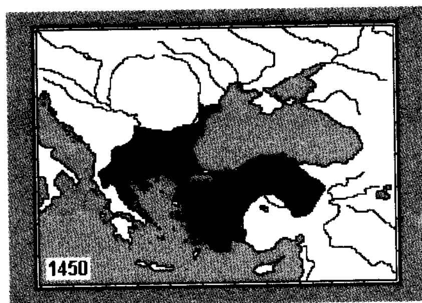
جنگ با دولت‌های متفق با انعقاد پیمان متارکه مودروس خاتمه یافت. در نتیجه قسطنطنیه به اشغال قوای متفقین در آمد. فرانسه نیز قسمت‌هایی از سوریه و لبنان را تصرف کرد و سپاهیان بریتانیا در سایر مستعمرات عربی- آسیایی عثمانی مستقر شدند. نواحی کوچکی در خاک ترکیه فعلی نیز به تصرف ایتالیایی‌ها و یونانیان در

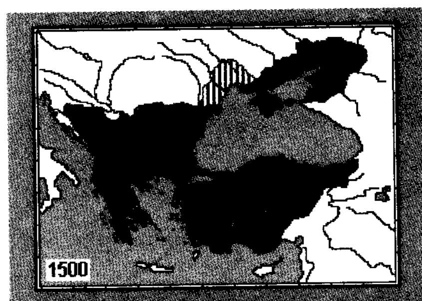
آمد. سرانجام دولت عثمانی در سال ۱۹۲۰ پیمان سِور را که مقرر می‌داشت متصرفات عثمانی از آن تجزیه شوند، امضا نمود که با مخالفت شدید ملّیون به رهبری مصطفی کمال پاشا نخست‌وزیر مواجه گردید.

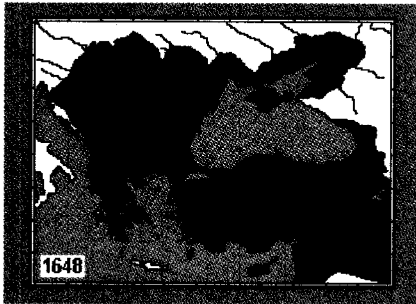
طی سال ۱۹۲۰، دولت مرکزی امپراتوری به‌تدریج نظارت خود را بر آناتولی را از دست داد. در این میان، دولت و مجلس از سوی ملّیون در شهر آنکارا تشکیل یافته بود. ملّیون در سال ۱۹۲۰ به قوای متفقین در آناتولی حمله کردند و با شوروی پیمان ارضی منعقد نمودند.

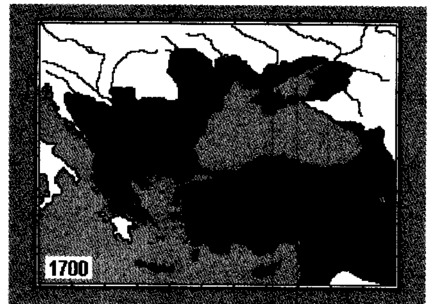
در این میان، یونانیان به تحریک متفقین از پایگاه خود در ازمیر به ملّیون حمله برده ولی شکست خورده و از خاک ترکیه بیرون رانده شدند. در اول نوامبر ۱۹۲۲ حکومت آنکارا، سلطان را خلع کرد و به این ترتیب عمر حکومت سیاسی ۶۲۳ ساله خاندان عثمانی به سر آمد. ولی پسر عموی خلیفه (محمد ششم) به نام عبدالمجید به‌عنوان خلیفه روحانی باقی‌ماند (تا سال ۱۹۲۴ که این منصب هم از بین رفت). معاهده لوزان که در سال ۱۹۲۳ منعقد گشت، حدود ترکیه را مشخص و تضمین کرد. نقشه‌های زیر، روند انبساط و سپس انقباض دولت عثمانی تا زمان فروپاشی را نشان می‌دهند:

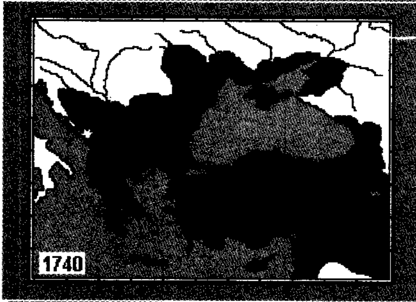
نقشه انبساط و انقباض دولت عثمانی در اروپا

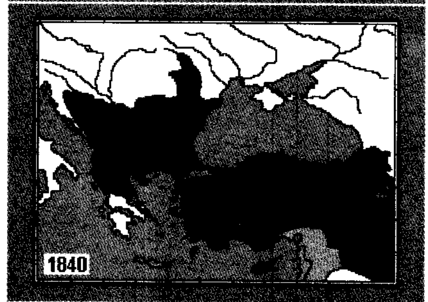

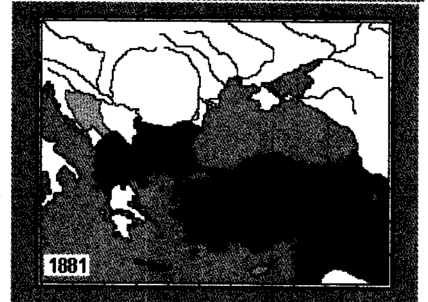

1648

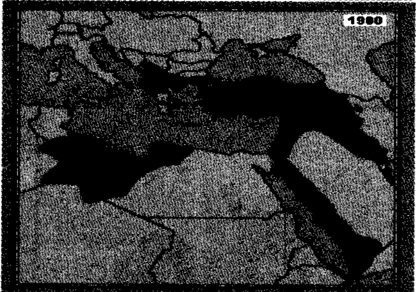

1700

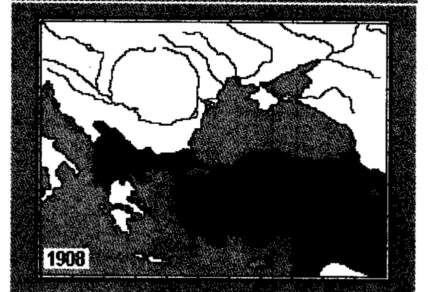

1740

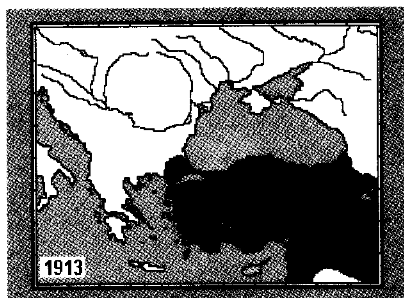

1840

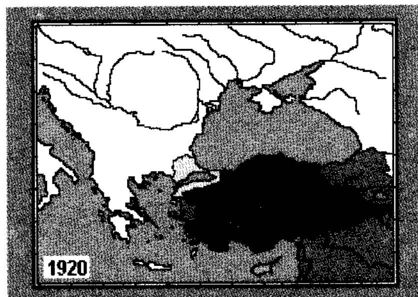

1812

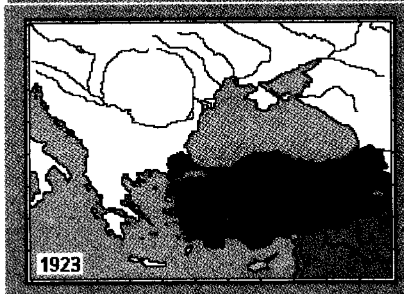

1881

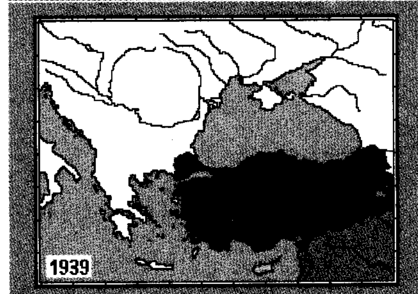

1908

منبع: http://www.eia.doe.gov/listserv_signup.html

در ماه اکتبر ۱۹۲۳، حکومت جمهوری به ریاست مصطفی کمال پاشا (آتاتورک ـ پدر ملت ترک) رسماً اعلام گردید. در سال ۱۹۲۴ قانون اساسی جدیدی وضع گردید و از آن پس آتاتورک شروع به حکومت کرد و حزب خلق تنها حزب قانونی ترکیه به شمار می‌آمد. در مدت چهارده سال حکومت آتاتورک، تغییرات و اصلاحات وسیعی در ترکیه صورت گرفت. وی در این مدت مناصب دینی را از بین برد و مقرراتی در مورد لباس ترکان وضع نمود. از سال ۱۹۲۶ قانون مدنی سوئیس، قانون جزای ایتالیا و قانون بازرگانی آلمان در ترکیه به مورد اجرا در آمد. در سال ۱۹۲۸ با تفکیک دین از سیاست، رسمیت دین اسلام لغو و الفبای لاتین به جای الفبای عربی رسمیت یافت و در سال ۱۹۳۴ زنان حق رأی و آزادی یافتند.

در سیاست خارجی، ترکیه راه دوستی با همسایگانش را در پیش گرفت و در برخی پیمان‌ها وارد شد. در سال ۱۹۳۸ با مرگ آتاتورک، تغییراتی در وضع حکومتی ترکیه حاصل شد و عصمت اینونو رهبر حزب خلق به ریاست جمهوری رسید. در سال ۱۹۳۹ نزاع دیرینه

سوریه و ترکیه بر سر ناحیه هاتای و خلیج اسکندرون، سرانجام با الحاق آن ناحیه به ترکیه پایان یافت.

در جنگ جهانی دوم طی سال‌های ۱۹۴۴ ـ ۱۹۳۹ ترکیه بی طرفی خود را حفظ کرد ولی فشار متفقین موجب شد که ترکیه در ژانویه ۱۹۴۵ به آلمان و ژاپن اعلان جنگ دهد. در همان دوران تورم ناشی از برنامه‌های تسلیحاتی ترکیه، سبب وضع مالیات‌های سنگین شد. پس از پایان جنگ، به دلیل اختلافاتی که میان ترکیه و شوروی بر سر تنگه‌های بسفر و داردانل روی داد، روابط سیاسی دو کشور سخت تیره گردید.

در انتخابات سال ۱۹۵۰ عصمت اینونو شکست خورد و جلال بایار رهبر حزب دمکرات به ریاست جمهوری رسید و عدنان مِندرس نیز نخست‌وزیر شد. وی سرمایه‌گذاری خارجی را تشویق و در سال ۱۹۵۴ صنعت نفت را از صورت ملی خارج نمود. در دهه ششم قرن بیستم، ترکیه به عضویت چند سازمان نظامی و تدافعی در آمد. در نوامبر سال ۱۹۵۷، جلال بایار و عدنان مندرس در مقام‌های خود ابقا شدند. استبداد و فساد حکومت در سال ۱۹۶۰ به اوج خود رسید و آزادی‌ها از بین رفت و ترور شدت گرفت (از جمله سه بار به جان اینونو سوءِ قصد شد). در ماه آوریل همان سال تظاهراتی در استانبول و آنکارا صورت گرفت و به همین دلیل دولت اعلام حکومت نظامی نموده و به وسیله نیروهای مسلح خود، تظاهرات را در هم شکست. در بیست و یکم ماه می ۱۹۶۰، تعدادی از افسران جزء ارتش، دست به اغتشاش زده و در بیست و هفتم ماه می، دولت مندرس با یک کودتای نظامی که از طرف کمیته وحدت ملی به رهبری ژنرال گورسل فرمانده سابق نیروی زمینی صورت داده شده بود، سرنگون گردید و این کمیته قدرت را در دست گرفت. دوروز بعد از کودتا، ژنرال گورسل جانشین رئیس جمهور و نخست‌وزیر گردید. مندرس و چند نفر دیگر نیز پس از محاکمه اعدام شدند.

در دهه‌های اخیر، اختلافات شدیدی بر سر قبرس میان ترکیه و یونان بروز نمود. جوّ سیاسی ترکیه همواره پس از آتاتورک (به خصوص در سال‌های اخیر) متشنج بوده است. در سال ۱۹۶۵ دولت عصمت اینونو سقوط کرده و سلیمان دمیرل رهبر حزب عدالت در انتخابات

پیروز و نخست‌وزیر شد. در سال ۱۹۶۶ با مرگ ژنرال گورسل، ژنرال سونای به جای وی به ریاست جمهوری رسید. در سال ۱۹۷۱ با استعفای دمیرل، نیهات اریم به نخست‌وزیری رسید. در سال ۱۹۷۴ در زمان نخست‌وزیری اجویت، قسمتی از خاک قبرس به دلیل حمایت از ترکان مقیم آن سرزمین توسط قوای ترک اشغال شد و به همین خاطر کنگره آمریکا تمام کمک‌های نظامی خویش را به ترکیه قطع کرد.

این تحریم بعداً در سال ۱۹۷۸ لغو شد. در این سال‌ها ترور و خشونت‌های سیاسی میان فِرق و احزاب سیاسی گوناگون شدت گرفت. از این‌رو از سال ۱۹۷۹ در ۱۹ استان مهم اعلام حکومت نظامی شد. در سال ۱۹۸۰ نظامیان به رهبری ژنرال کنعان اِورن دست به کودتا زده و دولت دمیرل را سرنگون ساخته و دمیرل و ده‌ها سیاستمدار دیگر را به‌طور موقت بازداشت نمودند.

پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی و در جریان جنگ جهانی اول، سرزمین‌های تابعه این امپراتوری به اشغال نیروهای خارجی در آمدند. در این میان سلطان عثمانی که قرارداد تسلیم را امضا کرده بود، در بخش کوچکی از امپراتوری و تحت نظر نیروهای اشغال‌گر حکومت می‌کرد. وی در همین زمان، مصطفی کمال پاشا را که یکی از فرماندهان عثمانی بود، مأمور نمود تا به شرق کشور رفته و نیروهای ژنرال کارابکیر) قره باقر) را خلع سلاح نماید. اما مصطفی کمال وقتی وارد بندر سامسون شد، از سِمت خود استعفا داده و شروع به ایجاد کمیته‌های خلق برای مبارزه با اشغال‌گران اقدام نمود. ارتش قره‌باقر نیز به وی پیوست و بدین ترتیب موقعیت وی تقویت شد. این کمیته‌ها، دو کنگره در شهرهای ارزروم و سیواس برگزار کرده و دو تصمیم مهم اتخاذ نمودند: اول این‌که کمال پاشا را به ریاست خود برگزیدند و دوم این‌که منشور ملی ترک را تصویب کردند. به‌موجب این منشور قرار شد جنگ تا خروج نیروهای اشغال‌گر ادامه یافته و کشور جدید ترک در مناطقی که اکثریت آن را ترک‌ها تشکیل می‌دهند، ایجاد شود.

پس از اینکه کمال پاشا اختلافات خود را با شوروی‌ها حل کرد، به نیروهای اشغالگر فرانسوی حمله کرده و در جنگی که روی داد، فرانسوی‌ها را وادار کرد به سوریه عقب‌نشینی کنند. سپس به یونانی‌ها حمله‌ور شد و به دنبال اقدامات یونانی‌ها که عده زیادی از مردم غیرنظامی را سوزانده و عده‌ای دیگر را در دریا غرق نموده بودند، کمال پاشا، سلطان عثمانی را هم از میان برداشت و وی علیه کمال پاشا حکم جهاد صادر کرد اما مردم از این حکم استقبال نکردند که تنها علت این عدم استقبال را می‌توان پیروزی مصطفی کمال بر اشغال‌گران خارجی دانست، زیرا وی با این موفقیت‌ها، به‌شدت مردم ترکیه را تحت تأثیر خود قرار داده بود. (http://www.hamsaye.com)

با پایان جنگ‌های داخلی و خروج نیروهای اشغال‌گر، نماینده کمیته‌های خلق برای تعیین تکلیف آینده ترکیه در آنکارا گرد آمده و نخستین پارلمان را تشکیل دادند. این پارلمان چهار تصمیم اساسی اتخاذ کرد که عبارت بودند از: *لغو سلطنت*، *لغو خلافت*، *اعلام جمهوریت و انتخاب کمال پاشا به ریاست جمهوری و اعطای لقب آتاتورک به وی*.

پس از این تصمیم، آتاتورک پایتخت را از استانبول به آنکارا که در آن زمان دهکده کوچکی بود، انتقال داد و با تشکیل حزب خلق به رهبری وی، برای اولین بار ترکیه نظام حزبی و پارلمانی را تجربه کرد.

پس از تدوین قانون اساسی که به‌موجب آن نظام حکومتی ترکیه لائیک و سکولار اعلام شد، آرام آرام پل ارتباطی میان حال و گذشته قطع شد که اوج آن را در تغییر خط و تقویم این کشور می‌توان مشاهده نمود. به طوری که خط لاتین و تقویم میلادی تعیین گردید. ضمن آنکه فرم لباس، نظام آموزشی، سیستم حقوقی و قضایی نیز با تأسیس دانشکده حقوق و اقتباس قوانین مدنی از کشورهای غربی تغییر یافت. در عین حال در زمینه‌های کشاورزی و اقتصادی نیز اقداماتی از قبیل اصلاحات ارضی، توسعه کشاورزی، توسعه سدها، شبکه آبیاری، احداث راه‌آهن، توسعه بنادر، فرودگاه‌ها و ایجاد صنایع صورت گرفت.

۱ـ جنگ چالدران

جنگ چالدران مهم‌ترین و آخرین جنگی است که بین ایران و عثمانی رخ داد و نتایج این جنگ بخش اعظم مرزهای امروز دو کشور را تعیین کرد. در این جنگ علی‌رغم آنکه سپاه ایران شجاعانه جنگید، ولی به دلیل برخورداری سپاه عثمانی از سلاح گرم، سپاه ایران شکست خورد و بخش‌هایی از آذربایجان ایران برای مدت کوتاهی و برای اولین بار به تصرف عثمانی در آمد. این امر امروزه موجب ادعای برخی محافل پان‌ترکیسم در خصوص آذربایجان ایران شده و حتی برخی مغرضین و مستشرقین نفاق افکن، مترصدند با سوء استفاده از حادثه پیش آمده، ترک‌ها را تحریک نموده و آذری‌های ایران را به آن سوی مرزها امیدوار سازند. حتی در برخی از کتاب‌ها، نقشه‌هایی منتشر شده است که آذربایجان ایران را جزئی از قلمرو عثمانی نشان می‌دهند. با توجه به اهمیت روشن شدن این موضوع، ذیلاً حادثه چالدران به اجمال تشریح می‌گردد:

(http://www.nezam.org/persian/magazine/020/10.htm)

پیش از پیدایش سلسله صفویه، یعنی زمانی که دولت عثمانی دوران اقتدار و توسعه‌طلبی خود را در شرق و غرب بغازها آغاز کرده بود، ملت ایران سخت‌ترین ایام تاریخ خود را می‌گذراند و گرفتار پراکندگی، ناامنی و آشوب بود. امرای جورپیشه غیرایرانی مانند امیران مغول، تاتار و ترکمان در هر گوشه از این سرزمین مسلط شده و بر سر قدرت با یکدیگر به جنگ و ستیز مشغول بودند و حتی گاهی برای پیروزی بر رقیب، دست به دامان دشمنان ایران مانند ازبکان، عثمانیان و استعمارگران پرتغالی می‌زدند. در مغرب ایران دو دسته امرای آق‌قویونلو و قره‌قویونلو که هر دو از تاتاران بودند هر کدام بر بخشی از آذربایجان، کردستان و لرستان چنگ انداخته و با هم سرگرم کشمکش بودند و شگفت‌انگیز این‌که هر دو گروه به دربار عثمانی به چشم پشتیبان خود می‌نگریستند. در نواحی شمالی‌تر، شروانشاه که از بازماندگان دودمان سلجوقی بود، حکومت می‌کرد و داعیه استیلا بر قفقاز را داشت. در شرق ایران، ازبکان فرصت به‌دست آورده و از سمرقند تا قندهار را مورد تاخت و تاز قرار داده و

شهرهای مرو، هرات و مشهد را تصرف کرده بودند. مهم‌تر از این، اختلاف و نفاقی بود که میان طایفه‌های قزلباش وجود داشت. این قبایل گرچه همه صوفی و مرید شیخ صفی‌الدین اردبیلی بودند و از جانشینان شیخ جنید و شیخ حیدر پیروی می‌کردند، اما بر سر فرماندهی و سروری با هم رقابت و کشمکش داشتند. در چنین شرایطی سلطان عثمانی چون شکست امیر آق‌قویونلو از شیخ حیدر و صوفیان از جان گذشته پیرو او را مشاهده کرد و فهمید به‌وسیله امرای دست‌نشانده تاتار خود نمی‌تواند بر آذربایجان و ایالات دیگر ایران تسلط یابد، تصمیم گرفت خود وارد معرکه شده و کار را تمام کند. از این رو با سپاهی بزرگ که شمار سربازان آن را تا دویست هزار نفر ذکر کرده‌اند و ۳۰۰ قبضه توپ داشت، به قصد تصرف تبریز به آذربایجان حمله‌ور گردید.

اما در این فاصله تحول مهمی در ایران روی داده بود. اسماعیل پسر ۱۸ ساله شیخ حیدر، توانسته بود تمام پیروان پدرش را متحد و مجهز سازد و در تبریز تاجگذاری کند و دودمان صفویه را تشکیل دهد. اسماعیل با ۲۵ هزار سرباز که فقط ۴ هزار نفر آنها سواره و بقیه پیاده بودند و اسلحه آتشین نیز نداشتند، به مصاف ارتش عظیم عثمانی شتافت. در دشت چالدران دو طرف با هم روبه‌رو شدند. عثمانی‌ها توپخانه خود را در تپه‌ای که مسلط بر میدان جنگ بود، مستقر کرده و تفنگچیان خود را پیشاپیش سپاه قرار داده و ۲۰ هزار سوار را به‌عنوان محافظ آنها گمارده بودند. جنگ با شلیک ۳۰۰ توپ آغاز شد و تلفات سنگینی به نیروی ایران وارد آمد. شاه اسماعیل تصمیم گرفت به هر بهایی هست، توپخانه دشمن را نابود کند. بنابراین با یک‌صد سوار زبده، سپاهیان دشمن را دور زد و از پشت سر از تپه بالا رفت و به توپچیان عثمانی حمله کرد. آنان که منتظر چنین حمله‌ای نبودند توپ‌ها را رها کردند، بعضی کشته و بقیه پراکنده شدند. آنگاه شاه اسماعیل توپ‌ها را منهدم کرد و به سرعت به اردوی خود بازگشت. انفجار توپ‌ها و نابودی آنها در لشکریان عثمانی ولوله افکند و روحیه آنان را متزلزل ساخت. از این‌رو سلطان سلیم که خود فرماندهی سپاه را بر عهده داشت، با ۲۰ هزار سوار در پناه شلیک مداوم تفنگچیان به نیروی ایران یورش برد ولی در برابر چهار هزار سوار شاه

اسماعیل متوقف شد. شلیک مداوم تفنگچیان عثمانی، تلفات سنگینی به سربازان ایرانی وارد کرد، به گونه‌ای که در پایان جنگ از ۲۵ هزار نیروی ایران فقط دو هزار نفر باقی‌مانده بود. از این‌رو شاه اسماعیل به تقاضای شیخ شبستری و برای جلوگیری از محاصره سپاه خویش و حفظ جان بقیه سربازان، فرمان عقب‌نشینی صادر کرد تا بعدها با گرد آوردن نیروی تازه نفس از نو بر دشمن بتازد. بدین‌سان عثمانی‌ها برای نخستین بار تبریز و دیگر شهرهای آذربایجان را تصرف کردند، اما بخش اعظم نفرات و تجهیزات خود را از دست داده بودند. تلفات عثمانی‌ها را ۴۱ هزار نفر ذکر کرده‌اند و ۱۹۰۰ نفر از آنان نیز اسیر شدند، در حالی که از ایرانی‌ها حتی یک نفر هم اسیر نشده بود.

شاه اسماعیل بی‌درنگ درصدد جبران این شکست برآمد و توانست بیشتر امرای قزلباش را با خود متحدسازد و نیروی بزرگ و منظمی فراهم آورد. افزون بر این، گروهی از افراد خود را به سلاح‌های آتشین مجهز ساخت. سپس به آذربایجان شتافت و تبریز را محاصره کرد. عثمانی‌ها که در جنگ چالدران تلفات فراوانی داده بودند و در تبریز و شهرهای دیگر آذربایجان نیز با دشمنی و کارشکنی مردم مواجه می‌شدند، صلاح خود را در این دیدند که تبریز و نواحی دیگری را که اشغال کرده بودند، تخلیه نموده و به سرزمین عثمانی عقب‌نشینی کنند. شاه اسماعیل آنان را تا آن سوی مرزهای ایران تعقیب کرد و تلفات زیادی بر ایشان وارد ساخت و حتی بخشی از خاک عثمانی را در پیرامون دریاچه وان تصرف کرد. بدین سان تمام مدتی که عثمانی‌ها آذربایجان را در اشغال داشتند؛ از یکی دو ماه تجاوز نکرد. حتی برخی نوشته‌ها مدت سلطه آنها بر تبریز را دو هفته ذکر کرده‌اند. با وجود این، در همین مدت کوتاه این شهر را که یک میلیون جمعیت داشت و مرکز بازرگانی و صنعت بود، غارت و ویران کردند و هنگام تخلیه نیز عده زیادی از زنان و دوشیزگان و هنرمندان ایرانی را به اسلامبول کوچ دادند.

پس از روی کار آمدن شاه عباس، گرچه او جوان بود، اما در همان آغاز سلطنت متوجه شد که با وضع آشفته و پریشانی که کشور دارد و در هر گوشه‌ای یاغیانی فرمانروایی می‌کنند، جنگ

با عثمانی برای نجات آذربایجان و نواحی اشغالی غرب به شکست خواهد انجامید و باقی‌مانده استقلال ایران نیز به خطر خواهد افتاد. بنابراین به سلطان عثمانی پیشنهاد صلح یعنی در حقیقت خاتمه جنگ را داد و طرفین موقتاً وضع موجود را پذیرفتند. (سال ۱۵۸۰م مصادف با ۹۸۸ ه.ق.)

این صلح مسلح به شاه عباس امکان داد با خیال آسوده از جانب غرب به تمشیت و اصلاح امور کشور بپردازد. او نخست یاغیانی را که در غرب و جنوب کشور آشوب به راه انداخته بودند، سرکوب کرد و امنیت را در این نواحی برقرار ساخت. سپس با تمام قوا متوجه خراسان شد و ازبکان را تار و مار کرده و به آن سوی رود جیحون عقب راند.

شاه عباس افزون بر این، در نیروی نظامی و دفاعی کشور نیز تحول عمده‌ای ایجاد کرد و از میان پیروان خود و داوطلبان دیگر، سپاه منظمی به نام سپاه خاص تشکیل داد که شامل ۱۲۰ هزار سوار و ۲۰ هزار پیاده بود. این سپاهیان مزدور بودند و به تناسب مقام خود حقوق می‌گرفتند، در حالی که پیش از آن چنین نبود.

شاه عباس کار اسلاف خود را در راستای مدرن کردن تجهیزات ارتش و مسلح ساختن آن با سلاح‌های آتشین تکمیل کرد و نیرویی دارای ۵۰۰ قبضه توپ و هزاران تفنگچی تشکیل داد. اکنون هنگام پس‌گرفتن سرزمین‌های اشغالی از عثمانی‌ها فرارسیده بود. از این‌رو از قزوین که پایتخت بود با لشکری عظیم به آذربایجان حمله کرد و پس از ۱۱ روز به نزدیکی تبریز رسید. مردم این شهر همین که از این خبر آگاه شدند تاج‌های ۱۲ ترک قزلباش را که از بیم عثمانیان پنهان کرده بودند، بیرون آورده و بر سر نهادند و شعار شاه‌سونی (شاه دوستی) آشکار کرده و پیشاپیش ورود قوای دولتی ولوله و غوغا به راه انداختند و بدین‌سان همراه سپاه شاه عباس وارد تبریز شدند. هر کس از عثمانیان که به‌دست مردم می‌افتاد، بی‌درنگ به هلاکت می‌رسید؛ چنانکه آن سربازانی از دشمن که زنان تبریزی اختیار کرده بودند، از سوی خویشاوندان آن زن از پای درآمده و سرهایشان در کوچه و بازار می‌افتاد. سربازان عثمانی از ترس مردم به قلعه تبریز پناه بردند. ولی سودی نداشت و سپاهیان عثمانی تار و مار شدند. عده‌ای را شاه عباس کشت و بقیه به‌سوی سرزمین عثمانی فرار کردند.

شاه عباس پس از فتح تبریز به نخجوان و ایروان حمله کرد. نخجوان به سرعت تصرف شد، اما سردار عثمانی مدتی در قلعه ایروان پایداری کرد، اما در اوایل ۱۶۰۴م (۱۰۱۳ ه.ق.) تسلیم شد. سپس شاه عباس، سرداران خود را مأمور فتح قره‌باغ و عراق عرب کرد و سربازان ایرانی تا قارص و ارزروم با کامیابی پیش رفتند و بغداد و بصره را تصرف کردند. خود شاه عباس ارمنستان و گرجستان را از اسارت عثمانیان آزاد ساخت و جمعی از ارمنیان را به‌همراه خود به اصفهان آورد که در آن زمان پایتخت سلسله صفویه بود.

اما در عثمانی پس از مرگ سلطان محمد، پسرش احمد به جای او نشست و درصدد جبران شکست‌های گذشته برآمد و سردار معروف خود چغال‌اوغلو را که فرنگی‌زاده بود با صدهزار سرباز به ایروان و شیروان فرستاد، ولی او کاری از پیش نبرد و با دادن تلفات زیاد عقب‌نشینی کرد. در بهار ۱۶۰۵م (۱۰۱۴ ه.ق.) سپاه ایران، قلعه وان را محاصره کرده و شکست سختی بر عثمانیان وارد ساخت و غنایم فراوانی از جمله چند صد قبضه توپ از آنها گرفت. در سال ۱۶۰۶م (۱۰۱۵ ه.ق.) ایرانیان قره‌باغ، گنجه، شیروان، شماخی، باکو ودربند را تصرف کردند و عثمانیان و دست‌نشاندگان آنها را کاملاً از اراضی ایران بیرون راندند.

در چند سال بعد نیز جنگ میان ایرانیان و عثمانیان در خاک آن کشور یعنی پیرامون قارص، وان، ارزروم و حوالی رود فرات در عراق ادامه داشت تا سرانجام در ۱۶۱۶م (۱۰۲۵ ه.ق.) قرارداد صلحی میان طرفین منعقد گردید که طبق آن دولت عثمانی متعهد شد هیچ‌گونه ادعایی نسبت به اراضی که سابقاً متصرف شده بود، نداشته باشد و دولت ایران نیز قبول کرد سالی ۲۰۰ بار ابریشم به عثمانی تحویل دهد. با وجود این، جنگ به‌ویژه در عراق عرب ادامه یافت و ارتش ایران، عثمانی‌ها را تا آن سوی فرات عقب راند. هم‌چنین حمله وسیع عثمانی‌ها به ارمنستان و آذربایجان در ۱۶۱۷م (۱۰۲۶ ه.ق.) با شکست سختی روبه‌رو شد. عاقبت در ۱۶۱۸م (۱۰۲۷ ه.ق.) دوباره قرارداد صلح میان دو دولت تجدید شد و طرفین مرزهای پیش از سال ۱۵۹۰م (۹۹۸ ه.ق.) دو کشور را به رسمیت شناختند اما این بار ایرانیان هیچ تعهدی را برای تحویل ابریشم به عثمانی نپذیرفتند.

از مجموع آنچه گفته شد، معلوم می‌گردد که تنها در مدت ۱۴ سال یعنی از ۱۵۹۰م تا ۱۶۰۳م (۹۹۸ تا ۱۰۱۲ه.ق.) بر اثر شرایط آشفته درون ایران، بخشی از کشور ایران موقتاً در اشغال نیروهای عثمانی بوده است، ولی از سال ۱۶۰۳م تا ۱۶۰۶م (۱۰۱۲ تا ۱۰۱۵ ه.ق.) نخست آذربایجان و سپس تمام زمین‌های دیگری که عثمانی‌ها اشغال کرده بودند، از دست آنها آزاد شد و حتی بخش‌هایی از خاک عثمانی مانند ارزروم، وان و عراق عرب به تصرف نیروهای ایران درآمد و تا سال ۱۶۱۸م (۱۰۲۷ ه.ق.) در تصرف ایران بود و تمام تلاش عثمانی‌ها برای بازپس گرفتن این سرزمین‌ها با شکست روبه‌رو شد. *(خامه‌ای، انور - **جنگ چالدران** - اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۱۸۲)*

۲ـ مصطفی کمال آتاتورک

آتاتورک مهم‌ترین شخصیت کاریزمایی رهبران ترکیه است که تأثیر بسزایی در سیاست، فرهنگ و تاریخ این کشور گذاشته است. وی به سال ۱۸۸۱ در سِلانیک چشم به جهان گشود و هنگام تحصیل در مدرسه‌ی ابتدایی، پدرش را از دست داده و مجبور گردید به‌همراه مادر و خواهرش راه روستای مادری‌اش را پیش گیرد. اما دیری نپایید که به سلانیک بازگشته در مدرسه نظام نام نویسی کرد. مصطفی در این مدرسه از طرف آموزگارش کمال خوانده شد. او سپس به استانبول آمده و در سیزدهم مارس ۱۸۹۹ وارد دانشکده افسری و سپس آکادمی جنگ گردید. مصطفی کمال در سال ۱۹۰۶ پس از فراغت از تحصیل، عازم سوریه گردیده و به‌همراه دوستانش مخفیانه انجمنی به نام جمعیت حریت و وطن تشکیل داد. مصطفی کمال در سال ۱۹۱۱ در خلال جنگ‌های امپراتوری عثمانی با ایتالیا، عازم طرابلس شد و بعدها در دفاع از ادیرنه شرکت جست. او بعد از ایفای نقش موفق در خلال جنگ‌های بالکان بین سال‌های ۱۹۱۴-۱۹۱۲، به‌عنوان وابسته نظامی ترکیه در بلغارستان منصوب گردید. با شروع جنگ جهانی اول مصطفی کمال به‌عنوان فرمانده گروه آنافارتالار در جنگ شرکت نمود. در این زمان نیروهای ائتلافی در تنگه چاناک‌کاله نیرو پیاده کرده بودند اما مصطفی کمال موفق گردید آنها را شکست دهد.

مصطفی کمال بعد از امضای متارکه‌نامه جنگ جهانی اول، به استانبول بازگشت و بعد از امضای قرارداد صلح مِندرس، دولت‌های ائتلافی یعنی فرانسه، انگلستان و ایتالیا با طرح بهانه‌های متعدد وارد استانبول شده و آدانا از طرف فرانسویان، اورفا و ماراش توسط انگلیسی‌ها و قونیه و آنتالیا توسط ایتالیایی‌ها اشغال گردیدند. در این زمان تقریباً همه جای ترکیه از طرف بیگانگان اشغال شده بود و یونان نیز وارد منطقه اژه و مرکز آن یعنی ازمیر شده بود. در این شرایط مصطفی کمال تصمیم گرفت به‌همراه تعدادی از دوستانش عازم آناتولی گردد. او و هم‌رزمانش سرانجام موفق شدند بعد از مسافرت دریایی با کشتی باندیرما روز ۱۹ ماه می وارد خاک سامسون شدند. این روز به‌عنوان سرآغاز تاریخ جنگ‌های استقلال ترکیه شناخته شده است. بعد از این وقایع، تشکیل کنگره‌های ارزروم و سیواس اهداف حرکت استقلال‌طلبانه ترک‌ها را تحقق بخشیده و رهبری آنها به مصطفی کمال واگذار شد. علی‌رغم اشغال استانبول از طرف نیروهای بیگانه، مصطفی کمال روز ۲۳ آوریل ۱۹۲۰ مجلس ملی کبیر ترکیه را در آنکارا تأسیس نموده و کابینه موقت خود را برای انجام امور اجرایی معرفی کرد. مجلس ملی کبیر ترکیه نیز او را به‌عنوان رئیس مجلس و کابینه انتخاب کرد. در همین زمان یونانیان با استفاده از وضعیت مغشوش ترکیه، به‌سوی بورسا و اسکی شهیر حرکت نمودند. دهم ژانویه ۱۹۲۱ نیروهای یونان توسط عصمت اینونو، شکست سنگینی متحمل گردیدند. یونانیان دهم ژوئیه ۱۹۲۱ با پنج لشکر خود حمله وسیعی در ساکاریا آغاز کردند. جنگ ساکاریا که از ۲۳ اوت تا ۱۳ سپتامبر بی‌وقفه ادامه یافت، سرانجام با شکست یونان به پایان رسید. مجلس ملی کبیر ترکیه بعد از این جنگ، به مصطفی کمال رتبه مارشالی اعطا نمود. مصطفی کمال نهم سپتامبر ۱۹۲۲ فرمان حمله را صادر کرده و نیروهای اشغال‌گر را عقب راند. بدین ترتیب جنگ استقلال ترک‌ها به رهبری مصطفی کمال پاشا به نتیجه رسید و با امضای قرارداد صلح لوزان در تاریخ ۲۴ ژوئیه ۱۹۲۳، تمامی ملل جهان موجودیت دولت ترکیه را پذیرفتند. مصطفی کمال روز ۲۹ اکتبر ۱۹۲۳ چارچوب این دولت نوین را جمهوری اعلام کرد. جمهوریت‌گرایی، لائیسیزم (غیر دینی بودن حکومت)، انقلاب‌گرایی، ملی‌گرایی و

دولت‌گرایی اصول انقلاب آتاتورک را تشکیل می‌دهند. مجلس ملی کبیر ترکیه در سال ۱۹۳۴ لقب آتاتورک یعنی پدر ملت ترک را به او بخشید. آتاتورک در سال ۱۹۳۸ در نتیجه بیماری کبد در گذشت.

آتاتورک در هدایت ترکیه به‌سوی تمدن غرب و تعمیق فرهنگ لائیسم توده‌ها نقش مهمی در تاریخ ترکیه ایفا نموده و به تحولات ریشه‌ای در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حقوقی در جامعه ترکیه دست زد.

۱ـ۲ـ تحولات پس از آتاتورک و بازگشت ترکیه به میراث گذشته خود

پس از تحولاتی که آتاتورک در ترکیه پدید آورد در دوره‌های بعدی جمهوریت، نگرش به تاریخ و سنن در این کشور به موازات تحولات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تغییر یافت. از نظر تاریخ سیاسی، تحولات این دوره را می‌توان در سه دوره متفاوت مورد بررسی قرار داد:

۱ـ۱ـ۲ـ دوره تک حزبی: رد میراث امپراتوری عثمانی

انقلاب آتاتورک با قبول الفبای لاتین که اساسی‌ترین تصمیم در راه جدایی از گذشته به حساب می‌آید، در سال ۱۹۲۸ شروع شد و ظرف یک سال همه نوشته‌های رسمی با این الفبا به رشته تحریر در آمد. پس از آن در دهه ۱۹۳۰ تزهایی در مورد زبان و تاریخ مطرح شدند.

بنیاد تاریخ ترک (۱۹۳۱) که از عناصر و عوامل سیاست فرهنگ ملی ترکیه به حساب می‌آمد، یک سال پس از احداث، نخستین کنگره خود را تشکیل داد و در آن «تز تاریخ ترک» را مطرح کرد. این تز که از سوی مصطفی کمال حمایت می‌شد، نه تنها ریشه ترکان را به آسیای میانه بست، بلکه اعلام کرد ترکانی که به سبب قحط سالی و گرسنگی به غرب مهاجرت کرده بودند در چین، خاورمیانه و اروپا تمدن‌های بزرگی را بنیان نهاده‌اند. همچنین تمدن‌های سومر و هاتی را در خاور نزدیک به وجود آوردند. به همین دلیل دو بانک دولتی که در سال ۱۹۳۰ تأسیس شده بودند (سومر و اِتی)، به نام این دو تمدن خوانده شدند.

تز تاریخ ترک می‌خواست با یک تیر دو نشان بزند. از سویی می‌خواست نشان دهد که ترکان جدا از عثمانیان، گذشته پر افتخاری داشته‌اند و از دیگر سو در صدد بود ثابت کند که آناتولی از دوران باستان مسکن ترکان بوده است.

بنیاد زبان ترک نیز که در سال ۱۹۳۲ احداث شد، همانند بنیاد تاریخ ترک، اقداماتی را در خصوص زبان ترکی آغاز کرد و از همان ابتدا، مجادله طرفداران ترکی اصیل و اعتدالیون به نفع گروه اول تمام شد و تز جدیدی در مورد زبان ترکی به میان آمد. بر اساس این تز که به نام نظریه آفتاب ـ زبان شهرت دارد، زبان مستعمل در آسیای مرکزی ترکی بود که در عین حال منبعی برای زبان‌های بعد از خود نیز می‌باشد. این نظریه که از سوی یکی از مستشرقان استرالیایی به نام کورگیچ[1] عنوان شده بود، در سال ۱۹۳۶ در جریان سومین کنگره زبان رسماً پذیرفته شد و به صورت درس اجباری در گروه ادبیات دانشگاه آنکارا در آمد.

(http://www.ataturksociety.org/)

سیاست رد میراث در دوره تک حزبی، همان‌گونه که به اعتبار طبیعتش اشکال مختلفی داشت، از نظر نتیجه نیز جوّ نامساعدی ایجاد کرد. بیگانگی مردم با دولت در رأس این تناقضات قرار داشت. فشار فرهنگ جدید سیاسی که از مرکز به اطراف گسترش می‌یافت، سبب شد اختلاف میان طرفداران تداوم فرهنگ و نهادهای سیاسی از یک طرف و نخبگان سیاسی که از گذشته بریده بودند، از دیگرسو گسترش یابد. این مسئله علاوه‌بر این‌که سبب شد انقلاب‌ها مورد استقبال وسیع قرار نگیرند، بعضاً مقاومت پر تنشی نیز پدید آورند. می‌توان ادعا نمود اساس همه موضع‌گیری‌های سیاسی که در تاریخ جمهوریت به‌وقوع پیوست و نیز ریشه همه دخالت‌های نظامی در جامعه ترک همین مقوله «بیگانه شدن» بوده است.

اختلاف دیگر زمانی پدید آمد که در مقایسه با گذشته، دلایلی به کار گرفته شدند که علیه غرب‌گرایی نیز می‌توانستند به‌کار روند. تناقض این‌جا شکل می‌گرفت که توده ترک از خود می‌پرسیدند اگر حمایت از زبان ترکی در برابر تأثیرات فرهنگی بیگانه مورد نظر است، چه

---

1. Cvergic

معنایی دارد که تا این حد متوجه غرب باشیم و به تصمیمات ریشه‌برانداز غرب‌گرا روی خوش نشان دهیم. آیا این مورد را نمی‌توان به‌عنوان امپریالیسم فرهنگی تفسیر کرد؟ و دولت که می‌خواست در برابر این تناقض از ایدئولوژی رسمی جانبداری کند، روشنفکران را تحت فشار قرار می‌داد.

تناقض دیگری که پایان تناقض‌ها نیست، تداوم عادت افتخار به عثمانی در دوره جمهوریت است. این عادت از طرفی نشان داد که سیاست رد میراث، با اقبال مواجه نشده و از دیگر سو ثابت کرد نسل‌های جوان که با حس نفرت به عثمانی پرورش یافته بودند، عشق به عثمانی را در دل خود جای داده‌اند. جوان ترک از سویی برای دفاع از انقلاب آتاتورک و جمهوریت به عثمانی حمله می‌کرد و از تحقیرش باز نمی‌ایستاد و از سوی دیگر افتخار می‌کرد خَلَف ملتی است که در طول تاریخ به کرّات دولت‌ها تأسیس کرده و بازمانده امپراتوری چون عثمانی است که بیش از ۶۰۰ سال عمر داشته است.

شکی نبود که این تناقضات به مرور زمان در وجدان اجتماعی و روان شناسی ملت ترک مشکلاتی به بار می‌آورد. بدین سبب در دوره‌های بعد از دوره تک حزبی، سیاست رد میراث رها شده و به ایجاد رابطه‌ای معتدل و گاه دوستی با تاریخ گذشته پرداخته شد.

۲ـ۱ـ۲ـ دوره دمکراتیک: لیبرالیسم

ریشه‌های این حرکت که امروز به شکل «آشتی با تاریخ» عنوان می‌شود، به سال‌های ۱۹۵۰ بر می‌گردد که در آن سال‌ها ترکیه وارد نظام دمکراتیک شد. حتی می‌توان قدمی فراتر نهاده و ادعا کرد که این کار از سوی عصمت اینونو (کرهاً یا طوعاً) آغاز شده است. عصمت پاشا در گذر به نظام دمکراتیک شاید برای این‌که مورد تحسین ملت قرار گیرد و در انتخابات پیروز شود (یعنی با روش توده‌گرایی) پس از برپایی هفتمین کنگره حزب جمهوری خلق (CHP) در سال ۱۹۴۶، موقعیتی را که در مقابل دین و سنت وجود داشت عوض کرد. پس از این تاریخ بود که دروس دینی به صورت انتخابی در آمدند و مدارس امام خطیب شروع به کار کرده و اجازه افتتاح دانشکده الهیات در بطن دانشگاه آنکارا که کانون کمالیست‌ها بود، داده شد. حتی

در سال ۱۹۴۹، ممنوعیت زیارت از تکایا که در سال ۱۹۲۶ بسته شده بودند نیز لغو گردید. *(آتان، قدیر جان - ماه نامه غرب در آیینه فرهنگ - شماره ۲۹)*

وقتی حزب دمکراتیک روی کار آمد، سیاستی را که حزب جمهوری خلق در آخرین سال‌ها شروع کرده بود، عیناً ادامه داد و به مذاهب مختلف، آزادی بخشید و از پرداختن به ممنوعیت‌ها باز ایستاد. ولی از سوی دیگر به اقداماتی که علیه دولت لاییک صورت می‌گرفت روی خوش نشان نداد و به تعبیری سیاست شک و تردید حزب جمهوری خلق را دنبال کرد.

حزب دمکرات برای همبستگی با ملت، درخواست‌های ملت را درخصوص دین، تاریخ و سنت مورد توجه قرار داد و در بسیاری موارد، سیاستی لیبرالی پیش گرفت. مثلاً تصمیم مبنی بر خواندن اذان به زبان ترکی را عوض کرد و اجازه داد که اذان به شکل اصلی خود خوانده شود. این مسأله در سراسر ترکیه در میان افراد مؤمن انعکاس یافت و به ملت اطمینان داد که دوره فشار به پایان رسیده است. آموزش دین در مدارس حالتی گسترده به خود گرفت و تعداد و فعالیت مدارس امام خطیب افزایش یافته و نشر کتب دینی آزاد گردید.

در کنار این آزادی‌ها، به پاره‌ای از کارهای نمادین نیز اهمیت داده شد. برپایی جشن پانصدمین سالگرد فتح استانبول در می ۱۹۵۳ نشان داد که جمهوریت با عثمانی آشتی کرده است. از این تاریخ به بعد توجه به گذشته رفته رفته افزایش یافت و تحقیقاتی که در زمینه تاریخ صورت می‌گرفت، به مرور از سلطه دیدگاه‌های ایدئولوژیک بیرون آمده و حالتی علمی و واقعی به خود گرفت. از سوی دیگر بر توجه محافل روشنفکر و هنرمند نیز به فرهنگ و هنر عثمانی افزوده شد.

۳ـ۱ـ۲ـ پایان جنگ سرد: پروژه «آشتی با تاریخ»

سیاست‌های همبستگی و لیبرالیستی که با رژیم دمکراتیک در صحنه دین پدید آمد، از سوی نظامیان و دولت‌مردان که در تداوم انقلاب‌های آتاتورک و تطبیق آنها با شرایط جدید جهان اصرار می‌ورزیدند، به‌عنوان ارتجاع مورد تعریف و تفسیر قرار گرفت. آنان سخن مِندرِس که گفته بود اگر ملت بخواهد، خلافت را هم می‌توانم دوباره بیاورم (و این سخن

صرفاً برای نشان‌دادن قدرت مردم بر زبان آورده بود) را به‌عنوان موافقت با رژیم سابق و نیروهای ارتجاع تلقی کردند. اما محافلی که اعتمادی به ملت نداشتند و در تاریخ به جای تداوم از گسیختگی جانبداری می‌کردند، علیه اقداماتی که صورت گرفته بود، بسیج شدند و ضمن دخالت در روند مردم سالاری، سبب گسستگی آنها شدند. به رغم این گسستگی‌ها و رژیم‌های میانی، تز «آشتی با گذشته» هرگز فراموش نشد و ملت مدافعان این تز را به محض این‌که روند مردم سالاری شروع شد، روی کار آوردند.

پس از آنکه تورگوت اوزال در ۶ نوامبر ۱۹۸۳ با اکثریت قاطع حکومت را در دست گرفت (که این پیروزی در حقیقت شدیدترین واکنش نسبت به کودتاچیان بود)، پروژه «آشتی با تاریخ» شکل علنی به خود گرفت. این تز که در دوره حکومت اوزال خود را نشان داد، به‌عنوان فشار بر مرزهای حرکتی که مرحله به مرحله گسترش می‌یافت، دیده شد و سیاست واکنش‌گرای اوزال سهم بزرگی در آن داشت. در عین حال، جریان‌های دیگری نیز بودند که مثل همیشه از خارج بر سیاست ترکیه و حیات جامعه اثر می‌گذاشتند. اگر این جریان‌های بین‌المللی نبودند، تعبیر «عثمانی‌گری جدید» که اوزال به خاطر نامیدن راه‌های تأمین فعالیت در حوزه سابق و عثمانیان به کار می‌بست، توفیقی به‌دست نمی‌آورد.

بعد از جنگ سرد، تحولات عظیمی در مقیاس‌ها و ضوابط ترکیه پدید آمد و این کشور بدون آمادگی روانی و استراتژیکی، با رشد جهانی و منطقه‌ای مواجه شد و در یک لحظه دولت‌مردان ترک خود را در مناطقی چون بوسنی- هرزگوین و آذربایجان با مشکلات امنیتی و سیاسی متعدد دیدند. در حالی که علاوه بر مسائل تاکتیکی و لجستیکی، از نظر بافت روانی و اطلاعات علمی نیز فاقد آمادگی لازم بودند. این وضع نشان داد که ترکیه باید موقعیت بین‌المللی خود را مجدداً تعریف کند و محدوده‌های فرهنگی، جغرافیایی، اقتصادی، سیاسی و استراتژیکی خود را مجدداً تنظیم نماید.

از پروژه‌های «آشتی با تاریخ» و «عثمانی‌گری جدید» که در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ اجرا شدند، می‌توان به‌عنوان کوشش در راه هم‌سازی با روابط جدید بین‌المللی در برابر فروپاشی

نظام جهانی دو قطبی یاد کرد. ترکیه در این دوره مجبور شد به‌عنوان وارث عثمانی، نقش مرکزی را در حوزه‌ای که روزگاری این امپراتوری در آن مؤثر بود، تقبل کند. تعریف مجدد اوزال از نقش ترکیه در منطقه‌ای که از «آدریاتیک یا دیوار چین ادامه دارد» چیزی جز به خاطر آوردن میراث تاریخی و قرار دادن آنها در روابط جدید بین‌الملل نبوده است. (ملیت- ۸۳/۲/۱۳)

تعبیر عثمانی‌گری یادآور یک حرکت سیاسی است که در اواخر دوره عثمانی پای به میدان گذاشت. اگر با ملاحظه دیگر حرکت‌های فکری اواخر دوره عثمانی به ارزیابی آخرین دهه قرن بیستم بپردازیم، مشاهده خواهیم کرد که این حرکت‌ها در یک تداوم تاریخی تا به امروز رسیده‌اند. خط جدید عثمانی‌گری که اوزال می‌خواست آن را بر سر زبان‌ها بیفکند، اسلام که از سوی حزب رفاه به پلاتفورم سیاسی کشیده شد، غرب‌گرایی به یک برنامه رادیکال تبدیل شده بود و حرکت‌های ترک‌گرایی که با واکنش نسبت به P.K.K سرعت و شدت یافته بودند، همه و همه خطوط حرکت‌های اصلی تاریخ اخیر ترکیه را در خود جای داده‌اند.

علی‌رغم مجادلات سیاسی که در نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ جریان داشت، حوادثی که در ترکیه اتفاق می‌افتاد، نشان داد که از آغازین سال‌های جمهوریت به بعد خیلی چیزها تغییر یافته است. در این اوان که به هزاره سوم چیزی باقی نمانده بود، دو جشن پی در پی در ترکیه صورت گرفت که قابل توجه‌اند. هم زمان با جشن هفتاد و پنجمین سالگرد جمهوریت، هفتصدمین سالگرد دولت عثمانی نیز جشن گرفته شد و مقامات رسمی نیز در آن حضور یافتند. سخنان سلیمان دمیرل رئیس‌جمهور وقت ترکیه در مراسم افتتاح مجلس این کشور (اول اکتبر ۱۹۹۹) نیز قابل توجه است. وی در این مراسم گفت:

«امپراتوری عثمانی که بنیان‌گذار و وارثش هستیم و امسال هفتصدمین سالگردش را جشن می‌گیریم، در طول ۶۲۴ سال نقش تعیین کننده‌ای در شکل گیری فرهنگ و تمدن منطقه مدیترانه و اروپا داشت. ما وارث یک امپراتوری هستیم که قرن‌ها جغرافیای وسیعی که محل تقاطع سه دریا، سه قاره و فرهنگ‌های مختلف بود را تحت تأثیر قرار می‌داد. این امپراتوری

همان‌گونه که امروز ما را تحت تأثیر قرارداده، در فردای ما نیز مؤثر خواهد بود. در نتیجه در نگاه به آینده لازم است بیش از همه تاریخ خود را خوب بدانیم و جایگاهش را در تاریخ بشریت بشناسیم».

این سخنان نشان می‌دهند سیاست رد میراث که در اوایل قرن بیستم و سال‌های آغازین شکل‌گیری جمهوریت دنبال می‌شد، در پایان قرن بیستم به کلی از بین رفته است. دمیرل نه تنها ترکیه را وارث عثمانی خواند، بلکه تأکید کرد میراث تاریخی باقی‌مانده از عثمانی در سرنوشت امروز و فردای این کشور مؤثر خواهد بود. دمیرل یک بار دیگر نیز در کنگره بین‌المللی «هفتصدمین سالگرد تأسیس دولت عثمانی» که از سوی بنیاد تاریخ ترک در سال ۱۹۹۹ شکل گرفته بود، به این مطلب اشاره کرده و گفته بود: «هر چند در نخستین سال‌های جمهوریت نگرش منفی نسبت به عثمانی از نظر استقرار رژیم ضرورت داشت، امروز این ضرورت از میان رفته و لازم است میراث عثمانی در سیاست‌های داخلی و خارجی مجدداً مورد ارزیابی قرار گیرد». ایراد چنین سخنی از زبان کسی که در بلندترین مقام جمهوریت نشسته، نشان می‌دهد که تز «آشتی با تاریخ و سنت» که با عدنان مندرس شروع شد و در زمان اوزال به صورت یک ایده سیاسی درآمد، از سوی نظام سیاسی ترکیه مورد قبول واقع شده است. *(آتان، قدیر جان - ماه نامه غرب در آیینه فرهنگ - شماره ۲۹)*

۳ـ پیش‌بینی روندهای آینده

تجربه ترکیه در قرن بیستم، این کشور را برای آینده آماده می‌کند. در طول قرون نوزدهم و بیستم در این کشور نگرش دوگانه‌ای نسبت به سنت وجود داشت. سنت و تجدد در نگاره دوگانه انگار یا با یکدیگر می‌سازند، یا بر عکس در جبهه‌های مخالف قرار می‌گیرند. عثمانی به سبب آنکه شق اول را ترجیح می‌داد، بره را در دهان گرگ انداخته بود و جمهوریت به حرکت تصفیه دست یازیده، به خاطر حضور و بقای یکی، دیگری را انکار کرده بود. جمهوریت، سنت را به‌عنوان دشمنی اعلام کرده بود

و آن را مانع پیشرفت و ترقی می‌دانست که باید از میان برداشته شود. اما تاریخ و اجتماع بر این برداشت‌های دوگانه صحه نمی‌گذاشتند. از این‌رو دولت‌مردان ترک دیدند همان‌گونه که سنت نمی‌تواند با تجدد هم‌ساز شود، تجددی که در آن سنت جایی نداشته باشد نیز نمی‌تواند موفق باشد.

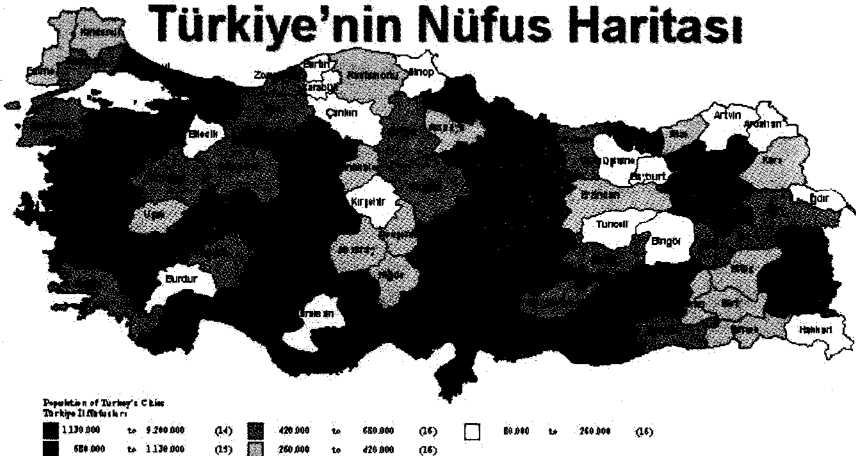
تاریخ دویست ساله تجدد ترکیه درس مهمی در مورد سنت آموخت و یاد داد که تاریخ را نباید به دیروز، امروز و فردا تقسیم کرد. همچنان که دیروز در امروز نهفته است، امروز نیز در فردا ادامه حیات خواهد داد. تحول مقوله‌ای مرکب است و پیشرفت روندی است که با تحول مرکب حاصل می‌شود. تحولی که پیشرفت مرکب را قبول نکند و به انکار گذشته برخیزد، نمی‌تواند پیشرو باشد. آنچه در تاریخ اهمیت دارد، تداوم است. جوامعی که می‌خواهند ضمن مخالفت با تاریخ به پیشرفت برسند، نمی‌توانند راز موفقیت را به‌دست آورند، زیرا می‌خواهند هر چیز را از «صفر» شروع کنند. از این‌رو بالاخره مغلوب تاریخ خواهند شد. ترکیه جدید نمونه بارز این مطلب است.

۴ـ جمعیت

طبق آخرین آمار به‌دست آمده در سال ۲۰۰۴، جمعیت ترکیه ۶۸۸۹۳۹۱۸ نفر (نوزدهمین کشور جهان) بوده است. در یک نگاه کلی، جمعیت ترکیه جوان و پویا بوده و با نرخ رشد حدود ۱/۱ درصد در حال افزایش است. تراکم جمعیت ۸۸ نفر در هر کیلومتر مربع و توزیع آن مانند اغلب کشورهای در حال توسعه یکنواخت نیست، به طوری که یک منطقه به شدت متراکم و منطقه‌ی دیگر کاملاً کم جمعیت است. تمرکز جمعیت در مناطق جنوب آناتولی از شمال و غرب این کشور کمتر است. پر جمعیت‌ترین مناطق این قسمت غازی‌آنتپ و آدانا می‌باشند. تمرکز جمعیت در مناطق شرقی و مرکزی کم و در مناطق غربی و کوهستانی شمالی، به خصوص در جاهایی که باران کافی می‌بارد، بالاست.

از جمله پرجمعیت‌ترین شهرهای ترکیه می‌توان به استانبول (۱۲ میلیون نفر)، آنکارا (حدود ۴ میلیون نفر)، ازمیر(۳/۴ میلیون نفر)، بورسا (۲/۱ میلیون نفر)، قونیه (۲/۲ میلیون نفر) و آدانا (۱/۸ میلیون نفر) اشاره نمود. از لحاظ توزیع، ترکیب سنی جمعیت حکایت از گستردگی پایه هرم سنی داشته، به طوری که حدود ۲۷٪ جمعیت را افراد کمتر از ۱۴ سال، ۶۶٪ را افراد ۱۵ تا ۶۴ سال و ۷٪ را نیز افراد بالای ۶۵ سال تشکیل داده و متوسط عمر مردان و زنان ۷۲ سال است. در ترکیه همانند دیگر کشورهای در حال توسعه، روند جمعیت شهری و روستایی به نفع جمعیت شهری در حال تغییر بوده و هم‌اکنون حدود ۶۵٪ جمعیت شهرنشین و ۳۵٪ باقی‌مانده روستانشین می‌باشند. وابستگی جمعیت در ترکیه معادل ۱۲ نفر است؛ یعنی در قبال هر ۱۰ نفر نیروی فعال جامعه، ۱۲ نفر افراد غیرفعال وجود دارند که سهمی در تولید نداشته و مصرف کننده هستند. بدین ترتیب فشار اقتصادی زیادی از این طریق بر دوش نیروی فعال وارد می‌آید.

نقشه پراکندگی جمعیت در ترکیه ـ هر چه از غرب به شرق حرکت کنیم از تراکم جمعیت کاسته می‌شود

در ترکیه میزان تولد ۱۷ در هزار و میزان مرگ و میر ۶ در هزار و مرگ و میر کودکان نیز

۴۳ نفر در هر هزار نوزاد می‌باشد. مردم این کشور عموماً سفید پوست بوده و از تیره‌های ترک (۸۶٪)، کرد (۱۱٪)، عرب (۱٪) و باقی اکثراً یونانی، ارمنی و یهودی بوده و ۹۸٪ جمعیت مسلمانند. در این کشور زبان‌های ترکی، کردی و خط لاتین رایج می‌باشد. (*CIA World Factbook, March 2005*)

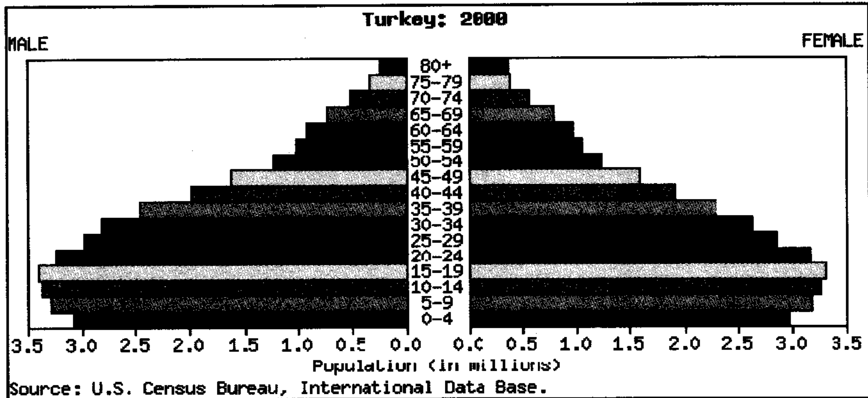
نقشه نرخ رشد جمعیت در ترکیه- افزایش جمعیت در مناطق کرد نشین جنوب شرقی ترکیه از سایر نواحی بیشتراست

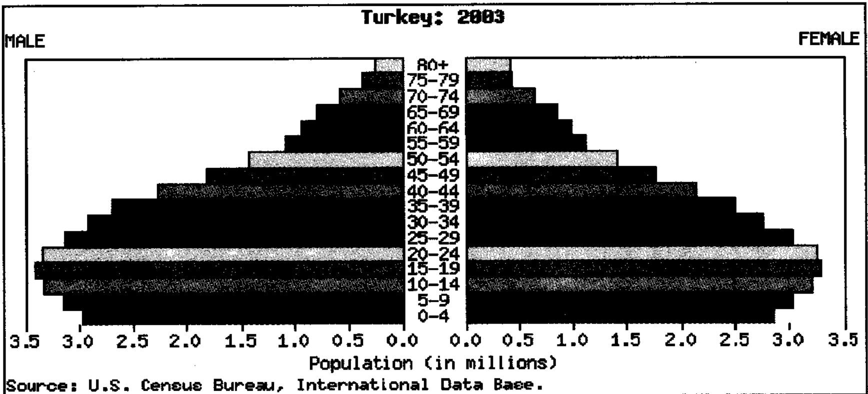

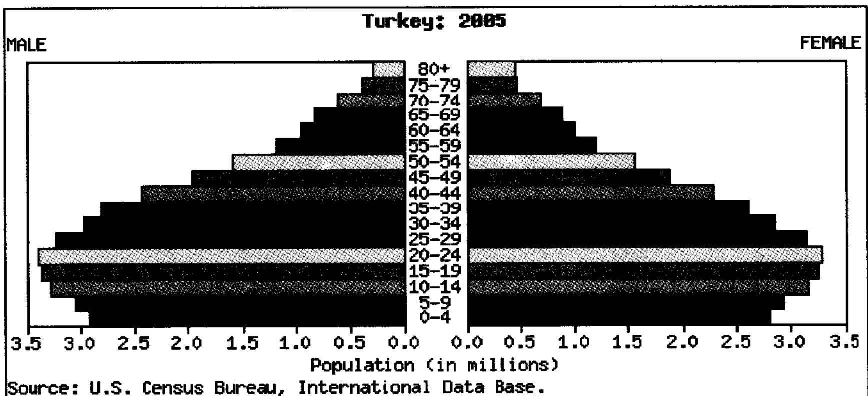
۱-۴- شاخص‌ها و ترکیب جمعیت

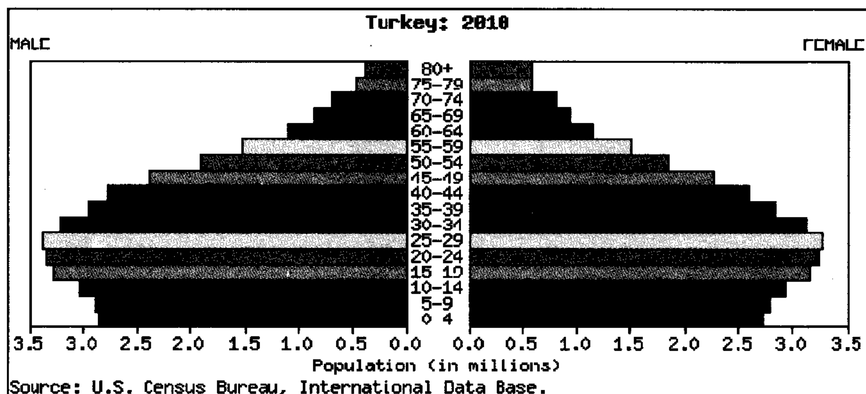
بر اساس آمار سال ۲۰۰۰ جمعیت زیر ۲۰ سال ترکیه نزدیک به ۲۵ میلیون نفر است. از این رو می‌توان گفت علاوه‌بر رشد بالای جمعیت، جوانی آن نیز یکی دیگر از ویژگی‌های ساختار جمعیتی ترکیه به شمار می‌آید. همچنین گفتنی است که تا سال ۱۹۵۳ میلادی شمار زنان نسبت به مردان رقم بالاتری را نشان می‌داد. ولی بعد از این سال، این رشد تعدیل یافته و در حال حاضر مردان نسبت به زنان رقم بالاتری را به خود اختصاص داده‌اند. نمودارها و جداول ذیل شاخص‌های جمعیتی ترکیه و مقایسه برخی از آنان با کشورهای همسایه ترکیه را نشان می‌دهند:

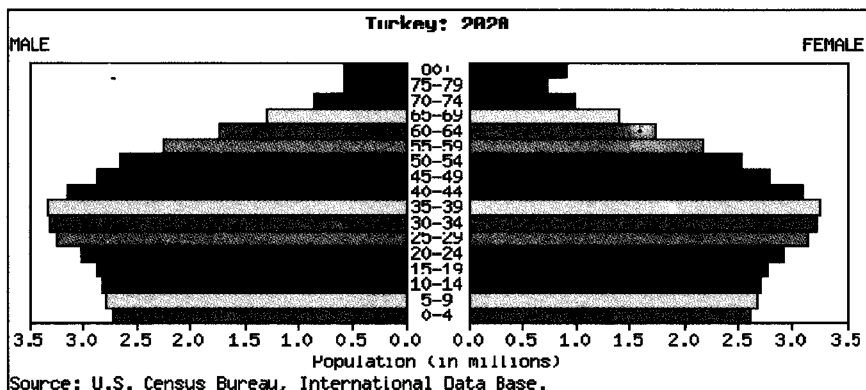
نمودار تغییرات جمعیتی ترکیه تا سال ۲۰۵۰ میلادی

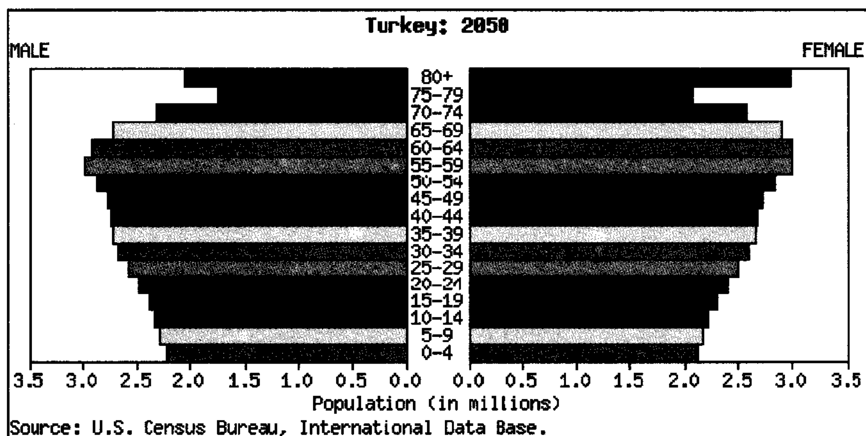

منبع: *CIA World Factbook, March 2003*

شاخص‌های جمعیتی ترکیه (سال ۲۰۰۴)

شاخص		رتبه	از میان کشور
جمعیت ۰ تا ۱۴ ساله	٪۲۷,۲	۱۳۰	۲۲۵
جمیت ۱۵ تا ۶۴ سال	٪۶۶,۴	۷۹	۲۲۵
جمعیت بالای ۶۵ سال	٪۶,۴	۹۵	۲۲۵
نرخ زاد و ولد	۱۷,۵۹ تولد به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۳۳	۲۲۴
نرخ مرگ و میر	۵,۹۵ متوفی به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۷۲	۲۲۴
نرخ طلاق	۰,۳۷ به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۳۲	۳۶
متوسط سن جامعه	۲۷ سال (مردان: ۲۷/۱ سال، زنان: ۲۷/۵ سال)		
جمعیت ساکن در مناطق روستائی	٪۳۵	۱۲۷	۱۹۴
جمعیت ساکن در مناطق شهری	٪۶۵	۷۷	۲۰۰
تعداد افراد ساکن در هر اتاق	۱,۳	۱۷	۶۲
جمعیت (تابستان ۲۰۰۴)	۶۸۸۹۳۹۱۸ نفر	۱۷	۲۲۵
نرخ رشد جمعیت	٪۱,۱۶	۱۲۴	۱۷۱
پیش‌بینی جمعیت در سال ۲۰۱۵	۷۹۰۰۰۰۰۰ نفر	۱۸	۱۷۱
نسبت جنسی در جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال	۱,۰۳ مرد به ازای هر زن	۶۰	۲۲۳
نسبت جنسی در جمعیت بالای ۶۵ سال	۰,۸۵ مرد به ازای هر زن	۷۷	۲۲۳
نسبت جنسی هنگام تولد	۱,۰۵ پسر به ازای هر دختر	۱۱۹	۲۲۳
نسبت جنسی زیر ۱۵ سال	۱,۰۴ پسر به ازای هر دختر	۱۲۴	۲۲۳

شاخص		رتبه	از میان کشور
نرخ کلی زاد و ولد	۲٫۰۳ کودک به ازای هر زن	۱۴۱	۲۲۴
پیش‌بینی جمعیت ساکن در مناطق شهری در سال ۲۰۱۵	٪۷۱	۵۸	۱۷۳

منابع: *Compendium of Human Settlement Statistics 2003 (United Nations publication, Sales No. E.01.XVII.5), Compendium of Human Settlement Statistics 1995 (United Nations publication, Sales No. E.95.XVII.11) and United Nations, Compendium of Human Settlements Statistics 1983 (United Nations publication, Sales No. E/F.84.XVII.5).; UN 2001 via backone.pdf; Population Reference Bureau, 2001 World Population Data Sheet, Washington, DC: PRB, 2001. via ciesin.org; The Office of the High Commissioner for Human Rights; The Office of the High Commissioner for Human RIghts; Population Division of the United Nations Secretariat, World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, Data Tables and Highlights (ESA/P/WP.173, 20 March 2002).; UN (United Nations). 2002. World Urbanization Prospects: The 2001 Revision. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York.*

شاخص‌های رضایت از زندگی در ترکیه (سال ۲۰۰۲ میلادی)

شاخص		رتبه	از میان کشور
ناراضیان یا افرد نه‌چندان راضی از زندگی	٪۱۴	۳۲	۵۰
افراد راضی	٪۴۶	۳۹	۵۰
افراد بسیار راضی	٪۳۹	۹	۵۰

منابع: *World Values Survey.; World Database of Happiness, Happiness in Nations, Rank Report 2004/1 Average happiness in 90 nations 1990-2000; World Database of Happiness, Happiness in Nations, Rank Report 2004/3b. Equality of happiness in 90 nations 1990-2000.*

مقایسه جمعیت ترکیه و همسایگانش

	کشور	جمعیت (میلیون نفر)
۱	ایران	۶۹,۲۷
۲	ترکیه	۶۸,۸۹
۳	عراق	۲۴,۶۸
۴	سوریه	۱۷,۵۸
۵	یونان	۱۰,۶۶
۶	آذربایجان	۷,۸۳
۷	بلغارستان	۷,۵۳
۸	گرجستان	۴,۹۳
۹	ارمنستان	۳,۳۲
۱۰	قبرس	۰,۷۷
	جمع	**۲۱۳,۷۲**
	میانگین	۴۹

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تراکم جمعیت ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۰):

	کشور	تراکم جمعیت در هر کیلومتر مربع
۱	ارمنستان	۱۲۰,۰۴
۲	سوریه	۹۳,۵۳
۳	ترکیه	۸۸,۱۱
۴	یونان	۸۱,۸۶
۵	قبرس	۸۱,۶۱
۶	بلغارستان	۷۴,۱۳
۷	گرجستان	۷۲,۶۹
۸	عراق	۵۱,۹۰
۹	ایران	۳۹,۸۴
	میانگین	۶۶,۵۲

منبع: *Heal The World Foundation.*

(در همین سال متوسط تراکم جمعیت جهان ۱۴,۴۲ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است)

مقایسه نرخ رشد جمعیت در ترکیه و کشورهای همسایه آن

	کشور	نرخ رشد جمعیت (٪)
۱	عراق	۲,۷۸
۲	سوریه	۲,۴۵
۳	ترکیه	۱,۱۶
۴	ایران	۱,۰۸
۵	قبرس	۰,۵۶
۶	آذربایجان	۰,۴۴
۷	یونان	۰,۱۹
۸	ارمنستان	-۰,۰۷
۹	گرجستان	-۰,۵۲
۱۰	بلغارستان	-۱,۰۹
	میانگین	۱,۲۱

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

پیش‌بینی جمعیت ترکیه و همسایگانش در سال ۲۰۱۵

	کشور	پیش‌بینی جمعیت در سال ۲۰۱۵ (میلیون نفر)
۱	ایران	۸۷,۱
۲	ترکیه	۷۹
۳	سوریه	۲۳,۲
۴	یونان	۱۰,۵
۵	آذربایجان	۸,۷
۶	بلغارستان	۶,۸
۷	گرجستان	۴,۸
۸	ارمنستان	۳,۸
۹	قبرس	۰,۹
	میانگین	۶۳,۵

منبع: *UN 2001 via backone.pdf*

مقایسه نسبت جمعیت شهرنشین در ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	نسبت جمعیت شهرنشین به کل جمعیت (٪)
۱	قبرس	۷۰
۲	عراق	۶۷
۳	ارمنستان	۶۷
۴	بلغارستان	۶۷
۵	ترکیه	۶۶
۶	ایران	۶۵
۷	یونان	۶۰
۸	گرجستان	۵۷
۹	آذربایجان	۵۲
۱۰	سوریه	۵۲
	میانگین	۶۳,۷

منبع: *Population Division of the United Nations Secretariat, World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, Data Tables and Highlights (ESA/P/WP.173, 20 March 2002).*

مقایسه نسبت جمعیت ۰ تا ۱۵ سال به کل جمعیت در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نسبت جمعیت ۰ تا ۱۵ سال به کل جمعیت	
۱	عراق	۴۰,۷	
۲	سوریه	۳۸,۶	
۳	ایران	۲۹,۳	
۴	آذربایجان	۲۷,۷	
۵	ترکیه	۲۷,۲	
۶	قبرس	۲۱,۹	
۷	ارمنستان	۲۱,۱	
۸	گرجستان	۱۸,۶	
۹	یونان	۱۴,۷	
۱۰	بلغارستان	۱۴,۲	
	میانگین	۲۸,۹۹	

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه نسبت جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال به کل جمعیت در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نسبت جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال به کل جمعیت (٪)
۱	بلغارستان	۶۸,۸
۲	گرجستان	۶۸,۴
۳	ارمنستان	۶۸,۳
۴	یونان	۶۷
۵	قبرس	۶۷
۶	ترکیه	۶۶,۴
۷	ایران	۶۵,۹
۸	آذربایجان	۶۴,۷
۹	سوریه	۵۸,۲
۱۰	عراق	۵۶,۳
	میانگین	۶۴,۵۳

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه نرخ زاد و ولد در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نرخ زاد و ولد به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱	عراق	۳۳,۶۶
۲	سوریه	۲۹,۵۴
۳	آذربایجان	۱۹,۲۸
۴	ترکیه	۱۷,۵۹
۵	ایران	۱۷,۲۳
۶	قبرس	۱۲,۷۷
۷	ارمنستان	۱۲,۴۷
۸	گرجستان	۱۱,۷۹
۹	یونان	۹,۷۹
۱۰	بلغارستان	۸,۰۲
	میانگین	۱۹,۴۲

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه نرخ مرگ و میر در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نرخ مرگ و میر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱	گرجستان	۱۴,۷۱
۲	بلغارستان	۱۴,۳۴
۳	ارمنستان	۱۰,۱۶
۴	یونان	۹,۸۶
۵	آذربایجان	۹,۶۸
۶	قبرس	۷,۶۳
۷	ترکیه	۵,۹۵
۸	عراق	۵,۸۵
۹	ایران	۵,۵۴
۱۰	سوریه	۵,۰۴
	میانگین	۶,۶۳

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

۵ـ مهاجرت و پناهندگی

در خصوص پناهندگی باید گفت ترکیه پس از غنا، نیجریه، هند، پاکستان، سری‌لانکا و الجزایر رتبه هفتم جهانی را دارا است، به طوری که تنها طی سال ۱۳۷۴ ه.ش، تعداد ۱۸۲۰ نفر از اتباع ترکیه تقاضای پناهندگی به انگلستان را داشته‌اند که درخواست ۳۵ نفر آنان مورد قبول واقع شده است.

درباره بعد مهاجرت به داخل نیز می‌توان گفت نقل و انتقال فراوان جهت مهاجرت به ترکیه به دنبال جنگ‌های استقلال (۱۹۲۳م) آغاز گردید و تاکنون ادامه داشته است. مرکز آمار ترکیه شمار مهاجران و پناهندگان این کشور در سال ۱۹۹۳م را به ترتیب ۸۷۵ و ۴۱۱۸ نفر

اعلام داشته است. البته ترک‌ها نیز به کشورهای اروپای غربی به خصوص آلمان مهاجرت گسترده‌ای داشته‌اند. پس از پایان جنگ جهانی دوم، به هنگام بازسازی کشورهای اروپایی و نیاز این کشورها به نیروی کار، کارگران مهاجر زیادی از ترکیه به این کشورها مهاجرت کرده‌اند، به طوری که این حرکت جمعیتی، یکی از ویژگی‌های جمعیتی ترکیه محسوب شده و آثار و پیامدهای آن به شدت جامعه ترکیه را تحت تأثیر قرار داده است. در حال حاضر حدود چهار میلیون کارگر مهاجر ترک و خانواده‌هایشان در اروپا سکونت دارند که از این تعداد، حدود دو میلیون نفر مقیم آلمان هستند و به‌عنوان یکی از معضلات جامعه آلمان از آنها نام برده شده و در جامعه آلمان از مقبولیت اجتماعی و فرهنگی لازم بهره‌مند نبوده و در سال‌های اخیر به دنبال درگیری این جامعه با بیکاری، حضور این مهاجران کمتر از گذشته تحمل شده و دولت آلمان تلاش دارد با سیاست‌های تشویقی یا تنبیهی، بخشی از این جمعیت مهاجر را به کشور خود بازگرداند. این در حالی است که ترکیه نیز با مشکل بیکاری روبه‌روست و از بازگشت این افراد استقبال نمی‌کند. افزون بر این‌که سالانه وجوه ارزی قابل توجهی نیز از سوی این مهاجران به ترکیه سرازیر می‌گردد.

بر اساس تازه‌ترین تحقیقات منتشر شده، یک‌چهارم خارجیان مقیم آلمان، تبعه ترکیه هستند. بر اساس همین تحقیقات که توسط اداره دولتی آمار آلمان صورت گرفته، ترک‌ها با ۲۵/۶ درصد بزرگ‌ترین گروه خارجیان در آلمان می‌باشند. این تحقیق نشان می‌دهد تعداد ترک‌ها در آلمان در سال ۲۰۰۲ حدود ۱۹۱۶۰۱۲ نفر بوده و در سال ۲۰۰۳ کاهش یافته و به ۱۶۶۱۸۷۷ نفر رسیده است. بیش از ۲۰ درصد خارجیان یعنی حدود یک‌ونیم میلیون نفر آنها در آلمان متولد شده‌اند که ۶۵۰ هزار نفر آنها ترک می‌باشند. قابل ذکر است درحالی که بیشتر مهاجران آلمان را اتباع ترکیه تشکیل می‌دهند، به لحاظ تجاری نیز آلمان در ردیف اول صادرات و واردات با ترکیه قرار دارد. در همین راستا و برابر آمارهای منتشر شده، صادرات آلمان به ترکیه در سال ۲۰۰۳ نسبت به سال قبل از آن با ۱۸ درصد افزایش به ۸ میلیارد و ۹۰۰ میلیون

یورو رسید. طبق آمار انتشار یافته از طرف اداره فدرال آمار آلمان، میزان واردات آلمان از ترکیه در سال ۲۰۰۳ نسبت به سال ۲۰۰۲، ۳/۹ درصد افزایش یافته و به ۷ میلیارد و ۲۰۰ میلیون یورو رسیده است. لازم به ذکراست همه ساله مهاجران ترک ساکن آلمان، مقدار معتنابهی ارز حاصل از کار خود در آلمان را به ترکیه سرازیر کرده و کمک قابل توجهی به اقتصاد این کشور می‌نمایند. در عین حال قریب سی‌هزار نفر از دانشجویان ترک در دانشگاه‌های آلمان به تحصیل مشغول‌اند و رشته‌های حقوق، اقتصاد، مهندسی و علوم اجتماعی از رشته‌های مورد علاقه دانشجویان ترک می‌باشند.

امروزه که نسل اول مهاجران ترک خود را برای بازنشستگی آماده می‌کنند، نسل‌های دوم و سوم در مشاغل ایده‌آل مشغول فعالیت هستند و آلمان در سال ۲۰۰۰ شاهد فعالیت فوق العاده ۵۹۵۰۰ نفر از صاحب‌کاران ترک بوده است، به طوری که میزان سرمایه‌گذاری صاحب‌کاران ترک در پایان سال ۲۰۰۰ رقمی معادل ۱۳/۶ میلیارد دلار بوده است. (TDN 12/5/83)

ترک‌های مقیم آلمان از نظر ارتباط در بین جوامع دو کشور نقش پل مهمی را ایفا کرده و علاوه‌بر روابط اقتصادی، مناسبات دوستی و روابط فرهنگی دو کشور را تحکیم می‌بخشند.

آمار کارگران ترک در برخی کشورهای جهان (هزار نفر)

آلمان	هلند	فرانسه	اتریش	بلژیک	سوئیس	انگلیس	قبرس
۱۹۱۶	۲۴۸	۲۴۰	۱۵۰	۸۵	۷۳	۶۵	۳۰

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه آوارگان ساکن در ترکیه و همسایگانش

	کشور	آوارگان ساکن در هر کشور
۱	ایران	۱۹۳۱۳۰۰
۲	آذربایجان	۷۹۸۱۹۰
۳	ارمنستان	۳۱۰۰۱۰
۴	گرجستان	۲۷۷۰۲۰
۵	عراق	۱۲۸۲۰۰
۶	ترکیه	۷۹۰۰
۷	یونان	۵۹۰۰
۸	بلغارستان	۲۰۴۰

منبع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook*

مقایسه جریان مهاجرت به خارج در ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۰)

	کشور	تعداد مهاجران
۱	آذربایجان	۲۸۴۰۰۰
۲	ایران	۸۵۰۰۰
۳	ترکیه	۴۰۰۰۰
۴	گرجستان	۲۲۰۰۰
۵	ارمنستان	۶۰۰۰
۶	سوریه	۶۰۰۰
۷	بلغارستان	۲۰۰۰
	میانگین	۶۱۹۴۲

منابع: *UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). 2002. Correspondence on refugees and internally displaced persons. February. Geneva.*

علاوه‌بر مهاجرت به خارج، مهاجرت در بعد داخلی نیز وجود دارد، به طوری که ساکنان اصلی شهر استانبول ۲,۷۰۰,۰۰۰ هستند و ده میلیون نفر بقیه افرادی هستند که از نقاط مختلف ترکیه به این شهر مهاجرت کرده‌اند!

۱ـ۵ـ ایرانیان مقیم ترکیه

مهاجرت ایرانیان به ترکیه از زمان‌های قدیم رواج داشته، ولی در سال‌های بعد از انقلاب به دلیل شرایط جنگی و عدم نیاز به اخذ روادید برای سفر به ترکیه، مهاجرت و مسافرت ایرانیان به این کشور افزایش یافته است. اما این روند پس از خاتمه جنگ تحمیلی کاهش قابل ملاحظه‌ای داشته است.

۶ـ زبان مردم ترکیه

ترکی زبان مادری ۹۰ درصد مردم ترکیه، سومین زبان کلاسیک دنیای اسلام (بعد از عربی و فارسی) و یکی از قدیمی‌ترین زبان‌های دنیاست. بخشی از مردم ساکن کشورهای مشترک‌المنافع و برخی از نقاط جنوب شرقی اروپا و خاورمیانه نیز به این زبان تکلم می‌کنند. از میان دیگر زبان‌های رایج در ترکیه می‌توان به زبان‌های کردی و عربی نیز اشاره نمود. علاوه‌بر اینها قریب ۷۰ زبان، لهجه و گویش دیگر مانند یونانی و لادینو در ترکیه رواج دارد. زبان ترکی استانبولی، تنه اصلی زبان‌های اورال- آلتائی بوده و شاخه جنوب غربی تکامل یافته‌ی جوامع ترک زبان را تشکیل می‌دهد.

(http://www.irankulturevi.com)

جوامع ترک زبان در طول تاریخ از آسیای مرکزی به سمت شرق، شمال‌شرقی و به‌خصوص مغرب زمین گسترش یافته‌اند. با قبول دین مبین اسلام از طرف ترک‌ها، تأثیر زبان‌های عربی و فارسی بر زبان ترکی کاملاً مشهود است. تقریباً در پایان قرن نوزدهم لهجه‌های مختلف زبان ترکی همانند ترکی آذری، ترکی قزاقی و ترکی استانبولی شکل اصلی

خود را یافتند. زبان ترکی امروزه بین ۴۰۰۰ زبان زنده جهان، هفتمین زبان از نظر جمعیت متکلم محسوب می‌گردد و بیش از ۲۵۰ میلیون نفر در جهان به این زبان صحبت می‌کنند.

ترکیب زبانی مردم ترکیه

ترکی	کردی	سایر
٪۹۰	٪۹	٪۱

منبع: *http://www.irankulturevi.com*

۱ـ۶ـ اهمیت شناخت زبان ترکی

شناخت زبان ترکی از آن جهت حائز اهمیت است که این زبان امروزه به یک ابزار بسیار مهم سیاسی در دست دولت‌مردان ترک برای نفوذ در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز تبدیل شده و همین زبان موجب رشد پدیده حساس و مهمی به نام پان‌ترکیسم گردیده است که در جای خود درباره آن بیشتر توضیح داده خواهد شد.

۲ـ۶ـ ریشه‌شناسی زبان ترکی

زبان، سند هویت هر ملت است. در واقع موجودیت هر ملتی در این کره خاکی نشانگر حضور زبانی اوست. در زمینه ریشه‌شناسی زبان ترکی، نظرات متفاوت و گاه ضد و نقیضی ابراز شده است. به‌طور کلی می‌توان گفت زبان ترکی، زبانی است که ساختار قانونمند دستوری خاص خود را دارد و تاکنون آثار ماندگار زیادی به این زبان چاپ شده است.

این زبان یکی از شاخه‌های خانواده زبان‌های آلتائیک شناخته می‌شود. خانواده زبان‌های ترکی اشتراکات زیادی با یکدیگر دارند. این همانندی در عرصه آواشناسی، مورفولوژی (تحولات لغوی) و ساختار نحوی آنهاست. در بین این زبان‌ها تنها زبان‌های چوواش، خلج و یاکوت با دیگر خانواده زبان‌های ترکی تفاوت قابل توجه دارند. قدیمی‌ترین سوابق به‌دست آمده از این زبان‌ها در کنار رودخانه اورخون در مغولستان و نیز دره رودخانه ینی‌سئی در

روسیه مرکزی و جنوبی بوده که به قرن ششم میلادی باز می‌گردد.

زبان ترکی با توجه به ریشه‌های تاریخی، معیارهای جغرافیایی و اصول زبان‌شناسی به شاخه‌های زیر تقسیم می‌شود:

- اوغوز یا زبان‌های جنوب غربی که شامل زبان‌های ترکی عثمانی، قاقوز Gagaus، ترکی آذری و ترکمنی می‌باشد. در این طبقه‌بندی به لحاظ توجه به اشتراک زبان‌ها از نظر موقعیت جغرافیایی، جایگاه زبان ترکی امروزی آذربایجان ایران نیز مشخص می‌گردد.

- قبچاق یا زبان‌های شمال غربی: این شاخه شامل زبان‌هایی از خانواده زبان‌های ترکی است که عبارتند از: زبان‌های قازاق، قره قالپاق، نوقای، تاتار و باشقیر، لهجه‌های سیبری غربی، تاتارهای کریمه، کوموک، کاراچای، بالکار و کارایت.[1]

- شاخه جنوب شرقی یا گروه اویغور چاغ‌تاتی[2] که دربرگیرنده زبان‌های اوزبک، اویغور، اویغور زرد، و سالار[3] با ریشه اوغوز است.

-گروه شمال شرقی یا سیبریایی شامل زبان‌های یاکوت[4]، ساخا، دولقان[5]، آلتای، خاکاس، شور[6]، تووان[7] و توفا.[8]

- زبان چوواش که زبان منطقه ولگاست.

- زبان خلج[9]. (*http://www.irankulturevi.com/*)

دلیل عمده‌ای که زبان‌شناسان بر اساس آن معتقدند زبان‌های ترکی از خانواده زبان‌های هند و اروپایی نیستند، توجه به ساختار هجایی و آواشناسی این زبان است. البته دستور زبان ترکی نیز نشانگر آن است که این زبان خود دارای استقلال می‌باشد. تفاوت و در واقع ویژگی بارز زبان‌های ترکی در کمیت حروف صدادار آن است. وجود نُه حرف صدادار به این زبان‌ها

---

1. Karaite
2. Uyghur chagtai
3. Salar
4. Yakut
5. Dolgan
6. Shor
7. Tuvan
8. Tofa
9. Khalaj

«هارمونی هجایی» می‌دهد که در زبان‌های دیگر نیست. علاوه‌بر آن، پیچیدگی پیشوندها و پسوندها نیز نشان می‌دهد که ساختار زبان ترکی و ظرفیت‌های آن با زبان‌های هند و اروپایی متفاوت است.

درباره این که شکل‌گیری کامل زبان ادبی ترکی چه زمانی صورت گرفته، اطلاع دقیقی در دست نیست. اما کتیبه‌های اورخون ینی‌سئی یا ینی‌سو را می‌توان نام برد که ترکیب دستوری واژه‌ها و صوت‌شناسی کلمات موجود را نشان می‌دهند. اکثر منابع بر آنند که بیشتر زبان‌های خانواده ترکی از قرن هشتم میلادی آغاز شده‌اند. در این مورد زبان‌شناسان با توجه به نوع زبان‌های ترکی، تکامل هر کدام را به قرون مختلف نسبت می‌دهند. زبان‌های ترکی آسیای مرکزی در قرن هشتم شکل گرفته‌اند. در حالی که شکل‌گیری زبان ادبی «اویغوری» را بین قرون نهم تا چهاردهم میلادی تخمین زده‌اند.

زبان ترکی علاوه‌بر ترکیه و جمهوری آذربایجان، در کشورهای بلغارستان، ازبکستان، قزاقستان، قیرقیزستان، تاجیکستان، یونان و قبرس نیز رواج دارد. البته در دیگر کشورهای جهان نیز میلیون‌ها ترک زندگی می‌کنند که تنها در آلمان حدود دو میلیون نفر از آنان را می‌توان نام برد.

تا سال ۱۹۲۸، یعنی پنج سال پس از استقرار جمهوری ترکیه، تمام اسناد خانواده زبان‌های ترکی با الفبای عربی نوشته می‌شد که دلیل آن هم تأثیر قدرتمند اسلام در منطقه بود. در سال ۱۹۲۸، اصلاحات زبانی در ترکیه سبب شد الفبای جدیدی با تکیه بر حروف لاتین با ۲۸ حرف به زبان نوشتاری ترکی تبدیل شود.

مصطفی کمال بنیان‌گذار جمهوری ترکیه معتقد بود ترکیه نوین برای نیل به تمدن برتر باید از فرهنگ مغرب زمین الهام بگیرد و در این راستا در سال ۱۹۲۸ استفاده از حروف لاتین را به جای الفبای عربی مطرح ساخت. استفاده از این حروف با سیستم فونتیک زبان ترکی هماهنگی قابل قبولی دارد. این همخوانی را افزایش میزان باسوادان از آن تاریخ تاکنون نشان می‌دهد. به طوری که نرخ با سوادی در سال ۱۹۳۲ قریب ۳۵ درصد بوده و امروزه این نرخ حدود ۹۰ درصد می‌باشد.

همان‌گونه که ذکر شد، زبان ترکی مسیر طولانی پیموده و پس از تغییر و تحولات فراوان، که ناشی از وضع زندگی اجداد ترکان بوده، به وضعیت امروزین خود رسیده است. ادبیات شفاهی ترک از پیشینه ۱۵۰۰ ساله برخوردار است که به «ادبیات اوغوز» معروف می‌باشد. کتاب‌های معروف «دده قورقوت» از داستان‌های مردم ترک زبان «اوغوز» از زمره این ادبیات به شمار می‌آیند. بعدها داستان‌های «کور اوغلو»، نوشته‌های یونس امره، فضولی و اشعار مختوم قلی، وارث ادبیات اوغوزها و در مجموع، در برگیرنده ثروت معنوی ادبیات ترک گردیده‌اند.

پس از انقلاب الفبا، با تأسیس انجمن زبان ترکی در سال ۱۹۳۲ توسط آتاتورک، تلاش به‌عمل آمد تا زبان ترکی را از کلمات عربی، فارسی و غربی پاک ساخته و آن را ساده‌تر نمایند.

از نظر تاریخی زبان و ادبیات ترکی را می‌توان به سه دوره متمایز تقسیم نمود:

- *دوره ترکی قدیم (قبل از پذیرش دین اسلام توسط ترک‌ها) از قرن ۸ تا ۱۱ میلادی؛*
- *دوره فرهنگ اسلامی (دوره تأثیر اعراب و ایرانیان) از قرن ۱۱ تا اواسط قرن ۱۹ میلادی؛*
- *دوره معاصر (از زمان سلطنت سلطان عبدالمجید اول در سال ۱۸۳۹ تاکنون) که دوره تأثیر تفکر و ادبیات غربی نام گرفته است.*

سلطان ولد پسر مولانا و یونس اَمره مشهورترین و بزرگ‌ترین نویسندگان قرن سیزدهم ترکیه هستند که از خود آثاری به زبان ترکی بر جای گذاشته‌اند. یونس امره شعر را با تصوف به هم آمیخت و توانست در آثار خود که تماماً به زبان ترکی نوشته شده‌اند، مکتب خود را تا حدی از مکتب ایرانی جدا کند. بعد از یونس امره، شعرا و نویسندگان دیگری چون شیخ‌اوغلو، نافی، فضولی و نابی به ظهور رسیدند که هر یک با آثار خود بخشی از بنای ادب ترکیه را شکل دادند. علی‌رغم این که این شاعران تلاش زیادی به عمل آوردند که خود را از نفوذ ادبیات ایران دور نگه‌دارند، ولی سایه شاعران عالیقدر پارسی‌گوی همچون حافظ و سعدی و مولانا بر نوشته‌های آنان کاملاً نمایان است.

اشعار هزل و شوخی‌های ملانصرالدین که در قرن سیزدهم میلادی در آناتولی می‌زیسته نیز

بسیار دلنشین و داستان‌های کوتاه وی حاکی از روحیه شوخ مردم ترکیه دارد. هزلیات ملا به قدری مورد توجه قرار گرفته که همه مردم بالکان و شرق نزدیک و اعراب و شمال آفریقا او را می‌شناسند و از داستان‌هایش محظوظ شده‌اند.

در شعر و ادبیات جدید ترکیه آثار قدیمی شرق و غرب کمتر دیده می‌شود. در ادبیات ترک، آزادی، عشق، زیبایی و میهن‌پرستی فراوان دیده می‌شود و در میان همه طبقات از دیپلمات‌ها تا مردم کوچه و بازار رواج دارد. نامدارترین شاعر معاصر ترکیه، ناظم حکمت است که مدت‌ها به‌خاطر افکار مارکسیستی‌اش در زندان به‌سر برد اما اشعارش در میان همه حتی غیر کمونیست‌ها دست به دست می‌شد. اورحان ولی، اکتای رفعت، فاضل حسنو، جاهد کولبی و داغلار رجا از دیگر شعرا و نویسندگان معاصر ترک هستند که نقش مهمی در ادبیات ترکیه ایفا نموده‌اند. (*http://www.hamsaye.com/kultur/kulturmenu.htm*)

۳-۶- روابط فرهنگی ایران و ترکیه

روابط دو کشور همسایه ایران و ترکیه از چنان جایگاه و اهمیتی برخوردار است که دایره سخن در برشمردن حتی سر فصل‌های آن، وسیع‌تر از آن است که در اینجا بگنجد. قدمت این روابط تا حدی است که فردوسی بزرگوار، ارتباطات ایران و ترکان را به افسانه‌های ملی و میتولوژی‌ها می‌پیوندد. اما نشانه‌های مشخص و در عین حال پیوسته‌ی تاریخی این ارتباطات را باید بعد از اسلام جست‌وجو کرد.

ورود ترکان به دستگاه‌های حکومتی ایران از زمان سامانیان آغاز شد و در سلسله‌های بعد همچنان ادامه یافت تا آنجا که می‌توان گفت همزیستی ایرانیان و ترکان در کنار یکدیگر هیچ‌گاه رنگ و بوی بیگانگی نداشته و راه‌یابی اقوام ترک به سرزمین‌های آسیای صغیر و فلات آناتولی حرکتی بود که فرهنگ دیرپای آریایی ایران زمین را به آن مناطق منتقل کرد. به همین جهت در سرزمین‌های تازه نیز زبان و ادب فارسی به‌عنوان یک انتخاب طبیعی، زبان علمی و اداری و سیاسی دربار حکومت سلاطین عثمانی شد و تا اوایل قرن بیستم که سیاست وارد

عرصه فرهنگ شد و ناسیونالیسم ناظر بر انشای قوانین گردید، همچنان زبان دربار باقی ماند.

با این حال پیکره فرهنگ از اجزای بی‌شماری شکل‌یافته که بسیاری از این اجزای مشترک بین ایران و ترکیه همچنان استوار مانده و همین تمایل باعث شده که دو کشور بیش از ۴۰۰ سال آرام در کنار یکدیگر زندگی کنند. نگاهی گذرا به فرهنگ ترکیه، وجوه تشابه بسیاری را بین عناصر فرهنگی ایران و ترکیه آشکار می‌سازد که هر یک از این وجوه تشابه می‌تواند زمینه‌ساز همکاری‌های جدید و توسعه روابط در سایر ابعاد اقتصادی، سیاسی و ... باشد.

(*http://www.irankulturevi.com/tarih/din.htm*)

۴ـ۶ـ زبان و ادب فارسی در ترکیه

بی‌شک ترکیه در میان کشورهایی قرار دارد که با زبان و ادب کهنسال و غنی فارسی و فرهنگ ایرانی پیوندی دیرینه دارند. از همان آغاز استقرار سلسله‌های ترک در آسیای صغیر، این کشور به‌عنوان یکی از پایگاه‌های عمده فرهنگ ایرانی شناخته شد و تعداد شاعران و نویسندگان و ادیبان و وزرا و قضات و دانشوران ایرانی در دربار عثمانی به قدری زیادند که ذکر نام آنها در این مقال نمی‌گنجد اما نشان دهنده استحکام روابط معنوی دو ملت بوده و از گذشته‌ای خبر می‌دهند که دو کشور بسیار به هم نزدیک بودند.

هم‌اکنون حدود ۸۰۰۰ واژه مشترک بین زبان‌های فارسی و ترکی وجود دارد که در کنار سایر وجوه تشابه فرهنگی دو کشور، شرایط مناسبی را برای درک متقابل دو طرف فراهم آورده‌اند. علی‌رغم تلاش‌های زیادی که برای حذف واژه‌ها و اسامی غیرترکی از زبان ترکی به‌عمل آمده، هنوز هم اسامی زیبای ایرانی نظیر فریدون، ژاله، دریا، باران و ... در میان زنان و مردان ترک رایج است که نشان از مشترکات بی شمار فرهنگی دو کشور دارد.

(*http://www.irankulturevi.com/tarih/din.htm*)

وجود مقبره شاعر بلند پایه پارسی‌گوی، حضرت مولانا جلال الدین بلخی در قونیه شاهدی

بر این ادعاست. علاوه‌بر آن، زبان و ادبیات فارسی در مقاطع لیسانس، فوق لیسانس و دکترا در تعدادی از مهم‌ترین و معتبرترین دانشگاه‌های ترکیه تدریس می‌شود و آموزش زبان فارسی در مقایسه با سایر زبان‌های شرقی (بجز عربی) از اقبال بیشتری برخوردار است؛ هر چند که در مقایسه با زبان‌های غربی از وضعیت رضایت بخشی بر خوردار نبوده و با گذشت زمان نیز علاقمندان کمتری به‌سوی این آموزش‌ها روی می‌آورند.

با توجه به نفوذ زبان فارسی در زبان ترکی، در سال ۱۳۸۳ دانشگاه آتاتورک ارزروم که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین مرکز علمی شرق ترکیه است، گروه زبان و ادبیات فارسی را در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا در دانشکده زبان و ادبیات شرقی خود راه‌اندازی نمود. *(http://www.irankulturevi.com)*

۷ـ موسیقی ترک

قبل از ظهور دین اسلام و ترویج آن در میان ترک‌ها، شامان‌ها یا اربابان دینی ترک‌ها با چند قطعه‌ی چوب که بر نوکشان فلزی قرار داشت، به طبل‌ها نواخته و اطرافیان خود را تحت تأثیر قرار می‌دادند. ترک‌های منطقه‌ی شمال چین نیز همانند نوادگانشان یعنی هون‌ها، اویغورهای سلجوقی و عثمانیان به موسیقی علاقه وافر داشتند. تمامی سپاهیان ترک در طول تاریخ همواره گروه موسیقی نیز به‌همراه می‌بردند.

۱ـ۷ـ موسیقی کلاسیک ترک

عثمانی‌ها علاوه‌بر هنر موسیقی، برای علم موسیقی نیز اهمیت خاصی قائل بودند. بعضی معتقدند موسیقی ترک اصالتی عربی، فارسی، یونانی یا بیزانسی دارد. اما باید گفت موسیقی ترک از نظر چارچوب کلی، اصالتی ترک دارد. اما همانند دیگر رشته‌های هنری، موسیقی ترک نیز از فضای هنری و فرهنگی تمدن‌های اطرافش تأثیر پذیرفته است.

موسیقی ترک را بسته به محیط‌های مختلف می‌توان چنین توصیف کرد:

در شهرها و دربار: کار[1]، بسته[2] و سماعی[3].

در مساجد: اذان، دعا، صلاح، تکبیر، تمجید و مناجات.

در تکیه‌ها: دوراک[4] و الهی[5].

در روستاها:تورکو[6].

در مناطق مرزی: موسیقی سرحدی.

در پادگان‌ها: موسیقی مهتران.

ترک‌ها مردمی شاداب بوده و هنوز آداب و رسوم دیرینه خود را حفظ کرده‌اند.

بعد از فتح استانبول و تشکیل مکتب‌های موسیقی در دربار، استادان بسیاری تربیت شده و موسیقی ترک زیر بنای خود را یافت. این روند تکامل موسیقی ترک را در شش دوره می‌توان بررسی کرد.

- دوره‌ی آمادگی بین سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۴۳۰م که تا دوره‌ی عبدالقادر مراغه‌ای به طول انجامید؛
- دوره‌ای که از عبدالقادر مراغه‌ای آغاز و تا عطری که بین سال‌های ۱۶۴۰ و ۱۷۱۲ می‌زیست به طول انجامید و اولین دوره‌ی کلاسیک نامیده می‌شود؛
- دوره‌ای که از عطری تا دده آفندی بین سال‌های ۱۷۷۸ الی ۱۸۴۶ ادامه یافته و دوره‌ی کلاسیک آخر نامیده می‌شود؛
- دوره‌ی نئوکلاسیک بعد از دده آفندی؛

---

1. Kar
2. Beste
3. Semai
4. Durak
5. Ilahi
6 .Türkü

- دوره‌ی موسیقی رومانتیک بین سال‌های ۱۸۸۰ الی ۱۹۵۰ که از مشخصه‌های آن روی کار آمدن استادانی نظیر سعادت‌الدین است؛
- دوره‌ی رفرم در موسیقی که با سعادت‌الدین آغاز و تا کنون ادامه دارد. نظام موسیقی ترک از ۲۴ نیم پرده و ۲۵ پرده، دستگاه‌ها، اصول و فرم‌ها تشکیل می‌شود.

۲ـ۷ـ موسیقی مردمی[1]

موسیقی خلق تمامی ترانه‌های مردمی و رقص‌های محلی را در برگرفته و با آواز یا بدون آن اجرا می‌گردد. به موسیقی مردمی با احتساب میزان، KIRIK HAVA و بدون احتساب میزان، UZUN HAVA می‌گویند. از میان انواع UZUN HAVA می‌توان به بوزلاک[2] و ترکمن[3]، مایا[4] و مرثیه اشاره کرد که در مناطق مختلف آناتولی نواخته می‌شود. انواع موسیقی KIRIK HAVA را می‌توان به‌صورت YİĞİTLEME، GÖZELTLEME TAŞLAMA، NİNNİ و اسامی دیگر طبقه‌بندی نمود. این ترانه‌ها هنگام جدایی و دوری از وطن و معشوق، مرگ، رفتن به خدمت سربازی و عروسی اجرا می‌گردند.

۳ـ۷ـ موسیقی دوران جمهوریت

انقلاب جمهوریت، اندیشه هنری را نیز تحت تأثیر قرار داد. در سال ۱۹۲۴ مکتب تعلیم موسیقی آنکارا با انتقال گروه موسیقی دربار عثمانی به این شهر، تحت عنوان ارکستر فیلارمونیک ریاست جمهوری کار خود را آغاز نمود. بعد از آنکارا در استانبول و ازمیر نیز کنسرواتورهای دولتی تأسیس شد و تدریس آن آغاز گردید. بعد از دهه‌ی ۱۹۴۰، فضای

---

1. Halk muzik
2. BOZLAK
3. TUREKEMEN
4. MAYA

مناسبی برای استعدادهای جوان فراهم شده لیلا گنجر با صدای اسپرانو و اورحان گؤنک با صدای باریتون در این دوره ظهور نمودند.

امروزه دانشگاه‌های مختلف ترکیه، کنسرواتورهای خصوصی، شهرداری‌ها، ارکسترهای آماتور و گروه‌های کر، انواع موسیقی ترک را زنده نگه‌داشته‌اند. (http://www.hamsaye.com)

۸ـ موزه‌های ترکیه

نخستین موزه ترکیه در اواسط قرن نوزدهم احداث شد. تا آن زمان آثار ارزشمند قدیمی در خزانه‌ی اندرون، در دایره‌ی خرقه سعادت و دایره‌ی امانات قدس (واقع در توپکاپی‌سرای) نگه‌داری می‌شدند. در سال ۱۸۴۶ نخستین موزه عثمانی در محل کلیسای «آیا ایرینی» احداث شد و در سال ۱۸۶۹ این موزه کوچک به نام «موزه همایون» نامیده شد. با حفریات متعدد باستان‌شناسی که در طول سال‌های بعد به‌عمل آمد، تعداد زیادی اثر باستانی کشف شد. کشف این آثار، ضرورت احداث موزه‌های دیگر را مطرح ساخت. با استقرار جمهوریت توجه بیشتری به موزه‌ها شد و از آن سال به بعد، موزه‌های متعددی ساخته شد که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- موزه‌های باستان‌شناسی که در اغلب شهرها نظیر آنکارا، استانبول، ازمیر، قونیه، آنتالیا، آدانا و بورسا فعالیت می‌کنند.

- موزه‌های تاریخ، تاریخ هنر و مردم‌شناسی که بیشتر آثار فرهنگی- هنری دوره‌های سلاجقه آسیای صغیر و عثمانیان را در خود جای داده‌اند. از جمله این موزه‌ها، می‌توان موزه‌های توپکاپی، آثار ترک- اسلامی (هر دو در استانبول)، موزه مولانا در قونیه و موزه مردم‌شناسی آنکارا را نام برد.

- بناهای یادبود که از نظر تاریخی حائز اهمیت می‌باشند. مانند بنای یادبود شهدا در چاناک کاله

- موزه‌هایی که خاطرات حوادث بزرگ و بزرگان ترک را زنده نگه می‌دارند. مانند

موزه‌های جمهوریت و جنگ استقلال آنکارا، موزه ضیاء گوک آلپ دیاربکر و موزه توفیق فکر استانبول.

- خانه‌های موزه‌ای که از نظر معماری و تاریخی حائز اهمیت هستند. مانند خانه مراد بورساو.

به‌جز این پنج دسته، موزه‌های دیگری در ارتباط با نهادها نیز وجود دارند. مانند موزه نظامی و موزه مطبوعات و امثال آنها.

مجموع موزه‌های ترکیه در سال ۲۰۰۱ بالغ بر ۱۷۱ موزه بوده است. در میان شهرهای ترکیه بیشترین تعداد موزه در استانبول واقع شده است (۱۶ موزه) و رتبه‌های دوم و سوم به ترتیب از آن قونیه (۱۰ موزه) و بورسا (۹ موزه) می‌باشد. آنکارا دارای ۵ موزه است.

در موزه‌های ترکیه جمعاً ۲۷۳۳۶۵۷ قطعه اشیا و اثر تاریخی نگه‌داری می‌شود که در میان آنها بیشترین سهم به سکه‌ها تعلق دارد (۱۵۸۴۵۴۵ قطعه). یکی از ویژگی‌های مهم موزه‌های ترکیه نگه‌داری نسخه‌های خطی است.

موزه‌های ترکیه از مراکز جذب توریست و کسب درآمد اقتصادی این کشور بوده و در طول سال ۲۰۰۱ تعداد ۱۸۱۳۳۴۷۳ نفر از این موزه‌ها دیدار کرده‌اند که ۱۱۳۱۳۱۴۴ نفر آنان خارجی بوده‌اند. جمع درآمد سالانه موزه‌ها در سال ۲۰۰۱ بالغ بر ۴۰ میلیون دلار بوده است. مجموع کارکنان موزه‌ها ۲۰۳۰ نفر (۱۶۲۷ نفر مرد و ۴۰۳ نفر زن) می‌باشد.

برخی از موزه‌های مهم ترکیه عبارت‌اند از:

موزه تمدن‌های آناتولی آنکارا

موزه تمدن‌های آسیای صغیر در محله محمود پاشا، (نام صدراعظم سلطان محمد فاتح) قرار دارد که بنای آن در طول سال‌های ۱۴۶۴ تا ۱۴۷۱ ساخته شده است. در سالن اصلی این موزه که بر روی چهار پایه استوار است و ده گنبد دارد، آثار در دو بخش به نمایش گذارده شده‌اند: در سالن میانی که با گنبدها پوشیده شده آثار سنگی جای دارند و در سالن‌های جنبی آثار کوچک

دیده می‌شوند. آثار موجود در سالن میانی از مراکز دوره هیتی (نظیر آلاجاهویوک، اصلان تپه و ...) به‌دست‌آمده‌اند و آثار موجود در سالن‌های جنبی به بخش‌های مختلفی چون دوره‌های پالئولیتیک، نئولیتیک، کالکولیتیک، برنز، کلنی‌های بازرگانی آسور، هیتی و ... تقسیم شده‌اند.

۱ـ۸ـ موزه فضای باز نمرود آدی‌یامان

کوه نمرود به ارتفاع ۲۱۵۰ متر در ۱۰۳ کیلومتری شهر آدی‌یامان قرار دارد و در آن مجسمه‌های خدایان چون زئوس، آپولون و هراکلس و حیواناتی چون شیر و عقاب دیده می‌شود.

۲ـ۸ـ موزه باستان‌شناسی اِفِس (ازمیر)

این موزه در آغاز در قصبه سلجوق واقع در ۷۰ کیلومتری ازمیر و بر سر راه خرابه‌های افس بنا شده بود. آثاری که از حفریات افس به‌دست آمدند، ضرورت احداث موزه جدیدی را مطرح کردند. این موزه جدید در سال ۱۹۶۴ گشایش یافت. آثار موجود در موزه باستان‌شناسی افس در یک سالن کوچک، یک سالن بزرگ و محوطه روباز به نمایش گذاشته شده‌اند. از میان مشهورترین آثار موجود در این موزه، می‌توان به مجسمه آرتمیس اشاره کرد که متعلق به قرن دوم میلادی است. در سالن بزرگ، مجسمه‌هایی نظیر مجسمه زئوس و در سالن کوچک، آثار مختلف متعلق به ادوار یونان و روم در داخل ویترین‌ها قرار گرفته‌اند.

۳ـ۸ـ موزه توپکاپی استانبول

موزه توپکاپی‌سرای با داشتن بیش از دویست هزار سند، ۸۶ هزار کتاب و بیست سالن، مملو از شاهکارهای نفیس تاریخی و یکی از بزرگ‌ترین موزه‌های جهان است. سلطان محمد فاتح پس از فتح استانبول (۱۴۵۳م) نخستین کاخ خود را در میدان بایزید (محل کنونی دانشگاه استانبول) و دومین کاخ خود را با عنوان «سرای جدید» با مساحت ۸۲ هزار متر مربع در محل فعلی موزه توپکاپی‌سرای بنا کرد. این کاخ سال‌های سال محل اقامت سلاطین عثمانی بود. این

موزه، سه حیاط اصلی دارد که از سه دروازه (باب همایون، باب‌السلام، و باب‌السعاده) می‌توان وارد آنها شد. در این موزه البسه سلاطین، آثار ارزشمند متعلق به کاخ‌های سلطنتی (از جمله تخت نادرشاه)، تابلوهای نفیس نقاشی، جواهرات، مینیاتورهای ارزشمند (از جمله یک شاهنامه فردوسی)، اشیایی که گفته می‌شود متعلق به پیامبر اسلام(ص) می‌باشند و در دایره خرقه سعادت نگه‌داری می‌شوند، نسخه‌های خطی که در کتاب‌خانه احمد سوم قرار گرفته‌اند و کلکسیون اسلحه جای گرفته است.

۸ـ۴ـ موزه ایاصوفیه استانبول

اگر ایاصوفیه (ایاصوفیا) به‌عنوان موزه شناخته شده، نه به خاطر اشیایی است که درون قرار گرفته، بلکه به خاطر خود ساختمان آن است که آن را جزء موزه‌ها در آورده است. ساخت بنای ایاصوفیه به‌عنوان کلیسا در سال ۳۲۶ میلادی از سوی کنستانتینوس امپراتور روم آغاز شد و بعداً طی سال‌های ۵۳۲ تا ۵۳۷ از طرف امپراتور ژوستینیانوس به اتمام رسید. ساختمان بر روی ۱۰۷ ستون نشسته که از میان آنها ۴۰ ستون در طبقه تحتانی و بقیه در طبقه فوقانی قرار گرفته‌اند.

پس از فتح استانبول در سال ۱۴۵۳، کلیسای ایاصوفیه به مسجد تبدیل شد و در سال ۱۹۳۴ به‌عنوان موزه مورد استفاده قرار گرفت. موزه ایاصوفیه با مناره‌ها، محراب و منبر متعلق به دوره عثمانی آراسته شده است.

۸ـ۵ـ موزه دولما باغچه سرای استانبول

سلطان عبدالحمید پس از آنکه در سال ۱۸۳۹ بر تخت نشست، در صدد احداث کاخی بر آمد که بتواند در آنجا اقامت کند. ساختمان این کاخ که دلمه باغچه‌سرای نام گرفته و تحت تأثیر معماری اروپا به سبک رنسانس و باروک ساخته شده، در سال ۱۸۵۳ به پایان رسید و برای تزئینات آن حدود ۴ میلیون قطعه طلا صرف شد. تابلوهای نقاشی، چهل‌چراغ‌ها و ظروف چینی، دلما باغچه‌سرای را به صورت یک موزه هنری بی‌نظیر در آورده‌اند.

(http://www.irankulturevi.com/marakez/muze.htm)

۹ـ کتابخانه‌های ترکیه

کتابخانه در میان ترک‌ها سابقه‌ای طولانی دارد. بعضی‌ها معتقدند که نخستین کتابخانه ترک در آسیای میانه از سوی ایغورها احداث شد و برخی دیگر مدعی هستند که از حفریات باستان‌شناسی در سرزمین ترکان، تعدادی نسخه خطی به‌دست‌آمده است. آنچه مسلم است ترکان از دوره سلجوقیان به بعد به تأسیس کتابخانه پرداختند و در عهد عثمانی اهمیت بیشتری به آن دادند. از میان بهترین کتابخانه‌هایی که در دوره عثمانی تأسیس شده‌اند می‌توان به کتابخانه بایزید (در داخل مسجدی به همین نام)، کتابخانه فاتح (در بطن مدرسه‌ای به همین نام)، کتابخانه ملامراد (در داخل درگاه نقشبندی)، کتابخانه توپکاپی‌سرای (در داخل کاخ سلطنتی) و کتابخانه نور عثمانیه اشاره نمود.

امروز علاوه‌بر کتابخانه‌های آموزشی (در داخل مدارس و دانشگاه‌ها) و کتابخانه‌های تحقیقاتی (در بطن مؤسسات پژوهشی) تعداد ۱۳۵۰ کتابخانه عمومی و ۷۲ کتابخانه کودک در ترکیه مشغول فعالیت می‌باشند. مجموع کتاب‌های موجود در این دو نوع کتابخانه به ترتیب ۱۲۳۹۸۹۱۳ و ۴۴۶۳۲۲ جلد می‌باشد. در سال ۲۰۰۱ تعداد ۲۰۹۶۴۱۷۲ نفر (۱۰۷۶۷۷۲۴ مرد و ۱۰۱۹۶۴۴۸ زن) از کتابخانه‌های عمومی و تعداد ۶۹۸۹۹۰ نفر از کتابخانه‌های کودک استفاده کرده‌اند. تعداد کارکنان کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های کودک ۲۸۲۹ باب کتابخانه می‌باشد.

بعضی از کتابخانه‌های مهم ترکیه عبارتند از:

۱ـ۹ـ کتابخانه آنکارا (کتابخانه ملی ترکیه)

هسته اولیه کتابخانه ملی ترکیه در سال ۱۹۴۶ در مدیریت نشریات وزارت آموزش ملی تشکیل شد. این کتابخانه که از سال ۱۹۸۳ به بعد در محل فعلی خود مشغول فعالیت می‌باشد، در زمینی به مساحت ۳۹ هزار متر مربع ساخته شده و از سه بلوک تشکیل یافته است. بخش‌های مختلف کتابخانه ملی ترکیه را اتاق‌های کار، سالن‌های مطالعه، انبارهای کتاب،

سالن‌های مخصوص نمایشگاه و سمینار، مرکز اطلاع رسانی، کتابخانه گویا، بخش‌های آرشیو، نقشه، میکروفیلم، عکاسی و چاپخانه تشکیل می‌دهند. مجموعه مواد موجود در کتابخانه (کتب و اقلام غیرمکتوب) بالغ بر ۱۲۳۸۲۱۰ می‌باشد که حدود نهصدهزار آن کتاب است. تعداد کارکنان کتابخانه ملی ترکیه بالغ بر ۲۰۳ نفر می‌باشند.

تنها استادان، پژوهشگران و دانشجویان می‌توانند از کتابخانه ملی ترکیه استفاده کنند و دانش‌آموزان مدارس حق استفاده از کتابخانه را ندارند. این کتابخانه یکی از مجهزترین کتابخانه‌های ترکیه است و از سال ۱۹۸۷ به این طرف رایانه را به خدمت کتابداری گرفته است. از میان انتشارات این کتابخانه علاوه‌بر دو مجله کتاب‌شناسی می‌توان به نمایه انتشارات دولتی و نمایه مقالات روزنامه‌های برگزیده اشاره کرد. فهرست مشترک نسخه‌های خطی ترکیه، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌های مهم، فهرست مشترک آثار چاپی، فهرست مشترک آثار خارجی موجود در کتابخانه‌های ترکیه از دیگر انتشارات کتابخانه ملی ترکیه می‌باشند.

۲ـ۹ـ کتابخانه آنکارا (کتابخانه بنیاد تاریخ ترک)

این کتابخانه که وابسته به بنیاد عالی فرهنگ، زبان و تاریخ آتاتورک می‌باشد، در سال ۱۹۳۱ همزمان با تشکیل انجمن تحقیق تاریخ ترک احداث شد. کتابخانه بنیاد که در آغاز در دانشکده زبان، تاریخ و جغرافیای دانشگاه آنکارا قرار گرفته بود، بعداً با تغییر عنوان به محل کنونی خود منتقل شد. اغلب آثار موجود در این کتابخانه جنبه تاریخی دارند.

۳ـ۹ـ کتابخانه آنکارا (کتابخانه بنیاد زبان ترک)

این کتابخانه نیز مانند کتابخانه بنیاد تاریخ ترک، به بنیاد عالی فرهنگ، زبان و تاریخ آتاتورک وابسته است و از سال ۱۹۳۲ به این طرف فعالیت می‌کند. اغلب آثار موجود در این کتابخانه در ارتباط با ادبیات، زبان و زبان‌شناسی است.

۴ـ۹ـ کتابخانه استانبول (کتابخانه دانشگاه استانبول)

این کتابخانه در سال ۱۹۲۴ با عنوان «کتابخانه دارالفنون» در ساختمان مدرسه القضاه احداث شد و در سال ۱۹۹۳ به «کتابخانه دانشگاه استانبول» تغییر نام داد. هسته اصلی کتابخانه را آثاری تشکیل می‌دهند که از کتابخانه ییلدیز سرای منتقل شده بودند. سپس کتاب‌های خالص آفندی، صاحب ملا و رضاپاشا به آن افزوده شدند. در سال ۱۹۵۳ نیز بیش از یک هزار اثر از سوی ابن‌الامین محمود کمال اینال به مجموعه کتابخانه افزوده شد.

کتابخانه دانشگاه استانبول آثار ارزشمندی دارد که اغلب جزء نوادر به حساب می‌آیند. جمع آثار خطی موجود در کتابخانه دانشگاه استانبول ۱۸۶۰۲ نسخه است که از میان آنها ۱۶۱۵ نسخه به زبان فارسی است. بعضی از آنها از قبیل نسخه میناتوردار شاهنامه فردوسی از شاهکارهای هنری موجود در این کتابخانه محسوب می‌شوند.

(http://www.irankulturevi.com/marakez/ketabkhane.htm)

۱۰ـ نژاد مردم ترکیه

خواستگاه اصلی مردم ترک به درستی معلوم نیست. اما برخی معتقدند ترک‌ها از آغاز در جنوب سیبری و ترکستان سکونت داشته و بعدها به‌سوی غرب و جنوب مهاجرت کرده و پراکنده شده‌اند. نژاد ترک در واقع شاخه‌ای از نژاد آریایی است و ترک در زبان فارسی به معنی شجاع و در زبان ترکی به معنی قوی و قدرتمند به کار رفته است.

امروزه عمده نژاد ترک در آسیا زندگی می‌کنند و مهم‌ترین وجه مشترک فرهنگی آنها جدا از تاریخ و زبان، دین اسلام است.

پیش از ترکان، اقوام هیتی در آناتولی ساکن بودند که تمدنی همپای تمدن مصر و میان‌رودان (بین‌النهرین) داشتند. اما ترکیه به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص خود که مانند پلی اروپا و آسیا را به هم متصل می‌کند، همواره محل گذر قبائل مهاجر بوده و به‌طور طبیعی بسیاری از این قبایل در این سرزمین مستقر شده‌اند. ولی آناتولی طی قرن‌ها جایگاه اختلاط

گروه‌های مختلف فرهنگی و نژادی بوده و نژادهای بسیاری در آن پدید آمده و نابود شده‌اند.

علاوه‌بر ترک‌ها، کردها، ارامنه، گرجی‌ها، یونانی‌ها و اعراب نیز در سرزمین ترکیه ساکن‌اند که البته از اقلیت‌های نژادی محسوب می‌شوند. کردها بزرگ‌ترین این اقلیت‌ها هستند که جمعیتی بین ۱۲ تا ۱۴ میلیون نفر دارند و عمدتاً در مناطق جنوب شرقی ترکیه در نزدیکی مرزهای ایران و عراق مستقر می‌باشند. این گروه به زبان کردی و با لهجه‌های مختلف (کرمانجی، زازا و ...) تکلم می‌کنند. ارامنه عمدتاً در شمال شرق و حوالی استان وان ساکن‌اند و آنان که از مکنت و ثروت بیشتری برخوردارند، ساکن استانبول شده‌اند. گرجی‌ها در سواحل دریای سیاه حد فاصل ترابزون و مرز گرجستان ساکن می‌باشند و یونانی‌ها نیز در استانبول و ازمیر سکونت دارند. اعراب هم در مجاورت مرزهای سوریه و عراق در استان‌های جنوب شرقی ترکیه زندگی می‌کنند.

ترکیب نژادی مردم ترکیه

ترک	کرد	عرب	سایر
٪۸۶	٪۱۱	٪۱	٪۲

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

در میان اقلیت‌های قومی مذکور، دو گروه کرد و ارمنی به دلیل تلاش برای حفظ اصالت‌های قومی و فرهنگی خود و تأکید بر آن، از ترکیب با جامعه ترک خودداری کرده و بدین لحاظ مسائل مختلف از جمله مشکلات امنیتی فراوانی را برای دولت ترکیه ایجاد نموده‌اند؛ به ویژه کردها به دلیل تعصب قومی شدیدی که دارند، نگرانی‌های زیادی برای دولت‌مردان آنکارا ایجاد کرده و تاکنون تلاش زیادی برای کسب استقلال به‌عمل آورده‌اند.

ارامنه، اقلیت بسیار کوچکی هستند که در دوران عثمانی حدود ۶۰۰۰۰۰ نفر از آنان به روسیه و سوریه کوچ کرده و تعداد زیادی نیز کشته شدند. ظاهراً علت این مهاجرت‌ها و کشتارها ترس دولت عثمانی از همکاری ارامنه با دولت روسیه و جلوگیری از جدایی مناطق

شمال شرق ترکیه بوده است. ولی این اقدامات امروزه انگیزه انتقام‌جویی گروه‌های افراطی ارمنی شده و هر از چند گاهی مقامات ترک، طی اقدامات تلافی‌جویانه توسط این گروه‌ها ترور می‌شوند.

۱۱ـ دین در ترکیه

(http://www.diyanet.gov.tr/)

ترکیه حدود ۶۰۰ سال مرکز خلافت دنیای اسلام بوده و مردم آن دارای اعتقادات مذهبی عمیقی می‌باشند. اما اعتقاد به مذاهب مختلف و تفاوت مذهبی در میان اقشار مختلف مردم، یکی از ویژگی‌های اصلی ساختار دینی ترکیه محسوب می‌گردد که هر محققی باید در پژوهش‌های خود آن را مورد مداقه و امعان نظر قرار دهد تا بتواند ریشه‌های اسلام‌گرایی و سکولاریسم در ترکیه را بهتر بشناسد.

مسجد سلطان احمد در استانبول

طبق قانون اساسی ترکیه، این کشور دین و مذهب رسمی ندارد (در نخستین قانون اساسی جمهوری ترکیه که در سال ۱۹۲۴ میلادی تهیه شد، دین رسمی جامعه، اسلام تعیین گردید اما در اصلاحات سال ۱۹۲۸، این اصل حذف و با تأکید بر جدایی دین از سیاست، ترکیه کشوری با دولت و حکومت لائیک (تفکیک دین از سیاست) معرفی شد) ولی برابر آمارهای منتشر شده، ۹۸٪ مردم ترکیه مسلمان و ۲٪ بقیه مسیحی، کلیمی و پیروان سایر ادیان می‌باشند. مسلمانان ترکیه اکثراً تابع مذاهب اهل سنت بوده و به دو شاخه عمده حنفی در مرکز و غرب و شافعی که در مناطق شرقی مستقرند، تقسیم می‌شوند، به گونه‌ای که اغلب ترک‌ها، حنفی مذهب و اغلب کردهای ساکن ترکیه شافعی مذهب می‌باشند. مسلمانان ترکیه مردم مؤمن و با ایمان بوده و به انجام

فرایضی مذهبی خود پایبند هستند به گونه ای که هر روز:

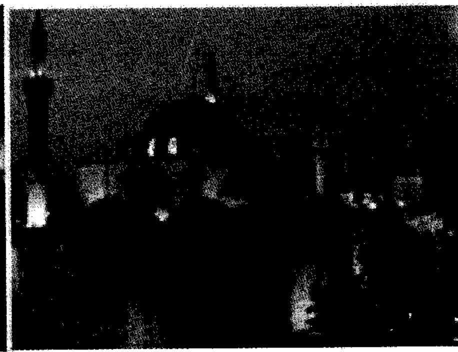
- ۲/۵ میلیون نفر از مردم ترکیه برای انجام عبادت به مساجد می‌روند.
- *۱۱ میلیون نفر از مردم هر جمعه برای شرکت در نماز جمعه به مساجد می‌روند.*
- *۱۹ میلیون نفر برای شرکت در مراسم عید فطر در پایان ماه رمضان و عید قربان به مساجد می‌روند.*

۵۵ درصد مردم ترکیه بین سنین ۴۶ تا ۶۰ سال روزه می‌گیرند.

و

۸۰ درصد دانش‌آموزان مدارس و ۵۴ درصد دانشجویان دانشگاه‌ها در ماه رمضان روزه می‌گیرند. (وطن-۸۳/۳/۱)

مذهب شیعه در ترکیه به دو شاخه شیعه علوی و شیعه اثنی‌عشری تقسیم شده است، به طوری که حدود یک میلیون نفر شیعه اثنی عشری که عمدتاً در حاشیه مرزهای ایران و استان قارص و شهرهای استانبول و آنکارا مستقر می‌باشند، در این کشور وجود دارد و حدود یک پنجم کل جمعیت را نیز شیعیان علوی تشکیل می‌دهند که تنها به امامت حضرت علی (ع) اعتقاد داشته و عمدتاً از پیروان حاج بکتاش ولی نیشابوری می‌باشند.

قونیه مدفن حضرت مولانا

شانلی اورفا محل تولد حضرت ابراهیم

دین در ترکیه تحت نظارت دولت بوده و سرپرستی امور دینی و آموزش مذهب و اقدامات

مربوط به آن به عهده سازمانی به نام سازمان امور دیانت است که دارای تشکیلات بسیار وسیعی در سراسر خاک ترکیه بوده و از نظر بزرگی و اهمیت پس از وزارت کشور و وزارت دفاع در مقام سوم قرار دارد. (حتی جلوتر از وزارت خارجه!) که این خود می‌تواند جایگاه و اهمیت دین را در جامعه ترکیه نشان دهد. در ترکیه میان اقلیت‌های دینی تفاوتی وجود ندارد و گروه‌های مذهبی صرف نظر از عقیده و مرامی که دارند، با صلح و دوستی در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند.

ترکیب مذهبی جمعیت ترکیه

مسلمان	مسیحی و کلیمی
٪۹۸	٪۲

منبع: http://www.irankulturevi.com/

به طور کلی اسلام در ترکیه دارای ابعاد گوناگون و ناهمگون است. طریقت‌گرایی و گروه‌گرایی مذهبی در ترکیه بسیار رواج داشته و همین امر موجب شده که متولیان هر گروه به دنبال منافع خود بوده و در چنین وضعیتی احزاب مختلف از موقعیت استفاده نموده و با جلب توجه مردم، آرای آنان را به خود اختصاص دهند. ممکن است کسانی‌که از دور مسائل ترکیه را دنبال می‌کنند، تصور کنند ترکیه آماده ظهور نوعی انقلاب اسلامی است در حالی‌که اسلام در جامعه ترکیه علی‌رغم ریشه‌های عمیق، متفاوت از اسلام دیگر کشورهای همسایه بوده و طریقت‌گرایی و فرقه‌گرایی مذهبی و فقدان رهبری مورد قبول تمامی فرقه‌ها و طریقت‌ها، این کشور را فاقد ظرفیت‌های لازم برای رشد جنبش‌های بسیج‌گونه مذهبی نموده است.

۱ـ۱۱ـ شیعیان ترکیه

کسی به درستی از آمار دقیق شیعیان ترکیه مطلع نیست ولی بر اساس برخی آمارها، تعداد شیعیان حدود یک میلیون نفر تخمین زده شده‌است که عموماً در استان قارص در مجاورت مرزهای ایران زندگی می‌کنند. اینان کسانی هستند که از ایران و کشورهای مسلمان‌نشین

شوروی سابق به این منطقه مهاجرت نموده و در نواحی قارص، آرالیک و ایغدیر مستقر شده‌اند.

در ترکیه میان شیعه و سنی نزاعی وجود نداشته اما شیعیان به‌طور تاریخی بیشتر از اهل سنت از سوی دولت‌ها تحت فشار بوده‌اند. تشیع در ترکیه فاقد حضور بارز در جامعه بوده، حتی به عنوان اقلیت نیز رسمیت ندارد. شیعیان در اغلب شهرهای شیعه‌نشین دارای مساجد مخصوص به خود بوده و در استانبول از انسجام بیشتری برخوردار می‌باشند.

۲ـ۱۱ـ علویان ترکیه

علی‌رغم آمارهای متناقض از جامعه علویان (متغیر از سی درصد تا ده درصد)، جمعیت آنها را حدود ۱۵ درصد و زیر بیست درصد جمعیت تقریباً ۷۰ میلیونی ترکیه یعنی تقریباً ۱۰ تا ۱۳ میلیون نفر تخمین زده‌اند که احتمالاً ۲۰ درصد آنها را نیز علویان کرد تشکیل می‌دهند.

فرهنگ علوی، به دلیل پیشینه سرکوب و طرد در دوران عثمانی، اساساً در مناطق روستایی و دور از دسترس، رشد کرده و باقی مانده است. علی‌رغم برخی شباهت‌ها نظیر تلقی یکسان علوی‌ها و سنی‌ها از مفهوم شهروندی و اشتیاق جهت ترقی علویان و شیوه زندگی سنتی آنها در مقایسه با اهل سنت، علویان برای انطباق با جهان مدرن به تغییر و تحولات بیشتری نیاز دارند. به‌طور مثال روستاییان سنی مذهب بسیار مشتاق‌اند تا از دین و عقاید خود سخن گویند و دیگران را به قبول آن ترغیب نمایند. اما در مقابل، علویان به کتمان اسرار خویش اهمیت می‌دهند. به‌زعم اکثریت علویان، با آنکه دولت ترکیه از جنبه حقوقی و قانونی، لاییک و عرف‌گرا می‌باشد، اما تأکید بر ایجاد انسجام و همبستگی باعث شده تا اداره امور دینی و کنترل مساجد را به‌دست گرفته و مدارس امام خطیب را با برنامه درسی واحد و یکسان در سراسر ترکیه تأسیس نماید. این امر، خواه ناخواه به تقویت موضع اهل سنت و تضعیف علویان و مذهب آنان می‌انجامد؛ زیرا آنها را از وسایل کافی برای انتقال مواریث و معتقدات خویش به نسل‌های بعدی محروم می‌کند. از این‌رو از اوایل دهه ۱۹۹۰، مطالبات مختلفی در این زمینه

مطرح شده که از منع فعالیت اداره امور دینی در نواحی علوی‌نشین تا ایجاد دانشکده‌های الهیات علوی و گنجاندن عقاید دینی آنان در کتب درسی، متغیر بوده است. البته این وضعیت، یعنی اعتراض به تضییع حقوق اقلیت علوی و نادیده گرفتن آن، امری نسبتاً جدید است؛ زیرا علویان از همان نخستین روزهای تأسیس جمهوری ترکیه از آن حمایت کرده و عرف‌گرایی آن را ستوده‌اند که پایانی بر رفتار خشونت‌آمیز و قهرآلود حکومت عثمانی با آنان بود. در آن زمان اکثریت قاطع علویان، روستانشین و گاه کوچنده بودند. نسل‌های اولیه علویان عصر جمهوری، علایق دینی نداشتند و جذب گروه‌های چپ‌گرا شدند. از این‌رو گرایش غیردینی و بعضاً ضددینی آنان باعث شد مدت‌ها علوی‌گری با سوسیالیسم و کمونیسم مترادف باشد. *(ینی شفق- ۸۴/۵/۳۰)*

۳-۱۱- مقایسه جوامع علوی و جوامع سنی‌نشین

علویان در مقایسه با اهل تسنن از چند جهت با یکدیگر تفاوت دارند و عکس‌العمل آنها در قبال تحولات جامعه بزرگ‌تر یعنی کشور، متفاوت است. به‌طور مثال در حالی‌که علوی‌ها، مهاجرت به شهرهای بزرگ و به‌الخصوص خارج از کشور را برای کار و تهیه وسایل آسایش و معیشت خود ترجیح می‌دهند، سنی‌ها، ماندن در روستا و شهرهای خود و آوردن امکانات به آن نقاط و تبدیل روستاها به شهر را دنبال می‌کنند. در جوامع علوی، دده‌ها که مرجع دینی نیز می‌باشند، به حل و فصل اختلافات و مشکلات می‌پردازند. اینان که به واسطه تولد در خانواده‌ای که نسبت خود را به حاجی بکتاش ولی (بنیان‌گذار طریقت بکتاشیه و یکی از شخصیت‌های مقدس علویان) می‌رسانند، از امتیازات خاصی برخوردارند و وسیله انتقال معارف و مناسک و معتقدات مذهبی نیز بوده‌اند. اما در جوامع سنی‌نشین، هیچ‌کس به‌دلیل تولد در خانواده‌ایی خاص حق تسلط بر دیگران را ندارد. اما همه مردها بر همسرانشان استیلا دارند، حال آنکه در جامعه علوی روابط مرد و زن با مساوات بیشتری همراه است. در جوامع اهل سنت، امام جماعتی وجود دارد که برخی مراسم مذهبی را برگزار می‌کند. ائمه جماعات منسوب اداره امور دیانت‌اند و

اغلب بر ایمان فردی و رعایت اصول عرف‌گرایی تأکید دارند. محل عبادت و تجمعات مذهبی نیز مساجد است. اما در جوامع علوی مسجدی وجود ندارد و تفسیر دین با دده‌هاست و مراسم دینی که با مناسک اهل سنت تفاوت‌های زیادی دارد، در جم یا جمخانه صورت می‌گیرد. اسلام، عنوان عام عقاید سنی‌هاست و آنان اغلب اسلام را مترادف اعتقاد به نص قرآن، نمازگزاردن در مسجد و اصول دین می‌دانند، در حالی‌که علویان ارزش این عقاید را تنزل می‌دهند و بر شروط علوی بودن تأکید دارند. که عبارت‌اند از: *بر دست، زبان و شهوت خود مسلط باش!* این اصول به راحتی در معرض تفاسیر گوناگون قرار می‌گیرند.

درگیری و اختلاف میان گروه‌های صاحب شجره و اصل و نسب، ویژگی دیگر جوامع علوی می‌باشد. در زمان تهدیدات ممکن است گروه‌ها با یکدیگر ائتلاف کنند و در هر حال میانجی‌ها که مقدس‌تر و معتبرتر از دیگر صاحب نسق‌ها و نسب‌ها می‌باشند، برای مصالحه میان گروه‌ها و افرد متخاصم تلاش می‌کنند. از این‌رو ممکن است در زمان طغیان، زعامت را به‌دست گیرند و این به منزله تنظیم امور قبایل به‌دست خود و حل اختلافات، مستقل از حکومت مرکزی است. اما در حیات شهری و اسکان یافته، زعامت دینی صورت مکتوب و ابستوارتری به خود گرفته است. بر این اساس، داخل یا خارج از دولت بودن، مسئله بسیار مهمی محسوب می‌شود و تأثیرات آن بر حیات اجتماعی چشم‌گیر است. این دو جامعه، اتباع متفاوتی برای دولت ایجاد می‌کنند که در اولی مطیع‌ترند.

۴ـ۱۱ـ اعتقادات علویان

علویان به ائمه اهل تشیع اعتقاد دارند، اما خود را به ندرت با اسم دیگری غیر از علوی می‌خوانند و تمایلی ندارند که شیعه خوانده شوند و حتی برخی شیعیان را متعصبان ایرانی می‌دانند. در عین حال کتاب مقدس آنها، موسوم به بویروق (حکم)، که از آن نسخه‌های فراوان و متفاوتی موجود است، به امام جعفر صادق (ع) نسبت داده می‌شود. با این حال دین علویان از آنچنان انعطافی برخوردار است که پیروی از عقاید اهل سنت نیز برایشان قابل قبول

می‌نماید. این انعطاف به اعتقاد آنان در چهار باب بر می‌گردد که نزد اهل تصوف و عرفان نیز مشهور است: شریعت، طریقت، معرفت و حقیقت. شریعت رعایت اصول اسلام است اما سطحی و قشری. طریقت جستن عمق در حقایق روزمره است. معرفت آغاز کسب شناخت است و حقیقت، وحدت با خداوند و وصول به توحید و الوهیت است. مطابق این بینش، باب‌های مذکور علی‌رغم آنکه مراتب مختلفی از دین را نشان می‌دهند و بالاترین این مراتب حقیقت است، همگی اعتبار دارند. علویان به تقیه هم اعتقاد ندارند.

بی‌شک مهاجرت گسترده از نقاط روستایی و زندگی کوچندگی به مناطق شهری مدرن، آثار مهمی بر اعتقادات علویان داشته است. افزایش سطح تحصیلات و سواد، پرسشگری نسل جوان را باعث می‌شود و به تبع آن بسیاری از حجیت‌ها و جزم‌ها و عقاید مقبول پیشین به پرسش گرفته می‌شود. از سوی دیگر رهبران جامعه و دده‌ها، که موقعیت اجتماعی‌شان موروثی است و اکثراً از سطح تعلیم و تحصیل کافی بهره‌مند نیستند، اندک اندک نفوذ و اعتبار خود را از دست می‌دهند. از همین روست که بسیاری از علویان، خواهان تأسیس مراکزی برای تعلیم الهیات علوی می‌باشند. اما احیاگری علوی و بازگشت به سنن دینی علویان مهاجر در نقاط روستایی هم بی‌تأثیر نبوده است. به طوری که حتی در برخی مناطق که آیین‌های جم ترک شده بودند، به تدریج در حال احیا می‌باشند. فشار مهاجرانی که در شهرهای بزرگ سکونت گزیده‌اند و به ویژه جماعت‌ها و جمعیت‌های علوی استانبول، در این امر بی‌تأثیر نبوده؛ زیرا علاوه‌بر فعالیت فرهنگی، آنان از کمک‌های مالی و ارائه برخی امکانات خودداری نمی‌کنند و در عین حال خواسته‌های خود را برای تأسیس کنگره متخصصان علوی بکتاشی در هر منطقه، تأیید دده‌ها، ضبط و ثبت مطالب مربوط به علویان و درخواست از دولت برای برگزاری دوره‌های آموزشی مطرح می‌نمایند. احیاگری مزبور بیش از آنکه جنبه دینی داشته باشد، جنبه فرهنگی دارد که به ابراز و حفظ هویت آنان کمک شایانی می‌کند. احیای علوی‌گری، کمتر رنگ و بوی طریقتی و عرفانی داشته و بیشتر، صورت آیین‌های جمعی (به صورت رقص‌های محلی و مانند آن) به خود گرفته است. بنابراین می‌تواند با اصول کمالیسم ترکیب شده و روحیه و اخلاقی عرف‌گرا برای زیست در جامعه جدید ترکیه به‌وجود آورد. این

احیاگری و جنبش پرشور علویان و انتشار کتب، نشریات و فعالیت‌های سیاسی، نشانگر اقدام اقلیتی نگران از هویت و جایگاه خود در جمهوری ترکیه است.

۱ـ۴ـ۱۲ـ فِرَق مختلف علویان

۱ـ۱ـ۴ـ۱۱ـ بکتاشی

وابستگی و اعتقاد شدید به حضرت علی (ع) و ائمه اطهار و ایمان به حاج بکتاش پایه اصلی اعتقادات بکتاشی‌ها را تشکیل می‌دهد. اینان تولد حضرت علی (ع) را در نوروز دانسته و زیارت قبر آن حضرت را در موسم حج، از شرایط قبول حج می‌شمارند. بکتاشی‌ها شهرهای کربلا و نجف و سامرا و مشهدِ حاج بکتاش را مقدس دانسته و به زیارت آنها می‌روند. از نظر آنان رفتن به اماکن مقدس و خانقاه‌ها و مقابر بکتاشی به اندازه رفتن به حج دارای اهمیت می‌باشد.

این طریقت بر ۴ اصل: ***شریعت، طریقت، معرفت و حقیقت*** که به عبادت، حاجت، نذر و وصلت متکی می‌باشند، پایه‌گذاری شده است. با گذر از این چهار درگاه، فرد ابتدا دستورات و فرامین الهی را می‌آموزد و سپس از طریق پیر راهنما و طی طریق، به حقیقت مطلق دست می‌یابد. در این طریقه، انسان و محبت به وی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و شایسته احترام است. آیین جم از جمله رسوم بکتاشیان است که معمولاً با ذبح قربانی همراه است.

۲ـ۱ـ۴ـ۱۱ـ نقشبندی

این طریقه توسط بهاءالدین نقشبندی تأسیس گردیده و از مهم‌ترین شاخه‌های تصوف اهل سنت محسوب می‌شود. این طریقت در میان جوامع حنفی مذهب ترکیه نفوذ و تأثیر قابل توجهی داشته و مهم‌ترین راه تقرب به خدا را انجام واجبات دین و نوافل می‌داند. ذکر دسته جمعی خداوند که ختم خواجگان خوانده می‌شود، در این طریقت از اهمیت زیادی برخوردار بوده و در آن مریدان سعی می‌کنند از وجود مرشد و مراد خود فیض برده و خود را از ناپاکی‌ها برهانند.

این طریقت دارای نشریات قابل توجه بوده و انتشارات آن در محافل اسلامی از اعتبار ویژه‌ای برخوردار است. انجمن‌های خیریه مرتبط با این طریقت نیز فعال بوده و به دلیل

فعالیت گسترده تجاری، از بنیه مالی خوبی برخوردار می‌باشد.

۳ـ۱ـ۴ـ۱۱ـ نورجی

نورجی‌ها با حدود یک میلیون پیرو از شیخ سعید نورجی معروف به بدیع‌الزمان که هم‌عصر آتاتورک بود، پیروی می‌کنند. رساله نور مهم‌ترین اثر مذهبی این گروه است که مبین اصول اساسی آن نیز می‌باشد. نورجی‌ها علاقه‌ای به مشارکت در امور سیاسی از خود نشان نداده و در بین خود دارای درجاتی چون دوست، برادر و طلبه می‌باشند. روزنامه ینی‌آسیا از انتشارات این طریقت است که پس از توقیف در سال ۱۹۸۰، اکنون به نام ینی‌نسیل (نسل نو) منتشر می‌گردد. این طریقت ارتش، آموزش و پرورش و سازمان‌های امنیتی را مناسب‌ترین جا برای تبلیغ عقاید خود می‌داند.

فتح‌الله گولن یکی از رهبران نورجی‌هاست که از عناصر مؤثر در سیاست ترکیه محسوب می‌گردد. گفته می‌شود وی از سوی عربستان سعودی حمایت مالی می‌گردد ولی تاکنون سندی که این ادعا را ثابت کند منتشر نشده است. نامبرده از قدرت مالی فراوانی برخوردار بوده و بخش مهمی از آموزش‌های دینی در ترکیه، توسط وی هدایت می‌شود. به گونه‌ای که تنها یک‌هزار مدرسه علوم دینی را در ترکیه و کشورهای آسیای مرکزی اداره می‌کند! افراد زیادی نیز از سوی نهادهای این طریقت بورس شده و در کشورهای اروپایی و آمریکا تحصیل می‌کنند.

۴ـ۱ـ۴ـ۱۱ـ سلیمانچی

این طریقت توسط سلیمان حلمی توناخان تأسیس و رهبری شده و مؤسس مدارس امام خطیب می‌باشد. این مدارس به تربیت امام جماعت برای مساجد ترکیه و آموزش قرآن اشتغال دارند. توناخان از سوی مریدانش خاتم‌الاولیا نامیده می‌شد و طریقت خود را تنها نماینده واقعی اسلام می‌دانست.

۵ـ۱ـ۴ـ۱۱ـ اعتقادات علوی و ناسیونالیسم ترک

شباهت‌های فراوانی بین اصول ناسیونالیسم ترک و عقاید بنیانگذاران جمهوری با علویان وجود دارد. تأکید هر دوی آنها بر ریشه‌های ترکی ملت ترکیه، توجه علویان به فرهنگ ترکان قبل از اسلام

و استفاده از زبان ترکی به جای زبان عربی در عبادات، تأکید بر انسان و اصالت او (اومانیسم)، تأکید هر دو بر سنن بومی (فولکلور، رقص محلی و...) به‌عنوان سمبل‌های هویتی، از جمله این شباهت‌ها هستند. با این حال هم دولت و هم جامعه علوی در پذیرش جایگاه علویان به‌عنوان یک اقلیت دینی تردید دارند و گام‌هایی که در این زمینه برداشته شده، مضطرب و لرزان بوده است. بی‌شک تنوع عقاید و تفاسیر گوناگون از هویت علویان در انشقاق و اختلافات داخلی آنان مؤثر بوده است. برخی از این اختلافات بسیار مهم و در عین حال رادیکال‌اند. برای مثال، هیچ متن معتبری در سراسر جامعه علوی وجود ندارد که مقبولیت تام و تمام داشته باشد.

۵ـ۱۱ـ مسیحیان و کلیمیان ترکیه

مسیحیان ترکیه عمدتاً پیروان ارتدوکس حضرت مسیح بوده و پاتریک‌خانه استانبول به‌شدت مورد توجه و حمایت محافل مذهبی دنیای مسیحیت، به ویژه یونانیان و روس‌ها می‌باشد. این پاتریک‌خانه در واقع مرکزی برای کلیساهای مستقل خاورمیانه، شبه جزیره بالکان و روسیه محسوب می‌گردد. بر اساس قوانین ترکیه، شخص پاتریک باید تبعه ترک و مورد تأیید دولت ترکیه باشد. برای انتخاب پاتریک نیز معمولاً چند نفر از سوی کلیسای ارتدوکس معرفی شده و دولت ترکیه یکی از آنان را انتخاب و منصوب می‌کند.

یهودیان در ترکیه موسوی خوانده شده و عمدتاً در شهرهای استانبول، آدانا، ازمیر، چاناک‌کاله و بورسا مستقر می‌باشند. حدود پانصد سال پیش هنگامی که دولت اسپانیا یهودیان آن کشور را از قلمرو خود بیرون راند، آنان به سرزمین عثمانی پناه آورده و در سایه حکومت اسلامی زندگی راحتی را آغاز کردند. به همین مناسبت یهودیان خود را وام‌دار و قدردان ترک‌ها می‌دانند.

با گسترش روابط ترکیه و اسرائیل طی چند سال اخیر، یهودیان ترددهای بیشتری به ترکیه داشته و در طرح‌های عمرانی این کشور به ویژه طرح گاپ، سرمایه‌گذاری قابل توجه نموده و حضور فعال‌تری دارند. (*معرفی جامعه یهودیان ترکیه و نقش آن در روابط میان آنکارا و تل‌آویو*، خرداد ۱۳۸۳ ـ ترکیه)

مقایسه تعداد یهودیان در ترکیه و همسایگانش

	کشور	تعداد یهودیان
۱	آذربایجان	۳۰۰۰۰
۲	ایران	۲۵۰۰۰
۳	ترکیه	۲۵۰۰۰
۴	گرجستان	۱۷۰۰۰
۵	یونان	۵۰۰۰
۶	بلغارستان	۳۰۰۰
۷	سوریه	۲۵۰
۸	ارمنستان	۲۰۰
۹	عراق	۱۲۰
	میانگین	۱۷۹۰۲

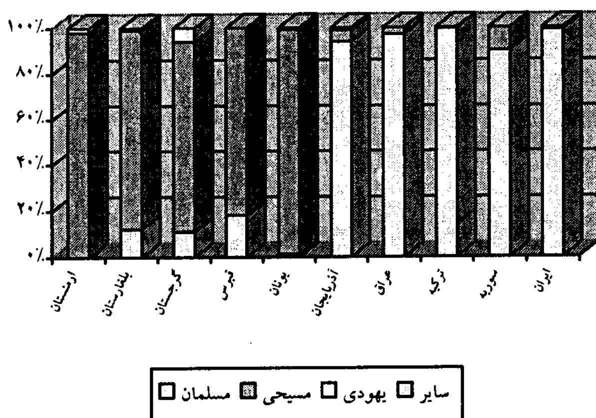
منبع: *World Jewish Congress (WJC), 1998*

شاخص میزان تعهد غیر مسلمانان ترکیه به مذهب خود (سال ۲۰۰۲)

شاخص		رتبه	از میان کشور
شرکت در کلیسا (برای مسیحیان)	٪۴۳	۱۴	۵۳
تعداد یهودیان	۲۵۰۰۰ نفر	۲۵	۹۲
	۰٫۳۶ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۵۲	۸۹

منابع: *: World Values Survey.; watchtower.org - 2002 Report of Jehovah's Witnesses Worldwide; World Jewish Congress (WJC), 1998; electionworld.org; CIA World Factbook, December 2003.*

نسبت معتقدین به ادیان مختلف در ترکیه و همسایگانش

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

۶ـ۱۱ـ شکاف‌های در حال ظهور در جامعه ترکیه

در کنار شکاف‌های متعدد موجود در جامعه ترکیه، شکاف دیگری در حال پدیدار شدن است که چندان مورد توجه تحلیل‌گران و حتی تصمیم‌سازان قرار نگرفته ولی از اهمیت خاصی برخوردار است. این شکاف میان اقلیت مذهبی علوی و اکثریت سنی است. علویان در زمان امپراتوری عثمانی، کافر محسوب می‌شدند و به‌همین دلیل برای حفظ جان خود به روستاها و مناطق کوهستانی پناه می‌بردند. با تشکیل جمهوری مدرن و سکولار ترکیه، اقلیت علوی نیز از حقوق شهروندی برخوردار شد. به‌همین دلیل علوی‌ها همواره یکی از حامیان اصلی نظام سکولار ترکیه بوده‌اند. اما در پی تحولات دهه ۱۹۸۰ و حمایت ضمنی از تسنن به‌عنوان دین رسمی ترکیه، که برخلاف موازین سکولاریسم می‌باشد، اندک اندک تبعیض علیه علوی‌ها آغاز شد. به ویژه پیدایش بنیادگرایی سنی، موجب تنگ‌تر شدن عرصه بر علوی‌ها شد و بیشتر آنها از روستاها به شهرها و از شهرها به دیگر کشورها مهاجرت کردند. این امر باعث احیای هویت علوی در میان روشنفکران علوی گردید.

باید توجه داشت علوی‌های آناتولی متفاوت از جامعه علوی عرب زبان جنوب شرق ترکیه به خصوص استان‌های آدانا و هاتای (اسکندرون) می‌باشند؛ زیرا گروه اخیر ادامه علوی‌های حاکم بر سوریه بوده و هیچ ارتباط تاریخی با دیگر گروه‌های علوی ترکیه ندارد. تعداد این علوی‌ها بسیار کم و نقش سیاسی آنها قابل چشم‌پوشی است. مهم‌ترین گروه علوی، علوی‌های ترک زبان و کرد زبان هستند. آنها بزرگ‌ترین گروه شیعی در ترکیه بوده و هفتاد درصد جمعیت شیعیان را تشکیل می‌دهند، ولی به این دلیل که سنی‌ها آنها را مسلمان نمی‌دانند، عقاید خود را مخفی می‌کنند. از همین رو اطلاعات موجود در مورد جمعیت، عقاید و عملکرد آنها بسیار محدود است. بسیاری از علوی‌ها از لحاظ زبانی و قومی ترک هستند و ریشه آنها عمدتاً به آناتولی شرقی و مرکزی برمی‌گردد. درحدود ۲۰ درصد از علوی‌ها نیز کرد هستند. قزلباش، بکتاشی، تخته‌چی، ابدال، جپنی و زازا، عناوین مختلفی هستند که برای نامیدن علوی‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. گرچه نظامیان شکاف میان علوی‌ها و اکثریت سنی را ساختگی و جعلی می‌دانند، اما این شکاف یک شکاف جدی و واقعی بوده و به شدت در جامعه ترکیه ریشه دوانیده است.

تضعیف کمالیسم دو نتیجه متضاد برای علوی‌ها به‌همراه داشته است؛ از یک سو پیدایش احزاب سیاسی سنی بنیادگرا تهدیدی برای آنها بوده و از سوی دیگر آزادسازی اقتصادی و رشد جامعه مدنی موجب تقویت موقعیت علوی‌ها و آداب و رسوم آنها در شهرهای بزرگ گردیده است. نتیجه این امر نیز توجه به احیای هویت علوی در میان علویان ساکن ترکیه و علوی‌های مقیم آلمان بوده است.

بهترین راه حل برای خروج علوی‌ها از تضاد مورد اشاره، گسترش دمکراسی و حقوق بشر در ترکیه است که می‌تواند مانع از اِعمال تبعیض مذهبی علیه آنها از سوی اکثریت سنی مذهب شود. از همین رو انتظار می‌رود در سال‌های آینده، علوی‌ها برای حفظ آداب و رسوم و هویت خود در مقابل اکثریت سنی مذهب، از پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپایی حمایت کنند. به‌دلیل تضعیف موقعیت کمالیست‌ها، احتمال ائتلاف نظامیان با علوی‌ها کم است؛ زیرا اصولاً

کمالیست‌ها اعتقادی به‌عمل سیاسی نشأت گرفته از مسائل مذهبی ندارند. در صورت عدم گسترش دمکراسی و حقوق بشر در ترکیه، احتمال افزایش درگیری میان بنیادگرایان سنی و علوی‌ها زیاد است که خود می‌تواند موجب ایجاد بی‌ثباتی در جامعه ترکیه شود. *(قهرمانی، ۱۳۸۳- ص ۴۰)*

۷-۱۱- روش‌ها و ترفندهای غرب برای دور کردن ترکیه از جهان اسلام

از دیدگاه اروپاییان و غرب، امروزه تفسیرهای مختلف از اسلام برای تسلط معنوی و سیاسی بر جهان وجود دارد و رهبران غرب می‌توانند از طریق درک کشمکش ایدئولوژیک مستمر در جهان اسلام و تمایز قائل شدن بین جریان‌های فکری رقیب، شریک‌های مناسب مسلمان را برای خود شناسایی کرده و فرصت مبارزه با افراطی‌گری و خشونت‌طلبی و نیز حمایت از مردم‌سالاری و توسعه را فراهم آورند.

آنان معتقدند لزوم حمایت از نسخه معتدل و مردم سالارانه اسلام ظرف چند دهه گذشته روشن شده اما پس از حادثه ۱۱ سپتامبر اهمیت چنین حمایتی بیش از پیش شده است. از نظر آنان دین اسلام الهام بخش ایدئولوژی‌ها و اقدامات سیاسی گوناگونی است که البته برخی از آنها برای پایداری جهان مضر هستند. بنابراین حمایت و پشتیبانی از آن دسته جریان‌های فکری اسلامی (نظیر بیشتر جریانات اسلام خواهی و اسلام‌گرایی در ترکیه) که خواستار اعتدال، مردم‌سالاری، صلح، آرامش و نظم اجتماعی توام با تسامح و تساهل هستند، عقلانی خواهد بود.

از نظر آنان بحران کنونی در جهان اسلام دو مؤلفه عمده دارد که عبارت‌اند از: ناتوانی برای بالندگی و رشد برحسب تعاریف و شرایط خود و همچنین فقدان پیوند و ارتباط با جریان غالب جهانی. یک دوره طولانی عقب‌ماندگی و محروم شدن نسبی از قدرت در سطح جهان از ویژگی‌های چشم‌گیر جهان اسلام است.

تفکر دنیای غرب بر این است که در جهان اسلام اساساً چهار جایگاه ایدئولوژیک وجود

دارد که عبارت‌اند از: بنیادگرایی، سنت‌گرایی، تجددگرایی و عرفی‌گرایی (سکولاریسم). هر یک از این گروه‌ها نیز دارای زیر گروه‌هایی هستند که گاهی اوقات تمایز بین گروه‌های اصلی را مبهم می‌سازند.

بنیادگرایان، ارزش‌های مردم‌سالاری و فرهنگ معاصر غرب را کاملاً رد می‌کنند. آنها مایل به استفاده از نوآوری‌ها و فن‌آوری‌های مدرن بوده و نیز اِبایی از توسل به خشونت ندارند.

سنت‌گرایان خواهان جامعه‌ای محافظه‌کار هستند. آنها نسبت به تجدد، نوآوری و تغییر بدگمان می‌باشند. این گروه خود به دو زیر گروه تقسیم می‌شود:

۱- سنت‌گرایان محافظه کار که معتقدند باید به دقت و کاملاً از شریعت و سنت پیروی کرد. اما از اِعمال خشونت و تروریسم طرفداری نمی‌کنند.

۲- سنت‌گرایان اصلاح طلب که معتقدند به‌منظور حفظ بقا و جذابیت اسلام در طی زمان باید برخی تغییرات در نحوه اعمال سنت را قبول کنند.

تجددگرایان خواهان پیوستن جهان اسلام به جهان مدرن‌اند. آنها می‌کوشند با انجام اصلاحاتی اسلام را با عصر مدرن منطبق سازند و به صورت فعالانه در جست‌وجوی بیشترین تغییرات ممکن در درک نظری و عمل به اسلام هستند.

عرفی‌گرایان (سکولارها) نظیر ترکیه که در آن مذهب تحت کنترل شدید دولت قرار دارد، خواهان جدایی دین از سیاست به سبک نظام‌های مردم‌سالار غربی بوده و معتقدند مذهب یک موضوع کاملاً شخصی است. آنها همچنین معتقدند آداب و رسوم اسلامی باید با قوانین «این جهانی» و حقوق بشر منطبق باشند.

دستور کار

به نظر این افراد باید راهبردی بر پایه «**پنج ستون مردم سالاری**» برای جهان اسلام طراحی نمود. این ستون‌های مردم سالاری به نحوه برخورد دنیای غرب با چهار گروه اصلی مذکور در بالا و همچنین با شهروندان عادی کشورهای مسلمان مربوط می‌شود که عبارت‌اند از:

۱- اولویت حمایت از تجددگرایان و تبلیغ دیدگاه‌های آنها درباره اسلام از طریق مجهز ساختن آنها به تریبون‌های لازم برای بیان و انتشار نظراتشان.

از نظر آنان، تجددگرایان بهترین شرکا برای غرب خواهند بود. اما در مقایسه با بنیادگرایان و سنت‌گرایان، جایگاه آنها ضعیف‌تر بوده و فاقد پشتیبانی قدرتمند، منابع مالی لازم، زیر ساخت‌های اثربخش و تریبون عمومی هستند. بنابراین رهبران غرب باید از طریق ابزارهای زیر از تجددگرایان حمایت کنند:

- *دادن یارانه برای کاهش هزینه‌های انتشار و توزیع آثار و نوشته‌های آنها؛*
- *تشویق آنها به نوشتن برای مخاطبان عام و به ویژه جوانان؛*
- *استفاده از دیدگاه‌های آنها در برنامه‌های درسی اسلامی؛*
- *فراهم ساختن امکان دسترسی مخاطبان عام به دیدگاه‌ها و قضاوت‌های دینی آنها به‌منظور رقابت بهتر با بنیادگرایان و سنت‌گرایان که دارای انواع و اقسام رسانه‌ها ازجمله سایت‌های اینترنتی، بنگاه‌های انتشاراتی، مدارس مذهبی، نهادهای آموزشی و نظایر آنها هستند؛*
- *معرفی تجددگرایی و سکولاریسم به‌عنوان انتخاب‌های جدید به جوانان سرخورده و ناراضی مسلمان؛*
- *استفاده از رسانه‌ها و برنامه‌های آموزشی به‌منظور افزایش آگاهی مردم درباره تاریخ و فرهنگ پیش از اسلام یا غیر اسلامی آنها.*

۲- حمایت از سنت‌گرایان برای مقاومت در برابر بنیادگرایان (اگر این تنها گزینه ممکن باشد). به شیوه‌های زیر:

- *عمومی سازی انتقادهای سنت‌گرایان از خشونت و افراطی‌گری بنیادگرایان؛*
- *ایجاد تفرقه بین سنت‌گرایان و بنیادگرایان؛*
- *جلوگیری از اتحاد سنت‌گرایان و بنیادگرایان؛*

• *آموزش بحث‌های کلامی به سنت‌گرایان؛ بنیادگرایان غالبا از لحاظ بحث‌های کلامی قوی‌تر هستند در حالی‌که سنت‌گرایان با مباحث و موضوعات سیاسی آشنایی ندارند. از نظر غرب شاید لازم باشد در مناطقی مانند آسیای مرکزی، سنت‌گرایان آموزش‌هایی درباره اسلام سنتی ببینند تا هنگام بحث با بنیادگرایان شکست نخورند.*
• *افزایش حضور آشکار تجددگرایان در نهادهای متعلق به سنت‌گرایان؛*
• *تشویق سنت‌گرایان حنفی همچون مردم ترکیه به مخالفت با مکتب حنبلی مورد حمایت وهابیون؛*
• *افزایش مقبولیت و تشویق به پذیرش تصوف به‌عنوان شکل سنتی عرفان اسلامی که تفسیری آزاد از اسلام دارد.*

۳- مخالفت فعالانه با بنیادگرایی از طریق ضربه‌زدن به نقاط آسیب پذیر اعتقادی و ایدئولوژیک آنها و در معرض عموم قرار دادن موضوعاتی که گروه‌های ایده‌آلیست جوان و سنت‌گرایان زهد پیشه درباره بنیادگرایان تحمل نمی‌کنند. در این رابطه جهان غرب مترصد است که از طریق شیوه‌های زیر با بنیادگرایان مبارزه کند:

• *به چالش کشاندن تفسیر آنها از اسلام و اشتباه جلوه دادن آنها؛*
• *متهم نمودن آنها به داشتن رابطه با گروه‌ها و فعالیت‌های غیر قانونی؛*
• *متهم نمودن آنها به اقدامات خشونت بار و عمومی سازی پیامدهای مربوط به آن؛*
• *نمایش ناتوانی آنها در زمینه توسعه کشورها و جوامع خود به شیوه‌ای مثبت؛*
• *هدف‌گیری مخاطبان مهم یعنی جوانان، سنت‌گرایان زهد پیشه، اقلیت‌های مسلمان در غرب، و زنان؛*
• *ارائه چهره و تصویری مشوش و بزدل از مبارزان مسلمان و جلوگیری از قهرمان شدن آنها در نظر سایر مسلمانان؛*

- *تشویق روزنامه‌نگاران به انتشار مطالبی در خصوص فساد، ریاکاری، و رفتارهای غیر اخلاقی محافل بنیادگرا؛*
- *ایجاد تفرقه بین بنیادگرایان.*

۲- حمایت از سکولارها به صورت موردی. غرب در نظر دارد سکولارها نظیر سکولارهای ترکیه را تشویق کند که بنیادگرایی را دشمن خود بدانند و بدین ترتیب از اتحاد آنها با نیروهای ضد آمریکایی جلوگیری کند. *(بنارد، ۱۳۸۳)*

۱۲ـ تقویم، جشن‌ها و اعیاد دینی

هفته‌ی کاری برای ادارات دولتی از دوشنبه شروع شده و تا بعد از ظهر جمعه ادامه دارد. شنبه و یک‌شنبه تعطیل رسمی است ولی روزهای سه‌شنبه بازار فعال و پر جنب و جوش می‌باشد. تقویم ترکیه به تقویم گریگوری تأسی جسته و تقویم اسلامی نیز برای تنظیم امور مذهبی مردم مورد استفاده قرار می‌گیرد. اعیاد دینی در ترکیه به دلیل احتساب بر اساس تقویم هجری، همه ساله تغییر کرده و در فصول مختلف سال برگزار می‌گردند. عید فطر در سه روز اول ماه شوال و عید قربان از دهمین روز ماه ذی‌الحجه به‌مدت ده روز جشن گرفته می‌شود. این دو عید در ترکیه از محبوبیت زیادی برخوردار بوده و به شدت مورد توجه و اقبال مردم می‌باشند.

بارزترین خصوصیت اعیاد رمضان و قربان، دیدار دوستان و آشنایان است. جوانان به‌دستبوسی بزرگ‌ترها رفته و دعای خیرشان را می‌طلبند. دادن عیدی یا هدیه به کودکان نیز رسمی رایج می‌باشد. در عید فطر از میهمانان با شیرینی پذیرایی شده و به همین خاطر نام دیگر آن، عید شکر (شکر بایرام) است. در عید قربان نیز برخی سنن مربوط به احکام دین اسلام و یا آداب محلی رعایت می‌گردد. به‌عنوان مثال در بعضی از مناطق ترکیه، قربانی قبل از مراسم ذبح با حنا رنگ شده و تزئین می‌گردد. یک سوم از گوشت قربانی در خانه مانده، یک سوم بین بی‌بضاعتان و بقیه بین خویشاوندان و همسایگان تقسیم می‌شود.

۱ـ۱۲ـ عید نوروز

ترک‌ها نسبت به عید نوروز دیدگاه‌ها و نظرات خاصی دارند و تا چندی پیش دولت ترکیه نسبت به این عید بی‌توجه بود. ولی مردم این کشور به ویژه کردها و ساکنان بخش شرقی این کشور با برپایی آیین‌ها و مراسم این روز، آن را گرامی می‌داشتند. اما اخیراً نوروز بیشتر مورد توجه قرار گرفته و ده‌ها هزار نفر از مردم ترکیه نوروز را با برگزاری آیین‌های ویژه و شرکت در تجمعات، گرامی می‌دارند. در همین راستا وزارت آموزش و پرورش ترکیه در سال ۱۳۸۳ طی بخشنامه‌ای به مراکز آموزشی این کشور، خواهان برگزاری آیین‌های ویژه عید نوروز به‌عنوان عید رسمی شده است. بر این اساس آموزش و پرورش ترکیه، عید نوروز را به‌عنوان عید رسمی ترکیه پذیرفته و به مراکز آموزشی خود ابلاغ نموده که از این پس در روز ۲۱ ماه مارس (اول فروردین) آیین‌های فرهنگی و هنری برای بزرگداشت این عید برگزار نمایند. در این بخشنامه با اشاره به این‌که عید نوروز در کشورهای منطقه و آسیای میانه جشن گرفته می‌شود، از مسئولان مراکز آموزشی خواسته شده است عید نوروز را به‌عنوان یکی از اعیاد رسمی به دانش‌آموزان معرفی کنند. *(آنکارا ، ایرنا - دوم فروردین ۱۳۸۳)*

مراسم عید نوروز در مناطق کردنشین شرق و جنوب شرق ترکیه به ویژه در شهر دیاربکر که بزرگ‌ترین شهر کردنشین ترکیه است، با شور و شوق بیشتری برگزار می‌شود. گاهی کثرت شرکت‌کنندگان در این مراسم به قدری زیاد است که مأموران امنیتی را به اتخاذ تدابیر امنیتی شدید مجبور می‌کند. البته اغلب اوقات این مراسم جنبه سیاسی یافته و شرکت‌کنندگان به حمایت از اهداف کردی شعار سر می‌دهند که موجب مداخله پلیس می‌گردد.

وزارت فرهنگ ترکیه نیز در آنکارا با برگزاری مراسم بزرگداشت عید نوروز در سالن‌های اجتماعات شهرهای مختلف از شاعران و هنرمندان کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز برای حضور در این مراسم و اجرای برنامه‌های ویژه دعوت به‌عمل می‌آورد.

علاوه بر اعیاد فوق، ایام زیر نیز در ترکیه جشن گرفته می‌شوند:

روز نخست سال نو مصادف با اول ژانویه؛

جشن حاکمیت ملی مصادف با ۲۲ و ۲۳ ژوئن؛

جشن بهار در آغاز ماه می؛

جشن جوانان و ورزش در ۱۹ ماه می؛

جشن روستاییان در دومین یک‌شنبه ژوئن؛

جشن پیروزی مصادف ۳۰ اوت؛

جشن ملی از ۲۸ تا ۳۰ اکتبر.

۱۳ـ سکولاریسم در ترکیه

از منظر سنتی، ترکیه سکولار، آرزوی همیشگی غرب بوده و به نوعی نشانه غلبه فرهنگ غرب تلقی می‌شده است. اما واقعیت این است که ترکیه هیچ‌گاه به سکولاریسم حقیقی نرسیده است. برخلاف مدل سکولار آمریکا که کلیسا را از دولت جدا می‌کند و خواستار دور نگه‌داشتن کامل دولت از امور مذهبی است، سکولاریسم در ترکیه تسلط دولت و کنترل مذهب به‌دست دولت را پی‌گیری نموده است. الگویی که آتاتورک برای این کار دنبال می‌کرد مدل فرانسوی بود که در زمان انقلاب فرانسه روی کار آمد و با تحقیر مذهب آن را نشانه عقب‌ماندگی جامعه تلقی می‌نمود. بسیاری از نخبگان امروز ترکیه نیز هنوز از این دیدگاه به مذهب می‌نگرند و از هر اظهار نظری راجع به اعتقادات مذهبی خودداری می‌کنند. از این‌رو اگر چه اسلام از جامعه ترکیه حذف نشد، اما دولت ترکیه آن را به حاشیه راند و تعصب مذهبی ویژگی هویت طیف عقب مانده جامعه گردید که از نظر سنتی برای توده‌های آناتولی مرکزی جذابیت داشت. اما با گذشت زمان بازیگران جدیدی روی کار آمدند که به ببرهای آناتولی مشهور شدند. این ببرها از احزاب سیاسی حمایت کردند و به سنت مذهبی احترام گذاشتند و میراث اسلامی ترکیه را مورد تحقیر قرار ندادند. حاصل این فرایند پیروزی چشمگیر حزب عدالت و توسعه در انتخابات سال ۲۰۰۲ بود که خود را برخاسته از زمینه‌های

اسلامی توصیف می‌کرد و هم‌اکنون حزب حاکم در ترکیه می‌باشد. به نظر می‌رسد ترکیه در حال حرکت به سمت میانه‌روی در واقعیت‌های سیاسی و خواسته‌های عمل‌گرایانه است. البته این حرکت تحت مراقبت شدید سکولاریسم نظامی ارتش و ساختار کهن نخبگان بوده است. همچنین بزرگ‌ترین جنبش مردمی در ترکیه یعنی جنبش نور که بزرگ‌ترین شاخه آن فتح‌الله گولن می‌باشد، از ناحیه آناتولی مرکزی سنتی ظهور کرده و بر اسلام غیرسیاسی، نوزایی اسلام مبتنی بر آموزش، دمکراسی و تساهل تأکید داشته و بر تشکل جامعه مدنی که بر پایه اصول اخلاقی اسلام استوار باشد، پا فشاری می‌کند. این دو جنبش در واقع نمایانگر ظهور نخبگان جدیدی هستند که در عین همسو بودن با میراث اسلامی، می‌کوشند مدرن، تکنولوژی محور و بخشی از سیستم اروپایی باشند و در همان حال هویت اسلامی خود را از دست ندهند. واقعیت این است که ترکیه سکولار، نخستین کشوری است که در تاریخ جهان اسلام حزبی اسلام‌گرا را به‌عنوان نماد قدرت ملی خود برگزیده است. از این رو ارتش ترکیه که نگهبان هر حرکت مشکوک مذهبی است، مجبور شد به خواست مردم که قاطعانه حزب عدالت و توسعه را برگزیده بودند تن داده و در مقابل، حزب مذکور نیز در چارچوب محدودیت‌های ایدئولوژیک حاکم بر ترکیه فعالت می‌کند. اما این رویداد را نباید فراموش کرد که احزاب اسلام‌گرا طی دو دهه اخیر در ترکیه قدرت بیشتری یافته‌اند و این امر که دولت همواره مذهب را کنترل کرده و محدود ساخته، منجر به ظهور تدریجی اما مقاوم اسلام در صحنه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی این کشور شده است. البته از ابتدا نیز بدیهی بود که سرکوب مذهب در ترکیه که صدها سال با آن در ارتباط نزدیک بوده امکان‌پذیر نمی‌باشد و ترکیه بار دیگر به باطن احساسات مذهبی خود باز خواهد گشت. (*TDN-27/3/83*)

به نظر می‌رسد ایالات متحده نیز از روی کار آمدن این حزب ناخشنود نبوده است؛ زیرا در سایر کشورها نظیر لبنان و ایران گروه‌های اسلام‌گرا با آمریکا به مخالفت برخاسته و دل چرکینی از آمریکا دارند. اما با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، آمریکا می‌تواند نشان دهد که در جهان اسلام حداقل یک حزب اسلامی وجود دارد که می‌تواند شریکی برای ایالات

متحده باشد. اکنون آمریکا با تجربه‌ای که در ترکیه پشت سر گذاشته، امیدوارانه تلاش می‌کند با احزاب اسلامی دیگر کشورها نیز وارد معامله شود. تجربه‌ای که روی کار آمدن اسلام‌گرایان در ترکیه نشان داد، این بود که ایدئولوژی عدالت‌خواهی در جهان اسلام در حال رشد است و حتی اگر چهره مذهبی این ایدئولوژی یعنی اسلام از آن گرفته شود، باز هم عدالت‌خواهی باقی خواهد ماند و خود را در چهره‌های دیگر نشان خواهد داد. از این‌رو بهتر است که با آن کنار آمده و از تجربه آن برای سایر کشورهای مسلمان استفاده شود.

۱۴ـ تأثیر اجتماعی پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپایی

با وجود آنکه اقتصاد نقش اصلی را در ارتباط بین ترکیه و اتحادیه اروپا ایفا می‌کند، نقش اسلام نیز در الحاق این کشور به اتحادیه غیر قابل چشم پوشی می‌باشد؛ زیرا پیوستن کشور هفتاد میلیونی ترکیه به اتحادیه اروپا، جمعیت مسلمان کثیری را به اتحادیه اروپا که از کشورهای مسیحی تشکیل شده می‌افزاید و اتحادیه اروپا را هم‌مرز ایران، عراق و سوریه می‌کند. (چیزی که ممکن است برای برخی اروپاییان چندان خوشایند نباشد). در این صورت ترکیه به پلی میان جهان اسلام و دنیای مسیحیت تبدیل خواهد شد، هر چند نه در ترکیه و نه در کشورهای مسیحی اروپا، دین عامل تعیین کننده برای دولت‌ها به شمار نمی‌رود.

جاری شدن موازین و معیارهای اتحادیه اروپا در ترکیه، اصل جدایی دین و دولت را در این کشور نهادینه‌تر خواهد ساخت. به علاوه پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا می‌تواند مسئله بغرنج قبرس و بحرانی که سال‌هاست بر این کشور سایه‌انداخته را برای همیشه حل کند و این جزیره را دوباره یکپارچه سازد. صرف نظر از دیدگاه‌های متفاوتی که مردم اروپا در مورد پذیرفتن ترک‌ها در جمع خود دارند، برخی دولت‌های اروپایی نیز با به یاد آوردن روزگاری که ترک‌ها در اروپا ترک‌تازی می‌کردند، مخالفت سرسختانه‌ای با پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا ابراز می‌دارند.

قشون ترکان عثمانی در سال ۱۶۸۳ تا قلب اروپا پیش رفت و وین، پایتخت اتریش را به

محاصره در آورد. از این‌رو با تجدید این خاطرات، برخی اعضای اتحادیه اروپایی معتقدند اگر ترکیه به این اتحادیه بپیوندد، این امر به این معنی است که تلاش اروپاییان برای آزادسازی وین در آن زمان، کار عبثی بیش نبوده است!

هلند که قرن‌ها نگران امواج دریا بود تا سرزمین کوچکش را امواج دریا در خود فرو نبرند، امروز نگران سیل مهاجرانی است که ورود ترکیه به اتحادیه اروپا بر شمار آنان خواهد افزود.

فرانسه مهم‌ترین کشور مخالف عضویت ترکیه در اتحادیه اروپاست و رهبران آن علناً مخالفت خود را با پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا ابراز کرده‌اند. حتی بحث در فرانسه بر سر این است که گشودن باب مذاکره با ترکیه برای پیوستن به اروپا به همه پرسی گذاشته شود.

در مقابل، آلمان و بریتانیا دو قدرت دیگر اتحادیه اروپا پشتیبان آغاز مذاکرات برای پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا هستند، هرچند هیچ‌کدام به صراحت نگفته‌اند که خواهان پیوستن ترکیه به اتحادیه می‌باشند. آنها در واقع تنها موافقت خود را با «مذاکره» با ترکیه اعلام نموده‌اند.

اما مهم‌ترین پشتیبان پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا، آمریکاست. از نظر آمریکایی‌ها، حضور ترکیه در اروپا می‌تواند گامی‌باشد به‌سوی از میان برداشتن شکاف میان اسلام و غرب که تحولات جهان را به شدت تحت تأثیر خود قرار داده است.

امیدواری دادن به ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا باعث شده است این کشور معیارهای اتحادیه اروپا را رعایت و در جهت منافع این اتحادیه حرکت کند.

مذاکره با ترکیه برای بررسی امکان ورود آن کشور به اتحادیه اروپا، چه از نظر موافقان و چه از نظر مخالفانِ بدبین، پانزده تا بیست سال به طول خواهد انجامید و اغلب معتقدند این مذاکرات در نهایت پاسخ مثبت اتحادیه را به‌همراه نخواهد داشت.

مخالفان پیوستن ترکیه هر چند بر ملاحظات جغرافیایی تأکید دارند و حاضر نیستند کشوری که تنها بخش کوچکی از خاکش در قاره اروپا قرار دارد و حتی پایتختش، شهری آسیایی است را اروپایی به حساب آورند، اما علاوه‌بر عوامل اقتصادی، عامل اصلی نگرانی آن‌ها اسلام است.

ترکیه با جمعیت هفتاد میلیونی خود (تقریبی) اگر به اتحادیه اروپا بپیوندد، پس از آلمان که هشتاد و دو میلیون نفر جمعیت دارد، دومین کشور پر جمعیت این اتحادیه خواهد شد و با توجه به این‌که رشد جمعیت در ترکیه بیشتر از آلمان است، به احتمال زیاد پیش از آنکه قرن بیست و یکم به نیمه برسد، ترکیه پر جمعیت‌ترین عضو اتحادیه اروپا خواهد گردید.

هر چند رهبران ترکیه کشور خود را عرف‌گرا (سکولار) و حتی در مواردی «غیراسلامی» معرفی می‌کنند، اما اعتقادات اسلامی در میان مردم این کشور آنقدر قدرتمند هست که اروپاییان را از اینکه پر جمعیت‌ترین کشورشان را در آینده، مسلمانان تشکیل دهند، نگران کند.

آزادی تحرک انسان‌ها و کالاها درون اتحادیه اروپا از اصول اساسی این اتحادیه است و با استفاده از همین اصل، میلیون‌ها نفر مردمی که در سرزمین‌های شرقی ترکیه در فقر و تنگدستی زندگی می‌کنند، امکان سرازیر شدن به اروپا را خواهند یافت. حتی اگر دهقانان آناتولی در روستاهای خود بمانند و به جای مهاجرت به اروپا روی زمین‌های خود کار کنند، باز هم برای اروپایی‌ها مشکل مالی به وجود خواهند آورد؛ چرا که اتحادیه اروپا سالیانه پنجاه میلیارد دلار، یعنی نیمی از کل هزینه‌های خود را صرف کشاورزی می‌کند که عمده آن یارانه‌هایی است که به کشاورزان می‌پردازد و ورود میلیون‌ها کشاورز ترک به اتحادیه اروپا آن هم در حالی که کشتزارهایشان با معیارهای کشاورزی مدرن غربی فاصله زیادی دارد، بخش بزرگی از یارانه‌های اتحادیه اروپا را به خود اختصاص خواهد داد و اعتراضات و مخالفت‌های شدیدی در میان کشاورزان اروپایی پدید خواهد آورد.

ورود ترکیه به اتحادیه اروپا، اقدامی است که می‌تواند ترکیه را در اروپا هضم کند. همچنان که در مقابل، می‌تواند عاملی برای توسعه اسلام در اروپا و رفت وآمد بیشتر ترک‌های متدین در آن دیار باشد.

اروپای امروز با قبول عضویت ترکیه هدف‌های دیگری را دنبال می‌کند: جلوگیری از تبدیل یک همسایه بزرگ دوست به یک دشمن بزرگ، زیرا بسیار محتمل است که در صورت عدم

عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا، این کشور نهایتاً در سال‌های نزدیک به عضویت بلوک آمریکا ویا بلوک کشورهای اسلامی در آید. که در هر دو صورت احتمال رویارویی با اروپا را خواهد داشت. از این‌رو از نظر اروپاییان بهتر است که اروپا با پذیرش ترکیه، ضمن عدم تبدیل یک دوست به دشمن، دامنه نفوذ خود را در کشورهای اسلامی گسترش دهد. برای یک کشور اسلامی نظیر ترکیه نیز عضویت در بلوک اروپا بهتر از عضویت تحمیلی مانند عراق و افغانستان در بلوک آمریکا خواهد بود؛ چراکه در جامعه اروپا حداقل می‌تواند هویت خود را حفظ کند در صورتی‌که آمریکا نابود کننده هویت‌هاست!

۱۵ـ تلاش برای تبدیل ترکیه به الگویی برای کشورهای منطقه

وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر فضای امنیتی منطقه را تغییر داد و فرصت مناسبی برای حضور ترکیه در عرصه‌های امنیتی و سیاسی منطقه فراهم نمود. این حادثه نشان داد برداشت سنتی غرب از ترکیه گمراه کننده بوده است: کشوری سکولار، مردم‌سالار، دوست تزلزل‌ناپذیر آمریکا، کشوری که جهان‌بینی راهبردی آن با منافع آمریکا در منطقه همسویی دارد، ... و سرانجام الگویی برای همه مسلمانان.

با آنکه برداشت غرب از ترکیه در گذشته بر تصورات ذهنی استوار بوده اما نکته این است که ترکیه امروز، بر اساس واقعیت‌های چشم‌گیر تحولات سال‌های اخیر، به الگویی واقعی تبدیل شده و درجه‌ای از جذابیت برای مردم منطقه پیدا کرده است.

به‌طور سنتی جذاب‌ترین ویژگی ترکیه برای غرب، سکولاریسم حاکم بر این کشور بوده که غرب آن را نوعی به رسمیت شناختن الگوی برتر سیاسی- فرهنگی جامعه غرب تلقی کرده است. اما واقعیت این است که ترکیه هرگز کشوری سکولار به معنی واقعی کلمه نبوده است. در واقع سکولاریسم ترکیه بر سیطره کامل همه سطوح مذهبی، به‌دست حکومتگران استوار است. این الگو توسط آتاتورک بنیان‌گذاری شد و طی آن مهره‌های اصلی حاکمیت تلاش کردند هیچ‌گونه نشانه‌ای از باورهای مذهبی خود بروز ندهند.

ارتش ترکیه بیش از دیگر نهادهای حکومت از این ایدئولوژی آتاتورک پاسداری و حراست کرده و پرچمدار مبارزه با قدرت گرفتن سازمان یافته مذهب یا دخالت افراد شناخته شده مذهبی، در سیاست بوده است. در خلال چند دهه گذشته اوضاع در ترکیه به گونه‌ای چشم‌گیر تغییر یافته و دمکراسی در این کشور ابعاده گسترده‌تری یافته است که بارزترین نشانه آن به قدرت رسیدن یک حزب مذهبی است، هرچند گردانندگان این حزب تلاش می‌کنند از تبلیغ ریشه‌های عقیدتی حزب خودداری کنند. گرایش‌های ترکیه به سمت غرب که در نوع خود کم نظیر بود، در سال‌های اخیر ابعاد واقع‌بینانه‌تری یافته و ریشه‌دارتر شده است. ترکیه در واقع از آن جهت به غرب گرایش پیدا کرد که در خلال جنگ سرد با تهدید شوروی روبه‌رو بود و همین احساس خطر و نیاز استراتژیک، سبب شد آنکارا برای برخورداری از حمایت و تضمین‌های امنیتی غرب، با آغوش باز از سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) استقبال کند. با وجود این، ترکیه یک شبه غربی نشده است.

امپراتوری عثمانی به علت همجواری با بسیاری از کشورهای اروپایی و تعامل با آنان در خلال چندین سده، گاه در قالب دشمن و گاه به‌عنوان متحد، غرب‌زده‌ترین کشور اسلامی بوده و در مقاطع مختلف در تحولات سیاسی اروپا نقش‌آفرینی کرده است. در طول یک‌صد سال پایانی حکومت امپراتوران عثمانی که با جنگ اول جهانی دوران آن به سر آمد، ترکیه شاهد دگرگونی‌های گسترده‌ای در عرصه لیبرالیسم یا اصلاحات غرب‌گرایانه از جمله تدوین نظام حقوقی، شکل‌گیری حکومت پارلمانی، تلاش در راه ایجاد آشتی بین اسلام و قوانین غربی و برقراری نظام آموزش و پرورش به سبک غربی بود. از این رو، گرچه آتاتورک در ترکیه نوین در دوران پس از جنگ اول جهانی بی‌تردید سرآغاز فصلی انقلابی در روند اصلاحات غرب‌گرایانه در این کشور محسوب می‌شود، اما این اصلاحات در ترکیه بی‌سابقه نبوده‌اند.

متلاشی کردن قدرت و اعتبار مذهب در ترکیه نوین به‌دست آتاتورک در دهه ۱۹۲۰ با وجود نو آوری‌های مهم، زخم‌های اجتماعی و روانی فراوانی بر پیکر این کشور بر جای گذاشت که پس از گذشت نزدیک به ۸۰ سال به تازگی و به آرامی التیام می‌یابند. اکثریت قابل

ملاحظه‌ای از مردم ترکیه چندان در معرض روند غرب‌گرایی قرار نگرفته بودند و برخلاف نخبگان آتاتورکی، پیوند زیادی با غرب نداشتند. آنها همچنان مذهبی باقی ماندند و گر چه به شهروندان وفادار به ترکیه نوین تبدیل شدند، اما به میراث و پیشینه تاریخی خود که از دوران امپراتوری عثمانی بر جای مانده بود، مباهات می‌کردند. چندین نسل طول کشید تا ساکنان سنت‌گرای آناتولی مرکزی از اصلاحات صورت گرفته در عرصه آموزش و پرورش، اقتصاد، خصوصی‌سازی و پیشرفت اقتصادی کشور بهره‌مند شوند و به بازیگرانی نوین در صحنه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ترکیه تبدیل شوند. در طول سالیان متمادی، این نیروی جدید که ببرهای آناتولی نامیده می‌شوند، به گونه‌ای فزاینده به حمایت از احزابی برخاستند که احترام خاصی برای شعائر مذهبی قائل‌اند و ضمن آنکه میراث و پیشینه اسلامی کشور را خوار نمی‌شمارند، از بیان و اعتراف به این پیشینه نیز اکراه نشان نمی‌دهند.

از سوی دیگر، بزرگ‌ترین جنبش مردمی در ترکیه یعنی جنبش نور (و بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شاخه آن یعنی جنبش فتح‌الله گولن) از همان آناتولی مرکزی سنت‌گرا سرچشمه گرفته و از اسلام غیر سیاسی آکنده از تساهل و مدارا و احیای اسلامی میانه‌رو که کانون توجه آن بر آموزش و پرورش، مردم‌سالاری، تساهل و ایجاد جامعه‌ای مدنی می‌باشد، حمایت می‌کنند. این دو جنبش نشأت گرفته از آناتولی مرکزی، در واقع نسل تازه‌ای از نخبگان آناتولی را تشکیل می‌دهند که با میراث و پیشینه اسلامی ترکیه سازگاری داشته و تلاش می‌کنند تا نوگرا و فن‌سالار (تکنوکرات) باقی بمانند و جزئی از نظام اروپا به شمار آیند، مشروط بر اینکه در این راه هویت اسلامی خود را از دست ندهند.

این واقعیت که ترکیه سکولار، اولین کشور در جهان اسلام است که در انتخابات عمومی آن یک حزب اسلام‌گرا به قدرت رسیده است، رویدادی حیرت‌آور محسوب می‌شود. ارتش ترکیه که از دیر باز دیده‌بانی هوشیار برای مقابله با هر گونه مظاهر مذهبی در حکومت بوده است، به ناچار به این واقعیت تن در داده که مردم با اکثریت آرا حزب عدالت و توسعه را به قدرت رسانده‌اند و این حزب نیز تا حدودی در چارچوب ایدئولوژی حاکم بر کشور عمل

کرده است. از آنجا که در خلال سال‌های متمادی حکومت ترکیه، مذهب را به شدت تحت کنترل خود درآورده و آن را به حاشیه رانده بود، در واکنش طبیعی به این پدیده، اسلام به تدریج اما بی‌وقفه به صحنه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی این کشور راه یافته است. گر چه آتاتورک تلاش کرد پیشینه اسلامی ترکیه را از حافظه ملت این کشور حذف و از تجلی مظاهر اسلامی جلوگیری کند، اما حذف هویت تاریخی یک ملت و رابطه عمیق این هویت با گسترش و پاسداری از اسلام برای چندین سده متوالی کار چندان ساده‌ای نیست. از این‌رو با وجود اهمیت بسیاری از اصلاحات غرب‌گرایانه آتاتورک، سرکوب مذهب در عرصه عمومی نمی‌توانست دوام یابد.

مهم‌ترین عاملی که سبب شده ترکیه به الگویی برای جهان اسلام تبدیل شود، این است که ترکیه از جمله معدود کشورهای اسلامی است که در آن سیاست‌های مردم‌سالار و مجلس نمایندگان پا به عرصه وجود نهاده‌اند. پس از سال‌ها فراز و نشیب، دمکراسی در ترکیه اکنون به مرحله بلوغ نسبی رسیده است و ترکیه، مشکلات سیاسی خود را تا حدی که می‌توان گفت این مشکلات برای همیشه حل شده‌اند، حل کرده است.

اما وقتی روزی فرارسد که رأی دهندگان احساس کنند احزاب اسلامی از تکاپو افتاده‌اند، بی‌تردید این احزاب در انتخابات شکست خواهند خورد و احزاب دیگری جای آنها را خواهند گرفت و احزاب اسلامی همانند دیگر احزاب، قدرت را به دیگران واگذار خواهند کرد. روی کار آمدن یک حزب اسلام‌گرا در ترکیه همان‌گونه که برای این کشور تازگی دارد، برای دیگر کشورها نیز رویدادی تازه محسوب می‌گردد.

دولت آمریکا از سیاست‌های اسلام‌گرایانه کشورها خشنود نیست اما با این وجود، با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در ترکیه کنار آمده است. چون معلوم شده است که این حزب می‌تواند در تلاش برای ایجاد ثبات در منطقه شریکی سودمند برای آمریکا باشد. نخست‌وزیر اسلام‌گرای

ترکیه از واشنگتن دیدن نموده و مقامات دو کشور درباره مسائل گوناگون از جمله عراق، قبرس و همکاری‌های نظامی دوجانبه همواره با یکدیگر مشورت کرده‌اند. با عبور حزب عدالت و توسعه از مرحله گذار، دولت آمریکا اکنون می‌تواند در آینده به همکاری با دیگر احزاب اسلام‌گرا در سایر کشورها امیدوار باشد.

البته آمریکا چاره‌ای جز این ندارد؛ زیرا چه بخواهد و چه نخواهد، واقعیت این است که نمی‌تواند بزرگ‌ترین جنبش سیاسی جهان اسلام، یعنی اسلام‌گرایی را با همه تفاوت‌ها، تنوع و تحولاتی که اکنون دستخوش آن است، نادیده بگیرد. همه می‌دانند که جهان اسلام آکنده از نارضایتی، سرخوردگی و خشم است. امروزه، نارضایتی ملل مسلمان در قالب ایدئولوژی و الفاظ اسلام‌گرایانه بیان می‌شود، در حالی‌که چندین دهه قبل نارضایتی مسلمانان و اعراب با بهره گیری از ابزار ایدئولوژیک دیگری - یعنی ملی‌گرایی رادیکال عرب به رهبری جمال عبدالناصر- ابراز می‌شد و در دهه ۱۹۵۰ به‌اندازه اسلام‌گرایی عصر حاضر ناسیونالیسم عرب، گرایش‌های ضد امپریالیستی داشت. با شکست ناصریسم و ناکامی آن در تحقق آرمان و وعده‌هایی که داده بود، ابتدا مارکسیسم- لنینیسم و سپس اسلام‌گرایی جای ناسیونالیسم عرب را گرفتند. واقعیت این است که با غلبه یا نابود کردن ابزارهای ایدئولوژیک نمی‌توان نارضایتی‌هایی که موجب پیدایش این ابزارها شده‌اند را از بین برد.

۱۶ـ وضعیت آموزشی

(http://www.egm.gov.tr/)

نرخ با سوادی در ترکیه حدود ۸۷٪ است. اما این نرخ در همه استان‌ها یکسان نیست به گونه‌ای که در استانبول حداکثر و در استان حکاری در مجاورت مرزهای ایران با میزان ۱۲/۳٪ در حداقل خود می‌باشد. میزان با سوادی در ترکیه باید در ارتباط با جنس، سن و موقعیت جغرافیایی بررسی گردد. از نظر سنی، گروه‌های ۶ تا ۹ سال و بالای ۶۵ سال بیشترین تعداد

بی‌سواد را در خود جای داده‌اند. تعداد زنان بی‌سواد نسبت به مردان، درصد بالاتری را نشان می‌دهد. در عین حال جمعیت روستایی نیز نسبت به شهرنشینان از نظر با سوادی عقب‌تر هستند.

مقایسه نرخ با سوادی در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نرخ با سوادی کل جمعیت (٪)
۱	گرجستان	۹۹
۲	ارمنستان	۹۸,۶
۳	بلغارستان	۹۸,۶
۴	قبرس	۹۷,۶
۵	یونان	۹۷,۵
۶	آذربایجان	۹۷
۷	ترکیه	۸۶,۵
۸	ایران	۷۹,۴
۹	سوریه	۷۶,۹
۱۰	عراق	۴۰
	میانگین	۸۰

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

سیستم آموزش فعلی ترکیه از زمان آتاتورک که اقدام به تعطیلی مدارس مذهبی و جایگزینی آنها با مدارس سکولار نمود، شروع به کار کرده است. آموزش ابتدایی در ترکیه اجباری است و پس از ۱۹۸۰ تقریباً همه کودکان بین سنین ۶ تا ۱۰ سال از امکان آموزش برخوردار بوده‌اند. بر اساس آخرین آمارها، نرخ با سوادی در ترکیه به یک نسبت بین زنان و مردان توزیع نشده است. به گونه‌ای که ۹۴ درصد مردان و ۷۸ درصد زنان بالای ۱۵ سال، با سواد می‌باشند.

بانک جهانی که از سال ۱۹۷۰ امکانات خوبی را برای آموزش فنی و حرفه‌ای در ترکیه

فراهم نموده، نقش بسزایی در رشد سطح سواد و مهارت فنی در ترکیه ایفا نموده است.

علاوه‌بر آموزش‌های سطوح ابتدایی و متوسطه، آموزش حین خدمت نیز نقش مهمی در ارتقای فرهنگ ترکیه به عهده دارد. به گونه‌ای که تنها در سال ۱۹۹۵ بیش از ۶۵۰۰۰۰ نفر تحت این آموزش‌ها قرار گرفته‌اند. هدف از این آموزش‌ها ارتقای بهره‌وری و مهارت کارکنان دولت عنوان شده است. در همین سال حدود ۷ میلیون دانش‌آموز ابتدایی در مدارس ترکیه مشغول تحصیل بوده‌اند که از این میان تنها ۶۳٪ به مراحل بعدی آموزش راه یافته‌اند. (*CIA World Factbook, March 2005*)

شاخص‌های آموزشی در ترکیه (سال ۲۰۰۳)

شاخص		رتبه	از میان کشور
مخارج آموزشی	٪۳,۲	۸۶	۱۳۰
نام‌نویسی در دبیرستان	٪۵۱,۳	۸۵	۱۴۲
متوسط مدت تحصیل پسران	۱۱,۶ سال	۲۷	۲۸
متوسط مدت تحصیل دختران	۸,۸ سال	۲۸	۲۸
تعداد کتب کتابخانه‌ها	۱۵۵۲۶۲۹ جلد	۴۳	۸۱
	۲۲,۷۹ جلد برای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۶۴	۸۱
نرخ با سوادی زنان	٪۷۸,۷	۱۱۷	۱۸۴
نرخ با سوادی مردان	٪۹۴,۳	۷۸	۱۸۴
نرخ کل با سوادی	٪۸۷	۱۱۹	۲۰۲
حقوق سالیانه معلمان با ۱۵ سال سابقه	۱۰۳۲۷ دلار	۲۰	۲۲
	۱۴ دلار به ازای هر ساعت کار	۲۰	۲۲
نسبت آموزش‌های فیزیکی	٪۲		

شاخص		رتبه	از میان	کشور
نسبت آموزش هنر	٪۵			
نسبت آموزش زبان‌های خارجی	٪۱۱			
نسبت آموزش ریاضی	٪۱۱			
نسبت آموزش دینی	٪۵			
نسبت آموزش زبان مادری	٪۱۴			
نسبت آموزش علوم تجربی	٪۸			
نسبت آموزش علوم اجتماعی	٪۱۱			
نسبت دانش‌آموز به معلم در مقطع ابتدایی	یک معلم برای ۲۷,۷ دانش آموز			
نسبت دانش‌آموز به معلم در دوره متوسطه	یک معلم برای ۲۲,۶ دانش آموز			
تکرار کلاس در مقطع ابتدایی	۴,۹	۸۱	۱۵۱	
تکرار کلاس در مقطع متوسطه				
نسبت دانشجویان دختر	٪۴۱	۲۹	۳۱	
نسبت معلمان به کل نیروی کار	٪۳,۴	۲۸	۳۶	
تعداد هفته‌های درسی در سال	۳۶ هفته	۲۵	۳۶	

منابع: *UNESCO; United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook; UNESCO Institute of Statistics.; UNESCO Institute for Statistics; CIA World Factbook, December 2003; Household survey data, net enrolment data from UNESCO..*

مقایسه وضعیت دریافتی معلمان در ترکیه و یونان

	کشور	حقوق ساعتی معلمان با سابقه کار بیش از ۱۵ سال (دلار)	
۱	یونان	۳۰	
۲	ترکیه	۱۴	

منبع: *UNESCO Institute of Statistics.*

۱ـ۱۶ـ ساختار آموزشی

سیستم آموزش ملی ترکیه شامل دو قسمت اساسی به نام آموزش رسمی و آموزش غیر رسمی است.

آموزش رسمی

آموزش رسمی به معنای سیستم مدرسه‌ای است. سیستم مدرسه‌ای آموزش ملی ترکیه شامل چهار سطح ذیل است:

۱ـ آموزش پیش دبستانی؛

۲ـ آموزش ابتدایی (دبستان و راهنمایی)؛

۳ـ آموزش متوسطه؛

۴ـ آموزش عالی.

آموزش غیر رسمی

آموزش غیر رسمی، آموزش‌هایی را پوشش می‌دهد که موقعیت‌های شغلی بهتری برای شهروندان فراهم می‌کنند و بیشتر، افرادی را در بر می‌گیرد که آموزش رسمی را رها کرده‌اند ولی علاقه‌مند به ارتقاء سطح آموزش‌های خود می‌باشند.

به‌طور کلی می‌توان ساختار نظام آموزشی کشور ترکیه را در قالب ذیل خلاصه نمود:

ساختار نظام آموزشی ترکیه

نوع آموزش	طول برنامه آموزشی	سطح سنی
آموزش ابتدایی	۸ سال	۶ تا ۱۴ سال
آموزش متوسطه	۴ سال	۱۴ تا ۱۸ سال
متوسطه عمومی	۳ سال	۱۴ تا ۱۷ سال
متوسطه فنی	۴ سال	۱۴ تا ۱۸سال
متوسطه حرفه‌ای	۳ سال	۱۴ تا ۱۷ سال

منبع: *http://www.torkiye.com/index*

۲-۱۶- نهادهای آموزشی

در مقطع پیش دبستانی ۹ هزار مربی و معلم در ۵ هزار باب مرکز پیش دبستانی به تربیت ۱۵۰ هزار دانش‌آموز اشتغال دارند. اما در مقاطع دبستان تا پایان دبیرستان تا سال ۱۹۹۷ میلادی یعنی پیش از تغییر نظام آموزشی ترکیه از سیستم ۳+۳+۵= دبیرستان + راهنمایی+ دبستان به سیستم ۳+۸= دبیرستان + ابتدایی، ۷ میلیون دانش‌آموز ابتدایی در بیش از ۵۰ هزار دبستان، ۳ میلیون دانش‌آموز راهنمایی در ۹ هزار مدرسه و ۲ میلیون دانش‌آموز متوسطه در ۵ هزار دبیرستان به تحصیل مشغول بوده‌اند.

همچنین در یک‌هزار باب مدرسه فنی و حرفه‌ای دوره‌ی راهنمایی، حدود ۵۰۰ هزار دانش‌آموز و در بیش از ۲۵۰۰ باب مدرسه فنی و حرفه‌ای دوره متوسطه، حدود یک میلیون دانش‌آموز به تحصیل اشتغال داشته‌اند. لازم به ذکر است بنابر آمارهای منتشره، هر ساله ۱/۵ میلیون نفر به جمع دانش‌آموزان این کشور افزوده می‌شود. به طوری که باید برای این عده، ۱۲۲۵۰ باب مدرسه جدید مهیا گردد. از این رو به علت افزایش جمعیت و کمبود مدرسه، مسئولان ترکیه ناچار شده‌اند در ۱۰۳۳۳ مدرسه، سیستم آموزش دو نوبته را به اجرا در آورند.

(http://www.torkiye.com)

مقایسیه میانگین مدت زمان تحصیل در دوره ابتدایی و متوسطه (سال ۲۰۰۰)

	کشور	مقایسه میانگین مدت زمان تحصیل در دوره ابتدایی و متوسطه
۱	یونان	۱۴,۳
۲	بلغارستان	۱۲,۷
۳	ایران	۱۱,۳
۴	گرجستان	۱۱
۵	قبرس	۱۰,۸
۶	آذربایجان	۱۰,۶
۷	ترکیه	۹,۵
۸	سوریه	۹,۵
۹	عراق	۹,۱
	میانگین	۱۰,۴۸

منبع: *UNESCO Institute for Statistics*

مقایسه نسبت علاقه‌مندان برای تحصیل در دبیرستان

	کشور	ثبت نام کنندگان برای تحصیل در مقطع دوم تحصیلی (متوسطه) (٪)
۱	قبرس	۸۸,۳
۲	بلغارستان	۸۷,۶
۳	یونان	۸۷,۴
۴	آذربایجان	۷۸
۵	گرجستان	۷۲,۲
۶	ارمنستان	۶۳,۶
۷	ترکیه	۵۱,۳
۸	سوریه	۳۹,۱
۹	عراق	۳۳
	میانگین	۵۳,۸

منبع: UNESCO

مقایسه مدت زمان تحصیلات اجباری در ترکیه و همسایگانش

	کشور	مدت زمان تحصیلات اجباری (سال)
۱	آذربایجان	۱۱
۲	ارمنستان	۱۱
۳	ترکیه	۹
۴	یونان	۹
۵	قبرس	۹
۶	گرجستان	۹
۷	بلغارستان	۸
۸	عراق	۶
۹	سوریه	۶
	میانگین	۸

منبع: *UNESCO*

۳ـ۱۶ـ نهادهای آموزش مذهبی

آموزش مذهبی در ترکیه در سه رده دانشکده الهیات، مدارس قرآنی و مدارس مربوط به آموزش طلاب و وعاظ (مدارس امام خطیب) ارائه می‌گردد.

همه این مدارس از دهه ۵۰ به بعد گسترش یافته‌اند. در حال حاضر مجموعاً ۱۸ دانشگاه ترکیه دارای گروه‌های الهیات می‌باشند و در مجموع ۴۹۲۵ مدرسه قرآنی وجود دارد که دارای ۵۲۹۵ مُدرس، ۱۷۶۸۹۲ طلبه و ۵۲۰۲۸ دانش‌آموز در کلاس‌های شبانه هستند. شمار کودکانی که در دوره‌های تابستانی این مدارس درس می‌خوانند به ۱۶۲۳۴۳۳ نفر می‌رسد. حقوق و مزایای مدرسین به عهده دولت بوده و تأمین سایر هزینه‌ها با خود مدارس می‌باشد. مدارس امام خطیب نیز تا پیش از اجباری شدن ۸ سال آموزش ابتدایی، شامل بیش از ۵۰۰ باب مدرسه آموزش دینی

دوره راهنمایی با ۳۰۰ هزار دانش‌آموز و بیش از ۴۰۰ مدرسه آموزش دینی دوره متوسطه با ۲۰۰ هزار دانش‌آموز بوده‌اند. لازم به توضیح است در این مدارس علاوه‌بر دروس مدارس عمومی، دروس عربی، قرآن، مسائل و احکام مذهبی تدریس می‌گردد و فارغ التحصیلان این مدارس نمی‌توانند وارد دانشگاه‌های سراسری و ارتش شوند. *(TDN- 19/2/83)*

از جمله مهم‌ترین اولویت‌ها و علایق آموزشی کشور ترکیه می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۴ـ۱۶ـ تشکیل شورای ملی آموزش

در سال ۱۹۹۶، شورای ملی آموزش، با هدف برآورده سازی ۵ اولویت (تأکید برآموزش ابتدایی و جهت دادن به آن، نوسازی نظام آموزش متوسطه، تغییر مقررات ورودی مراکز آموزش عالی، تأمین نیازهای آموزش همگانی و تخصیص بودجه مناسب آموزشی) تشکیل شد.

۵ـ۱۶ـ اجرای طرح ۸ ساله آموزش پایه

به‌منظور تحقق طرح ۸ ساله آموزش پایه، اهداف کلی ذیل دنبال می‌شود:

- حذف مدارس دو شیفته؛
- کاهش تدریجی تعداد دانش‌آموزان هر کلاس به ۳۰ نفر؛
- فراهم‌سازی امکانات رفاهی دانش‌آموزی از جمله حمل و نقل رایگان برای دانش‌آموزان ساکن شهرک‌های کوچک حومه کلان شهرها؛
- حذف تدریجی کلاس‌های یکپارچه با گسترش مدارس شبانه روزی محلی؛
- تدارک لباس و یونیفورم یکنواخت، کیف، کتاب و لوازم‌التحریر برای کودکان مستمند و بی‌بضاعت به ویژه کودکان روستایی؛
- حمایت از آموزش رسمی از طریق گسترش ابزار و امکانات آموزش از راه دور؛
- راه‌اندازی مراکز آموزش رایانه در مؤسسات آموزش پایه و دسترسی کلیه دانش‌آموزان به رایانه؛

- تدریس حداقل یک زبان خارجی در مقطع آموزش پایه؛
- تجهیز مدارس با تکنولوژی مدرن؛
- تحقق مهم‌ترین اصل یادگیری یعنی تربیت افراد ماهر و مسئول؛
- تضمین رشد جسمی و روحی کودکان با اتخاذ روش‌های مناسب زیر بنایی آموزشی و پرورشی؛
- ایجاد فرصت برای فارغ‌التحصیلان بزرگسال دوره پنج ساله آموزش دبستانی در جهت تکمیل دورهٔ هشت ساله آموزش پایه در مؤسسات آزاد آموزشی؛
- احداث مدارس و امکانات ورزشی، لابراتوارهای رایانه در مدارس ابتدایی با ۱۰۰۰ دانش‌آموز به بالا، تأسیس کتابخانه‌های آموزشی در مدارس به‌منظور ارتقای کیفیت آموزش؛
- بذل توجه خاص به بهره‌گیری از تکنولوژی جدید آموزشی و فراهم‌سازی فرصت‌های آموزش ضمن خدمت برای معلمین فعال در زمینه آموزش رایانه؛
- ارتقای استانداردهای آموزش فنی- حرفه‌ای در شکل رسمی و غیر رسمی آن.

((http://www.torkiye.com/index

۶ـ۱۶ـ معضلات آموزشی

درحال حاضر، مشکل عمده آموزش در کشور ترکیه، مشکل مدارس سکولار و اسلامی می‌باشد؛ زیرا تعارض‌های زیادی از نظر آموزش مذهبی بین سکولاریست‌ها و اسلام‌گرایان وجود دارد.

تعداد زیادی کلاس‌های غیر مجاز آموزش قرآن وجود دارند که دولت این کلاس‌ها را غیر قابل تحمل خوانده و خواستار توقف هر چه سریع‌تر آنها گردیده است. مطابق قانون اساسی ترکیه، تمام کلاس‌ها و برنامه‌های آموزشی باید توسط دولت تأیید شوند. هم‌چنین تعارضاتی بین دستورالعمل‌های این دبیرستان‌ها وجود دارد؛ زیرا سکولاریست‌ها معتقدند فارغ‌التحصیلان مدارس از آموزش‌های اسلامی بیشتری برخوردار می‌باشند و بیشتر جذب دانشکده‌های علمی،

سیاسی، حقوقی و مراکز پلیس می‌شوند. با این وجود، اکثر والدین ترجیح می‌دهند فرزندانشان در مدارس مذهبی آموزش ببینند؛ زیرا این مدارس آنها را منظم و مسلمانِ متدین تربیت نموده و شانس پذیرفته شدنشان در دانشگاه را افزایش می‌دهد. همچنین بسیاری از والدین خواستار افزایش مدارس مذهبی می‌باشند، اما آنها اعتقاد ندارند که این کار باعث قوی‌تر شدن پایه‌های اسلام‌خواهی در ترکیه خواهد شد.

اکنون کشور ترکیه به نیروهایی نیاز دارد که به حل مشکلات ناشی از افزایش جمعیت و رشد صنعتی این کشور کمک کنند. در این کشور سرمایه‌ها به دلیل توسعه‌نیافتگی ظرفیت تحقیق و پژوهش، کارکرد زیادی ندارد؛ زیرا دانشگاه‌ها ارتباط چندانی با بخش صنعت ندارند. از این‌رو دولت ترکیه مصمم است میزان نیروی پژوهش‌گر خود را افزایش داده و سطح آموزش فنی و علمی خود را ارتقا بخشیده و رابطه بین دانشگاه‌ها و مراکز صنعتی را افزایش دهد.

آمارهای آموزشی

سطوح آموزشی	تعداد مدارس	تعداد دانش‌آموزان	تعداد معلمان
پیش دبستانی	۹۸۸۲	۲۵۱۵۹۶	۱۵۶۹۶
ابتدایی	۴۳۳۲۴	۱۰۰۵۳۱۲۷	۳۲۴۹۲۴
متوسطه	۶۱۶۸	۲۴۴۴۴۰۷	۱۴۳۴۶۹
متوسطه عمومی	۲۶۶۳	۱۵۰۶۳۷۹	۷۰۲۴۹
متوسطه فنی و حرفه‌ای	۳۵۰۵	۹۳۸۰۲۸	۷۳۲۲۰
کلیه آموزش‌های رسمی	۵۹۳۷۴	۱۲۷۴۹۱۳۰	۴۰۴۰۸۹
آموزش‌های غیر رسمی	۶۵۳۱	۲۹۷۸۷۹۹	۴۸۵۰۶
جمع کل	۶۵۹۰۵	۱۵۷۲۷۹۲۹	۵۳۲۵۵۹

منبع: *http://www.torkiye.com/index*

۷ـ۱۶ـ هزینه‌های آموزشی

طبق آمار به‌دست آمده طی سال ۱۹۹۴، هزینه‌های آموزشی کشور ترکیه معادل ۳/۲ درصد تولید ناخالص ملی این کشور بوده است.

ریز هزینه‌های عمومی بر اساس سطوح مختلف آموزشی به قرار زیر می‌باشد:

پیش دبستانی: ٪۱۰

ابتدایی: ٪۳۳

راهنمایی: ٪۲۲

دبیرستان: ٪۳۴

سهم آموزش ابتدایی از هزینه‌های کنونی آموزش عمومی

در حالی که سهم سرانه GNP اختصاص یافته به آموزش ابتدایی، ۱/۷ درصد در سال ۱۹۹۰ بود، این رقم به ۲/۱ درصد درسال ۱۹۹۲ افزایش یافت. بعد از آن سهم آموزش ابتدایی در سرانه GNP کاهش یافت تا به ۱/۴ درصد در سال ۱۹۹۷ رسید. نسبت هزینه سرانه دانش‌آموزی در آموزش ابتدایی به GNP سرانه طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۲ افزایش یافته و به ۱۲ درصد رسید. اما بعدها تا ۹/۶ درصد در سال ۱۹۹۷ کاهش یافت.

(http://www.torkiye.com/index)

مقایسه هزینه‌های آموزشی درترکیه و همسایگانش (دهه ۱۹۹۰)

	کشور	سهم هزینه‌های آموزشی از GDP (٪)
۱	گرجستان	۴,۳
۲	قبرس	۴,۱
۳	ایران	۳,۳
۴	ترکیه	۳,۲
۵	آذربایجان	۳
۶	بلغارستان	۳
۷	یونان	۲,۳
۸	ارمنستان	۱,۸
	میانگین	۳,۱۷

منبع: *United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook*

تحصیلات پیش‌دانشگاهی

تحصیلات ابتدایی و راهنمایی در ترکیه از سن هفت سالگی آغاز شده و به مدت ۸ سال ادامه دارد. سپس تحصیلات دبیرستان (Lise) شروع می‌شود. مجموع دوره تحصیلات ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان در ترکیه ۱۱ تا ۱۲ سال می‌باشد. دوره دبیرستان شامل رشته‌های علوم انسانی، ریاضی- فیزیک و علوم تجربی است. بعد از اتمام دوره ابتدایی می‌توان دوره تحصیلات دبیرستانی را در رشته‌های علوم دینی و هنرستان‌های صنعتی ادامه داد. طول تحصیلات برای این رشته‌ها معمولاً دوازده سال می‌باشد و در پایان دوره‌ی دبیرستان، به دانش‌آموزان مدرک دیپلم اعطا می‌گردد.

تحصیلات دانشگاهی

در ترکیه بیش از ۷۰ دانشگاه و مؤسسه آموزش عالی وجود دارد که اکثر آنها دولتی یا وابسته به دولت می‌باشند. از این تعداد حدود سه چهارم زیر نظر وزارت آموزش ملی و بقیه تحت نظر دیگر سازمان‌ها نظیر ارتش و وزارت بهداری اداره می‌شوند. برای ورود به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی ترکیه، دارا بودن مدرک دیپلم دبیرستان و گذراندن آزمون سراسری (کنکور) الزامی است. آزمون سراسری برای متقاضیان خارجی و محلی متفاوت است و به زبان‌های ترکی و انگلیسی برای خارجی‌ها و زبان ترکی برای محلی‌ها برگزار می‌شود. دروس امتحانی شامل ریاضی، فیزیک، شیمی، اطلاعات عمومی و هوش می‌باشد. پذیرش دانشجویان در دانشگاه‌ها بر اساس رتبه اکتسابی در آزمون سراسری آنان است. دانشگاه گالاتاسارای با همکاری کشور فرانسه اداره شده و اساتید آن را دانشگاه سوربن تأمین می‌کند. تدریس در این دانشگاه به زبان فرانسه بوده و حدود ۱۵۰۰ دانشجو در ۴ دانشکده آن مشغول به تحصیل می‌باشند. نیمی از این دانشجویان از میان دانش‌آموزان دبیرستان‌های فرانسه زبان و نیم دیگر از میان فارغ‌التحصیلان سایر دبیرستان‌ها گزینش می‌شوند. اغلب فارغ‌التحصیلان این دانشگاه نیز جذب وزارت خارجه می‌گردند. دانشگاه‌هایی که دارای کرسی زبان و ادبیات فارسی می‌باشند عبارت‌اند از: دانشگاه استانبول، دانشگاه حاجت‌تپه آنکارا، دانشگاه آتاتورک ارزروم، دانشگاه سلجوق قونیه، دانشگاه دجله دیاربکر، دانشگاه ارجیس کایسری.

((http://www.torkiye.com/index

مقایسه نسبت علاقه‌مندان برای تحصیل در دانشگاه

	کشور	ثبت نام کنندگان برای مرحله سوم آموزش (٪)
۱.	یونان	۴۲,۳
۲	بلغارستان	۴۰,۸
۳	گرجستان	۳۴,۵
۴	آذربایجان	۲۲,۳
۵	ارمنستان	۲۰,۲
۶	قبرس	۲۰
۷	ترکیه	۱۵
۸	عراق	۱۳,۶
۹	سوریه	۶,۱
	میانگین	۱۸,۲۳

منبع: *UNESCO*

۸ـ۱۶ـ مقاطع تحصیلی

کاردانی: دو تا سه سال تحصیل بعد از دیپلم دبیرستان.

کارشناسی: چهار سال تحصیل شامل حداقل ۱۴۷ واحد درسی.

کارشناسی ارشد: دو سال تحصیل تمام وقت. (این دوره شامل دو نیم سال درسی و دو نیم سال برای تهیه رساله تحقیقاتی است.)

دکترا: سه تا چهار سال تحصیل تمام وقت. (این دوره شامل دو تا چهار نیم سال درسی و حداقل چهار نیم سال تحقیقاتی می‌باشد. قبل از شروع تحقیقات، دانشجو باید امتحان جامع را با موفقیت بگذراند. نوشتن رساله دوره دکترا و دفاع موفقیت‌آمیز از تحقیقات انجام شده شرط اعطای مدرک دکترا می‌باشد.)

۹ـ۱۶ـ سیستم آموزشی دانشگاه‌های ترکیه

سیستم آموزشی دانشگاه‌های ترکیه مطابق استانداردهای سیستم آموزشی آمریکا بوده و دروس به صورت ترمی- واحدی ارائه می‌گردند. زبان آموزشی نیز بسته به دانشگاه محل تحصیل و رشته تحصیلی، انگلیسی، فرانسه، آلمانی و یا ترکی می‌باشد.

تقویم آموزشی دانشگاه‌های ترکیه تقریباً همانند دانشگاه‌های ایران است. بدین ترتیب که شروع ترم پائیزه از ماه اکتبر (بیستم شهریور) تا پایان ژانویه (دی ماه) و ترم بهاره از فوریه (بهمن ماه) آغاز و در ماه ژوئن (تیر ماه) خاتمه می‌یابد.

رشته‌های تحصیلی

پس از قبولی در آزمون سراسری، امکان تحصیل در کلیه رشته‌های فنی مهندسی، پزشکی، هنر و علوم انسانی در دانشگاه‌های ترکیه فراهم می‌باشد.

اعتبار علمی

دانشگاه‌های ترکیه در سال‌های گذشته اعتبار علمی بالایی در مجامع بین‌المللی کسب نموده‌اند. به گونه‌ای که مدارک علمی این دانشگاه‌ها در کلیه کشورهای دنیا معتبر شناخته شده است. در رشته پزشکی پس از فراغت از تحصیل، گواهی‌نامه طبابت بین‌المللی اعطا می‌گردد و در کلیه رشته‌ها برای دانشجویان ممتاز، امکان بورسیه شدن توسط سازمان‌ها و مؤسسات آموزش آمریکایی و اروپایی فراهم است و حتی در برخی دانشگاه‌ها از ترم دوم به بعد می‌توان به‌صورت انتقالی به دانشگاه‌های آمریکا در همان رشته و ترم تحصیلی ادامه تحصیل داد.

وزارت علوم ایران هفده دانشگاه این کشور را به‌عنوان دانشگاه ردیف اول معرفی نموده و وزارت بهداشت، مدارک علمی هشت دانشگاه پزشکی ترکیه را مورد تأیید قرارداده است.

نکته قابل توجه اینکه بعد از دانشگاه‌های انگلیس، دانشگاه‌های ترکیه از اعتبار بالایی در میان کشورهای اروپایی برخوردارند. همچنین دانشگاه‌های ترکیه به‌منظور ارتقای علمی خود با دانشگاه‌های معتبر جهان همکاری مستقیم دارند. به‌عنوان مثال دانشگاه حاجت تپه ترکیه با دانشگاه‌هاروارد آمریکا ارتباط مستقیم دارد.

امکانات دانشگاهی و خوابگاهی:

به‌طور کلی دانشگاه‌های ترکیه دارای امکانات مناسبی از جهت فضای آموزشی، امکانات کتابخانه‌ای، اینترنتی، تجهیزات آزمایشگاهی، لوازم و زمین‌های ورزشی متعدد، امکانات تفریحی و خدمات درمانی و غیره می‌باشند. اکثر این دانشگاه‌ها امکانات خوابگاهی با هزینه بسیار اندک دارند.

هزینه اقامت

در کشور ترکیه هزینه اقامت دانشجویی نسبتاً مناسب است به طوری که در شهر آنکارا یک آپارتمان معمولی دانشجویی (حدود ۸۰ متر در محله‌ای معمولی) را می‌توان با حدود ۱۰۰ دلار اجاره نمود. هزینه ارزاق مشابه ایران است و هزینه البسه ارزان‌تر می‌باشد. تنها تفاوت بارز، در هزینه‌های حمل و نقل است که در این مورد نیز برای دانشجویان تخفیف‌های ویژه‌ای (۵۰٪) در بلیط اتوبوس‌های شهری و برون شهری، مترو و حتی خطوط هواپیمایی در نظر گرفته شده است. علاوه بر این، هزینه‌های درمانی دانشجویان نیز رایگان می‌باشد.

(http://www.hamsaye.com)

۱۰-۱۶- نقش دانشگاه‌های ترکیه در گسترش فرهنگ ترک

دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ترکیه هر سال تحصیلی موظف به پذیرش سهمیه‌ای بالغ بر ۴۵۰۰ دانشجوی خارجی (غیر ترک) بوده و از این طریق نقش مهمی در پیوند فرهنگی ترکیه با دیگر ملل و گسترش نفوذ این فرهنگ ایفا می‌کنند. در این راستا سازمان مرکز انتخاب و جایگزینی دانشجو در ترکیه، متولی برگزاری آزمونی به نام YÖS یا آزمون دانشجویان خارجی است که همه ساله در ماه آوریل در ترکیه و چند کشور منطقه به‌طور همزمان برگزار می‌گردد.

امتحان ورودی

کنکور در ترکیه برای داوطلبین خارجی به شکل دو امتحان تستی برگزار می‌شود. یکی از

این امتحانات استعداد و توانایی یادگیری و دومی میزان تسلط به زبان ترکی داوطلبان را می‌سنجد. امتیازات این دو امتحان به‌طور جداگانه محاسبه گردیده و پذیرش داوطلب بر حسب نتیجه این امتحانات صورت می‌گیرد.

شهریه دانشجویی

شهریه دانشجویان خارجی برای ادامه تحصیل در دانشگاه‌های ترکیه بسته به خصوصیات برنامه آموزشی مربوطه و دانشگاه محل تحصیل از ۵۵۰ تا ۱۱۵۰ دلار آمریکا تغییر می‌کند.

اقامت در خوابگاه‌های دانشجویی

خوابگاه‌های دانشجویی ترکیه خدمات متنوعی برای رفع نیازمندی‌های دانشجویان ارائه می‌دهند. داوطلبان اقامت در خوابگاه‌های دانشجویی مکلف به پرداخت هزینه ماهانه استفاده از خوابگاه هستند.

زندگی دانشجویی

دانشجویان داوطلب برای تحصیل در ترکیه، مخارج زندگی را خود بر عهده می‌گیرند. مخارج دانشجویی در ترکیه به‌طور متوسط ماهیانه بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ دلار آمریکا می‌باشد.

۱۱ـ۱۶ـ مهم‌ترین دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی ترکیه

(http://www.yok.gov.tr)

مهم‌ترین دانشگاه‌های ترکیه در رشته‌های گروه پزشکی که مورد تأیید جمهوری اسلامی ایران می‌باشند، عبارت‌اند از:

دانشگاه یلدیز (Yilidiz University)

دانشگاه استانبول (Istanbul University)

دانشگاه حاجت تپه (Hacettepe University)

دانشگاه آنکارا (Ankara University)

دانشگاه آناتولی((Anatolia University

دانشگاه نهم ایلول (Dokuz Eylul University)

دانشگاه غازی (Gazi University)

دانشگاه اژه (Aegean University)

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی گروه یک ترکیه (گروه ممتاز در رشته‌های گروه غیر پزشکی مورد تأیید جمهوری اسلامی ایران)، برای کلیه مقاطع تحصیلی نیز به شرح زیر می‌باشند:

دانشگاه اژه (Ege Üniversitesi (Aegean University

دانشگاه آناتولی (Anadolu Üniversitesi (Anatolia Üniversity

دانشگاه آنکارا (Ankara Üniversitesi (Ankara University

دانشگاه آتاتورک (Atatürk Üniversitesi (Ataturk University

دانشگاه بغازچی (Boğaziçi Üniversitesi (Boğaziçi University

دانشگاه چوکوراوا (Çukurova Üniversitesi (Çukurova University

دانشگاه نوزده ایلول (Dokuz Eylül Üniversitesi (Dokuz Eylül University

دانشگاه غازی (Gazi Üniversitesi (Gazi University Ankara

دانشگاه حاجت تپه (Hacettepe Üniversitesi (Hacettepe University

دانشگاه صنعتی استانبول Istanbul Teknik Üniversitesi (Istanbul Technical (University

دانشگاه استانبول (Istanbul Üniversitesi (Istanbul University

دانشگاه مرمره (Marmara Üniversitesi (Marmara University

دانشگاه خاورمیانه Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ankara (Middle East (Technical University

دانشگاه معمار سینان (Mimar Sinan Üniversitesi (Mimar Sinan University

دانشگاه صنعتی یلدیز (Yıldız Teknik Üniversitesi (Yildiz Technical University

دانشگاه بیلکنت (Bilkent Üniversitesi (Bilkent University

دانشگاه صنعتی دریای سیاه Karadeniz Teknik Üniversitesi (Karadeniz Technology (University

۱۲ـ۱۶ـ آشنایی با تعدادی از مهم‌ترین دانشگاه‌های ترکیه

(http://www.irankulturevi.com)

دانشگاه آنکارا

دانشگاه آنکارا با تأسیس دانشکده حقوق در سال ۱۹۲۵ آغاز به کار کرد. این دانشگاه، در حال حاضر دارای ۱۵ دانشکده، ۵ انستیتو، ۱۱ مدرسه عالی و ۳۱ مرکز تحقیقاتی می‌باشد و مجموع رشته‌های موجود در آن ۱۲۵ رشته است. دانشگاه در یک مکان واحد متمرکز نشده است. به طوری که غیر از واحد مرکزی، در محله‌های تاندوغان، ابن سینا، جِبجی و دیش‌کاپی بی‌پازاری نیز شعبه‌هایی دارد و چند واحد دیگر آن در شهرهای چانکری و کاستامونو مستقر است. زبان آموزشی دانشگاه ترکی است و تعداد کادر آموزشی آن ۳۵۴۲ نفر و تعداد دانشجویان آن ۴۴۹۰۶ نفر است.

کتابخانه

کتابخانه دانشگاه با ۱۵ هزار نسخه خطی و یک میلیون جلد کتاب، در خدمت دانشجویان است و دانشکده‌ها و مدارس عالی با رایانه‌ها و شبکه‌های اینترنتی خود امکان دریافت اطلاعات از داخل و خارج را برای محققان فراهم ساخته‌اند.

دانشکده‌ها و رشته‌های تحصیلی دانشگاه

دانشکده زبان و تاریخ و جغرافیا: زبان و ادبیات آلمانی، فرهنگ و ادبیات آمریکایی، زبان و ادبیات عرب، زبان و ادبیات بلغاری، لهجه‌ها و ادبیات ترکی معاصر، علم زبان، آنتولوژی (قوم شناسی)، زبان و ادبیات فارسی، فلسفه، آنتروپولوژی، فیزیک، زبان و ادبیات فرانسه، فرهنگ عامه، هندشناسی، هیتیت شناسی، زبان و ادبیات انگلیسی، زبان و ادبیات اسپانیولی، زبان و

ادبیات ژاپنی، باستان‌شناسی کلاسیک، زبان و ادبیات کره، کتابداری، زبان و ادبیات لاتین، زبان و ادبیات لهستانی، زیست‌شناسی، دوران ماقبل تاریخ، باستان‌شناسی ماقبل تاریخ، روان‌شناسی، زبان و ادبیات روس، تاریخ صنعت، لغت‌شناسی، آنتروپولوژی اجتماعی، جامعه‌شناسی، سومرشناسی، زبان و ادبیات ترکی، زبان و ادبیات اردو، زبان و ادبیات یونانی.

دانشکده دندانپزشکی

دانشکده داروسازی

دانشکده پزشکی

دانشکده دامپزشکی

دانشکده تربیت معلم: دبیری؛ رایانه و تکنولوژی‌های آموزشی، پیش دبستانی، مشاوره و راهنمایی، کلاس‌داری، علوم اجتماعی، معلولان ذهنی.

دانشکده علوم پایه: ستاره شناسی و علوم فضایی، بیولوژی، فیزیک، آمار، شیمی، ریاضی.

دانشکده حقوق

دانشکده الهیات: الهیات، دبیری و فرهنگ دینی دوره ابتدایی.

دانشکده ارتباطات: روزنامه نگاری، مردم‌شناسی، رادیو، تلویزیون و سینما.

دانشکده مهندسی: مهندسی الکترونیک، فیزیک، ژئو فیزیک، زمین‌شناسی، شیمی.

دانشکده بهداشت: آموزش بهداشت، مدیریت بهداشت.

دانشکده علوم سیاسی: اقتصاد کار و روابط صنعتی، اقتصاد، مدیریت، مدیریت عمومی، مالیه، روابط بین‌الملل

دانشکده کشاورزی: تولید گیاهی، مهندسی صنایع غذائی، تولید حیوانی، معماری روستایی، تکنولوژی کشاورزی

دانشکده جنگلداری چانکری: مهندسی جنگل

مدرسه عالی بهداشت: پرستاری، مامائی

دانشگاه بیلگی (علم) استانبول

این دانشگاه در سال ۱۹۹۶ توسط بنیاد آموزش علم و فرهنگ در استانبول تأسیس شد. در حال حاضر دانشجویانی از ۲۶ کشور دنیا در این دانشگاه تحصیل می‌کنند.

رشته‌های تحصیلی دانشگاه

رایانه، ادبیات تطبیقی، ریاضیات، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ، موسیقی، اقتصاد، مدیریت، علوم سیاسی، اقتصاد بین‌الملل، روابط بین‌الملل، روابط عمومی، سامانه‌های ارتباط رسانه‌ای، تبلیغات، سینما- تلویزیون، روزنامه‌نگاری، هنرهای نمایشی و مدیریت عمومی.

دانشگاه صنعتی خاورمیانه ODTÜ[1]

دانشگاه صنعتی خاورمیانه در سال ۱۹۵۶ در آنکارا تأسیس شد. هدف از تأسیس این دانشگاه تربیت افراد متخصص در رشته‌های فنی است. در حال حاضر ۵ دانشکده، یک مدرسه عالی آموزش حرفه‌ای، ۵ انستیتو و ۳۰ مرکز تحقیقات دارد. این دانشگاه دارای ۲۰ هزار دانشجو و بالغ بر ۲ هزار عضو هیأت علمی است. نسبت تعداد دانشجو به استاد در این دانشگاه ۱ به ۱۰ است.

رشته‌های تحصیلی دانشگاه

دانشکده تربیت معلم

دبیری: رایانه و تکنولوژی آموزشی، علوم پایه، فیزیک، آمار، شیمی، ریاضیات، بیولوژی مولکولی و ژنتیک، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ.

دانشکده اقتصاد و علوم اداری: اقتصاد، مدیریت، علوم سیاسی و مدیریت عمومی، روابط بین‌الملل.

دانشکده معماری: طراحی محصولات صنعتی، معماری، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای.

---

1. Orta Doğu Teknik Üniversitesi

دانشکده مهندسی: مهندسی در رشته‌های رایانه، محیط‌زیست، برق- الکترونیک، صنایع، هوا فضا، عمران، زمین‌شناسی، شیمی، معدن، ماشین‌آلات صنعتی، متالورژی، نفت و گاز.

دانشگاه مال‌تپه[1]

این دانشگاه در سال ۱۹۹۷ توسط بنیاد آموزشی مرمره استانبول ایجاد شده و دارای ۶ دانشکده و یک مدرسه عالی است. آموزش دانشگاه به زبان ترکی صورت می‌گیرد.
دانشکده‌ها: علوم پایه و ادبیات، حقوق، معماری و مهندسی، پزشکی، اقتصاد و علوم اداری و ارتباطات.

انستیتوها: انستیتوی علوم اجتماعی، انستیتوی علوم بهداشتی و انستیتوی علوم پایه.

دانشگاه استانبول

این دانشگاه به‌عنوان قدیمی‌ترین دانشگاه ترکیه در سال ۱۴۵۳ میلادی تأسیس شد و به‌عنوان یک دانشگاه مادر، در مقایسه با سایر دانشگاه‌ها، از اعتبار و امکانات بیشتری برخوردار است. این دانشگاه ۷۳ هزار دانشجو و ۴۵۶۳ نفر کادر علمی دارد و نسبت استاد به دانشجو در آن ۱ به ۱۶ است. دانشگاه دارای ۱۷ دانشکده، ۹ مدرسه عالی، ۱ مرکز آموزش موسیقی، ۱۴ انستیتو و ۱۴ مرکز تحقیقاتی است. زبان آموزشی دانشگاه نیز ترکی، انگلیسی، آلمانی و فرانسوی است.

رشته‌های تحصیلی

دانشکده پزشکی جراح پاشا: پزشکی جراح پاشا، پزشکی جراح پاشا (به انگلیسی)، علوم بیولوژیک

دانشکده دندانپزشکی

1. Maltepe

دانشکده داروسازی

دانشکده ادبیات: زبان و ادبیات آلمانی، فرهنگ و ادبیات آمریکایی، زبان و ادبیات عرب، جغرافیا، زبان و ادبیات یونانی(جدید)، فناوری اطلاعات، زبان و ادبیات یونانی (قدیم)، زبان و ادبیات فارسی، فلسفه، زبان و ادبیات فرانسه، هیتی‌شناسی، زبان و ادبیات انگلیسی، باستان‌شناسی، کتابداری، زبان و ادبیات لاتین، مترجمی آلمانی، مترجمی فرانسه، مترجمی انگلیسی، روان‌شناسی، زبان و ادبیات روسی، تاریخ صنعت، جامعه‌شناسی، تاریخ، نقادی و دراماتولوژی تئاتر، زبان و ادبیات ترکی، زبان و ادبیات اردو.

دانشکده علوم پایه: ستاره‌شناسی و علوم فضایی، بیولوژی، فیزیک، ریاضیات.

دانشکده‌ی حقوق

مدرسه عالی بهداشت فیزیوتراپی

مدرسه عالی پرستاری: پرستاری

دانشکده آموزشی حسنعلی یوجل: دبیری آلمانی، علوم پایه، زبان فرانسه، ریاضیات، علوم پایه، انگلیسی، مشاوره روان‌شناسی، علوم اجتماعی، زبان ترکی.

دانشکده اقتصاد: اقتصاد کار و روابط صنعتی، اقتصادسنجی، اقتصاد، مالیه.

دانشکده الهیات

دانشکده ارتباطات: روزنامه نگاری، رادیو و تلویزیون و سینما.

مدرسه عالی بهداشت باقرکوی استانبول: پرستاری.

دانشکده پزشکی استانبول: پزشکی استانبول.

دانشکده مدیریت: مدیریت.

دانشکده مهندسی: مهندسی رشته‌های رایانه، محیط، مدیریت حمل و نقل دریایی، برق و الکترونیک، صنایع، عمران، ژئوفیزیک، زمین‌شناسی، شیمی، مهندسی شیمی، معدن، متالورژی.

دانشکده جنگلداری: صنایع جنگل، جنگلداری، معماری روستایی.

دانشکده علوم سیاسی: مدیریت عمومی، روابط بین‌الملل.

دانشکده فرآورده‌های دریایی.

مدرسه عالی بهداشت شیشلی: مامایی.

دانشکده دامپزشکی.

مدرسه عالی حمل و نقل و لجستیک: حمل و نقل هوایی، حمل و نقل زمینی.

دانشگاه حاجت‌تپه آنکارا

دانشگاه حاجت‌تپه آنکارا در سال ۱۹۶۷ تأسیس شد. دانشکده‌ها و مدارس عالی این دانشگاه در محله‌ها و بخش‌های بِی‌تپه[1] و صیحیه، کچی‌اورن[2]، پولاتلی و کارامان قرار دارند و زبان آموزش دانشگاه ترکی، انگلیسی، فرانسه و آلمانی است.

این دانشگاه ۹ دانشکده، ۱۲ انستیتو، ۲۷ مرکز تحقیقاتی، ۱ مرکز آموزش موسیقی و ۱۴ مدرسه عالی دارد. تعداد کادر علمی دانشگاه ۳۱۵۰ نفر و تعداد دانشجویان آن حدود ۲۵ هزار نفر است.

رشته‌های تحصیلی دانشگاه

دانشکده دندانپزشکی

دانشکده داروسازی

دانشکده ادبیات: زبان و ادبیات آلمانی، فرهنگ و ادبیات آمریکایی، فلسفه، زبان و ادبیات فرانسه، زبان انگلیسی، زبان و ادبیات انگلیسی، کتابداری، مترجمی فرانسه، مترجمی انگلیسی، باستان‌شناسی، روان‌شناسی، تاریخ هنر، جامعه‌شناسی، تاریخ زبان و ادبیات ترکی، فرهنگ محلی ترکیه.

دانشکده تربیت معلم: دبیری در رشته‌های: آلمانی، تکنولوژی‌های رایانه و آموزش، بیولوژی (به آلمانی)، علوم پایه، فیزیک (به آلمانی)، فرانسه، ریاضیات دوره ابتدایی، انگلیسی، شیمی (آلمانی)، ریاضیات (آلمانی)، پیش دبستانی، مشاوره و راهنمایی.

---

1. Beytepe
2. Keçiören

مدرسه عالی اقتصاد خانواده: آموزش و پرورش کودک، اقتصاد خانواده.

دانشکده علوم پایه: بیولوژی، آمار، شیمی (انگلیسی)، ریاضیات.

مدرسه عالی فیزیوتراپی.

مدرسه عالی پرستاری.

دانشکده اقتصاد و علوم اداری: اقتصاد، اقتصاد (به انگلیسی)، مدیریت (به انگلیسی)، مدیریت عمومی، مالیه، روابط بین‌الملل (به انگلیسی).

مدرسه عالی آموزش فنی- حرفه‌ای: مهندسی صنایع چوب.

دانشکده مهندسی: رایانه، برق، الکترونیک (به انگلیسی)، فیزیک، صنایع غذایی، هیدروژئولوژی، زمین‌شناسی، شیمی، معدن، انرژی اتمی.

مدرسه عالی تکنولوژی بهداشت: تغذیه و رژیم غذایی.

مدرسه عالی خدمات اجتماعی.

دانشکده پزشکی: پزشکی، پزشکی (به انگلیسی).

(http://www.irankulturevi.com)

۱۷ـ وضعیت بهداشتی

وزارت بهداری ترکیه در سال ۱۹۲۰ در حالی تأسیس گردید که تنها سه بیمارستان با کادر بسیار محدود در این کشور وجود داشت. بیماری‌های همه‌گیر بسیار شایع بود و مالاریا، تراخم، سل، تیفوس، حصبه و آبله بیداد کرده و مرگ و میر به خصوص در میان کودکان هر ساله قتل عام می‌کرد.

پس از شکل‌گیری حکومت جمهوری و استقرار وزارت بهداری و تشکیلات تأمین اجتماعی و تأسیس دانشکده‌های پزشکی، رفته رفته اوضاع بهداشتی در ترکیه بهبود یافت به گونه‌ای که امروزه ترکیه در میان همسایگان خود و منطقه از موقعیت بسیار خوبی برخوردار است. *(http://www.saglik.gov.tr)*

شاخص‌های بهداشتی ترکیه (سال ۲۰۰۲ میلادی)

شاخص		رتبه	از میان کشور
دسترسی به فاضلاب شهری	٪۱۰۰	۱۵	۱۳۷
سرانه تخت‌های بیمارستانی	۲,۱ تخت به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۲۱	۲۲
سرانه مصرف الکل	۱,۵ لیتر برای هر نفر	۲۸	۲۸
نرخ جلوگیری از آبستنی	٪۶۴	۱۹	۹۱
دسترسی به آب آشامیدنی	٪۸۲	۸۳	۱۵۰
دسترسی به دارو	٪۱۰۰-۹۵	۳۵	۱۷۰
مبتلایان به ایدز HIV	کم‌تر از ٪۰,۱		
نرخ مرگ و میر کودکان	۴۳ کودک در هر ۱۰۰۰ کودکی که زنده متولد شده‌اند.	۷۷	۲۲۴
نرخ مرگ و میر بر اثر بیماری‌های روده‌ای	٪۱۵,۵۱	۶۱	۱۴۲
امید زندگی برای زنان	۷۵ سال	۱۱۲	۲۲۵
امید زندگی برای مردان	۷۲ سال	۹۹	۲۲۵
گسترش مالاریا	۱۷ مورد در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر	۷۵	۹۷
احتمال نرسیدن به سن ۶ سالگی	۰,۰۴۵	۷۹	۱۹۱
احتمال نرسیدن به سن ۴۰ سالگی	۰,۰۹۶	۷۳	۱۱۶
احتمال رسیدن به سن ۶۵ سالگی برای زنان	٪۷۸,۶	۶۹	۱۶۶
تعداد جراحی پلاستیک	۴۸۶۵	۱۹	۳۵
	۰,۰۷ مورد به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۲۹	۳۴
احتمال رسیدن به سن ۶۵ سالگی برای مردان	٪۶۸,۷	۶۴	۱۶۶
نرخ خود کشی در میان زنان	۲,۴	۵۷	۱۰۱

شاخص		رتبه	از میان کشور
نرخ خود کشی در میان مردان	۳٫۸	۷۲	۱۰۲
میزان استعمال دخانیات در میان زنان	٪۲۰٫۲۴	۴۴	۱۴۳
میزان استعمال دخانیات در میان مردان	٪۶۰٫۶۵	۱۲	۱۴۲
مصرف سیگار در میان بالغین	٪۴۴	۸	۱۵۲
اهدای قلب	۶ قلب	۲۶	۳۰
	۰٫۰۸ قلب به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۳۰	۳۰
اهدای کلیه	۱۰۵	۲۶	۴۸
	۱٫۵۴ کلیه به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۴۱	۴۷
اهدای کبد	۸۴	۱۶	۲۹
	۱٫۲۳ کبد به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۲۳	۲۹
ابتلا به بیماری سل	۲۵ نفر در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر جمعیت		
واکسیناسیون در مقابل بیماری سل	٪۸۹	۸۴	۱۴۰
سرانه مصرف آب	۳۴۳۹ متر مکعب	۹۵	۱۷۹

شمار مبتلایان به ایدز در ترکیه ۱۹۲۲ نفر است که از این تعداد ۱۳۲۳ نفر مرد و ۵۹۹ نفر زن هستند و ۴۴ نفر از مبتلایان به این بیماری مهلک در سن کمتر از ۱۵ سالگی قرار دارند. شهرهای استانبول، ازمیر و آنکارا به ترتیب از نظر شیوع این بیماری در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند.

منابع: OECD Health Data 2004; OECD Health Data 2004; WHO 2002a;; UNICEF; UN (United Nations). 2002. United Nations Population Division Database on Contraceptive Use. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. January. New York.; World Health Organization (WHO) and United Nations Children's Fund (UNICEF), Global Water Supply and Sanitation Assessment 2000 Report and updates provided by UNICEF to the United Nations Millennium Indicator Database.; WHO (World Health Organization). 2001.

مقایسه امید به زندگی در ترکیه و کشورهای همسایه آن (سال ۲۰۰۵)

	کشور	امید به زندگی (سال۲۰۰۵)
۱.	یونان	۷۸٫۸۹
۲.	قبرس	۷۷٫۲۷
۳.	ترکیه	۷۱٫۸
۴.	بلغارستان	۷۱٫۸
۵.	سوریه	۶۹٫۳۹
۶.	ایران	۶۹٫۳۵
۷.	عراق	۶۷٫۸۱
۸.	ارمنستان	۶۶٫۶۸
۹.	گرجستان	۶۴٫۷۶
	میانگین	۷۰٫۴۴

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

هزینه های بهداشتی در ترکیه و مقایسه آن با کشورهای همسایه (در سال ۲۰۰۲)

	کشور	سرانه هزینه بهداشتی (دلار)
۱.	یونان	۹۶۵
۲.	ترکیه	۱۵۳
۳.	ایران	۱۲۸
۴.	سوریه	۱۱۶
۵.	بلغارستان	۶۲
۶.	گرجستان	۱۶
	میانگین	۱۸۱

منبع: *World Bank. 2002. World Development Indicators 2002. CD-ROM. Washington, DC.*

اهداء عضو و مقایسه آن با کشورهای همسایه (سال ۲۰۰۲)

	کشور	جمع تعداد اعضای اهدایی شامل کلیه، کبد، قلب، ریه، پانکراس
۱.	ایران	۲۲۸
۲.	ترکیه	۱۹۵
۳.	یونان	۹۱
۴.	قبرس	۴۶
۵.	عراق	۳۳
	میانگین	۱۷۷,۷۹

منبع: *Abstracted from center-specific counts (Worldwide Transplant Center Directory, 2002)*

مقایسه وضعیت بیماری ایدز در میان همسایگان ترکیه (متوفیان سال ۲۰۰۱)

	کشور	تعداد متوفیان بر اثر بیماری ایدز
۱	ایران	۲۹۰
۲	بلغارستان	۱۰۰
۳	آذربایجان	کمتر از ۱۰۰ نفر
۴	ارمنستان	کمتر از ۱۰۰ نفر
۵	یونان	کمتر از ۱۰۰ نفر
۶	گرجستان	کمتر از ۱۰۰ نفر

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه وضعیت بیماری ایدز در ترکیه و همسایگانش (افراد آلوده در سال ۲۰۰۱)

	کشور	نسبت افراد آلوده به بیماری ایدز (٪)
۱	قبرس	۰,۳
۲	ارمنستان	۰,۲
۳	یونان	۰,۲
۴	سوریه	۰,۱
۵	عراق	کمتر از ۰,۱ درصد
۶	آذربایجان	کمتر از ۰,۱ درصد
۷	ایران	کمتر از ۰,۱ درصد
۸	ترکیه	کمتر از ۰,۱ درصد
۹	بلغارستان	کمتر از ۰,۱ درصد
۱۰	گرجستان	کمتر از ۰,۱ درصد

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

تعداد پرسنل شاغل در امور بهداشتی و درمانی در مناطق هفتگانه ترکیه

مناطق	تعداد پزشک (نفر)	تعداد پرستار (نفر)	تعداد ماما (نفر)	تعداد مأمورین بهداشتی (نفر)
منطقه مرمره	۶۸۱۲	۸۷۰۹	۴۴۴۱	۱۶۹۰۸
منطقه اژه	۳۲۷۴	۴۲۷۷	۲۱۹۴	۸۷۵۸
منطقه دریای مدیترانه	۳۴۵۶	۵۱۵۳	۲۲۷۸	۹۲۹۳
منطقه آناتولی مرکزی	۳۶۳۲	۴۵۶۷	۳۲۲۲	۹۱۹۷
منطقه دریای سیاه	۳۴۳۸	۴۰۸۲	۱۹۳۴	۶۰۱۴
منطقه آناتولی شرقی	۵۸۹۵	۵۹۶۶	۴۳۱۵	۹۴۱۰
منطقه آناتولی جنوب‌شرقی	۶۳۹۲	۸۸۶۲	۵۱۴۱	۱۵۷۷۱
کل ترکیه (سال ۲۰۰۱ میلادی)	**۴۴۰۲**	**۵۶۱۹**	**۳۰۴۱**	**۱۰۱۷۲**

منبع: *Sağlık Bakanlığı 24.07.2001 tarih ve 24472 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan*

نسبت پرسنل شاغل در امور بهداشتی و درمانی در مناطق هفت‌گانه ترکیه

مناطق	پزشک (%)	پرستار (%)	ماما (%)	مأمورین بهداشت (%)
منطقه مرمره	۳۴	۲۷	۲۰	۲۲
منطقه اژه	۳۶	۲۷	۲۵	۲۱
منطقه دریای مدیترانه	۳۹	۲۶	۲۱	۲۲
منطقه آناتولی مرکزی	۳۵	۲۸	۱۹	۲۳
منطقه دریای سیاه	۳۲	۲۶	۲۰	۲۴
منطقه آناتولی شرقی	۲۸	۲۶	۲۱	۲۳
منطقه آناتولی جنوب‌شرقی	۳۳	۲۳	۲۰	۱۸
کل ترکیه (سال ۲۰۰۱ میلادی)	**۳۴**	**۲۷**	**۲۱**	**۲۳**

منبع: *24.07.2001 tarih ve 24472 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Sağlık Bakanlığı Taşra Teşkilatı Yatak ve Kadro Standartları Yönetmeliği ile Eki*

تعداد بالغین معتاد به سیگار در ترکیه و کشورهای همسایه‌اش

		درصد بالغین معتاد	
۱.	ترکیه	۴۴	
۲.	یونان	۳۸	
۳.	گرجستان	۲۷,۵	
۴.	بلغارستان	۳۶,۵	
۵.	ارمنستان	۳۲,۵	
۶.	قبرس	۲۳,۱	
۷.	عراق	۲۲,۵	
	میانگین	۳۷,۸۵	

منبع: *World Health Organization*

دسترسی به مواد مخدر در ترکیه و مقایسه آن با کشورهای همسایه (سال ۲۰۰۱)

	کشور	میزان دسترسی به مواد مخدر در سال ۲۰۰۰ با تقسیم بندی: خیلی کم (۰ تا ۴۹٪) –کم (۵۰ تا ۷۹٪) –متوسط (۸۰ تا ۹۴٪) –زیاد (۹۵ تا ۱۰۰٪)
۱.	ترکیه	زیاد
۲.	یونان	زیاد
۳.	قبرس	زیاد
۴.	سوریه	متوسط
۵.	ایران	متوسط
۶.	بلغارستان	متوسط
7.	ارمنستان	خیلی کم
۸.	گرجستان	خیلی کم
	میانگین همسایگان	متوسط

منبع: *WHO (World Health Organization). 2001. Correspondence on access to essential drugs. Department of Essential Drugs and Medecines Policy. February. Geneva.*

مقایسه وضعیت بهداشتی ترکیه و همسایگانش طی سال‌های ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۷

(توجه: بررسی فوق طی سال‌های ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۷ در مورد ۱۹۱ کشور صورت پذیرفته که ذیلاً به نتایج مربوط به ترکیه و همسایگانش اشاره می‌شود.)

کشور	مجموع امتیازات اکتسابی	رتبه در میان کلیه کشورهای جهان
یونان	۰٫۹۳	۱۴
قبرس	۰٫۹۱	۲۲
ترکیه	۰٫۷۳	۷۰
ایران	۰٫۶۶	۸۹
بلغارستان	۰٫۶۴	۱۰۰
عراق	۰٫۶۴	۱۰۰
ارمنستان	۰٫۶۳	۱۰۴
آذربایجان	۰٫۶۳	۱۰۴
سوریه	۰٫۶۳	۱۰۴
گرجستان	۰٫۶۲	۱۱۰

منبع: *Tandon ،Ajay ،Christopher J.L. Murray ،Jeremy A. Lauer and David B. Evans. 2000. Measuring Overall Health System Performance for 191 Countries. GPE Discussion Paper No. 30. Geneva: World Health Organization.*

۱۸ـ وضعیت علمی و تحقیقاتی

ترکیه در بین کشورهای مسلمان دارای رتبه اول از نظر تولید علم می‌باشد که این امر با مقایسه تعداد و کیفیت مقالات علمی منتشره حاصل شده است. (جمهوری اسلامی ایران از این نظر بعد از ترکیه دارای مقام دوم می‌باشد). صنعت در ترکیه دارای سابقه طولانی است. این کشور در بسیاری از زمینه‌های صنعتی- تحقیقاتی اقداماتی را آغاز نموده که هنوز ادامه دارد و به‌منظور بهره‌برداری از آخرین پدیده‌های علمی و فنی از کارشناسان خارجی استفاده فراوان می‌برد. به علاوه دانشجویان و کارگران فنی زیادی جهت فراگیری علوم و فنون جدید، به

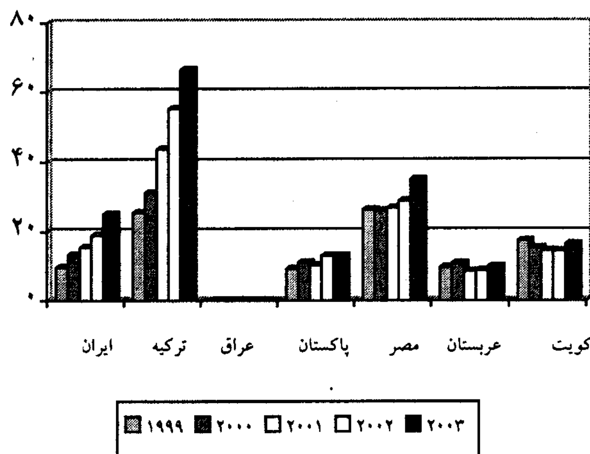
کشورهای صنعتی جهان اعزام نموده است. یکی از موانع عمده در راه توسعه علوم و فن‌آوری در ترکیه، عدم توانایی دولت در اختصاص بودجه کافی برای مراکز تحقیقاتی و جدایی نسبی دانشگاه از صنعت می‌باشد.

شاخص‌های فن‌آوری در ترکیه (سال ۲۰۰۲)

شاخص		رتبه	از میان کشور
شاخص فن‌آوری	۴،۰۱	۵۱	۱۰۱
تعداد برندگان جایزه نوبل	۰		
تعداد محقق	۳۰۳ نفر به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۵۷	۹۱
هزینه‌های تحقیق و توسعه	٪۰،۵	۴۶	۷۱
	٪۱،۰۵ به ازای هر ۱۰ میلیون دلار GDP	۵۳	۶۸

منابع: Development Assistance Committee. 2002. DAC Online. Database. Paris.; and data on GDP from World Bank. 2002. World Development Indicators 2002. CD-ROM. Washington, DC.; CIA World Factbook, December 2003; IMD International; CoinsManiaPortal Thanks to John Baibakis.: International Standards Organization (ISO), The ISO Survey of ISO 9000 and ISO 14000 certificates; UNICEF; OECD; Energy Information Administration, US Department of Energy; ; The Heritage Foundation; World Trade Organisation; World Bank. 2002. World Development Indicators 2002. CD-ROM. Washington, DC.; US Census Bureau; World Wildlife Fund (WWF-US). Hard Facts, Hidden Problems: A Review of Current Data on FishingSubsidies, A WWF Technical Paper, October 2001, Annex 1.; World Bank. 2002. World Development Indicators 2002. CD-ROM. Washington, DC.;; World Bank. 2002. Correspondence on GDP per capita annual growth rates. March. Washington, DC.; Per Capita GDP Growth IMF; Angus Maddison; Human Development Reports, United Nations 2002; Global Edge; World economic forum - Global Competitiveness Report 2004-2005; United Nations World Statistics Pocketbook and Statistical Yearbook; World Investment Report 2001, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).

مقایسه نسبت تولید علم به GNP در ترکیه و برخی کشورهای مهم منطقه

منبع: http://www.irandoc.ac.ir/

شاخص پیشرفت فن‌آوری کشورهای همسایه ترکیه (سال ۲۰۰۱)

رتبه در جهان	کشور	شاخص
۲۴	یونان	۰,۷۴
۲۷	بلغارستان	۰,۴۱
۴۵	ایران	۰,۲۶
	متوسط جهان	۰,۴۱

منبع: *United Nations Development Program. Human Development Report 2001 . New York: Oxford University Press,2001, Table A2.1. via ciesin.org*

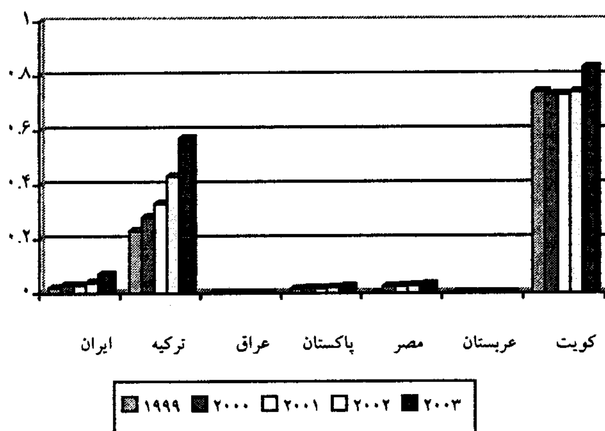
مقایسه شاخص تحقیق و توسعه (R&D)

	کشور	شاخص تحقیق و توسعه (R&D)
۱	یونان	۴,۴۲
۲	قبرس	۴,۳۶
۳	ترکیه	۴,۰۱
۴	بلغارستان	۳,۸۲
۵	گرجستان	۳,۱۸
	میانگین	۴

منبع: *World economic forum - Global Competitiveness Report 2004-2005*

مقایسه نسبت تولید علم به نیروی انسانی تحقیق و توسعه (بهره‌وری نیروی کار)

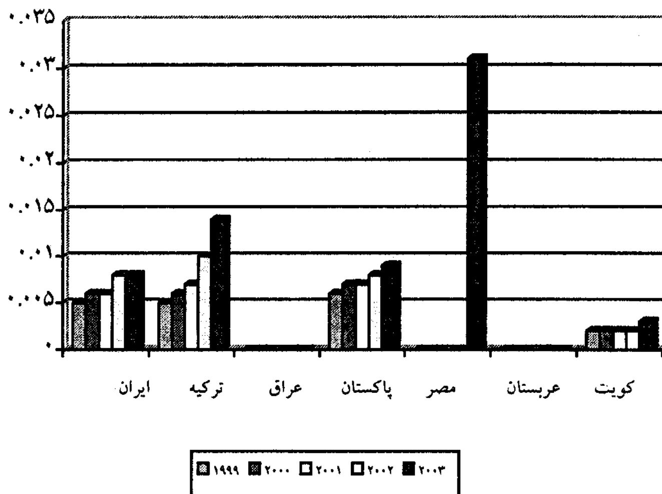
در ترکیه و برخی کشورهای مهم منطقه

از نظر تحقیقات هسته‌ای، ترکیه قبلاً فاقد هر گونه تأسیسات هسته‌ای بود. ولی در سال‌های اخیر بررسی‌هایی را برای ساخت دو نیروگاه هسته‌ای یکی در آک‌کویو و دیگری در سینوپ آغاز نموده است. در حال حاضر دو راکتور هسته‌ای تحقیقاتی یکی با قدرت ۵ مگاوات و دیگری ۲۵۰ کیلووات در اختیار دارد که از آنها استفاده پژوهشی می‌نماید.

مقایسه نسبت تولید علم به بودجه تحقیق و توسعه (بهره‌وری سرمایه)

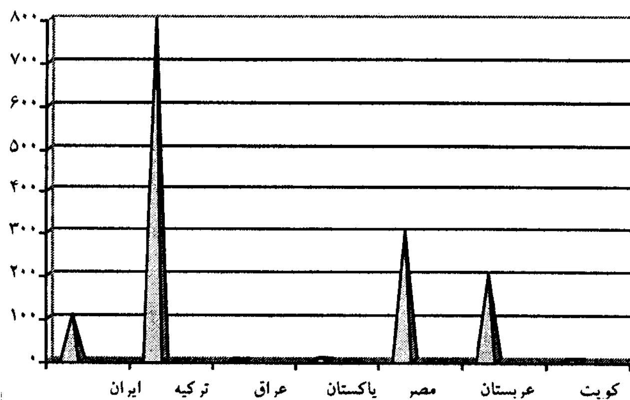
در ترکیه و برخی کشورهای مهم منطقه

منبع : *http://www.irandoc.ac.ir/*

سهم تولید علم ترکیه و

برخی کشورهای مهم منطقه در سال ۲۰۰۰ میلادی در پایگاه‌های ISI

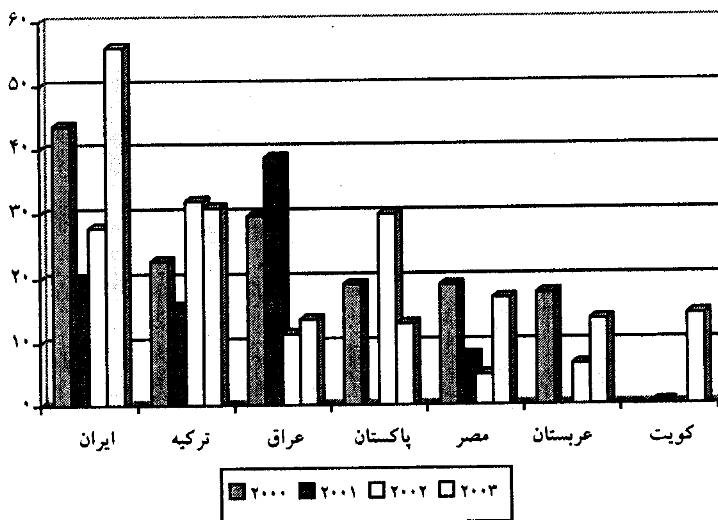

منبع: *http://www.irandoc.ac.ir/*

افزایش تعداد شاغلان در بخش‌های تحقیقاتی دانشگاه‌های ترکیه طی سال‌های اخیر

تعداد نیروی انسانی شاغل در بخش تحقیقات ترکیه طی سالیان اخیر افزایش چشم‌گیری یافته است. بر اساس آمارهای منتشره با در نظر گرفتن دانشجویان در حال گذراندن پایان نامه‌های دانشگاهی در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا، تعداد محققین از ۱۱۹ نفر در یک میلیون نفر به ۲۴۰ نفر به ازای هر یک میلیون نفر در سال ۲۰۰۴ افزایش یافته که نشان می‌دهد تعداد محققان ترکیه نسبت به سالیان قبل ۳۷٪ افزایش داشته است. در حالی‌که این تعداد محقق در مقابل جمعیت ترکیه کمتر از میانگین جهانی و حتی آسیا می‌باشد. به نظر می‌رسد فقدان انجمن‌های علمی در کشور ترکیه از دلایل عقب ماندن این کشور از کاروان تحقیقات دنیا می‌باشد.

نرخ رشد تولید علم طی سال‌های ۲۰۰۰ الی ۲۰۰۳

منبع: *http://www.irandoc.ac.ir/*

۱ـ۱۸ـ مراکز مطالعاتی ترکیه

(احمدی لفورکی، بهزاد- راهنمای مراکز مطالعاتی جهان- http://did.tisri.org/catalog)

۱ـ۱ـ۱۸ـ مرکز مطالعات استراتژیک اوراسیا

تاریخ تأسیس: ۱۹۹۹م.

محل استقرار: آنکارا

نوع فعالیت: مرکز مطالعات استراتژیک اوراسیا یک مرکز مستقل و غیرانتفاعی است که مهم‌ترین هدف آن انجام مطالعات علمی برای دستیابی به تحلیل‌های واقعی و راه‌حل‌های مؤثر در رابطه با مسائل استراتژیک است. این مرکز اولین بانک اطلاعاتی ترکیه در زمینه مسائل راهبردی بوده و سعی در ارائه گزینه‌های انتخابی مناسب به سیاستمداران و اقتصاددانان این کشور در عرصه تصمیم‌گیری‌های ملی دارد. مرکز مطالعات استراتژیک اوراسیا بر اساس تحقیقات بلند مدت و کوتاه مدت خود به ارائه راه‌کارهای استراتژیک، تبیین سیاست‌های جایگزین و اطلاع‌رسانی به موقع می‌پردازد و حوزه فعالیت آن، تمامی کشورهای جهان به‌ویژه ترکیه است. تحقیقات این مرکز در دو حوزه منطقه‌ای و کاربردی، موضوعاتی از قبیل مسائل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، امنیتی، جمعیتی، فنی و تاریخی را دربر می‌گیرد. مرکز مطالعات استراتژیک اوراسیا به‌عنوان مرکز کنترل اطلاعات، اطلاعات لازم برای کاربرد استراتژیک را جمع‌آوری، پردازش و تحلیل می‌کند.

نشریات:

نام: پرونده اوراسیا[1]

دوره انتشار: فصل‌نامه

موضوع: روابط بین‌الملل و تحقیقات استراتژیک (هر شماره در مورد یک کشور یا یک منطقه خاص)

---

1. Avrasya Dosyasi (Eurasian File)

نام: تحلیل استراتژیک[1]

دوره انتشار: ماهیانه

موضـوع: تحلیـلهـای اسـتراتژیک و منطقـهای در مـورد اروپـا، آمریکـا، روسـیه، اوکـراین، خـاور دور، خاورمیانـه، قفقـاز، ترکمنـستان، بالکـان و مقـالات تحلیلـی در زمینـه امور بینالملل

نام: مطالعات آنکارا[2]

دوره انتشار: گاهنامه

نام: مقالات آنکارا[3]

دوره انتشار: دوماهنامه

موضوع: روابط بینالملل و مطالعات استراتژیک در عصر حاضر

نام: مروری بر امور بینالملل[4]

دوره انتشار: فصلنامه

موضوع: روابط بینالملل، سیاست خارجی

نام: نگاه استراتژیک (خبرنامه)[5]

دوره انتشار: ماهنامه

موضوع: روابط بینالملل

تحقیقات منطقهای: آمریکا، اروپا، بالکان، قفقـاز، خـاور میانـه، روسـیه و اوکـراین، آسـیای مرکزی، ترکیه، خاور دور و آسیا ـ اقیانوسیه

تحقیقات کاربردی: فنآوری اطلاعرسانی، محیط زیست، انرژی و فنآوری، اقتصاد جهانی، ژئوپولیتیک و استراتژی، مدیریت استراتژیک، تروریسم و مناقشه

---

1. Stratejik Analiz (Strategical Analysis)   2. Ankara Calismalari
3. Ankara Paper   4. The Review of International Affairs
5. Stratejik Bakis

نشانی: Avrasya Stratejik Arastirmalar Merkezi، Konrad Cad. No: 61، Yildiz- Cankaya/ Ankara، ترکیه

نشانی اینترنتی: http://www.avsam.org

پست الکترونیکی: asam@avsam.org

ساختار: بخش تحقیقات، بخش اجرایی، انتشارات، مرکز اسناد و اطلاع‌رسانی، بخش سمعی و بصری.

۲ـ۱ـ۱۸ـ مؤسسه سیاست خارجی

تاریخ تأسیس: ۱۹۷۴م.

محل استقرار: آنکارا

نوع فعالیت: مؤسسه سیاست خارجی به‌عنوان یک مرکز تحقیقاتی مستقل برای بررسی موضوعات مربوط به سیاست خارجی ترکیه و روابط بین‌الملل تأسیس شده و به مطالعه و تحقیق در زمینه مشکلات منطقه‌ای و استراتژیک و امنیت ملی و بین‌المللی اشتغال دارد. بررسی موضوعات مربوط به مناطق مدیترانه، قفقاز، قبرس، اروپا و تحقیق پیرامون این مسائل از جمله فعالیت‌های مهم این مؤسسه تحقیقاتی می‌باشد. چاپ نتیجه پژوهش‌ها به صورت کتاب، نشریه و بولتن، برگزاری همایش‌های تخصصی و همکاری با دیگر مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی در زمینه روابط بین‌الملل، سیاست خارجی، امنیت و استراتژی‌های امنیتی، از دیگر فعالیت‌های این مرکز تحقیقاتی به شمار می‌روند.

نشریات:

نام: سیاست خارجی[1]

دوره انتشار: فصل‌نامه

---

1. Diş Politika

موضوع: سیاست خارجی و روابط بین‌الملل

عناوین برخی از مقالات این نشریه که نشان دهنده گرایش کاری مرکز می‌باشند، عبارت‌اند از: بحران‌های خاورمیانه و تأثیر آنها بر ترکیه، ترکیه ـ اتحادیه اروپا: محتاط اما استوار، روابط اقتصادی ترکیه ـ روسیه، چالش‌های جدید امنیتی در خاورمیانه و چشم‌انداز همکاری‌های روسیه و ترکیه، ابعاد ژئواستراتژیک صادرات گاز از روسیه و ترکمنستان به ترکیه

پژوهش‌ها: محورهای تحقیقاتی این مؤسسه عبارت‌اند از: قبرس، اتحادیه اروپا، امنیت و سیاست خارجی ترکیه، تروریسم، ناتو، امنیت بین‌المللی و مطالعات استراتژیک.

نشانی ترکیه: Foreign Policy Institute، Bilkent Universitesi، Ankara /Doğu Kampüsü،

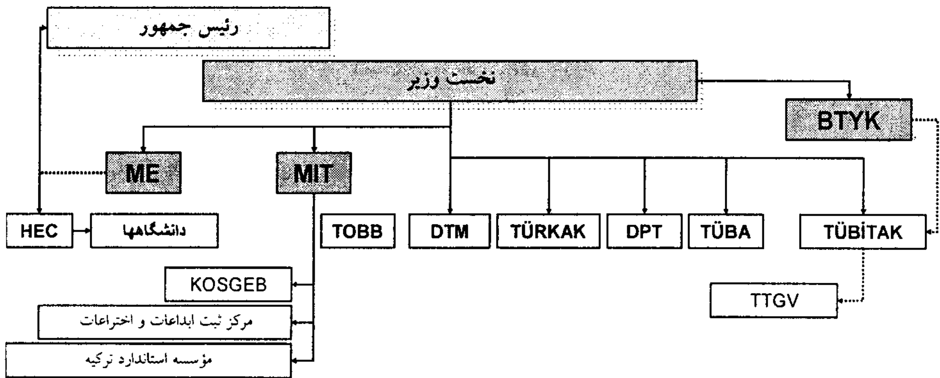
نشانی اینترنتی: http://www.foreignpolicy.org.tr

پست الکترونیکی: fpi@foreignpolicy.org.tr

ساختار: بخش همایش‌ها، بخش انتشارات، بخش تحقیقات، بخش اداری

برخی از مطالعات انجام شده در این مرکز که می‌تواند نشان‌دهنده علایق ترک‌ها در رابطه با ایران باشد، عبارت‌اند از:

- *ایران و پروتکل الحاقی؛*
- *ایران هسته‌ای و پیامدهای منطقه‌ای؛*
- *جمهوری اسلامی ایران: سناریوهای آتی؛*
- *تهدیدات پیش‌روی شورای همکاری خلیج‌فارس در جهان متغیر؛*
- *هفتمین دوره انتخابات مجلس ایران: داستان‌ها، واقعیت‌ها و استراتژی‌ها؛*
- *ایران و القاعده؛*
- *ایران ـ امارات: راه منطقه؛*
- *تغییر دیدگاه آمریکا درباره تهدیدات علیه آن کشور بعد از ۱۱ سپتامبر و ترس از تهدید هسته‌ای ایران؛*
- *امنیت خلیج‌فارس: موضع ضد ایرانی اسرائیل.*

رابطه اجزاء سیستم تحقیقاتی در ترکیه

۱۹ـ رسانه‌های گروهی

در قرن پانزدهم میلادی دسته‌ای از یهودیان که از اروپا رانده شده بودند به عثمانی پناهنده شده و با مساعدت آن امپراتوری به کار و بازرگانی پرداختند. آنان در سال ۱۴۹۴ صنعت چاپ را از ایتالیا و اسپانیا به ترکیه آورده و به چاپ کتاب‌هایی به زبان عبری پرداختند اما طولی نکشید که این صنعت در میان مردم امپراتوری رایج گردید. اولین روزنامه ترکیه به نام تقویم در سال ۱۸۳۱ با الفبای عربی در استانبول و توسط دولت عثمانی منتشر شد. در سال ۱۸۴۱ یعنی ده سال پس از آن نیز نخستین روزنامه خصوصی منتشر گردید. پس از تشکیل جمهوری در سال ۱۹۲۳ مطبوعات این کشور نیز دچار تحولات عمیق شدند. اما تحولات ۱۹۸۰ بیشترین تأثیر را بر جامعه رسانه‌ای ترکیه برجای گذاشت؛ زیرا قانون جدید مطبوعات در این سال به تصویب رسید و بر اساس آن آزادی‌های بیشتری به رسانه‌ها داده شد. با فشار اتحادیه اروپا که ترکیه خواهان پیوستن به آن می‌باشد، این آزادی‌ها در قانونی که در سال ۲۰۰۲ به تصویب رسید، تکمیل گردید.

۱ـ۱۹ـ مطبوعات

در ترکیه بیش از ۱۵۰۰ نشریه روزانه، هفتگی، ماهانه، فصل‌نامه و سال‌نامه منتشر می‌شود که بیش از نیمی از این تعداد در شهرهای استانبول، آنکارا و ازمیر و بقیه در سایر شهرها منتشر می‌گردند. حدود ۳۰۰ عنوان از نشریات فوق دارای گرایش‌های اسلامی بوده و با دیدگاه‌های مذهبی منتشر می‌شوند. سایر نشریات نیز دیدگاه‌های غربی، لاییک و افکار سوسیالیستی و چپ‌گرایانه را تبلیغ می‌کنند. معروف‌ترین و پرتیراژترین روزنامه‌های ترکیه عبارت‌اند از: صباح، حریت، ملیت و جمهوریت. تنها روزنامه انگلیسی زبان ترکیه Turkish Daily News است که با تیراژ روزانه حدود ۱۳۰۰ نسخه منتشر می‌گردد. تیراژ روزنامه‌های کثیرالانتشار نیز بین ۲/۵ تا ۳/۵ میلیون نسخه در روز تخمین زده شده است.

بر اساس قانون مطبوعات، رسانه‌ها در خصوص جمع‌آوری و توزیع اطلاعات، انتقاد، تفسیر و تهیه گزارش‌ها آزادند و تنها درصورتی می‌توان این آزادی‌ها را محدود کرد که مطبوعات نیازهای جامعه، حقوق یا آزادی‌های دیگران، ارزش‌های اخلاقی، امنیت ملی، ثبات، امنیت عمومی و تمامیت ارضی کشور، حفظ اسرار ملی و یا استقلال سیستم قضایی ترکیه را نقض کنند، ضمناً خبرنگاران را نمی‌توان وادار کرد که منبع خبری خود را اعلام کنند. (TDN-23/3/83)

مقایسه تعداد روزنامه‌ها (سال ۲۰۰۰)

	کشور	تعداد عناوین روزنامه‌ها
۱	ترکیه	۵۴۲
۲	یونان	۲۰۷
۳	بلغارستان	۵۲
۴	گرجستان	۳۵
۵	ارمنستان	۸
۶	قبرس	۸
	میانگین	۴۱۶

منبع: *UNESCO Institute for Statistics, March 11, 2003*

مقایسه سرانه روزنامه در ترکیه و همسایگانش

	کشور	تعداد عناوین روزنامه‌ها به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت
۱	یونان	۱۹,۴
۲	قبرس	۱۰,۳
۳	ترکیه	۷,۹
۴	گرجستان	۷
۵	بلغارستان	۶,۹
۶	ارمنستان	۲,۴
	میانگین	۸,۹

منبع: *UNESCO Institute for Statistics, March 11, 2003*

تعدادی از مهم‌ترین روزنامه‌های ترکیه

نام روزنامه	نام لاتین	گرایش	تیراژ
صباح	Sabah	لاییک، راست‌گرا، جنجالی	۶۴۶۰۵۸
حریت	Huriyet	لاییک، راست‌گرا، جنجالی	۶۱۱۵۵۵
جمهوریت	Cumhuriyet	چپ‌گرا	۵۴۴۶۵
زمان	Zaman	اسلام‌گرا، روشنفکر	۲۹۱۶۹۰
ترکیه	Turkiyeh	اسلام‌گرا، ملی‌گرا	۵۸۴۴۹
آکشام	Aksam	لاییک	۹۵۰۰۰
ملیت	Milliyet	لاییک، چپ‌گرا	۵۹۶۵۵۶
پُستا	Posta	لاییک	۴۵۰۰۰۰
تقویم	Takvim	لاییک	۳۹۰۰۰۰

۲ـ۱۹ـ رادیو و تلویزیون

در ترکیه حدود ۱۵۰۰ ایستگاه رادیویی و بیش از ۵۰ ایستگاه تلویزیونی ملی و محلی برنامه پخش می‌کنند. به علاوه صدها شبکه تلویزیونی ماهواره‌ای نیز آزادانه قابل دریافت می‌باشند. از این تعداد، ۶ کانال دولتی (TRT) و بقیه کانال‌ها خصوصی می‌باشند که عمدتاً به پخش برنامه‌های غربی تمایل داشته و تنها تعداد اندکی از آنها رنگ و بوی اسلامی دارند. این کانال‌ها به طور مستقیم یا غیرمستقیم اهرم‌های سیاسی قدرت‌های خارجی در ترکیه به شمار آمده و غالباً به القای اهداف غرب در ترکیه مشغول می‌باشند. در ترکیه حدود ۲۱ میلیون دستگاه تلویزیون و ۱۱ میلیون رادیو مورد استفاده مردم است. خدمات تلویزیون کابلی در ترکیه فقط در شهرهای استانبول، آنکارا، ازمیر، آنتالیا، غازی‌آنتپ، قونیه، کایسری، بورسا، و آدانا ارائه شده و جمعاً ۵۰ کانال تلویزیونی شامل ۱۵ کانال خارجی و ۳۵ کانال ترک قابل دریافت می‌باشند.

رادیو و تلویزیون ترکیه توسط یک شورای ۱۲ نفره اداره می‌شود و تقریباً تحت کنترل ریاست جمهوری می‌باشد. شبکه‌های فعال موظفند مقررات شورا را رعایت کنند. مثلاً در خصوص آگهی‌های تبلیغاتی اجازه ندارند از کلمات نامناسب استفاده نموده و به تبلیغ مشروبات الکلی، سیگار، دارو و بیمارستان‌ها پرداخته و به دولت‌مردان و بزرگان دین توهین کرده یا از عناصر مستهجن در آگهی‌های خود استفاده نموده یا از محصولات رقبای خود انتقاد کنند. (*http://www.tsr.gov.tr/tr*)

اکثر ایستگاه‌های رادیویی ترکیه به پخش موسیقی و آگهی‌های تبلیغاتی اشتغال دارند اما در میان آنها شبکه‌های خصوصی با گرایش‌های اسلامی نیز وجود دارد که عبارت‌اند از:

رادیو عارفان: *متعلق به طریقت نقشبندی و دارای تحلیل‌های تند اسلامی علیه حرکت‌های غرب‌گرایانه دولت؛*

رادیو هدف: *متعلق به اهل سنت با هدف زمینه‌سازی برای ایجاد حکومت اسلامی در ترکیه؛*

رادیو امید: *متعلق به جناح اسلام‌گرای علاقه‌مند به ایران؛*

رادیو موزیک: *متعلق به علویان ترکیه.*

شهرهای استانبول، آنکارا، ازمیر، آدانا، آنتالیا و بورسا شهرهایی هستند که بیشترین ایستگاه‌های رادیویی مجاز و غیرمجاز در آنها فعال می‌باشند. جدول زیر تعداد ایستگاه‌های خصوصی فعال در هر یک از این شهرها را نشان می‌دهد:

تعداد ایستگاه‌های خصوصی فعال در شهرهای بزرگ ترکیه

نام استان	تعداد ایستگاه‌های *رادیویی*	تعداد ایستگاه‌های *مجاز*
استانبول	۱۵۳	۱۰۸
ازمیر	۸۹	۴۶
آنکارا	۸۷	۵۷
قونیه	۶۹	۳۰
بورسا	۶۶	۳۶
بالیکسیر	۶۴	۱۷
آنتالیا	۴۷	۳۰
مرسین	۴۴	۳۱
سامسون	۴۳	۱۷
ارزروم	۱۲	۱۰
ترابزون	۱۵	۱۱
آدانا	۵۱	۳۶

منبع: http://www.trt.net.tr

تا سال ۱۹۹۰ که به بخش خصوصی اجازه تأسیس شبکه‌های تلویزیونی داده شده، این رسانه در اختیار انحصاری دولت بود و دولت از آن به عنوان سلاحی علیه مخالفان خود استفاده می‌کرد. پس از آزادی تأسیس کانال‌های خصوصی و کابلی، شبکه‌های تلویزیونی به

شدت افزایش یافتند به گونه‌ای که در یک مقطع زمانی کوتاه، تعداد ایستگاه‌های خصوصی به بیش از ۱۵۰ ایستگاه رسید و دولت مجبور به مداخله و تعدیل این ایستگاه‌ها شد. اکنون تلویزیون در ترکیه وسیله‌ای برای جدال سیاستمداران در جهت القای ایده‌ها و افکار خود است، بی‌آنکه به واقعیات و رشد اخلاقیات در جامعه توجهی نشان داده شود. جدول زیر مهم‌ترین کانال‌های تلویزیونی قابل دریافت در ترکیه را نشان می‌دهد:

مهم‌ترین کانال‌های تلویزیونی قابل دریافت در ترکیه

نوع مالکیت	نام شبکه	توضیحات	نوع مالکیت	نام شبکه	توضیحات
کانال دولتی	TRT1		کانال دولتی	TRT4	
کانال دولتی	TRT2		کانال دولتی	TRT5	بین‌المللی
کانال دولتی	TRT3		کانال دولتی	TRT GAP	
کانال خصوصی	NTV	خبری	کانال خصوصی	GLOB TV	
کانال خصوصی	KANAL 7	اسلامی	کانال خصوصی	SUPER KANAL	
کانال خصوصی	SAMAN YOLU	اسلامی	کانال خصوصی	KENT TV	
کانال خصوصی	MESAJ TV	اسلامی	کانال خصوصی	GENC TV	
کانال خصوصی	STAR	پر بیننده و مخالف جمهوری اسلامی ایران و اسلام‌گرایی	کانال خصوصی	ATV	پر بیننده و مخالف ج.ا.ا. و اسلام‌گرایی
کانال خصوصی	EY TV		کانال خصوصی	FLASH TV	

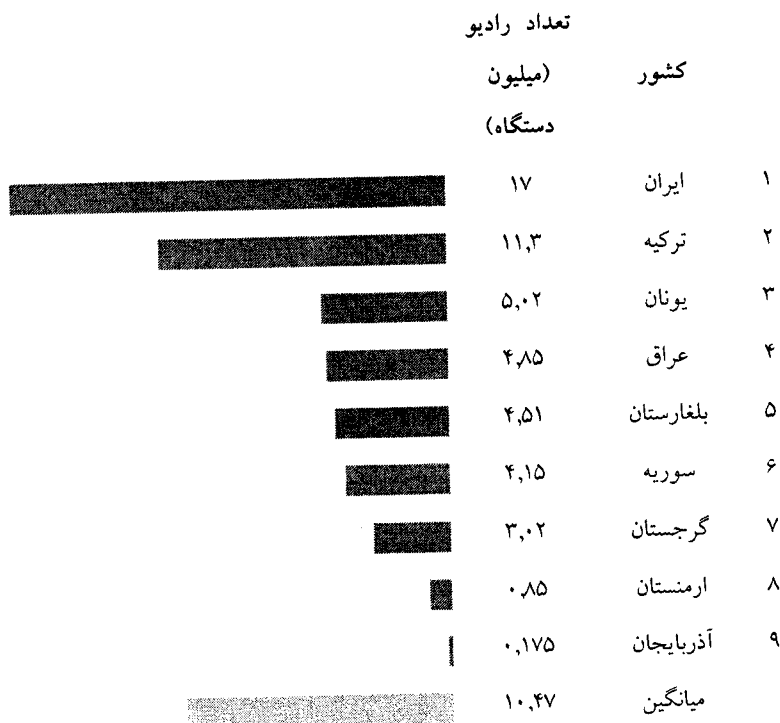
نوع مالکیت	نام شبکه	توضیحات	نوع مالکیت	نام شبکه	توضیحات
کانال خصوصی	CINE5	مستهجن – قابل دریافت فقط با دکودر	کانال خصوصی	KANAL 6	پر بیننده و مخالف جمهوری اسلامی ایران و اسلام‌گرایی
کانال خصوصی	KANAL D	پر بیننده و مخالف جمهوری اسلامی ایران و اسلام‌گرایی	کانال خصوصی	SHOW TV	پر بیننده و مخالف جمهوری اسلامی ایران و اسلام‌گرایی
کانال خصوصی	ACT		کانال خصوصی	KRAL TV	
کانال خصوصی	KANAL A		کانال خصوصی	CNN TURK	خبری
کانال خصوصی	BTV		کانال خصوصی	SUN TV	
کانال خصوصی	CTV		کانال خصوصی	NUMBER ONE	موزیک
کانال خصوصی	KANAL E				
کانال خارجی	RAITRE	ایتالیا	کانال خارجی	CNN	آمریکا
کانال خارجی	BBC	خبری	کانال خارجی	BBC PRIME	انگلیس
کانال خارجی	TV5 EUROP	فرانسه	کانال خارجی	MCM	موزیک
کانال خارجی	NBC	انگلیس	کانال خارجی	TVE	اسپانیا
کانال خارجی	TNT	آمریکا	کانال خارجی	EUROSPORT	ورزشی اروپا
کانال خارجی	EURO NEWS	خبری اروپا	کانال خارجی	TM3	آلمان

هر یک از کانال‌های فوق، متعلق به یکی از مجموعه‌های اقتصادی – فرهنگی ترکیه بوده و در واقع اهرم‌های سیاسی قدرت‌ها در ترکیه محسوب می‌گردند. این رسانه‌ها بــه شــدت بـرای القای فرهنگ غربی در ترکیه تلاش می‌کنند.

مقایسه ضریب نفوذ تلویزیون در ترکیه و همسایگانش

نام کشور	تعداد تلویزیون (میلیون دستگاه)	جمعیت (میلیون نفر)	ضریب نفوذ تلویزیون
گرجستان	۲,۵	۴,۹۳	۰,۵۱
بلغارستان	۳,۳	۷,۵۳	۰,۴۴
ترکیه	۲۱	۶۸,۸	۰,۳۱
ارمنستان	۰,۸۲۵	۳,۳۲	۰,۲۵
یونان	۲,۵	۱۰,۶۶	۰,۲۳
عراق	۱,۷	۲۴,۷	۰,۰۷
سوریه	۱.۱	۱۷.۵۸	۰,۰۶
آذربایجان	۰,۱۷	۷,۸۳	۰,۰۲

مقایسه تعداد رادیوهای موجود در ترکیه و همسایگانش

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه تعداد تلویزیون‌های موجود در ترکیه و همسایگانش

	کشور	تعداد تلویزیون (دستگاه)
۱	ترکیه	۲۰۹۰۰۰۰۰
۲	بلغارستان	۳۳۱۰۰۰۰
۳	گرجستان	۲۵۷۰۰۰۰
۴	یونان	۲۵۴۰۰۰۰
۵	عراق	۱۷۵۰۰۰۰
۶	سوریه	۱۰۵۰۰۰۰
۷	ارمنستان	۸۲۵۰۰۰
۸	آذربایجان	۱۷۰۰۰۰
	میانگین	۸۷۵۰۰۰۰

منبع: *CIA World Factbook, December 2003*

مقایسه تعداد ایستگاه‌ها و تقویت‌کننده‌های تلویزیونی ترکیه با همسایگانش

	کشور	تعداد ایستگاه‌ها و تقویت کنندهای تلویزیونی
۱	ترکیه	۶۳۵
۲	سوریه	۴۴
۳	بلغارستان	۳۹
۴	یونان	۳۶
۵	عراق	۱۳
۶	گرجستان	۱۲
۷	ارمنستان	۳
۸	آذربایجان	۲
۹	قبرس	۸
	میانگین	۲۲۰

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تعداد فیلم‌های تولید شده در ترکیه و کشورهای همسایه (۲۰۰۲)

	کشور	تعداد فیلمهای تائید شده توسط IMDB
۱.	یونان	۴۰
۲.	ایران	۲۶
۳.	ترکیه	۱۸
۴.	بلغارستان	۱۶
۵.	ارمنستان	۲
۶.	گرجستان	۲
۷.	عراق	۱
	میانگین	۱۹

منبع: *Internet Movie Database 2003*

مقایسه تعداد تماشاگران سینما (سال ۲۰۰۲)

۱	کشور	تعداد تماشاگران سینما (میلیون نفر)
۲	ترکیه	۳۱,۵
۳	ایران	۲۶
۴	گرجستان	۱۸,۷
۵	یونان	۱۳
۶	بلغارستان	۱,۹۲
۷	قبرس	۰,۸۴
۸	آذربایجان	۰,۱۵۵
	میانگین	۲۴,۸

منبع: *UNESCO Institute for Statistics, March 11, 2003*

۳ـ۱۹ـ هماهنگی اخبار تلویزیون و مطبوعات

در ترکیه برخی روزنامه‌ها و شبکه‌های تلویزیونی متعلق به یک گروه خاص بوده و به همین دلیل در پخش مطالب و اخبار و احیاناً جنجال‌آفرینی با یک‌دیگر هم‌داستان می‌باشند. جدول زیر ترکیب گروهی رسانه‌های خبری ترکیه را نشان می‌دهد:

ترکیب گروهی رسانه‌های خبری ترکیه

نام گروه	متعلق به	رسانه‌های خبری تحت پوشش
گروه دوغان	آیدین دوغان	روزنامه‌های حریت، میدان، ملیت، پستا، فناتیک و تلویزیون کانال D
گروه صباح	دینچ بیلگین	روزنامه‌های صباح، ینی‌یوزئیل، تقویم و تلویزیون ATV
گروه ترکیه	انور اورن	روزنامه ترکیه، شبکه خبری ایها و تلویزیون TGRT
گروه گون آیدین	محمد سروحان	روزنامه‌های ینی‌گون آیدین و سوپرتان
گروه زمان	طریقت نورجی	روزنامه زمان و تلویزیون STV
گروه ملی گازته	حزب سعادت	روزنامه ملی گازته و تلویزیون کانال 7
گروه روزنامه‌های مستقل		روزنامه‌های آکیت، ینی‌شفق و ینی‌آسیا

۴ـ۱۹ـ آژانس‌های خبری

خبرگزاری آناتولی که در سال ۱۹۲۰ به دستور آتاتورک تأسیس گردید، مهم‌ترین آژانس خبری ترکیه است. از ۲۰۰۰ سهام این آژانس، ۹۵۲ سهم آن متعلق به دولت ترکیه است از این‌رو می‌توان گفت آژانس مذکور یک آژانس نیمه رسمی دولت ترکیه محسوب می‌شود. سایر آژانس‌های خبری مهم عبارت‌اند از: اخلاص، آنکا، ایها و اوبا که با سایر آژانس‌های خبری بین‌المللی از جمله ایرنا ارتباط بسیار خوبی دارند.

۵ـ۱۹ـ اینترنت

در کنار رسانه‌های سنتی، استفاده از اینترنت در ترکیه در حال گسترش است اما در مقایسه با سایر کشورهایی که از نظر درآمد و جمعیت شبیه ترکیه می‌باشند، اینترنت در ترکیه از عمومیت کمتری برخوردار بوده و تنها ۵ میلیون نفر مشترک دارد (سال ۲۰۰۴). نتایج تحقیقات انجام شده در این رابطه نشان می‌دهند ۴۲/۳۱ درصد زنان و ۳۶/۱۱ درصد مردان در این کشور اصلاً از رایانه استفاده نمی‌کنند. بر اساس این تحقیقات ۷۶/۴۲ درصد افراد تاکنون از رایانه و ۸۱/۱۵ درصد نیز از اینترنت استفاده نکرده‌اند. (*CIA World Factbook, March 2005*)

بر این اساس، ۶۸/۹ درصد مردم ترکیه از اینترنت برای دریافت یا ارسال پیغام، ۶۲/۷۷ درصد برای انجام بازی‌های رایانه‌ای، ارسال عکس و گوش دادن به موزیک، ۶۱/۵۷ درصد برای خواندن روزنامه و خبر، ۵۵/۹۵ درصد برای کسب اطلاع در رابطه با تحصیلات و موارد مرتبط با آن و ۴۰/۵۸ درصد برای چت کردن استفاده می‌کنند. همچنین ۶۴/۴ استفاده‌کنندگان از رایانه را دانش‌آموزان، ۳۳/۶ درصد را کارمندان و ۲۲/۳ درصد را افراد عادی و غیر شاغل تشکیل می‌دهند. اما در عین حال ۵ درصد دانش‌آموزان، ۲۶/۶ درصد افراد شاغل و ۲۰/۷ درصد افراد غیر شاغل ترکیه‌ای از اینترنت استفاده می‌کنند.

مقایسه تعداد رایانه‌های شخصی (سال ۲۰۰۰)

	کشور	تعداد رایانه‌های شخصی (دستگاه)
۱	ایران	۴۰۰۰۰۰۰
۲	ترکیه	۲۵۰۰۰۰۰
۳	یونان	۷۵۰۰۰۰
۴	سوریه	۲۵۰۰۰۰
۵	بلغارستان	۲۵۰۰۰۰
۶	قبرس	۱۵۰۰۰۰
۷	گرجستان	۱۱۲۰۰۰
۸	ارمنستان	۲۵۰۰۰
	میانگین	۲۵۳۰۰۰۰

منبع: *ITU*

مقایسه تعداد هاست‌های اینترنتی در ترکیه و همسایگانش

	کشور	تعداد هاست‌های اینترنتی به ازای هر ۱۰۰۰۰۰ نفر جمعیت
۱	قبرس	۱۱,۹
۲	یونان	۱۰,۵
۳	بلغارستان	۲,۲
۴	ترکیه	۱,۱
۵	ارمنستان	۰,۸
۶	گرجستان	۰,۳
	میانگین	۲,۲۷

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تعداد ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی در ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	تعداد ارائه کنندگان خدمات اینترنتی
۱	بلغارستان	۲۰۰
۲	ایران	۱۰۰
۳	ترکیه	۵۰
۴	یونان	۲۷
۵	ارمنستان	۹
۶	قبرس	۶
۷	گرجستان	۶
۸	آذربایجان	۲
۹	عراق	۱
۱۰	سوریه	۱
	میانگین	۵۶

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تعداد استفاده‌کنندگان از اینترنت (سال ۲۰۰۱)

	کشور	تعداد استفاده‌کنندگان از اینترنت (میلیون نفر)
۱	ترکیه	۲٫۵
۲	یونان	۱٫۴
۳	ایران	۱٫۳۲۶
۴	بلغارستان	۰٫۵۸۵
۵	قبرس	۰٫۱۵
۶	سوریه	۰٫۰۶
۷	ارمنستان	۰٫۰۳
۸	آذربایجان	۰٫۰۲۵
۹	گرجستان	۰٫۰۲۵
۱۰	عراق	۰٫۰۱۲
	میانگین	۱٫۳۲

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

شاخص‌های ارتباطات و رسانه‌ها در ترکیه (سال ۲۰۰۲)

شاخص		رتبه	از میان	کشور
تماشاگران سینما	۳۱۵۰۰۰۰۰ نفر	۱۷		۷۹
	۴۶۲,۵ نفر به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۴۸		۷۸
تعداد دستگاه‌های فاکس	۱,۴۷ دستگاه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۶۱		۱۱۱
تعداد خطوط تلفن همراه	۳۴,۷۵ به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	۳۴		۴۵
تعداد روزنامه‌ها	۵۴۲	۲		۶۸
	۷,۹۵ به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۱۷		۶۷
تعداد کامپیوترهای شخصی	۲۵۰۰۰۰۰	۲۴		۱۶۵
	۳۶,۷۰ دستگاه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۸۳		۱۶۴
تعداد مشترکین تلفن ثابت	۱۹۳۰۰۰۰۰	۱۲		۲۳۱
	۲۸۰ خط به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۷۳		۲۳۰
تعداد فرستنده‌های رادیویی	AM ۱۶FM، ۱۰۷، موج کوتاه ۶			
تعداد رادیو	۱۱۳۰۰۰۰۰ دستگاه	۳۳		۲۲۱
	۱۶۳,۹ دستگاه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۶۸		۲۲۱
تعداد گوشی‌های تلفن همراه	۲۳۱۰۰۰۰۰	۹		۲۰۹
	۳۳۳ دستگاه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۳۳		۲۰۹
تعداد ایستگاه‌ها و تقویت‌کننده‌های تلویزیونی	۶۳۵	۵		۲۲۸

شاخص		رتبه	از میان	کشور
تعداد تلویزیون	۲۰۹۰۰۰۰۰ دستگاه	۱۳	۲۱۵	
	۳۰۴٫۸۵ دستگاه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۶۶	۲۱۵	

کد مخابراتی بین‌المللی: ۰۰۹۰

کد اینترنت: .tr

منابع: UNESCO Institute for Statistics, March 11, 2003; report presents the second annual update on global e-government, i.e., the delivery of public sector information and online services through the Internet. This report studies the features that are available online at national government websites. Using a detailed analysis of 1.197 government websites in 198 different nations, it measures the information and services that are online, chart the variations that exist across countries, and discuss how e-government sites vary by region of the world. In order to see how the 198 nations ranked overall, the E-Government Ranking 2002 created a 0 to 100 point index and applied it to each nation's websites based on the availability of contact information, publications, databases, portals, and number of online services. (2002);

۶-۱۹- ماهواره‌ها

تورک سَت ۱ بی (TURK SAT1B) در ۳۱ درجه شرقی،

تورک سَت ۲ سی (SAT2C TURK) در ۴۲ درجه شرقی

۲۰- مخابرات

نقش مهم ارتباطات رسانه‌ای از قبیل تلفن، تلگراف، تلکس، اینترنت و نظایر آن در خنثی‌سازی تأثیر فاصله جغرافیایی به ویژه در مورد کشوری چون ترکیه که فاصله شرق تا غرب آن بیش ۱۶۰۰ کیلومتر می‌باشد، بر کسی پوشیده نیست. ارتباطات رسانه‌ای همچنین کارکرد مثبتی در یک‌پارچه‌سازی و ایجاد اتحاد و هم‌دلی میان جمعیت پراکنده ترکیه ایفا می‌کنند. به همین دلیل شبکه مخابرات ترکیه طی دو دهه اخیر به یکی از پر تحرک‌ترین شبکه‌های ارتباطی خاورمیانه و حتی قاره آسیا تبدیل شده است. به گونه‌ای که ضریب نفوذ

تلفن ثابت و همراه در این کشور به ۶۱٪ رسیده است. پوشش جمعیت توسط رادیو و تلویزیون و تعداد کانال‌هایی که مردم می‌توانند ببینند نیز امکانات مهمی برای توسعه فرهنگ و دانش عمومی و ایجاد هویت مشترک بین افراد جامعه ترک فراهم نموده است. فعالیت این رسانه‌ها نقش مهمی در مرکزگرایی جمعیت در ترکیه به عهده دارند.

انتقال اطلاعات و تحقق ارتباطات در ترکیه به ویژه بعد از سال ۱۹۸۰ به صورت یکی از عوامل رشد اقتصادی این کشور درآمده است. در این راستا برای ارائه خدمات مطمئن، با کیفیت، سریع و ارزان، امکاناتی همانند خطوط تلفن، رادیو، تلویزیون و شبکه اینترنت وجود داشته و امکان همگونی ترکیه با جهان مدرن را فراهم می‌سازند. در سیستم خبرگیری تلفن‌های همراه ترکیه، علاوه بر وزارت پست و تلفن و تلگراف، بخش‌های خصوصی همانند Turkcell و Telsim مشارکت دارند.

۱ـ ۲۰ـ شبکه تلفن همراه در ترکیه

ترکیه کشوری است که در مسیر رشد و توسعه صنعتی قرار گرفته و در این راه به زیرساخت‌های اقتصادی از قبیل ارتباطات توجه خاص دارد و می‌کوشد با ارتقای شاخص‌های توسعه‌یافتگی از وضعیت فعلی خود فاصله گیرد.

ضریب نفوذ تلفن همراه یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی بوده و از یک کشور به کشور دیگر متفاوت است. این تفاوت بیش از هر دلیل دیگری به میزان ثروت، توسعه اقتصادی و بازار رقابتی این کشورها بستگی دارد. البته سیاست‌های دولت از جمله دیگر دلایل مؤثر بر آن است. با توجه به تعداد کم مشترکان تلفن همراه در کشورهای همسایه ترکیه، باید گفت ترکیه در این زمینه در بین کشورهای منطقه از رشد بهتری برخوردار بوده است. در این کشور شرکت‌هایی مانند تورک‌سل و تورک‌تِله‌کام با ایجاد شرایط رقابتی و ارائه خدمات متنوع به مصرف‌کنندگان، توانسته‌اند توجه و اعتماد آنان را جلب کنند. به گونه‌ای که ضریب نفوذ تلفن همراه در این کشور بسیار بالاست و نقاط دور دست این کشور نیز تحت پوشش شبکه تلفن

همراه قرار گرفته است. یکی از ویژگی‌های دیگر شبکه تلفن همراه در ترکیه فراهم‌سازی زیرساخت‌های لازم برای ورود بخش خصوصی به عرصه فعالیت و رقابت بوده است.

(http://www.arnit.net/utilities/webproxy/2/index.php?url=uggc%252Sjjj.vgnanylmr.ve/252Snepuvirf%)

در زمینه خصوصی‌سازی شبکه‌های مخابراتی و تلفن همراه در منطقه باید گفت که بیش از ۹۰ درصد شبکه‌های اصلی تلفن همراه در خاورمیانه تحت نظر دولت یا به عبارت دیگر به شکل دولتی اداره می‌شوند. اما در ترکیه به دلیل فشار اتحادیه اروپا، سهم عمده این بخش به شرکت‌های خصوصی واگذار گردیده است. این اقدام گرچه از نظر اقتصادی یک اقدام مفید محسوب می‌شود اما با توجه به اینکه در بیشتر کشورها بخش مهمی از ارتباطات نظامی به سیستم‌های ارتباطی غیرنظامی متکی می‌باشد، خصوصی‌سازی مخابرات موجب افزایش احتمال شنود ارتباطات نظامی و جاسوسی شده و از سوی دیگر با نگرش به این که هدف اصلی بخش خصوصی سودآوری است، این سیستم نمی‌تواند مورد اعتماد باشد. از این‌رو از نظر دفاعی، خصوصی‌سازی ارتباطات تأثیر منفی بر توان دفاعی این کشور خواهد گذاشت.

استفاده از تکنولوژی دیجیتال در ترکیه موجب گسترش سریع ارتباطات به ویژه در بخش تلفن همراه شده است. هم‌اکنون خطوط فیبر نوری و امواج مایکروویو همزمان برای برقراری ارتباط در ترکیه مورد استفاده قرار می‌گیرد. کد مخابراتی این کشور ۹۰++ است و دو خط فیبر نوری که از زیر دریاهای مدیترانه و سیاه کشیده شده‌اند، ترکیه را به ایتالیا، یونان، اسرائیل، بلغارستان، رومانی و روسیه متصل می‌کنند. همچنین ۱۲ ایستگاه زمینی و ۳۲۸ پایانه تلفن همراه از ماهواره‌های اینمار سَت و یوتل سَت در اختیار ترکیه می‌باشد.

مقایسه تعداد دارندگان تلفن همراه در ترکیه و یونان

	کشور	تعداد دارندگان تلفن همراه در هر ۱۰۰ نفر جمعیت
۱	یونان	۸۳
۲	ترکیه	۳۴

منبع: *International Telecommunication Union*

مقایسه تعداد خطوط تلفن ثابت و همراه در ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	تعداد خطوط تلفن ثابت و همراه به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱	یونان	۱۲۸۰
۲	قبرس	۱۰۸۶
۳	ترکیه	۵۸۷
۴	بلغارستان	۵۵۰
۵	گرجستان	۲۱۲
۶	آذربایجان	۱۹۱
۷	ارمنستان	۱۴۶
۸	سوریه	۱۱۵
	میانگین	۵۲۷

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه تعداد خطوط تلفن ثابت در حال بهره‌برداری (سال ۲۰۰۰)

	کشور	تعداد خطوط تلفن در حال بهره‌برداری (میلیون خط)
۱	ترکیه	۱۹,۵
۲	ایران	۶,۳۱
۳	یونان	۵,۴۳
۴	بلغارستان	۳,۱۸
۵	سوریه	۱,۳۱
۶	آذربایجان	۰,۸۶۵
۷	عراق	۰,۶۷۵
۸	گرجستان	۰,۶۲
۹	ارمنستان	۰,۶
۱۰	قبرس	۰,۵۰۵
	میانگین	۸,۸۶

منبع: *CIA World Factbook, March 2005*

مقایسه وضعیت ترکیه در نقشه جهانی گسترش تلفن همراه

۲۱ـ جایگاه ترکیه در جدول ارزیابی دمکراسی جهان

(منبع: *Freedom House, 2001Freedom House*.)

بر اساس این جدول، ترکیه از بین ۱۶۹ کشور جهان در زمینه دمکراسی در رده ۱۱۵ قرار دارد و در مقیاس آزادی‌های سیاسی علی‌رغم آنکه نسبت به کشورهای خاورمیانه و همسایه از وضعیت بهتری برخوردار است، اما در مقایسه با کشورهای اروپایی از وضعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشد. معیارهای ارزیابی در این بررسی عبارت بوده‌اند از:

- *انتخابی بودن رؤسای قوه مجریه؛*
- *انتخابی بودن نمایندگان قوه مقننه از طریق برگزاری انتخابات آزاد؛*
- *شرایط برابر برای تمام نیروهای سیاسی در انتخابات؛*
- *آزادی انتخاب برای رأی دهندگان؛*
- *آزادی برای فعالیت تمام نیروهای سیاسی و ایجاد تغییرات در نظام سیاسی؛*
- *آزادی فعالیت اپوزیسیون برای دستیابی به آرای مردم؛*
- *تحت فشار نبودن مردم توسط ارتش، قدرت‌های خارجی، اقتصادی و نیروهای سیاسی و حکومتی؛*

- *آزادی فعالیت و خودمختاری برای اقلیت‌های مختلف.*

در زمینه حقوق فردی و اجتماعی شهروندان نیز متغییرهای اصلی بررسی چنین بوده است:

- *وجود رسانه‌های آزاد، گروه‌های فرهنگی و هنری مستقل و خارج از سانسور دولت؛*
- *آزادی عقیده و مذهب و فعالیت‌های مذهبی یا عقیدتی برای تمام پیروان مذاهب؛*
- *آزادی گردهم‌آیی و تظاهرات؛*
- *آزادی کامل برای فعالیت‌های احزاب و نیروهای سیاسی؛*
- *آزادی تشکیل و فعالیت اتحادیه‌های صنفی و تخصصی؛*
- *قوه قضاییه مستقل از حکومت؛*
- *برابری شهروندان در برابر قانون، کنترل مردم بر پلیس و مشروعیت قوانین؛*
- *ممنوعیت شکنجه، بازداشت‌های خودسرانه، ترور و برقراری حکومت نظامی؛*
- *آزادی انتقاد و بازرسی سیستم حکومتی؛*
- *مشارکت مردم در مباحث و تصمیمات همگانی؛*
- *آزادی‌های فردی و عدم کنترل دولت در مناسبات فردی؛*
- *آزادی فعالیت مؤسسات مذهبی یا فرقه‌ای؛*
- *برابری جنسی، آزادی ازدواج و انتخاب همسر؛*
- *برابری در فعالیت‌های اقتصادی و تجاری.*

برای آزادی رسانه‌ها نیز سه متغییر اساسی با توجه به اعلامیه جهانی حقوق بشر (و مواد مرتبط نظیر ماده نوزدهم) در نظر گرفته شده است که عبارت‌اند از:

- *قوانین کنترل رسانه‌ها؛*
- *فشار سیاسی و سانسور؛*
- *فشار اقتصادی.*

این متغییرها با توجه به گزارش‌های بین‌المللی و ارزیابی‌های انجام شده توسط کارشناسان

ارتباطات و گزارش‌های منتشر شده از وضعیت رسانه‌ها تنظیم و مورد بررسی قرار گرفته است.

به این ترتیب با توجه به انحصاری که در کشورهای سرمایه‌داری در زمینه رسانه‌ها وجود دارد و کنترلی که در کشورهای عقب نگه‌داشته شده در مورد رسانه‌ها صورت می‌گیرد، به نظر می‌رسد رکن چهارم دمکراسی در شرایط فعلی با وجود پیکارهایی که برای ایجاد رسانه‌های آلترناتیو صورت گرفته، هنوز با موانع مختلفی در کشورهای گوناگون از جمله ترکیه در برخورد با موضوعات سیاسی و اجتماعی روبه‌روست.

در عین حال توجه به این نقشه نشان می‌دهد که آزادی در کشورهای مختلف، الزاماً با الگوهای توسعه اقتصادی همسو نیست. به‌عنوان نمونه چند کشور آسیایی، آمریکای لاتین و آفریقایی آزاد ارزیابی شده در این نقشه، از نظر رشد اقتصادی با کشورهای اروپایی، آمریکا، کانادا و استرالیا هم سطح نیستند.

جدول ارزیابی کشورهای مختلف جهان در سال ۲۰۰۳ از نظر میزان دمکراسی به معنای عام با در نظر گرفتن آزادی‌های سیاسی و آزادی مطبوعات

الف) وضعیت در خاورمیانه

رتبه درمیان کل کشورهای جهان	کشور	شاخص میزان فشار بر رسانه‌ها
۴۴	رژیم اشغالگر قدس	۸
۱۰۲	کویت	۳۱
۱۰۶	لبنان	۳۲
۱۰۸	الجزایر	۳۳
۱۱۰	مصر	۳۴
۱۱۵	ترکیه	۳۵
۱۱۵	قطر	۳۵
۱۱۵	بحرین	۳۵

رتبه درمیان کل کشورهای جهان	کشور	شاخص میزان فشار بر رسانه‌ها
۱۲۲	امارات متحده عربی	۳۷
۱۲۲	اردن	۳۷
۱۲۲	عراق	۳۷
۱۳۱	دولت خودمختار فلسطین	۳۹
۱۳۱	مراکش	۳۹
۱۳۵	ایالات متحده آمریکا (در عراق)	۴۱
۱۳۵	یمن	۴۱
۱۴۶	اسرائیل (در سرزمین‌های اشغالی)	۴۹
۱۴۹	تونس	۵۰
۱۵۲	عمان	۵۷
۱۵۳	لیبی	۶۰
۱۵۵	سوریه	۶۷
۱۵۶	عربستان سعودی	۷۱
۱۶۰		۸۹

ب) وضعیت در میان کشورهای اروپایی

رتبه در میان کل کشورهای جهان	کشور	شاخص میزان فشار بر رسانه‌ها
۱	فنلاند	۰٫۵
-	ایسلند	۰٫۵
-	هلند	۰٫۵
-	نروژ	۰٫۵
۵	دانمارک	۱٫۰
۷	بلژیک	۱
۸	آلمان	۱
۹	سوئد	۱

رتبه در میان کل کشورهای جهان	کشور	شاخص میزان فشار بر رسانه‌ها
۱۲	چک	۲
-	استونی	۲
-	اسلواکی	۲
-	سوئیس	۲
۱۶	اتریش	۲
۱۷	ایرلند	۲
-	لتونی	۲
۲۰	اسلوونی	۳
۲۱	مجارستان	۳
۲۶	فرانسه	۴
۲۷	انگلستان	۴
۲۸	پرتغال	۵
۳۱	یونان	۶
-	آمریکا	۶
۳۳	لهستان	۶
۳۴	آلبانی	۶
-	بلغارستان	۶
۳۷	بوسنی و هرزه‌گوین	۶
-	اسپانیا	۷
-	مقدونیه	۹
۵۳	ایتالیا	۹
-	رومانی	۱۱
۶۹	کروواسی	۱۶
۸۳	قبرس	۲۰
۸۵	صربستان و مونته‌نگرو	۲۱

رتبه در میان کل کشورهای جهان	کشور	شاخص میزان فشار بر رسانه‌ها
۹۰	ارمنستان	۲۵
۹۴	مولداوی	۲۷
۱۱۵	ترکیه	۳۵
-	اوکراین	۴۰
۱۴۸	روسیه	۴۹
۱۵۱	بلاروس	۵۲

منبع : *Freedom HouseFreedom House, 2001.*

مقایسه شاخص آزادی‌های سیاسی و اجتماعی (سال ۲۰۰۱)

	کشور	شاخص آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در مقیاس ۱ تا ۷
۱	یونان	۵
۲	بلغارستان	۴,۵
۳	ارمنستان	۳,۲
۴	ترکیه	۲,۵
۵	آذربایجان	۱,۵
۶	عراق	۰
۷	سوریه	۰
	میانگین	۱,۶۷

منبع: *Freedom House; Freedom in the World 2000-2001. New York: Freedom House, 2001.*

مقایسه شاخص دمکراسی در ترکیه و همسایگانش (سال ۱۹۹۹)

	کشور	شاخص دمکراسی در مقیاس ۱ - تا ۱۰
۱	یونان	۱۰
۲	بلغارستان	۹
۳	ترکیه	۷
۴	ارمنستان	۵
۵	آذربایجان	۷-
۶	عراق	۹-
۷	سوریه	۹-
	میانگین	۲,۱

منبع: *Polity IV Project, University of Maryland, at Polity IV Project*

مقایسه جمعیت دارای حق رأی (سال ۲۰۰۰)

	کشور	جمعیت دارای حق رأی
۱	ایران	۴۱۸۱۷۳۹۷
۲	ترکیه	۴۰۶۲۶۹۹۶
۳	یونان	۷۸۹۳۳۴۶
۴	سوریه	۶۹۶۰۷۶۴
۵	بلغارستان	۶۳۹۱۸۱۶
۶	آذربایجان	۴۷۰۹۸۵۲
۷	گرجستان	۳۶۳۱۳۹۴
۸	ارمنستان	۲۵۰۰۷۸۸
۹	قبرس	۵۵۲۸۸۷
	میانگین	۳۱۴۳۰۰۰۰

منبع: *Institute for Democracy and Electoral Assistance 2003*

مقایسه نسبت کسانی که به سن رأی دادن رسیده‌اند (سال ۲۰۰۰)

	کشور	نسبت جمعیت دارای حق رأی به هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت
۱	بلغارستان	۸۴۷
۲	ارمنستان	۷۵۱
۳	یونان	۷۴۰
۴	گرجستان	۷۳۵
۵	قبرس	۷۱۶
۶	ایران	۶۱۲
۷	آذربایجان	۶۰۱
۸	ترکیه	۵۹۶
۹	سوریه	۳۹۵
	میانگین	۶۰۸

منبع: *Institute for Democracy and Electoral Assistance 2003*

۲۲- کردها و جنگ داخلی در ترکیه

کردها، بزرگ‌ترین اقلیت قومی ترکیه را تشکیل می‌دهند که در عین حال محروم‌ترین آنها نیز می‌باشند. اصولاً تا چندی پیش دولت ترکیه وجود کردها را به رسمیت نمی‌شناخت و آنان را ترک‌های کوهستانی می‌نامید. کردستان ترکیه در جنوب‌شرقی آناتولی واقع شده و با کردستان ایران و سوریه هم‌مرز است. مدت‌های زیادی حزب تجزیه طلب پ.ک.ک. برای استقلال کردستان ترکیه مبارزه نمود و دولت مرکزی ترکیه را درگیر یک جنگ داخلی کرد که ۱۶ سال به طول انجامید و خسارات زیادی به ارتش و مردم غیرنظامی وارد آورد. دولت ترکیه کشورهای

همسایه خود نظیر ایران و سوریه را به حمایت از پ.ک.ک. متهم می‌کرد و در این راستا تا لبه‌های یک جنگ تمام عیار با سوریه پیش رفت.

حزب کارگران کردستان (p.k.k) که بعدها به ک.ه.ک (کا.د.ک) تغییر نام داد، حزبی است که نماینده بخشی از کردها در ترکیه به‌شمار می‌رود. البته فعالیت این حزب به ترکیه و مرزهای آن منحصر نمی‌شود. چریک‌های کرد پ.ک.ک از دیرباز برای دولت مرکزی ترکیه مشکلات زیادی به‌وجود آورده‌اند و استان‌های جنوبی ترکیه به مرکزیت دیار بکر که اکثریت آنها را کردها تشکیل می‌دهند، از حامیان اصلی این حزب هستند.

در عین حال میلیون‌ها کردی که در خارج از ترکیه زندگی می‌کنند را نیز نمی‌توان فراموش کرد. ضمن آنکه نمی‌توان از قدرت کردها در اروپا که همواره برای تحت فشار قرار دادن دولت مرکزی ترکیه برای دادن آزادی بیشتر به کردهای این کشور استفاده شده، چشم‌پوشی نمود.

عبدالله اوج‌آلان رهبر سابق پ.ک.ک، در پی چهارده سال مبارزه مسلحانه علیه دولت مرکزی ترکیه، در فوریه ۱۹۹۹ با کمک سرویس‌های اطلاعاتی آمریکا و اسرائیل در کشور کنیا دستگیر شد و به ترکیه منتقل گردید و پس از دادگاه‌های اولیه به جزیره‌ای در دریای مرمره انتقال یافت. وی در آن سال به‌علت اقدام علیه امنیت ملی و تلاش برای تجزیه کشور به اعدام محکوم شد، اما با توجه به ابعاد وسیع این حکم و همچنین قانون به تصویب رسیده در سال ۱۳۸۳ که در آن تحت فشار اتحادیه اروپا مجازات اعدام حذف شد، این حکم تاکنون اجرا نشده است.

به‌نظر می‌رسد پس از حمله نظامی آمریکا و انگلیس به عراق، ترکیه درصدد است برای همیشه خیال خود را از نگرانی‌های ناشی از فعالیت این گروه آسوده کند. به همین خاطر است که در مذاکرات خود با واشنگتن خواهان تصفیه این گروه در شمال عراق شده است.

با توجه به احتیاج نیروهای آمریکایی به همکاری سایر کشورهای همسایه عراق به‌ویژه ترکیه در اداره بخش‌های شمال این کشور، به‌نظر می‌رسد واشنگتن حاضر است در این برهه

زمانی با ترک‌ها مذاکره کرده و به آنها اطمینانی هرچند کوتاه مدت برای تصفیه ک.ه.ک (کا.د.ک) بدهد. از این‌رو می‌توان پیش‌بینی نمود که در آینده نوعی خلع‌سلاح در شمال عراق و نزدیکی مرزهای ترکیه صورت خواهد گرفت. در عین حال می‌توان تصور نمود که این وعده‌ها کوتاه مدت و مقطعی است و آینده با توجه به تحولات روزمره دستخوش تغییر و تحولات فراوانی خواهد بود. به رسمیت شناختن ک.ه.ک (کا.د.ک) به‌عنوان یک گروه تروریستی از سوی ایالات متحده را می‌توان در زمره این اقدامات دانست.

به‌هرحال اگر ایالات متحده بخواهد برخورد یکسانی با تروریسم و آنچه خود مبارزه با تروریسم جهانی نامیده است، داشته باشد، باید برخوردهای تندتری با این گروه می‌داشت. امری که تاکنون تحقق نیافته است.

در واقع پس از روی کار آمدن آمریکایی‌ها در عراق، وضعیت پ.ک.ک تغییری نکرده و اگر چه آمریکا این حزب را تروریستی معرفی کرده، اما به تمام احزاب در عراق اجازه داده است تا زمانی‌که دست به سلاح و خشونت نزده‌اند، در این کشور فعالیت سیاسی داشته باشند. آمریکا از پ.ک.ک نخواسته است سلاح خود را کنار گذارد. در عوض مقامات این کشور در دو دیدار غیررسمی با رهبران پ.ک.ک تلاش کرده‌اند با این حزب آشنا شوند و این وضعیت برای پ.ک.ک مثبت تلقی شده و بهتر از وضعیتی است که در ترکیه با آن روبه‌رو بود؛ چراکه آمریکا اجازه می‌دهد پ.ک.ک در عراق فعالیت کند اما در ترکیه چنین نیست.

۱ـ۲۲ـ نقش کردستان ترکیه در پیوستن این کشور به اتحادیه اروپا

درخواست اتحادیه اروپا از ترکیه برای انجام اصلاحات داخلی و برقراری دمکراسی واقعی از جمله اعطای آزادی‌های اساسی از یک‌طرف و رویارویی با کردهای شورشی و در رأس آنها حزب جدایی‌طلب پ.ک.ک. از طرف دیگر، ترکیه را در وضعیت دشواری قرار داده است. به هر حال از آنجا که اولویت ترکیه پیوستن به اتحادیه اروپا می‌باشد، این کشور یکسری

اصلاحات را آغاز کرده که در همین رابطه می‌توان به پخش برنامه‌های کردی و آزادی نمایندگان کرد اشاره کرد.

در این راستا برای نخستین بار در ترکیه روز چهارشنبه ۲ ژوئن ۲۰۰۴ برنامه تلویزیونی ۳۰ دقیقه‌ای به زبان کردی از تلویزیون دولتی ترکیه (TRT) پخش گردید. این برنامه که شامل برنامه‌ای مرکب از اخبار و موسیقی کردی بود، تعجب همگان و مخالفت برخی را در ترکیه برانگیخت. *(صباح-۸۳/۲/۳۱)*

از سوی دیگر، ۴ نماینده‌ی کرد پارلمان ترکیه (که در میان آنها لیلا زانا فعال سیاسی-اجتماعی کرد نیز دیده می‌شد) که از سال ۱۹۹۴ به‌دلیل داشتن رابطه با گروه‌های جدایی‌طلب کرد دستگیر شده بودند، آزاد شدند. تعدادی از نمایندگان نیز از سوی دولت ترکیه به شمال عراق اعزام و تمایل دولت ترکیه را به ایجاد کنسولگری در شهر اربیل به اطلاع مقامات کرد شمال عراق رساندند. به نظر می‌رسد آنکارا مایل است تا حد ممکن با بخش کردنشین عراق رابطه ویژه برقرار کند.

مقامات آنکارا به خوبی می‌دانند هر نوع مذاکره برای عضویت در اتحادیه اروپا بدون حل مشکل قومیت جدایی‌طلب کرد و تأمین حقوق شهروندی این اقلیت بزرگ، نتیجه‌ای دربر نخواهد داشت. مسئله کردها در سال‌های اخیر، مهم‌ترین چالش پیشروی مقامات ترکیه در گشودن باب اتحادیه اروپا و در عین حال مهم‌ترین موضوع امنیت ملی ترکیه بوده است. اقلیت کرد ساکن کشورهای اروپایی همواره برای روابط دوجانبه ترکیه و کشورهای اروپایی مانع‌تراشی نموده و ترکیه در سال‌های اخیر سعی کرده است در هر مسئله‌ای در منطقه که به‌نوعی به کردها مربوط می‌شده، دارای حق وتو باشد. کردها هم در سیاست خاورمیانه‌ای ترکیه چالش‌ساز بوده‌اند و هم در سیاست اروپایی این کشور خطرآفرین؛ به‌طوری که می‌توان ادعا کرد عضویت ترکیه در کلوپ اروپایی تا حد زیادی به حل مشکلات این کشور در کردستان ارتباط پیدا می‌کند.

۲ـ۲۲ـ سابقه مبارزات کردی در ترکیه

بحران کردها ریشه‌ای تاریخی دارد ولی با تشکیل حزب کارگران کردستان ترکیه (P.K.K) در اوایل دهه ۸۰ میلادی، وارد فاز جدیدی گشت. در این مرحله که همزمان با انقلاب ایران و جنگ ایران و عراق بود، کردهای ترکیه با استفاده از ناآرامی‌ها در کردستان عراق و تجهیز خود به سلاح‌های گرم، با دولت آنکارا وارد چالش شدید جدایی‌طلبی شدند. گرچه ترکیه از آن تاریخ به بعد همواره سه دولت سوریه، ایران و عراق را به‌طور ادواری به حمایت از کردهای جدایی‌طلب متهم کرده، ولی واقعیت این است که جمعیت میلیونی کردها در استان‌های شرق و جنوب‌شرقی ترکیه از محروم‌ترین گروه‌ها بوده و از سوی طبقات روشنفکر و مرفه ترکیه در استانبول، آنکارا و ازمیر با عنوان ترک‌های کوه‌نشین یاد می‌شدند. همزمان با آغاز دهه ۹۰ میلادی و جنگ آمریکا و عراق برای آزادسازی کویت از اشغال صدام، نیروهای ترکیه با استفاده از ضعف دولت مرکزی بغداد بارها و بارها با ورود به خاک عراق به عملیات تعقیب و گریز با کردهای جدایی‌طلب پرداختند و در داخل ترکیه نیز با دستگیری‌های فراوان اعضای P.K.K این فشار را تداوم بخشیدند.

بحران کردها با اولتیماتوم سلیمان دمیرل (رئیس‌جمهور وقت ترکیه) به سوریه در نطق پارلمانی خود در ژانویه ۱۹۹۹، مبنی بر تحویل عبدالله اوج‌آلان رهبر P.K.K، وارد مرحله تازه‌ای شد. به‌طوری که دمیرل صریحاً سوریه را تهدید به تهاجم نظامی در صورت عدم استرداد اوج‌آلان کرد. با این اقدام دولت ترکیه، مقامات سوریه که دیگر نگه‌داری اوج‌آلان را به صرفه نمی‌دیدند، اوج‌آلان را از این کشور اخراج کردند تا آنکه میت سازمان اطلاعات و امنیت ترکیه به کمک موساد، به عملیات مخفی تعقیب و گریز خود برای دستگیری اوج‌آلان شدت بخشید و بالاخره در فوریه ۱۹۹۹ عبدالله اوج‌آلان را دستگیر و با چشم‌های بسته از کنیا به ترکیه منتقل نمود. اوج‌آلان پس از محاکمه به اعدام محکوم شد. اما اعتراض مجامع کرد در اروپا و فشار مجامع حقوق بشر اروپایی و ملاحظات سیاست خارجی، دولت ترکیه را از اعدام اوج‌آلان منصرف ساخت. هم‌زمان P.K.K نیز اقدام به آتش‌بس موقت ۵ ساله نموده و

سلاح‌های خود را بر زمین گذارد تا بدین‌وسیله خود را یک جنبش دمکراتیک، خواهان حقوق شهروندی، اجتماعی و سیاسی معرفی نماید. ایـن عمـل، دسـت دولـت ترکیـه را در سـرکوب کردها بسته نگه‌داشت.

با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در انتخابات پارلمـانی سـال ۲۰۰۲، اصـلاحاتی از سوی پارلمان ترکیه در زمینه حقوق کردها به‌عمل آمد. در جریان اشـغال عـراق، در مـذاکرات دوجانبه در مورد اعزام نیروهای نظامی ترکیه به عراق، مقامات آمریکایی برای پاکسازی تا عمق ۲۵ کیلومتری مرز ترکیه و عراق از نیروهای مـسلح K.D.K (همـان P.K.K سـابق کـه پـس از دستگیری اوج‌آلان به K.D.K تغییر نام داده بود) تضمین‌های لازم را به ترکیه دادنـد. اکنـون در حالی‌که سخن‌گوی گـروه جـدایی‌طلـب پ.ک.ک صـحبت از اتمـام آتـش‌بـس و شـروع دور جدیدی از مبارزات مسلحانه علیه دولت آنکارا می‌کند، آنکارا چاره‌ای جز این ندارد کـه بـرای رضایت خاطر اتحادیه اروپا برای عضویت در این اتحادیه، سیاست‌هایی را اتخاذ کند که نام آن را تنها می‌توان «عقب‌نشینی» نهاد؛ از آزادسازی خبرنگاران زندانی تا عفو نمایندگان زندانی و از نزدیکی به کردهای عراقی تا پخش برنامه رادیو- تلویزیونی به زبان کردی.

۳ـ۲۲ـ تأثیر مسئله کردها بر روابط ترکیه با همسایگان خود

بدون در نظر گرفتن دغدغه‌های ایدئولوژیک، روابط ترکیه با ایران، عراق و سـوریه عمیقـاً تحت تأثیر مسئله کردها قرار گرفته است. ترکیه بیش از هر دولت دیگری در منطقـه، جمعیـت کردنشین دارد و همواره از جدایی‌طلبان کرد در هراس بوده است. از این‌رو هر دولتی که قصد بی ثباتی یا تضعیف ترکیه را داشته، برگ برنده کردها را در جایی از بازی رو کـرده اسـت. بـه بیان دیگر یک دیاربکر ناراضی بیانگر یک تهدید دایمی علیه ثبات ترکیه است و این کـشور را همواره به مکانی آسیب‌پذیر برای عوامل خارجی تبدیل نموده است. از طرف دیگر اگر ترکیـه بتواند مشکل کردهای خود را حل کند، در آن صورت کردستان ترکیه بیانگر تهدیدی برای سـه دولت دیگر خواهد بود و این دولت‌ها تحت فشار قرار خواهند گرفت تا به کردهایـشان آنچـه

را که ترکیه می‌تواند پیشنهاد دهد، آنها نیز پیشنهاد دهند.

تلاش ترکیه طی دهه اخیر این بوده که تا حد ممکن در جهت تحقق خواسته‌های کردها قدم بردارد. (نظیر صدور اجازه آموزش به زبان مادری) این موضوع با مسیری که اتحادیه اروپا برای ترکیه تعریف کرده نیز انطباق دارد. اما کج فهمی در موضوع کردها هنوز از میان نرفته است. برای مثال یکی از نگرانی‌های آنکارا وضعیت کردهای عراق است. وضعیتی که ترکیه در مقابل آن مستأصل شده و به راستی نمی‌داند چگونه آن را حل کند. اگر ترکیه بتواند مشکل کردهای خود را حل کند، از معدود کشورهای مسلمان است که خواهد توانست به‌طور موفقیت‌آمیزی مسئله داخلی میان گروه‌های مختلف قومی خود را حل کند.

در این میان کردهای ترکیه هر از چند گاهی با اعمال فشار سیاسی و امنیتی بر حکومت مرکزی ترکیه، امتیازات لازم را برای حفظ موجودیت و تقویت خود، گاهی با چند انفجار و گاهی با ناامن کردن جاده‌های کشور کسب می‌نمایند. (*TDN- 5/2/83*)

باید خاطر نشان ساخت که با توجه به جمعیت بالای کردها، سوق دادن حرکات آنان به سمت کشورهای مخالف ترکیه، هزینه سرسام‌آوری خواهد داشت.

۴-۲۲- وضعیت داخلی پ.ک.ک

هم اکنون پ.ک.ک روزهای سختی را پشت سر می‌گذارد و ضمن اینکه در داخل این سازمان فروپاشی‌های مهمی صورت گرفته، آرایش‌های جدیدی نیز در حال شکل گرفتن است.

این سازمان که استراتژی مبارزه مسلحانه را ترجیح داده، بخشی از چهار هزار چریک خود- که در کوه‌های قندیل در شمال عراق مستقر بوده و به‌عنوان قدرتمندترین گروه مسلح پ.ک.ک مطرح می‌باشند- را به داخل ترکیه انتقال داده است. هدف چریک‌های پ.ک.ک اجرای عملیات نظامی است که در نخستین سال‌های تأسیس انجام می‌دادند. این چریک‌ها به‌طور جداگانه به روستاها سر زده و آنها را مسلح می‌کنند. آنان همچنین در پی آنند که جوانان را با تبلیغات ایدئولوژیک و قومی برای پیوستن به این گروه، متقاعد کنند. در این رابطه مراد

کارایلان که در برنامه‌های تلویزیونی Medya TV (تلویزیون پ.ک.ک) به‌عنوان میهمان تلفنی شرکت کرده بود، از جوانان خواست به گروه مسلح پ.ک.ک بپیوندند.

لازم به یاد آوری است کردهای ترکیه که عمدتاً در شرق و جنوب‌شرقی ترکیه سکونت دارند، بیشترین جمعیت کردهای جهان را تشکیل داده و از نظر سیاسی عمدتاً به چپ متمایل بوده و به صورت علنی در احزاب کمونیستی فعالیت دارند و دستجات دیگر که می‌توان آنها را مذهبی نامید، در حاشیه قرار داشته و کاملاً بی‌رنگ می‌باشند. کردهای طرفدار دولت ترکیه نیز قابل ذکر نمی‌باشند.

۵ـ۲۲ـ آمار کردها و مشخصات آن‌ها در منطقه

حدود ۲۰ تا ۲۵ میلیون کرد در چهار کشور ترکیه، سوریه، ایران و عراق سکونت دارند. اما بزرگ‌ترین جامعه کرد با ۱۲ تا ۱۶ میلیون نفر جمعیت یعنی نیمی از کل کردها، در ترکیه زندگی می‌کنند، هر چند که خود کردها معتقدند در ۱۸ استان شرق و جنوب‌شرق ترکیه، تا ۱۷ میلیون کرد زندگی می‌کنند. *(TDN- 15/1/83)*

از نظر زبانی، زبان کردی مانند زبان‌های فارسی و انگلیسی جزء شاخه زبان‌های هندو-اروپایی می‌باشد که تا حدود زیادی نزدیک به زبان فارسی است. اما لهجه‌های مختلفی از این زبان در بین اقوام کرد رواج دارد. این لهجه‌ها عبارتند از:

- *کرمانجی یا کردی شمالی که بیشترین مردم کرد در شمال عراق، جنوب شرق ترکیه و سوریه علاوه‌بر کردهای ارمنستان و گرجستان با این لهجه صحبت می‌کنند؛*
- *لهجه سورانی که یک زبان مرکزی است و عمدتاً در بخشی از شمال عراق و غرب ایران با این لهجه صحبت می‌شود؛*
- *لهجه زازا[1] که در شرق ترکیه با این لهجه صحبت می‌شود.*

---

1. Zaza

لهجه‌های کردی شدیداً از زبان‌های دیگر از جمله فارسی، عربی و ترکی متأثر شده‌اند. اما به لحاظ دستوری با این زبان‌ها متفاوت‌اند. (*www.thekurds.net*)

دولت ترکیه در راستای تلاش‌هایش برای پیوستن به اتحادیه اروپا اقدام به انجام یکسری اصلاحات جهت هماهنگی با معیارهای کپنهاک کرده است که از آن جمله می‌توان اقدام به بازگشایی مراکز آموزش زبان کردی، پخش محدود برنامه‌های رادیو و تلویزیونی به زبان کردی و اعلام طرح توسعه در استان‌های کردنشین از جمله استان دیاربکر را نام برد که نتایج مثبتی نیز در بر داشته است. به نظر می‌رسد حزب حاکم عدالت و توسعه (A.K.P) تلاش می‌کند با این‌گونه اقدامات به دو هدف عمده یعنی پیوستن به اتحادیه اروپا و از بین بردن دیدگاه جدایی‌طلبی کردها نایل شود و تا حدودی نیز موفق شده است؛ زیرا در انتخابات محلی شهرداری‌ها که در ۲۸ مارس ۲۰۰۴ (۸۳/۱/۹) برگزار شد، دولت A.K.P با کسب ۴۲ درصد آرا، موفقیت چشم‌گیری به‌دست آورد و در بیشتر استان‌های کردی نامزدهای حزب A.K.P جلوتر از احزاب کردی قرار گرفتند!

از آنجا که زبان کردی یکی از دو زبان رسمی عراق می‌باشد. از این‌رو دولت ترکیه مجبور است به‌منظور کاهش این گونه تأثیرات، اقداماتی را برای بهبود شرایط زندگی در استان‌های کردنشین به‌عمل آورد.

۶ـ۲۲ـ کردها، اسلام‌گرایی و هویت ملی آنان

پیچیدگی مقوله اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی در ترکیه و چند بُعدی بودن آن باعث شده است تا بیشتر تحلیل‌های رایج در این مورد، چندان با واقعیت‌های موجود سازگار نباشند. برخلاف آن‌چه نظامیان و برخی کمالیست‌ها ادعا می‌کنند، نه اسلام‌گرایی ونه ناسیونالیسم کردی، محصولات خارجی صادر شده به ترکیه نیستند. همین‌طور بر خلاف ادعای بسیاری از دولت‌های مخالف ترکیه، این دو مسئله تنها ابعاد داخلی ندارند. به عبارت دیگر اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی هم ریشه در کمالیسم و هم ریشه در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی دارند.

وجود زمینه‌های مساعد داخلی برای رشد اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی باعث شده است به محض مساعد بودن شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی این دو فرایند تقویت شوند.

در فهم واقعیت اسلام‌گرایی باید توجه داشت که بیشتر برداشت‌های موجود در مورد اسلام‌گرایی در میان کمالیست‌ها، ریشه در نگاه پوزیتویستی آنها نسبت به مقوله دین دارد. از نظر این عده، دین اصولاً پدیده‌ای عقب‌مانده است که بر اثر مدرنیزاسیون و افزایش شهرنشینی اندک اندک اهمیت خود را از دست خواهد داد و علم و عقلانیت جایگزین آن خواهد شد. از نظر آنها رشد اسلام در حالت کلی و اسلام سیاسی در حالت خاص، مقوله‌ای غیر طبیعی است که باید درصدد ریشه‌یابی آن بود. به‌همین دلیل برخی از پژوهش‌گران بر نقش پول اعراب، عده‌ای دیگر بر نقش سیاست‌های اقتصادی اوزال و تعدادی نیز بر نقش ایران در گسترش اسلام سیاسی در ترکیه اشاره می‌کنند. اما واقعیت این است که ترکیه در اصل جامعه‌ای اسلامی است و از این‌رو ریشه دار بودن و قدرت گرفتن اسلام در آن چیز عجیبی نیست، ضمن آنکه فرایند جهانی احیای اسلام یا رشد اسلام سیاسی می‌تواند در قدرت‌گرفتن اسلام‌گرایان ترکیه نیز مؤثر باشد.

به نظر می‌رسد تداوم حیات اسلام در عرصه سیاست ترکیه، بیش از آنکه معلول عوامل خارجی باشد، معلول زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی این کشور است. از این‌رو می‌توان پیش‌بینی نمود که در آینده نیز شاهد حضور نیروهای اسلام‌گرا در سیاست ترکیه خواهیم بود.

تبدیل مسئله کردها به یک موضوع عمده، از یک سو معلول ایدئولوژی کمالیسم و از سوی دیگر برایند حمایت برخی کشورهای همسایه از جدایی‌طلبان کرد است. اصل تمامیت ارضی باعث شده است نخبگان ترک احساس کنند ناسیونالیسم کردی می‌تواند اصلی‌ترین عامل تجزیه ترکیه باشد و دشمنان ترکیه می‌توانند از آن طریق به این کشور ضربه بزنند. تعریف محدود و توسعه نیافته از مقوله شهروندی در قانون اساسی و تصور کردها به‌عنوان ترک‌های کوهستانی، باعث شده است تا برخی دولت‌مردان ترکیه درصدد مقابله با فرهنگ و زبان کردی

بوده و به گمان خویش زمینه‌های تقویت هویت و امنیت ملی را فراهم کنند. در همین راستا ارتش ترکیه اقدامات خشونت‌باری برای مقابله با ناسیونالیست‌های کرد انجام داده و حتی برخی از روستاها در مناطق کردنشین را ویران کرده است. با این حال نباید تصورکرد جدایی‌طلبی در میان کردها امری فراگیر و همگانی می‌باشد، به طوری که تعدادی از سیاستمداران برجسته و حتی نظامیان ترکیه، قومیت کردی دارند که نشان از وجود درجه نسبتاً بالایی از همگرایی کردها با جامعه ترکیه دارد.

بُعد دیگر مسئله کردها در ترکیه، استفاده ابزاری دیگر کشورها از جدایی‌طلبان کرد به‌منظور افزایش قدرت چانه‌زنی خود در برابر این کشور یا تحت فشار قرار دادن آن است. البته نباید فراموش کرد خود ترکیه نیز از این قاعده مستثنی نبوده و در مواردی از قومیت‌ها به‌عنوان ابزار چانه‌زنی در مقابل کشورهای دیگر استفاده کرده است. (دولت‌مردان ترک، سوریه، ایران، ارمنستان و یونان را به‌دلیل وجود برخی اختلافات با ترکیه، به حمایت از جدایی‌طلبان متهم می کنند).

جهانی‌شدن، گسترش حیطه نفوذ و عملکرد رسانه‌های جمعی و افزایش توجه به مسئله قومیت‌ها در دوران پس از جنگ سرد، باعث شد مسئله کردها علاوه‌بر سطح داخلی و منطقه‌ای، در سطح فراملی نیز مطرح شود. به گونه‌ای که اکنون عدم رعایت حقوق کردها به‌عنوان یک اقلیت، یکی از موانع اصلی پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا محسوب می‌شود. از این‌رو تغییرات اخیر در قانون اساسی ترکیه در راستای اعطای حقوق بیشتر به کردها را می‌توان پاسخی به فشارهای اتحادیه اروپا از یک سو و تن دادن به واقعیت‌های موجود از سوی دیگر دانست. از سوی دیگر، مسئله اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی در دهه ۱۹۹۰ باعث بازنگری در مبانی هویت ملی ترک‌ها شد که به‌نوبه خود می‌تواند تعریف محدود و ایدئولوژیک از شهروندی در قانون اساسی را تحت تأثیر قرار داده، زمینه حرکت به سمت دمکراسی واقعی را تسهیل کند. سرانجام نکته بسیار مهم در فهم دلایل تداوم مسئله اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی، نیاز نخبگان برای حفظ این تهدیدها و حتی بزرگ جلوه‌دادن آنها به‌منظور حفظ

موقعیت خود است. بودجه نظامیان برای مبارزه با تهدیدهای امنیت ملی از جمله جدایی‌طلبان کرد، بودجه‌ای مخفی است که دولت برآن هیچ نظارتی ندارد. از این‌رو ارتش می‌تواند به‌صورت دلخواه آن را مورد استفاده قرار دهد و این امر انگیزه خوبی است تا نظامیان همچنان تهدید اسلام‌گراها و کردها را جدی و مهم جلوه دهند. به نظر می‌رسد ارتش از تعریف امنیت و امنیت ملی برای تأثیرگذاری بر سیاست‌های داخلی خود بهره می‌گیرد و به‌همین دلیل برنامه امنیتی آن، چندان با ناتو هم‌راستا نیست. **به این ترتیب انتظار می‌رود با افت ایدئولوژی کمالیسم و موقعیت نظامیان، از اهمیت مسئله اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی به‌عنوان معضلات امنیتی کاسته شده، هویت ملی ترک‌ها بار دیگر باز تعریف شود.** *(قهرمانی: ۱۳۸۳ - صص ۳۶-۳۸)*

۷-۲۲- کردها، اسلام‌گرایی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

در دهه ۱۹۹۰، مهم‌ترین موضوع در روابط ایران و ترکیه مسئله کردها و اسلام‌گرایی بود و ترک‌ها همواره ایران را در کنار سایر کشورها متهم به حمایت از جدایی‌طلبان کرد و نیز اسلام‌گرایان مخالف آتاتورک می‌کردند. اما پس از دستگیری عبدالله اوج‌آلان و حوادث یازدهم سپتامبر، از اهمیت امنیتی اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی کاسته شد. از این‌رو هم‌اکنون روابط ایران- ترکیه نیز از تنش کمتری برخوردار است. علاوه‌بر این‌ها، پیروزی قاطع حزب عدالت و توسعه به‌عنوان نماینده اسلام‌گرایان لیبرال و میانه‌رو و حمایت غیرمستقیم از این حزب به‌عنوان الگویی برای صدور اسلام‌گرایی میانه‌رو در مقابل بنیادگرایی اسلامی، باعث شده است نظامیان در برخورد با اسلام‌گرایان، روش‌های محتاطانه‌تری را در پیش گیرند. حوادث یازدهم سپتامبر و قرارگرفتن مبارزه با تروریسم در مرکز ثقل سیاست خارجی آمریکا، باعث شد همکاری ایران و ترکیه در مبارزه با گروه‌های تروریستی افزایش یابد. انفجارهای نوامبر ۲۰۰۳ ترکیه نیز در گسترش این همکاری‌ها نقش بسزایی داشته‌اند.

اگر کردها و اسلام‌گرایان را در طیف نیروهای اجتماعی اصلاح‌طلب قرار دهیم، می‌توان

ادعا کرد که در پنج سال آینده این بازیگران، بیش از پیش به بازیگران جدید در عرصه سیاست داخلی ترکیه نزدیک شده و ضمن ائتلاف با آنها، زمینه تقویت دمکراسی و تضعیف موقعیت نظامیان را فراهم آورند. این روند طبیعی در صورتی مختل خواهد شد که کشورهای همسایه ترکیه، کردها و اسلام‌گرایان را تحریک کنند. در این حالت نظامیان با استفاده از شرایط پیش آمده، مانع از قدرت‌گرفتن اسلام‌گرایان و کردها و مبارزات مسالمت‌آمیز آنان خواهند شد. حتی این احتمال نیز وجود دارد که نظامیان برای جلوگیری از تضعیف قدرت خود در داخل، ایران و سوریه را متهم به حمایت از کردها و اسلام‌گرایان نموده، ادعا کنند مداخله آنها در سیاست برای حفظ امنیت ملی ترکیه ضروری است. از همین رو ایران باید ضمن همکاری با ترکیه در زمینه جلوگیری از فعالیت گروه‌های اپوزیسیون در خاک یکدیگر، از هر گونه مداخله به نفع اسلام‌گرایان، چه در عمل و چه در عرصه نظر و اظهارات سیاسی، به شدت خودداری کند تا روند طبیعی تضعیف قدرت نظامیان متوقف نشود. نباید فراموش کرد که بر اثر حمله آمریکا به عراق، امواج جدید قومیت‌گرایی در خاورمیانه در راه است و به احتمال زیاد طی چند سال آینده و پس از تثبیت نسبی وضع امنیتی عراق، این امواج تقویت خواهند شد. ترک‌ها برای مدیریت این مسئله، در حال تغییر سیاست‌های خود هستند و اگر احساس کنند ایران مانع اجرای این سیاست‌ها می‌باشد، خواهند کوشید میان ناسیونالیسم کردی و قومیت‌گرایی آذری نوعی پیوند برقرار کنند. با توجه به فعالیت گروه‌های پان‌ترکیست در ترکیه، این امر برای ترکیه چندان مشکل نیست.

به این ترتیب می‌توان گفت، مسئله کردها واسلام‌گرایی برای ایران هم فرصت و هم تهدید است. فرصت است چون می‌تواند در سال‌های آتی، ایدئولوژی کمالیسم را تضعیف کرده، موجبات بهبود روابط میان ایران و ترکیه را فراهم آورد و تهدید است؛ چون در صورت احساس خطر جدی نظامیان از فعالیت‌های اسلام‌گرایان و ناسیونالیست‌های کرد، موجب افزایش تنش در روابط میان دو کشور خواهد شد. افزون بر اینها بهبود موقعیت کردها در ترکیه بر اثر تغییرات ایجاد شده و نیز بهبود موقعیت کردهای عراق. باعث ظهور جنبش‌های

دمکراتیک قومی در مناطق کردنشین در کشورهای ایران، ترکیه، عراق و سوریه خواهد شد که می‌تواند آغازگر جنبش‌های قومی در میان سایر اقلیت‌ها نیز باشد. پس این امکان وجود دارد که در سال‌های پیش‌رو، درست برخلاف دهه ۱۹۹۰، شاهد آن باشیم که بهبود موقعیت کردها در ترکیه، قومیت‌گرایی را در ایران تقویت کند. از همین رو توجه به این مقوله در روابط دو کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. *(قهرمانی: ۱۳۸۳– ص ۳۹)*

۲۳ـ پان‌ترکیسم و ملی‌گرایی افراطی ترکیه

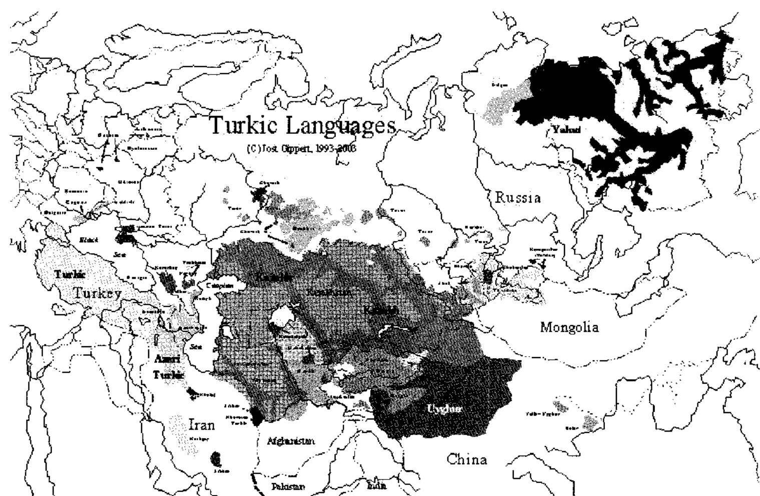
پان‌ترکیست‌ها تعدادی ازمتعصبین ترک هستند که مدعی‌اند همه اقوامی که ریشه نژادی و زبانی ترکی و تورانی دارند باید تحت یک پرچم متحد در آیند. آنان مدعی‌اند همه اقوام و مردمانی که از آن سوی تنگه‌ها تا دیوار چین به زبانی غیر فارسی و روسی و گرجی و ارمنی و ... سخن می‌گویند، شاخه‌هایی از یک ملت هستند و باید زیر یک پرچم گرد هم آیند.

فکر پان‌ترکیسم از قدیم‌الایام مطرح بوده اما پس از تأسیس کانون ترک در سال ۱۹۱۲، شکل جدی‌تری به خود گرفته است. این تفکر بعد از انقلاب آتاتورک که با جد و جهد به گذشته ترکان توجه کرد، رونق بیشتری یافت اما به دلایل متعدد از جمله دلایل سیاسی و جغرافیایی، با مانع روبه‌رو شد؛ زیرا ملت‌های ترک در یک پهنه وسیع با سایر ملل در هم آمیخته شده بودند و دولت‌های ایشان از یکدیگر جدا می‌باشند.

نظریه‌پردازان پان‌ترکیسم (تورک‌چولوک) معتقدند تمام اقوام و ملیت‌هایی که از شرق اروپا تا دیوار بزرگ چین قرار دارند و دارای شباهت‌های زبانی، مذهبی، عادات و آداب سنتی و اخلاقی‌اند، در حقیقت یک ملت را تشکیل می‌دهند و باید به گونه ملت واحد به هم بپیوندند و قدرت سیاسی، نظامی و فرهنگی بسیار نیرومندی تشکیل دهند که بتواند رسالت تاریخی خود را در برابر تمدن‌های بزرگ دیگر مانند تمدن اروپایی، عرب، هندی و چینی حفظ کند.

در این راستا و با توجه به این که در دوران‌های کوتاهی از تاریخ، استان‌های آذری‌نشین

ایران تحت سلطه عثمانیان بوده، برخی از متعصبین پان‌ترکیست با تحریف تاریخ سعی نموده‌اند با القای تفکر پان تورانیسم (پان ترکیسم) مناطق ترک‌نشین ایران را نیز متعلق به ترکیه بدانند. (امپراتوری عثمانی درست در زمانی شکل گرفت که ایران دوران پر تنشی را در تاریخ خود سپری می‌کرد. با ظهور سلسله صفویان مناسبات ایران و عثمانی وارد مرحله جدیدی شد و درگیری‌های متعددی بین این دو کشور در گرفت و برای مدتی که کمتر از دو دهه بود، بخشی از خاک ایران تحت کنترل حکومت عثمانی قرارگرفت). *(خامه‌ای، انور - اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۱۸۲)*

نقشه گسترش جهان ترک (مورد ادعای ترک‌ها)

هر کس که از نزدیک با مقامات ترک بحث کرده، می‌داند که آنان مذاکره‌کنندگان یک‌دنده و حساسی بوده و سخت نگران منافع ملی خویش می‌باشند. این نگرانی ریشه در تاریخ دارد و به زمانی بر می‌گردد که حکومت عثمانی از بالکان تا قفقاز و خاورمیانه گسترده بود و بر اثر تساهل از دست رفت و از هم پاشید. این تجربه احساسات قوی ملی‌گرایی را در روح ترک‌ها

تقویت کرده و احتمالاً به خاطر همین احساسات بود که ترک‌ها توانستند مقاومت نموده و حداقل سرزمین فعلی ترکیه را برای خود حفظ کنند. اما ترک‌ها همیشه نسبت به انگیزه دیگر کشورها از جمله کشورهای غربی بد گمان بوده‌اند. چیزی که حتی در غرب‌گراترین احزاب نیز قابل مشاهده می‌باشد! شاید گمان رود که اگر چنین است پس چرا ترکیه این همه برای ورود به جرگه کشورهای غربی و اتحادیه اروپایی تلاش می‌کند؟ پاسخ این سؤال چندان دشوار نیست؛ زیرا ترکیه در درون خود با روح متضادی درگیر است که در عین حال آن را به‌سوی کسب منافع، قدرت، کامیابی اقتصادی، مدرنیزاسیون و دمکراسی غربی می‌کشاند. به همین دلیل است که با وجود روی کار آمدن یک حزب اسلام‌گرا در ترکیه، باز هم این حزب حتی بیشتر از احزاب دیگر، خواستار پیوستن به اتحادیه اروپایی می‌باشد. البته سیاست‌های پشت پرده این درخواست‌ها نیز مهم و قابل تأمل‌اند؛ زیرا مدت‌هاست که سیاستمداران اسلام‌گرای ترکیه از نفوذ ارتش بر نظم سیاسی و سرکوب اسلام‌گرایی گله‌مندند. از این‌رو با آغاز مذاکرات برای ورود به اتحادیه اروپایی، لیبرال‌ها و اسلام‌گرایان شرایط این اتحادیه برای ورود را مثبت و همسو با منافع خود ارزیابی نموده‌اند؛ زیرا هم اتحادیه اروپایی و هم اسلام‌گرایان و لیبرال‌ها به دنبال تحقق دمکراسی در ترکیه بوده و خواستار گشایش فضای سیاسی و کاهش نقش ارتش در سیاست می‌باشند. امروزه ارتش به شدت نگران اصلاحات مورد نظر اتحادیه اروپاست؛ زیرا این اصلاحات هم به اسلام‌گرایان و هم به جنبش‌های کردی در داخل ترکیه مشروعیت بیشتری می‌دهد. اما علی‌رغم اینها، اصلاحات مورد نظر اروپا در حال شکل‌گیری بوده و به نظر می‌رسد ارتش نسبت به گذشته بیشتر در جهت دمکراسی قدم برداشته و نقش مداخله جویانه خود را کاهش خواهد داد. *(هارتمان، صص ۹ـ۵۸۸.)*

۲۴ـ پان‌ترکیسم در افغانستان و آسیای مرکزی

یکی از اندیشه‌های سیاسی که به ویژه پس از سقوط اتحاد جماهیر شوروی سعی کرده است در سرتاسر آسیای مرکزی از جمله در افغانستان جای پایی برای خود باز نماید،

پان‌ترکیسم است. طرفداران این عقیده به دنبال فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سعی کردند با استفاده از ویژگی‌های نژادی و زبانی مشترک بین مردمان منطقه آسیای مرکزی، نوعی وحدت سیاسی در این منطقه به وجود آورند که البته در راستای منافع ترکیه و برای قدرت بخشیدن هر چه بیشتر به ترکیه بوده است.

آنها همچنین در تلاش بوده‌اند با تکیه بر اشتراکات نژادی و زبانی، هر یک از این کشورها را به دوست و متحد وابسته به ترکیه تبدیل نمایند. این سیاست حتی در افغانستان هم با جدیت تمام تعقیب شده است.

افغانستان سرزمین اقوامی همچون تاجیک‌ها، پشتون‌ها، هزاره‌ها، ازبک‌ها، قزلباش‌ها، نورستانی‌ها و ترکمن‌هاست. در بین این اقوام، ازبک‌ها، هزاره‌ها، قزلباش‌ها و ترکمن‌ها ریشه نژادی ترک دارند که در این میان هزاره‌ها و قزلباش‌ها از نظر فرهنگی کاملاً به ایران نزدیک هستند و در واقع از لحاظ تمام عناصر فرهنگی همچون زبان و مذهب، به ملیت ایرانی مرتبط‌اند. ترکمن‌ها نیز با توجه به جمعیت کمی که در افغانستان دارند، در معادلات سیاسی قابل اهمیت نمی‌باشند.

(http://www.hamshahri.org/vijenam/diploma/1382/821104/page14.htm)

اما ازبک‌ها از دیرباز با ترکیه مناسبات حسنه داشته و بعد از نابودی شوروی هم به متحد نزدیک ترکیه در آسیای مرکزی تبدیل شده‌اند. آنها وزنه سیاسی با اهمیتی در افغانستان به ویژه در شمال این کشور بوده و از عوامل مهم ترغیب ترکیه برای حضور در افغانستان و ترویج پان‌ترکیسم در این کشور محسوب می‌شوند.

ترکیه به خاطر اشتراکاتی که با ازبک‌ها داشته، طی ده سال گذشته از آنها در معادلات سیاسی افغانستان حمایت کرده و سعی نموده با پشتیبانی از ازبک‌ها، در شمال افغانستان صاحب قدرت و نفوذ گردد و پان‌ترکیسم را در این منطقه ترویج نماید. در همین راستا ترکیه صراحتاً حمایت خود را از ژنرال دوستم به‌عنوان نماینده ازبک‌ها اعلام نمود و از تلاش‌های وی برای تشکیل حکومت خود مختار در شمال افغانستان حمایت نمود.

سیاست ترکیه در ترویج پان‌ترکیسم حتی پس از قدرت‌گرفتن طالبان در افغانستان نیز تعقیب گردید و آنها پس از شکست دوستم از طالبان، علاوه‌بر پناه دادن به وی با شیوه جدیدی سعی در نفوذ به فضای سیاسی افغانستان تحت کنترل طالبان نمودند و عده‌ای را در لباس اسلام‌گرایان طرفدار طالبان به افغانستان گسیل داشتند تا تحت پوشش همکاری‌های عقیدتی با طالبان، مدارسی را در افغانستان تأسیس نموده و در این مدارس پان‌ترکیسم را ترویج نمایند. (البته این سیاست برای رهبران طالبان آشکار گشت و آنها دستور اخراج این مروجان پان‌ترکیسم و تعطیلی مدارس‌شان را صادر نمودند).

بعد از سقوط طالبان نیز ترکیه درصدد گسترش پان‌ترکیسم در این منطقه برآمد. ترکیه از آغاز سقوط طالبان تلاش کرد با روند به وجود آمده پس از کنفرانس بُن همکاری کند و در این راستا بود که مناسبات صمیمانه و نزدیکی با دولت موقت و پس از آن دولت انتقالی افغانستان برقرار کرده و در بازسازی افغانستان و همچنین برقراری امنیت در این کشور فعالانه مشارکت می‌نماید. ترکیه سهم عمده‌ای در نیروهای ائتلاف بین‌المللی مستقر در افغانستان (ایساف) داشته و مدت‌ها فرماندهی این نیروها را عهده‌دار بوده است. *(بهمن قاجار - روزنامه شرق مورخه ۱۳۸۲/۸/۱۴)*

همین موضوع کمک زیادی به نفوذ ترکیه در افغانستان نموده است. این امر با توجه به پیشینه تاریخی که ترکیه در افغانستان دارد و برخلاف کشورهایی چون انگلیس، روسیه، عربستان و پاکستان سابقه منفی در ذهنیت تاریخی مردم افغانستان ندارد، می‌تواند منجر به قدرت گرفتن تدریجی ترکیه در صحنه سیاسی افغانستان شود.

ترکیه همچنان از ژنرال دوستم و حزب وی، یعنی جنبش ملی اسلامی شمال که نمایندگی ازبک‌ها را بر عهده دارد، حمایت کرده و سعی می‌کند قلمرو قدرت ازبک‌ها را در شمال افغانستان گسترش داده و بدین ترتیب مقدمات رسیدن دوستم به آرزوی دیرینه‌اش یعنی تشکیل دولت خود مختار ازبک در شمال افغانستان را فراهم نماید.

ترکیه علاوه‌بر حمایت وسیع از ازبک‌ها، درصدد برقراری رابطه نزدیک با هزاره‌هاست.

هزاره‌ها که ریشه در نژاد مغول دارند و به آن نیز افتخار می‌کنند، آماده‌اند که روابط خود را با ترکیه بهتر کنند؛ به ویژه آنکه هزاره‌ها در تاریخ معاصر افغانستان درگیری‌های جدی و شدیدی با تاجیک‌ها (دوره حبیب‌الله کلکانی و احمدشاه مسعود) و پشتون‌ها (دوره عبدالرحیم‌خان و طالبان) داشته‌اند، اما خصومت چندانی با ازبک‌ها نداشته و حتی بعضاً مناسبات دوستانه با آنها داشته و با هم در مسائل مختلف سیاسی متحد بوده‌اند. این موضوع با توجه به نزدیکی ازبک‌ها و ترکیه، ایجاد مناسبات گرم و صمیمی بین ترکیه و هزاره‌ها را تقویت می‌کند.

البته هزاره‌ها که فارسی زبان و شیعه مذهب هستند و در بیست سال گذشته نزدیک‌ترین روابط را با ایران داشته‌اند، به سهولت تحت تأثیر پان‌ترکیسم قرار نمی‌گیرند. گر چه مناسبات نزدیکی با ترکیه داشته و حتی از ترکیه هم کمک‌هایی دریافت کرده‌اند.

ترکیه همچنین در تلاش است تا پشتون‌ها که از تیره‌های نژاد آریایی هستند را تحت تأثیر پان‌ترکیسم قرار داده و با استفاده از سیاست همیشگی پان‌ترکیست‌ها بدون توجه به موازین علمی و منطقی، زبان و نژاد پشتون‌ها را به ریشه ترکی مرتبط کند. امری که گر چه به فوریت برای پشتون‌های متعصب قابل پذیرش نیست، اما می‌تواند به تدریج راه را برای ترویج پان‌ترکیسم بین پشتون‌ها تسهیل نماید.

به هر حال ترویج پان‌ترکیسم در افغانستان امری پیچیده است که کمتر مورد تجزیه و تحلیل قرارگرفته و می‌تواند در آینده موجب بروز معضلاتی در صحنه سیاسی افغانستان شود.

۲۵ـ حقوق بشر در ترکیه

همواره شکنجه و نقض حقوق بشر در ترکیه، یکی از موانع جدی بر سر راه این کشور برای پیوستن به اتحادیه اروپا بوده است. اما از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه شاخص‌های حقوق بشر در ترکیه به شکل قابل ملاحظه‌ای ارتقا یافته و کنترل مدنی به نحو غیرملموس بر سیستم نظامی سابق فائق آمده است. مجازات مرگ از سیستم قضایی ترکیه

حذف شده، روابط با یونان بهتر شده و پیشرفت‌های مهمی در حل مناقشه قبرس حاصل گردیده است. هر چند که این پیشرفت‌ها بر اثر ناسازگاری یونانی‌های قبرس در آوریل سال ۲۰۰۴ خنثی شد و طرح ارائه شده توسط دبیر کل سازمان ملل متحد رد گردید، اما همین موضوع نیز از نظر سیاسی به نفع ترکیه تمام شد و اکنون دیگر هیچ کشوری نمی‌تواند ترکیه را مسئول وضعیت جاری در قبرس بداند.(*TDN 16/6/83*)

شاخص حقوق بشر در ترکیه

شاخص		رتبه	از میان	کشور
حقوق بشر	۰,۷۴۲	۸۲	۱۷۳	

منبع: CIA World Factbook, March 2005

۲۶ـ موقعیت زن و خانواده در اجتماع ترک

جایگاه خانواده در اجتماع ترک و زن در خانواده بسیار مهم بوده و خانواده در ترکیه بر سیستم حقوقی متکی است و زن و مرد در آن از حقوق مساوی برخوردارند.

پس از فروپاشی و تجزیه امپراتوری عثمانی، دولت تازه تأسیس ترکیه اقدامات ذیل را در خصوص مسائل زنان آغاز کرد:

الف) برهم زدن ساختار سنتی و اجتماعی بانوان؛

ب) الغای قوانین مبتنی بر مذهب که به اعتقاد آتاتورک مهم‌ترین مانع بر سر راه نوگرایی محسوب می‌شدند؛

ج) تصویب قوانین جدید که عبارتند از:

- *قانون نظام آموزش واحد (مختلط بودن کلاس‌های درس) در ۱۹۳۴؛*
- *قانون مدنی مصوب ۱۹۲۶ در زمینه هماهنگ ساختن پوشش، رفع حجاب زنان و ممنوعیت استفاده مردان از لباس‌های سنتی.*

اتخاذ این سیاست‌ها از سوی دولت ترکیه باعث شد زنان ترکیه از لحاظ عقیدتی به دو گروه زنان متجدد (اقلیت) و زنان سنت‌گرا (اکثریت) تقسیم شوند. ویژگی عمومی زنان نوگرا، تمرکز در شهرها، آتاتورک‌گرایی، مخالفت با حجاب و مشارکت در امور حزبی است. در مقابل، زنان سنت‌گرا تداعی‌کننده الگوی زن مسلمان سنتی هستند؛ یعنی در فعالیت‌های روزمره مثل رانندگی کمتر حضور داشته و به دلیل محدودیت قانونی عموماً فاقد تحصیلات دانشگاهی می‌باشند.

حقوق زنان بر اساس قانون مدنی ترکیه عبارت است از:

❖ *هر دو طرف (مرد و زن) می‌توانند تقاضای طلاق کنند؛*

❖ *در صورت طلاق، قیمومیت فرزندان بر حسب نظر قاضی به مرد یا زن داده خواهد شد؛*

❖ *در صورت فوت یکی از طرفین (مرد یا زن) قیمومت فرزندان برعهده طرف دیگر خواهد بود؛*

❖ *مرد و زن به‌طور یکسان ارث می‌برند.*

زن مجرد در ترکیه قادر است با آزادی شغل و نوع زندگی خود را انتخاب کند. اما برای زن متأهل محدودیت‌های مشخصی تعیین شده است. ماده ۵۳ قانون مدنی ترکیه، مرد را سرپرست خانواده معرفی کرده و ماده ۲۱ حق انتخاب محل زندگی را به شوهر داده است. هر یک از زوجین حق دارد درآمد خود را در اختیار داشته باشد و هر یک نیز به تنهایی مسئول تعهدات و دیون خود می‌باشند. سن قانونی ازدواج برای دختر و پسر ۱۷ سال است و طرفین با امضای قراردادی که سند رسمی محسوب می‌شود، به عقد یکدیگر در می‌آیند.

در قوانین موجود ترکیه که از قانون مدنی نوشاتل سوئیس اتخاذ شده‌اند، بر تساوی زن و مرد تأکید شده است. از این‌رو زنان ترکیه از همان حقوقی برخوردارند که زنان سوئیس برخوردار می‌باشند. اما در عمل جامعه ترکیه از لحاظ اجتماعی مردسالار بوده و این قوانین مخالف عرف و آداب و رسوم جاری جامعه بوده و بسیاری از مردان ترک، تنبیه بدنی زن را در صورت بروز اختلاف، جزء حقوق خود می‌دانند. این مسئله مورد توجه محافل دانشگاهی قرار

گرفته و به‌عنوان یکی از عوامل ضعف بنیاد خانواده شناخته شده است. حقوق زنان در قانون اساسی مبتنی بر تساوی مرد و زن در برابر قانون است. بر این اساس هیچ‌گونه اختلافی از حیث نوع کار و پرداخت دستمزد در بخش دولتی نباید اعمال گردد. در سال ۱۹۶۶، منشور سازمان جهانی کار در خصوص تساوی پرداخت دستمزد برای کار مشابه (مرد و زن)، به تصویب مجلس ترکیه رسید. به دنبال تقاضای مکرر انجمن‌ها و سازمان‌های زنان و همچنین به دلیل درخواست پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا در سال ۱۹۸۵، دولت کنوانسیون مجمع عمومی سازمان ملل متحد در خصوص رفع کلیه آشکال تبعیض مبتنی بر جنسیت را تصویب کرد. در زمینه حقوق سیاسی، در سال ۱۹۳۰، زنان اجازه شرکت در انتخابات انجمن‌های شهر را یافتند و در سال ۱۹۳۴، حق انتخاب شدن و انتخاب کردن نمایندگان زن به تصویب رسید. (زنان ترکیه پیش از زنان فرانسه حق انتخاب شدن به عنوان نماینده مجلس را به دست آوردند!) در انتخابات ۱۹۹۱، از کل نمایندگان، تنها دو درصد زن بودند و در انتخابات سال ۱۹۹۵، ۱۳ زن در مجلس ترکیه حضور داشتند. اما از سال ۱۹۴۶ به بعد درصد کرسی‌های نمایندگی زنان در مجلس این کشور هیچ‌گاه از دو درصد بالاتر نرفته است. مشارکت سیاسی در قوه مجریه در سطح وزارتی در ۱۹۹۴ با سهم ۵ درصد برای زنان رقم بهتری را نشان می‌دهد. کشور ترکیه یکی از ده کشوری است که یک زن در آن به‌عنوان نخست‌وزیر انتخاب گردیده است. همچنین از سال ۱۹۸۵، زنان دیپلمات به‌عنوان سفیر به کشورهای اروپایی فرستاده شدند. شاخص اختیارات زنان ترکیه در سال‌های ۱۹۹۴- ۱۹۹۲، رتبه نود و هشتم جهانی را دارا بوده است. *(http://www.kssgm.gov.tr)*

در حالی که میزان دانشجویان زن در ۲۷ دانشگاه ترکیه در سال ۱۹۵۸، به ۳۲/۴ درصد می‌رسید، شمار دانشجویان زن به‌طور مرتب رو به افزایش بوده و طی سی سال گذشته، ۱۳ برابر شده است. زنان در ترکیه کمتر به کارهای دولتی روی می‌آورند و به‌طور فزاینده‌ای به دنبال مشاغل علمی و دانشگاهی هستند. زنان نه تنها در رشته‌های تحصیلی که در گذشته برای آنان جذابیت داشت (علوم انسانی و اجتماعی، و خدمات اجتماعی)، بلکه به رشته‌های

پزشکی، حقوق، مهندسی وعلوم پایه نیز وارد شده‌اند. در سال ۱۹۳۲، تنها یک زن در ترکیه عضو هیأت علمی دانشگاه بود. در حالی که ۵۰ سال پس از آن، تقریباً ۶ هزار زن در این کشور به تدریس و پژوهش اشتغال داشتند. مشارکت زنان با تحصیلات عالی در شکل‌گیری و رشد نهضت اجتماعی زنان ترکیه مؤثر بوده است. عده‌ای از این زنان در سندیکاها و گروه‌های سیاسی شرکت کرده و مشارکت مؤثر زنان را مطرح نموده‌اند. در احزاب بزرگ ترکیه نیز بخش زنان ایجاد شده که بر حسب اعتقادات مذهبی، غیرمذهبی و سیاسی فعالیت می‌کنند. به‌عنوان مثال، احزاب بزرگی نظیر راه راست، مام میهن و حزب اسلام‌گرای رفاه (در دوران فعالیت خود) در درون خود چنین بخشی را ایجاد کرده‌اند.

علی‌رغم بهبود وضع زنان طی نیم قرن گذشته و در مقایسه با کشورهای منطقه، شاخص‌های زیر نشان می‌دهند که هنوز هم وضع زنان ترکیه در مقایسه با بسیاری از کشورهای جهان به ویژه کشورهای اروپایی از موقعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشد:

مقایسه نرخ طلاق در ترکیه و همسایگانش

	کشور	نرخ طلاق در هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت (٪)
1.	یونان	۰٫۷۶
2.	سوریه	۰٫۶۵
3.	قبرس	۰٫۳۹
4.	ترکیه	۰٫۳۷
	میانگین	۰٫۴۶

منبع: *www. divorceform.org*

شاخص وضعیت زنان در ترکیه (سال ۲۰۰۲)

شاخص		رتبه	از میان کشور
نسبت دانشجویان دختر	٪۴۱	۲۹	۳۱
تعداد نامزدهای زن برای نمایندگی مجلس	۱۹۳	۱۱۳	۱۶۶
میزان مشارکت زنان در اداره جامعه	٪۲۸,۶	۲۱	۱۳۲
نسبت نمایندگان زن	٪۴,۲	۱۳۷	۱۶۱
زنان در رده مدیریت	٪۹	۶۴	۶۹
سال اعطای حق رأی به زنان	۱۹۳۰	۱۲۱	۱۶۶
فعالیت اقتصادی زنان	٪۴۹,۹	۸۶	۱۶۲
رشد فعالیت اقتصادی زنان	٪۱۴	۲۷	۱۶۲
نسبت زنان متخصص	٪۳۶	۶۴	۷۰
کارگران صنعتی زن	٪۲۵	۶۸	۸۰
نرخ با سوادی زنان	٪۷۸,۷	۱۱۷	۱۸۴
کارگران کشاورز (زن)	٪۷۲	۳	۷۷

منابع: *Freedom House, Freedom in the World 2000-2001. New York: Freedom House, 2001.; Institute for Democracy and Electoral Assistance 2003; Polity IV Project, University of Maryland, at Polity IV Project: A World Statistical Survey. Geneva and IPU (Inter-Parliamentary Union). 2001.*

مقایسه میزان مشارکت زنان در اداره جامعه در ترکیه و همسایگانش (سال ۲۰۰۱)

	کشور	درصد مشارکت زنان
۱.	ترکیه	۲۸,۶
۲.	قبرس	۲۸,۶
۳.	ایران	۲۷,۱
۴.	یونان	۱۶,۷
۵.	بلغارستان	۱۲,۵
۶.	سوریه	۵,۱
۷.	گرجستان	۰
	میانگین	۲۳,۵۱

منبع: *IPU (Inter-Parliamentary Union). 2001. Correspondence on women in government at the ministerial level. March. Geneva.*

۲۷- گروه‌های فشار اجتماعی

علاوه بر ارتش که نقش بسیار مهمی در اداره کشور ایفا می‌کند، گروه‌های متعدد دیگری نیز وجود دارند که سیاست‌های این کشور را متأثر می‌نمایند. از جمله این گروه‌ها می‌توان به گروه‌های زیر اشاره نمود:

کنفدراسیون اتحادیه‌های بخش عمومی (KESK)، کنفدراسیون اتحادیه کارگران انقلابی (DISK)، انجمن مستقل صنایع و بازرگانی (MUSIAD)، انجمن صنایع و بازرگانی ترکیه (TUSIAD)، اتحادیه مستخدمین دولت (TISK)، اتحادیه کار ترکیه (Turk-Is)، اتحادیه تجار ترکیه (TESK)، اتحادیه اتاق‌های بازرگانی ترکیه (TOBB).

۱ـ۲۷ـ پیدایش بازیگران جدید در عرصه سیاسی ـ اجتماعی ترکیه

در کنار افت موقعیت نظامیان، تحول دیگری نیز در ترکیه در حال وقوع است که آینده این کشور را به شدت تحت تأثیر قرار خواهد داد. این تحول پیدایش بازیگران جدید در عرصه سیاست و اقتصاد ترکیه است که به احتمال زیاد مهم‌ترین جایگزین کمالیسم نیز از میان آنها ظهور خواهد کرد. با اینکه روند قدرت گرفتن این بازیگران چندان آشکار نیست، حرکت آنها در این راستا مستمر بوده و نتایج قابل توجهی به بار آورده است که مهم‌ترین آنها تضعیف سنت دولت سالاری در جامعه ترکیه است که دارای ریشه‌های فرهنگی و تاریخی می‌باشد. نکته بسیار مهم و جالب توجه در مورد علل ظهور بازیگران جدید این است که سیاست‌های آزادسازی اقتصادی ترکیه در دهه ۱۹۸۰ نقش بسیار مهمی در قدرتمندتر شدن این بازیگران داشت و تحولات دهه ۱۹۹۰ و جهانی شدن اقتصاد و انقلاب ارتباطات نیز باعث تحکیم موقعیت آنها در عرصه سیاست داخلی شد. این در حالی بود که مهم‌ترین بازیگران غیردولتی سنتی و در رأس آنها جنبش‌های کارگری، به‌واسطه همین سیاست، تضعیف شده و قدرت سازماندهی خود را تا حد زیادی از دست داده‌اند و حتی در برخی موارد نیز به دولت وابسته شده‌اند.

در حالت کلی می‌توان پنج گروه از بازیگران جدید را در جامعه ترکیه شناسایی کرد:

- *بخش خصوصی؛*
- *مهاجران ترک در آلمان؛*
- *لابی‌های قومی؛*
- *اسلام‌گرایان لیبرال؛*
- *رسانه‌های جمعی.*

که ذیلاً نقش هر یک از این بازیگران مورد مداقه و امعان نظر قرار می‌گیرد:

۱ـ۱ـ۲۷ـ بخش خصوصی

پیش از تحولات دهه ۱۹۸۰ و سیاست‌های آزادسازی اقتصادی، بخش خصوصی ترکیه

یعنی صاحبان صنایع بزرگ در غرب این کشور، عمدتاً با سیاستمداران و مقامات دولتی روابط نزدیکی داشته و از این طریق به موقعیت اقتصادی بهتر دست یافته بود. این افراد بیشتر در توسیاد[1] یا انجمن بازرگانان و صنعت‌گران ترکیه که یکی از مهم‌ترین گروه‌های فشار جامعه ترکیه محسوب می‌شد، گرد هم آمده بودند تا با گرایش‌های سکولار و غربی از اقتصاد نیمه دولتی ترکیه حمایت کنند. با اجرای برنامه‌های آزادسازی اقتصادی، اندک اندک گروه‌های دیگری نیز در صدد تقویت موقعیت اقتصادی خود برآمدند. اسلام‌گرایان جزء اصلی‌ترین این گروه‌ها بودند و با استفاده از این سیاست‌ها، به تحکیم موقعیت سیاسی خود پرداختند. این گروه عمدتاً در آناتولی مرکزی متمرکز بوده و به ببرهای آناتولی معروف شدند و بعدها موسیاد[2] یا انجمن مستقل بازرگانان و صنعت‌گران ترکیه را با گرایش‌های اسلامی تشکیل دادند. اعضای این گروه عمدتاً صاحبان صنایع کوچک و متوسط می‌باشند. پیدایش حزب رفاه و فضیلت و اخیراً نیز پیروزی حزب عدالت و توسعه، تا حد زیادی مدیون رشد ببرهای آناتولی است که توانست از سیاستمداران اسلام‌گرا حمایت کرده و مانع شکست آنها توسط نظامیان شود. شرکت‌های در حال رشد نیز به جای سیاست‌های غیر پاسخ‌گویانه اجتماعی و سیاسی، بر بازرگانی خصوصی همراه با نظارت بر حکومت تأکید می‌کنند. سه ویژگی عمده آنها عبارت است از:

(الف) حمایت از سیاست‌های پوپولیستی اجتماعی و سیاسی (یعنی مظاهر غرب در ترکیه)؛

(ب) تأکید بر اقدامات اسلامی احیا شده؛

(ج) تأکید بر بازرگانی خصوصی از طریق کنترل مؤثر حکومت یا دستیابی به آن.

بخش خصوصی در سال‌های اخیر نقش بسیار مهمی در بهبود روابط ترکیه با کشورهایی مانند روسیه، یونان و حتی ارمنستان ایفا کرده است، در حالی که این کشورها از نظر نظامیان و کمالیست‌ها تهدیدی برای امنیت ملی ترکیه محسوب می‌شوند. به همین ترتیب در چند سال

---

1. TUSIAD
2. MUSIAD

گذشته، توسیاد کوشیده است رهبران اروپایی را به پذیرش ترکیه در اتحادیه اروپایی متقاعد کند. فعالیت بخش خصوصی تنها در اقتصاد و روابط اقتصادی متمرکز نیست. آنها با ایجاد مؤسسه‌های پژوهشی، به رهبران سیاسی در اتخاذ تصمیم‌ها کمک نموده و شکل جدیدی از ارتباط با رهبران را جایگزین ارتباطات شخصی کرده‌اند.

۲ـ۱ـ۲۷ـ مهاجران ترک در آلمان

در دو دهه گذشته و به ویژه دهه ۱۹۹۰ و به‌دنبال گسترش ارتباطات و شکل‌گیری فضای اجتماعی فراملی، نقش مهاجران ترک تبار آلمانی در صحنه سیاست داخلی ترکیه افزایش یافته است. فعالیت اقتصادی ترک تبارهای آلمان باعث تقویت موقعیت اقتصادی آن‌ها شده است، به‌گونه‌ای که می‌توانند به اقوام و نزدیکان خود در ترکیه در حد قابل توجهی کمک مالی کرده و سرمایه‌های خود را نیز وارد ترکیه کنند. بخش عمده‌ای از این پول‌ها راهی آناتولی مرکزی شده و موقعیت ببرهای آناتولی حامی اسلام‌گرایان را تقویت می‌کند.

به طور کلی ترک‌تبارهای آلمان در دو حوزه بسیار فعال عمل می‌کنند: اسلام‌گرایی و ناسیونالیسم کردی. این فعالیت‌ها به حدی است که گاهی خود ترک‌تبارها با یکدیگر وارد منازعه می‌شوند. پس از دستگیری عبدالله اوج‌آلان ، میان ترک‌ها و کردهای مقیم آلمان درگیری‌هایی روی داد. مطابق گزارش سرویس اطلاعاتی آلمان در ۱۹۹۷، حدود ۲۸ هزار نفر از ترک‌های مقیم آلمان به سازمان‌های اسلامی ستیزه‌جو، مانند جامعه اسلامی ملی گوروش وابسته بوده‌اند که درصدد جایگزین کردن دولت سکولار ترک با یک جمهوری اسلامی می‌باشند. کردها نیز همواره معترض سیاست‌های دولت ترکیه بوده‌اند. در سال ۱۹۹۸، پنجاه‌هزار کرد در حمایت از یافتن یک راه حل مسالمت‌آمیز برای منازعه کردها در دورتموند تظاهرات کردند.

گرچه در حال حاضر به‌دلیل فقدان انسجام در میان ترک‌تباران آلمان، نفوذ آنها در سیاست داخلی ترکیه در مقایسه با نقش اقتصادی آنها کمتر است، ولی به‌واسطه تحولات صورت گرفته

در داخل و خارج، این نقش در سال‌های آینده افزایش خواهد یافت. عمده‌ترین این تحولات عبارت‌اند از:

- بهبود وضعیت اقتصادی آلمان و کاهش تبعیض نسبت به ترک‌ها و به دنبال آن بهبود موقعیت حقوقی و اقتصادی ترک‌ها که می‌تواند انسجام میان آنها را افزایش دهد؛

- اعطای حقوق مدنی به کردها در داخل کشور به‌واسطه تغییرات صورت گرفته در قانون اساسی ترکیه که آموزش زبان کردی و پخش برنامه به این زبان را مجاز اعلام کرده است. این امر می‌تواند اختلاف میان کردها و ترک‌ها را در آلمان کاهش داده، انسجام درونی آنها را افزایش دهد؛

- تحکیم موقعیت اسلام‌گرایان میانه‌رو در داخل ترکیه می‌تواند باعث کاهش مخالفت اسلام‌گرایان ترک‌تبار آلمان با حکومت ترکیه شود.

هر چه همگرایی میان ترک‌های مقیم آلمان بیشتر شود، نفوذ آنها در یکی از مهم‌ترین کشورهای اروپایی، یعنی آلمان، افزایش خواهد یافت و شکی نیست کاهش مخالفت حزب حاکم آلمان با پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا، تا حد زیادی ریشه در حمایت ترک تبارهای آلمان از حزب سوسیال دمکرات آلمان دارد.

۳ـ۱ـ۲۷ـ لابی‌های قومی

طی دهه ۱۹۹۰ و به‌دنبال تحولات بالکان، آسیای مرکزی و قفقاز، بازیگران جدیدی در عرصه سیاست داخلی این کشورها ظهور کرده‌اند که از منافع کشورهای ترک‌تبار حمایت می‌کنند. رویدادهای بوسنی، بالکان، چچن و قره‌باغ نقش بسیار مهمی در ظهور این بازیگران داشته‌اند و افکار عمومی ترکیه حامی آنهاست و رسانه‌های جمعی و ناسیونالیست‌های افراطی نیز آنها را تقویت می‌کنند. اقدامات خشونت بار طرفداران استقلال چچن در ترکیه نمونه‌ای از افزایش اهمیت بازیگران قومی در سیاست داخلی و خارجی ترکیه است. در آوریل ۲۰۰۱ گروهی از طرفداران چچن در هتل سوئیس استانبول عده‌ای را به گروگان گرفتند تا رسانه‌ها و

افکار عمومی را متوجه مسئله چچن کنند. از سوی دیگر وجود برخی از نخبگان آذری تبار و بالکانی تبار در نظام سیاسی ترکیه، باعث افزایش اهمیت موضوع قومیت‌ها در سیاست داخلی ترکیه شده است. هدف اصلی لابی‌های قومی، جلب توجه افکار عمومی و تأثیرگذاری بر نظام تصمیم‌گیری از این طریق می‌باشد. گرچه احتمال قدرت گرفتن بیش از حد لابی‌های قومی ترکیه طی چند سال آتی کم است، اما افت موقعیت کمالیست‌ها و وقوع برخی تحولات قومی می‌تواند این لابی‌ها را تقویت کند. در مورد ایران، وجود لابی قدرتمند آذری در ترکیه از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است و باعث آسیب پذیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی از مسئله قومیت‌ها و به ویژه قومیت آذری می‌شود. از همین رو تنظیم روابط با آذربایجان، می‌تواند از قدرت گرفتن لابی آذری برای اقدام علیه ایران بکاهد.

۴ـ۱ـ۲۷ـ اسلام‌گرایان لیبرال

مهم‌ترین چهره شاخص اسلام‌گرایان لیبرال در ترکیه فتح‌الله گولن و طرفداران او هستند که اهمیت آنها در صحنه سیاست داخلی ترکیه در حال تقویت است. گولن که برخی او را غول رسانه‌های ترکیه نیز نامیده‌اند، از نوعی اسلام خاص حمایت می‌کند که با سکولاریسم و کمالیسم تضاد چندانی ندارد. او در واقع طرفدار محدود کردن مذهب در حوزه اخلاقیات و رفتار فردی بوده، مخالف دخالت دین در سیاست است. در سال‌های گذشته نفوذ او در داخل ترکیه و کشورهای ترک تبار به شدت افزایش یافته است، تاحدی که برخی از تحلیل‌گران او را جایگزین مناسبی برای اسلام مورد حمایت حزب رفاه می‌دانستند. گولن در ترکیه و بسیاری از کشورهای ترک‌تبار آسیای مرکزی و قفقاز و حتی روسیه سفید و کشورهای بالکان دارای مدرسه‌های خصوصی است که زبان رسمی آنها انگلیسی می‌باشد و به دلیل کیفیت بالای آموزش، بیشتر فرزندان نخبگان ترجیح می‌دهند در این مدارس تحصیل کنند.

کمالیست‌ها به دلیل نگرانی از نفوذ رو به گسترش گولن، درصدد محدود کردن او برآمدند و حتی رسانه‌های جمعی ترکیه، یک نوار کاست منتسب به وی را منتشر کردند که در آن

به‌طور غیرمستقیم به آتاتورک توهین شده بود. گولن این ادعا را رد کرد و به‌صورتی آرام و اندک اندک اعتماد سیاستمداران به این‌که وی قصد فعالیت سیاسی را ندارد جلب کرد. گولن از لحاظ گرایش‌های سیاسی، ناسیونالیست بوده، مخالف اسلام از نوعی است که جمهوری اسلامی ایران آن را تبلیغ می‌کند. از همین رو قدرت گرفتن وی در صحنه سیاست داخلی ترکیه می‌تواند موجب افزایش تبلیغات علیه جمهوری اسلامی‌شود. البته گولن همواره می‌کوشد از دخالت مستقیم در سیاست اجتناب کند؛ زیرا تنها از این طریق است که می‌تواند نفوذ فعلی خود را در ترکیه حفظ نماید.

۵ـ۱ـ۲۷ـ رسانه‌های جمعی

جهانی شدن رسانه‌ها باعث شده است که نقش رسانه‌ها در سیاست داخلی و خارجی ترکیه، با نقطه عطف مواجه شود. استقلال جمهوری‌های سابق آسیای مرکزی و قفقاز از شوروی، مخاطبان رسانه‌ای ترکیه به ویژه شبکه‌های ماهواره‌ای این کشور را به شدت افزایش داد. به علاوه پخش برنامه‌های ماهواره‌ای ترکیه در استان‌های آذری‌نشین ایران، باعث ایجاد نوعی رویکرد مثبت نسبت به ترکیه در افکار عمومی ایرانیان شده است. امروزه در ترکیه بسیاری از گروه‌های سیاسی، شبکه‌های تلویزیونی ویژه خود را داشته یا مورد حمایت برخی رسانه‌ها هستند.

تا اواسط دهه ۱۹۹۰ رسانه‌های ترکیه به‌ویژه شبکه‌های ماهواره‌ای این کشور از رونق بی‌سابقه‌ای برخوردار شده، افکار عمومی را به شدت تحت تأثیر قرار دادند. اما به‌واسطه بحران‌های اقتصادی و مالی، موقعیت آنها در نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ افول کرد و موجب بروز بحران در ژورنالیسم شد. در حال حاضر گروه دوغان مالکیت بسیاری از رسانه‌های این کشور را در اختیار دارد. اما علی‌رغم تحولات فوق، هنوز هم رسانه‌های جمعی ترکیه نقش بسیار مهمی در شکل‌دهی افکار عمومی مردم این کشور ایفا می‌کنند. از این‌رو تدوین یک سیاست خارجی که مانع از بهره‌برداری تبلیغاتی رسانه‌ها شود، از اهمیت فوق‌العاده زیادی برخوردار

است. حادثه سینجان که به اخراج سفیر جمهوری اسلامی ایران از ترکیه و کاهش موقت سطح روابط دو کشور ایران و ترکیه انجامید، تا حد بسیار زیادی معلول عملکرد شبکه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای ترکیه بود که با انجام مصاحبه‌ها و نظرسنجی‌های پی در پی، سیاستمداران این کشور را برای اخراج سفیر ایران تحت فشار قرار می‌دادند. رسانه‌های جمعی ترکیه تصاویر یکسانی از ایران ارائه نمی‌دهند. در حالی که رسانه‌های نزدیک به اسلام‌گرایان مانند کانال ۷، با نمایش فیلم‌های ایرانی سعی در ارائه تصویری مثبت از ایران دارند، شبکه‌های نزدیک به کمالیست‌ها همچون کانال D و ShowTV بر نشان دادن تصاویر منفی از جمهوری اسلامی ایران اهتمام می‌ورزند. *(قهرمانی: ۱۳۸۳ - صص ۲۹-۳۵)*

۲۸ـ موقعیت ترکیه از نظر ورزشی

با توجه به اهمیت سیاسی و امنیتی ورزش و نقشی که در شناسایی کشورها و ایجاد منزلت بین‌المللی برای ملت‌ها و کشورها ایفا می‌کند، ترکیه از نظر ورزشی در موقعیت نسبتاً خوبی قرار دارد. فوتبال در ترکیه همانند اغلب دیگر کشورها به شدت مورد توجه بوده و دو تیم بزرگ این کشور در رقابت دایم با یکدیگر، تب این ورزش را همچنان داغ نگه‌داشته‌اند.

کشتی و وزنه‌برداری نیز بسیار مورد توجه بوده و قهرمانان ترک در این رشته‌ها خوب درخشیده‌اند. ورزش‌های زمستانی نیز مورد توجه بوده‌اند. ولی توجه به این ورزش‌ها بیشتر از نگاه تفریح و به صورت غیرحرفه‌ای بوده است. *(http://www.gsgmbasin.gov.tr)*

ورزش بانوان در ترکیه در مقایسه با همسایگان آسیایی این کشور، در موقعیت بهتری قرار داشته ولی در مقایسه با همسایگان اروپایی آن در رده‌های پایین‌تر واقع شده است. جداول و نمودارهای زیر موقعیت ورزشی ترکیه را در جهان ترسیم می‌کنند:

موقعیت ترکیه از نظر ورزشی در مقایسه با همسایگانش (سال ۲۰۰۳)

	کشور	امتیاز در FIFA (سال ۲۰۰۳)
۱	ترکیه	۷۲۲
۲	ایران	۶۱۴
۳	بلغارستان	۶۱۱
۴	یونان	۵۷۷
۵	عراق	۵۳۵
۶	گرجستان	۴۶۹
۷	قبرس	۴۶۳
۸	سوریه	۴۴۸
۹	ارمنستان	۴۱۷
۱۰	آذربایجان	۳۹۵
	میانگین	۶۰۸

منبع: *Federation Internationale de Football Association (FIFA)*

مقایسه تعداد مدال‌های اکتسابی در المپیک سیدنی (سال ۲۰۰۰)

	کشور	تعداد مدال‌های اکتسابی
۱	یونان	۱۳
۲	بلغارستان	۱۳
۳	گرجستان	۶
۴	ترکیه	۵
۵	ایران	۴
۶	ارمنستان	۱

منبع: *International Olympic Committee*

مقایسه تعداد کل مدال‌های کسب شده در المپیک‌های تابستانی ترکیه و همسایگانش

	کشور	کل مدالهای کسب شده در المپیک‌های تابستانی (از سال ۱۹۰۶ تاکنون)
۱	بلغارستان	۱۹۵
۲	یونان	۱۲۶
۳	ترکیه	۶۴
۴	ایران	۴۰
۵	گرجستان	۸
۶	آذربایجان	۴
۷	ارمنستان	۳
۸	سوریه	۲
۹	عراق	۱
	میانگین	۴۷

منبع: *The Golden Book of the Olympic Games*

شاخص‌های ورزشی ترکیه (سال ۲۰۰۲)

شاخص		رتبه	از میان کشور
مدال‌های طلای اکتسابی در بازی‌های هوایی	۴	۷	۱۶
	۰,۰۵ مدال به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت	۱۴	۱۶
مدال‌های نقره در بازی‌های هوایی	۲	۱۲	۲۱
امتیاز اکتسابی فیفا (FIFA)	۷۲۲	۸	۲۰۴
	۱۰,۶ به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۱۶۹	۱۹۲
تعداد دفعات صعود به قله اورست	۲	۴۹	۶۲
مدال‌های طلای اکتسابی در المپیک سیدنی	۳	۳۲	۴۸
	۰,۰۴ مدال به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۴۰	۴۸
تعداد کل مدال‌های اکتسابی در المپیک سیدنی	۵	۳۵	۷۵
	۰,۰۷ مدال به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۶۲	۷۵
امتیاز اکتسابی در المپیک سیدنی	۱۱	۳۲	۸۰
	۰,۱۶ امتیاز به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۶۵	۷۹
امتیاز اکتسابی در المپیک تابستانی	۶۴	۳۳	۱۴۶
	۰,۹۳ امتیاز به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت	۶۳	۱۱۶

منابع: Air Sports International; Federation Internationale de Football Association (FIFA) Everest yearly ascents by nationalities, adventurestats; International Olympic Committee The Golden Book of the Olympic Games .

۲۹ـ پیدایش بازیگران جدید و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

به نظر می‌رسد اصلی‌ترین حوزه چالش برانگیز برای ایدئولوژی کمالیسم در حوزه بازیگران جدید، عرصه داخلی ترکیه است. بازیگران جدید علاوه‌بر حوزه داخلی، سیاست خارجی را نیز به شدت تحت تأثیر قرار داده‌اند از این‌رو توجه به نقش آنها در روابط ایران و ترکیه و به‌دنبال آن، چالش‌ها و تهدیدهای موجود در روابط دو کشور از اهمیت بسزایی برخوردار است. به تعبیر دیگر، سرمایه‌گذاری ایران در روابط خود با ترکیه بدون توجه به نقش آینده بازیگران جدید و تنظیم روابط با آنها ممکن نیست. در حال حاضر بخش خصوصی ترکیه در روسیه، آسیای مرکزی، قفقاز، افغانستان و برخی کشورهای عربی، حضوری فعال دارد و می‌تواند زمینه گسترش روابط میان ایران و ترکیه و به دنبال آن، کاهش تهدیدات ترکیه علیه ایران را فراهم کند.

علاوه‌بر بازیگران فوق، که به نظر می‌رسد قوی‌ترین و مهم‌ترین بازیگران صحنه داخلی ترکیه پس از دولت و نظامیان خواهند بود، توجه به نقش دو بازیگر دیگر در روابط ایران و ترکیه ضروری است: لابی‌های قومی و رسانه‌های جمعی.

بخش خصوصی ترکیه طی پنج سال آتی با نزدیک‌تر شدن ترکیه به اتحادیه اروپا و شروع روند بازسازی عراق و بهبود روابط ترکیه با روسیه، همچنان از قدرت بیشتری برخوردار خواهد بود و اهمیت خود را در معادلات سیاسی ترکیه افزایش خواهد داد. این بخش بنا به ماهیت خویش، خواهان گسترش همکاری‌های بازرگانی و اقتصادی با ایران و حتی همکاری‌های مشترک با بخش خصوصی ایران برای حضور در افغانستان و کشورهای حاشیه خلیج‌فارس می‌باشد. موقعیت مناسب ترانزیتی ایران، فرصت خوبی برای بخش خصوصی ترکیه جهت دسترسی به بازارهای جدید کشورهای آسیای مرکزی فراهم نموده است. عراق و افغانستان نیز دو حوزه بسیار مناسب برای گسترش همکاری میان شرکت‌های خصوصی ایران و شرکت‌های خصوصی ترک می‌باشند. این فرایند در بلند مدت موجب تضعیف موقعیت نظامیان و بهبود هر چه بیشتر روابط میان دو کشور از یک سو و تقویت گروه موسوم به ببرهای آناتولی از سوی

دیگر خواهد شد. از این منظر، بخش خصوصی ترکیه بیش از آنکه عامل تهدید امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران باشد، برای امنیت ملی ایران فرصت محسوب می‌گردد. در مورد لابی‌های قومی، توجه به این نکته مهم است که همزمان با نزدیک‌تر شدن ترکیه به اتحادیه اروپا، این بازیگران خواهند کوشید بیشتر در حوزه اقتصاد و در رأس آنها انتقال انرژی فعالیت کنند. اما در صورت بروز تنش در روابط ترکیه با این اتحادیه و نیز ایران، آنها می‌توانند روابط ایران با ترکیه و آذربایجان و حتی برخی کشورهای آسیای مرکزی را تحت تأثیر قرار دهند. به‌همین دلیل جمهوری اسلامی ایران باید در تنظیم روابط خود با جمهوری آذربایجان و حتی در مسئله چچن، وجود این لابی‌ها را مورد توجه قرار دهد.

سرانجام اینکه رسانه‌های جمعی ترکیه نقش بسیار مهمی در جهت‌دهی به افکار عمومی این کشور در مورد ایران دارند. در واقع کمالیست‌ها می‌توانند از طریق دست‌کاری افکار عمومی، زمینه افزایش تنش میان دو کشور و در نتیجه امتیاز گرفتن از ایران را فراهم آورند. در کنار اینها نباید از نفوذ شبکه‌های ماهواره‌ای ترکیه در میان فعالان قومیت‌گرای آذری ایران غافل شد. با توجه به فراوانی شبکه‌های ماهواره‌ای در ترکیه، نفوذ در این شبکه‌ها و ارائه تصویری مثبت از ایران در آنها کار دشواری نیست؛ به ویژه اگر توجه کنیم سینمای ایران و هنرپیشه‌های آن در ترکیه ناشناخته نیستند و همین امر می‌تواند ابزار مهمی برای ارائه تصویر مثبت‌تر از ایران در میان افکار عمومی ترک‌ها باشد.

۳۰ـ نتیجه‌گیری و پیش‌بینی آینده وضعیت اجتماعی ترکیه و تأثیر آن بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران

مهم‌ترین تحول در صحنه سیاست داخلی ترکیه که از دهه ۱۹۹۰ آغاز شد، افول ایدئولوژی سکولار کمالیسم، به دنبال ظهور بحران‌های اقتصادی، اسلام‌گرایی، ناسیونالیسم کردی و نزدیکی هر چه بیشتر ترکیه به اتحادیه اروپایی بوده است. اهمیت این تحول از آنجا ناشی می‌شود که این ایدئولوژی تعریف‌کننده بسیاری از اصول سیاست خارجی ترکیه در دهه‌های

گذشته بوده و به نوعی جهت‌گیری‌های کلی نخبگان نظامی و سیاسی این کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر اساس همین ایدئولوژی بود که نظامیان در دهه ۱۹۹۰، اسلام‌گرایان و کردها را به‌عنوان اصلی‌ترین عوامل تهدیدکننده امنیت داخلی ترکیه مطرح نمودند.

نخبگان کمالیست در دو دهه گذشته کوشیده‌اند، ضمن متهم کردن ایران به حمایت از اسلام‌گرایان و ناسیونالیست‌های کرد، ایران را یکی از تهدیدهای اصلی امنیت ملی ترکیه جلوه داده و از گسترش روابط با ایران جلوگیری به‌عمل آورند. نظر به روابط نزدیک ترک‌ها با اسرائیل و آمریکا، هر سناریویی که منجر به تقویت این مثلث شود، زمینه تنش در روابط ایران و ترکیه را فراهم خواهد ساخت. در نقطه مقابل، نزدیکی ترکیه به اتحادیه اروپا، موجب تضعیف این مثلث و به‌دنبال آن تضعیف موقعیت کمالیست‌ها و ایدئولوژی کمالیسم در داخل ترکیه خواهد شد.

روند طبیعی کنونی در جامعه ترکیه به‌سوی تضعیف ایدئولوژی کمالیسم است. اما دخالت‌های خارجی آشکار در حمایت از قومیت‌گرایان کرد یا اسلام‌گرایان یا هر اقدام دیگری در این زمینه، می‌تواند موقعیت نظامیان را تقویت کرده و از افول ایدئولوژی سکولار که محصول برخورد نخبگان ترک با واقعیت‌های داخلی و خارجی است، جلوگیری کند. ظرفیت ایدئولوژی کمالیسم در دهه ۱۹۹۰ با ظهور چالش‌های داخلی و منطقه‌ای معلوم شد. اما مشکل اساسی این است که در حال حاضر جایگزین مناسبی برای این ایدئولوژی وجود ندارد و تنها عضویت در اتحادیه اروپا و تحقق دمکراسی واقعی در ترکیه می‌تواند جانشینی برای آن باشد. کمالیست‌ها می‌کوشند از طریق تقویت استراتژی اوراسیایی خود، از افت هرچه بیشتر کمالیسم جلوگیری کنند. اما موانع موجود بر سر راه تحقق این استراتژی، احتمال تحقق آن را در پنج سال آینده کاهش می‌دهد. همزمان با روند طبیعی تحولات و با این پیش فرض که حادثه بسیار نادری در صحنه سیاست داخلی ترکیه روی نخواهد داد، کمالیسم در سال‌های آینده باز هم ضعیف‌تر خواهد شد که این موضوع می‌تواند به‌نوبه خود از تهدیدهای ترکیه علیه امنیت ملی ایران بکاهد.

متغیرهای مؤثر بر این امر به‌اندازه‌ای زیاد هستند که پیش‌بینی دقیق در این مورد را نـاممکن می‌کنند. با این حال به نظر می‌رسد با ادامه روندهای کنونی بین‌المللی و منطقه‌ای در سال‌هـای آینده، افت کمالیسم شتاب گیرد، گر چه مقاومت‌هایی نیز در این مورد روی خواهد داد.

(قهرمانی: ۱۳۸۳- صص ۲۹-۳۵)

بن‌مایه‌ها

توجه:

۱- برای تهیه کلیه مطالب مندرج در این بخش، از منابع آشکار استفاده شده است.

۲- استفاده از منابع به منزله تأیید آنها از سوی مؤلف نمی باشد.

کتاب‌ها:

*پل‌رو، ژان ـ **ترکیه** ـ ترجمه خانبابا بیانی ـ بنگاه ترجمه و نشر کتاب ـ تهران ۱۳۵۲*

*قهرمانی، رحمان ـ **امنیت بین‌الملل: فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌هـای فـراروی امنیـت ملـی جمهوری اسلامی ایران** ـ انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بیـن‌المللـی ابرار معاصر ـ تهران ۱۳۸۳*

*مرادیان، محسن ـ **آشنایی با ترکیه** ـ مرکز آموزش شهید صیاد شیرازی ارتـش جمهـوری اسـلامی ایران – تهران ۱۳۸۳*

Turkiye Istatistik Yilligi, 2002- T.C.Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu – Ankara – 2002

مقالات

*آتان، قدیر جان ـ **تحولات پس از آتاتورک و بازگشت به میراث شرقی** ـ ماهنامه غرب در آیینه فرهنگ ـ شماره ۲۹*

*احمدی لفورکی، بهزاد ـ **مراکز مطالعاتی ترکیه** ـ http://did.tisri.org/catalog*

بنارد، چریل (کارشناس ارشد سیاسی در اندیشگاه رند) ـ **جهان غرب چگونه می‌تواند از اصلاحات در جهان اسلام حمایت کند؟** ـ ترجمه وحید وحیدی مطلق ـ تهران، ۲ خرداد ۱۳۸۳ ـ http://www.farsnews.com/NewsVmP.asp?ID=70133

بهمن قاجار، محمدعلی ـ **پان ترکیسم در افغانستان** ـ روزنامه شرق مورخه ۱۳۸۲/۸/۱۴

تاج‌بخش، احمد ـ **تاریخ صفویه** – http://www.nezam.org/persian/magazine/020/10.htm

خامه‌ای، انور ـ **پان ترکیسم و ارزش علمی و تاریخی آن** ـ مجله اطلاعات سیاسی ـ اقتصادی ـ شماره ۱۸۲

خدرلو، محمدرضا ـ **شبکه تلفن همراه در خاورمیانه** ـ http://www.arnit.net/

فولر، گراهام ـ **الگوی راهبردی ترکیه؛ افسانه و واقعیت** ـ ترجمه داوود حیدری ـ http://www.hamshahri.org/vijenam/diploma/1383/830816

هارتمان، ریچارد ـ **ضیاء گوک‌آلپ و اصول پان‌ترکیسم** ـ به نقل از نادرستی فرضیه‌های نژادی، تالیف پروفسور شاپور رواسانی.

خبرگزاری‌ها و نشریات

خبرگزاری ایرن

روزنامه شرق

روزنامه همشهری

خبرگزاری آناتولی ترکیه

روزنامه زمان چاپ ترکیه

روزنامه جمهوریت چاپ ترکیه

روزنامه حریت چاپ ترکیه

روزنامه صباح چاپ ترکیه

روزنامه ملیت چاپ ترکیه

روزنامه وطن چاپ ترکیه

روزنامه (Turkish Daily News (TDN چاپ ترکیه

فهرست محصولات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی تهران

کتاب‌های تخصصی

عناوین کتاب	سال انتشار
چالش‌های هویت در آمریکا	۸۴
مصائب امپراتوری (امپریالیسم نظامی آمریکا در قرن ۲۱)	۸۴
حقوق و امنیت در فضای سایبر	۸۴
امنیت بین‌الملل ۲ (فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران)	۸۴
تنها ابرقدرت (هژمونی آمریکا در قرن ۲۱)	۸۳
جنگ نرم ۱ (ویژه جنگ رایانه‌ای)	۸۳
جنگ نرم ۲ (ویژه جنگ رسانه‌ای)	۸۳
سازمان‌های امنیتی در کشورهای مدل (انگلستان ـ فرانسه، ایتالیا و کانادا)	۸۳
دموکراسی، قانون، امنیت (بررسی سوریس‌های اطلاعاتی در غرب)	۸۳
پرونده هسته‌ای ایران (روندها و نظرها)	۸۳
سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی	۸۳
طرح خاورمیانه بزرگتر (القاعده و قاعده در راهبرد امنیت ملی آمریکا)	۸۳
اشنایی با معاهده گسترش سلاح هسته‌ای و پروتکل	۸۳
روزهای سرنوشت‌ساز المان (تاریخ معاصر آلمان ۱۹۸۹ تا ۱۹۱۴)	۸۳
تظاهرات ضد جنگ	۸۳
دعاوی ایران (بررسی کمک و حمایت‌های غرب به‌ویژه آمریکا از صدام حسین در جنگ تحمیلی)	۸۳
امنیت بین‌الملل ۱ (فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران)	۸۳
نظریه‌های امنیت ۱ (مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی ۱)	۸۳
حاکمیت قدرت	۸۳
رژیم‌های بین‌المللی	۸۳
مناقشه قره‌باغ (آرمان‌ها و واقعیت‌ها)	۸۳
روابط ایران و امریکا (بررسی دیدگاه نخبگان آمریکایی)	۸۲
گسل‌های منازعه	۸۲
سیاست خارجی آمریکا در آسیا	۸۲
مسائل ایران و عراق	۸۲
استراتژی در جهان معاصر (مقدمه‌ای بر مطالعات استراتژیک)	۸۲
استراتژی امنیت ملی امریکا در قرن ۲۱ (چاپ مجدد)	۸۲
عملیات اژاکس (بررسی اسناد CIA درباره کودتای ۲۸ مرداد	۸۲
جنگ آمریکا و عراق	۸۱
دیپلماسی آمریکا (در قرن ۲۱)	۸۱
کتاب کشمیر	۸۰
اصلاحات در چین و شوروی	۸۰

کتاب‌های مرجع

عناوین کتاب	سال انتشار
راهنمای مراکز مطالعاتی جهان ـ جلد دوم (مراکز منطقه‌ای) (جلد معمولی)	۸۴
راهنمای مراکز مطالعاتی جهان ـ جلد دوم (مراکز منطقه‌ای) (جلد گالینگور)	۸۴
جهانی شدن سیاست (۱) و(۲)	۸۴
آلمان: منافع جمهوری اسلامی	۸۴
سیاست خارجی روسیه	۸۴
دانشنامه نخبگان (۱)	۸۳
راهنمای منطقه خزر	۸۳
راهنمای منطقه و کشورهای حوزه خلیج‌فارس	۸۳
راهنمای مراکز مطالعاتی جهان ۱	۸۲
راهنمای سازمان‌های غیردولتی	۸۱

کتاب‌های منطقه‌ای

عناوین کتاب	سال انتشار
کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (۲) (ویژه ملاحظات سیاست خارجی و امنیتی روسیه)	۸۴
کتاب خاورمیانه ۲ (ویژه حضور اسرائیل در مناطق هم‌جوار ایران)	۸۴
کتاب اسیا ۳ (ویژه افغانستان پس از طالبان)	۸۴

عناوین کتاب	سال انتشار
کتاب امریکا ۶ (ویژه دکترین امنیت ملی بوش در خاورمیانه)	۸۴
کتاب اروپا ۵ (اتحادیه اروپا)	۸۴
کتاب امریکا ۴ (ویژه نومحافظه‌کاران)	۸۳
کتاب امریکا ۵ (ویژه نظام انتخاباتی آمریکا)	۸۳
کتاب اروپا ۳ (ویژه روابط ایران و اتحادیه اروپا)	۸۳
کتاب اروپا ۴ (ویژه روابط اروپا و آمریکا)	۸۳
کتاب اسیا ۲ (ویژه بحران‌های آسیا)	۸۳
کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (۱) (ویژه مسائل امنیتی CIS)	۸۳
کتاب خاورمیانه ۱ (ویژه مسائل و چالش‌های خاورمیانه)	۸۳
کتاب اسیا ۱ (ویژه مسائل امنیتی شرق آسیا)	۸۲
کتاب افریقا ویژه منازعات مسلحانه)	۸۲
کتاب امریکا ۱ (ویژه دکترین امنیت ملی بوش در خاورمیانه)	۸۲
کتاب امریکا ۲ (ویژه سیاست‌های امنیتی ایالات‌متحده در عراق)	۸۲
کتاب امریکا ۳ (ویژه روابط آمریکا ـ اسرائیل)	۸۲
کتاب اروپا ۱ (اتحادیه اروپا)	۸۲
کتاب اروپا ۲ (ویژه روابط ایران و اتحادیه اروپا)	۸۲

کتاب‌های برآورد استراتژیک

عناوین کتاب	سال انتشار
آشنایی با کشورهای اسلامی (مالزی)	۸۴
آشنایی با کشورهای اسلامی عربی (مصر)	۸۴
براورد استراتژیک امریکا (سرزمینی ـ سیاسی)	۸۲
براورد استراتژیک آذربایجان(سرزمینی ـ سیاسی ـ فرهنگی)	۸۲
برآورد استراتژیک پاکستان	۸۲
برآورد استراتژیک ژاپن	۸۲
برآورد استراتژیک مصر	۸۱

گزیده تحولات

عناوین کتاب	سال انتشار
گزیده تحولات ۲۵ تا ۳۶	۸۴-۸۳
گزیده تحولات ۱۳ تا ۲۴	۸۳-۸۲
گزیده تحولات ۱ تا ۱۲	۸۱-۸۰

کتاب‌های ایران‌ریویو

عناوین کتاب	سال انتشار
ایران‌ریویو ۳	۸۳
ایران‌ریویو ۲	۸۲
ایران‌ریویو ۱	۸۲

گزیده پژوهش‌های جهان

عناوین کتاب	سال انتشار
گزیده پژوهش‌های جهان ۵ (جهانی شدن و ماهیت جنگ ـ پشت پرده: روابط اسرائیل و پاکستان ـ تحول دکترین نظامی روسیه ـ اتحادیه اروپا و بحران در خاورمیانه)	۸۲
گزیده پژوهش‌های جهان ۴ (مبارزه با تروریزم ـ بازسازی عراق ـ منازعات هسته‌ای قرن ۲۱ ـ امنیت ملی روسیه ـ امنیت پس از ۱۱ سپتامبر و ....)	۸۲
گزیده پژوهش‌های جهان ۳ (تحول مفاهیم امنیت ملی در قرن ۲۱ ـ پارادوکس قدرت آمریکا ـ چارچوبی برای تدوین استراتژی ـ مشارکت فرار ـ آینده امنیت منطقه فرا خزر)	۸۱
گزیده پژوهش‌های جهان ۲ (ساختار امنیتی آینده در خاورمیانه ـ سلاح‌های هسته‌ای در قرن ۲۱ ـ پیامدهای امنیتی خیزش چین در آسیا ـ سیاست در ۵۰ سال آینده ـ برآورد استراتژیک اوراسیای مرکزی)	۸۱
گزیده پژوهش‌های جهان ۱ (سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی ـ دریای خزر ـ انقلاب اطلاعاتی در ابعاد جهانی ـ خشونت سیاسی و ثبات)	۸۱

بولتن‌های ویژه

عناوین بولتن ویژه	سال انتشار
روابط هند و پاکستان ـ ایالات‌متحده: گام‌های بعدی	۸۴
گفتگوی استراتژیک آمریکا و هندوستان	۸۴
ثبات سیاسی در کشورهای عربی: معضلات اقتصادی	۸۴
جابه‌جایی شن‌ها: پایان همکاری ایالات‌متحدهٔ آمریکا ـ عربستان سعودی	۸۴
روابط ایران ـ ایالات‌متحده: تحلیل بر سیاست‌ها، قوانین و مقررات	۸۴
روابط بین‌الملل در آسیای مرکزی ـ شرقی؛ چالش‌های ژئوپلیتیک و چشم‌انداز همکاری‌های سیاسی	۸۴
فهم تصوف و نقش بالقوه ان در سیاست خارجی آمریکا	۸۴
ایالات متحده، ایران و روابط فراآتلانتیک؛ به سوی بحران؟	۸۴
محافظت از تسلیحات و مواد هسته‌ای	۸۳
دروازه ترکیه (ترانزیت انرژی و مسائل امنیتی)	۸۳
پیامدهای جهانی دستیابی ایران به سلاح‌های هسته‌ای	۸۳
اسرائیل و موشک ضد موشک آرو	۸۳
عملگرایی در اوضاع سیاسی ایران	۸۳
روابط هسته‌ای ایران و روسیه و گزینه‌های سیاسی آمریکا	۸۳
بازگشت یهودستیزی	۸۳
ایران و ایالات متحده: معمای هسته‌ای	۸۳
نگاهی تحلیلی به روابط هند و اسرائیل	۸۳
ادبیات کاخ سفید (۴) (بررسی اظهارات دولتمردان ایالات متحده در خرداد و تیر ۱۳۸۳)	۸۳
بمب اتمی ایران: دیدگاه‌های ایران و آمریکا	۸۳
روابط ایران و ایالات متحده از دیدگاه شورای روابط خارجی آمریکا	۸۳
تحولات سیاسی و امنیتی اسرائیل	۸۳
نگاهی تحلیلی بر تحریم‌های ایالات متحده علیه سوریه	۸۳
آینده اروپا: پنج سناریو	۸۳
نگاهی تحلیلی به اعطای وضعیت تحت‌الحفظ از سوی آمریکا به اعضای گروهک رجوی	۸۳

عناوین بولتن ویژه	سال انتشار
خلاصه اجرایی گزارش کمیسیون ۱۱ سپتامبر	۸۳
نگاهی تحلیلی به مهم‌ترین مصوبات کنگره آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران	۸۳
شکل‌گیری ولکان‌ها؛ تاریخچه کابینه جنگ بوش	۸۳
ایران هسته‌ای: پیامدهای منطقه‌ای	۸۳
معضلات امنیت منطقه‌ای خاورمیانه: به‌دنبال راه‌حل	۸۳
ادبیات کاخ سفید (۳) (بررسی اظهارات دولتمردان ایالات متحده در شش ماهه دوم سال ۸۲)	۸۳
گفتگوهایی درباره عراق	۸۳
ادبیات کاخ سفید(۲) (بررسی اظهارات دولتمردان ایالات متحده در فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۳)	۸۳
پایان دادن به شرارت	۸۳
افکار عمومی امریکا و سیاست خارجی در سال ۲۰۰۴	۸۳
ادبیات کاخ سفید (۵) (بررسی اظهارات دولتمردان ایالات متحده در مرداد و شهریور ۱۳۸۳)	۸۳
سیاست خارجی دولت جدید ایالات متحده (نحوه تأثیر نتایج انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده بر ژئوپلیتیک و ادراکات جهانی)	۸۳
اروپا و طرح خاورمیانه بزرگ‌تر امریکا: مسائلی اساسی برای گفت‌وگو	۸۳
پشت صحنه یک رابطه جنجال‌امیز: ایالات متحده و ایران	۸۳
دیدگاه‌های مردم عراق درباره اشغال این کشور و آینده آن	۸۳
راهنمای مراکز ایران‌شناسی	۸۲
گزینه‌های پیش‌رو: سیاست ایالات متحده در برابر برنامه هسته‌ای ایران	۸۲
کنترل سلاح‌های کشتار جمعی (یافته‌های ۱۱ پروژه پژوهشی)	۸۲
افکار عمومی اسرائیل در خصوص امنیت ملی (۲۰۰۳)	۸۲
ادبیات کاخ سفید (بررسی اظهارات دولتمردان ایالات متحده در شش ماهه نخست سال ۱۳۸۲)	۸۲
نگاهی به تحولات جهان (شش ماهه نخست سال ۱۳۸۲)	۸۲

عناوین بولتن ویژه	سال انتشار
هشت نظرسنجی از افکار عمومی امریکا و اتحادیه اروپا در خصوص عملکرد بوش، جنگ عراق و موجودیت اسرائیل	۸۲
نگرش مردم آمریکا نسبت به دولت فدرال	۸۲
گزارش کنفرانس: معضلات امنیت منطقه‌ای خاورمیانه: به دنبال راه‌حل	۸۲
حوادث اخیر ایران در آیینه وبلاگ‌ها	۸۲
آینده ایران: حکومت روحانیون، دموکراسی و جنگ بر ضد تروریسم	۸۲

پژوهش و تحقیق

عناوین کتاب	سال انتشار
تروریسم در پرتو تکوین نظام حقوقی بین‌المللی: خاستگاه مبهم سیاسی، استلزامات حقوقی کیفری	۸۴
بررسی وضعیت مرز ایران و افغانستان	۸۳
نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه آثار حقوقی ساخت دیوار در سرزمین اشغالی فلسطین	۸۳
قانون و امنیت در کشورهای مدل	۸۳
نقش شیعیان در فرایند دولت‌سازی عراق نوین و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران	۸۳